Coordonatori:

Doru Sinaci

Sorin Bulboacă

ADMINISTRAŢIE ROMÂNEASCĂ ARĂDEANĂ

Studii şi comunicări din Banat - Crişana

Volumul XVI

Colecţia *Slaviciana* - serie nouă

Vasile Goldiş University Press
Arad

DORU SINACI **SORIN BULBOACĂ**
(coordonatori)

ADMINISTRAȚIE ROMÂNEASCĂ ARĂDEANĂ
STUDII ȘI COMUNICĂRI DIN BANAT-CRIȘANA

Volumul XVI, 2021

Referenți științifici:
Prof. univ. dr. Marius GREC
Conf. univ. dr. Simona STIGER

Tehnoredactare: Gabriela Adina MARCO
Traducere în limba engleză: Ioana NISTOR

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
Administraţie românească arădeană : studii şi comunicări din Banat-Crişana / coord.: Doru Sinaci, Emil Arbonie. - Arad : „Vasile Goldiş" University Press, 2010-
vol.
ISBN 978-973-664-439-9
Vol. 16 / coord.: Doru Sinaci, Sorin Bulboacă. - 2021. – Conţine bibliografie. - ISBN 978-973-664-913-4
I. Sinaci, Doru (coord.)
II. Bulboacă, Sorin (coord.)

352

DORU SINACI **SORIN BULBOACĂ**
(coordonatori)

ADMINISTRAȚIE ROMÂNEASCĂ ARĂDEANĂ

STUDII ȘI COMUNICĂRI DIN BANAT-CRIȘANA

Volumul XVI

„Vasile Goldiș" University Press
Arad
2021

CUPRINS
CONTENTS

CUVÂNT ÎNAINTE……. 13

I. ISTORIE
HISTORY

Doru SINACI
Reflecții bănățene
Reflections from Banat……... 15
Sorin BULBOACĂ
Evoluții politice și sociale în comitatul Arad în prima jumătate a secolului al XVI-lea
Political and Social Developments in the Arad County in the First Half of the 16th Century…...……. 24
Gabriel CĂSAP
Aspecte economice din perioada ocupației otomane a Aradului
Economic Aspects during the Ottoman Occupation of Arad..... 36
Dumitru TOMONI
Tomești – comunitate, biserică și școală confesională. Repere monografice
Tomești – Community, Church and Confessional School. Monographic Landmarks…….. 44
Augustin MUREȘAN
Satul Chișcău și crângurile sale. Schiță istorică
Chișcău Village and Its Groves. Historical Sketch…….. 58
Ioan RANCOV
Mănăştur. Vatră de istorie şi spiritualitate pe meleaguri arădene
Mănăştur. A Place of History and Spirituality in Arad County…… 72
Vasile FAUR
Tămand din judeţul Arad de-a lungul timpului
Tămand of Arad County in History…….. 86
Paul KRIZNER
Revoluția de la 1848-1849 adevăruri istorice și legende
The Revolution of 1848-1849 Historical Truths and Legends…… 115
Puiu Emilian VALEA
Sistemul de transport în Arad şi Podgorie
The Transport System in Arad and Vineyard……. 121

Augustin MUREȘAN
Laurențiu-Ștefan SZEMKOVICS
Drapelul reconstituit al Gărzii Naționale Române din Orăștie (1918)
The Reconstituted Flag of the Romanian National Guard of Orăștie (1918)…….. 132
Maria Alexandra PANTEA
Activitatea lui Vasile Goldiș în 1919. Poziţia sa în cazul trasării graniţelor și a recunoașterii Marii Uniri
Vasile Goldiș's Activity in 1919. His Viewpoint to the Drawing of the Borders and Recognizing the Great Union…….. 142
Florin COITA
Granițele Trianonului sau „Bătălia pentru fruntarii"
The Trianon Borders or 'The Battle for Frontiers'…… 148
Aurel DRAGOȘ
Decontul vizitei regale la Arad. 23 iunie 1931
The Expense Report of the Royal Visit to Arad. June 23, 1931……. 171
Horia TRUȚĂ
Evenimente militare și măsuri administrative din timpul celui de al Doilea Război Mondial în Arad
Military Events and Administrative Measures during the Second World War in Arad…… 177

II. BISERICA ŞI ŞCOALA
THE CHURCH AND THE SCHOOL

Doina CHIȘ
Despre Episcopia şi Mitropolia Ienopolei
About the Episcopate and Metropolitanate of Ienopolis…… 191
Violeta Rodica CRAINIC
Istoria Parohiei Ortodoxe din Bârsa
The History of the Orthodox Parish of Bârsa…….. 216
Augustin MUREȘAN
Hramul Bisericii „Întâmpinarea Domnului" din satul Păiușeni (județul Arad), în lumina izvoarelor sigilografice
The Patron Saint of 'The Presentation of Our Lord Jesus Christ in the Temple' Church from Păiușeni Village (Arad County) in the Light of the Sigilographic Sources…… 226

Gabriela Adina MARCO
Procesul de separare ierarhică a comunităților română și sârbă din localitatea Felnac (jud. Arad)
The Hierarchical Separation in Mixed Community in Felnac (Arad County)…… 237
Alexandru COTORACI
Biblioteca parohială și preoții slujitori din Parohia Ortodoxă Română Kovin (Cuvin), Serbia
The Parish Library and Servant Priests of the Romanian Orthodox Parish of Kovin (Cuvin), Serbia…… 246
Elena GHERGHINESCU ZIEGLER
Rezistenţa prin credinţă a femeii ortodoxe din părţile Aradului între anii 1948 şi an centenar 2018
Strength through Faith of the Orthodox Women from Arad Area between 1948 and the Centenary Year of 2018…… 257

III. SOCIETATE, ANTROPOLOGIE CULTURALĂ ȘI ETNOGRAFIE
SOCIETY, CULTURAL ANTHROPOLOGY AND ETNOGRAPHY

Dănuț MORODAN
Curticiul și curticenii în câteva articole de presă, apărute în publicațiile periodice din Ungaria,Transilvania și România, secolele XIX și XX (1805 – 1989) – știri și informații de presa mai puțin știute despre localitate și locuitori
Curtici and Its Inhabitants Reflected in the Hungarian, Transylvanian and Romanian Press of the 19th and 20th Century (1805-1989) – Less Known News and Information about the Town and Its Inhabitants…… 268
Alexandru LEUCUȚIA
Dinamica populaţiei greco-catolice din Arad, între 1825-1913
The Dynamics of the Greek-Catholic Population in Arad between 1825-1913……. 290
Mircea Ovidiu MARȚI
Aspecte privind căsătoriile endogame și exogame realizate în comunitatea evanghelică din Semlac, la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX
Aspects Regarding Endogamous and Exogamous Marriages Carried Out in the Evangelical Community of Semlac in the Late 19th and Early 20th Centuries…… 296

Ioan COTOC
Ofensiva armatei române în Transilvania, la 16 aprilie 1919, povestită de un copil de 10 ani, care a trăit-o
The 16th of April 1919 Offensive of the Romanian Army in Transylvania, Experienced, Remembered and Narrated by a 10 Year Old Boy..... 307
Rozalia Mariana PAŞCA
Tradiţia comoară strămoşească. Accesorii, podoabe şi particularităţi specific portului popular tradițional din Comlăuş
The Ancestral Treasure Tradition. Accessories, Ornaments and Individualities Specific to the Traditional Folk Costume from Comlăuş..... 316
Gheorghe SINESCU
Evreii din localitatea arădeană Sântana
The Jewish from Sântana, Arad County..... 323
Georgeta PASSA
Betka MOKOS
Amintiri… amintiri … Evreii din Nădlac
Memories… Memories… The Jews of Nădlac..... 331
Lucia BIBARȚ
Povești de la Palat
Stories from the Palace..... 342
Ioana NISTOR
Un inedit manuscris muzical din colecțiile Bibliotecii Județene „Alexandru D. Xenopol”: Virgil Lugojan, „Imn comemorativ închinat memoriei marelui luptător român Vasile Goldiș”
An Unpublished Musical Manuscript in the Collections of the County Library ‘Alexandru D. Xenopol’: Virgil Lugojan, ‘Commemorative Anthem Dedicated to the Memory of the Great Romanian Militant Vasile Goldiș’..... 350
Florica R. CÂNDEA
Patrimonii, specii şi tezaure. Culturi imateriale şi materiale la vremuri de Bătaie
Heritage, Species and Treasures. Intangible and Material Cultures in Times of Battle..... 356
Adrian DEHELEANU
Arta oficială în perioada comunistă (1966-1971) şi „mica revoluţie culturală” românească
Official Art during the Communist Period (1966-1971) and the Romanian ‘Small Cultural Revolution’..... 366

Eugeniu CRISTE
O descriere geografică a teritoriului oraşului Arad la data de 14 iunie 1956, oglindită într-un document de arhivă
A Geographical Description of the Territory of the City of Arad on June 14, 1956, Reflected By an Archive Document..... 381
András JANKÓ
Lumea sălașelor din zona Aradului
The World of the Dwellings in Arad Area..... 389
Mioriţa TOTOREAN
Sălaşele de la Nădlac
The Dwellings of Nădlac..... 393
Amalia-Diana BARBĂ
Însemnările pe cărţi – laicizare şi intimizare. Analiza unor însemnări aparţinând familiei Ţiriac din Nădlac
Notes on Books – Secularization and Intimidation. Analysis of some Notes Belonging to the Ţiriac Family from Nădlac..... 402

IV. MEDALIOANE
PORTRAITS

Petru RANCOV
Oameni de seamă ai fostului oraș Theresiopolis: Bulgarii din Vinga
Outstanding People of the Former City of Theresiopolis: the Bulgarians of Vinga..... 431
Dan ROMAN
„Un ficior sărac" și cele două idealuri personale ale acestuia. Încercările lui Moise Nicoară de a deveni diplomat sau ofițer
'A Poor Son' and His Two Personal Ideals. Moise Nicoară's Attempts to Become a Diplomat or Officer..... 447
Margareta Vidorka SZEGŐ
O poveste de dragoste de pe băncile școlii
A Love Story from School..... 467
Daniela-Ștefania ILIESCU
Dragoș CURELEA
Căpitanul Teodor Iacobescu „memorialist mărunt" al Marelui Război: file din jurnal (1 august 1916 – 5 iunie 1918)
Captain Teodor Iacobescu as 'A Meticulous Memorialist' of the Great War: Journal Files (August 1, 1916 – June 5, 1918)..... 471

Felicia Aneta OARCEA
Pe urmele generației Marii Uniri. Vasile Avramescu (1873-1949). Repere biografice
On The Footsteps of the Great Union Generation. Vasile Avramescu (1873-1949). Biographical Landmarks..... 532
Sebastian-Dragoș BUNGHEZ
O fotografie a lui Ion I. C. Brătianu cu dedicație către Aurel Cosma
A Photo of Ion I. C. Brătianu with Dedication to Aurel Cosma..... 541
Mădălin Ioan MICU
Redactorii-responsabili ai săptămânalului „Biserica şi Şcoala" în perioada interbelică
The Editors-in-Chief of the Weekly 'The Church and the School' In the Interwar Period..... 549
Marius-Ioan GREC
Nicolae Titulescu (4 martie 1882 – 17 martie 1941) – 80 de ani de la trecerea în eternitate. Din culisele demiterii ministrului de externe al României
Nicolae Titulescu (March 4, 1882 – March 17, 1941) – 80 Years since Passing. Details about the Dismissal of Romania's Foreign Minister... 562
Ioan Veniamin GEOLDEȘ
Profesorul Emilian Vlad – al doilea și ultimul director al gimnaziului român de la Sântana din perioada interbelică (1936-1938)
Professor Emilian Vlad – The Second and Last School Headmaster of the Romanian Secondary School in Sântana in the Interwar Period (1936-1938)..... 577
Ionuț-Alexandru POPA
Artizan al Marii Uniri ucis în temnițele comuniste. Cazul Alexandru Lapedatu
A Great Union's Architect Killed in the Communist Prisons. The Case of Alexandru Lapedatu..... 591
Anton ILICA
Cine mai contestă … doctoratul lui Vasile Popeangă?
Who Else Challenges Vasile Popeangă Doctorate?..... 604

V. RECENZII DE CARTE
BOOK REVIEWS

Constantin AVĂDANEI
„IDEEA DE PATRIOTISM LA ROMÂNI" – note de autor..... 610

Constantin AVĂDANEI
„Valențe umane dintr-un univers aparte. Trăiri interioare și exterioare ale unui militar de carieră” – note de autor..... 612
Gabriela Adina MARCO
Inedită istorie arădeană……. 616
Florin COITA
„Povestea Castelului Săvârșin”, o apariție editorială de excepție..... 619
Ioana NISTOR
Dragoș, Aurel, *Arealul Ineu. Repere istorice*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2021, 295 p. …… 621
Maria Alexandra PANTEA
Elena Gherghinescu-Ziegler, *Incursiuni teatral-culturale din părțile Aradului. Reflecții și amintiri. Teatrul de marionete din Arad*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2021..... 624
Elena GHERGHINESCU ZIEGLER
***Ateneu Arădean*. O revistă de Cultură..... 626**
Gabriela Adina MARCO
Analele Aradului, anul V, nr. 5/2019..... 628
Ioana NISTOR
Analele Aradului nr. 6 / 2020. Prezentarea site-ului „Analele Aradului”..... 630

SUMMA SUMMARUM..... 633

INSTRUCŢIUNI PENTRU AUTORI..... 673

CUVÂNT ÎNAINTE

Într-o lume caracterizată de conjunctura pandemică ce a condus la diminuarea evidentă a acțiunilor științifice, a conferințelor, sesiunilor și manifestărilor naționale și internaționale și la transferul acestora din mediul fizic în online-ul cotidian, activitatea de cercetare se reflectă în continuare și în plan majoritar, prin publicarea unor interesante studii, comunicări, recenzii și articole de specialitate, cuprinse în cel de-al XVI-lea[1] volum „Administrație Românească Arădeană – studii și comunicări din Banat-Crișana", printr-un nou demers editorial ce atrage în permanență valoroși colaboratori de o înaltă ținută academică, personalități marcante ale culturii din țară și străinătate, academicieni, profesori universitari și cercetători de prestigiu din București, Iași, Constanța, Galați, Craiova, Brașov, Sibiu, Cluj-Napoca, Alba Iulia, Oradea, Timișoara, Reșița, Lugoj, Arad, dar și de la Chișinău,Cernăuți, Novi Sad, Szeged, Vârșeț.

Cel de-al XVI-lea volum „Administrație Românească Arădeană – studii și comunicări din Banat-Crișana" continuă tradiția și simbolistica momentului istoric ce marchează luna mai a anului de grație 1919, când, în data de 17, Regimentul 6 Vânători al Armatei Regatului Român, comandat de colonelul Pirici cu flori în mână, alături de colonelul francez Dubert, sosea în orașul de pe Mureș și oprea în fața Primăriei, aşteptaţi fiind de o mare mulțime de oameni, inițiind astfel procesul instaurării administrației românești în Arad. Însă nu ne oprim doar aici, fiind conștienți de faptul că fiecare comunitate locală are un trecut istoric, fapte și întâmplări, eroi și personalități, care, însumate, conferă o notă aparte, distinctă și individuală respectivei comunități. Incluzând valențele educative ale patrimoniului cultural, perceput drept „un ansamblu de resurse moștenite din trecut, pe care oamenii le consideră, făcând abstracție de regimul de proprietate a bunurilor, drept o reflectare și o expresie a valorilor, credințelor, cunoștințelor și tradițiilor lor, aflate într-o continuă evoluție" (Convenția-cadru a Consiliului Europe, 2005), demersul nostru editorial argumentează în favoarea valorificării elementelor de istorie locală, regională, națională și internațională, a trecutului ecleziastic, etnografic, sociologic și educațional, reliefate atât prin bine documentate recenzii de carte și prin creionarea unor portrete, medalioane de personalități binecunoscute sau pierdute în negura

[1] Primul volum din această serie, intitulat „90 de ani de administrație românească în Arad – culegere de studii și comunicări", apărut în primăvara anului 2010, nu a fost numerotat.

istoriei și readuse prin lumina tiparului, în actualitatea cotidianului Annno Domini 2021.

Efortul nostru nu ar fi încununat de succes, dacă nu am avea alături de noi instituțiile organizatoare sau partenere, cărora le mulțumim pe această cale: Consiliul Județean Arad, Primăria Municipiului Arad, Centrul Cultural Județean Arad, Centrul Municipal de Cultură Arad, Arhiepiscopia Aradului, Serviciul Județean Arad al Arhivelor Naționale, Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol" Arad, Complexul Muzeal Arad, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș" din Arad, ASTRA arădeană – 1863, Centrul de Studii de Istorie și Teorie Literară „Ioan Slavici" Arad, Universitatea „Aurel Vlaicu" Arad, Asociația „Ștefan Cicio-Pop" Arad, Colectivul Monografic Județean și, nu în ultimul rând, Societatea de Științe Istorice din România, filiala Arad.

În prezent, procesul comunicării, perceput drept baza interacțiunii sociale fără de care omul nu poate exista, primește noi și noi valențe, în special datorită dezvoltării instrumentelor digitale și a mediului online, determinând abordarea dual a conținutului cercetării științifice, în format print și online (https://digital.bibliotecaarad.ro/), preluarea, adaptarea și republicarea informațiilor pliindu-se pe baza protocolului de acces liber.

Doru SINACI
Sorin BULBOACĂ

I. ISTORIE
HISTORY

Reflecții bănățene

Reflections from Banat

Dr. Doru SINACI
subprefect al județului Arad

Abstract
The Banat region is a unitary territory, surrounded by natural borders as clear and well defined as possible: Mureș, Tisa, Danube, Cerna. Over the millennia, this geographical unit has also left its mark on the political, economic, social and cultural structures in this area. The geographical unity of Banat, doubled by the economic and political interests manifested by the great powers concerning the area domination, also influences its cultural development.

Keywords: *geography, economy, traditions, linguistic unity, archaeology.*

Banatul reprezintă un teritoriu unitar, înconjurat de frontiere naturale cât se poate de clare și de bine definite: Mureș, Tisa, Dunăre, Cerna[1]. De-a lungul mileniilor, această unitate geografică și-a pus amprenta și asupra structurilor politice, economice, sociale și culturale din acest areal. Către sfârșitul epocii bronzului, densitatea populației din spațiul central-european începuse să crească, iar oamenii aveau nevoie, din ce în ce mai mult, de sare: fie pentru conservarea alimentelor, fie pentru prepararea lor sau pentru suplimentul nutritiv destinat animalelor. Așa se face că salinele transilvănene devin extrem de importante pentru puternicii vremii, cu atât

[1] Sever Bocu, „Problema Banatului. Români și sârbi", în *Banatul și culisele Conferinței de Pace de la Paris*, cuvânt înainte de acad. Dan Dubină, prefață de Crișu Dascălu, ediție îngrijită de Ioan David, Doru Sinaci și Bogdan Mihai Dascălu, Timișoara, Editura David Press Print, 2019, după Sévère Bocou, „*La question du Banat. Roumains et serbes*", Imprimerie Génèrale Lahure, 1919, traducere: Speranța Milancovici.

mai mult cu cât sunt singurele mine de sare din această regiune a continentului, pe o rază de aproape o mie de kilometri de jur-împrejur[2].

Preocupat de salvarea financiară a Imperiului Roman, care se confrunta în acea perioadă cu mari probleme economice, proaspăt-numitul împărat Traian nu se duce la Roma pentru a-și pune pe cap cununa de lauri, ci vine de-a lungul Dunării pentru a căuta soluții pentru ieșirea din criză. Le găsește în Dacia, care dispunea de două materii-prime forte: sare și aur. Ca argument, noțiunea modernă de „*salariu*" provine din latinescul „*salarium*", care însemna solda, adică acea cantitate de sare prin care erau plătiți soldații Romei. După cucerirea Daciei, împăratul Traian încartiruiește Legiunea a XIII-a Gemina la Alba Iulia, pentru a păzi atât minele de aur de la Roșia Montană, cât și exploatările de sare din regiune. Cartierul Albei-Iulii unde se afla debarcaderul pentru încărcarea plutelor cu sare se numește și astăzi „*Partoș*" (*port*, în limba strămoșilor noștri), iar culoarul de transport al „*aurului alb*" sunt de fapt chiar granițele Banatului: Mureș, Tisa, Dunăre. Aproape două mii de ani, până la configurarea rețelelor de căi ferate, transportul bolovanilor de sare se făcea pe culoarul navigabil Mureș-Tisa-Dunăre[3]. Legionarii romani organizau munca pentru păstrarea râurilor în stare navigabilă, iar în primul mileniu creștin beneficiile financiare obținute de pe urma valorificării „*aurului alb*" erau trimise la Roma, iar mai apoi, din secolul al V-lea, la Constantinopole. Ca dovadă, marea majoritate a monedelor descoperite pe culoarul Mureș-Tisa-Dunăre sunt de proveniență romană sau bizantină[4]. Un alt argument, incontestabil, este evidențiat de existența fortificațiilor care păzeau transportul sării. Deoarece se putea naviga doar pe timpul zilei, iar un parcurs de plute în aval acoperea un traseu de aproximativ 20-25 km, pe malurile Mureșului, Tisei și Dunării găsim și astăzi ruine de cetăți dacice, castre romane, mănăstiri bizantine și mai apoi catolice,tot la fiecare 25 de kilometri. Să le enumerăm doar pe cele din județul Arad: cetatea dacică de la **Săvârșin**, ruinele mănăstirii de la

---

[2] Rodica Colta, Doru Sinaci, Ioan Traia, *Căprioara – Monografie*, Arad, Editura Mirador, 2011, pp. 78-95, capitolul „Plutăritul și transportul sării pe Mureș".

[3] Sorin Bulboacă, Doru Sinaci, Augustin Mureșan, Aurel Dragoș, „Rolul economic al cetăților, al mănăstirilor, al drumului sării și al Canalului Morilor în comitatul și județul Arad", în *Arad. Economie și societate – din preistorie până la începuturile regimului comunist*, vol. I, coord. Adrian Nițu, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2016, pp. 325-327.

[4] *Repertoriul arheologic al Mureșului inferior, județul Arad*, Timișoara, Editura Orizonturi Universitare, 1999, p. 48; vezi și Florin Medelet, „Contribuții la repertoriul numismatic al Banatului, epoca Latene", în *Analele Banatului, serie nouă – arheologie-istorie* (Timișoara), 1994, nr. III, București, Editura Museion, pp. 256-299.

Bulci – unde s-au găsit și cărămizi cu inscripția Legiunii a XIII-a Gemina[5] – ruinele mănăstirii de la **Chelmac**, **Lipova** – impresionanta Lippa de odinioară, considerată capitala de drept a Banatului vreme de mai bine de cinci secole, unde era și Cămara de Sare a Regatului – **Bizere** (unde s-a descoperit un minunat mozaic de factură bizantină, dovadă a faptului că mănăstirile mureșene se subordonau în primul mileniu creștin ierarhiei de la Constantinopole), **Arad-Vladimirescu**, **Arad-Ceala**, **Hodoș-Bodrog** – mănăstirea cu cea mai veche locuire monahală neîntreruptă din țară - **Bezdin**, iar în județul vecin **Igriș** și **Cenad** (Morisena, adică „*cetatea Mureșului*", unde își va așeza reședința Sfântul Gerard).

Majoritatea localităților din Banatul mureșan au tiparele sigilare (ștampilele vremii) în formă rotundă, cu o barcă prevăzută cu velă, semn clar că transportul sării reprezenta principala îndeletnicire a locuitorilor[6]. Localitatea Micălaca, de exemplu, astăzi un cartier al municipiului Arad, a fost populată în exclusivitate cu transportatori de sare români, iar composesoratul lor agricol al gospodarilor micălăceni se numește și astăzi „*Composesoratul Navigatorilor de Sare Micălaca*"[7]. De aici, dar și din faptul că majoritatea localităților riverane Mureșului sunt locuite majoritar de către români, deducem că cei mai mulți dintre navigatorii se sare de pe culoarul Mureș-Tisa-Dunăre erau strămoșii noștri, această îndeletnicire fiind și una extrem de periculoasă. Se transportau și alte materiale, fie în avalul apei, fie în amonte. Așa se întâmplă la începutul secolului al XIX-lea, când sătenii din Chelmac își ridică o biserică nouă, de piatră și zidărie, iar pe cea veche, de lemn, o vând sătenilor din Tisa, localitate aparținătoare comunei hunedorene Câmpuri-Surduc. Cei care transportă în aval biserica de lemn, de la Chelmac, la Tisa, sunt plutașii de pe Mureș. Bisericuța de lemn este în picioare și astăzi, fiind declarată monument istoric deoarece conține și o pictură absolut inedită: sus, pe tavan, lângă icoana lui Iisus Pantocrator, zugravul vremii a imortalizat martiriul lui Horea și Cloșca, eveniment ce lăsase urme adânci în conștiința românilor mureșeni de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului următor[8].

Această unitate geografică a Banatului, dublată de interesele economice și politice manifestate de către marile puteri ale vremii în ceea ce

---

[5] Ștefan Ferenczi, Mircea Barbu, „Cercetările arheologice de la Bulci și împrejurimi", în *Ziridava* (Arad), 1978, nr. X, pp. 67-80.

[6] Augustin Mureșan, Ioan Popovici, *Sigilii sătești și comunale din comitatul Arad și împrejurimi (secolele XVIII-XIX)*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2009, pp. 53-54.

[7] Augustin Mureșan, Doru Sinaci, Rodica Colta, Felicia Oarcea, *Micălaca – monografie*, Arad, Editura Mirador, 2010, pp. 63-66.

[8] Rodica Colta, Doru Sinaci, Ioan Traia, *op. cit*., pp. 94-95.

privește dominarea acestei regiuni, va influența și dezvoltarea culturală a acestuia. Deloc întâmplător, prima înfățișare a limbii protoromâne este evidențiată în Banatul anului 449 d.Hr. când împăratul bizantin Theodosie al II-lea trimite o delegație diplomatică la curtea hunului Attila condusă de către generalul Maximius. Tabăra hunilor era așezată în apropierea Vârșețului de astăzi, iar din delegația bizantină făcea parte și cronicarul Priscus, de la care ne-au rămas câteva descrieri extrem de importante în ceea ce privește înfățișarea limbii noastre străvechi. Astfel, Priscus menționează în cronica sa că bizantinii trimiși în delegație diplomatică au avut de traversat câteva râuri navigabile pentru a ajunge în tabăra hunilor, iar la curtea lui Attila se vorbeau trei limbi: huna, gota și ausona. La masa oficială dată în onoarea bizantinilor, Priscus s-a așezat lângă un auson, cu care s-a putut înțelege în limba acestuia, de sorginte latină și tot acest proto-român a realizat și oficiile de traducere, pentru ca bizantinii să se poată înțelege cu hunii[9]. Hașdeu precizează că sufixul „*oiu*" relatat în text, se rostește la bănățeni și la aromâni „*oniu*" (*ex: strigoi-strigoni-strigoniu*), derivând din sufixul latin „*oneus*". Ca atare, precizează Hașdeu, vechea denumire bănățeană de „*ausșoniu*" este de trei ori se origine romanică: prin tulpina „*avus*" și prin sufixele „*us*" și „*oniu*". În plus, *Ausonia* era o provincie antică în Italia, cunoscută de către Priscus[10].

Primul mileniu creștin abundă de dovezi lingvistice, epigrafice sau materiale de uz liturgic de proveniență latină descoperite în spațiul bănățean. La Lipova au fost descoperite vase din bronz, în formă de pește, vase în care se păstra uleiul sfințit (*ampulla*), ornate pe o parte cu o cruce având brațele egale, iar pe cealaltă parte cu un chrismon, o dovadă indubitabilă a faptului că aceste vase erau utilizate ca obiecte de cult. Uleiul sacru era pus într-o adâncitură practicată pe spatele peștelui din bronz, între două aripioare perforate anume, pentru a permite suspendarea acestuia deasupra altarului. Izvoarele scrise paleocreștine (Sedulius, *Epistola XII*; Sf. Ioan Gură de Aur, *Hom. XIII*) menționează despre utilizarea vaselor euharistice în formă de porumbel, iar în Viața Sfântului Vasile cel Mare este menționat un

[9] Pornind de la textul lui Priscus Panaites Retorul (publicat de Gheorghe Șincai în *Hronica Românilor*, tom I, București, Editura pentru literatură, 1967, pp. 127-129), B. P. Hașdeu localizează curtea lui Attila ca fiind undeva în apropiere de Vârșeț, conform toponimelor menționate. Vezi: B. P. Hașdeu, „Românii bănățeni din punctul de vedere al conservatorismului dialectal și teritorial", Extras din *Analele Academiei Române*, seria a II-a, tom XVII, *Memoriile Secțiunii Literare*, București, Editura Institutului de Arte Grafice Carol Gobl, 1896, pp. 37-49.

[10] Petru Ursulescu, *Banatul de nord-vest în secolele X-XVI*, Timișoara, Editura Orizonturi Universitare, 2005, pp. 30-31.

porumbel de aur, în care „*după ce a frânt pâinea în trei părți, partea a treia de depus-o într-un porumbel de aur, pe care l-a suspendat deasupra altarului*”[11].

Tezaurul descoperit la Sânnicolau Mare de către un țăran bănățean care ara pe moșia lui Cristofor Naco, pentru care românul aurelian Cristofor Naco a și fost înnobilat deoarece l-a donat împăratului Francisc I și care astăzi se găsește astăzi la Kunsthistoriches Museum din Viena[12] este, cel mai probabil, făurit în atelierele bizantine, deoarece conține mai multe obiecte de uz liturgic, unul dintre vase purtând inscripția în limba greacă „*Prin apă curată, Doamne, spre viață veșnică*”. Arheologul clujean Mircea Rusu este de părere că „*tezaurul descoperit la Sânnicolau Mare a fost recuperat doar parțial, căci în afară de cele 23 de vase de aur și cornul de suflat al unui comandant de cavalerie au mai existat și alte vase, precum și o cruce masivă din aur pe care descoperitorul ar fi donat-o mănăstirii Bezdin, la care se mai adaugă și o ladă plină de monede despre care nu se știe unde au ajuns. Cert este că acest tezaur de o valoare istorică inestimabilă, cuprindea și vase euharistice care obișnuit intrau în patrimoniul liturgic al unei biserici episcopale, la care probabil a slujit și episcopul Ursus, situată undeva în zonă. Ipoteza este confirmată și de alte vestigii arheologice creștine descoperite în localități învecinate, cum ar fi inelul de aur decorat cu o cruce provenind dintr-un mormânt de la Sânnicolau Mare, vasul euharistic decorat cu cruce de la Periam, ori tiparele de plumb, în formă de cruce, de la Felnac, indicii care semnalează prezența creștinilor din Banatul Mureșan în secolele VII-VIII*”[13]. Episcopul Ursus este menționat ca participant la Sinodul de la Niceea din anul 787, trecut între episcopii prezenți pe locul al 73-lea, cu titulatura „*Ursus Avaritianensium ecclesiae episcopus*” (cf. I. D. Mansi, *Sacrorum Conciliarum XII*, p. 101 sq). Firește, atributul avar se referă mai mult la stăpânirea teritoriului pe care-l păstorea, dar numele de „*Ursus*” indică în mod clar originea sa romanică. Cuvintele de origine latină, care dovedesc practicarea cultului creștin în spațiul bănățean sunt deosebit de numeroase: altar, ancoră, înger, biserică, botez, binecuvântare, cimitir, credință, cruce, coroană, câșlegi, cuminecătură, jurământ, păcat, păgân, pâine, porumbel, ulei, vin, Pași, Crăciun, Rusalii, Florii, Sânziene etc.

---

[11] Mircea Rusu, *Paleocreștinismul și etnogeneza românilor*, în *Istoria României. Transilvania*, Cluj-Napoca, Editura „George Barițiu”, 1997, p. 233.
[12] Maria Berényi, *Cultură românească la Budapesta în secolul al XIX-lea*, Giula, 2000, p. 45.
[13] Mircea Rusu, *op. cit.*, p. 301.

Descrierea primului cântec din istoria noastră națională îl găsim tot în Banat, de această dată în Cronica Sfântului Gerard de Cenad[14]. Călugărul benedictin Gerardo, originar din Veneția, a jucat un rol esențial în creștinarea ungurilor la începutul celui de-al doilea mileniu. Vine la Morisena (Cenadul de astăzi) în anul 1030 și îi mută pe călugării pro-bizantini din mănăstirile din Banatul mureșan, aducând în locul acestora călugări apuseni (benedictini, la început, după care vin cistercienii și franciscanii). Sfântul Gerard moare în anul 1046, fiind asasinat de către ungurii conduși de Vata, care renunță la creștinism și recad în păgânism, pe dealul Gellért de lângă Budapesta. Din legendele gerardiene ne rămâne descrierea unei slujnice tinere (*ancilla*), care măcina făină învârtind la o râșniță de mână și cânta un cântec din partea locului, adică din Banatul mureșan. Firește, literatura de specialitate maghiară a speculat momentul muzical descris mai sus[15], existând chiar și piese componistice de factură romantică în acest sens. Totuși, deși nu există nici o partitură muzicală scrisă de către Sfântul Gerard de Cenad în acest sens, ci numai descrierea de mai sus, cea care cântă este o slujnică din partea locului. Fără alte comentarii, considerăm că „*slujnica din partea locului*" nu putea fi decât o băștinașă, adică o româncă din Banatul Mureșan.

Revenind la granițele naturale ale Banatului și la faptul că aceste frontiere erau navigabile, deci tranzitate în permanență, putem trage concluzia că acestea au contribuit din plin la crearea unei unități etno-lingvistice și culturale de jur-împrejurul spațiului bănățean. Așadar, legăturile bănățenilor cu spațiul bizantin nu sunt nicidecum intermediate de către sârbi – care ajung în Banat doar pe la mijlocul secolului al XV-lea, fiind aduși tocmai de către comitele Banatului Pavel Chinezu, nobil cu origini românești[16] – ci trebuie cercetate în dezvoltarea lor firească, pe fondul moștenirilor romane care impregnează spațiile central-european și balcanic pe toată întinderea acestora. Combătând teza absolut absurdă a sârbului Sava Tököly, care susținea fără argumente și fără nici o pregătire de specialitate faptul că poporul român are origini slave, nu latine, Eftimie

[14] Legenda Sfântului Gerard s-a păstrat în trei forme: forma mare (*maior*), cu ample referiri la voievodatul lui Ahtum, forma mică (*minor*) și legenda în imagini. Vezi: Eugen Glück, „Cu privire la istoricul părților arădene în epoca voievodatului lui Ahtum", în *Studii privind istoria Aradului*, București, Editura Politică, 1980, pp. 101-102.

[15] Teodora C. Artimon, „Sfântul și mitul: Gerard de Cenad și «Symphonia Ungarorum» între Evul Mediu și secolul al XX-lea", în *Viața și opera Sfântului Gerard de Cenad*, coord. Claudiu Mesaroș, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2016, pp. 295-305.

[16] Ioan Hațegan, *Pavel Chinezu*, Timișoara, Editura Helicon, 1994, pp. 32-39.

Murgu publică un studiu polemic în anul 1830[17] în care nu doar că vine cu dovezi indubitabile despre romanitatea noastră, dar analizează, comparativ, trei dansuri românești, trei dansuri sârbești, două arii pastorale românești și o arie sârbească. În contrast cu melodiile populare românești, caracterizate printr-o mare bogăție melodică și ritmică, cele patru melodii populare sârbești par extrem de simple... „*După părerea lui Murgu, sărăcia melodică și ritmică a celor patru melodii sârbești se datorează și instrumentului muzical folosit de sârbi, gusla monocordă, care nu putea reproduce mai mult de cinci sunete*”[18].

Costumul popular bănățean, cu pieptar, curea, cămașă lungă, opinci, obiele și clăbăț (căciulă) reprezintă o stilizare extrem de fidelă a uniformei militare romane, iar pe murii bisericilor din Banat sunt pictați mulți sfinți luptători purtând astfel de costume naționale. Cât despre asemănarea costumelor populare feminine din Banat cu portul împărăteselor bizantine nici nu trebuie să mai facem vorbire, mai ales atunci când ne referim la ceapsă sau la bogăția florală a „*cătrânțelor*”. Chiar și mirarea tipic bănățeană „*aidomine*” conține o puternică moștenire latină.

Aș insista puțin asupra dubașilor bănățeni, un obicei pre-creștin păstrat până în zilele noastre. Firește, comunicarea prin tam-tam (tobe) este proprie tuturor spațiilor împădurite de jur-împrejurul Pământului, din Făget, până în jungla Amazonului. Ne interesează, însă, particularitățile dubașilor bănățeni, care îmbracă forme ancestrale ce dezvăluie, cu maximă precizie, scurgerea timpului. În primul rând data dubelor: solstițiul de iarnă, în Ajunul Crăciunului, când avem noaptea cea mai lungă și ziua cea mai scurtă a anului. Atunci colindă dansatorii-dubași, configurând două cercuri în forma cifrei opt: „*răsari soare cât mai mare / și-ncălzește lumea tare*”. Trecându-se unul pe altul pe sub mână, un cerc se micește (noaptea), în vreme ce celălalt cerc (ziua) se mărește. Iată o coregrafie extraordinară, care împreună cu „*florile dalbe*”, cu „*lerui-ler*”, cu „*dai-domnului Doamne*” și cu expresiile proto-române de factură latină dezvăluie cel puțin două mii de ani de istorie. Iată de ce, dacă analizăm structurile istorice și etnografice vechi, fără să aducem în discuție și inflexiunile moderne sau contemporane, cum ar fi muzica de petrecere, de exemplu, nu găsim nici o influență sârbească,

---

[17] Eftimie Murgu, *Dovadă că românii sunt urmașii de necontestat ai romanilor; în care scop se adaugă câteva disertații adevărate...*, Buda, Tipografia Universității din Buda, 1830 (Murgu publică această amplă scriere polemică atât la Ofen, în limba germană, acolo unde publicase și Sava Tököly lucrarea sa, tot în limba germană, dar și la Tipografia din Buda, în limba română).

[18] Gheorghe Goian, „Eftimie Murgu despre cântecul popular ca argument istoric”, în *Folclor literar* (Timișoara), 1972, nr. III, pp. 221-222.

unguresc̆ă sau șvăbească majoră în tot Banatul, ci doar confluențe firești, de suprafață, care se petrec, însă, în ambele sensuri. Fondul, însă, rămâne unul nealterat, de factură latină, caracteristic întregului Imperiu Roman, iar mai apoi, Bizantin.

BIBLIOGRAFIE

Artimon, Teodora C., „Sfântul și mitul: Gerard de Cenad și «Symphonia Ungarorum» între Evul Mediu și secolul al XX-lea", în *Viața și opera Sfântului Gerard de Cenad*, coord. Claudiu Mesaroș, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2016.

Berényi, Maria, *Cultură românească la Budapesta în secolul al XIX-lea*, Giula, 2000.

Bocu, Sever, „Problema Banatului. Români și sârbi", în *Banatul și culisele Conferinței de Pace de la Paris*, cuvânt înainte de acad. Dan Dubină, prefață de Crișu Dascălu, ediție îngrijită de Ioan David, Doru Sinaci și Bogdan Mihai Dascălu, Timișoara, Editura David Press Print, 2019, după Sévère Bocou, „*La question du Banat. Roumains et serbes*", Imprimerie Génèrale Lahure, 1919, traducere: Speranța Milancovici.

Bulboacă, Sorin, Sinaci, Doru, Mureșan, Augustin, Dragoș, Aurel, „Rolul economic al cetăților, al mănăstirilor, al drumului sării și al Canalului Morilor în comitatul și județul Arad", în *Arad. Economie și societate – din preistorie până la începuturile regimului comunist*, vol. I, coord. Adrian Nițu, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2016, pp. 325-327.

Colta, Rodica, Sinaci, Doru, Traia, Ioan, *Căprioara – Monografie*, Arad, Editura Mirador, 2011.

Ferenczi, Ștefan, Barbu, Mircea, „Cercetările arheologice de la Bulci și împrejurimi", în *Ziridava* (Arad), 1978, nr. X, pp. 67-80.

Glück, Eugen, „Cu privire la istoricul părților arădene în epoca voievodatului lui Ahtum", în *Studii privind istoria Aradului*, București, Editura Politică, 1980.

Goian, Gheorghe, „Eftimie Murgu despre cântecul popular ca argument istoric", în *Folclor literar* (Timișoara), 1972, nr. III.

Hașdeu, B. P., „Românii bănățeni din punctul de vedere al conservatorismului dialectal și teritorial", Extras din *Analele Academiei Române*, seria a II-a, tom XVII, *Memoriile Secțiunii Literare*, București, Editura Institutului de Arte Grafice Carol Gobl, 1896, pp. 37-49.

Hațegan, Ioan, *Pavel Chinezu*, Timișoara, Editura Helicon, 1994.

Medeleț, Florin, „Contribuții la repertoriul numismatic al Banatului, epoca Latene”, în *Analele Banatului, serie nouă – arheologie-istorie* (Timişoara), 1994, nr. III, București, Editura Museion, pp. 256-299.

Mureșan, Augustin, Popovici, Ioan, *Sigilii sătești și comunale din comitatul Arad și împrejurimi (secolele XVIII-XIX)*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2009.

Mureșan, Augustin, Sinaci, Doru, Colta, Rodica, Oarcea, Felicia, *Micălaca – monografie*, Arad, Editura Mirador, 2010.

Murgu, Eftimie, *Dovadă că românii sunt urmașii de necontestat ai romanilor; în care scop se adaugă câteva disertații adevărate...*, Buda, Tipografia Universității din Buda, 1830.

Repertoriul arheologic al Mureșului inferior, județul Arad, Timișoara, Editura Orizonturi Universitare, 1999.

Rusu, Mircea, *Paleocreștinismul și etnogeneza românilor*, în *Istoria României. Transilvania*, Cluj-Napoca, Editura „George Barițiu”, 1997.

Șincai, Gheorghe, *Hronica Românilor*, tom I, București, Editura pentru literatură, 1967.

Ursulescu, Petru, *Banatul de nord-vest în secolele X-XVI*, Timișoara, Editura Orizonturi Universitare, 2005.

Evoluții politice și sociale în comitatul Arad în prima jumătate a secolului al XVI-lea

Political and Social Developments in the Arad County in the First Half of the 16th Century

Sorin BULBOACĂ
Complexul Muzeal Arad
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș" din Arad
sorin_bulboaca@yahoo.com

Abstract
The objective of the study is to present the political and social developments in Arad County, in the first half of the 16th century, based on information provided by primary sources, medieval documents. The analyse focuses on the economic, cultural and religious history of Arad County from the period mentioned above.

The first half of 16th century represented a tense period in the history of Arad County, as nobles outside the county sought, with the support of Hungarian kings or Ferdinand of Habsburg to seize and to obtain estate in this region, in the detriment of the lesser nobility of Romanian origin. The estates of extinct noble families with no male descendants were passed by the kings of Hungary to other nobles, as a reward for faithful services. The Serbian noble family Jakšić from Nădlac, with estates in Cenad County, was interested to procure other possessions in Arad County, covering some possessions of the Catholic Chapter in Arad, first of all Sâmbăteni, entering a conflict against the most important ecclesiastical institution in the County, which would last several decades.

Even some counties of Zarand make donations in Arad County, as is the case of Francisc Patócsy. In the first half of 16th century, social conflicts broke in Arad County between nobles and serfs, and the peasant war led by Gheorghe Doja caused significant damage.

Keywords*: possession, nobles, conflicts, documents, county.*

Introducere

Scopul articolului este acela de a prezenta evoluțiile politice și sociale desfășurate în comitatul Arad, în prima jumătate a veacului al XVI-lea, pe baza informațiilor oferite de sursele primare, a documentelor medievale. Nu ne propunem o abordare exhaustivă a istoriei comitatului Arad între 1501-1552, imposibilă în acest moment în lipsa unor studii speciale consistente și temeinic documentate. De aceea articolul nu se

focalizează pe istoria economică, culturală sau religioasă a comitatului Arad din perioada menționată mai sus.

Evoluții sociale și politice în prima jumătate a veacului al XVI-lea

În primii ani ai noului veac ducele Ioan Corvin, fiul nelegitim al regelui Matia, fost candidat la tron în 1490, era cel mai mare moșier al regatului Ungariei, posedând 30 de cetăți, 17 castele, 49 de târguri și circa 1000 de sate[1], inclusiv domeniul cetății Lipova și numeroase sate și în comitatul Arad.

La 13 iulie 1501, Ioan Corvin, duce de Opava și Liptovia, ban al Dalmației, Croației și Slavoniei, a adeverit că Francisc Harászti i-a restituit cetatea Lipova împreună cu toate cele ce țineau de ea[2]. În 4 aprilie 1502 palatinul regatului Ungariei și jude al cumanilor, Petru Gereb de Vingard, a solicitat capitlului din Buda să îl introducă pe nobilul Francisc Harászti în stăpânirea mai multor posesiuni cumpărate în comitatele Arad, Zarand și Timiș de la doamnele Ana, văduva lui Nicolae de Fyged și Ana, văduva lui Toma de Bak[3]. E vorba de posesiunea *Challlya* (Ceala), *Segh, Zenththamas, Thofaya, Wdwary, Apaczcza, Gergelfaraya* din comitatul Arad dar și de alte moșii din Zarand și Timiș.

Moșia Zădăreni a fost disputată de două familii nobiliare – Dienyesi și Nagylucse – timp de mai mulți ani, intervenind în acest conflict regele Ungariei. În 26 octombrie 1503 în urma medierii regelui Vladislav al II-lea (1490-1516) s-a ajuns la o înțelegere între Toma și Ladislau Dienyesi și Francisc de Nagylucse în privința posesiunii Zădăreni[4].

În 15 iunie 1505 capitlul din Arad a informat oficialitățile comitatului că nobilul român Andrei Orros de Seryen a protestat, în fața capitlului din Cenad, împotriva reținerii și ocupării posesiunii *Weresegyaz* (din comitatul Arad) de către nobilul Petru Ravazdi[5]. Nu știm contextul în care nobilul Petru Ravazdi a obținut posesiunea respectivă dar este un fapt cert că nobili din afara comitatului Arad au încercat să obțină danii în acest comitat, și în parte, au și reușit, cu sprijinul regelui Ungariei. Conflictul între cei doi nobili a continuat, astfel că în 5 septembrie 1506 oficialii comitatului Arad au dat de știre că nobilul Andrei Orros a ales ca

---

[1] Pál Engel, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei medievale (895-1526)*, ediție îngrijită de Adrian Andrei Rusu și Ioan Drăgan, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2006, p. 354.
[2] *Acte și documente privitoare la părțile de jos ale Regatului Ungar 1500-1552*, culese și editate de Adrian Magina, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2020, p. 31, doc. 4.
[3] *Ibidem*, pp. 35-36, doc. 7.
[4] *Ibidem*, pp. 38-39, doc. 10.
[5] *Ibidem*, pp. 52-53, doc. 19.

reprezentanți legali ai săi un număr de 11 persoane: Ioan, magistrul de Bernoth; nobilul Daniel de Goldibagh, Grigore Wancos de Ywanhaza, Ioan Tarozy de Ellesfalwa, Paul literatul de Kysgomlya, Stephanum Magni de Papy (o localitate în apropiere de Pecica), Gallum de Was, Ioan Porkolab, Martin Koncz de Seryen, Ștefan Komlosy de Zewlews și Fabianum Ratosy[6].

În 29 octombrie 1506 regele Ungariei, Vladislav al II-lea (1490-1516), le-a dăruit lui Ioan Petheo de Gerese (magistru al curții copiilor regelui), fratelui acestuia Gheorghe și fiului său Francisc jumătate din castelul Zewdy (Frumușeni) din comitatul Arad, precum și jumătate din moșiile Mașloc, Zăbrani și Kasa (în comitatul Arad), pe lângă alte moșii (aflate în comitatele Cenad, Cuvin și Timiș)[7]. În aceeași zi regele Ungariei a poruncit capitlului din Buda să-i introducă în stăpânirea moșiilor menționate mai sus pe nobilii Ioan Petheo de Gerese, pe fratele acestuia Gheorghe și fiul său Francisc[8]. Peste câteva luni, la 11 martie 1507, capitlul din Buda i-a raportat regelui Vladislav al II-lea îndeplinirea și finalizarea procedurii de punere și dare în stăpânire a moșiilor consemnate mai sus în folosul nobililor Ioan Petheo de Gerese, a fratelui acestuia Gheorghe și a fiului său Francisc[9].

În 1507 s-a declanșat un conflict între capitlul din Arad și familia nobiliară sârbă Jakšić de la Nădlac pentru moșia Sâmbăteni, care în veacurile trecute aparținuse domeniului capitlului arădean. Părțile aflate în conflict au apelat la comitele de Timiș, un arbitru neutru, nu la comiții de Arad sau Cenad (moșia Sâmbăteni făcea parte din comitatul Arad iar Nădlacul era integrat comitatului Cenad în Evul Mediu). La 16 octombrie 1507, din Timișoara, Josa de Som, comitele de Timiș și căpitan al părților inferioare ale Ungariei, a solicitat ca membrii capitlului din Arad și frații Ștefan și Marko Jakšić să se prezinte la un termen stabilit cu actele doveditoare, urmând să fie chemați vecinii și megieșii moșiei Sâmbăteni din comitatul Arad, pentru a stabili adevărul în disputa dintre cele două părți asupra dreptului de stăpânire în privința moșiei respective[10].

Conflictul dintre capitlul catolic din Arad și familia nobiliară sârbească Jakšić de la Nădlac a continuat, litigiul fiind legat de posesiunea Sâmbăteni, revendicată de ambele părți. În 7 noiembrie 1536 regele Ioan Zapolya, în urma plângerii capitlului din Arad, a poruncit capitlului bisericii

---

[6] *Ibidem*, p. 53, doc. 20.
[7] Costin Feneșan, *Diplomatarium Banaticum*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2016, pp. 233-235, doc. 73.
[8] *Ibidem*, vol. I, p. 236-238, doc. 74.
[9] *Ibidem*, vol. I, p. 243-247, doc. 77.
[10] *Acte și documente* ..., pp. 57-59, doc. 23.

din Cenad să îl cheme pe Marko Jakšić în fața judecății regale pentru a răspunde asupra violențelor exercitate de iobagii săi împotriva supușilor capitlului din posesiunea Sâmbăteni[11]. Peste câteva luni, în 12 ianuarie 1537, capitlul bisericii din Cenad a informat oficialitățile că, în urma poruncii regale, i-a transmis lui Marko Jakšić, la reședința sa din Nădlac, cererea de a se prezenta la judecată în fața regelui în disputa cu capitlul bisericii din Orod[12].

Îndeplinind porunca regelui Vladislav al II-lea, capitlul catolic din Arad a trecut în stăpânirea Beatricei de Frangepan (Frankopan), văduva lui Ioan Corvin, și a fiicei sale Elisabeta, cetățile Lipova și Șoimoș, precum și orașul Lipova împreună cu pertinențele sale. Actul îl menționează și pe cnezul Radoslav din Chesinț (iobag al capitlului catolic din Cenad)[13]. Urmașii nobililor maghiari Nicolae și Iacob Bánffy au atacat în justiție decizia regelui Ungariei de a dărui văduvei lui Ioan Corvin cetățile Șoimoș și Lipova. Din capitala Buda, în 4 octombrie 1507, regele Ungariei a oferit garanții Beatricei de Frangepan (Frankopan) și Elisabetei, fiicei ducelui Ioan Corvin, că le va apăra și proteja cu toate mijloacele, împotriva încercărilor întreprinse de urmașii lui Nicolae și Iacob Bánffy de Alsolindva, de a le lua, pe cale judecătorească, cetățile Șoimoș și Lipova, care le reveniseră, printre alte bunuri imobile, în urma schimbului făcut de Ioan Corvin cu regele pentru ducatul Opava[14]. Ulterior, Beatrix de Frangepan s-a căsătorit cu markgraful Gheorghe de Brandenburg, acordând, în 5 martie 1509, dregătoria de castelan al cetăților Șoimoș și Lipova, precum și a orașului Lipova, lui Ioan Horváth de Razwaya (care a dat o scrisoare de chezășie markgrafului Gheorghe de Brandenburg și soției sale privind loialitatea față de aceștia)[15].

În 22 martie 1510 regele Vladislav al II-lea al Ungariei i-a dăruit nepotului său de soră, markgraful Gheorghe de Brandenburg (duce al Sttetinului, Pomeraniei, al slavilor și burggraf al Nurbergului), cetatea Șoimoș cu domeniul său însumând 173 de sate din comitatele Arad, Timiș și Cenad, precum și cetatea Lipova cu cele 4 sate aparținând acesteia, precum și orașul Lipova[16]. Markgraful Gheorghe de Brandenburg urma să stăpânească inclusiv castelul de la Vărădia de Mureș, Radna, Milova, Milova Mică, târgul Păuliș, localitățile Căpâlnaș, Căpâlnașul de Jos,

[11] *Ibidem*, pp. 16-167, doc. 93.
[12] *Ibidem*, pp. 169-170, doc. 95.
[13] Costin Feneșan, *op. cit.*, pp. 251-255, doc. 79.
[14] *Ibidem*, pp. 260-263, doc. 81.
[15] *Ibidem*, pp. 265-268, doc. 83.
[16] *Ibidem*, pp. 270-277, doc. 85.

Căpâlnașul de Sus, Julița, Șiștarovăț, districtul Ciuci, Lazuri (din comitatul Zarand) toate aparținând domeniului cetății Șoimoș.

La 2 decembrie 1512 regele Ungariei, Vladislav al II-lea, ca răsplată pentru serviciile credincioase, i-a donat nobilului Francisc Harászti mai multe posesiuni în comitatele Arad, Timiș și în districtul Mehadia, posesiuni care fuseseră anterior stăpânite de către Mihail Charnay, nobil mort fără urmași de sex masculin. În comitatul Arad regele Ungariei i-a dăruit posesiunile *Chege* și *Marthony* (așezări neidentificate)[17]. În 23 februarie 1513 capitlul catolic din Arad a informat oficialitățile comitatului că Francisc Harászti a zălogit doamnelor Cristina, Clara, Elena și nobililor Gaspar de Bak și Ladislau, fiul doamnei Elena, posesiunea *Almaszeg* din comitatul Arad pentru suma de 350 de florini[18].

La 1 noiembrie 1517, regele Ungariei, Ludovic al II-lea (1516-1526) cere capitlului bisericii din Buda să îl introducă pe nobilul Nicolae de Macedonia în stăpânirea mai multor posesiuni din comitatele Timiș, Csongrad, Arad, Cenad, Caraș și Keve. În comitatul Arad, Nicolae de Macedonia primea din partea regelui Ludovic al II-lea mai multe domenii, în satele *Bodorlaka, Machalaka* (Micălaca), *Phylepthelеke*, *Elsebethkwtha, Symand* (Șimand), *Erdeglyka, Haromoluna, Remeth, Bozas, Halmos* și Bykes[19].

În 21 decembrie 1517 regele Ludovic al II-lea a solicitat capitlului bisericii din Arad să-i ceară jurământul nobilului Petru Jakšić de Nădlac în legătură cu disputa pe care acesta o avea cu Francisc de Naghlucse și Ana, văduva lui Emeric literatul, în privința mai multor posesiuni din comitatul Arad: *Esswwylag, Almatheleke, Borsosalmatheleke Sassoszertheleke* și *Vyzes*[20]. Peste câteva săptămâni, în 10 ianuarie 1518, capitlul din Orod l-a anunțat pe regele Ludovic al II-lea că un reprezentant al său (canonicul Ambrosiu de Lipova) s-a prezentat la Nădlac, la nobilul Petru Jakšić și i-a transmis cererile regale în privința depunerii jurământului și a termenelor de judecată în disputa avută pentru mai multe posesiuni din comitatul Arad[21]. Familia nobiliară Jakšić de Nădlac din comitatul Cenad nu a acceptat intervenția capitlului din Arad în litigiile sale patrimoniale cu alți nobili din comitatul Arad, astfel că oamenii trimiși de nobilul Marko Jakšić de Nădlac, împreună cu alți nobili, din comitatele Arad și Zarand au înfăptuit o serie de jafuri și au comis violențe asupra iobagilor capitlului, în posesiunea

[17] *Acte și documente ...*, pp. 775-76, doc. 32.
[18] *Ibidem*, p. 77, doc. 33.
[19] *Ibidem*, pp. 87-89, doc. 41.
[20] *Ibidem*, pp. 89-92, doc. 42.
[21] *Ibidem*, pp. 92-93, doc. 43.

Zombathel din comitatul Arad. În acest context, în baza reclamației venite dinspre capitlul din Arad, regele Ungariei a intervenit și a poruncit capitlului bisericii din Dealul Orăzii să investigheze violențele suferite de oamenii capitlului Orod din partea mai multor nobili, în special din partea lui Marko Jakšić[22]. Investigarea faptelor a durat mai mult de un an, astfel că, în 17 aprilie 1519 capitlul bisericii din Dealul Orăzii a informat oficialitățile că, la solicitarea regală, a investigat cele cerute în comitatele Arad și Zarand, adeverind că faptele respective de violență s-au desfășurat așa cum au fost prezentate de oamenii capitlului arădean[23].

În 30 iulie 1519 Gaspar de Bak, vicecomite și juzii nobililor comitatului Arad au dat de știre că nobilii Ioan Kallay, doamnele Margareta și Barbara, precum și Petru Bornemisza (împreună cu soția Elena), s-au împotrivit la vânzarea sau înstrăinarea posesiunii Kethsoppron[24]. La 21 septembrie 1522 conventul mănăstirii din Hronsky Benadik a certificat înțelegerea dintre Sigismund Levai și ginerele său Francisc Forgách în privința sfertului de fiică ce îi revenea doamnei Sofia (nevasta lui Francisc) din poseiunea Chalya (Ceala) din comitatul Arad, precum și din alte posesiuni aflate în comitatul Timiș și districtul Severin[25].

În 30 septembrie 1523 regele Ungariei, Ludovic al II-lea, i-a donat nobilului Marko Jakšić posesiunile *Papy* (lângă Pecica de azi) și *Kaza* din comitatul Arad, foste ale lui Ioan Erossy, posesiuni pe care nobilul sârb le-a pierdut în urma uciderii nobilului Ștefan Baky de Basarag (o localitate dispărută din comitatul Arad)[26].

În 1524 castelan al cetăților Lipova și Șoimoș era George Basy, care în 12 februarie același an le-a scris autorităților din orașul Sibiu despre problema lui Ioan Murgona și reținerea unor sume de bani[27].

În 31 martie 1525 regele Ungariei, Ludovic al II-lea, i-a poruncit capitlului din Arad să îl introducă pe Emeric Czybak (comite de Timiș) în stăpânirea posesiunilor din comitatul Arad, foste ale lui George Petho, moșii pe care acesta din urmă le-a pierdut în urma uciderii lui Anton, abatele mănăstirii catolice de la Bizere[28]. Dar nobilii din comitatul Arad s-au opus ca un nobil din comitatul Timiș să intre în stăpânirea unor posesiuni în comitatul Arad, inclusiv pentru faptul că moșiile nu reveneau unei rude a

[22] *Ibidem*, pp. 94-97, doc. 45.
[23] *Ibidem*, pp. 100-101, doc. 47.
[24] *Ibidem*, pp. 101-102, doc. 48.
[25] *Ibidem*, pp. 112-113, doc. 56.
[26] *Ibidem*, pp. 115-116, doc. 59.
[27] *Ibidem*, p. 125, doc. 63.
[28] *Ibidem*, pp. 127-128, doc. 65.

răposatului, ci unui nobil străin. Astfel că, în 29 aprilie 1525, capitlul bisericii din Arad i-a raportat regelui Ludovic al II-lea că, la punerea în stăpânire a lui Emeric Czybak în posesiunea Menesy, s-au împotrivit rudele nobilului defunct George Petho, urmând ca disputa să fie soluționată în fața judecății regale[29]. Este vorba de opoziția fermă a multor nobili din comitatul Arad: Michael Fazekas, Anthony Petho, George, Ioan și fiii lui Petru Petho, Ștefan Zewch, Francisc Petho, Gabriel, Gaspar, Francisc, Baltazar și Melchoir, fiii doamnei Ana, fiica lui Francisc Petho și Ladislau Petho.

Ulterior, în cursul luptelor pentru tron din prima jumătate a secolului al XVI-lea, **orașul Lipova** și comitatul Arad se raliază cauzei lui Ioan Zapolya care, pentru o vreme și-a stabilit chiar aici sediul. În 3 noiembrie 1527, Ferdinand de Habsburg, în calitate de „rege al Ungariei", a întărit documentul de danie prin care i-a donat palatinului Ștefan Báthory cetățile Șoimoș și Lipova, confiscate pentru necredință de la Ioan Zápolya[30]. Decizia lui Ferdinand de Habsburg a rămas fără urmări practice deoarece Ștefan Báthory nu a intrat în posesia cetății Șoimoș, rămasă în stăpânirea regelui Zápolya.

În 21 iunie 1529, din orașul Lipova, regele Ungariei, Ioan Zápolya, în contul unui împrumut de 5000 de florini, i-a acordat dreptul lui Paul Arthandy să administreze taxa de 1 florin provenită din mai multe comitate, inclusiv comitatul Arad[31].

În 8 iulie 1531 comitele de Arad, Gaspar de Bak și juzii nobililor comitatului Arad au dat de știre că, la cererea lui Andrei, decan și canonic al capitlului din Arad, au fost înregistrate mărturiile mai multor locuitori în legătură cu hotarele posesiunii Firiteaz aparținând capitlului Orod[32].

În 13 martie 1533 regele Ioan Zapolya, la cererea nobilului Marko Jakšić (numit în document *fidelis noster egregi Marci Jaxyth de Naghlak*), i-a scutit pe iobagii de pe posesiunea Felnac de toate dările și taxele datorate fiscului regal[33].

În 26 iunie 1534 regele Ungariei, Ioan Zapolya, pentru credința și meritele sale, i-a dăruit lui Andrei Kurtha, oficialul târgului Vărădia de Mureș, posesiunea Vinești din comitatul Arad, cu toate pertinențele sale (terenuri arabile, pășuni, păduri, ape etc.)[34].

---

[29] *Ibidem*, pp. 128-129, doc. 66.
[30] Costin Feneșan, *op. cit.*, pp. 312-314, doc. 94.
[31] *Acte și documente ...*, pp. 145-146, doc. 79.
[32] *Ibidem*, pp. 149-150, doc. 81.
[33] *Ibidem*, pp. 157-158, doc. 86.
[34] *Ibidem*, pp. 159-160, doc. 88.

În 1542 comitele de Timiș, Petru Petrovici, a solicitat ca bunurile sale, între care se afla și cetatea Ceala din comitatul Arad, să îi fie recunoscute și să le poată vinde sau dona cui dorește[35]. În anul următor, la 29 iunie 1543, conventul bisericii din Cluj-Mănăștur a informat oficialitățile că Petru Petrovici, comitele de Timiș, din dragoste frățească a dăruit nepoatei sale Caterina, fiica surorii sale Ana și a lui Sigismund Levai, mai multe posesiuni în comitatul Arad: *Chutch, Fenyeachowa, Lazora, Pestere, Polyana* și *Kazzarezy*[36].

În 1547/1548 (data exactă nu este cunoscută) capitlul bisericii din Arad i-a scris lui George Martinuzzi, episcop catolic de Oradea, tezaurar și locțiitor regal, în legătură cu litigiul patrimonial dintre nobila Ana Jakšić , văduva lui Gaspar Banffy și Baltasar Patócsy pentru posesiunea Byke din comitatul Arad[37].

Donații ale comitelui de Zarand în comitatul Arad

Fapt interesant, comitele comitatului Zarand, Francisc Patócsy, pentru servicii credincioase, în 14 martie 1543, i-a donat provisorului cetății Gyula, Petru Morycz, posesiunea Târnova din comitatul Arad[38]. Conform legilor din regatul Ungariei, orice donație făcută de un nobil nu avea valoare decât dacă era confirmată de rege. Astfel că, peste câteva luni, în 24 iunie 1543, regina Isabella a întărit donația posesiunii Târnova din comitatul Arad în favoarea lui Petru Morycz, donație făcută de către comitele de Zarand[39].

Donații ale lui Ferdinand de Habsburg în comitatul Arad

În 19 noiembrie 1535, din Viena Ferdinand I de Habsburg î-a dăruit în chip de nouă danie Anei de Artand, soția nobilului Mihai Bidi, provizor al cetății regale Munkács, moșia Iermata din comitatul Arad și o altă moșie în comitatul Timiș[40]. Nu cunoaștem însă dacă Ana de Artand a intrat efectiv în stăpânirea posesiunii Iermata. În 18 decembrie 1545 Ferdinand de Habsburg le-a dăruit lui Francisc Kiserjeni, contabil–șef și consilier al Cămării Regale Ungare și lui Mihai Somlyai de Almásd, familiar al curții regale, părți de moșie în localitățile Chesinț, Bobda, Fiscut și Tharlos, toate situate în comitatul Arad[41].

---

[35] *Ibidem*, p. 183, doc. 107.
[36] *Ibidem*, pp. 189-190, doc. 112.
[37] *Ibidem*, pp. 207-209, doc. 124.
[38] *Ibidem*, pp. 183-184, doc. 108.
[39] *Ibidem*, pp. 187-188, doc. 111.
[40] Costin Feneșan, *op. cit.*, p. 324, doc. 98.
[41] *Ibidem*, pp. 336-337, doc. 104.

Din Praga, la 28 iunie 1549, Ferdinand, rege al Ungariei stăpânite de Habsburgi, în urma decesului nobilului Ladislau Dóczy, recunoaște drepturile de stăpânire ale fraților săi – Nicolae și Gabriel – asupra castelului Zădăreni din comitatul Arad[42].

Din Bratislava, în 20 martie 1552, Ferdinand I de Habsburg le-a dăruit nobililor Andrei și Bartolomeuu Gál din Gyula moșia Gyewrk și părți de moșie la Bobda de Jos, Bobda de Sus și Remetea Mică, toate aflate în comitatul Arad, ca urmare a morții fără de urmași a nobililor Mihai, fiul acestuia și a doamnei Drusina, fiica răposatului.[43]

Peste doar câteva luni, în vara anului 1552, cea mai mare parte a comitatului Arad a fost cucerită de otomani și integrată vilayetului Timișoarei[44], astfel că donațiile acordate atât de regii Ungariei cât și de către Ferdinand de Habsburg au fost anulate de către noua administrație otomană.

Conflicte sociale în comitatul Arad

În anul 1507, Laurențiu Doczy îi atacă pe iobagii din Șimand, care aparțineau domeniului lui Ioan Corvin. Oamenii lui Doczy ucid mișelește mai mulți țărani, le răpesc vitele și devastează așezarea[45]. Țăranii din satele Șoimoș și Subcetate, printr-o jalbă, în anul 1514, se plâng în legătură cu sarcinile abuzive la care au fost supuși de către mercenarii marchizului Gheorghe de Brandenburg[46].

Jalba iobagilor din Șoimoș și Subcetate, din 1514, descrie pe larg abuzurile castelanilor și mercenarilor și prezintă o serie de revendicări, printre care cererile țăranilor pentru abrogarea sarcinilor noi de robotă, precum și a altor pretenții neobișnuite impuse de administratorii cetății. Iobagii arată că ei sunt obligați să presteze o muncă dublă și anume: pe de o parte, la cele două cetăți (Șoimoș și Lipova), pe de altă parte, în curtea cetăților, la tot felul de munci neobișnuite generate de nevoile mercenarilor. Iobagii se plâng și de faptul că sunt îngrădiți în dreptul lor la pășunat și sunt stingheriți, îngrădiți în comerțul lor cu vite pe Mureș. Se plâng și de vămile

---

[42] *Acte și documente …*, pp. 212-213, doc. 218.
[43] Costin Feneșan, *op. cit.*, pp. 345-346, doc. 109.
[44] Detalii la Petru Iambor, „Cucerirea Banatului de către turci și transformarea lui în pașalâc (1552)", în *Vilaietul Timișoarei (450 de ani de întemeiere a pașalâcului) 1552-2002*, Timișoara, Editura Mirton, 2002, pp. 17-24.
[45] Eugen Glück, Géza Kovách, Egon Dörner, *Contribuții cu privire la răscoala populară din 1514*, în „Studii și materiale de istorie medie", vol. II, București, 1957, p. 433.
[46] Géza Kovách, „Consolidarea societății feudale în secolele XIV-XVI", în *Aradul permanență în istoria patriei*, Arad, 1978, p. 131.

nedrepte impuse de nobili, de abuzurile săvârșite la perceperea nonei și de alte sarcini feudale[47].

Războiul țărănesc din 1514 în comitatul Arad

În vara anului 1514 cardinalul Bakocz a inițiat o cruciadă antiotomană, la care au fost chemați și țăranii, promițându-le libertatea celor care s-ar fi înrolat pentru a lupta împotriva păgânilor. Comandant al expediției militare antiotomane a fost desemnat micul nobil secui Gheorghe Doja. Mulți țărani din comitatele Arad și Zarand s-au înrolat în armata lui Doja.

Dar abuzurile săvârșite de nobili împotriva țăranilor plecați și a familiilor lor rămase acasă, i-au determinat pe țăranii conduși de Gheorghe Doja să renunțe la ideea cruciadei și să se revolte împotriva nobililor. Proiectele inițiale ale unei cruciade antiotomane au fost părăsite în favoarea unei răscoale populare de mari dimensiuni[48].

La 27 mai 1514, sub zidurile Nădlacului, banderiile nobiliare conduse de castelanul cetății Timișoara, Ștefan Bathory și episcopul catolic al Cenadului (Csaky) au suferit o grea înfrângere în fața cetelor țărănești. În mâinile răsculaților rămânea episcopul Csaky, care a fost tras în țeapă[49]. Împreună cu episcopul catolic au fost executați și ceilalți nobili prinși, printre care și Petru Ravazdy, cel care ani de-a rândul i-a persecutat și nedreptățit pe țăranii din zonă[50].

După victoria de la Nădlac, țăranii răsculați au cucerit pe rând cetățile de la Cenad, Nădlac, Zădăreni, Felnac, ajungând în Arad și îndreptându-se ulterior către Șiria și alte cetăți din comitatul Zarandului. Grosul oștirilor țărănești s-a așezat între Lipova și Timișoara (sub conducerea directă a lui Gheorghe Doja) iar fratele conducătorului revoltei, Grigore Doja, a înaintat pe valea Mureșului, până sub zidurile cetăților Lipova și Șoimoș. În fruntea garnizoanei din Lipova se afla atunci Nicolae Bodo, căpitanul lui Gheorghe Brandenburg.

La 4 iunie 1514, răsculații înconjoară orașul și cetatea Lipovei în contextul în care cetatea nu era pregătită pentru rezistență și nu era nici bine aprovizionată. Marea majoritate a locuitorilor din orașul Lipova au adoptat o poziție ostilă față de garnizoana militară, ajutându-i în secret pe țăranii

---

[47] *Ibidem*, p. 132.
[48] Anton E. Dörner, „Transilvania între stabilitate și criză (1457-1541)”, în Ioan Aurel Pop, Thomas Nägler (coord.), *Istoria Transilvaniei*, ediția a III, vol. I, Cluj-Napoca, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2016, p. 327.
[49] Pál Engel, *op. cit.*, p. 378.
[50] Géza Kovách, *op. cit.*, p. 133.

răsculați. În marea confruntare de lângă Timișoara, la 15 iulie 1514, oastea țărănească a suferit o grea înfrângere, care a determinat sfârșitul răscoalei[51].

Concluzii

Prima jumătate a secolului al XVI-lea reprezintă o perioadă tensionată în istoria comitatului Arad, deoarece nobili din afara comitatului au căutat, cu sprijinul regiilor Ungariei sau al lui Ferdinand de Habsburg să acapareze, să obțină moșii în această regiune, chiar în detrimentul unor mici nobili de origine română. Moșiile nobililor stinși fără urmași de sex masculin erau dăruite de regii Ungariei altor nobili, ca recompensă pentru serviciile credincioase. Familia nobiliară sârbă Jakšić din Nădlac, care avea moșii în comitatul Cenad, este preocupată să obțină alte posesiuni în comitatul Arad, râvnind și la unele posesiuni ale capitlului catolic din Arad, în primul rând Sâmbăteni, intrând într-un conflict de câteva decenii cu cea mai importantă instituție ecleziastică din comitat. Chiar și unii comiți ai Zarandului fac donații în comitatul Arad cum este cazul lui Francisc Patócsy.

În prima jumătate a secolului al XVI-lea în comitatul Arad izbucnesc conflicte sociale, între nobili și iobagi iar războiul țărănesc condus de Gheorghe Doja produce distrugeri însemnate.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare:

Acte și documente privitoare la părțile de jos ale Regatului Ungar 1500-1552, culese și editate de Adrian Magina, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2020.

Fenești, Costin *Diplomatarium Banaticum*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2016.

Istoriografie:

Dörner, Anton E., „Transilvania între stabilitate și criză (1457-1541)", în Ioan Aurel Pop, Thomas Nägler (coord.), *Istoria Transilvaniei*, ediția a III, vol. I, Cluj-Napoca, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2016.

[51] Anton E. Dörner. *op. cit*., p. 329.

Glück, Eugen, Kovách, Géza, Dörner, Egon, „Contribuții cu privire la răscoala populară din 1514”, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. II, București, 1957.

Iambor, Petru, Cucerirea Banatului de către turci și transformarea lui în pașalâc (1552), în *Vilaietul Timişoarei (450 de ani de întemeiere a paşalâcului) 1552-2002*, Editura Mirton, Timișoara, 2002.

Kovách, Géza, „Consolidarea societății feudale în secolele XIV-XVI”, în *Aradul permanență în istoria patriei*, Arad, 1978.

Pál Engel, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei medievale (895-1526)*, ediție îngrijită de Adrian Andrei Rusu și Ioan Drăgan, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2006.

Aspecte economice din perioada ocupației otomane a Aradului

Economic Aspects during the Ottoman Occupation of Arad

prof. dr. Gabriel CĂSAP
Societatea de Științe Istorice din România, filiala Arad

Abstract
The Ottoman rule of Arad was a distinct period, outlined by the economic and social realities specific to the Middle-Ages and the development model brought by the Habsburg administration. From an economic perspective, the period was a stage of transition to economic modernization of the region

Keywords*: Arad, Ottoman Rule, social-economic history, transition period.*

Impactul economic al stăpânirii turcești în regiunea Aradului este foarte dificil de cuantificat în condiții în care nu dispunem de numeroase surse. Cu toate acestea se pot trasa unele direcții de evoluție, care nu acoperă doar perioada administrației otomane, ci și o perioadă anterioară instalării acesteia, dar și principalele modificări structurale de natură economică înregistrate în timpul administrației efective, care în opinia noastră constituie o etapă premodernă, o perioadă de tranziție la modernitatea economică înregistrată mai târziu, sub administrația habsburgică.

Ca și considerente generale, putem afirma faptul că dezvoltarea economică a zonei arădene a fost stânjenită întotdeauna de pericolele externe, transpuse în acțiuni militare. Războaiele, campaniile de jaf, insecuritatea au reprezentat bariere aflate în calea unei evoluții relativ uniforme a economicului. Regiunea noastră a suferit și impactul ofensivei turcilor otomani, anterior chiar stabilirii autorității lor în zonă.

Conform tacticii de luptă otomane ținuturile creștine erau vizate de două tipuri de acțiuni militare: „akin”-ul, echivalentul unei campanii de jaf, susținute în cazul zonei noastre de către beii dunăreni, care viza îmbogățirea participanților dar și destabilizarea economică, demografică și socială a zonelor atacate; al doilea tip de acțiune militară, condusă de regulă de către sultan, urmărea cucerirea efectivă a zonei și transformarea ei în pașalâc

(provincie turcească). Confruntată cu pericolul otoman regiunea arădeană a consumat un număr important de resurse, pentru întreținerea unui sistem de fortificații cu rol defensiv, spre exemplu, fortificațiile de pe Valea Mureșului, dintre care cele mai importante au fost Șoimoș și Lipova, care ofereau adăpost împotriva incursiunilor de pradă, dar nu puteau rezista unor campanii prelungite. O altă componentă a resurselor a fost cea umană, în condiții în care localitățile erau obligate să trimită la luptă un număr de soldați, dotați cu echipament propriu[1] și provizii, care de regulă acționau sub comanda comiților de Cenad și Arad, sau a nobilimii din zonă[2].

Pentru regiunea noastră, noul context geopolitic în care, între anii 1551 și 1556, întreg spațiul arădean a intrat sub ocupație otomană, a marcat dispariția modelelor administrativ-economice specifice Regatului Maghiar și implicit Evului Mediu, iar până la sfârșitul secolului al XVII-lea, moment în care Imperiul Otoman a pierdut cea mai mare parte a vechiului regat maghiar în beneficiul Austriei, teritoriul actual al județului Arad a trebuit să facă față unei ocupații turcești, dar și conflictelor permanente dintre austrieci, otomani și transilvăneni[3].

Este fără îndoială faptul că stăpânirea otomană a venit cu modificări radicale în regimul proprietății și al folosirii fondului funciar care devenise musulman. Sate întregi au fost donate spahiilor, de unde se încasau taxe, nu cu mult diferite ca și cuantum cu acelea ale administrației anterioare, dar aceste măsuri fiscale veneau la pachet cu stimuli economici, legați îndeosebi de organizarea comerțului. Spre exemplu, călătorul turc Evlia Celebi, care a vizitat aceste locuri în preajma anilor 1660, aduce mențiuni cu privire la târgul din Arad, unde timp de zece zile se adunau 70-80 de mii de vânzători și cumpărători, sub stricta supraveghere a administrației stăpânirii. Chiar dacă volumul apreciat de autor, cu privire la participanții la târg este cu siguranță exagerat, el vine să întărească ideea transformării graduale a Aradului în unul dintre cele mai importante centre economice ale regiunii[4].

Această predilecție a autorității otomane spre impulsionarea activităților de tip comercial, ne oferă unele argumente pentru includerea perioadei, într-o etapă de tranziție la modernitatea economică. Asta cu atât

---

[1] Diferitele piese de armură, prin care înțelegem orice fel de îmbrăcăminte sau piese speciale cu rolul de proteja corpul sau porțiuni ale corpului unui soldat, precum și armele aferente, erau de departe, în perioada medievală, unele dintre cele mai scumpe produse.

[2] Ioan Hațegan, *Cultură și Civilizație Medievală la Mureșul de Jos*, Timișoara, 2020, pp. 40-41.

[3] Horia Truță, „Stăpânirea Otomană asupra Aradului (1551-1687)", în *Analele Aradului* (Arad), anul V, 2019, nr. 5, supliment, p. 60.

[4] *Ibidem*, p. 66.

mai mult cu cât, inclusiv în Europa, abia în momentul în care s-a născut o nouă societate în care piața reprezenta o instituție dominantă, în sensul în care „mecanismele pieței" (cerere-ofertă) au fost percepute ca și bază a organizării sociale, a dispărut gradual sistemul feudal și moștenirea sa, în care producția și schimburile comerciale nu constituiau însăși esența instituției dominante. În perioada feudală, comerțul juca un rol mai degrabă marginal, accentul fiind pus pe colectarea contribuțiilor efectuată de către grupurile dominante, cum ar fi statul, biserica, nobilimea, ele însăși fondate pe structuri exterioare pieței[5].

La dezvoltarea comerțului a mai contribuit și preocuparea administrației otomane pentru securitatea drumurilor, care era acordată instituției devergiilor, în sarcina cărora intra supravegherea, paza și întreținerea drumurilor, a porțiunilor expuse jafurilor, poduri, bacuri, vaduri, hanuri, etc. Asta cu atât mai mult cu cât încă din perioada timpurie a evului mediu, în toată Europa, siguranța drumurilor a stat în atenția principilor și a regilor, iar pentru marea masă a populației a însemnat de fapt imaginea publică a eficienței politice. Întreținerea căilor de circulație, siguranța lor, a reprezentat pentru tranzitul de mărfuri un rol crucial. Și nu facem referire neapărat la comerțul la mare distanță, la călătoria lui Marco Polo pe „*Drumul Mătăsii*", cât și la micul comerț, derulat în proximitatea zonelor de producție[6].

Spre exemplificare menționăm o situație în care, cu doar câteva decenii înainte de instaurarea administrației turcești în zona noastră, un document din 15 iulie 1516, consemnează faptul că 40 de negustori sași, cu căruțe și mărfuri, care treceau pe valea Mureșului, în aval, au fost atacați de iobagii din Șoimoș și Lipova, „*care pe unii i-au rănit pe alții i-au ucis și mărfurile lor au fost împrăștiate*"; speța ajungând până la nivel de regalitate, de unde se cerea ca făptașii să fie prinși și trimiși în judecată[7].

La nivelul secolelor XVI-lea și al XVII-lea, statul otoman devenise un imperiu mondial, care a influențat viețile a milioane de oameni din Orientul Mijlociu, din regiunea Mării Mediterane, din Europa Centrală și de Est. Din perspectivă economică, o importantă rută comercială lega Balcanii otomani de Ungaria, prin Țara Românească și prin orașele săsești din Transilvania (Brașov și Sibiu). Principalele mărfuri tranzacționate erau mirodeniile orientale, mătasea, postavurile apusene și articole din metal. În

---

[5] Jacques Le Goff, Jean-Claude Schmit, *Dicţionar tematic al Evului Mediu Occidental*, Iaşi, 2002, p. 272.
[6] *Ibidem*, p. 539.
[7] Ioan Hațegan, Ligia Boldea, Dumitru Țeicu,*Cronologia Banatului*, coord. Ioan Hațegan, vol. II partea întâi, *Banatul între 934-1552*, Timișoara, 2006, p. 308.

secolul al XVI-lea cota bunurilor de lux a scăzut, dar nu ca o descreștere a cantităților globale, ci doar în raport cu creșterea rapidă a comerțului cu alte bunuri, mai ales vite, comerțul continental la mare distanță cu vite fiind unul dintre cele mai dinamice sectoare ale economiei europene, la nivelul secolului al XVI-lea. În anii 1570, se estimează că cel puțin 250.000 de boi vii au ajuns pe piețele de consum din Țările de Jos, Germania și nordul Italiei, cu o valoare de piață de cca 150 de tone de argint. Mai bine de jumătate din aceste vite proveneau din Ungaria și Țările Române, adică din regiuni aflate direct sau indirect sub autoritatea otomană, în cea mai mare parte a secolelor XVI-XVII[8].

De acest context specific al comerțului perioadei a beneficiat și regiunea arădeană în contextul stăpânirii otomane. Nu se pot nega însă și o serie de efecte negative asupra activităților economice tradiționale ale zonei, cum ar fi viticultura. Prezența otomană în regiune a însemnat consecințe resimțite și la nivelul Podgoriei Aradului. După înfrângerea Ungariei, o parte din localitățile viticole ale Aradului au fost încorporate în Sangeacul Lipovei, parte componentă a pașalâcului Timișoarei. Instaurarea stăpânirii turcești, perioada de conflicte ulterioare, au contribuit la o tendință de depopulare a localităților, iar viticultura a înregistrat un real regres. Într-o oarecare măsură, la această realitate a contribuit și religia islamică, care nu tolera consumul de vin. În perioada respectivă, de viticultură -au ocupat mai mult bisericile și mănăstirile, iar vinul nu a mai reprezentat una dintre mărfurile importante, în comerțul regional[9].

Perioada corespunde unei politici, în cadrul Imperiului Otoman, mult mai strictă în domeniu. În timpul domniilor lui Suleiman I (1520-1566), Mahomed III (1595-1603) etc., s-a interzis vânzarea și consumul de vin, inclusiv activitatea chioșcurilor de sucuri (meyhane), unde de fapt se consuma „tulburel", dar cu toate acestea unii locuitori nemusulmani reușeau, în schimbul unor taxe, să evite aplicarea unor asemenea restricții[10]. În schimb în alte domenii ale vieții economice, stăpânirea otomană a Aradului, prin modelul de administrație impus, a însemnat cu mult mai mult decât lasă să se întrevadă o parte a istoriografiei dedicată perioadei, care în

[8] Bogdan Murgescu, *Țările Române între Imperiul Otoman și Europa Creștină*, Iași, 2012, pp. 140-141.
[9] Maria Alexandra Pantea, Sebastian-Dragoș Bunghez, *Vin, istorie și mit în podgoria Aradului*, Arad, 2019, p. 10.
[10] Mihai Maxim, *Regimul creștinilor în Casa Islamului; cu privire specială la creștinii din Kazaua Brăilei (1538/-1828), în lumina documentelor din arhiva otomană din Istanbul*, Brăila, 2015, p. 90.

mod eronat asociază prezența otomanilor doar cu perioade de distrugeri, depopulare și recul economic.

Nu se poate trece cu vederea o evoluție negativă, a mai multor indicatori social-economici, ca și consecință directă a episoadelor militare generate de instabilitatea politică a regiunii, dar în egală măsură ocupația otomană efectivă a răspuns și unor provocări în materie de noi modele economice. Stăpânirea turcească și-a pus amprenta îndeosebi în dezvoltarea sectorului comercial al regiunii, al dezvoltării activităților meșteșugărești, a comerțului cu produse meșteșugărești, vite și alte produse agricole către Occident, dar și al comerțului de tranzit.

După instaurarea stăpânirii otomane la Arad, aici a fost construită fortificația turcească, care făcea parte din cadrul fortificațiilor de lemn cu șanțuri și valuri de pământ, reprezentând varianta „lowcost" la construcțiile din piatră, cea ce denotă încă odată pragmatismul economic specific otomanilor. Ușor de construit, forturile din lemn și pământ, care sunt denumite cu termenul de „Palanca", au fost ridicate de către aceștia rapid în orice locație strategică, vaduri de trecere, zone de frontieră, pasuri și rute comerciale[11]. Dimensiunile fostei cetăți turcești de la Arad nu sunt bine cunoscute[12], dar sursele scrise și cele cartografice o localizează pe suprafața fostei fabrici textile Teba, unde se mai pot vedea în vadul Mureșului, în perioade de secetă, urmele pilonilor din lemn ai unui pod[13]. Din informațiile pe care le deținem se pare că acest pod ar fi fost cel dintâi construit în teritoriul arădean, cu implicații evidente în zona militară, dar facilitând în mare parte comerțul de pe ambele maluri ale Mureșului, în condiții în care permitea un tranzit rapid al mărfurilor indiferent de anotimp.

În ansamblu, pentru orașul Arad, administrația otomană a însemnat o perioadă în care localitatea a reintrat în circuitul economic al principalelor centre regionale, circuit în care nu mai era un actor important, în mare măsură, de secole. A mai însemnat și actul de naștere propriu-zisă a unei structuri urbane în actualul perimetru al municipiului, prin așezările civile dezvoltate în jurul cetății turcești, care odată ajunsă în mâinile habsburgilor (decembrie 1687) a devenit ruină în timpul luptelor, ulterior fiind reconstruită din ordinul lui Eugen de Savoia. Mai apoi, după construirea noii cetăți, în bucla Mureșului, sub Maria Terezia, vechea cetate a fost

---

[11] Aurel-Daniel Stănică, „Cartografia cetăților medievale dispărute din Dobrogea. Studiu de caz: Fortificațiile turcești", în *PEUCE* (Tulcea), S.N., 2016, nr. XIV, p. 193.

[12] În anul 1980 au fost efectuate mai multe sondaje arheologice în zona Fabricii de Zahăr și a Școlii Speciale nr. 6 (str. Ghica Vodă), cu scopul de a surprinde informații cu privire la vechea palancă turcească, fără prea multe rezultate concludente. Horia Truță, *op. cit.*, p. 62.

[13] *Ibidem*.

abandonată și a dispărut fără urme, probabil cele mai vechi elemente constructive ale actualului oraș fiind chiar rămășițele pilonilor podului de peste Mureș, menționate anterior.

Se poate trasa chiar și o paralelă între începuturile stăpânirii otomane, care preluau efectele economice ale perioadei anterioare caracterizată prin diminuarea activităților economice (depopulări ale localităților), generate în mare măsură tot de către luptele cu turcii și debutul administrației habsburgice la Arad, confruntată cu probleme oarecum similare. Pentru a revitaliza regiunea otomanii au introdus măsuri de stimulare a comerțului și colonizări în regiunile depopulate, măsuri care și-au făcut simțite efectele în perioadele de stabilitate militar-politică.

Împrejurările istorice ale impunerii stăpânirii habsburgice în regiune, după un lung șir de confruntări austro-turce, care au pustiit numeroase zone, urmate de răscoala antihabsburgică a nobilimii maghiare reformate sub conducerea lui Francisc Rákóczi al II-lea[14], care a organizat rezistența împotriva noilor stăpâni, nu aveau darul de a genera un reviriment pe termen scurt al situației economice. Într-un alt plan al realității din spatele unei imagini, este bine știut faptul că nici o nouă stăpânire nu este privită cu încredere, îndeosebi de o societate tradiționalistă cum era cea a Ungariei și Transilvaniei de la cumpăna secolelor XVII-XVIII.

În altă ordine de idei, apartenența teritorială la un mare imperiu, indiferent de acesta, poate induce un sentiment de siguranță existențială, de identificare cu o forță militară capabilă să mențină liniștea și siguranța, aspecte ideologice care au fost folosite din plin de Imperiul Otoman[15]. Pentru exemplificare, într-un document din anul 1653, Mustafa, sangeac-bei de Lipova, reclama faptul că locuitorul Ianoș, din satul Peștiș, aflat în districtul Vărădia, stabilit temporar în zona Hunedoarei, la întoarcerea în satul său a fost deposedat de comandantul cetății Deva de opt boi, o iapă, un cal și o căruță de provizii și solicita retrocedarea bunurilor rechiziționate abuziv, pentru ca păgubitul „*să ajungă din nou în vechea liniște, să se întoarcă în satul padișahului ca să plătească padișahului gizia. Măria sa*

[14] Orașul Arad a fost puternic afectat în perioada răscoalei curuților (1703-1711), moment în care, în contextul duelului de artilerie între curuți și apărătorii orașului Arad, o mare parte a orașului a ars. Doru Sinaci, „Municipiul Arad – Istoric”, în *Dicţionarul istoric al localităţilor din judeţul Arad, vol. I, Oraşe*, coord.: Sorin Bulboacă, Doru Sinaci, Arad, 2019, p. 60.

[15] Barbu Ștefănescu, „Realitate istorică și clișee istoriografice: «jugul de fier austriac» versus «jugul de lemn otoman»”, în *Politici imperiale în estul și vestul spațiului românesc*, Sorin Șipoș, Ioan Horga, Igor Șarov, Mircea Brie, Ion Gumenâi (Coord.), Oradea / Chișineu, 2010, p. 35.

padișahul nu îngăduie ca supușii săi să sufere pagube, nedreptăți și abuzuri"[16]. Cu mențiunea că în perioada respectivă aveau loc o serie de încălcări reciproce de hotare, cu sechestrări de persoane și bunuri, la granița dintre vileyet și principat, putem vedea totuși și o mostră a comunicării oficiale care inducea ideea unei legături directe între sultan și oricare dintre supușii săi.

Astfel, stăpânirea habsburgică, în contextul dat, era privită cu reținere, dacă nu chiar cu ostilitate, chiar dacă aducea cu ea un atu ideologic, al unei puteri creștine care eliberează teritorii de sub stăpânirea islamică a otomanilor. Totuși creștinismul, propus ca un liant al unei împărății multietnice și multiconfesionale, era catolicismul, care provoca mari neliniști în rândul denominațiunilor necatolice. Mai mult, administrația austriacă aducea cu ea și un plus de rigoare, reglementări, altă concepție a statului și a legăturii acestuia cu proprii cetățeni. Până ca aceste noi reguli să dea și roade, populația a luat contact cu spiritul cazon și rigid al autorităților militare, care în unele cazuri au impus cu forța unele dintre noile măsuri[17], care cei drept au dus în timp la modernizarea economică a regiunii arădene.

BIBLIOGRAFIE

Hațegan, Ioan, Boldea, Ligia, Țeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului*, coord.: Ioan Hațegan, vol. II, partea întâi, *Banatul între 934-1552*, Timișoara, 2006.

Hațegan, Ioan, *Cronologia Banatului*, vol. II, partea a doua: *Vilayetul de Timișoara 1552-1716*, Timișoara, 2005.

Dicţionarul istoric al localităţilor din judeţul Arad, vol. I, Oraşe, coord.: Sorin Bulboacă, Doru Sinaci, Arad, 2019.

Hațegan, Ioan, *Cultură și Civilizație Medievală la Mureșul de Jos*, Timișoara, 2020.

Le Goff, Jacques, Schmit, Jean-Claude, *Dicţionar tematic al Evului Mediu Occidental*, Iaşi, 2002.

Maxim, Mihai, *Regimul creștinilor în Casa Islamului; cu privire specială la creștinii din Kazaua Brăilei (1538/-1828), în lumina documentelor din arhiva otomană din Istanbul*, Brăila, 2015.

[16] Ioan Hațegan, *Cronologia Banatului*, vol. II, partea a doua: *Vilayetul de Timișoara 1552-1716*, Timișoara, 2005, p. 237.
[17] Barbu Ștefănescu, *op. cit.*, p. 36.

Murgescu, Bogdan, *Țările Române între Imperiul Otoman și Europa Creștină*, Iași, 2012.

Pantea, Maria Alexandra; Bunghez, Sebastian-Dragoș, *Vin, istorie și mit în podgoria Aradului*, Arad, 2019.

Stănică, Aurel-Daniel, „Cartografia cetăților medievale dispărute din Dobrogea. Studiu de caz: Fortificațiile turcești", în *PEUCE* (Tulcea), S.N., 2016, nr. XIV.

Ștefănescu, Barbu, „Realitate istorică și clișee istoriografice: «jugul de fier austriac» versus «jugul de lemn otoman»", în *Politici imperiale în estul și vestul spațiului românesc*, Sorin Șipoș, Ioan Horga, Igor Șarov, Mircea Brie, Ion Gumenâi (coord.), Oradea / Chișineu, 2010.

Truță, Horia, „Stăpânirea Otomană asupra Aradului (1551-1687)", în *Analele Aradului* (Arad), anul V, 2019, nr. 5 supliment.

Tomeşti – comunitate, biserică şi şcoală confesională. Repere monografice

Tomeşti – Community, Church and Confessional School. Monographic Landmarks

prof. dr. Dumitru TOMONI
vicepreşedinte Societatea de Ştiinţe Istorice din România
dtomoni@yahoo.com

Abstract
Tomeşti is located in the east of Timiş County, on the upper course of the Bega River, 20 km south of the town of Făget. It is said that Tomeşti is hidden among secular forests, which were disputed by landowners eager for wealth and hunting. The first mention of the Tomeşti dates back to August 26, 1404, when Sigismund of Luxemburg donated a part of the Icuş district for the benefit of Ana, the wife of Ştefan Török.

Keywords: *Timiş County, church, history, priests, teachers.*

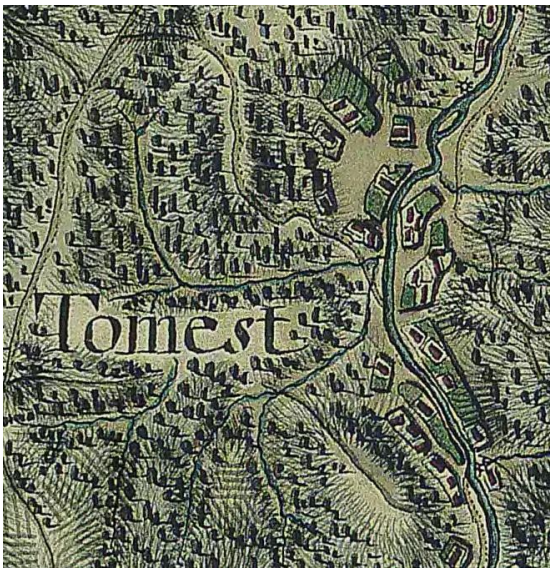

Se situează în estul judeţului Timiş, pe cursul superior al râului Bega, la 20 km sud de oraşul Făget. Numele localității provine de la numele unui cneaz Toma (+ești)[1]. Prima atestare a localității Tomești este din 26 august 1404, când regale Sigismund de Luxenburg donează o parte a districtului Icuș în folosul Anei, soția lui Ștefan Török. Printre așezările donate a fost și Tomești

[1] Remus Crețan, Vasile Frățilă, *Dicționar geografico-istoric și toponimic al județului Timiș*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2007, p. 377.

(Thamasfalva)[2]. La 27 septembrie 1439 regele Albert de Habsburg zălogeşte fraţilor Ioan şi Ioan cel Tânăr de Hunedoara districtul Icuş (din care făcea parte şi actuala comună Tomeşti) şi târgul Margina până va reuşi să le restituie suma împrumutată de 4000 florini de aur. Acest zălog al regelui Albert este începutul alipirii zonei Făget la domeniul Hunedoara, constituind limita exterioară a acestui domeniu. La 24 mai 1596 principele Sigismund Bathory donează districtele Margina (din care face parte şi actuala comună Tomeşti) cu 43 de sate şi districtul Mănăştiur cu 31 de sate lui Ştefan Turcu (Török). Despre localitatea Tomeşti se spune că este ascunsă între păduri seculare, pe care şi le disputau proprietarii dornici de averi şi de distracţie vânătorească. Alte referiri la această localitate sunt din anul 1620, când are loc donarea satului lui Ştefan Bethlen şi din 1700, când Marsigli l-a amintit ca făcând parte din districtul Făget[3]. Satul a fost fondat prin gruparea familiilor a trei „Seleşeni”[4]. Vatra satului a fost mutată de mai multe ori. Se pare că la început a fost pe Dealul Ursului, apoi înmulţindu-se sălaşele şi trecând la practicarea agriculturii locuitorii s-au mutat în lunca din jurul vetrei actualului sat, numită astăzi „Grădina mare”[5]. După anul 1800, locuitorii au început să coboare în vale pe locul actualei vetre a satului. Terenurile au fost cumpărate de Bergel din Slovenia, apoi de Iosif Losch (1846)[6].

De-a lungul anilor localitatea a fost consemnată în diferite forme: 1597 Thomest, 1598 Thomest sau Zapodia, 1612 predium Thomirest, 1620 Fumest sau Tumest, 1690-1700 Tomest, 1821 și 1851 Tomest, 1913 Tamásd[7].

---

[2] Petru Ursulescu, *Banatul de nord-est în secolele X-XVI*, Timișoara, Editura Orizonturi Universitare, 2005, pp. 126-127.
[3] Pesty Frigyes, *Krasso varmegye torttenete*, Budapesta, vol. 2, Partea a II-a, 1884, p. 250.
[4] Locuiau în sălașe.
[5] *Monografia comunei Tomești*, coord.: Mircea Matei, Lugoj, Editura Nagard, 2007, pp. 42-43.
[6] Proprietarul fabricii de sticlă cumpărate de la von Panczely.
[7] Coriolan Suciu, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania*, vol. II, Bucureşti, Editura Academiei, 1968, p. 199; Ioan Hațegan, *Dicționar istoric al așezărilor din Banat:*

În anul 1554 Tomești avea 20 de case, în 1569, 12 case, în 1579, 10 case[8] și în 1776, 52 case[9]. În anul 1869 avea 113 case și 698 locuitori, din care 463 ortodocși[10], în 1880 avea 113 case și 696 locuitori, din care 427 ortodocși[11]; în 1900 avea 122 case și 696 locuitori, din care 470 ortodocși[12]; în 1910 avea 106 case și 699 locuitori, din care 465 ortodocși[13]; în 1930 avea 885 locuitori, din care 504 ortodocși[14]; în 1992 avea 393 locuitori, din care 326 ortodocși[15]; în 2002 avea 348 locuitori, din care 289 ortodocși[16]; în 2011 avea 323 locuitori, din care 308 ortodocși[17].

Din punct de vedere administrativ, în secolele XV-XVI făcea parte din districtul Icuș (Margina), la sfârșitul secolului al XVII-lea din districtul Făgetului[18], după instaurarea stăpânirii habsburgice în Banat aparținea districtului Lugoj și cercului administrativ Făget[19], în 1779 făcea parte din comitatul Caraș, plasa Căpâlnaș[20], iar după 1881 din comitatul Caraș-Severin, plasa Făget. De la 1919 face parte din județul Caraș-Severin, plasa Făget[21], iar după 1925 din judeţul Severin, plasa Margina (1926-1929), apoi

---

sec. XI-XX. Atestări documentare și cartografice, Timișoara, Editura Artpress / Banatul, 2013, p. 366.

[8] Engel Pál, *A Temesvari es Moldovai szandzsak torokkori telepulesei (1554-1579)*, Szeged, 1996, p. 179.

[9] I. D. Suciu, Radu Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. I, Timișoara, Editura Mitropolia Banatului, 1980, p. 378.

[10] Varga E. Árpád, *Statistică recensăminte după structura confesională, jud. Timiș 1869-2002*, p. 67 (http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002/tmfel02.pdf).

[11] *Recensământul din 1880. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, Editura Staff, 1997, p. 350.

[12] *Recensământul din 1900. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, Editura Staff, 1999, pp. 602-603.

[13] *Recensământul din 1910. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, Editura Staff, 1999, pp. 584-585.

[14] *Recensământul din 1930. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, Presa Universitară Clujeană, 2011, pp. 606-607.

[15] Varga E. Árpád, *Statistică recensăminte după structura confesională, jud. Timiș 1869-2002*, p. 67 (http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002/tmfel02.pdf).

[16] *Ibidem*.

[17] Direcția Regională de Statistică Timiș, adresa nr. 378/22.01.2021.

[18] Pavel Binder, „Lista localităţilor din Banat de la sfârşitul secolului al XVII-lea”, în *Studii de istorie a Banatului* (Timişoara), vol. II, , 1970, p. 66.

[19] J. J. Ehrler, *Banatul de la origini până acum (1774)*, Prefaţa, traducere şi note de Costin Feneşan, Timişoara, Editura Facla, 1982, p. 141.

[20] Maria Vertan, „Organizarea administrativ-teritorială a Banatului istoric în perioada 1716-1860”, în *Analele Banatului, s. n., arheologie-istorie* (Timișoara), 2013, nr. XXI, p. 366.

[21] C. Martinovici şi N. Istrati, *Dicţionarul Transilvaniei, Banatului şi celorlalte ţinuturi alipite*, Cluj, Institutul de arte grafice „Ardealul”, 1921, p. 18.

plasa Făget (1929-1939), din nou plasa Margina (1939-1950). Din anul 1950 figurează ca sat al comunei Tomești, raionul Lugoj, Regiunea Banat, alături de satele Baloșești, Jupânești, Românești și Luncani, iar după 1952, după înființarea raionului Făget este arondată acestui raion, iar din 1968 județului Timiș[22].

Biserica

Prima biserică consemnată documentar s-a construit din lemn în jurul anului 1750. Pe seama acestui lăcaş, episcopul Ioan Georgevici al Caransebeșului și Vârșețului sfinţeşte în 1756 un antimis. Biserica a fost loc de închinare timp de două secole, suferind doar o reparație importantă în anul 1793. Biserica avea o sesie parohială de 31 jugăre[23]. În 1952 a fost demolată și pe locul ei s-a ridicat o altă biserică, cu hramul Adormirea Maicii Domnului[24]. Lucrarea a fost executată de maistrul Liviu Angheloni din Fârdea, după planul întocmit de Victor Peșteanu din Gladna Română, sub supravegherea ieromonahului Gheitazet Dumbravă. Biserica a fost reconstruită pe acelaşi amplasament, tot din lemn, acoperită cu tablă zincată pe o fundaţie de piatră de carieră, având o singură turlă. Bolta este semicilindrică, tencuită și confecționată din scânduri. Din lemn este și iconostasul executat tot de Liviu Angheloni[25]. Noul lăcaș a fost sfințit de către mitropolitul Vasile Lăzărescu în 13 iulie 1958, care dă și antimis noii biserici. De menționat că începând cu anul 1951 parohia

[22] Valeriu Ureche, *Administraţia judeţului Timiş la 30 de ani* (*1968-1998)*, Timişoara, Editura „Augusta", 1998, p. 120.
[23] Bujor Păcurar, Ioan Cipu, Dumitru Tomoni, *Monografia protopopiatului ortodox român al Făgetului. 300 de ani de existență atestată,* Timişoara, Editura Învierea, 2016, p. 224.
[24] Nicolae Săcară, *Bisericile de lemn dispărute din Banat*, Timișoara, Editura Excelsior art, 2002, p. 84.
[25] Arhiva Mitropoliei Banatului, *Fond micromonografii,* dosar „Istoricul parohiei Tomești întocmit de ieromonahului Gheitazet Dumbravă".

Tomești a funcționat cu două filii: Colonia Fabricii[26] și Baloșești[27]. În 1994 din parohia Tomești s-a desprins Colonia Fabricii, aceasta devenind parohia Tomești-Colonie, cu un paroh propriu.

În anul 2002 s-a hotărât pictarea sfântului lăcaș, întocmindu-se și un deviz de către pictorul Grigore Popescu din București. Pereții bisericii nefiind corespunzători, s-a dorit consolidarea construcției, dar în final s-a decis reconstrucția acestui lăcaș de cult pe același amplasament, în cimitirul de pe deal. În 17 Iunie 2007 s-a pus piatra de temelie a noii biserici de către episcopul vicar al Timișoarei, Paisie Lugojanu. Proiectul bisericii, realizat de arhitectele Mariana Fuchs, Elena Laslo și inginer proiectant Gheorghe Halmăjan din Timișoara, prevedea un plan treflat, ziduri foarte groase, o turlă pe naos și două turnuri-clopotniță la intrare. Noua construcție este acoperită cu un sistem de cupole semisferice și șarpantă în două ape iar învelitoarea este din cupru. La sfârșitul verii din 2011 au fost finalizate și tencuielile, apoi, în 2012 – pardoseala și sistemul de încălzire. De la Floriile anului 2013, s-a început săvârșirea sfintelor slujbe în acest nou lăcaș de cult, având dimensiunile 20x8 m. Hramul bisericii a rămas neschimbat: „Adormirea Maicii Domnului”[28].

Cimitirul se află pe dealul dinspre răsărit, chiar în jurul bisericii, fiind împrejmuit în perioada 1978-1980 și extins în anul 2014. Între cei

[26] Colonia Fabricii a fost înființată, practic, de pe la începutul sec. XIX (cca 1820), odată cu apariția Fabricii de sticlă. Credincioșii ortodocși de acolo țineau de biserica din sat, neavând un lăcaș propriu. Din 1985, în urma unui protocol cu Biserica Romano-Catolică, ortodocșii din Colonie, deși constituiau filie a parohiei Tomești, își desfășurau activitatea de cult în capela romano-catolică din Colonie (construită în 1880 de către Iosif Losch, fost proprietar al fabricii de sticlărie).

[27] Până în 1951, Baloșești era filie la Jupânești.

[28] Arhiva Protopopiatului Făget, *Micromonografii*, Parohia Ortodoxă Tomești.

înmormântați în cimitir se găsește și unul dintre eroii Revoluției din decembrie 1989, Sorin Leia (1967-1989)[29], împușcat în cap pe treptele Catedralei ortodoxe din Timișoara în seara zilei de 18 decembrie. Deși inițial a fost aruncat într-o groapă comună în Cimitirul Eroilor din Timișoara, la 15 ianuarie 1990 a fost reînhumat în localitatea sa natală.

Monument al eroilor nu există, deși în cele două războaie și-au pierdut viața 30 de tomeșteni. *Căzuţi în Primul Război Mondial (1914-1918)*: Atănăsie Murărescu, Constantin Bucur, Martin Petricescu, Partenie Săleșan, Zenovie Morariu, Petru Bucur, Iulian Jivulescu, Gavriloni Filimon, Timie Săleșan sen., Ioan Ciorega, George Săleșan, Damian Lădariu, Drăgoi Crijmariu, Ioan Ianculescu, Ioan Stănomir, Ioan Lădariu, George Ilițoni, Damian Săleșan, Valeriu Săleșan, Ioan Georgescu, Axente Bogia, Medelean Simion, Dumitrescu Vasile, Bucur Atanasie[30]. *Căzuţi în al Doilea Război Mondial (1940-1944)*: Ioan Stănilă, Toma Capotescu, Iulius Seleşan, Florea Popovici, Aron Seleșan.

Succesiunea preoţilor

Petru Ioanovici (1767), este născut în localitatea Veța, astăzi dispărută [31].

Alexandru Popovici (1776), a fost hirotonit la 1 iulie 1763 și a slujit și la parohia Luncani[32].

Iosif Popovici (1794-1812)[33].

Petru Popovici (1812-1858). Figurează pe listele de prenumeranți atât la *Istoria Universală* a lui Pavel Kengheleț, cât și la *Antropologhia* lui Pavel Vasici[34].

Constantin Popovici (1858-1862).

Nicolae Barboni (1862-1900). A absolvit Institutul Teologic de la Vârșeț, fiind hirotonit în anul 1862[35]. Cunoștea limba germană[36].

---

[29] În cinstea eroului tomeștean, începând din 2012, Școala gimnazială din localitate îi poartă numele.

[30] Arhivele Naţionale, Serviciul Judeţean Sibiu, *Fond ASTRA*, Listele participanților la Primul Război Mondial, inv. nr. 453, dosarul nr. 5, Județul Caraș-Severin, f. 186-187.

[31] I. D. Suciu, Radu Constantinescu, *op. cit.*, p. 311.

[32] *Ibidem*, p. 378.

[33] Succesiunea preoților de la anul 1794 și până la 1928 s-a făcut după răspunsurile date de preotul și învățătorul Aureliu Barbos, în 7 iunie 1928, la chestionarul lui Ioachim Miloia (Muzeul Banatului, *Fond Miloia*, dosar Tomești).

[34] Ioan Cipu, „Prenumeranții din Banat la cărțile de patrimoniu românești cu caracter laic, tipărite la Buda", în *Supliment istoric al revistei „Suflet nou"* (Comloșu Mare), anul XI, 2015, nr. 23, p. 13.

[35] Arhiva protopopiatului Făget, *Fond an 1894*, Adresa Nr. 15 Prot./1894.

Titel Filimon (1900-1902). Era ginerele preotului Nicolae Barboni. Filimon Titel a fost preot în Curtea timp de 48 de ani, de 1 ianuarie 1879 și până în anul 1927.

Aureliu Barboni (1902-1932), administrator parohial. L-a primit pe episcopului Miron Cristea în vizita canonică făcută în 7/20 iulie 1911 la Tomești cu o masă bogată, „poate prea bogată”[37]. Episcopul și suita au făcut o vizită la fabrica de sticlă, de unde, la plecare, fiecare a primit, drept cadou, pahare cu monograma sa[38].

Petru Iana

Petru Iana (1932-1934). S-a născut la 1 Octombrie 1903 în localitatea Var, judetul Caras-Severin. După absolvirea Academiei Teologice de la Caransebeş, la 1 ianuarie 1927 a fost numit preot la parohia Curtea. La 8 Septembrie 1950 a fost arestat pentru legături cu rezistența armată anticomunistă, fiind condamnat la 9 ani de închisoare[39].

Teodor Baianțu (1934), preot administrator.

Alexandru Dobrescu (1935), administrator parohial.

Romulus Șandru (1936-1942), administrator parohial.

Savu Chiriță (1943-1946), administrator parohial.

---

[36] La 12 martie 1896, protopopul Sebastian Olariu introduce pe Trifu Popovici ca învățător în Luncani, îndepărtând în felul acesta pe administratorul parohial Nicolae Barboni, care era în cel de-al doilea an de funcționare și ca învățător. La nicio săptămână de la instalare, (adică la 17 martie 1896!) preotul Barboni înștiințează pe protopop că a constatat la învățător că „portarea morală e departe de dânsul” și, pentru a nu fi învinuit că nu a denunțat la timp asemenea „portări”, roagă pe protopop ca „pentru [eventualele] urmări [rele] să fie scutit de responsabilitate”. (Arhiva protopopiatului Făget, *Fond an 1896*, f. 2).

[37] *Foaia Diecezană* (Caransebeş), anul XXVI, 1911, nr. 33, p. 5.

[38] Dumitru Tomoni, „Vizitele canonice ale episcopului Miron Cristea în protopopiatul Făget”, în *Biserică și națiune. La românii din Banat și Transilvania. Episcopul Elie Miron Cristea și Marea Unire*, editori Adrian Ardeț, Ioan Moldovan, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2018, pp. 195-196.

[39] Ionel Popescu, „Preotul Petru Iana, pătimitor în temnițele comuniste”, în *Renașterea bănățeană* (Timişoara), anul VI, nr. 20218, p. 472-482.

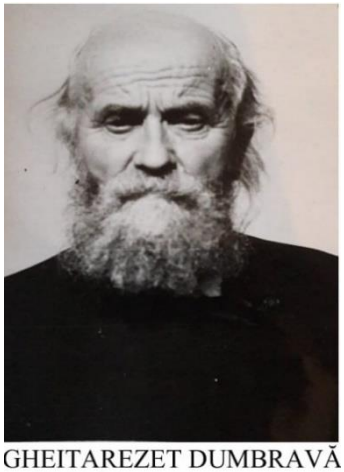

GHEITAREZET DUMBRAVĂ

Gheitazet Dumbravă (1951-1974). S-a născut în 20 august 1902. În perioada 1976-1977 a administrat mănăstirea „Izvorul Miron" din Românești.

Constantin Tomiuc (1975-1977). S-a născut la 21 mai 1951 la Sintești și urmat școala gimnazială la Margina și Seminarul Teologic din Caransebeș. A fost hirotonit în 1 mai 1974 pe seama parohiei Coșteiu de Sus. A mai slujit la parohiile din Begheiu Mic, Nevrincea și Remetea Luncă.

Vasile Grecu (1978-1988). S-a născut la Curtea în 12 aprilie 1951. În anul 1977 a absolvit Seminarul Teologic Curtea de Argeș și la 1 ianuarie 1918 a fost numit preot la Tomești. A mai slujit la parohiile Murani (1988-1993), Tomești Colonie (1894-2001), Ghizela și Hisiaș (2001-2002) și Sudriaș (2002-2016).

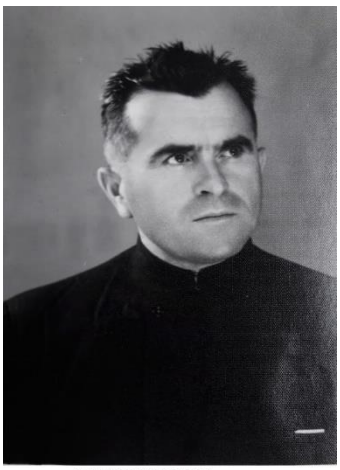

IOAN BUCUR

Ioan Bucur (1988-1998). S-a născut la Tomești în 11 martie 1928. A mai slujit la parohiile Luncani (1966-1988) și Curtea (1974).

Ioan Nicorici (1998 – în prezent).

Şcoala confesională

La 24 mai 1774, împărăteasa Maria Tereza sancţiona Regulile directive pentru îmbunătăţirea învăţământului din şcolile elementare sau triviale sârbeşti şi româneşti reunite, prima lege menită să organizeze şi să îmbunătăţească învăţământul elementar (trivial)[40]. În același an, în lista școlilor primare înființate în ținutul Timișoarei figurează și școala din Curtea, unde învățau și copiii din Tomești, Crivina de Sus, Pietroasa, Fărășești, Poieni, Românești și Goizești[41]. La 1 octombrie 1776, directorul şcolar Teodor Iancovici de Misievo a cerut rechizite şcolare şi pentru şcoala din Curtea – 24 ustensile de scris, 24 table de calcul, 12 foarfeci pentru hârtie, 12 bricege și 72 creioane și 2 suluri de hârtie – unde învățau și copiii din

[40] Victor Ţîrcovnicu, *Istoria învăţământului din Banat până la 1800*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1978, pp. 128-129.
[41] I. D. Suciu, Radu Constantinescu, *op. cit.,* p. 340.

Tomești[42]. În anul 1791, cei 21 de copii de vârstă școlară din Tomești învățau la școala din Goizești, alături de 21 elevii din Fărășești, și 22 din Goizești, învățător fiind Vasile Popovici[43]. Abia în anul 1801 este consemnată școala din Tomești, învățător fiind Simeon Teodorescu.

Succesiunea învățătorilor

Primul învățător consemnat în documente în anul 1776 a fost **Iosif Ianoșevic**i[44], învățător în Curtea, care era învățător și în anul 1791[45].

Simeon Teodorescu (1801). A fost primul învățător de la școala din Tomești consemnat în documente.

Dimitrie Ursu (1818). Face o însemnare pe un *Triod* tipărit la Blaj în anul 1800[46]. Figurează pe lista de prenumeranți la *Pedagogia și metodica* lui Villom[47].

Ioan Soleşanu (Săleşanu). În 1824 apare pe lista de prenumeranți la *Istoria Universală* a lui Pavel Kengheleț[48].

Alexa Mioc, original din Șoșdea[49].

Simeon Teodorescu (1847-1849).

George Diac/Deac (1849, februarie – 1861). Scrie o lungă rugăciune, probabil creație a sa, pe un *Octoih* cumpărat de biserică în anul 1810[50].

Cozma Bojan (1861-1872).

Atanasie Barboni (1872-1890).

Nicolae Barboni (1890-1892). Până în anul 1910 postul de învățător a fost declarat vacant. Postul fiind vacant, școlarizarea elevilor o făcea preotul local.

---

[42] Petre Radu, Dimitrie Onciulescu, *Contribuţii la istoria învăţământului din Banat până la 1800*, București, Editura Litera, 1977, p. 316.
[43] *Ibidem*, p. 301.
[44] *Ibidem*, p. 265.
[45] *Ibidem*.
[46] Forzaț 1: „Această sfîntă carte ce să chiamă triod, estă a satului Tomești, cumpărată în chinezia lui Nicolae Sălășanu dă la Simion Panta și cine să va afla să o fure sau în vr-o reotate perdută va afla-o și nu o va aduce la sfînta biserică a Tomeștilor, acela om să fie afurisit dă Dumnezeu și de 318 Părinți care au făcut soborul la Niceia. Dimitrie Ursu, învățători". (Ion B. Mureșianu, *Carte veche bisericească din Banat*, Timișoara, Editura Mitropolia Banatului, 1985, p. 269).
[47] Ioan Cipu, *st. cit.*, p. 9.
[48] *Ibidem*, p. 13.
[49] Ion B. Mureșianu, *op. cit.*, p. 269.
[50] Ioan Cipu, „Însemnări pe carte veche românească din protopopiatul Făget (III)", în *Altarul Banatului* (Timișoara), anul XVII, serie nouă, nr. 10-12, octombrie-decembrie 2006, p. 130.

Aureliu Barboni (1892-1910). Era și preot în localitate. În 28 noiembrie 1910 a solicitat episcopiei Caransebeșului un plan-tip pentru a construi un local școlar[51].

Ioan Șerengău (1910-1913). A murit în Marele Război pe frontul din Italia, iar postul de învățător a rămas vacant mai bine de două decenii.

Aureliu Barboni (1913-1933).În calitatea de preot-învățător în Tomești, la 7 iunie 1928 răspunde la chestionarul trimis de Ioachim Miloia.

Tomești-Colonie

Colonia Fabricii se situează în estul judeţului Timiş, pe cursul superior al râului Bega Luncanilor. la 2 km sud de centrul de comună Tomeşti. Istoria localităţii este strâns legată de satul Tomeşti - pe teritoriul căruia s-a format colonia - şi a fabricii de sticlă, în jurul căreia s-a închegat aşezarea. Fabrica de sticlă de la Tomeşti a fost înfiinţată în 1820 de către Anton Pfantzels, un fost arendaş al unei fabrici de sticlărie din Ungaria. Antreprenorul, atras de bogăţiile zonei, a cumpărat moşia Tomești-Luncani şi a construit aici o fabrică de sticlă. În anul 1846 fabrica şi proprietatea anexă au trecut în proprietatea lui Iosif Losch din Austria. Acesta a înfiinţat o şcoală şi a recrutat sticlari specialişti din străinătate, care au venit aici

[51] Daniel Alic, *Eparhia Caransebeșului în perioada păstoririi episcopului Miron Cristea (1910-1919)*, Cluj-Napoca / Caransebeș, Presa Universitară Clujeană / Editura Episcopiei Caransebeșului, 2013, p. 210.

împreună cu familiile lor și împreună cu muncitorii deja existenţi, au format nucleul viitoarei aşezări Colonia-Tomeşti, independentă de satul Tomeşti.

În anul 1948 fabrica de sticlă a fost naţionalizată, extinsă și modernizarea, fapt care a dus la dezvoltarea întregii comune. Totodată au fost construite blocuri de locuinţe pentru muncitori. După 1989 fabrica de sticlă a fost închisă, motiv pentru care Colonia - dezvoltată economic în jurul acesteia - a cunoscut un puternic regres.

În anul 1992 localitatea avea 1133 locuitori, din care 859 ortodocși[52]; în 2002 avea 745 locuitori, din care 650 ortodocși[53]; în 2011 avea 753 locuitori, din care 633 ortodocși[54].

Biserica

În anul 1994, prin decizia Adunării Eparhiale a Arhiepiscopiei Timişoarei, a luat fiinţă Parohia ortodoxă Tomești-Colonie prin desprinderea de Parohia Tomeşti, a cărei filie a fost până la această dată, figurând ca parohie de categoria a II-a cu 250 de familii și 950 de credincioși. În urma unui acord cu reprezentanţii Bisericii Catolice, serviciile religioase urmau să aibă loc în capela catolică din localitate, realitate ce a continuat până în anul 2008.

În anul 2002, pe un teren aflat în proprietatea Parohiei, obţinut la schimb cu Primăria, de 1492 mp, s-au început lucrările de ridicare a unei biserici ortodoxe. În 29 iunie 2002, cu ocazia praznicului Sf. Apostoli Petru și

[52] Varga E. Árpád, *Statistică recensăminte după structura confesională, jud. Timiș 1869-2002*, p. 67 (http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002/tmfel02.pdf).
[53] *Ibidem*.
[54] Direcția Regională de Statistică Timiș, adresa nr. 378/22.01.2021.

Pavel, viitorul hram al noii biserici, s-a pus piatra de temelie prin protopopul Bujor Păcurar şi mai mulţi preoţi din vecinătate.

Biserica este amplasată pe latura stângă a râului Bega, în apropiere de Casa de Cultură si grădiniţă, între blocuri, fiind proiectată de arhitectul Gârleanu Gheorghe şi inginer Cotuna Maria. Are o capacitate de 300 de locuri, având două turnuri la intrare și o cupolă peste naos. Este concepută în formă de cruce, după tradiţia răsăriteană, având la intrare portic şi vestibule (din care se accede la balcon), pronaos, naos, abside, solee şi altar. Biserica are o lungime de 20,50 la care se adaugă altarul cu 3,50 m; lăţimea este de 8 m, având turnurile şi absidele ieşite în exterior cu 2 m. Turnurile sunt înalte de 18 m, la care se adaugă crucile. Lucrările de construcţie propriu-zise s-au finalizat în anul 2008, din data de 7 decembrie intrându-se în noul locaş. Tot în 2008 încep şi lucrările de pictură, executate de pictorul Cosma Vasile[55].

Biserica a fost târnosită de către episcopul-vicar Paisie Lugojanu la 11 iulie 2010[56].

Cimitirul este confesional și are 2476 mp. În anul 2000 începe ridicarea unei capele mortuare a cărei lucrare se finalizează către sfârşitul anului 2001. Tot în acel an este achiziţionat un apartament, cu statut de locuinţă parohială.

Până la înfiinţarea parohiei în anul 1994 serviciul divin a fost oficiat de către părintele Bucur Ioan, apoi de Vasile Grecu (1994-2000), iar din 1 martie 2001 de preotul Adrian Magheț.

Și la Tomești, ani de-a rândul, atât în altar cât și la catedră au slujit generații de preoți și dascăli formați în cultul luminării poporului și promovării spiritualității românești. De aceea, chiar și o simplă înșiruire de nume reprezintă un binemeritat gest de prețuire și recunoștință.

BIBLIOGRAFIE

Arhiva Mitropoliei Banatului, *Fond micromonografii*, dosar „Istoricul parohiei Tomești întocmit de ieromonahului Gheitazet Dumbravă”.

Arhiva protopopiatului Făget, *Fond an 1894*, Adresa Nr. 15 Prot./1894.

[55] Arhiva Protopopiatului Făget, *Micromonografii*, Parohia Ortodoxă Tomești.

[56] De menţionat faptul că toate cheltuielile de ridicare a locaşului de cult au fost suportate aproape în totalitate de familia Stănilă Petru, iar cele de finisare şi pictură de fam. Mureşan Marius.

Arhiva protopopiatului Făget, *Fond an 1896*.

Arhiva Protopopiatului Făget, *Micromonografii*, Parohia Ortodoxă Tomești.

Arhiva Protopopiatului Făget, *Micromonografii*, Parohia Ortodoxă Tomești.

Arhivele Naţionale, Serviciul Judeţean Sibiu, *Fond ASTRA*, Listele participanților la Primul Război Mondial, inv. nr. 453, dosarul nr. 5, Județul Caraș-Severin.

Direcția Regională de Statistică Timiș, adresa nr. 378/22.01.2021.

Muzeul Banatului, *Fond Miloia*, dosar Tomești.

Foaia Diecezană (Caransebeş), anul XXVI, 1911, nr. 33.

Alic, Daniel, *Eparhia Caransebeşului în perioada păstoririi episcopului Miron Cristea (1910-1919)*, Cluj-Napoca / Caransebeș, Presa Universitară Clujeană / Editura Episcopiei Caransebeșului, 2013.

Binder, Pavel, „Lista localităţilor din Banat de la sfârşitul secolului al XVII-lea", în *Studii de istorie a Banatului* (Timişoara), vol. II, 1970.

Cipu, Ioan, „Însemnări pe carte veche românească din protopopiatul Făget (III)", în *Altarul Banatului* (Timişoara), anul XVII, serie nouă, nr. 10-12, octombrie-decembrie 2006.

Idem, „Prenumeranții din Banat la cărțile de patrimoniu românești cu caracter laic, tipărite la Buda", în *Supliment istoric al revistei „Suflet nou"* (Comloşu Mare), anul XI, 2015, nr. 23.

Crețan, Remus, Frățilă, Vasile, *Dicţionar geografico-istoric şi toponimic al judeţului Timiş*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2007.

Ehrler, J. J., *Banatul de la origini până acum (1774)*, Prefaţa, traducere şi note de Costin Feneşan, Timişoara, Editura Facla, 1982.

Engel, Pál, *A Temesvari es Moldovai szandzsak torokkori telepulesei (1554-1579)*, Szeged, 1996.

Martinovici, C., Istrati, N., *Dicţionarul Transilvaniei, Banatului şi celorlalte ţinuturi alipite*, Cluj, Institutul de arte grafice „Ardealul", 1921.

Monografia comunei Tomești, coord.: Mircea Matei, Lugoj, Editura Nagard, 2007.

Mureșianu, Ion B., *Carte veche bisericească din Banat*, Timișoara, Editura Mitropolia Banatului, 1985.

Păcurar, Bujor, Cipu, Ioan, Tomoni, Dumitru, *Monografia protopopiatului ortodox român al Făgetului. 300 de ani de existență atestată*, Timișoara, Editura Învierea, 2016.

Pesty, Frigyes, *Krasso varmegye torttenete*, Budapesta, vol. 2, Partea a II-a, 1884.

Popescu, Ionel, „Preotul Petru Iana, pătimitor în temnițele comuniste", în *Renașterea bănățeană* (Timişoara), anul VI, nr. 20218.

Radu, Petre, Onciulescu, Dimitrie, *Contribuţii la istoria învăţământului din Banat până la 1800*, Bucureşti, Editura Litera, 1977.

Recensământul din 1880. Transilvania, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, Editura Staff, 1997.

Recensământul din 1900. Transilvania, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, Editura Staff, 1999.

Recensământul din 1910. Transilvania, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, Editura Staff, 1999.

Recensământul din 1930. Transilvania, coord. Traian Rotariu, Presa Universitară Clujeană, 2011.

Săcară, Nicolae, *Bisericile de lemn dispărute din Banat*, Timișoara, Editura Excelsior art, 2002.

Suciu, Coriolan, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania*, vol. II, Bucureşti, Editura Academiei, 1968, p. 199; Ioan Hațegan, *Dicționar istoric al așezărilor din Banat: sec. XI-XX. Atestări documentare și cartografice*, Timișoara, Editura Artpress / Banatul, 2013.

Suciu, I. D., Constantinescu, Radu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. I, Timişoara, Editura Mitropolia Banatului, 1980.

Tomoni, Dumitru, „Vizitele canonice ale episcopului Miron Cristea în protopopiatul Făget", în *Biserică și națiune. La românii din Banat și Transilvania. Episcopul Elie Miron Cristea și Marea Unire*, editori Adrian Ardeț, Ioan Moldovan, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2018.

Ţîrcovnicu, Victor, *Istoria învăţământului din Banat până la 1800*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1978.

Ureche, Valeriu, *Administraţia judeţului Timiş la 30 de ani* (*1968-1998)*, Timişoara, Editura „Augusta", 1998.

Ursulescu, Petru, *Banatul de nord-est în secolele X-XVI*, Timișoara, Editura Orizonturi Universitare, 2005.

Varga E., Árpád, *Statistică recensăminte după structura confesională, jud. Timiş 1869-2002*,
(http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002/tmfel02.pdf).

Vertan, Maria, „Organizarea administrativ-teritorială a Banatului istoric în perioada 1716-1860", în *Analele Banatului, s. n., arheologie-istorie* (Timișoara), 2013, nr. XXI.

Satul Chișcău și crângurile sale. Schiță istorică

Chișcău Village and Its Groves. Historical Sketch

Dr. Augustin MUREȘAN
Complexul Muzeal Arad
augmuresan49@gmail.com

Abstract
The authorpresents several historical dates about the village of Chișcău, located in Bihor County together with its adjacent settlements: Moțești, Tuducești, Pantești, Flutureşti, Măncești and Dolgești. These small permanent settlements consisted of households scattered over vast areas of land. The constant and progressivedemographic decline, most prominent at the end of the 20th century, contributed to the disappearance of these settlements from the vicinity of the village of Chișcău.

Keywords*: Bihor County, village, Chișcău, settlements, permanent, vicinity.*

Satul Chișcău[1], județul Bihor este situat la poalele Munţilor Bihorului într-un frumos peisaj natural străbătut de râul Crăiasa. Este atestat documentar la anul 1581[2]. De-a lungul anilor această așezare rurală este menţionată în documentele vremii, ca denumire în mai multe variante: 1581, Alsókoh[3]; 1588, Alsókoh, 1600, Kis Koch, 1602-1603 Kiskolt, Felseokoh, Alsókoh[4], 1650, Kis Koh[5]; 1692, 1828, 1851, Kis Koh, Kis-Kóh, Chişcău[6].

[1] În prezent, satul Chişcău face parte din comuna Pietroasa, judeţul Bihor, alături de satele: Cociuba Mică, Giulești, Gurani, Măgura, Moțești și Pietroasa (reședința de comună), vezi *Legea nr. 2/1968 privind Organizarea administrativ-teritorială a României*, în „Colecţia de legi, decrete, hotărâri şi alte acte normative, 1968 (1 noiembrie – 31 decembrie)”, 1970; Ion Iordan, Petre Gâștescu, D. I. Oancea, *Indicatorul localităţilor din România*, Editura Academiei R. S. R., Bucureşti, 1974, p. 106.
[2] Serviciul Judeţean Bihor al Arhivelor Naţionale (în continuare S. J. A. N. Bihor), *Fond E, Acte economice*, dosarul nr. 2617, p. 112, apud, Liviu Borcea, *Bihorul Medieval, oameni, aşezări, instituţii*, Oradea, Editura Arca, 2005, p. 311. La Coriolan Suciu, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania*, vol. I (A-N), Bucureşti, Editura Academiei R. S. R., 1967, p. 143, prima atestare apare la anul 1588 – *Alsokoh.*
[3] Liviu Borcea, *op. cit.*, p. 311.
[4] Se pare că au existat două aşezări: Chişcău de Sus şi Chişcău de Jos, *Ibidem.*
[5] Coriolan Suciu, *op. cit*., p. 143.
[6] *Ibidem.*

Sat bihorean pur românesc Chișcăul este păstrător al unei autentice valori ale creaţiei populare autohtone[7], pe teritoriul său aflându-se și un important monument al naturii[8]. Este un sat de vale, alungit. O mică parte a satului, case și biserica sunt așezate pe deal. Ocupațiile locuitorilor de-a lungul timpului au fost agricultura, creșterea animalelor, munca la pădure, morăritul[9], dar și extragerea minereului de fier și prelucrarea lui[10].

[7] În casele oamenilor din satul Chişcău se mai pot găsi admirabile ţesături de casă, sumane, cojoace şi alte piese de artă populară. În localitate se lucrau scaune cu spătarele cioplite antropomorf. Ele fac mândrie colecţiilor muzeale din Oradea şi Beiuş, vezi Ioan Godea, „Scaunele ţărăneşti din Bihor", în *Biharea* (Oradea), anul I, 1973, pp. 27-60; Ignatie Berindei, Sever Dumitraşcu, Viorel Faur, Ioan Godea, *Bihor, ghid turistic al judeţului*, Bucureşti, Editura Sport-Turism, 1979, p. 124. Alte numeroase asemenea obiecte muzeale valoroase se află expuse la Muzeul de Etnografie „Horea şi Aurel Flutur" din localitate. Informaţie amabilă de la harnica colecționară Lucreţia Flutur de la această instituție.

[8] Este vorba despre Peștera Urșilor, important obiectiv turistic al Munţilor Apuseni. Pentru frumusețile ei, vezi Iosif Viehman, Ovidiu Guja, *Peștera Urșilor de la Chișcău,* Cluj-Napoca, 2014.

[9] Vezi studiul lui Alexandru Maghiar, „Dispariția instalațiilor hidraulice populare în regiunea Crișana între 1946-1974", în *Biharea* (Oradea), 2012, pp. 319-352. În 19 martie 1958 în satul Chișcău existau 4 mori: a lui Cristea Ioan, Serac Petru, Goldiș Aurel, și Bulza Ștefan, Puia Miron și Mândru Ioan, *Ibidem*, p. 320.

[10] La Chișcău funcționa o mică topitorie în jurul căreia apar o serie de meșteșugari fierari. Numele satului derivă din maghiară, însemnând micul cuptor (Kiss = mic, kohó = cuptor, topitorie). În Evul Mediu sătenii din Chișcău și Măgura făureau lănci și sulițe („hastes seu cuspides ungaricas"), iar în secolul al XIX-lea unelte agricole ca și fierarii din Lunca și Sighiștel, vezi David Prodan, „Domeniul Beiușului la 1600", în *Anuarul Institutului de Istorie din Cluj* (Cluj-Napoca), 1962, tom V, p. 83 şi p. 84; Maria Bocşe, „Cărbunăritul în Bihor (Valea superioară a Crişului Negru)", în *Centenar muzeal orădean* (Oradea), 1972, pp. 467-468; Ioan Godea, *Caracteristici ale culturii populare din Bihor*, Bucureşti, Editura Sport-Turism, 1977, p. 65 şi p. 117; Ignatie Berindei, Sever Dumitraşcu, Viorel Faur, Ioan Godea, *op. cit.*, p. 124; Ioan Goman, *Politică statală, economie domenială și dezvoltare rurală. Meșteșuguri și industrii țărănești din Crișana în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX*-lea, Oradea, Editura Universității din Oradea / Editura Muzeului Țării Crișurilor, 2011, p 447 și p. 457; Ioan Sărac, Roland Olah, „Aspecte privind economia între Evul Mediu și începutul Epocii Moderne în Crișana. Studiu de caz: Chișcău", în *Hiperboreea* (București), anul II, 2013, nr. 3, p. 40. Elocvente în acest sens sunt și sigiliile localității Chișcău, care prin simbolurile din emblemă (ciocanul și bradul) simbolizează mineritul și bogăția silvică a așezării, vezi Augustin Țărău, „Armorialul general al sfragisticii rurale din Crișana", în *Biharea* (Oradea), 2004-2006, nr. XXXI/XXXII, Oradea, 2009, pp. 149-150; Idem, *Sfragistica din Crișana*, Oradea, Editura Arca, 2009, p. 61; Augustin Mureșan, „Două sigilii ale localității rurale Chișcău, Comitatul Bihor și semnificația lor", în *Perseverență și devoțiune în căutarea adevărului istoric. Omagiu profesorului și istoricului Viorel Faur la împlinirea vârstei de 75 de ani*, Cluj-Napoca, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2016, pp. 217-223.

Terenul agricol era și este încă, în general, amplasat în jurul gospodăriilor, iar fânețele și pășunile se află în zonele apropiate. Vara unele animale sunt trimise la munte. Acest sat avea în componența sa[11] începând probabil cu al doilea deceniu al secolului al XIX-lea mai multe crânguri[12] risipite[13]: Dolgești, Fluturești, Măncești, Moțești, Pantiești, Tuducești. Nu cunoaștem data exactă când primele familii matcă cu aceste nume[14] s-au

[11] Satul Chișcău se compune din mai multe crânguri risipite în hotarul satului, vezi Ioan Godea, *Zona etnografică Beiuș*, București, Editura Sport-Turism, 1981, p. 17.

[12] Crâng, așezare rurală permanentă, din zonele montane, alcătuită din gospodării risipite, dispersate pe mari suprafețe de teren și aflată la distanțe mari de principalele căi de comunicație, vezi – *DEXI Dicționar explicativ ilustrat al limbii române* (coord. Eugenia Dima), Chișinău, Editura Arc & Gunivas, 2007, p. 475.

[13] Cu mulți ani în urmă, între 1956-1958, elev fiind și mergând cu mama mea Victoria, născută în satul Broaște, (azi Stâncești), pe jos de la Chișcău, la Valea Neagră de Jos, la neamuri și trecând pe lângă Todocești am văzut câteva „case singuratice". Revenind la Chișcău, l-am întrebat pe tatăl meu Gheorghe (dânsul fiind născut în acest sat și bun cunoscător al istoriei locale), ce este cu aceste „case singuratice" fără tabla indicatoare de localitate? Fără să stea mult pe gânduri mi-a răspuns prompt explicându-mi că este un crâng, adică mici gospodării pâlc și că sunt mai multe în apropiere: Fluturești, Pantiești și Dolgești. De-a lungul anilor mergând de mai multe ori, pe lângă acest crâng am văzut oameni lucrând la strânsul fânului sau la cules de fructe de pădure (mure și măcieșe). Alții aveau animale în curte. Referindu-se în general la gospodăriile sătești, sociologul Ion Clopoțel arăta că:"dacă nu trăiești printre ei, nu poți să știi nimic", vezi I. Clopoțel, „Cum trăiesc țăranii noștri", în *Societatea de mâine* (Cluj), anul III, 1926, nr. 31-32, p. 532. În acest sens, despre unele gospodării țărănești acest autor ca urmare a cercetărilor de teren afirma că prioritar era: „[…] să precizez cu ajutorul datelor oficiale și al informațiilor directe câte familii pot trăi în mod independent din rodul pământului lor și din veniturile animalelor crescute de ele, nefiind nevoite a se angaja numai la alții, ori a lua drumul în altă parte" (I. Clopoțel, „Sociografie românească. Anchetarea plășilor muntene Marginea, Almăj, Vașcău și Beiuș", în *Societatea de mâine* (Cluj), 1928, p. 10, vezi și Idem, „Studiu sociografic în plășile Vașcău și Beiuș", în *Societatea de mâine* (Cluj), anul IV, 1928, nr. 37-38, pp. 439-440).

[14] Important de aflat este originea acestor familii care au întemeiat aceste crânguri în apropiere de satul Chișcău. Cercetările genealogice cu privire la unele familii ar oferi istoricului un material valoros, lămurind probleme multiple de cele ori importante, care merg de la destinele individuale ale personalităților […] până la destinuri privitoare la întregi clase sociale sau epoci istorice", vezi Mihai Berza, „Lecția de deschidere a cursului de genealogie de la Școala de Arhivistică, ținută în decembrie 1944", în Hrisovul (București), 1944, nr. IV, pp. 81-82. În acest sens, menționăm rezultatele cercetărilor genealogice, pentru familia Goldișeștilor care își are originea în Bihor, locul de obârșie fiind chiar satul Chișcău, vezi Gheorghe Șora, *Vasile Goldiș – o viață de om așa cum a fost*, Timișoara, Editura Helicon, 1993, pp. 19-20 (cu o bogată bibliografie); Augustin Mureșan, „O notiță cu privire la obârșia și arborele genealogic al familiei Goldiș", în *Studii de istorie* (Arad), nr. IV, 2007, pp. 13-18 și cu mici completări, la Idem, „O notiță cu privire la obârșia și arborele genealogic al familiei Goldiș", în Marius Ioan Grec, Marțian Iovan, Stelean Ioan Boia, *Vasile Goldiș 150 de ani de la naștere (1862-1934), volum omagial*,

așezat și au format crânguri pe dealurile și văile din zonă, cert este faptul că ele nu s-au întemeiat deodată.

În acest articol ne propunem o prezentare sumară, așa cum rezultă din titlul aflat în fruntea lucrării: „Satul Chișcău și crângurile sale. Schiță istorică". Desigur, prin cercetări viitoare această schiță istorică poate fi lărgită, rezultând un studiu din punct de vedere al perspectivei istorice.

Acest sat bihorean se include în șirul așezărilor montane cu crânguri distincte, care ne dau sentimentul că aparțin unui singur sat, în jurul căreia gravitează toate gospodăriile pâlc, mai sus numite.

Un prim document important asupra satului Chișcău (Kis Kóh) este **Prima Ridicare Topografică militară („Ridicarea Jozefină – 1782-1785")**[15] (Fig. 1). Această hartă ne permite să citim situația acestei așezări sătești cu unele detalii înainte de întemeierea crângurilor sale. Ea este o consemnare cu exactitate a teritoriului, cu caracteristicile reliefului, totul reprezentat la scară, pe bază de măsurători redând detalii cartografice privind forma și vatra satului la acea dată, casele, biserica, ulița și râul ce îl străbate ș. a. Ea este o așezare întinsă de vale, de-a lungul drumului ce merge aproape paralel cu firul apei. Satul avea o singură uliță orientată spre zona montană și spre satul Brădet (Bragyet).

București, Editura Academiei Române, 2012, pp. 25-31; Idem, „Câteva date despre Goldișeștii din satul Chișcău", în Marius Ioan Grec (coord.), *95 de ani de la Marea Unire (culegere de studii), Volum omagial*, Arad, „Vasile Goldiș" University Press, 2013, pp. 209-214; Idem, *Goldișeștii din satul Chișcău și ocupațiile lor de-a lungul timpului* (lucr. mss.).

[15] Vezi aceste detalii cartografice (1782-1785) de pe Josephinische Landesaufnahme Coll: XXVIII. Sectio XXIV Theil der Bihar Comitat.

Fig. 1. Zona satului Chișcău și a satelor învecinate în Prima Ridicare Topografică militară („Ridicarea Jozefină – 1782-1785”).

Privit în ansamblu, se remarcă dominante, ca suprafață, dealurile din apropiere, unele cu păduri în zona montană[16], bogăție silvică recunoscută a acestei așezări. În hotarul satului se aflau și se află și în zilele noastre locuri de pășune și fânețe. Erau ca și azi o rețea de drumuri de care, în hotar, drumuri de câmp, de pădure și de deal, care se racordau oarecum cu ulița satului. Toate casele satului sunt marcate pe partea dreaptă de-a lungul drumului, iar în stânga acestuia, râul Crăiasa. De la râu drumul urcă pe deal, unde pe hartă sunt indicate case cu grădini și biserica veche probabil de lemn, care de sus domina întregul sat. De pe deal drumul se îndreaptă spre stânga, în pantă, pe un segment al acestuia numit de localnici „Pogor”[17] (dar fără a fi denumit pe hartă) până la râul Crăiasa, peste care trece, unindu-se apoi cu drumul principal Chișcău-Brădet.

Pe râu sunt indicate convențional instalații hidrotehnice populare (două mori de apă, fiecare cu casa morarului), una la marginea satului (în

[16] În veacul al XVIII-lea și primele decenii ale secolului al XIX-lea, pădurile din comitatul Bihor erau proprietate feudală, laică sau ecleziastică. S-a apreciat că pădurile ocupau o treime din suprafața comitatului, vezi Ana Ilea, „Din istoria pădurilor bihorene până la mijlocul secolului al XIX-lea”, în *Biharea* (Oradea), 1979-1980, p. 87.

[17] De la a pogorî sau coborî = a se deplasa în jos pe o pantă, vezi *DEXI Dicționar explicativ* ..., p. 389 și p. 1498.

amonte) și alta pe la mijlocul lui. Pe hartă nu apare nici unul dintre crângurile menționate mai sus. Sunt redate numai satele învecinate: Magura (Megura), Valenyagra de Suz (Valea Neagră de Sus, azi Valea de Sus) și Valenyagra de Joz (Valea Neagră de Jos, azi Valea de Jos), Petrocz (Pietroasa) și Bragyet (Brădet).

A doua Ridicare Topografică Militară habsburgică 1819-1869[18] desenează noul context al zonei (Fig. 2). Satul Kiskóh (azi Chișcău) este localizat împreună cu trei crânguri scrise cu denumirea în variantele: Motzest (Moțești), Todotzest (Tudocești) și Pantiest (Pantiești).

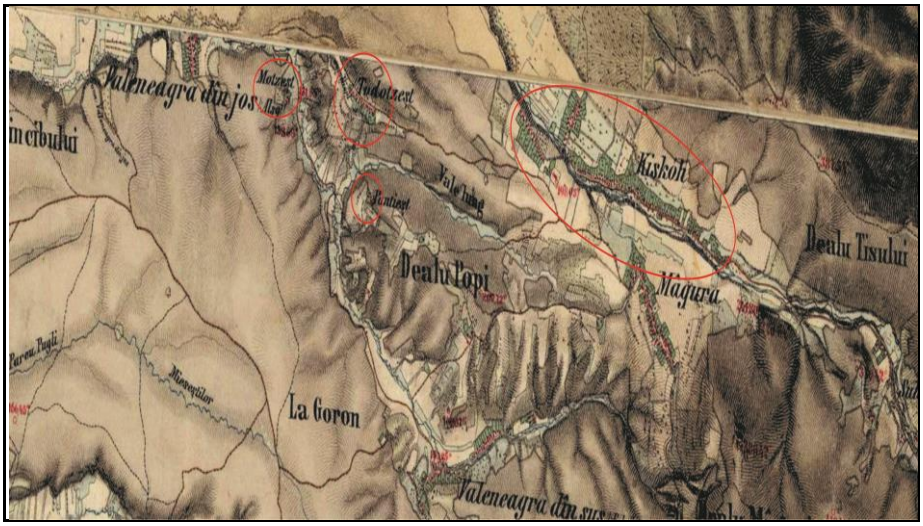

Fig. 2. A doua Ridicare Topografică Militară habsburgică 1819-1869. Localizarea satului Chișcău și a crângurilor sale.

Ele figurează între satul Chișcău (Kiskóh) și satul Valeneagra dîn Jos (Valea Neagră de Jos, azi Valea de Jos). Satul este străbătut de râu, care are în dreapta sa drumul și casele cu ogrăzile parcelate. Pe râu sunt indicate acum trei mori. Pe deal este redată silueta bisericii cu turnul clopotniță. La marginea satului (spre Brădet) sunt indicate casele crângului Măncești, fără a fi denumit. Crângul Todotzest (Todocești) este despărțit de crângul Pantiest (Pantiești) de Vale lung[*ă*]. Mai jos de crângul Pantiești în partea de Sud-Vest a Dealului Popi[i] sunt indicate cu roșu câteva case, posibile ale crângului Fluturești? La Sud-Est de Dealul Popi[i] apar indicate cu roșu case

[18] În acest sens, vezi *Hungary (1819-1869) Second Military Survey of the Habsburg Empire.*

(?) probabil ale crângului Dolgești. Această hartă cu satul Chișcău conține primele informații cartografice despre crângurile sale.

Pe **a treia Ridicare militară habsburgică (1869-1887)**, satul Chișcău este redat având aceeași uliță, cu casele orânduite majoritar pe o singură parte a drumului, care urcă și pe deal unde sunt indicate case și de asemenea biserica (Fig. 3). Între satul Kis Kóh (Chișcău) și satul Also Valenyagra/Valenyagra de Soz (Valea Neagră de Jos), figurează înscrise crângurile: Mocest (Moțești), Tuducest (Tuducești), Pantiest (Pantiești), Flutur – Thoma (Fluturești), Zozest? și un loc numit „La coliba", al cărui rost nu l-am deslușit încă, dar sigur în acest caz, un toponim care redă un anumit nivel de locuire. Foarte probabil că „La coliba" era locuită de către proprietarii săi numai o anumită perioadă a anului. Nu știm dacă acest nivel de locuire cu acest nume aparținea de satul Chișcău sau de satul vecin Măgura. Tot pe această hartă, sunt figurate casele crângului Măncești[19] (fără a fi denumit) de la intrarea în satul Chișcău dinspre satul Brădet, crâng care l-a acea dată se vede că era alipit satului Chișcău.

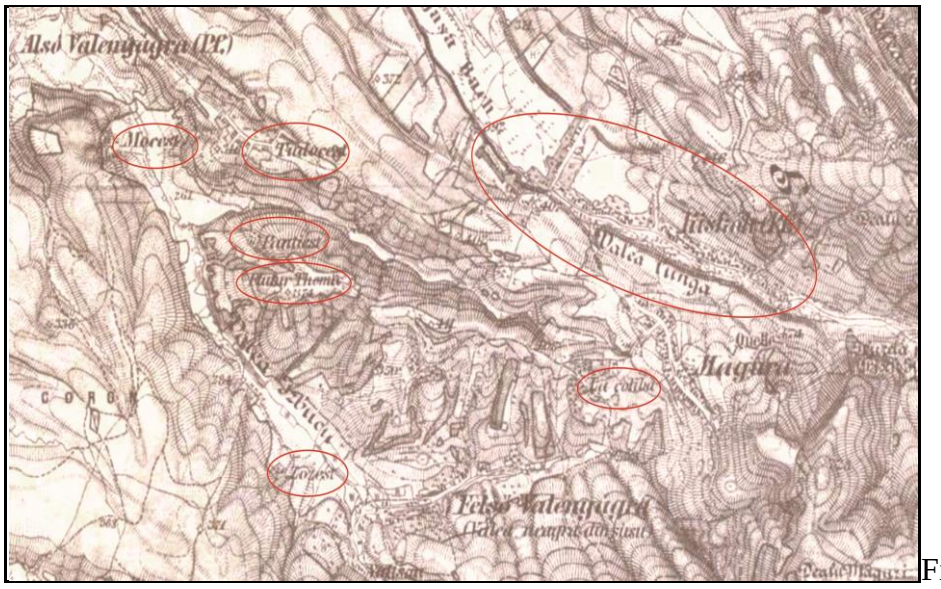

Fig. 3. A treia Ridicare militară habsburgică (1869-1887). Localizarea satului Chișcău și a crângurilor sale.

Tot pe aceeași hartă austriacă (1869-1887), dar la scara 1: 75000 (care nu consemnează modificări ale celor două entități-satul și crângurilor

[19] A se vedea *Habsburg Empire (1869-1887) Third Military Survey (1:75000).*

sale) este reprezentat satul Chișcău (Kis Kóh), cu ce ține de el (case, grădini, biserica etc.). De-a lungul râului Crăiasa ce străbate satul sunt redate prin semne convenționale 6 mori de apă, instalații hidrotehnice populare specifice zonei de deal și munte[20]. La marginea satului lângă drumul ce duce spre Giulești apare figurat, probabil cuptorul de topit minereu de fier ce exista acolo. De asemenea, la locurile indicate mai sus sunt figurate și crângurile: Mocest (Moțești), Tudocest (Tuducești), Pantiest (Pantiești), Flutur-Thoma (Fluturești), La coliba (?). Este indicat și un loc numit Zozest (crâng?) și crângul Dolgești, dar acesta din urmă fără a fi denumit[21].

Conform acestor izvoare cartografice cele mai noi crânguri sunt crângurile Fluturești și Dolgești. La început crângurile satului aparțineau doar de o biserică, iar mai târziu poate de două (după cum doreau credincioșii arondarea lor), una la Chișcău[22] și alta la Valea Neagră de Jos, lăcașuri de cult așezate pe un loc de unde toți oamenii din acele gospodării răzlețe le puteau zări și la care puteau merge având acces pe drumuri de care, relativ accesibile[23]. Revenind, constatăm că această hartă conține cele mai elocvente informații privind reala relație dintre satul Chișcău și crângurile sale.

Izvoarele cartografice ne oferă date despre acest sat și crângurile sale de la întemeierea lor, dovedind faptul că unele dintre ele și-au păstrat locul și în etapele următoare, sau aproape că au „dispărut" sau și-au micșorat sau mărit teritoriul ori sau contopit cu satul.

Dar de unde au venit aceste familii și s-au așezat în hotarul satului Chișcău întemeind aceste crânguri? Interesant de cercetat și de aflat de unde „a venit" familia matcă a fiecărui crâng, din satul Chișcău sau din altă parte? Este posibil ca unele familii matcă să fi venit din altă parte și să formeze la început mica lor gospodărie. Ne referim de exemplu la familia matcă (Flutur

[20] La morile de apă din satul Chișcău roțile sunt cu admisie superioară, folosind energia hidraulică preponderent sub formă de energie de poziție. Astfel, la aceste roți apa din jgheabul de aducțiune umple părțile dintre discurile și paletele roții, care apoi coboară sub acțiunea greutății apei și învârtesc roata morii.

[21] A se vedea *Habsburg Empire (1869-1887) Third Military Survey (1:75000).*

[22] Biserica ortodoxă actuală a satului Chișcău cu hramul „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril" a fost construită în anul 1936.

[23] Spre exemplu, în apropiere de crângurile Tuducești, Moțești și Pantiești este Biserica de lemn cu hramul „Sf. Arhangheli Mihail și Gavril", din Valea de Jos, monument istoric și de arhitectură construită în anul 1734, vezi Coriloan Petran, *Monumente istorice ale județului Bihor,I. Biserici de lemn*, Sibiu, 1931; Ioan Godea, „Biserici de lemn. Biserica «Sf. Arhangheli Mihail și Gavril», din Valea de Jos", în *Monumente istorice bisericești din Eparhia Ortodoxă Română a Oradiei*, Oradea, 1978, pp. 219-222.

Thoma?) a crângului Fluturești. Numele de Flutur îl găsim azi în zona Moldovei.

Unele dintre aceste crânguri azi aproape că „au dispărut", în sensul că sunt locuite numai într-o anumită perioadă de timp[24], rămânându-le doar numele. De-a lungul timpului familiile care le-au locuit s-au mutat în locuri mai bune ale satului sau strămutându-se în alte localități cum sunt: Beliu, Bochia, Mărăuș, Mocirla (fostă Lunca Teuzului, azi Vasile Goldiș), Susag[25], județul Arad ș. a.

În legătură cu satul Chișcău privind plecarea și așezarea unor locuitori la Mocirla, cercetătorii au făcut câteva precizări în lumina documentelor de arhivă. În conscrierea locuitorilor din districtul Beliu, din anul 1771, sunt înscrise următoarele localități care făceau parte din această unitate administrativă: Agrișul Mic, Archiș, Bărzești, Beliu („oppidum"), Benești, Bodiu, Bochia, Botfei, Groșeni, Hășmaș, Călacea, Chișlaca, Coroi, Craiva, Comănești, Mărăuș, Nermiș, Olcea, Ucuriș, Urviș de Beliu, Rogoz, Șiad, Secaciu, Sâc, Tăgădău, Medieș, Cărand, Toplița, Vălani de Poclușa[26].

Mocirla este omisă din conscriere[27] pe motiv că Mocirla Mică era arendată unor locuitori și provizorului de la Beliu, iar Mocirla Mare era arendată satului Chișcău din zona Beiușului. Arendată fiind acelui sat se înțelege că în perioada respectivă unii dintre sătenii din Chișcău s-au stabilit pentru totdeauna acolo unde le erau sesiile iobăgești[28]. Urmărind conscrierile domeniului Vașcău (dintre anii 1770-1772) în sate ca Brădet, Chișcău, Sebiș, Dumbrăvani (foarte apropiate unul de altul) găsim nume de familie precum: Tuduce, Panda, Pele, Alexa, nume pe care în anii de mai târziu (adică după momentul arendării unei părți din pământul satului Mocirla Mare) le vom întâlni și se vor păstra în onomastica acestui sat[29]. Și, într-adevăr la începutul secolului al XIX-lea apar la Mocirla și alte nume de familie ca: Tuduce, Pantea care-și găsesc originea tot în satele din valea

---

[24] Cum este de exemplu crângul Pantiești, locuit numai în perioada de vară, favorabilă unor activități de sezon. Informație amabilă primită de la Lucreția Florincuța (fostă Dolga), sat Valea de Jos, comuna Rieni, născută în Dolgești, 78 de ani.

[25] Pentru ale date, vezi Virgil Maxim, Ioan Godea, „Considerații istorice și demografice privind evoluția tipologică a așezărilor rurale din Nord-Vestul României", în *Biharea* (Oradea), 1974, Oradea, pp. 36-37 și tabelul de la pp. 138-139.

[26] S. J. A. N. Bihor, *Fond Prefectura județului Bihor*, inv. 41, dosarul nr. 107 (Fundus urbarialis vararium perceptionum et p. Domini Beel ad. Ep. M. Varad, pertinent Provisoratus eff. fine incasationes pro anne 1793 extradus), apud Ioan Coste, Ioan Godea, *Lunca Teuzului-Mocirla Pagini monografice*, București, Editura Litera, 1990, p. 51.

[27] *Ibidem*.

[28] *Ibidem.*

[29] *Ibidem.*

superioară a Crișului Negru (vezi crângurile Tuducești, Măncești și Fluturești din hotarul comunei Pietroasa)[30].

Alte familii au plecat odată cu planul de aliniere a satelor din 1773. Dar nu toate satele din zona Beiușului și Vașcăului au putut fi aliniate de către autorități[31]. Un argument în sprijinul acestei afirmații este harta domeniului Vașcău, întocmită la 12 februarie 1827, de către austriacul Frantz Sollus, în baza măsurătorilor făcute aici între anii 1820-1822[32]. Sunt și azi, ca și la 1827, așezări de tip risipit (cu gospodării risipite, sau cu crânguri risipite). Spre exemplu satul Crișteorul de Sus a rămas și azi așa cum apare pe harta de la 1827, adică o așezare de tip risipit, compartimentată pe *crânguri,* unde fiecare crâng poartă denumirea familiilor predominante de la începuturile microașezării respective: Mărinești, Zoițești, Bogdănești, Mihăcești, Tomșești[33].

Nu este singura localitate de tipul acesta păstrată până în zilele noastre. Așa sunt și așezările care compun vatra satului Roșia, unde întâlnim următoarele nume de crânguri: Runcuri, Osoaie, Țarina, Curătura (subliniem semnificația termenilor aceștia ce se leagă strâns de agricultură), Apateu Poienița[34]. Localitatea Susag este și ea până azi risipită în mai multe cătune. Sate cu gospodării risipite azi, înainte vreme cu crânguri risipite, întâlnim în cadrul comunei Pietroasa, așezări ce poartă numele de: Moțești, Tuducești, Pândești, Fluturești, Dolcești (Dolgești n. n.)[35]. De-a lungul timpului,

---

[30] Virgil Maxim, Ioan Godea, *op. cit.,* p. 37.

[31] *Ibidem,* p. 36. În ansamblu ei, ideea „tragerii la linie" a unor sate – poate fi apreciată ca progresistă, generată de noile condiții social-economice de la începuturile perioadei capitaliste. Limitele acestei „sistematizări" decurg din scopurile, declarate sau nu, preîntâmpinarea unor răscoale țărănești, suplimentarea obligațiilor iobăgești etc. De aceea aceste operațiuni au întâmpinat o dârză rezistență din partea comunităților rurale așa cum rezultă din documente. Și, tocmai de aceea aceste ample operațiuni de aliniere preconizate și apoi urmărite cu insistență de oficialii vremii n-au putut fi duse peste tot la stadiul de finalizare. Aceste documente istorice ne atrag apoi atenția că în încadrarea tipologică a satelor trebuie să se țină cont în permanență de complexitatea relațiilor social-politice și economice din perioadele premergătoare. Dacă nu se poate stabili cu certitudine, întotdeauna, vechimea așezărilor, configurația vetrelor lor inițiale, să se explice cel puțin care sunt cauzele concrete care au determinat această diversitate de tipuri de sate, ce învățăminte de viitor se pot desprinde din aceste realități trecute. Vom fi astfel scutiți de unele erori de interpretare, se vor putea trage concluziile cele mai juste, se va putea prefigura cu „clarviziune" viitorul acestor atât de numeroase așezări omenești [și a acestor mici gospodării risipite, numite „crânguri"- *subl. ns.*], vezi V. Maxim, I. Godea, *op. cit.,* p. 42.

[32] *Ibidem,* p. 36.

[33] *Ibidem.*

[34] *Ibidem.*

[35] *Ibidem.*

stăpânirea străină pe aceste locuri a căutat prin toate mijloacele posibile comasarea parțială a acestor crânguri, pentru o mai bună urmărire a înregistrării și strângerii dărilor către administrație și stăpânul de pământ local.

Chișcăul a evoluat în cei peste patru sute de ani de la atestarea sa documentară și prin crângurile apărute și răspândite în apropierea sa pe o întindere mare de teren, formată din dealuri cu păduri, creste și văi.

Ca și în cazul acestui sat, foarte interesante sunt așezările compuse din mai multe crânguri fiecare având până la 5-10 gospodării, denumirile lor constituind o dovadă grăitoare a modului în care s-au format[36]. Le-am putea numi așezări de coabitare căci ele au avut inițial o singură familie, dar sporul natural al membrilor familiei a dus la apariția în jur a gospodăriilor urmașilor căsătoriți, crângul purtând numele familiei matcă, chiar dacă azi numele de familie predominante în crâng nu concordă cu numele ca atare și de început al nucleului respectiv[37]. Exemplu tipic poate fi considerată localitatea Giulești[38] cu crângurile: Moțești (de la familia Moț), Todocești (de la Tuduce), Pândești (de la Panda), Fluturești (de la Flutur), Dolgești (de la Dolga)[39].

În imediata apropiere a casei de locuit se afla grajdul pentru animale, alte acareturi și o parte a pământului aflat în proprietate. Fiecare familie mai avea în jurul casei un fel de microfermă care constituia cea mai importantă sursă de hrană, și un mic surplus de produse pentru vânzare sau schimb între săteni. Pentru a-și mări suprafețele agricole cultivabile, localnicii au târșit[40] (au târsit – cu târsa = târnăcop) în trecut terenuri ocupate de pădure, obținând „târseli". Interesant de aflat ar fi suprafața fiecărui crâng și limitele sale, cu gospodărie deschisă unde un gard înconjura totalitatea construcțiilor și terenului.

Întinderea satului și depărtarea crângurilor sale, terenurile puțin productive, drumurile proaste, neamenajate și uneori lipsa surselor

---

[36] Ioan Godea, *Caracteristici ale culturii*..., p. 21.

[37] *Ibidem.*

[38] Precizăm că satul Giulești, nu a avut crânguri. Autorul, regretatul istoric și etnograf Ioan Godea se referea la acest sat aflat azi în componența comunei Pietroasa, vezi *Ibidem,* p. 21.

[39] Așezările rurale din Bihor, așa cum ni se prezintă astăzi, nu sunt decât capătul unui lanț evolutiv extrem de complex care a durat [...] și trebuie urmărit pas cu pas chiar dacă acest lucru nu este atât de ușor. Fiecare inel de legătură de la un stadiu la altul poate fi înțeles numai prin coroborarea datelor mai multor discipline: arheologie, istorie, lingvistică, etnologie, demografie etc., *Ibidem,* pp. 21-22.

[40] Menționăm că și în satul Chișcău se folosește termenul: târși = a curăța de arbori, de mărăcini, cu înțeles de a defrișa, vezi și târșală = loc în pădure unde s-au tăiat copacii; curătură, târșitură; târsă – *DEXI Dicționar explicativ …*, p. 2025

îndestulătoare de apă potabilă au fost factorii care au influențat sporul demografic și „dispariția" unor crânguri. Menționăm faptul că, doar numai cu câțiva ani în urmă câțiva locuitori ai crângului Fluturești s-au mutat în satul Moțești.

După circa 200 de ani și mai bine, de existență nu tocmai ușoară, pe dealurile din zona satului, unele crânguri au rămas neclintite cu toate vicisitudinile istoriei. Legate strâns odinioară de satul Chișcău, crângurile sale[41], azi se prezintă astfel:

Crângul Moțești este azi satul omonim situat pe vale, între satul Valea de Jos, comuna Rieni și satul Valea de Sus, comuna Câmpani, județul Bihor. El s-a extins cel mai mult ajungând la statutul de sat. În prezent satul Moțești aparține de comuna Pietroasa.

Crângul Todocești (Tuducești) situat pe drumul de țară, dintre satul Chișcău și satul Valea de Jos, are câteva case și este locuit de o familie.

Crângul Pantiești mai are patru case fiind locuit sezonier.

Crângul Dolgești așezat pe deal spre drumul ce duce spre satul Măgura, este locuit și mai are 7 case.

Crângul Fluturești are două case și este locuit[42].

Crângul Măncești în prezent este alipit satului Chișcău.

Dintre toate aceste crânguri numai crângurile Tuducești, Pantiești, Fluturești și Dolgești au fost și au rămas încă pâlcuri de gospodării dispersate, izolate, cu topografii, resurse și ocupații specifice zonei. Dintr-o altă perspectivă, pentru crângul Moțești (azi sat) și crângul Măncești (alipit satului Chișcău) se poate pune problema dacă nu cumva satul a fost „tras la drum", procedeu administrativ într-o politică de modernizare a așezărilor rurale de-a lungul timpului. Recent Administrația comunei Pietroasa a început a asfalta drumul ce face legătura de la Moțești cu crângurile Todocești, Pantiești și Dolgești, o adevărată binefacere pentru cei care au rămas acolo.

Iată o schiță istorică cu date care vin să întregească imaginea noastră asupra satului Chișcău și crângurilor sale, subliniind astfel importanța izvoarelor istorico-documentare și cartografice pentru studiul așezărilor cu trupurile lor și modului de viață al locuitorilor.

---

[41] Având în vedere faptul că este vorba de o schiță istorică a satului Chișcău și a crângurilor sale, nu am mai ilustrat crângurile cu (harta) *Google Maps* – aceasta fiind cvasi-disponibilă în mediul *on-line.*

[42] Informație Lucreția Flutur, de la Muzeul Etnografic „Horea și Aurel Flutur", sat Chișcău, comuna Pietroasa, județul Bihor.

BIBLIOGRAFIE

„Legea nr. 2/1968 privind Organizarea administrativ-teritorială a României", în *Colecţia de legi, decrete, hotărâri şi alte acte normative, 1968 (1 noiembrie – 31 decembrie)*, Bucureşti, 1970.

Berindei, Ignatie, Dumitraşcu, Sever, Faur, Viorel, Godea, Ioan, *Bihor, ghid turistic al judeţului*, Bucureşti, Editura Sport-Turism, 1979.

Berza, Mihai, „Lecția de deschidere a cursului de genealogie de la Școala de Arhivistică", în *Hrisovul* (Bucureşti), 1944, nr. IV, pp. 81-82.

Bocşe, Maria, „Cărbunăritul în Bihor (Valea superioară a Crişului Negru)", în *Centenar muzeal orădean* (Oradea), 1972, pp. 467-468.

Borcea, Liviu, *Bihorul Medieval, oameni, aşezări, instituţii*, Oradea, Editura Arca, 2005.

Clopoțel I. „Cum trăiesc țăranii noștri", în *Societatea de mâine* (Cluj), anul III, 1926, nr. 31-32, pp. 53-57.

Idem, „Sociografie românească. Anchetarea plășilor muntene Marginea, Almăj, Vașcău și Beiuș", în *Societatea de mâine* (Cluj), 1928.

Idem, „Studiu sociografic în plășile Vașcău și Beiuș", în *Societatea de mâine* (Cluj), anul IV, 1928, nr. 37-38, pp. 439-440.

Coste, Ioan, Godea, Ioan, *Lunca Teauzului – Mocirla*, București, Editura Litera, 1990.

DEXI Dicţionar explicativ ilustrat al limbii române (coord. Eugenia Dima), Chişinău, Editura Arc & Gunivas, 2007.

Godea, Ioan, „Biserici de lemn. Biserica „Sf. Arhangheli Mihail și Gavril", din Valea de Jos", în *Monumente istorice bisericești din Eparhia Ortodoxă Română a Oradiei*, Oradea, 1978, pp. 219-222.

Idem, „Scaunele ţărăneşti din Bihor", în *Biharea* (Oradea), anul I, 1973, pp. 27-60.

Idem, *Caracteristici ale culturii populare din Bihor*, Bucureşti, Editura Sport-Turism, 1977.

Idem, *Zona etnografică Beiuş*, București, Editura Sport-Turism, 1981.

Goman, Ioan, *Politică statală, economie domenială și dezvoltare rurală. Meșteșuguri și industrii țărănești din Crișana în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Oradea, Editura Universității din Oradea / Editura Muzeului Țării Crișurilor, 2011.

Hungary (1819-1869), Second Military Survey of the Habsburg Empire.

Habsburg Empire (1869-1887), Third Military Survey (1:75000).

Ilea Ana, „Din istoria pădurilor bihorene până la mijlocul secolului al XIX-lea", în *Biharea* (Oradea), 1979-1980, pp. 87-88.

Iordan, Ion, Gâștescu Petre, Oancea, I. D., *Indicatorul localităţilor din România*, Bucureşti, Editura Academiei R. S. R., 1974.

Maghiar, Alexandru, „Dispariția instalațiilor hidraulice populare în regiunea Crișana între 1946-1974”, în *Biharea* (Oradea), 2012, pp. 319-352.

Maxim, Virgil, Godea, Ioan, „Considerații istorice și demografice privind evoluția tipologică a așezărilor rurale din Nord-Vestul României”, în *Biharea* (Oradea), 1975.

Mureșan, Augustin, „Câteva date despre Goldișeștii din satul Chișcău”, în Marius Ioan Grec (coord.), *95 de ani de la Marea Unire (culegere de studii), Volum omagial*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2013, pp. 209-214.

Idem, „Două sigilii ale localității rurale Chișcău, Comitatul Bihor și semnificația lor”, în *Perseverență și devoțiune în căutarea adevărului istoric. Omagiu profesorului și istoricului Viorel Faur la împlinirea vârstei de 75 de ani*, Cluj-Napoca, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2016, pp. 217-223.

Idem, *Goldișeștii din satul Chișcău și ocupațiile lor de-a lungul timpului* (mss.).

Idem, „O notiță cu privire la obârșia și arborele genealogic al familiei Goldiș”, în *Studii de istorie* (Arad), anul IV, 2007, pp. 13-18.

Idem, „O notiță cu privire la obârșia și arborele genealogic al familiei Goldiș”, în Marius Ioan Grec, Marțian Iovan, Stelean Ioan Boia, *Vasile Goldiș 150 de ani de la naștere (1862-1934), volum omagial*, București, Editura Academiei Române, 2012, pp. 25-31.

Petran, Coriolan, *Monumente istorice ale județului Bihor, I. Biserici de lemn*, Sibiu, 1931.

Prodan, David, „Domeniul Beiuşului la 1600”, în *Anuarul Institutului de Istorie din Cluj* (Cluj-Napoca), 1962, tom V.

Sărac, Ioan, Olah, Roland, „Aspecte privind economia între Evul Mediu și începutul Epocii Moderne în Crișana. Studiu de caz: Chișcău”, în Hiperboreea (București), anul II, 2013, nr. 3, pp. 40-43.

Suciu, Coriolan, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania*, vol. I (A-N), Bucureşti, Editura Academiei R. S. R., 1967.

Șora, Gheorghe, *Vasile Goldiş – o viaţă de om aşa cum a fost*, Timișoara, Editura Helicon, 1993.

Țărău, Augustin, „Armorialul general al sfragisticii rurale din Crișana”, în Biharea (Oradea), 2004-2006, nr. XXXI/XXXII, pp. 149-150.

Idem, *Sfragistica din Crișana*, Oradea, Editura Arca, 2009.

Viehman, Iosif, Guja, Ovidiu, *Peştera Urşilor de la Chişcău,* Cluj-Napoca, 2014.

Mănăştur. Vatră de istorie şi spiritualitate pe meleaguri arădene

Mănăştur. A Place of History and Spirituality in Arad County

Ioan RANCOV
Vinga, jud. Arad
Colectivul monografic Arad

Abstract
The rural community of Mănăştur is part of Vinga village, being situated in the western extremity of the country, in the southern part of Arad County. Mănăştur borders Vinga to the east and Mailat to the west. These three localities are connected by the communal road DC98. Mănăştur borders the village of Călacea to the south and the village of Gelu to the southwest – both are located in Timiş County.

Keywords*: first historical record, church, history, geographical location, toponymy*.

Localitatea **Mănăştur** este un sat aparţinător de comuna Vinga şi este situat în extremitatea vestică a ţării, în partea de sud a judeţului Arad. La est se învecinează cu localitatea Vinga, la vest se învecinează cu localitatea Mailat. Aceste trei localităţi sunt legate prin drumul comunal DC98, asfaltat. La sud se învecinează cu satul Călacea, iar la sud-vest cu satul Gelu – ambele sate se află în judeţul Timiş.

Satul Mănăştur este aşezat în cea mai mare parte pe vale, care este străbătută de un pârâu cu numele de „**Begelişte**". De o parte şi de alta a văii, pe cele două coaste se află restul satului. În partea dinspre sud-est se întinde o porţiune mai însemnată aşezată pe deal, din care cauză această porţiune este cunoscută sub numele de „**Dealul**" şi este locuită mai mult de oameni care au fost împroprietăriţi cu pământ şi locuri de casă, începând cu anul 1921, odată cu instituirea reformei agrare şi a administraţiei româneşti.

Intravilanul localităţii a fost împărţit în cinci sectoare pentru o mai bună orientare a locuitorilor: Dvorinul, Slatina, Dealul, Bucureştiul şi Fabricul. Extravilanul sau hotarul satului a fost împărţit cadastral în sectoare care poartă diferite denumiri locale: Dvorinul, Slatina, Pusta Mică (de la

Kispuszta), Pusta Mare (de la Nagypuszta), Turiteaz (de la Túregyház), Iberlond (de la Uberland), Dealul Obodei, Râtul, Mănăşturaţ, Subcetate.

Prima menţionare documentară a localităţii Mănăştur datează din anul **1285**[1] ca fiind proprietatea familiei Csanád sub numele de „**Monostur**". Documentele papale din anii 1333-1335 amintesc aici o parohie ce făcea parte din arhidiaconatul Arad. În conscripţiile urbariale papale din anii 1332-1337, mai precis în cea din anul 1333, este cunoscută sub numele de „**sacerdos de Monostor**". Un document din anul 1451 de la Iancu de Hunedoara aminteşte că acest toponim ar sugera o mănăstire dispărută. De-a lungul timpului denumirea localităţii a purtat mai multe variante toponimice: Monustor, Monostre, Monostor.

Domeniul Mănăşturului a fost în administrarea unor familii de nobili maghiari. Astfel, în anul 1454 şi în anul 1465 domeniul aparţinea familiei Tariak, în anul 1479 câţiva iobagi au fost mutaţi la Vii (Szőllős) pe domeniul regal între Izvorin (Dvorin) şi Valea Viilor. În anul 1483 domeniul este în posesia regelui Matei (Mátyás) Corvin (1458-1490), în anul 1500 îl moşteneşte fiul acestuia – Ioan Corvin, pentru ca mai târziu să intre în posesia contelui Georg de Brandenburg. În anul 1514 zona este pustiită de oştile răsculate ale lui Gheorghe Doja înainte de asediul Timişoarei.

După cucerirea Timişoarei de către turci în anul 1552, Banatul a fost transformat în paşalâc, iar în teritoriul bănăţean s-au înfiinţat secţiunile administrative otomane **nahya** şi **sandjakul**; Mănăşturul a făcut parte din nahya Felnac în sandjakul Cenad. Cu toate că teritoriul bănăţean a fost cucerit de turci, a fost impus un regim de **condominium**, tradus în literatura de specialitate prin împărţirea între cuceritori şi cuceriţi a atribuţiilor administrative, fiscale şi juridice. Efectul imediat a fost introducerea registrelor de recensământ fiscal şi întocmirea condicilor financiare (defterleri). În conscripţiile Porţii din 1552-1564 localitatea Mănăştur figurează cu denumirea de **MONOSTORLAKA**. Parte din aceste conscripţii fiscale, sub formă de manuscris intitulate „Caiete istorice" se află în arhiva Muzeului Banatului din Timişoara.

În anul 1598 domeniul Mănăşturului se afla în posesia lui Török István. Dubla asuprire şi impozitare, otomană şi nobiliară, a făcut ca populaţia să se împuţineze, să sărăcească şi să fie nevoită să părăsească localitatea, astfel că şi edificiul ecleziastic (mănăstirea din Mănăştur) a „dispărut" în vremea ocupaţiei turceşti.

---

[1] Samu Borovszky, *Magyarország vármegyei és városai: Temes vármegye*, Budapest, 1912, p. 76.

După eliberarea Banatului de sub administraţie turcească în anul 1716, ipoteza existenţei unei mănăstiri în apropierea localităţii este sprijinită şi de afirmaţia că „în 1880 se mai puteau vedea vechi ruine de mănăstire şi o cetate cu şanţuri”. În apropierea acestei mănăstiri a fost zidită o cetate încă de pe vremea regelui Béla al IV-lea (1235-1270) spre apărarea şesului timişan. De altfel, de lângă drumul ce duce spre Bărăteaz se găsesc urmele unei fortificaţii numită şi azi „**cetate**”. Cetatea a fost distrusă în timpul luptelor împotriva turcilor.

În urma unor săpături pe proprietăţile agricole ale unor cetăţeni în apropierea locului denumit „cetate” s-au găsit diferite obiecte de artă veche, arme de luptă, diferite plăci de lut smălţuite pe faţa cărora este imprimată o labă de pisică sau de câine. S-au mai găsit cănuţe de lut smălţuite frumos şi pictate cu diferite păsări. S-a găsit chiar şi o monedă ce datează din anul 1861, iar pe o parte scrie în limba latină „Sit nomen domini benedictum”.

În recensământul din anul 1717 Mănăşturul este atestat ca teritoriu locuit cu 38 de case. Datorită începerii colonizării Banatului cu populaţii compacte de origine germană, populaţia existentă în cartierul Schela (azi Aradul Nou) aflat la sud de Mureş constituită din populaţie de români şi sârbi, a trebuit să fie strămutată pentru a da posibilitate colonizării cu populaţie germană din cadrul imperiului. Astfel, populaţia sârbească de la Schela a fost strămutată la Felnac, iar cea românească – deja sârbizată – a fost strămutată la Mănăştur. S-a ajuns în final ca populaţia localităţii, după terminarea procesului de colonizare şi strămutare, mai târziu, la începutul secolului al XX-lea, să aibă în componenţă preponderent (majoritar) populaţie românească (50%), urmată de cea maghiară (23%), sârbească (15%) şi germană (12%).

Multe persoane au acceptat naţionalitatea sârbă care se bucura de mai mari drepturi. În acest sens, a luat fiinţă şi o bancă sârbească „**Zadruga**” care avea ca scop acordarea de credite numai pentru sârbi. La curtea grofilor au fost aduşi şi cetăţeni de naţionalitate germană şi maghiară care au îndeplinit diferite funcţii. La începutul secolului al XX-lea s-au aşezat şi familii de ţigani (romi) care găseau aici diferite servicii accesibile ca muzicanţi, hingheri şi fierari. Mult mai târziu, în perioada colectivizării agriculturii, s-au stabilit la Mănăştur familii de slovaci şi ucraineni, dar şi un număr însemnat de locuitori din judeţul Bihor şi din zona Olteniei şi Moldovei (în special după seceta din anii ’50 ai secolului trecut). Tradiţionala înrudire prin căsătorie dintre români şi sârbi a făcut ca multe nume din rândul românilor să fie slave la origine. Şi astfel Mănăşturul şi-a început treptat dezvoltarea sa socială, economică şi culturală în acest colţ de meridian al Banatului românesc.

Cum Vinga (Theresiopolis) în anul 1761 avea birou vamal, în Mănăştur circula poştalionul care lega cetatea Aradului de cea a Timişoarei. Pentru măcinarea şi valorificarea produselor agricole cerealiere la Mănăştur s-a realizat o moară cu aburi datorită întreprinzătorilor din familiile baroniale Izdenczy şi Woracziczky care au administrat întreaga suprafaţă agricolă a Mănăşturului şi a împrejurimilor sale la un moment de aproape 4.000 de hectare.

Pentru satisfacerea nevoilor spirituale ale populaţiei s-a început ridicarea primelor instituţii ecleziastice din localitate. Biserica ortodoxă este menţionată documentar încă din anul 1758[2].

Biserica Ortodoxă Română are ca hram pe **Cuvioasa Parascheva**, mitropolitul Pavel Nenadovici al Karlovaţului a sfinţit antimisul patriarhului Arsenie al IV-lea imprimat la Viena la 1743. Această primă biserică degradându-se, credincioşii au construit o altă biserică, de această dată din lemn (bârne şi scânduri) şi care s-a sfinţit la **11 august 1779** prin episcopul Moise de Putnic. Când s-a zidit actuala biserică din piatră arsă în anul 1830, cea veche a fost dărâmată, fiind mică şi în stare de ruină.

La Serviciul Judeţean Arad al Arhivelor Naţionale în „Colecţia de tipare sigilare (sigilii)", nr. inv. 229, se păstrează tiparul sigilar al bisericii scris cu litere capitale chirilice, de tranziţie[3]. În câmpul sigilar este reprezentat un personaj feminin, desigur patroana bisericii din Mănăştur, cuvioasa Parascheva, ce ţine în mâna dreaptă o plantă cu trei flori, iar în cea stângă un rotulus desfăşurat.

Între anii 1797 – 1883 domeniul Mănăşturului a aparţinut familiei baronului **Jozsef Izdenczy** care l-a primit prin danie (donaţie). Baronul Jozsef Izdenczy (1733-1811) a fost ridicat la rang nobiliar în anul 1805, primind titlul de cavaler fiind decorat cu Ordinul Sfântului Ştefan pentru merite deosebite în serviciul imperiului cu drept de a avea blazon[4]. Şi urmaşii baronului au putut purta titlul nobiliar dobândit de familia acestuia.

Apoi din anul 1883 domeniul Mănăşturului este preluat de contele Antoniu Khuen şi soţia contelui **János Woracziczky** – născută baron Carolina Izdenczy care a cumpărat-o de la Erariul (vistieria) statului. Ambele familii Izdenczy şi Woracziczky, înrudite fiind, au construit câte un castel în Mănăştur – prima în anul 1834, iar a doua în anul 1891. Castelul

---

[2] I. D. Suciu, Radu Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. I, Timişoara, 1980, pp. 275-276.

[3] Augustin Mureşan, Laurenţiu-Ştefan Szemkovics, Ioan Popovici, *Tipare sigilare ale unor biserici din zona Aradului şi împrejurimi (secolele XVIII – XX)*, Arad, 2019, p. 32-33, 84.

[4] *Die Wappen des Adels in Ungarn (Stemele nobilimii din Ungaria)*, Neustadt an der Aisch, 1982, Taf. 200, p. 262.

contelui János Woracziczky are 17 camere şi alte dependinţe. El este construit în stil neoclasic care se impune prin simetria şi echilibrul elementelor sale.

Castelul Woracziczky este situat în mijlocul unui parc considerat dendrologic. Parcul se întinde pe o suprafaţă de cca 4 ha şi are o vechime de peste 200 de ani. Flora spontană cuprinde o serie de raritäţi botanice, ca alunul turcesc, salcâmul japonez şi floarea „Ruşcuţa de primăvară" (Adonis Vernalis) cantonată pe un areal de 1 ha în Mănăştur şi 0,3 ha în Vinga. De asemenea, parcul dendrologic cuprinde şi specii dendrologice aduse din Italia: Coryllus collurna, Juniperus virginiana, Quercus boreallis, Gymeka biloba. Datorită neglijenţei şi nepăsării, speciile italiene s-au pierdut în marea masă a ierburilor autohtone.

În castel a existat şi o interesantă şi bogată colecţie de vechi documente şi cărţi apărute în secolul al XVIII-lea aflate sub îngrijirea lui András Izdenczy. O parte din ele s-au înstrăinat, iar o altă parte a fost distrusă din nepăsare. Un timp după aceea, s-a vorbit în popor că tot ce a mai rămas s-a distrus prin ardere de către angajaţii moşierului.

În anul 1921, cu ocazia reformei agrare, (3 jugăre/persoană) au fost expropriate 707 hectare de la groful Woracziczky. În anul 1942 moştenitorii grofului au vândut moşia colonelului Simion Păcuraru, care a administrat-o până la naţionalizare (anul 1948). De multe ori se întâmplau certuri şi neînţelegeri între moştenitorii averii, fapt ce a dus la distrugerea sau înstrăinarea unor lucruri. Aşa a ajuns moşia ce se întindea la peste 4.000 de jugăre, astfel că în anul 1942 după moartea grofiţei Sabina Woracziczky, rămânând doar doi moştenitori – Oliver şi Carol. Aceştia au vândut ce le-a mai rămas colonelului Simion Păcuraru. În cadrul unităţii agricole de stat GAS-IAS, ce a luat fiinţă după naţionalizarea moşiei (anul 1948) nu se vorbeşte de nici o arhivă, dar se spune că tot ce a mai rămas referitor la documente, s-a distrus prin ardere de către noii administratori ajunşi la putere în societate.

Se cuvine să facem un scurt popas în istoria vieţii spirituale a populaţiei şi a instituţiilor ecleziastice tradiţionale ale acestei localităţi din câmpia de nord-vest a Banatului. Să parcurgem câteva episoade din viaţa acestor sfinţi a căror nume îl poartă aceste lăcaşuri de rugăciune.

Biserica Ortodoxă Română, având ca hram pe Cuvioasa Parascheva, s-a zidit pe intravilanul vechii biserici în anii 1830-1831 din piatră arsă şi a fost sfinţită prin fostul protopresbiter al Timişoarei, Ioan Vasici, la 21 noiembrie 1832. Hramul bisericii este prăznuit la **14 octombrie**. Sfânta Cuvioasă Parascheva, cunoscută de credincioşi drept

„Sfânta Vineri” („Sf. Petka” la bulgari şi sârbi), a devenit una din cele mai venerate figuri sfinte în întreaga Peninsulă Balcanică şi în România.

Ea s-a născut în sudul Dunării, în localitatea Epivata din Tracia (azi Selimpaşa, în Turcia), în anul 1025, cum afirmă unele surse, într-o familie de buni creştini. A fost crescută de mamă şi bunică şi a avut un frate, Eftimie, care, încă din tinereţe a ales viaţa monahală, devenind ulterior episcop de Madita al bisericii bizantine[5]. Mergând regulat la biserică, copila Parascheva avea să fie tot mai impresionată de predicile preoţilor şi mai ales de textul Evangheliei. Tânăra dovedeşte nu doar o credinţă profundă şi sinceră, ci şi o generozitate fără seamăn. La 12 ani îşi dăruieşte hainele săracilor, drept pentru care tatăl ei o pedepseşte, obligând-o să doarmă cu robii. Tot el hotărăşte să o mărite cu un tânăr bogat din Constantinopol, când împlineşte 18 ani, dar refuzul ei este categoric. Tatăl moare supărat, iar mama – Sofia, împarte averea robilor.

După ce i-au murit părinţii, toată partea de avere care i se cuvenea a dăruit-o nevoiaşilor, alegând calea monahismului şi retragerea din lume. Au urmat mai mulţi ani dificili, mai întâi la Constantinopol, apoi a intrat în Mănăstirea Maicii Domnului din Heracleea – în apropierea Mării Negre. Arsă de dorul Ţării Sfinte după cinci ani merge la Ierusalim, Bethleem, Golgota şi pustiul Iordanului. Aici duce o viaţă dintre cele mai aspre, în post şi rugăciune, dormind pe o rogojină. Vinerea ţinea post negru, fiind ziua în care a fost răstignit Mântuitorul: de aceea a fost supranumită Sfânta Vineri. Pământul sfinţit de tălpile goale ale lui Hristos i s-a lipit de inimă. Acolo, în arşiţa verilor Palestinei, se va fi simţit mai aproape de Domnul decât oriunde altundeva pe pământ.

În singurătatea deşertului, departe de zumzetul cetăţilor prin care trecuse, a intrat Parascheva să îşi înceapă marea călătorie, de la minte către inimă. Pe stâncile aspre ale Iordanului şi-a aprins focul iubirii pentru Mântuitorul şi s-a unit cu EL prin rugăciune. Viaţa i s-ar fi scurs neştiută de nimeni. După ce a împlinit 25 de ani, într-un vis profetic îi apare un înger care o sfătuieşte să se întoarcă în locurile natale. A părăsit mănăstirea, a luat o corabie şi a plecat către Constantinopol, iar de acolo a mers acasă la Epivata. Nu a mai recunoscut-o nimeni, trecuseră anii, iar în chipul palid şi trupul uscăţiv niciun sătean nu ar mai fi putut recunoaşte copila bogată şi veselă de odinioară. Ultimii ani i-a petrecut în sărăcie lucie şi rugăciune fierbinte. Moare la **14 octombrie 1050** şi a fost înmormântată la malul mării, într-o groapă umilă, hărăzită săracilor.

---

[5] Irina Stoica, „Sfânta Cuvioasa Parascheva”, în *Magazin* (Bucureşti), anul LVIII, serie nouă, 2014, nr. 41 (2965), 9 octombrie, p. 7.

Potrivit tradiţiei, s-a întâmplat ca un marinar sărac să moară în timp ce naviga alături de alţi camarazi ai lui şi să nu aibă mormânt, aşa că au deschis groapa Paraschevei. În groapă au descoperit trupul întreg, nealterat şi frumos înmiresmat (mirositor) răspândind o mireasmă aidoma mirului de preţ. Neluând în seamă această minune, trupul marinarului a fost depus lângă cel al Paraschevei, dar peste noapte, în visele unuia dintre gropari i-a apărut Sfânta Parascheva în chip de împărătească şi a cerut ca trupul ei să fie mutat la loc de cinste. Credincioşii locului au purces într-o procesiune solemnă şi i-au dus trupul în biserica Sfinţii Apostoli din Epivata[6]. Moaştele continuă să facă minuni, respectiv vindecări miraculoase, şi aproape 200 de ani, trupul ei este ţinut în biserica din Epivata.

În anul 1235, în baza bunelor relaţii de prietenie ţarul vlaho-bulgar Ivan Asen al II-lea (1218-1241) din dinastia Asăneştilor cere moaştele Sfintei Parascheva împăratului latin al Constantinopolului – Balduin al II-lea (1228-1261) şi le aşează la Târnovo. După cucerirea otomană a oraşului Târnovo (1393) de către sultanul Baiazid I (1389-1402) **Trăsnetul** (Yîldîrîm) moaştele sunt cumpărate de Mircea cel Bătrân (1386-1418), dar după dezastrul de la Nicopole din 1396 sultanul ridică moaştele şi trimite în dar cneaghinei Anghelina a Serbiei. După cucerirea Constantinopolului (1453) avansurile ocupaţiei turceşti se extind spre vest ocupând Serbia (1459), Bosnia (1463), Herţegovina (1482), Muntenegru (1499). Belgradul este distrus în anul 1521 şi sultanul Suleiman al II-lea (1520-1566), **Legiuitorul** (Kânûni) sau **Magnificul** (Muhteşem) trimite moaştele la Istanbul (Constantinopol). Aici rămân în noua capitală a imperiului otoman până la ultima lor strămutare, în Moldova lui Vasile Lupu (1634-1653)[7]. Voievodul Vasile Lupu şi mitropolitul Varlaam (1639-1660) cer sultanului Murad al IV-lea (1623-1640) Sfintele Moaşte şi reuşesc să le obţină după eforturi îndelungate, contra sumei de 300 de pungi de aur. În anul 1641 racla cu moaştele Sfintei Cuvioase Parascheva sunt aduse la Iaşi şi depuse în biserica Trei Ierarhi – ctitorie a lui Vasile Lupu.

În anul 1884 biserica este supusă unor reparaţii şi moaştele sunt duse într-un paraclis, care, la 26 decembrie 1888, ia foc de la o lumânare. Spre marea surpriză a tuturor, moaştele rămân neatinse deşi racla de argint se topise şi capacul se carbonizase. Minunea a fost consemnată de autorităţile venite la faţa locului într-un proces verbal.

---

[6] Cristian Curte, *Sfânta Moldovei*, în *AS verde* (Bucureşti), anul XV, nr. 170, octombrie 2018, pp. 32-33.

[7] Dorel Ţuinea, „Vasile Lupu şi aducerea moaştelor Sfintei Cuvioase Parascheva la Iaşi”, în *Historia* (Bucureşti), anul XIX, nr. 213, octombrie 2019, pp. 54-61.

După construirea Catedralei Mitropolitane la Iaşi moaştele sunt depuse aici, dar în 1916, datorită conjuncturilor evenimentelor din primul război mondial din zona Moldovei, moaştele sunt transportate în Basarabia de unde sunt readuse la Iaşi în 1922. În anul 1942 racla este adusă la Mănăstirea Ciorogârla, apoi la Mănăstirea Pasărea şi în 1945, după terminarea celui de-al doilea război mondial, îşi recapătă locul la Iaşi. De atunci, în ziua de 14 octombrie, la Iaşi, se desfăşoară unul dintre cele mai mari pelerinaje din ţară şi care s-a întemeiat pe puterea vindecătoare a moaştelor tinerei monahii de Bizanţ: creştinii vin plini de evlavie să se roage la moaştele Preasfintei Cuvioase Parascheva – ocrotitoarea Moldovei. Şi biserica ortodoxă română din Mănăştur are bucuria de a prăznui pe cea mai populară dintre sfinţi ale căror moaşte se află în ţara noastră.

Biserica Ortodoxă Sârbă are ca hram pe **Sfântul Mare Mucenic Lazar** – cneaz al sârbilor şi este prăznuit la **28 iunie**. Biserica ortodoxă română zidită în anul 1831 a fost comună cu sârbii până la 1 ianuarie 1897 – dată cu care încetează dreptul sârbilor de a sluji în această biserică. Cu banii primiţi de la enoriaşi sârbii îşi cumpără în intravilan un loc şi-şi zidesc biserică proprie în anul **1897**.

Dar cine a fost Sfântul Mare Mucenic Lazar? Aflăm din cartea **800 de ani de autocefalie a bisericii ortodoxe sârbe**[8]. Numele Lazar are origine evreiască: **„El'azar" - „Ajutorul lui Dumnezeu"**.

În perioada când în cnezatele şi regatele slavilor meridionali domnea marele împărat Stefan (Uroš IV) Dušan (1331-1355) – cel mai de seamă suveran al Serbiei medievale, în timpul acestuia statul sârb, cu capitala la Skopje, a cunoscut expansiunea teritorială maximă; el s-a autoproclamat, în noiembrie sau decembrie 1345, „împărat al sârbilor şi grecilor" şi a fost încoronat de propriul său patriarh la 16 aprilie 1346 în noul scaun de la Skopje[9]. Cu acest prilej el ridică Arhiepiscopia sârbească la rangul de Patriarhie. El avea în jurul său pe mulţi dintre semenii lui cei mai buni dintre aristocraţi; printre aceştia a fost şi vestitul nobil **Lazar Pribac** (Pribaţ) **Hrebljanovici** – demnitar din oraşul Prilepac (Prilepaţ) de lângă Novo Brdo. Acesta a avut trei copii: două fiice şi un fiu – pe blajinul şi slăvitul Lazar.

Lazar s-a născut în jurul anului 1329 în Prilepac şi încă din copilărie avea o fire blândă, gândire ascuţită şi era bun la suflet. El a fost crescut de către părinţii săi în adevărata cuvioşenie creştină şi adâncă evlavie. Aceste

[8] *Viaţa Sfântului Mare Mucenic Lazar, împăratul sârbilor*, Timişoara, 2019, pp. 314-355.
[9] Marcel D. Popa, Horia C. Matei, *Mică enciclopedie de istorie universală*, Bucureşti, 1988, p. 187.

calităţi au atras atenţia împăratului, fapt pentru care a fost luat la palatul imperial de la Skopje şi repede introdus în problemele de stat. La palatul împăratului Stefan Dušan, tânărul Lazar se impune repede, fiind iubit şi respectat datorită cinstei, vitejiei şi sincerei sale cucernicii. Datorită îndemânării sale militare şi iscusinţei în a purta războaie, Lazar devine voievod în oastea lui Dušan.

În vremea aceea, un pericol foarte mare pentru toţi creştinii şi conducătorii din Balcani îl reprezenta năvala hoardelor păgâne ale turcilor care tot mai des făceau incursiuni din Asia Mică în Europa. Stefan Dušan porni contra lor cu oştirea sa, dar pe drum se îmbolnăvi dintr-o dată şi muri pe neaşteptate, la 20 decembrie 1355. După moartea acestuia, marea împărăţie a lui Dušan a început să se împartă şi ţinuturile greceşti şi macedonene au fost preluate de alţi pretendenţi.

Ţinuturile sârbeşti medievale au fost cârmuite de tânărul, dar încă neajutoratul împărat Stefan Uroš V (1355-1371) – fiul lui Stefan Dušan, cunoscut sub numele de Uroš Nejaki (Uroš cel Neajutorat). Din anul 1346 tatăl său i-a încredinţat conducerea directă a părţii septentrionale a imperiului sârb. Acesta a cârmuit ţinuturile sârbeşti sfătuit de mama sa, ţarina Jelisaveta. Aceasta s-a călugărit şi în calitate de călugăriţă şi ţarină s-a străduit să împace Biserica şi Statul sârbesc cu Patriarhia din Constantinopol – lucrare rămasă neînfăptuită din cauza morţii subite a patriarhului Kalist al Constantinopolului (20 iunie 1363) care venise personal la Seres (azi regiune în nordul Greciei la graniţă cu Bulgaria) în numele păcii şi unităţii. Împăcarea s-a produs prin cooptarea despotului Jovan Uglješa Mrnjačevici la tronul sârbesc care a reuşit în anul 1368 să împace cele două patriarhii. Acest despot a fost iubitor de Dumnezeu şi de oameni, ajutând mult nu numai bisericile şi mănăstirile din ţinuturile sale, ci şi în Muntele Sfânt Athos. Însă despotul Uglješa moare în luptă contra turcilor în localitatea Černomen (azi Ormenion, în nordul Greciei) pe râul Mariţa la 26 septembrie 1371.

Singurul care-i fusese alături lui Stefan Uroš cel mai loial şi credincios a fost cinstitul şi vrednicul Lazar. Acesta primi titulatura de **cneaz** de Novo Brdo, iar mai apoi şi de Rudnik şi Morava. După moartea împăratului Uroš (1371), cneazul Lazar (1371-1389) s-a străduit cu multă osârdie să adune toţi sârbii şi creştinii spre a se pregăti de război împotriva turcilor invadatori. A stăpânit teritoriul cuprins între Novo Brdo (la sud) şi ţinutul Belgradului (la nord) cu reşedinţă la Kruševac (Kruşevaţ). A încheiat un tratat de înfrăţire cu regele bosniac Stefan Tvrtko (1353-1391), incluzând sub stăpânirea sa şi ţinuturile Herţegovinei. A încheiat alianţe prin căsătoria

fiicelor lui cu regi şi nobili însemnaţi ai vremii, consolidându-şi, astfel pacea şi unitatea puterii şi a poporului creştin în faţa pericolului otoman.

Grija primordială a cneazului Lazar a fost să împace Patriarhia sârbă cu cea din Constantinopol. Cneazul Lazar a convocat un mare sobor popular-bisericesc la Kruševac în anul 1375 şi ca urmare a hotărârii acestei adunări o delegaţie patriarhală în frunte cu preafericitul patriarh **Filotei** (1364-1376) va încheia cu succes la Ţarigrad actul de împăcare (iertare a blestemului dat de despărţirea ţarului Stefan Uroš de patriarh).

După moartea preasfinţitului patriarh **Sava al IV-lea** (1354-1375), sfântul cneaz Lazar adună sobor de episcopi şi domni la Patriarhia din Peć (Peci) (acum în Republica Kosovo) pentru alegerea noului patriarh. A fost ales cuviosul pustnic – stareţul **Efrem**, pe care mitropoliţii şi episcopii imediat l-au hirotonisit şi pus în scaunului **Sfântului Sava** (1175-1236) – primul arhiepiscop al sârbilor. Astfel, prin grija cinstitului şi împăciuitorului cneaz Lazar, prestigiul bisericii lui Dumnezeu a crescut în rândul creştinilor din această parte a Balcanilor. El a devenit ctitor şi binefăcătorul multor biserici şi mănăstiri din ţinuturile sârbeşti şi în afara graniţelor acestora. Cinstitul cneaz Lazar a avu grijă şi de monahii sârbi din Ţara Sfântă. El a trimis donaţii chiar şi mănăstirilor de pe Sinai şi mănăstirilor din Valahia. Dar cea mai mare ctitorie a sa a fost Mănăstirea Ravanica (Ravaniţa) care fusese înfiinţată în anul 1381 şi dedicată **Înălţării Domnului**.

Năvălirile turceşti în ţinuturile sârbeşti s-au înteţit, sultanul Murad I (1362-1389) pregăti oştirea otomană pentru bătălia de la **Kosovo Polje** (Câmpia Mierlei). Oastea musulmană, având conducători de arme iscusiţi şi cu multe trupe ale emiraţilor turci din Asia Mică şi Persia, s-au aşezat între oraşul Priština şi râurile Lab şi Sitnica (Sitniţa). În cumplita bătălie din **15 iunie 1389** – în ziua de Vitovdan (Sf. Vitus) şi-au pierdut viaţa atât sultanul Murad I cât şi cneazul Lazar – răpus de călăul lui Baiazid I Ilderim (1389-1402). Cneazul Lazar primi moartea de **mucenic** pentru credinţa în Cristos şi pentru străbuna glie a poporului său creştinesc. El s-a dus pe sine ca prinos de jertfă pe câmpia din Kosovo.

Când văzu Baiazid cu câtă demnitate îşi primi moartea acest cneaz creştin, permise după bătălie monahilor să ia trupul lui Lazar şi să-l înmormânteze cu cinstea cuvenită în biserica Sfintei Înălţări la Priština. După un an, fiii lui Lazar, **Stefan şi Vuk**, la sfatul preacinstitului patriarh şi împreună cu clerul şi poporul, descoperă moaştele sfântului Mare Mucenic şi îi găsiră trupul neputrezit şi întreg, răspândind mireasmă multă şi aleasă. Corpul său i-a fost dus şi înmormântat în ctitoria sa la mănăstirea Ravanica de lângă Čuprija în anul 1391 şi depus la biserica Sfintei Înălţări a Mântuitorului. Aici a odihnit şi a săvârşit minuni până în anul 1690, când

trupul sfântului cneaz a trecut pe la Szentendre de lângă Buda. Apoi, în anul 1697 trupul se află la Fruška Gora/Srem şi este mutat la mănăstirea Vrdnik. Aici trupul Sfântului Mare mucenic a odihnit până la cel de-al II-lea război mondial când fu mutat la Catedrala din Belgrad de protopopul Radoslav Gruič, la data de 14 aprilie 1942. Însă, trupul Sfântului Lazar revine la vechea mănăstire Ravanica – locul unde odihneşte şi astăzi.

Pe locul unde s-a jertfit cneazul Lazar şi alţi mucenici pentru apărarea ţinuturilor sârbeşti de cotropitorii otomani la **Gazimestan** s-a ridicat un monument al eroilor sub formă de coloană mare de marmoră[10].

Biserica Romano-Catolică are ca hram pe **Sfântul Martin** care este sărbătorit la **11 noiembrie** (ziua înmormântării sale în anul 397). Acest lăcaş de cult a fost zidit în anul **1863** pe amplasamentul unei frumoase capele ridicată de familia baronului Izdenczy – familie care a avut în proprietate domeniul Mănăşturului încă de la sfârşitul secolului al XVIII-lea. Dar cine a fost Sfântul Martin – ocrotitorul enoriaşilor catolici care erau în proporţie de 35% din totalul populaţiei localităţii Mănăştur la început de secol XX (anul 1913) ?

Martin de Tours sau **Martin cel Milostiv** s-a născut în anul 316 în provincia romană Panonia în vechiul oraş Sabaria (astăzi Szombathely, în Ungaria)[11]. Acea perioadă se caracterizează prin accentuarea difuzării creştinismului în provinciile romane din Europa şi probabil copilul Martin a intrat în contact cu creştinii şi, la vârsta de 10 ani, vrea să se convertească la creştinism simţindu-se atras de slujirea lui Christos. Tatăl său era tribun militar în Imperiul Roman şi fiul său îşi urmează tatăl peste tot unde acesta era trimis în garnizoană. Acest lucru îl forţează pe Martin ca la vârsta de 15 ani să fie înrolat în armată, deşi vârsta legală de înrolare este de 17 ani. În armată el făcea rondul de noapte şi inspecta posturile de gardă.

Deşi regimul militar impunea o viaţă aspră, iar ca soldat era instruit pentru luptă, el respingea profund violenţa. În acea perioadă legiunile romane stăpâneau o mare parte a teritoriului Europei. Este trimis în Galia (astăzi Franţa) pentru că el cunoştea limba celţilor de acolo. A rămas la fel de tolerant şi omenos fiind gata oricând să sară în ajutorul semenilor săi, să-i ajute pe cei săraci, pe bolnavi, pe înfometaţi – toate acestea dintr-o soldă care în mod normal de abia ajungea unui singur om.

Cu ocazia unui dintre rondurile de noapte, într-o seară din iarna anului 338, la **Amiens**, Martin fiind călare, a coborât de pe cal, şi-a scos

[10] Vezi *800 de ani de autocefalie a bisericii ortodoxe sârbe*, 2019, p. 398.
[11] Csaba Váncsa, Claudiu Călin, „De ce îl sărbătorim pe Sfântul Martin?”, în *Vita Catholica Banatus* (Timişoara), 2019, nr. 6, p. 21.

sabia din teacă şi şi-a tăiat mantia de cavaler în două. Apoi scoate căptuşeala mantiei îmblănite şi i-o oferă unui sărac cerşetor pătruns de frig postat în faţa cetăţii. Acest gest ar fi putut să-l coste mult, chiar unele sancţiuni aspre întrucât mantia făcea parte din uniforma sa militară, ea nefiind proprietatea sa, ci doar primită în folosinţă de armată. În noaptea următoare lui Martin îi apare în vis Hristos îmbrăcat în aceeaşi bucată de mantie oferită. Ceea ce a rămas din mantaua lui, care la vremea aceea se numea „**capă**" va fi aşezat mai târziu într-o încăpere, pentru a primi cinstirea credincioşilor.

Spre mijlocul secolului al IV-lea începe invazia popoarelor migratoare din Asia care ajung la porţile Imperiului Roman. În martie 354 Martin a participat la campania de pe Rin împotriva alemanilor (populaţie barbară care a invadat Galia) la Civitas Vangionum în Renania. Datorită convingerilor religioase de a nu se vărsa sânge, crezând în providenţă şi în protecţia divină, el s-a propus să fie folosit ca scut uman şi legat în lanţuri este dus în faţa duşmanului. Văzând acest gest eroic de sacrificiu, i-a impresionat pe barbari care au cerut pacea. Martin serveşte încă doi ani în armată, apoi cere să fie botezat de sărbătoarea Paştilor tot în garnizoana de la Amiens, când şi soldaţii romani sunt pătrunşi de ideile creştine.

În anul 356 Martin părăseşte armata, s-a călugărit, duce o viaţă ascetă şi devine doar exorcist. Se refugiază la Milano din cauza persecuţiilor religioase, apoi îşi găseşte adăpost pe o insulă pustie, Gallinara, nu departe de Albenga, devenind pustnic (eremit). După patru ani de rătăciri prin locuri greu acceptabile traiului, se instalează pe un domeniu galo-roman în apropiere de Poitiers. Aici creează o mică sihăstrie şi mănăstirea Ligugé care devine prima comunitate monahală situată în Galia. Această primă mănăstire este locul activităţii de evanghelizare a Sfântului Martin timp de zece ani, timp în care săvârşeşte aici primele minuni, făcându-se remarcat de oamenii simpli care îl consideră un om sfânt.

În anul 371 episcopul oraşului Caesarodunum (azi Tours, în Franţa) Lidoriu a murit şi locuitorii au vrut să-i ofere scaunul de păstor pentru comunitatea din zonă călugărului Martin. Dar Martin, fiind un om foarte modest, nu dorea această demnitate, nu se considera vrednic de ea. El s-a ascuns într-un adăpost pentru gâşte, pentru a nu fi găsit de poporul adunat să îl aleagă. Fiind seară, oamenii l-au căutat cu felinarele şi îi strigau numele, dar el nu a răspuns. Gâştele, însă, au făcut gălăgie foarte mare acolo unde a fost ascuns şi astfel oamenii l-au găsit şi l-au dus la biserică. Aşa a ajuns Martin să fie proclamat **episcop de Tours la 4 iulie 371**, în pofida voinţei lui.

Ca episcop Martin nu-şi modifică stilul de viaţă, trăieşte într-o colibă de lemn, poartă veşminte rustice şi grosolane, duce o viaţă plină de un curaj

bărbătesc şi cazon pe care o impune în comunitatea sa, dar el propovăduieşte prin vorbe şi prin tăria credinţei sale cuvântul evangheliei. El a creat o nouă sihăstrie la Marmoutier, având ca reguli sărăcia, pocăinţa şi rugăciunea. Mănăstirea Marmoutier serveşte drept centru de formare pentru evanghelizare a locuitorilor zonei şi a devenit în principal prima bază de propagare a creştinismului în Galia.

În amurgul vieţii sale Martin participă la Candes pe Loara la reconcilierea clericilor pentru asigurarea unităţii Bisericii. După întrunirea încununată cu succes, epuizat şi slăbit, Martin – fidel ostaş a lui Hristos moare la 8 noiembrie 397, pe un pat de cenuşă cum mureau oamenii sfinţi. Corpul său a fost dus pe fluviul Loara la Tours, unde a fost înhumat pe **11 noiembrie 397**. Cripta în care se află actualmente mormântul Sfântului Martin se află în basilica din Tours – devenită ulterior un loc de pelerinaj, încă din Evul Mediu. O legendă pretinde că florile au înflorit în plină lună noiembrie, la trecerea corpului său pe acest fluviu între Candes şi Tours.

Martin de Tours este unul din cei mai populari sfinţi în biserica catolică, venerat de asemenea ca sfânt în biserica ortodoxă şi în biserica anglicană. Sfântul Martin rămâne un simbol al unităţii francilor, apoi al francezilor. Sărbătoarea Sfântului Martin este o sărbătoare a vieţii şi luminii. Obiceiul de a-l sărbători pe Sfântul Martin se mai practică şi în zilele noastre, mai ales de către catolici. Este o tradiţie germană de a marca acest **Laternenfest** (Sărbătoarea lampioanelor), respectiv a merge în stradă în procesiune cu lampioane şi de a cânta în seara Sfântului Martin. În unele localităţi unde este sărbătorit Sf. Martin, în pieţele centrale sau pe platourile din faţa bisericilor festivităţile se încheie cu un foc mare şi cu lansarea de lampioane pe cerul întunecat al nopţii.

Data sărbătoririi Sfântului Martin cade spre sfârşitul anului agricol şi al recoltelor. Tradiţia mai spune că în seara sărbătoririi Sf. Martin creştinii catolici mai servesc la cină o friptură delicioasă de gâscă, deoarece gâştele trebuie pedepsite pentru trădarea lor, deoarece l-au dat de gol pe omul sfânt, ascuns în mijlocul lor pentru că nu voia să fie făcut episcop de Tours.

În multe ţări ale lumii (Franţa, Italia, Germania, Austria, Ungaria, Belgia, Olanda, Elveţia, Argentina, Canada) este sărbătorit cu fast Sf. Martin, dând ocazie unor manifestări populare care se terminau cu un ospăţ la lumina unui foc de tabără. Şi în Dieceza de Timişoara foarte multe şcoli, grădiniţe şi parohii sărbătoresc acest eveniment, ca de exemplu la Arad, Timişoara, Caransebeş, Ciacova, Sânnicolau Mare, Jimbolia, Reşiţa, Sântana, Oţelul Roşu, Măureni – filială a parohiei Gătaia, Brezon (jud. Caraş-Severin) şi altele. Actualmente sunt localităţi care îi poartă numele: Sânmartin – jud. Arad, Sânmartin maghiar şi Sânmartin sârbesc – jud.

Timiş, iar alte biserici îi poartă numele acest hram, ca de exemplu la Dejan – jud. Timiş. Amvonul Basilicii minor din Maria Radna este împodobit cu o frescă reprezentându-l pe Sfântul Martin. Din păcate, la Mănăştur numărul enoriaşilor catolici este în descreştere accelerată, iar festivităţile de sărbătorire a Sfântului Martin sunt de amploare foarte mică.

Această prezentare a trecutului istoric şi al vieţii spirituale a oamenilor ce trăiesc pe acest meleag bănăţean este un model de convieţuire pe care se clădeşte viitorul acestei localităţi sub mantia ocrotitoare a celui Atotputernic. Încrederea în Dumnezeu este un reper important în viaţa oamenilor. **Creatorul** sălășluiește în sufletele oamenilor şi le mângâie, dându-le certitudinea că credinţa îi va călăuzi în viaţă. De aceea şi **Biserica** – această cetate iubită a lui Cristos este o poartă a cerului şi un acoperământ pe pământ. Trecutul nu ni-l poate lua nimeni, dar acest trecut este al nostru numai dacă-l cunoaştem şi-l preţuim. Fii binecuvântat, Mănăştur!

BIBLIOGRAFIE

800 de ani de autocefalie a bisericii ortodoxe sârbe, 2019.

Borovszky, Samu, *Magyarország vármegyei és városai: Temes vármegye*, Budapest, 1912.

Curte, Cristian, *Sfânta Moldovei*, în *AS verde* (Bucureşti), anul XV, nr. 170, octombrie 2018, pp. 32-33.

Die Wappen des Adels in Ungarn (Stemele nobilimii din Ungaria), Neustadt an der Aisch, 1982, Taf. 200.

Marcel D. Popa, Horia C. Matei, *Mică enciclopedie de istorie universală*, Bucureşti, 1988, p. 187.

Mureşan, Augustin, Szemkovics, Laurenţiu-Ştefan, Popovici, Ioan, *Tipare sigilare ale unor biserici din zona Aradului şi împrejurimi (secolele XVIII – XX)*, Arad, 2019.

Stoica, Irina, „Sfânta Cuvioasa Parascheva", în *Magazin* (Bucureşti), anul LVIII, serie nouă, 2014, nr. 41 (2965), 9 octombrie, p. 7.

Suciu, I. D., Constantinescu, Radu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. I, Timişoara, 1980.

Ţuinea, Dorel, „Vasile Lupu şi aducerea moaştelor Sfintei Cuvioase Parascheva la Iaşi", în *Historia* (Bucureşti), anul XIX, nr. 213, octombrie 2019, pp. 54-61.

Váncsa, Csaba, Călin, Claudiu, „De ce îl sărbătorim pe Sfântul Martin?", în *Vita Catholica Banatus* (Timişoara), 2019, nr. 6.

Viaţa Sfântului Mare Mucenic Lazar, împăratul sârbilor, Timişoara, 2019.

Tămand din judeţul Arad de-a lungul timpului

Tămand of Arad County in History

Vasile FAUR
Ineu, jud. Arad
Colectivul monografic Arad

Abstract
This study is structured in three parts and includes: 1. Historical mentions concerning Tămand. 2. Documents and statistics regarding the management and administration of the Tămand Retirement Home during 1950-2008. 3. The hermitage of nuns from Tămand.

Keywords*: first historical record, documents, chronology, retirement home, hermitage of nuns.*

I. Primele menţiuni referitoare la Tămand

Anul 1169 –anul atestării documentare a satului Tămand[1]

Regele Geza al Ungariei şi fiul său Ştefan au dat în proprietatea bisericii sfintei Mănăstiri Szent Jog mai multe aşezări (sate şi cătune) printre care se număra şi cătunul Tămand.

Câteva sate şi numărul lor de case, pomenite în documentul de danie din 1169, sunt următoarele: Apa (Mocrea) cu patruzeci de case, Tur (Tura) cu douăsprezece gospodării de lucrători, Keüres cu zece case, Gyuros cu două gospodării, Tamasd (Tămand) cu două gospodării, Bas cu şase case, Suur cu douăsprezece case de pescari şi cu un iaz, Viznek cu douăzeci de case, Dud cu şaisprezece case, Seuri cu nouă gospodării, Zachy cu nouă gospodării şi şase case de călăraşi, Zerend cu şase gospodării, Torra cu şase case de iobagi, Sigetfeu cu şase gospodării şi şase vii.

Anul şi documentul pot fi considerate primul reper istoric cunoscut al cătunului Tămand, prima atestare scrisă cunoscută în prezent, dar nu înseamnă că nu ar putea exista în arhive şi alte documente care pot fi descoperite la un moment dat.

---

[1] Fejer Georgius, *Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac Civilis*, vol. VII/1, Buda, 1831, pp. 161-163; *Documente privind istoria României. Seria C. Transilvania*, veacul XI, XII, XIII, vol. I (1075-1250), Bucureşti, 1951, pp. 4-6 (în continuare *D.I.R.T.*).

Circiter: Idem Stephanus iura Ecclesiae ac monasterii dexterae (Szent-Jog) confirmat.

Post mortem...Regis (Geyzae)...Filii Pauli, scilicet Ieronymus et Cornelius, filii ire, Abbatem de Monasterio (Sz. Jog) expulerunt, Monasterium desolauerunt, et bona eius diripuerunt; quos Dominus Lucas Episcopus Strigoniensis propterea excommunicauit, et vbique in Regno isto de voluntate Regis Stephani, filii Geyzae, denuntiari fecit. Insuper idem Rex Stephanus sua auctoritate firmauit: quod, si quis huius Ecclesiae libertatem minuere vel infringere conaretur, ab omnipotente Deo, et Sanctissima Dextra feriretur. Ordinauit insuper, quod dictum Monasterium, sub nullius potestate, nisi Regis Hungariae et Archi-Episcopi Strigoniensis constituatur; atque etiam defensioni Fulkonis, et Fensuke Comitum commisit; et postea Boleslaum Praepositum Budensem destinauit, vt bona monasterii a vicinis et commetaneis inquireret, metisque consignaret, qui modis omnibus obtemperauit, et in charta Regio sub sigillo posuit. Praefatus autem Praepositus registrauit familias a S. Rege Ladislao eidem traditas. Item decem domos artificum, quatuor domos pelliparіorum, duas domos fabrorum, tres cerdonum, duas abluentium, quatuor molendinariorum, et duos Molendinarios, quinque domos Tornatorum, ad faciendum scutellas, portaria, et qualecunque opus tornatile Abbas praeciperet; septem domos pistorum, tres agazonum, quinque cocorum, tres pincernarum, duodecim campanistarum, et duodecim Libertinorum, in propriis equis seruientium, quatuordomos Cubiculariorum Fratrum, tres domos Braxatorum, item custodes nemorum, Praeterea a Marschaldo Comite mansiones seruorum datae sunt ad simile seruitium. Item ab eodem Rege datum est forum in eadem villa ad coenam fratrum, hoc est: Quod nec Iudicem, nec teloniatorem constituere in eo, nec homines nouos illuc mittere praesumant, sed omnia ad Abbatem pertineant. Villa Markus data est a Rege Ladislao, cum vndecim domibus libertinorum, cuius villae metas vide in literis Belae Regis; similiter villae datae a Rege Gejza, et plures aliae, scilicet Aqua,Thura, Degust, Keüres, Zakalus, Gyuros, ***Tamásd*** [s.n.], *Too, Suur, piscina Saard, Hodos, Viznek, Dud, Seuri, Thorsa, Vduarnuk, Zachy, Zerend, Bekas, Kerys, Setz, Zygethlleö, Kezeügye. Nota quod villa Markus data est cum vndecim domibus,Aqua cum quadraginta domibus;Thura cum duodecim mansionibus operariorum; Degust cum septemdecim mansionibus; Keüres cum decem domibus; Zakalus cum quatuormansionibus, Gyuros cum duabus mansionibus;* ***Tamásd similiter cum duabus*** [s.n.]; *Bas (Bekas) cum sex domibus; Besenyeü Too cum quinque mansionibus; Suur cum duodecim domibus piscatorum, et piscina; Zad Hodos cum duodecim mansionibus; Viznek cum viginti domibus; Dud*

cum sedecim domibus. In villa Seuri sunt viginti vineae cum novem mansionibus; Thura cum vndecim domibus; Vduarnuk cum triginta mansionibus seruorum; Zachy cum nouem mansionibus; Zerend cum sex mansionibus: Thorsa cum sex domibus Iobbagionum; Keüres cum sex mansionibus vinitorum, et duodecim vineis; Zachy cum sex domibus equitum: in Zetz duae mansiones vinitorum cum quatuor vincis; Zigethkut cum sex domibus equitum; in Keszthеltz duae vinae cum vinitoribus; Zigetfeu sex mansiones cum totidem vincis, Kezüge et Danil datae sunt a Marchaldo: Item Augustinus similiter dedit Iray Thukis cum octo mansionibus; praeter haec Petrus dedit duas mansiones servorum.

După moartea...regelui <Geza>..., fiii lui Paul, adică Ieronim şi Corneliu, fiii mâniei, au alungat din mânăstire pe abate, au pustiit mânăstirea şi au jefuit-o de toate bunurile ei. Drept aceea, domnul Luca episcopul de Strigoniu i-a afurisit şi cu voia regelui Ştefan, fiul lui Geza, a făcut ca ei să fie cunoscuţi ca afurisiţi în tot regatul. Afară de aceasta acelaşi rege Ştefan prin puterea sa a întărit că, dacă cineva încearcă să ştirbească sau să calce libertatea acestei biserici, să fie lovit de atotputernicul Dumnezeu şi de preasfânta Sa dreaptă. A mai poruncit pe deasupra ca numita mânăstire să nu fie pusă sub puterea nimănui altuia decât a regelui Ungariei şi a arhiepiscopului de Strigoniu, ba chiar a pus-o sub ocrotirea comiţilor Fulko şi Fensuke. Apoi a însărcinat pe Boleslau prepozitul de Buda să cerceteze la vecinii şi megieşii de hotar în privinţa bunurilor mânăstirii şi să le hotărnicească prin semne de hotar, lucru pe care el l-a făcut întocmai, <consemnând rezultatul cercetării sale> într-un act pecetluit cu pecetea regelui. Iar susnumitul prepozit a trecut în act familiile ce i-au fost date de către sfântul rege Ladislau. De asemenea, zece case de meseriaşi, patru case de cojocari, două de fierari, trei de tăbăcari, două de piuari, patru de morari şi doi morari, cinci case de strungari ca să facă vase, zăvoare la porţi şi orice alte lucrări de strungărie pe care le-ar porunci abatele, şapte case de brutari, trei de grăjdari, cinci de bucătari, trei de pivniceri, douăsprezece de clopotari şi douăsprezece de libertini care slujesc cu caii lor, patrusprezece case de oameni de casă ai fraţilor, trei case de berari, tot atâtea de pădurari. De asemenea, de către comitele mareşal au fost date patrusprezece gospodării de slugi pentru o slujbă asemănătoare. De asemenea, de către numitul rege s-a dat în acelaşi sat <dreptul de a ţine > târg pentru <ca din veniturile lui să se acopere> cina fraţilor, ceea ce înseamnă că nu e voie să se trimeată acolo nici judecător, nici vameş, nici oameni noi, ci toate trebuie să ţină de abate. Satul Marcus a fost dat de regele Ladislau împreună cu unsprezece case de libertini, iar hotarele acestui sat caută-le în actul regelui Bela. De asemenea, <au mai

fost> date de regele Geza şi alte multe sate, precum: Apa, Tur, Degust, Keüres, Sacal, Gyuros, ***Tamasd*** [s.n.], *Too, Suur, Iazul, Saard, Hodos, Viznek, Dud, Seuri, Thorsa, Vduarnuk, Zachy, Zerend, Bekas, Kerys, Setz, Zygethffeö, Kezeügye. Notează că satul Markus a fost dat cu unsprezece case, Apa cu patruzeci de case, Tur cu douăsprezece gospodării de lucrători, Degust cu şaptesprezece gospodării, Keüres cu zece case, Sacal cu patru gospodării, Gyuros cu două gospodării,* ***Tamasd de asemeni cu două*** [s.n.], *Bas cu şase case, Besenyeü Too cu cinci gospodării, Suur cu douăsprezece case de pescari şi cu un iaz, Zad Hodos cu douăsprezece gospodării, Viznek cu douăzeci de case, Dud cu şaisprezece case. În satul Seuri sunt douăzeci de vii cu nouă gospodării, Tur cu unsprezece case, Vduarnuk cu treizeci de gospodării de slugi, Zachy cu nouă gospodării, Zerend cu şase gospodării, Torsa cu şase case de iobagi, Keüres cu şase gospodării de vieri şi douăsprezece vii, Zachy cu şase case de călăraşi, în Zetz <se află> două gospodării de vieri cu patru vii, Zigethkut cu şase case de călăraşi, în Keztheltz se află două vii cu vieri, Sigetfeu are şase gospodării cu tot atâtea vii. Kezüge şi Danil au fost date de mareşal. De asemenea Augustinus a dat Iray Thukis cu opt gospodării. Afară de acestea Petru a mai dat două gospodării de slugi.*

Anul 1258[2]

În timpul regelui Bela al Ungariei, în anul 1258, s-a ivit o neînţelegere între membrii neamului Beche privind patronatul a două mănăstiri (Peturmonostura şi Dienesmonostura) şi moşia cu numele Taman şi cele ce ţineau de ea, care fusese a comitelui Both din acelaşi neam, Beche. Toţi membrii familiei Beche au hotărât în cele din urmă atribuirea comitelui Dionisie, în anumite condiţii, a celor două mănăstiri pentru administrare şi a unei părţi (a şasea parte) din moşia Taman iar lângă partea care i se cuvenea şi un loc de sat.

Bela, Dei gratia, Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Ramae, Seruiae, Galliciae, Lodomeriae, Cumaniaeque Rex. Omnibus tam praesentibus, quam futuris, praesentes litteras inspecturis, salutem in omnium Saluatore. Regum est causas legitime terminatas litterarum suarum testimonio roborare, et ne lites ex litibus oriantur, litigantium calliditatibus obuiare. Proinde ad vniuersorum notitiam tenore praesentium volumus peruenire, quod quum inter Apam, filium Comitis Iohannis, Dyonisium, filium

[2] Fejer Georgius, *op. cit.*, vol. IV/2, pp. 461-463 şi vol. VII/4, pp. 120-122; *D.I.R.T.*, veacul XIII, vol. II (1251-1300), Bucureşti, 1952, pp. 25-26; Coriolan Suciu, *Dicţionarul istoric al localităţilor din Transilvania*, vol. II, Bucureşti, 1968, p. 182.

Demetrii, Iohannem et Erney, et Magistrum Laurentium Praepositum S. Iryney, ac alios cognatos suos, de genere Becha, Gregorium,ex vna parte; Comitem Dyonisium filium Becha, et Laurentium, filium laurentii de oedem genere, ex altera; super patronatu duorum monasteriorum, quae Petur Monustura, et Dyenus Monustura, vulgariter nuncupantur; et super ***possessione Taman nomine*** [s.n.] *cum suis pertinentiis, quae fuerat Both Comitis de generatione eorumdem. De quibus quidem monasteriis medietatem iuris patronatus, et similiter de possessione memorata, idem Dyonisius et Laurentius a memoratis Laurentio praeposito, Apa, et cognatis eorumdem medietatem requirebant in persona Ompudini, filii Omodei Comitis, pro Comite Dionysio et Laurentio duellum in armis et equis adiudicassemus, tandem termino ipsius duelli adueniente, nobis Charissmo filio nostro, Rege Stephano, et Baronibus regni nostri mediantibus pax inter ipsos taliter exstitit: quod idem Comes Dyonisius ea, quae primo praedicto Apae dixerat, asseruit, se minus iuste, et tanquam falsum protulisse, et confessus est in dictis monasteriis, nullum ius habuisse, e conuerso vero idem Apa propter opprobia, quae ipsi Dionysio Comiti dixerat, reddidit se culpabilem; statuentes insuper vt idem Comes Dionysius, donec vixerit nullum ius in procuratione dictorum Monasteriorum tanquam patronus poterit exercere; sed ad petitionem Charissimi filii nostri, Stephani Regis concessum extitit, per Apam, Laurentium praepositum, et alios de generatione eorumdem supradictos, vt si filius eiusdem Dionysii Comitis, post obitum ipsius Dionysii tam dilectus et idoneus fuerit apud cognacionem suam, vt sibi procuratio dictorum monasteriorum committi possit, tanquam vni de Patronis, hoc de voluntate omnium generationum suarum poterit obtinere. Ceterum de possessione praedicta exstitit ordinatum, vt eadem in sex partes diuidatur, de quibus idem Comes Dionysius secundum quod sibi sors contulerit, etiam recipiat portionem, vbi eciam, vel ad quam praedicti Larentius praepositus et Apa, ac alii de generatione eorum supradicti, propter venerationem senectutis suae, et propter bonum pacis dabunt sibi locum vnius villae, qui porcionis suae fuerit in vicinio, prout ipsorum videbitur voluntati. In cuius rei memoriam, et perpetuam firmitatem, praesentes litteras dupplicis sigilli nostri munimine roboratas. Datum per manus Magistri Smaragdi Aulae nostrae Vice-Cancelarii, electi Colocensis, dilecti et fidelis nostri. Anno Domini Millesimo, Ducentesimo, Quinquagesimo octauo, septimo idus Martii, regni autem nostri anno vicesimo tertio.*

Bela, din mila lui Dumnezeu, regele Ungariei, Dalmaţiei, Croaţiei, Ramei, Serbiei, Galiţiei, Lodomeriei şi Cumaniei, tuturor, atât celor de faţă cât şi viitori, care vor vedea această scrisoare, mântuire întru Mântuitorul

tuturor. Este de datoria regilor să întărească prin mărturia scrisorilor lor pricinile încheiate în chip leguit şi, pentru a nu se stârni procese din procese, să se împotrivească vicleniei împricinaţilor.

Drept aceea, voim să ajungă la cunoştinţa tuturor prin cuprinsul celor de faţă că deoarece <s-a ivit o neînţelegere> între Apa, fiul comitelui Ioan, Dionisie, fiul lui Demetriu, Ioan şi Erney, magistrul Laurenţiu prepozitul bisericii sfântului Irineu şi alte rudenii de ale sale din neamul Becha şi Grigore pe de o parte, iar pe de altă parte <între> comitele Dionisie, fiul lui Becha şi Laurenţiu, din acelaşi neam, cu privire la patronatul a două mănăstiri, numite în limba obişnuită Petru Monustura şi Dyenus Monustura şi cu privire la ***moşia cu numele Taman*** [s.n.] *şi cele ce ţin de ea, care fusese a comitelui Both din neamul aceloraşi. <Şi deoarece> cu privire la aceste mănăstiri, Dionisie şi Laurenţiu cereau de la pomeniţii Laurenţiu prepozitul, Apa şi rudeniile lor, jumătate din dreptul de patronat şi de asemenea jumătate din moşia amintită, noi am hotărât pentru comitele Dionisie şi Laurenţiu duelul cu arme şi călări în persoana lui Ompu din, fiul comitelui Omodeu. Venind în sfârşit sorocul acelui duel, mijlocind în faţa noastră prea iubitul nostru fiu, regele Ştefan şi baronii regatului nostru, s-a încheiat astfel pacea între ei: Comitele Dionisie a recunoscut că cele ce le-a spus la început sus zisului Apa le-a spus pe nedrept şi în chip neadevărat şi a mărturisit că nu are nici un drept asupra acelor mănăstiri. Din partea sa Apa s-a recunoscut vinovat pentru vorbele grele pe care le-a spus comitelui Dionisie. S-a hotărât pe deasupra ca acel comite Dionisie, până va trăi, nu va putea să se folosească de niciun drept ca patron, în chivernisirea numitelor mănăstiri. La cererea însă a prea iubitului nostru fiu, regele Ştefan, s-a îngăduit de către Apa, Laurenţiu prepozitul şi ceilalţi mai sus pomeniţi din neamul lor, ca dacă fiul comitelui Dionisie, după moartea acestui Dionisie, va fi atât de îndrăgit şi de plăcut rudeniei sale încât să i se poată încredinţa, ca unuia din patroni, chivernisirea ziselor mănăstiri, aceasta să o poată dobândi prin învoirea tuturor neamurilor sale. Pe lângă aceasta, s-a mai hotărât despre suszisa moşie ca aceasta să se împartă în şase părţi, din care comitele Dionisie să îşi primească o parte, după cum i-o va da soartea; pe care <parte> însă, sau lângă care suszişii Laurenţiu prepozitul şi Apa, cu ceilalţi suspomeniţi din neamul lor, din respect pentru bătrâneţea sa şi de dragul păcii, îi vor da un loc de sat, care să fie vecin cu partea sa, după cum li se va părea <potrivit> voinţei lor. Întru pomenirea şi tăria veşnică a acestui fapt, <am dat> scrisoarea de faţă, întărită cu puterea dublei noastre peceţi.*

Dată de mâna magistrului Smaragdus, vice-cancelar al curţii noastre, <arhiepiscop> ales de Calocea, iubitul şi credinciosul nostru, în

anul Domnului o mie două sute cincizeci şi opt, în a şaptea zi <înainte de> idele lui martie, în anul al douăzeci şi treilea al domniei noaste.

Anii 1332-1336[3]

Conform hotărârii statornicite de papa Clement V la Sinodul din Viena din anul 1331, începând din anul 1332, pe o perioadă de 6 ani (1332-1337), pe teritoriul Ungariei şi al Transilvaniei s-au strâns dijme papale

Pentru Arhidiaconatul de Coleşer din Transilvania, la 31 martie 1331, printr-o împuternicire dată la Avignon, au fost desemnaţi să adune dijmele papale Iacob al lui Berengariu şi Raimund de Bonofato, doi prelaţi din Franţa.

Pentru plata din anul 1332 (plata întâi), din anul 1333 (plata a doua), din anul 1334 (plata a treia), din 1335 (plata a patra) şi din anul 1336 (plata a cincea), preotul Ştefan din satul Tămand (Chaman, Thaman –numele satului din Registrul dijmelor) plăteşte drept dijme câte opt groşi la fiecare plată.

<1332-1337>

<Socotelile lui Iacob al lui Berengariu şi Raimund de Bonofato, strângătorii dijmelor pe şase ani din Regatul Ungariei>

<1332>. Începe <socoteala> plăţii dintâi din Arhidiaconatul de Coleşer.

Toma preotul din satul Bethlehmoysy a plătit cincisprezece groşi, drept dijme pe anul întâi. [...]

De asemenea Benedict preotul din «satul Mănăstirii Sfântul Dionisie» a plătit şapte groşi, drept dijme pe anul întâi.

De asemenea Ştefan preotul din ***satul Tămand*** [s.n.] *a plătit opt groşi, drept dijme pe anul întâi.* [...]

De asemenea Ioanka preotul din satul Gurba a plătit opt groşi, drept dijme pe anul întâi.[...]

<1333>. Începe <socoteala> despre plata pe anul al doilea din Arhidiaconatul de Coleşer.

[...] *De asemenea Ioanka preotul din satul Gurba a plătit opt groşi, drept dijme pe anul al doilea.* [...]

De asemenea Benedict preotul din «satul Mănăstirii Sfântul Dionisie» a plătit şapte groşi, drept dijme pe anul al doilea.

De asemenea Ştefan preotul din ***satul Tămand*** [s.n.] *a plătit opt groşi, drept dijme pe anul al doilea.* [...].

---

[3] *D.I.R.T.*, veacul XIV, vol. III (1331-1340), Bucureşti, 1954, pp. 57, 59, 105-106 şi 251-252.

<1334>. *Începe <socoteala> despre plata pe anul al treilea din Arhidiaconatul de Coleşer.*

[...] *De asemenea Iovanka preotul din satul Gurba a plătit opt groşi, drept dijme pe anul al treilea.*

[...] *De asemenea Ştefan preotul din* ***satul Tămand*** [s.n.] *a plătit opt groşi, drept dijme pe anul al treilea.*

De asemenea Benedict preotul din «satul Mănăstirii Sfântul Dionisie» a plătit şapte groşi, drept dijme pe anul al treilea. [...].

<1335>. *Începe <socoteala> despre plata pe anul al patrulea din Arhidiaconatul de Coleşer.*

[...] *De asemenea Ştefan preotul din* ***satul Tămand*** [s.n.] *a plătit opt groşi, drept dijme pe anul al patrulea.*

De asemenea Ivanka preotul din satul Gurba a plătit opt groşi.

De asemenea Benedict preotul din satul Dyemnysmonostora a plătit nouă groşi. [...].

<1336>. *Începe <socoteala> despre plata pe anul al cincilea din Arhidiaconatul de Coleşer.*

Ştefan preotul din ***satul Tămand*** [s.n.] *a plătit opt groşi, drept dijme pe anul al cincilea.*

De asemenea Ivanka preotul din satul Gurba a plătit opt groşi.

De asemenea Benedict preotul din «satul lui Dionisie» a plătit nouă groşi. [...].

II. Repere istorice privind aşezarea/pusta Tămand

1. Proprietarii până la Reforma agrară

În vremurile care aparţin trecutului, familiile bogate şi renumite considerau o datorie şi o onoare ca pe pământurile lor să fie ridicate biserici sau mănăstiri iar membrii familiilor lor să figureze ca administratori ai acestor lăcaşuri religioase.

În zona Ineului, una dintre aceste familii a fost cea numită Beche-Gregor cu origini în Franţa, moşiile ei cuprinzând terenuri de la Mocrea (Apa, Apatelek) până în zona Sarkad (Ungaria)[4].

Despre familia Beche-Gregor sunt însemnări din anul 1199 şi se continuă până în anul 1387, când apare o nouă familie, Losonczy, care s-a legat de istoria Ineului şi a zonei pentru o perioadă de aproximativ 200 de ani.

În anul 1477, pe moşia deţinută de familia Losonczy erau răspândite 51 de localităţi care aveau centrul administrativ la Ineu.

[4] Sorbán Kornél, *Az Ineui (Borosjenöi) rom. kath. plébánia története*, Oradea, 1934, p. 31.

În anul 1552, Istvan Losonczy, membru marcant al familiei, a murit eroic în luptele împotriva turcilor, astfel pierzându-se ramura bărbătească a familiei, moment în care stăpânirea domeniului şi a Cetăţii Ineu a ajuns în mâna unor femei din neamul Losonczy iar Ineul a fost numit cetate şi oraş câmpenesc[5].

În anul 1732, domeniul Ineu împreună cu 72 de sate şi 12 puste au intrat în proprietatea prinţului italian Rinaldo de Modena, fiind cunoscut mai departe sub numele *Domeniul de Modena*[6].

În anul 1745, Francesco III (Ferencz III în istoriografia maghiară), fiul lui Rinaldo de Modena, a pierdut toate bunurile deţinute la Ineu şi în alte părţi pentru infidelitate politică faţă de împărăteasa Maria Tereza. În 1748 le-a primit înapoi, dar la Ineu şi pe moşia aparţinătoare cetăţii, se instalase ca proprietar baronul Peterffy Iozsef. A început atunci un lung şir de procese între familiile Modena şi Peterffy care s-a terminat în anul 1803, odată cu stingerea ramurii bărbăteşti a familiei italiene Rinaldo d'Este (de Modena) şi a familiei Peterffy. Datorită problemelor financiare ale celor două familii şi a unei slabe administraţii făcute de femeile din cele două familii, imensul domeniu de la Ineu (circa 90.000 holde cadastrale) a rămas fiscului (statului) care, în anul 1803, l-a vândut lui Atzél (Aczél) Istvan pentru suma de 270.429 florini[7].

Atzél (Aczél) Istvan, cu origini germane, a fost primul notar al judeţului Timiş (în anul 1779), funcţie prin care a reuşit să cunoască oameni influenţi din părţile Ineului. Din poziţia funcţiei de notar şi cu banii pe care îi avea, a cumpărat domeniul Segenthan din zona Ineu. Familia Atzél (Istvan şi soţia sa, Gaál Borbala) a avut patru copii (băieţi) după cum urmează: Antal (1798-1898), Iozsef (1781-1845), Sándor (1793-1848) şi Ianos (1794-1853). Dintre cei patru copii, Iozsef a decedat necăsătorit, Antal a avut un singur fiu (Istvan), Sándor (Alexandru) –căsătorit cu Ottilik Anna, n-a avut copii iar în familia lui Atzél Ianos s-au născut patru copii: Peter (1836-1901), Laios, Szofia (căsătorită cu baronul Wodianer Albert) şi Gabriela (1829-1871) – căsătorită cu Szapary Bela.

Prin băieţii născuţi (Peter şi Laios) în familia lui Atzél Ianos, marea moşie a lui Atzél Istvan s-a împărţit în două părţi.

---

[5] *Ibidem*.

[6] Fábián Gábor, *Arad vármegye leirása históriai, geographiai és statistikai tekintetben*, vol. I, Buda, 1835, pp. 209-210.

[7] Sorbán Kornél, *op. cit.*, p. 32; Marius Răzvan Meszar, *Reforma agrară din 1921 în plasa Ineu, judeţul Arad*, Deva, 2011, p. 27 (în continuare *Reforma…*); Ioan Codău, *Şicula, ieri şi azi. O istorie sentimentală*, Arad, 2017, pp. 83-84.

Fiul Atzél Peter a vândut domeniul austriacului Klein Ferencz care, la rândul lui, în anul 1883, a vândut-o moşierului de origine germană Falk. În 1877, acesta din urmă a primit titlul de baron, schimbându-şi numele în Solymossy Laszlo (Ladislau). În familia Solymossy Laszlo (căsătorit cu Horvath Tereza), în anul 1860, s-a născut un băiat cu numele Ludovic (Laios)[8].

Prin decesul lui Solymossy Ladislau în anul 1904, domeniul Ineu cu satele aparţinătoare (Şicula, Gurba, Mocrea, Iermata şi o parte din Contratău) au ajuns, prin moştenire, fiului, Solymossy Ludovic, care era căsătorit cu Elena Bohuş, fiica grofului din Şiria.

În familia Solymossy Ludovic şi Elena s-au născut doi copii: Tibor şi Irisz. Solymossy Ludovic a murit în anul 1928, la Budapesta[9].

Solymossy Tibor, proprietar prin moştenire al Morii Bălucana (Rovina 1) a vândut-o, în anul 1935, lui Gheorghe Măruşter care, din 1939, a devenit preşedintele Sindicatului Canalului Morilor, funcţie deţinută până la naţionalizarea mijloacelor de producţie din 11 iunie 1948, făcută de regimul comunist[10].

Pusta Tămand a ajuns, prin moştenire, de la Atzél Ianos (anul 1858) în proprietatea fiicei sale, Constancze (în anul 1905), care s-a căsătorit cu Szapáry István, un alt mare proprietar din zona Ineului, care avea o suprafaţă totală de teren de 4337 iugăre, formată din teren agricol, păşune, pădure, teren neproductiv sau alte suprafeţe agricole[11]. Cea mai mare parte a moşiei contelui Szapáry István era situată în zona pustei Tămand[12]. Vasile Frenţiu scria[13] că, în secolul al XIII-lea, hotarul moşiei Tămand era mărginit de drumul care lega satul Bocsig de Beliu, întinzându-se până în hotarul comunei Cermei.

De-a lungul timpului, întinsa pustă a Tămandului a avut mai mulţi proprietari cu suprafeţe mai mici sau mai mari dar, în secolul al XIX-lea, pot fi amintiţi doi proprietari care stăpâneau părţi mari din pusta Tămand: Szapáry István, care o primise prin căsătoria cu Constancze din familia Atzél iar celălalt, Ferencz (Francisc) László, care a cumpărat o parte din

[8] Aurel Dragoş, *Istoricul „Canalul morilor Palatinul József al Crişului Alb din comitatul Arad”*, Arad, 2011, p. 49.
[9] Marius Răzvan Meszar, *Ineu, reforma agrară din 1921*, Deva, 2010, p. 19.
[10] A. Dragoş, *op. cit.*, p. 50.
[11] M. R. Meszar, *Reforma…*, p. 20.
[12] *Ibidem*.
[13] Vasile Frenţiu, *Monografia comunei Bocsig*, mss., 1976, p. 56.

moşia Tămand de la bancă, în 17 iulie 1821[14]. Moşierul Ferencz (Francisc) László a donat o parte (70 ha) din moşia sa, Tămand, satului Bocsig, suprafaţă pe care s-au comasat cătunele Ercăşeu, Bocsig, Contratău (Cântrătău) şi Tămand care au format satul sistematizat Bocsig în perioada 1824-1829[15]. Tot el, implicat în viaţa noului sat sistematizat Bocsig, l-a înzestrat pe primarul ales cu un baston care avea un capăt de argint şi pe care era scris în limba maghiară anul 1843 când a fost făcută donaţia[16].

Înainte de comasarea cătunelor şi sistematizarea pe noua vatră, atât cătunul Contratău cât şi Tămand au avut fiecare biserică proprie şi cimitir. Pavel Tripa menţionează că în zona Ineului a fost posibil să fi existat o episcopie ortodoxă la care fac referire două documente provenite de la începutul secolului al XIII-lea (din 16 aprilie 1204 şi 3 mai 1205). Episcopul ar fi putut locui în satul Tămand şi să fi oficiat în Mănăstirea lui Dionisie (Dienesmonostura)[17] aflată în apropierea Ineului şi Bocsigului.

După anul 1832, în protocoalele matricolare ale cele două biserici (din Contratău şi Tămand) nu se mai menţionează respectivele aşezări cu numele de sat/cătun. Pentru cei rămaşi încă pe vechile vetre şi consemnaţi în matricole, termenul *sat/cătun* a fost înlocuit cu *pustă.* Astfel, pentru locuitorii rămaşi să locuiască în pusta Tămand, în registrul cu *Înmormântări* este menţionat încă o perioadă cimitirul Tămand iar pentru copiii botezaţi satul (pusta) Tămand. În anul 1849, pentru românii ortodocşi din Tămand a fost trimis de la Arad preotul Nicolae Papp, Tămandul fiind socotit şi după această dată ca filie la parohia matră Bocsig[18].

Nicolae Pop (Papp) s-a născut în anul 1824 la Hăşmaş, în familia preotului din sat. După absolvirea cursurilor clericale la Arad (1845-1846), în anul 1848, episcopul Gherasim Raţ l-a hirotonit preot capelan pentru Ineu de unde, după revenirea unei părţi din credincioşi de la uniaţie la ortodoxie, a fost mutat la vechea biserică din Tămand[19].

Pe locul vetrei actuale a satului Bocsig era o pădure seculară de stejar şi fag care a fost defrişată pentru noul sat sistematizat şi comasat.

---

[14] Márki Sándor, *Arad varmégye és Arad szabad királyi város története*, vol. II, Arad, 1895, p. 691.
[15] V. Frenţiu, *op. cit.*, p. 157.
[16] *Ibidem*, p. 63.
[17] P. Tripa, *Trecutul oraşului Ineu şi al cetăţii Ienopolei*, Deva, 2007, p. 118.
[18] V. Frenţiu, *op. cit.*, p. 62.
[19] Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalităţi (1706-1918)*, Cluj-Napoca, 2006, p. 583.

În anul 1834, la 10 ani după înfiinţarea şi sistematizarea comunei, erau recenzate 153 de familii cu 765 de suflete[20].

În preajma revoluţiei de la 1848, şi la Bocsig, viaţa iobagilor devenea tot mai grea, fiind obligaţi la diverse sarcini legate de domnii de pământ. De aceea, în anii 1848-1849, iobagii ajutaţi de lotri şi-au intensificat acţiunile de prădare a bunurilor moşierului Ferencz (Francisc) László, lucru care îl determină să-şi vândă moşia din Tămand şi Bocsig (în anul 1864) principesei Persida Karagheorghevici, soţia principelui Alexandru Karagheorghevici, fost rege al Serbiei, detronat de sârbi în anul 1858. După detronare, principele s-a refugiat la Budapesta, unde soţia sa, principesa Persida avea un număr de case pe care le-a dat în schimbul moşiei de la Bocsig, pe lângă care a mai dat şi o sumă de bani.

Pe locul cumpărat de la moşierul Ferencz (Francisc) László, în noua vatră a satului sistematizat, principele Karagheorghevici a construit pentru familia sa un castel.

În familia principelui Alexandru Karagheorghevici s-au născut trei copii: Arsa[n], Gheorghe şi Petru.

Domeniul şi castelul de la Bocsig, pierdute de fiul Arsa[n] al familiei Karagheorghevici la jocul de cărţi, au trecut din proprietatea principelui în proprietatea marchizului francez Anatole de Lessevolle (Sessevolle) iar familia Karagheorghevici a părăsit comuna, din familia principelui rămânând în cimitirul satului doar pincipesa Persida, cu o cruce de marmură roşie la căpătâi.

Noul proprietar al terenurilor din hotarul Bocsigului şi al pustei Tămand, marchizul Lessevolle, a avut un comportament dur faţă de sătenii în mijlocul cărora trăia. Ca urmare, lotrii Zărandului în complicitate cu sătenii au dat foc cocinilor cu sute de porci ai marchizului care au ars de vii, lotrii interzicându-le servitorilor să intervină pentru a-i salva şi i-au împuşcat, lângă Balta Sodomn (Sodom), unicul copil aflat în drum spre Ineu. Urmarea acestor întâmplări a fost vânzarea de către marchizul Lessevolle a întregii sale moşii familiei lui Eles Armin, în anul 1881.

În anul 1926, prin plecarea din comună a ultimilor membri ai familiei Eles Armin (fraţii Geza şi Adalbert), administraţia comunală a cumpărat cu 750000 lei de la familia Eles Armin castelul construit de principele Karagheorghevici şi l-a transformat în şcoală pentru comună[21]. Familia Eles Armin a fost ultima familie de moşieri din comuna Bocsig.

---

[20] V. Frenţiu, *op. cit.*, p. 63.
[21] *Ibidem*, pp. 142-143.

În timp, mai sunt amintiţi şi alţi proprietari de părţi din moşiile Bocsig şi Tămand: Mondorf Gheza, familia Hendrey, Chîra Ionele şi familia Török[22].

2. Căminul de Bătrâni Tămand. Istoric, documente şi statistici[23]

Istoric (1950-2008)

În anul 1951, în localul unui fost conac care inițial a aparținut unui om bogat, Török Ștefan, care stăpânea zona comunei Bocsig, s-a înființat un cămin de bătrâni pentru persoane nevoiașe, fără aparținători. La început au fost internate 8 persoane (4 bărbați și 4 femei), pentru care mâncarea şi îngrijirea era asigurată de cetățenii satului Bocsig, prin donații în alimente și haine.

La puțin timp după înființarea instituției de binefacere și îngrijire a bătrânilor, aceasta a trecut în patrimoniul sfatului raional Ineu, respectiv a secției de prevederi sociale.

Inițial, instituţia a folosit doar locuința fostului proprietar (conacul), ulterior, pe măsură ce a crescut numărul celor internați, s-a trecut la transformarea unor clădiri anexe (fosta magazie, fostele grajduri) în spații de locuit, construindu-se și unele clădiri noi ca de exemplu pavilionul numărul 2, infirmeria, spălătoria și spațiile pentru gospodăria anexă.

Treptat, Căminul (Azilul) de Bătrâni a fost încadrat cu personal administrativ și de îngrijire. Din anul 1960, a fost încadrat un asistent medical, asistența medicală de specialitate fiind asigurată de medicul de circumscripție din Ineu. Din anul 1970, a fost angajat un medic cu ½ normă iar din anul 2001 cu normă întreagă, personalul medical ajungând pe parcurs la un număr de 6 cadre. În anul 1997, s-a început construirea unei clădiri care a fost terminată în anul 2002 unde a funcționat cabinetul medical, un grup social pentru cabinet, un vestiar pentru angajați precum și un grup social pentru pavilionul numărul 2 iar în anul 2003 a fost dată în folosință o nouă magazie de haine și lenjerie.

În anul 2004, s-au terminat lucrările de construire a bisericii Căminului Tămand şi în acelaşi an, Înaltpreasfinţitul Arhiepiscop dr. Timotei Seviciu al Aradului împreună cu un sobor de preoţi a sfinţit Biserica Ortodoxă din Tămand cu hramul *Veşmântul Maicii Domnului*.

Căminul de Bătrâni Tămand a fost situat în partea de nord-est a localității Ineu, la o distanță de 10 km de aceasta și se învecinează în partea

[22] *Ibidem*, p. 213; www.bocsig.ro/repere.istorice.
[23] Arhiva Căminului de Bătrâni Tămand.

de nord-vest şi vest cu terenul agricol al comunei Bocsig iar în partea de sud și sud-vest cu terenul agricol al orașului Ineu.

Privind cătunul Tămand, proprietate a familiei Atzél (Aczél Laios), care stăpânea 129 de iugăre și 700 de stânjeni pătrați conform înscrisurilor din cartea funciară (anul 1858), prin căsătoria fiicei proprietarului, Constancze Atzél, cu Szapary Istvan, în anul 1905 domeniul ajungea în proprietatea familiei Szapary. În anul 1931, familia Szapary l-a vândut familiei Magdalena Rickart (Rickartd) şi Schnaider Mihail.

Deci, domeniul Tămand ca proprietate şi ani, a fost stăpânit în perioada 1858-1931 de următorii proprietari : Atzél Laios (1858–1905), Szapary Istvan (1905–1931) şi Schneider Mihail (1931 -?).

Documente şi statistici privind conducerea şi administrarea Căminului de Bătrâni Tămand în perioada 1950-2008

În perioada 1950-1969, conducerea administrativă era efectuată prin administratori, care au fost următorii: Nica Iosif (1955), Bondor Floare (1955-1957), Man Ioan (1958), Jiga Gheorghe (1958-1960), Marta Gheorghe (1962-1964), Imbroane Gheorghe (1964-1965), Coroi Gheorghe (1965-1969) şi Vlad Ilie (1969).

După anul 1969, locul administratorilor a fost luat de directori care, uneori, aveau şi posturi de administratori în organigrama personalului. Printre administratorii care au folosit directorilor în calitate de „ajutoare administrative" pot fi amintiţi: Ștefea Floare (1991), Dascăl Vasile (1992-1995), Floroiu Adrian (1996-1999), Csilag Corina (2002) şi Ilea Florica (2004).

În ordine cronologică, directorii care au condus activitatea Căminului de Bătrâni Tămand în intervalul 1970-2008, au fost: Vlad Ilie (1970-1991), Ștefea Floare (1992-2001) şi Bupte Mircea (2001-2008).

Între anii 1996-2008, contabilii șefi care au avut în responsabilitate problemele economice ale Căminului au fost: Bozocea Gheorghe (1966-1970), Pătrăuță Emil (1970-1998), Bupte Mircea (1998-1999) şi Floroncuț (n. Palcu) Emilia (1999-2008).

Dacă în primii patru ani de la înfiinţare (1951-1954) Căminul nu avea personal angajat pentru îngrijirea celor internaţi, în primii zece ani (1951-1960) crescând de 10 ori numărul celor care aveau nevoie de această instituţie de binefacere şi îngrijire iar Căminul fiind preluat de instituţiile administrative ale statului, s-au făcut angajări de personal care au sporit apoi în strânsă legătură cu numărul celor internaţi.

Statistica privind personalul administrativ și de îngrijire a internaților de la începuturi până la desființare (1955-2008) se prezintă concretizată pe ani în următoarele cifre:

Nr. crt.	Anul	Nr. personalului angajat în lunile anului
1	1955	7, 8
2	1956	8
3	1957	8, 7, 10, 12
4	1958	13, 10, 12
5	1959	18, 15, 14, 20
6	1960	20, 16, 17, 18, 23, 15
7	1961	19, 15, 16, 14
8	1962	18, 13, 20, 19, 21
9	1963	19, 20, 18, 17, 22
10	1964	19, 20, 18
11	1965	20, 22, 19, 24, 26, 21, 23, 25
12	1966	27, 26, 24, 28, 23, 30
13	1967	31, 28
14	1968	31, 30, 28, 29
15	1969	28, 29
16	1970	24, 23, 26, 27, 28, 25
17	1971	23, 26, 22
18	1972	23, 24, 30
19	1973	23, 22, 20
20	1974	20, 22, 21, 23
21	1975	22
22	1976	22, 21
23	1977	22, 21, 19
24	1978	18, 17, 23, 21
25	1979	16, 15
26	1980	16, 14, 15
27	1981	16, 15, 17
28	1982	15
29	1983	15
30	1984	15
31	1985	15
32	1986	15, 17, 16
33	1987	15, 10, 9
34	1988	16, 11, 10, 9
35	1989	11, 13, 10
36	1990	16
37	1991	30, 27, 26, 25, 29
38	1992	25, 26, 27, 30

39	1993	34, 38, 28, 33, 35, 29
40	1994	36, 34, 37
41	1995	36, 35, 37, 38
42	1996	36, 35, 34, 41
43	1997	41, 30, 35, 33, 32
44	1998	36, 37, 41, 36, 35, 38
45	1999	31, 32, 36
46	2000	33, 31, 32, 30
47	2001	32, 41, 33
48	2002	40, 42, 39, 41
49	2003	50, 51, 44, 43, 42
50	2004	50, 49, 47
51	2005	47, 50, 57, 49, 42, 43, 47, 48, 45, 46
52	2006	46, 45, 47
53	2007	28
54	2008	25

Notă: Numărul personalului angajat al Căminului de Bătrâni diferă de la un an la altul și, în cursul unui an, de la o lună la alta, în funcție de numărul de asistați și de posibilitățile de plată ale Căminului.

Pentru unii ani, cifra s-a menținut aproximativ egală pentru toate lunile anului. Pentru perioada de început a activităţii Căminului de Bătrâni (anii 1950-1954), activitatea de îngrijire și întreținere se făcea prin voluntariat de către locuitorii comunei Bocsig, lipsind deci personalul angajat.

Despre autoadministrarea şi munca de ergoterapie în Cămin

Pe baza Hotărârii Consiliului de Miniștri (H.C.M.) nr. 1210/28.08.1970, s-au înfiinţat pe lângă căminele de bătrâni gospodării agrozootehnice în care la activităţile agricole şi zootehnice era folosită munca bătrânilor apţi la eforturi fizice, activitate numită ergoterapie.

Experimental, s-a înfiinţat prima gospodărie agrozootehnică la un cămin de bătrâni din Dobrogea și apoi o a doua la Căminul din Tămand, județul Arad care dispunea de o suprafaţă agricolă productivă de 10 ha teren.

Pentru munca depusă, care avea efecte economice ajutătoare pentru Cămin și băneşti pentru internaţi, bătrânii erau remunerați cu o sumă de bani rezultată din valorificarea produselor obținute în gospodăria agrozootehnică.

Plata muncii de ergoterapie a fost reglementată prin H.C.M. nr. 1210/28.08.1970, prin Decretul nr. 151/11.12.1975 și prin instrucțiunile M.F. nr. 116200/27.04.1977.

Primul instructor de ergoterapie la Căminul din Tămand a fost Vlad Sânziana, începând cu data de 1 februarie 1971.

De exemplu, în cursul anului 1975, au fost antrenaţi în munca de ergoterapie un număr de 56 de asistaţi (internaţi), toţi având avizul medicului în acest sens. Numărul de ore efectuate de către asistaţi în cadrul acţiunii de ergoterapie în anul 1975 a fost de 7959 din care, în sectorul agricol 4309 ore iar în sectorul zootehnic (îngrijirea animalelor) 3650 ore.

Câteva dintre produsele obţinute prin activitatea de ergoterapie din acel an au fost: 2925 kg cartofi, 1357 kg ceapă, 1761 kg roşii, 635 kg morcovi, 80 kg usturoi, 4389 kg varză, 1155 kg prune, 18190 kg porumb ştiuleţi, 12900 kg dovleci furajeri, 1698 kg carne, 163 kg slănină şi 5000 l lapte de vacă.

Aceste produse (şi altele neconsemnate mai sus) au contribuit la îmbunătăţirea substanţială a meselor servite asistaţilor iar surplusul valorificat a îmbunătăţit starea economică a Căminului.

Consemnări şi date statistice privind angajaţii şi asistaţii Căminului de Bătrâni Tămand

Căminele de bătrâni din România aflate în subordinea Secretariatului de Stat pentru Persoane cu Handicap (S.S.P.H.)

Nr. crt.	Județul	Unitatea/localitatea (nr. locuri aprobate)
1	Alba	Sebeș (53), Blaj (60)
2	Arad	Tămand (85)
3	Bacău	Bacău (230), Răchitoasa (110)
4	Bihor	Ciutelec (150)
5	Botoșani	Dorohoi (105), Agafton (215)
6	Brașov	Brașov (110)
7	Brăila	Brăila (110)
8	Caraș-Severin	Sacu (50)
9	Călărași	Ciocănești (60)
10	Constanța	Poarta Albă (109)
11	Dâmbovița	Pucioasa (105)
12	Galați	Galați (110)
13	Gorj	Runcu (60)
14	Harghita	Frumoasa (113)
15	Hunedoara	Brad (52), Geoagiu (62), Petrila (72)
16	Iași	Iași (136)
17	Maramureș	Poienile de Sub Munte (210)
18	Mehedinți	Ilovăț (60)
19	Mureș	Sighișoara (50), Reghin (117), Lunca Mureșului (129)
20	Neamț	Oșlobeni (60)

21	Satu Mare	Carei (325)
22	Sălaj	Boghiș (46)
23	Sibiu	Biertani (105)
24	Suceava	Pojorâta (66)
25	Timiș	Variaș (57)
26	Vaslui	Huși (106)
27	Vâlcea	Lungești (75)
28	București	Unitatea nr.1 (530), Unitatea nr.2 (151)

Personalul angajat al Centrului de Îngrijire și Asistență Tămand în anul 1987

Nr. crt.	Numele și prenumele	Funcția ocupată
1	Vlad Ilie	director
2	Pătrăuță Emil	contabil șef
3	Grada Nicolae	magaziner principal
4	Vlas Sînziana	infirmieră
5	Tomuța Ana	spălătoreasă
6	Rus Elena	îngrijitoare
7	Mîneran Ioan	paznic
8	Deta Ioan	bucătar
9	Laszlo Ioan	conducător tractor rutier

Statul de funcţiuni pentru salariaţii Centrului de Îngrijire și Asistență Tămand în anul 1990

Nr. crt.	Numele și prenumele	Funcția ocupată
1	Vlad Ilie	director
2	Pătrăuță Emil	contabil șef
3	vacant	medic
4	Tomuța Mirela	soră medicală
5	vacant	oficiant sanitar
6	Mangu Daniela	soră medicală
7	Grada Nicolae	magaziner
8	Ignat Mărioara	infirmieră
9	Tomuța Ana	spălătoreasă
10	Rus Elena	îngrijitoare
11	Ciul Floare	îngrijitoare
12	Mîneran Ioan	paznic
13	Deta Ioan	bucătar
14	Nica Florian	lenjer
15	Laszlo Ioan	conducător auto
16	Lupașcu Gheorghe	muncitor calificat
17	Nova Ioan	muncitor necalificat

Personalul angajat al Centrului de Îngrijire și Asistență Tămand în anul 2005

Nr. crt.	Numele și prenumele	Funcția deținută
1	Bupte Mircea	director
2	Floruncuț Emilia	contabil șef
3	Ciobanu Florița	asistentă șefă
4	Fazekaș Maria	contabil
5	Hedea Aurel	funcționar administrativ
6	Ilea Florica	administrator
7	Jurcan Cornel	magaziner
8	Jigovan Florica	îngrijitoare
9	Cosma Lena	îngrijitoare
10	Șchiop Lucica	îngrijitoare
11	Zgărdău Maria	îngrijitoare
12	Benea Cornel	paznic
13	Drăgan Florin	paznic
14	Bun Dănuț	paznic
15	Guia Ioan	paznic
16	Ciucea Pavel	medic
17	Berariu Loredana	asistent medical
18	Jula Elena	asistent medical
19	Sochirca Beatrice	asistent medical
20	Path Cristina	asistent medical
21	Sas Delia	asistent medical
22	Gabor Liliana	asistent dietetician
23	Guzinschi Elena	infirmieră
24	Măgulean Maria	infirmieră
25	Malița Lidia	infirmieră
26	Șișa Ecaterina	infirmieră
27	Tatar Rodica	infirmieră
28	Rați Elisabeta	infirmieră
29	Ciul Delia	spălătoreasă
30	Eneia Ioan	muncitor de întreținere
31	Gonteanu Dorel	șofer
32	Lușca Dan	bucătar
33	Bobin Gabriel	bucătar
34	Nisa Elena	muncitor bucătar
35	Leasa Ana	muncitor bucătar
36	Palcu Diana	muncitor bucătar
37	Baltag Aurelia	muncitor bucătar
38	Popovici Roxana	muncitor bucătar

39	Tatar Florica	muncitor bucătar
40	Țucudean Doru	muncitor necalificat
41	Pădureanu Mihai	muncitor necalificat
42	Novac Ioan	muncitor necalificat
43	Bortiș Vasile	muncitor necalificat

Personalul angajat al Centrului de Îngrijire și Asistență Tămand (august 2008)

Nr. crt.	Numele şi prenumele	Funcția deținută
1	Bupte Mircea	șef centru
2	Ciobanu Florița	asistent medical
3	Fazakas Maria	referent
4	Ilea Florica	îngrijitoare
5	Jurcan Cornel	magaziner
6	Șchiop Lucica	îngrijitoare
7	Gabor Liliana	spălătoreasă
8	Lușca Dan	bucătar
9	Bodin Gabriel	bucătar
10	Palcu Diana	muncitor necalificat
11	Petrică Ana	muncitor necalificat
12	Baltag Aurelia	muncitor necalificat
13	Enea Ioan	zugrav
14	Gonteanu Dorel	șofer
15	Țucudean Doru	muncitor necalificat
16	Ciucea Pavel	medic
17	Sas Delia	asistent medical
18	Sochirca Beatrice	asistent medical
19	Path Cristina	asistent medical
20	Lunga Loredana	asistent medical
21	Șișa Ecaterina	îngrijitoare
22	Tatar Rodica	îngrijitoare
23	Puf Dorel	supraveghetor
24	Mureșan Ioan	muncitor necalificat
25	Floruncuț Emilia	contabil șef

Proces verbal nr. 156/07.08.2008

Încheiat azi 07.08.2008 cu ocazia vizitei la C.P.V. Tămand, privind desființarea centrului.

Au fost prezenți angajații C.P.V. Tămand și reprezentanții D.G.A.S.P.C. Arad. Doamna director explică angajaților motivele pentru

care s-a decis desfiinţarea centrului şi disponibilizarea individuală a angajaţilor (şomaj).

Motivele sunt în primul rând lipsa căii de acces spre Centru şi lipsa medicului care se pensionează.

Angajaţii sunt informaţi cu privire la posibilitatea ca pe viitor să se angajeze la alte centre din subordinea D.G.A.S.P.C. Arad, când vor fi posturi disponibile.

Li se mulţumeşte angajaţilor pentru munca depusă până în prezent.

Se aşteaptă întrebări din partea angajaţilor, dar nu sunt întrebări.

Li se comunică angajaţilor ca de la 1 septembrie li se încetează contractul de muncă, ei urmând să se adreseze Agenţiei de Şomaj din zona de domiciliu. Şomajul este pe o perioadă de 1 an. Este necesar de un număr de angajaţi ai fostului Centru pentru a păzi patrimoniul Centrului, până la clarificarea situaţiei clădirilor.

Se va lua legătura şi cu o firmă de pază (gardieni).

Se discută despre asistaţii (internaţii) care vor merge la Măgulicea (12 asistaţi) şi la Hălmagiu (8 asistaţi).

Are loc o discuţie şi cu beneficiarii (internaţii) şi acestora li se explică de către doamna director motivele desfiinţării centrului (lipsa căii de acces), fonduri pentru construirea căii de acces nu se primesc deocamdată, fiind costuri foarte mari.

Domnul Chisăliţă explica condiţiile existente în viitoarele centre (Măgulicea şi Hălmagiu) şi posibilitatea de a primi asistenţă medicală şi medicamente.

Beneficiarii (internaţii) nu sunt de acord cu transferul în alte locaţii, invocând tot felul de motive. Beneficiarii cu domiciliul în Arad vor avea posibilitatea de a se transfera la centrul din Zădăreni.

Li se explică beneficiarilor (internaţilor) faptul că statul nu mai poate susţine aceste locaţii mamut, dorindu-se o descentralizare a sistemului de asistenţă socială. Responsabilitatea susţinerii acestor centre revine autorităţilor locale.

Şerbu Nicolae şi Ciulpan Ioan doresc să vadă locaţiile viitoare.

Domnul Pârcălăbescu Gheorghe va merge la Pâncota.

Angajaţii centrului care au semnat de luare la cunoştinţă despre cele prezentate în sus numitul proces verbal au fost următorii:

Numele şi prenumele	***Numele şi prenumele***
1. Floruncuţ Emilia	*12. Ciucea Pavel*
2. Jurcan Cornel	*13. Enea Ioan*
3. Ilea Florica	*14. Leasă Ana*
4. Gonteanu Dorel	*15. Tătar Rodica*

5. Sişa Ecaterina	*16. Mureşan I.*
6. Gabor Liliana	*17. Ţucudeanu Doru*
7. Palcu Diana	*18. Puf Dorel*
8. Baltag Aurelia	*19. Şchiop Lucica*
9. Bodin Gabriel	*20. Sas Delia*
10. Luşca Dan	*21. Fazacaş Maria*
11. Path Cristina	

Începând cu data de 11.08.2008, personalul Centrului va primi preaviz de 15 zile lucrătoare, urmând ca la data de 01.09.2008, Centrul să fie predat.

Statistica privind numărul persoanelor internate la Căminul de Bătrâni Tămand în perioada 1951-2008

Nr. crt.	Anul	Numărul asistaților (internaților)	Locuri disponibile
1	1951	8	85
2	1952	7, 9	85
3	1953	8, 10	85
4	1954	12, 17	85
5	1955	21, 28, 30	85
6	1956	38, 41, 39	85
7	1957	36, 42, 45	85
8	1958	51, 39, 40, 42	85
9	1959	71, 68, 70, 65	85
10	1960	93, 96, 105, 108, 92, 95	150
11	1961	101, 103, 107	150
12	1962	105, 107	150
13	1963	147, 129	150
14	1964	132, 135, 141	150
15	1965	142, 144, 145, 147, 146, 148, 153, 152, 156, 154, 151	150
16	1966	149, 138, 130, 143, 122, 124, 123	150
17	1967	91, 101, 112	150
18	1968	118, 123, 142	150
19	1969	101, 109, 120	150
20	1970	130, 128, 119	150
21	1971	121, 119, 123	150
22	1972	118, 120, 129	150
23	1973	99, 101, 112	150
24	1974	103, 108, 101, 98, 90	150
25	1975	101, 103, 104, 102, 105, 106, 107, 109, 110, 108	150
26	1976	102, 101, 103, 105, 104, 106, 107, 108, 100, 99	150
27	1977	94, 100, 102, 90, 98, 103, 89, 97, 92, 96, 107, 104	150

28	1978	83, 85, 87, 82, 81, 88, 84, 80, 86, 89	150
29	1979	73, 74, 77, 78, 80, 79, 81, 83, 75, 76, 82, 72	150
30	1980	70, 72, 73, 74, 80, 81, 71, 76, 77, 78, 75, 69	150
31	1981	67, 65, 68, 69, 71, 70, 74, 73, 72	150
32	1982	61, 63, 64, 65, 62, 67, 66, 69, 68, 71, 59, 60	85
33	1983	60, 63, 65, 67, 62, 64, 61, 66	85
34	1984	63, 64, 62, 65, 60, 61, 66	85
35	1985	54, 56, 57, 59, 55, 58, 52, 53	85
36	1986	52, 46, 49, 51, 40, 41, 45, 43, 42, 48, 39, 47	85
37	1987	41, 42, 44, 45, 48, 40, 43	85
38	1988	34, 36, 37, 39, 35, 44, 42, 30, 31, 40, 32, 33	85
39	1989	32, 33, 35, 36, 37, 34, 38	85
40	1990	40, 34, 35, 36, 33, 32, 38, 37, 31, 42, 43	85
41	1991	39, 37, 36, 40, 42, 38, 45, 41, 43, 44, 35, 46	85
42	1992	54, 55, 49, 50, 51, 43, 45, 46, 52	85
43	1993	66, 67, 56, 57, 69, 70, 71, 60, 58, 54, 55, 64	85
44	1994	71, 72, 73, 70, 67, 68, 74	85
45	1995	73, 79, 76, 74, 71, 72, 80, 81, 75, 70, 78	85
46	1996	83, 79, 80, 71, 70, 69, 68, 76, 67, 74, 75, 78	85
47	1997	74, 89, 69, 79, 67, 72, 73, 68, 71, 70, 75	85
48	1998	65, 67, 66, 68, 64, 69, 70, 71, 73, 72, 82, 83	85
49	1999	64, 66, 67, 72, 71, 70, 73, 65, 68	85
50	2000	61, 62, 65, 63, 66, 67, 71, 68, 73, 64, 69, 70	85
51	2001	67, 71, 73, 64, 83, 72, 68, 74, 76, 65, 77, 78	85
52	2002	88, 81, 87, 89, 90, 91, 92, 83, 82, 93, 86, 94	85
53	2003	82, 83, 80, 84, 85, 81, 79, 89, 86, 78	85
54	2004	84, 87, 90, 91, 89, 86	85
55	2005	76, 82, 83, 73, 71, 70, 72, 75	85
56	2006	24, 30, 41, 45, 40, 33, 32, 35, 34, 36, 31, 37	85
57	2007	21, 22, 25, 23, 30, 33, 36, 38, 31, 32, 37, 34	85
58	2008	21, 20, 16, 19, 18, 17	85

Notă:

Numărul de asistați diferă pentru un an de la o lună la alta, având loc o mișcare permanentă de intrare și ieșire a internaților în funcție de diverse cauze.

Pentru unii ani, mai ales perioada anilor 1951-1961, numărul de asistați în tabel este mic din lipsa datelor găsite în arhiva Căminului de Bătrâni și a faptului că instituția era la începutul activității și era puțin cunoscută activitatea ei.

Prin Hotărârea nr. 160 din 14 dec. 2005, Consiliul Judeţean Arad, prin Direcţia Generală de Asistenţă Socială şi Protecţia Copilului, a preluat Centrul de Îngrijire şi Asistenţă Tămand de la Consiliul Local Ineu iar

proprietatea publică a Centului înscrisă în Cartea Funciară s-a transcris în proprietatea publică a judeţului Arad.

Conform O.U.G. nr. 102/1999 privind protecţia specială şi încadrarea în muncă a persoanelor cu handicap şi a Legii nr. 343/2004, Consiliul Judeţean Arad şi Consiliul Local Ineu au stabilit, printr-un protocol încheiat în anul 2005, transferarea persoanelor cu certificat de handicap de la Centrul din Tămand la Centrul de Îngrijire şi Asistenţă din localitatea Petriş.

Statistica privind persoanele asistate la Centrul de Îngrijire și Asistență Tămand provenite din alte județe decât Arad la data de 01.03.2005

Nr. crt.	Județul de proveniență	Numărul asistaților
1	jud. Arad	71
2	jud. Hunedoara	2
3	jud. Timiș	2
4	jud. Alba	1
5	jud. Ilfov	1
6	jud. Mureș	2
7	jud. Bihor	1
8	jud. Călărași	1
9	jud. Bacău	1
	Total asistaţi	**82**

3. Schitul de maici Tămand

Prin Hotărârea nr. 160 din 14 decembrie 2005, Consiliul Județean Arad a preluat de la Consiliul Local Ineu Centrul de Îngrijire și Asistență Tămand iar proprietatea Centrului s-a transcris în proprietatea publică a județului Arad.

Prin transferarea persoanelor cu certificat de handicap la Centrul de Îngrijire și Asistență din Petriș (județul Arad), la Centrul de Îngrijre și Asistență Tămand au mai rămas în anul 2005 asistații care, în luna august 2008, au fost transferați la centrele de asistență din Hălmagiu, Măgulicea și Zădăreni sau au fost externați și au acceptat să se întoarcă la familiile de proveniență. Cu data de 11 august 2008, personalul de îngrijire al Centrului a primit preaviz de 15 zile lucrătoare, în data de 1 septembrie 2008 Centrul Tămand încetându-și activitatea.

În anul 2009, Consiliul Județean Arad a dat cu drept de folosință Arhiepiscopiei Aradului terenul și construcțiile fostului Cămin de Bătrâni Tămand.

Încă din anul 2003 când erau internați bătrâni și persoane cu handicap în Căminul Tămand, conducerea acestei instituții de binefacere, formată din directorul Bupte Mircea și contabilul șef Floroncuț Emilia, a hotărât construirea în regie proprie a unui lăcaș de rugăciune destinat celor internați, personalului angajat și vizitatorilor.

Prin efortul fizic și financiar propriu (al internaților, al personalului angajat și al unor binevoitori) în anul 2003, a început construcția unei capele, terminată în anul 2004.

Capela, construcție la care au muncit din greu persoanele internate, era la început o cameră de rugăciune, fără turn și fără aspect exterior de biserică.

Sfințirea capelei a avut loc în 29 august 2004 de către Înaltpreasfinţitul Arhiepiscop dr. Timotei Seviciu al Aradului împreună cu un sobor de preoți.

Pentru slujbele la capela construită, când încă funcționa Căminul de Bătrâni, Arhiepiscopia Aradului a transferat la Tămand pe maica stareță Netrepeiu Andreia, venită de la Mănăstirea Băița din județul Hunedoara. Ca preot duhovnic, a fost repartizat Visarion Trif, de origine din Mâsca (județul Arad), venit de la Mănăstirea Vulcan, județul Hunedoara care, din anul 2014, a plecat la o mănăstire de la Sfântul Munte Athos. Cei doi au administrat și au slujit lăcașul de rugăciune (capela) din Tămand până în luna ianuarie 2014.

În perioada anilor 2009-2010, în timpul administrării capelei de către maica stareță Netrepeiu Andreia, s-a refăcut acoperișul capelei, dându-i-se o formă boltită și s-a adăugat turnul clopotniță de la intrare. Prin aceste schimbări, capela a primit aspectul exterior al unei biserici.

După plecarea stareţei Netrepeiu Andreia (în ianuarie 2014), începând cu 6 noiembrie 2014, la schitul Tămand a fost numită stareța Serafima Ciorba, transferată de la Mănăstirea Lăpuș din Maramureș. Deci, se poate afirma că, după încetarea temporară a vieţii monahale în perioada ianuarie-noiembrie 2014, prin numirea stareţei Serafima Ciorba, la Schitul Tămand cu hramul *Veşmântul Maicii Domnului* sărbătorit la 2 iulie, s-a reluat viaţa monahală. Odată cu ea au mai fost transferate de la aceeași Mănăstire Lăpuș maicile Marina Sarca și Elefteria Sabou.

Noua stareță, ajutată de cele două maici, de unii sponsori și prin multă muncă și o bună organizare administrativă au dat o nouă înfățișare schitului.

Cu timpul, au venit și alte maici care s-au alăturat efortului depus de primele slujitoare ale schitului. Au mai ales să trăiască viața monahală, departe de lumea păcatelor, următoarele măicuțe: Maria Magdalena din

Arad, Elisabeta Faur din Pecica, Macaria Butac de la o mănăstire din zona Caransebeș și sora Antonina Pașca din Mâsca (județul Arad).

La puţin timp după sosirea maicilor la schit, prin grija Înaltpreasfinţitului Arhiepiscop dr. Timotei Seviciu, a fost numit preot slujitor al sfântului lăcaş pr. Ciprian Tripa, originar din localitatea Covăsânţ, jud. Arad, care a slujit la altarul sfântului schit până în anul 2018, când a fost mutat în parohia Semlac, jud. Arad.

După o slujire de peste 40 de ani la altarul Bisericii Ortodoxe din satul Moroda, judeţul Arad, în decembrie 2018 preotul pensionar Tiberiu Suciu a fost numit preot slujitor la Schitul Tămand pentru zilele de vineri, sâmbătă, duminică și toate celelalte sărbători creștine de peste an.

În perioada 2009-2014 s-au putut realiza puţine reparaţii la fostele clădiri ale Căminului de Bătrâni. După numirea Serafimei Ciorba ca stareţă a sfântului schit, din primăvara anului 2015 s-a început repararea clădirilor pentru a fi potrivite desfăşurării vieţii monahale. La pavilionul mare, situat în partea nordică a perimetrului schitului, s-a înlocuit partea din faţă a acoperişului de ţiglă şi s-au construit un coridor exterior şi două băi pentru vizitatori deoarece intrarea în sala de mese, în bucătărie şi în dormitoare se făcea direct de afară. Acoperişul din spatele clădirii a rămas cu ţigla veche din lipsa fondurilor financiare. La pavilionul vestic, s-a schimbat în totalitate acoperişul, s-a izolat partea din spate cu polistiren şi s-au construit băi în fiecare din cele şase camere. Magaziile şi spaţiile lipite de clădirea pavilionului vestic au fost recompartimentate, pereţii au fost consolidaţi iar acoperişul a fost înlocuit.

În anul 2018, cu acordul conducerii Arhiepiscopiei și al însuși Arhiepiscopului dr. Timotei Seviciu, binefăcătorul sponsor Ovidiu Ciocan din comuna Șicula (județul Arad) a dublat la exterior pereții subțiri ai bisericii cu bârne groase din lemn, întărind structura constructivă și mărind gradul de izolație a interiorului bisericii, lucrare care a contribuit la creșterea confortului termic al lăcașului. În acelaşi an, s-a schimbat și acoperișul bisericii cu unul nou, din șindrilă, aceste schimbări constructive exterioare dând capelei aspectul unei biserici tradiționale maramureșene.

Lucrările executate în anul 2018 (dublarea pereților și schimbarea acoperișului) au fost executate cu lucrători locali sub supravegherea și îndrumarea unor meșteri din Maramureș, pricepuți în construirea bisericilor din lemn.

În cursul anului 2020, cu buna organizare și administrare a maicii stareț Serafima și cu ajutorul unor oameni de suflet, a fost înlocuită dușumeaua bisericii cu plăci de marmură și a fost schimbat mobilierul.

Cu modificările exterioare și interioare executate în perioada anilor 2009-2020, biserica Schitului Tămand a îmbrăcat o haină nouă, plăcută la vedere atât celor care o slujesc cât și vizitatorilor.

Puținul personal monahal care trăiește și slujește în schit caută să rezolve toate problemele materiale și spirituale care apar în viața de zi cu zi.

În afara zilelor când preotul slujitor Tiberiu Suciu săvârșește slujbele cerute de canoanele bisericești, maicile din schit săvârșesc și ele rânduiala de rugăciune monahală care cuprinde cele șapte laude, în fiecare zi, dimineața și seara.

În timpul rămas între rânduielile rugăciunilor monahale, măicuțele își îndeplinesc fiecare sarcina dată de maica stareță, fiind repartizate pe sectoare de activitate. Pe timpul potrivit muncilor agricole și de grădinărit se face o mobilizare generală pentru executarea lucrărilor cerute de culturi și de îngrijirea animalelor din gospodăria zootehnică anexă.

În gospodăria zootehnică a schitului sunt crescute vaci, oi, capre, purcei, păsări de curte și o pereche de păuni.

Rezultatul muncilor agricole și al îngrijirii animalelor creează posibilitatea unei alimentații diversificate pentru obştea monahală și la un preț scăzut, dând și posibilitatea unor activități filantropice de ajutorare a familiilor sărace, mai ales în preajma sărbătorilor creștine.

Pentru creșterea posibilităților financiare ale schitului, a fost creat un atelier de croitorie și broderie unde, în limita timpului disponibil, patru măicuțe confecţionează veșminte preoțești pentru diferite biserici şi preoți.

Există în planul de viitor al schitului și câteva proiecte care vor face cunoscută viața monahală de la Tămand în toată zona, ca în vremurile de altădată, când funcţiona Căminul de Bătrâni.

În primul rând este gândită o schimbare a interiorului bisericii schitului, prin împodobirea cu icoane pictate pe lemn, care să reprezinte sfinți ai Bisericii Ortodoxe Române. S-a recurs la această variantă de dotare picturală a bisericii pentru viitor, deoarece structura pereților lăcașului de rugăciune nu suportă executarea unei picturi interioare murale. S-au planificat și gândit aceste icoane pe lemn care, executate de persoane atestate în pictura bisericească și apoi expuse în biserică, vor ridica gradul de dotare vizuală al lăcașului de cult mărind numărul de credincioși și vizitatori ai schitului.

Așezarea Tămand ca sat, cătun și pustă are o vechime atestată (cunoscută) de 780 ani, cuprinsă între bornele anilor 1169 (anul atestării) și anul 1950.

Începând cu anul 1950, prin organizarea Căminului de Bătrâni care a dăinuit până în anul 2008, viața sufletelor care au trăit în acel așezământ a

lăsat amprente în toată zona și în multe familii. În acea perioadă, Tămandul a devenit un loc de adăpostire și trăire al celor fără ajutor, al năpăstuiților soartei, un loc unde multe suflete în suferință și-au găsit alinare, locul unde, cu puținul oferit, primeau necesarul vieții.

Analizând istoria și vechimea locului și așezării Tămand, maica stareță Serafima Ciorba a gândit o revenire la ceea ce a fost odată pe aceste locuri, locul unde cei fără ajutor vor putea găsi o viață decentă și un minim necesar vieţii.

Cu alte cuvinte spus, este gândită construirea unui nou cămin pentru cei bătrâni și cu probleme de handicap, construit la standardele zilelor noastre, cu fonduri europene nerambursabile.

Având în vedere că, la nivelul Uniunii Europene grija pentru viața individului ocupă un loc important, maica stareță Serafima rămâne cu speranța că proiectul va fi aprobat și subvenționat, iar Tămandul va reveni la ceea ce a fost odată: un loc al speranței, al protecției individului și al îngrijirii persoanelor cărora soarta nu le-a hărăzit condiții de viață decente.

BIBLIOGRAFIE

Arhiva Căminului de Bătrâni Tămand.

Codău, Ioan*, Şicula, ieri şi azi. O istorie sentimentală*, Arad, 2017.

Documente privind istoria României. Seria C. Transilvania, veacul XI, XII, XIII, vol. I (1075-1250), veacul XIII, vol. II (1251-1300), veacul XIV, vol. III (1331-1340), Bucureşti, 1951, 1952, 1954.

Dragoș, Aurel, *Istoricul „Canalul morilor Palatinul József al Crişului Alb din comitatul Arad”*, Arad, 2011.

Fábián, Gábor, *Arad vármegye leirása históriai, geographiai és statistikai tekintetben*, vol. I, Buda, 1835.

Fejer, Georgius, *Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac Civilis*, vol. IV/2, vol. VII/1, vol. VII/4, Buda, 1829, 1830, 1837.

Frenţiu, Vasile, *Monografia comunei Bocsig*, manuscris, 1976.

Márki Sándor, *Aradvarmégye és Arad szabad királyi város története*, vol. II, Arad, 1895.

Meszar, Marius Răzvan, *Ineu, reforma agrară din 1921*, Deva, 2010.

Idem, *Reforma agrară din 1921 în plasa Ineu, judeţul Arad*, Deva, 2011.

Sorbán Kornél, *Az Ineui (Borosjenöi) rom. kath. plébánia története*, Oradea, 1934.

Suciu, Coriolan, *Dicţionarul istoric al localităţilor din Transilvania*, vol. II, Bucureşti, 1968.

Tripa, Pavel, *Trecutul oraşului Ineu şi al cetăţii Ienopolei*, Deva, 2007.

Vesa, Pavel, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalităţi (1706-1918)*, Cluj-Napoca, 2006.

www.bocsig.ro/repere.istorice.

Revoluția de la 1848-1849 adevăruri istorice și legende

The Revolution of 1848-1849 Historical Truths and Legends

Prof. drd. Paul KRIZNER
Director, Școala Gimnazială Grăniceri, jud. Arad
Doctorand, Institutul de Istorie „George Barițiu" din cadrul
Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca

Abstract
Most of the time history is written by winners, those who are going to decide the fate of some territories or communities, without presenting the historical truth as it was, and later the documents or published works must be proved by comparative research.

An historical event is quite frequently and differently presented according to the political or national affinities; for example, the Revolution of 1848-1849 is differently recorded in the marriage registers by the Hungarian researchers than the Romanian historians, depending on the documents and research tools at their disposal.

The study intends to reveal how much truth and how much legend exists in the historical research concerning the Revolution of 1848-1849, a revolution that led to the national emancipation of the Romanians, practically being the point of national awakening in 19th century Europe.

Keywords*: Revolution of 1848-1849, documents, research, truth, legend*.

„Sine ira et studio" Fără ură și părtinire

E cu neputință să nu constatăm că Revoluția de la 1848-1849 a stârnit foarte multe controverse de ambele tabere atât cea maghiară, cât și cea română. Sigur că din perspectiva cercetătorului istoric analizarea unor evenimente se bazează pe documente sau pe izvoare ori consemnări, dar și acestea pot fi scrise cu părtinire, cu un gram de subiectivism fie de către învingători fie de către cei învinși.

Trebuie să spunem din capul locului că ne dorim o analiză a evenimentelor de la 1848-1849 fără părtinire, cât mai obiectivă și reală, bazată pe informații și documente pe care le-am putut cerceta.

Revoluție sau război civil? E un subiect foarte delicat, unii istorici o consideră Revoluția de la 1848-1849, numită și „primăvara popoarelor" ce a izbucnit în primăvara anului 1848 în Franța, iar alți istorici consideră aceste evenimente un război civil, pentru că au luptat toți, dar împotriva tuturor, pentru că fiecare în parte avea un ideal. Românii transilvăneni doreau să

scape de iobăgie și să fie recunoscuți ca națiune liberă, maghiarii doreau să pună mâna pe Transilvania, considerând că le aparține de drept acest teritoriu, iar austriecii să nu se sfărâme Imperiul Habsburgic.

Sigur că Aradul, făcând parte din Imperiu, a fost și el cuprins de fiorul revoluției, dar mari evenimente deosebite nu putem spune că au zguduit din temelii urbea arădeană, sigur, cu unele excepții.

În altă ordine de idei, în orașul de pe Mureș Revoluția de la 1848-1849 a constat în lupta dintre armata maghiară și cea imperialistă, iar populația maghiară arădeană nu a fost măcelărită, cum vor unii să spună, ci a avut mai mult un rol demonstrativ[1].

După ce maghiarii arădeni au aflat vestea că în 15-16 martie 1848 la Pesta a început Revoluția maghiară, s-au adunat în ziua de 17 martie în fața Primăriei din acea vreme, iar seara în timpul prestației unei piese de teatru, tinerii maghiari arădeni au condus un manifest de solidaritate cu ceea ce se întâmplase în capitala Ungariei, deci nu au existat masacre sau crime în rândul tinerilor maghiari arădeni. După aceste evenimente, a fost ales noul primar al Aradului în persoana lui Török Gábor, succedat mai apoi de un primar de neam român, care se numea Haica Dimitrie.

[1] Horea Medeleanu, *Aradul între mit și adevăr istoric*, Arad, Editura Concordia / Editura Flacăra Roșie, 2010, p. 118.

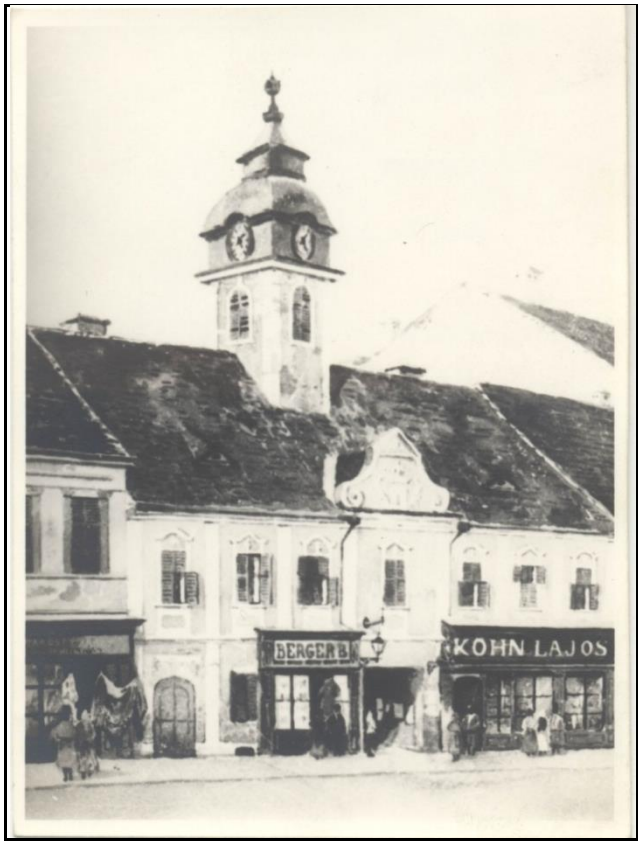

Vechea Primărie a Aradului, aflată în Piața Avram Iancu de azi

Ceea ce a făcut să aducă pagube materiale și umane Aradului a fost confruntarea dintre revoluționarii maghiari ce făceau parte din acel „comitet de apărare” organizat de Török Gábor, împotriva comandamentului militar austriac ce se afla în Cetatea Aradului. Mai târziu, în vara anului 1849, Cetatea Aradului este asediată și cucerită de armata revoluționară maghiară, care o vor stăpâni timp de 45 de zile.

Cu ocazia cestui asediu, vechea catedrală ortodoxă a Aradului și sediul eparhial, ce se aflau pe malul drept al Mureșului, au fost avariate datorită bombardamentelor și au devenit instabile. Lăcașul de cult se afla pe aceeaşi locaţie unde se află astăzi clădirea Colegiului Național „Moise Nicoară”.

Un paradox, despre care prea puțin se mai amintește, este și celebra sau cunoscuta execuție a celor 13 generali ai armatei imperiale austrice, care s-au alăturat armatei revoluționare maghiare. Acest număr de 13 vrea să simbolizeze cele 13 provincii ce alcătuiesc Ungaria Milenară, dar doar cinci

dintre ei erau unguri, și care au fost executați în afara zidurilor cetății arădene.

Documente și consemnări care nu trebuiesc știute.

Chiar dacă, aparent, Aradul nu a trecut prin dramele războiului în adevăratul sens al cuvântului, cu masacre și execuții a căror procese erau formale, cum se întâmplase în Transilvania, totuși, se dorea ștergerea din istorie a suferințelor românilor și mai cu seamă absorbirea lor în noul imperiu Austro-Ungar.

Avem mărturie clară că maghiarii doreau să distrugă documente, să distorsioneze adevăruri și chiar să șteargă din istorie acest neam al românilor, ce erau majoritari în Transilvania.

Iată ce scrie Timotei Cipariu în septembrie 1848: „*Traseră și arhivul jos, și toate actele parte, le-au călcat în tină*[2]*, parte le-au grămădit pre foc parte le-au dus și le-au în tină pe uliță...*”[3]. Această consemnare a fost făcută de Cipariu după ce armata lui Kossuth susținea și lupta pentru libertatea maghiară de sub jugul austriac, dar dorea ca românii să fie șterși din toate consemnațiunile și toate documentele.

Mai târziu, la începutul anului 1849, chiar de Bobotează, după ce Blajul a fost ocupat de armata lui Bem, aceștia încep pângărirea lăcașului de cult strigându-se că „a trecut vremea ca Blajul să mai fie o «Romă românească»”[4].

Un document de valoare ce se află în Biblioteca Academiei Române descrie scenele dezgustătoare și comportamentul decăzut al armatei maghiare și care se considerau că sunt membri ai unei nații superioare față de cea a românilor.

Dar haideți să vedem ce este consemnat în acest document, iar concluzia o trageți dumneavoastră pentru a nu fi considerat părtinitor. „*Biblioteca seminarului o au deprădat cu totul, piața era plină de cărți și de scrisori (aruncau) unii după alții cu cărți, alții se îmbrăcau în haine bisericești (popești) și cu câte o carte în mână mergeau prin piață urmați de mai mulți și strigând: «en vaghyok Bărnuțiu»*[5]*, alții «en vaghyok Cipariu»*[6]*. Așea își băteau joc de lucrurile cele mai sfinte și de oamenii cei mai prețuiți*

---

[2] Noroi.

[3] *Organul național*, nr. 20 din 22 septembrie 1848, pp. 88-89.

[4] Gelu Neamțu, *„Noi și maghiarii”, Câteva aspecte importante privind Revoluția românilor de la 1848-1849 din Transilvania intenționat ignorate până acum*, ediție îngrijită de Ela Cosma și Vasile Lechințan, Cluj-Napoca, Editura Ecou Transilvănean, 2017, p. 237.

[5] Eu sunt Bărnuțiu (n. n.).

[6] Eu sunt Cipariu (n. n.).

ai românilor, în văzul oficialilor, cari în loc de a-i opri sau dojeni îşi arătau complăcerea desfrânaţilor săi subordonaţi, pentru că le ştiu face petrecere."[7]

Faptul că unii istorici maghiari nu recunosc că o mulțime de documente, care vorbesc despre atrocitățile armatei revoluționare maghiare din timpul Revoluției de la 1848-1849 faţă de români, au fost distruse, asta nu însemnă că nu avem dovezi documentare.

Petru a întări afirmația noastră, redăm integral un document mai puțin cunoscut, de fapt este vorba despre o Circulară pe care Episcopul Greco-Catolic de Oradea, Vasile Erdeli, o trimite parohiilor ce făceau parte din jurisdicția s-a canonică. Iată circulara:

„*Oradea 1 ianuarie 1851*[8]

Amaților în Hristos Fraţi şi Fii!

După ce prin organele înaltei regime s-au luat seama că unii dintre preoți și până astăzi încă țin scriptele din timpul revoluției sedate şi acele proclamații, fie înştiinţări au mandate, sau dispoziții preum în tipar aşa şi în scris fie prin ce dregători şi de frică cu dânşii împărtăşite, şi aşa se ţin şi poporul încă în nişte nălucitoare cugete şi idei revoluționare, frăților voastre în înțelesul dispoziției mai înainte în 22 decembrie 1850, Nr. 944/m.b., căpătate în firul circularu nostru din 17 septembrie 1849, Nr. 492, ***către clerul diecezn dar, sub cea mai strânsă datorință, vi se pune ca ispitind şii cercând toate scriptele precum cele private aşa şi cele oficioase, şi protocoalele, toate scriptele de sub timpul revoluției rămase, să le ardeți şi de ce cumva fără stricarea altor scripte necesare şii bune mai ales în protocoale nu ar putea înființa: în caz că aceasta să le ştergeți aşa afară din protocoale ca nimeniea să nu le poată citi, ce că după voia celor mai mari să se întâmple.*** *V.A. Diaconilor strîns se lasă ca din parohie în parohie în tot districtul său să meargă şi să viziteze toate arhivele şi protocoalele parohiale au nimicitu-s-au toate scriptele revoluționare precum s-au zis au ba? Că tot unul care va îndrăzni de acum înainte a ține fie ce scripte din timpul revoluției în sensul revoluționar scrisă şi se va afla la el, s-au va îndrăzni cuiva a le arăta sau a vorbi fie unde despre acele în sensul revoluționar unul ca acela ca revoluționar prin județele aşezate se va judeca şii pedepsi. Iar circulariul acesta să-l împrotocoliți în intregimea sa şi V. Arhidiacon despre plinirea poruncii acesteia îndată aici deplina înştiinţare are să facă.*

---

[7] Biblioteca Academiei Române, ms. rom. 1058, f. 86. *O însemnare asupra felului cum au intrat şi s-au purtat ungurii la Blaj, 1849*.

[8] Arhivele Naționale, Serviciul Județean Arad, *Fond Protopopiatul greco-catolic Galşa*, dosarul nr. 16, f. 9.

Dat la Oradea Mare, 1 ianuarie 1851,
De binevoitori,
Vasile, episcopu"[9]

Observăm din circulara Episcopului Vasile al Orăzii Mari, cu câtă asprime în limbaj poruncește distrugerea tuturor documentelor care vorbesc despre revoluție, credem că toate aceste acțiuni de a șterge din mentalul colectiv al românilor nu au făcut altceva decât să dospească în inima lor ideea de libertate și de unitate națională care se va concretiza la 1 decembrie 1918.

BIBLIOGRAFIE

Arhivele Naționale Serviciul Județean Arad, *Fond Protopopiatul greco-catolic Galșa*, dosarul nr. 16.

Biblioteca Academiei Române, ms. rom. 1058, f. 86. *O însemnare asupra felului cum au intrat și s-au purtat ungurii la Blaj, 1849.*

Medeleanu, Horea, *Aradul între mit și adevăr istoric*, Arad, Editura Concordia / Editura Flacăra Roșie, 2010.

Neamțu, Gelu, *„Noi și maghiarii", Câteva aspecte importante privind Revoluția românilor de la 1848-1849 din Transilvania intenționat ignorate până acum*, ediție îngrijită de Ela Cosma și Vasile Lechințan, Cluj-Napoca, Editura Ecou Transilvănean, 2017.

Organul național, nr. 20 din 22 septembrie 1848.

[9] Circulară adresată protopopului greco-catolic Galșa, Samuil Grama.

Sistemul de transport în Arad şi Podgorie

The Transport System in Arad and Vineyard

Puiu Emilian VALEA
Societatea Numismatică Română Secţia Arad

Abstract
At the end of the last century, the motor vehicle, which was barely ten years old, reached such a structural level that in the second half of the 1890s, it was able to travel as a passenger vehicle. The buses as public transport vehicles have been providing public transport since the beginning of the century. In London, in 1904, in Berlin, in 1905, in Paris, in 1906, single-decker and double-decker omnibuses entered into circulation.

Promising attempts were taking place in Hungary during these years; in Arad the efforts were the most profitable and, implicitly, the most important. Arad, a large city in southern Hungary, has also been an industrial centre since the beginning of the century.

Keywords*: public transport, Arad, Vineyard, buses, trams.*

Odată[1] cu extinderea rapidă a Aradului, „Societatea arădeană de cale ferată rutieră şi fabrica de cărămizi S.A.” şi-a asumat soluţionarea transportului în comun în baza contractului încheiat cu municipalitatea la 6 iulie 1869, obţinând concesionarea pe 50 de ani a transportului de persoane şi mărfuri. Dacă la data încheierii contractului, tramvaiul cu cai făcea faţă transportului în comun, el numai era corespunzător circulaţiei anului 1890, fiind depăşit. La întrunirile organelor municipale se obiecta împotriva acestui vehicul uzat şi a liniei ferate degradate. Călătorii doreau să călătorească mai comod şi mai repede. Conducerea oraşului cunoştea problema, până şi societatea de transport şi-a dat seama că prestaţia ei este depăşită de timp. La aceeaşi constatare a ajuns şi firma „Fraţii Neumann”, care în 1895, a cerut oraşului autorizaţia de a construi o linie pentru tramvaiul electric, care, pornind din centru, parcurgând strada Kossuth (azi Aurel Vlaicu), să ajungă până la cartierul fabricilor din Gai. A obţinut concesionarea, iar în 1896, ministrul şi-a dat acordul pentru traseul liniei; totodată a indicat municipalităţii să încheie contractul cu firma pentru cedarea terenului. Tot atunci, societatea de transport cu cai a intervenit la

[1] Studiul face parte din volumul: Puiu Emilian Valea, *Istoricul transportului în comun din Arad şi al „căii ferate Arad-Podgoria”*, Arad, Editura Fundaţiei „Ioan Slavici”, 2021.

consiliul municipal, solicitând acordul ca să-şi poată vinde societatea pe acţiuni firmei belgiene „Societe Anonyme d'Eclairage du Centre", proprietara fabricii de gaz de iluminat. Dar nu peste mult timp, acţiunile au trecut în proprietatea „Societăţii maghiare de trafic pe calea ferată S.A.": această societate dorea electrificarea. Societatea de transport cu cai anunţa în ianuarie 1897 că doreşte să-şi modifice liniile ferate pentru tramvaiul electric şi să construiască traseul spre pădurea Ceala, pe strada Kossuth; a solicitat şi autorizaţia pentru lucrări.

În 1897, „Fraţii Neumann" comunică municipalităţii că îşi cedează drepturile „Societății căii ferate electrice", care a şi anunțat că este dispusă să construiască linia de tramvai în termen de un an; a şi achiziţionat de la fabrica „Ganz" remiza pentru tramvaie şi a cerut autorizația pentru lucrările pregătitoare.

În această etapă, ministrul a întrebat municipalitatea dacă problema este rezolvabilă, ţinând seama de protejarea unor interese privind circulația. Adunarea generală din 1898 a considerat că „Societatea pentru transportul cu cai" nu are drept de pretenţiune asupra liniei ferate, de altfel în contractul anterior despre așa ceva nici nu putea fi vorba şi a chemat ambele societăţi să-şi depună ofertele. Nu mult după aceea, drepturile prioritare ale fraţilor Neumann, au fost achiziţionate de „Societatea de transport cu cai" şi, în ce o priveşte, a acceptat oferta anterioară a Trustului („Societatea căilor ferate electrice"), proiectul de contract conform căruia va construi reţeaua de tramvaie pe toată raza oraşului.

„Societatea de transport cu cai" a depus o garanţie de 50.000 coroane la casieria oraşului. Municipalitatea a încheiat un contract cu vechea societate, respectiv a impus un nou proiect de contract. În baza lui, societatea a mai depus 50.000 coroane drept garanţie.

Consiliul municipal al oraşului Arad a trimis proiectul de contract, încheiat la 3 noiembrie 1898, pentru avizare la Ministerul de Interne. Comisia municipală pentru circulaţie, în ședința din 5 ianuarie 1899, s-a ocupat foarte amănunţit de oferta cuprinsă în proiectul de contract şi a propus adunării generale ca, la liniile auxiliare existente, să pretindă să fie montate şine tip „Vigndes", iar la liniile principale, şine cu șanț, în așa fel ca şinele să fie încorporate în planul orizontal al străzii. Adunarea a modificat propunerea şi nu a pretins ca pe toate străzile laterale să se introducă liniile „Vigndes". A condiționat acordarea autorizaţiei de construcţie de opinia organului local de inspecţie şi gradul de disponibilitate al carosabilului.

Abia şi-a anunţat Societatea liniei de transport cu cai intenţia de introducere a tramvaielor electrice că şi unitatea în curs de constituire „Societatea de cale ferată Arad-Podgoria" şi-a făcut cunoscute preocupările

de electrificare pe două linii ferate existente. Întrucât la această societate pe cale de constituire, aprobarea liniei ferate era în curs la Ministerul Comerţului, consiliul municipal a fost înştiinţat doar cu date sumare.

Toată lumea dorea transportul în comun pe raza oraşului şi în împrejurimi cu tramvaiul electric. În unul sau două oraşe mai mari din Ungaria au mai existat tramvaie, vestea a ajuns şi la Arad. Acest mijloc de transport în comun ridica prestigiul oraşului, reprezenta simbolul progresului. Era firesc, deci, ca opinia publică a oraşului Arad să ia la cunoştinţă cu satisfacţie de anunţarea electrificării urbane şi a Podgoriei.

În ziarul local de prestigiu „Arad és Vidéke" (Aradul şi provincia), în numărul din 10 septembrie 1899, a apărut articolul „Întreprindere de automobile pentru Podgoria", care atrăgea atenţia asupra unui mijloc de transport neobișnuit şi puţin cunoscut. Se pledează pentru noul vehicul cu acţionare proprie, automobilul, care în străinătate a obținut mari succese şi pe alocuri a suplinit calea ferată atât de costisitoare; este mai economicos, mai comod şi mai rapid decât tramvaiul. După această introducere surprinzătoare, inginerul mecanic Medreczky Ede, inspectorul şef al căilor ferate unificate Arad – Cenad, continuă spunând că a urmărit cu atenţie în ultimul timp sistemele de comunicaţii cu automobilul, devenite atât de tentante în străinătate şi pe baza rezultatelor obținute în cursul anului în Franţa, Germania şi Spania, a lansat ideea că în Podgorie comunicaţia va fi rezolvată cu un capital minim, după acest sistem. Pe baza datelor acumulate, în condiţii asemănătoare, automobilele cu o capacitate de 16-20 călători, care circulă pe drumurile publice din străinătate, fără să aibă nevoie de construirea de linii ferate şi având o mare frecvenţă, înlocuiesc cu mare succes circulaţia cu tramvaiul. Aceste maşini dezvoltă o viteză de 25 km/h, chiar mai mult, ele confirmă rapiditatea şi siguranţa transportului.

Inspectorul sef, Medreczky Ede, în vederea traducerii în fapt a proiectului comunicaţiei cu automobilul pe traseul Arad-Podgoria, a reuşit să şi-i câştige pe Sarmezey Endre, inginerul şef al căilor ferate Arad – Cenad, pe cei de la întreprinderea mecanică „Baksay şi asociatul", aflată în bune relaţii de colaborare cu fabricanţii din străinătate. Firma Baksay şi-a asumat realizarea planurilor şi în interesul obţinerii autorizaţiei de circulaţie, a depus cererea, personal subprefectului Dalnoky Nagy Lajos.

Conform planurilor depuse, cursa de automobile pleacă din Arad, din P-ta Libertăţii, urmând traseul Arad – Radna şi Radna – Păuliș – Şiria, cu opriri la Micalaca, Glogovăţ, Mândruloc, Cicir, Sâmbăteni, Păuliș, Baraţca; la ramificaţia de la Păuliș: Miniș, Ghioroc, Cuvin, Covăsânţ. Dacă cererea va fi soluţionată favorabil de autoritatea comitatului, neexistând

argumente contra – şi dacă va exista sprijinul populaţiei, circulaţia de automobile va porni cel mai târziu in primăvara anului viitor”.

Acest proiect părea fără pereche chiar la scara întregii ţări. Încă de la finele secolului trecut, sunt cunoscute strădaniile care vizau introducerea automobilului în circulaţia publică, dar s-au preferat trasee scurte, de pildă transportul oaspeţilor la hoteluri de la şi la gară; mai amintim situaţia din Budapesta unde se încerca introducerea firobuzelor în locul omnibuzelor.

Aradul şi-a demonstrat dinamismul la finele secolului trecut şi în alte privinţe. A luat măsura reparării pavajelor, asfaltarea majorităţii drumurilor, înlocuirea podurilor de lemn cu poduri de fier – aceasta din urmă facilitată de faptul că fabrica locală Weitzer şi-a inclus în profil confecţii metalice pentru poduri. S-a acordat atenție drumurilor din jurul oraşului şi celor comitatene, supravegherea şi întreţinerea lor, picherii de drumuri au fost dotați cu biciclete pentru operativitate mărită în munca lor. Noutatea a apărut în ziar şi i-a surprins pe cititori. Din scrisorile cititorilor aflăm că locuitorii din periferii au solicitat autobuze.

Locuitorii Podgoriei s-au bucurat când au citit în ziarul din 4 octombrie, că întreprinderea de transport cu automobile a luat fiinţă: „...ieri s-a efectuat înregistrarea oficială a «Societăţii de transport cu automobile». Membrii fondatori sunt următorii: Medreczky Ede, Sarmezey Ede, Frankenstein Henrik, Baksay Istvan. Medreczky şi Sarmezey au pleacat la Paris pentru documentare la uzinele de automobile de acolo”.

Funcţionarea automobilului a inspirat şi pe organizatorii căilor ferate din Podgorie. Au avut în vedere tramvaiul acţionat prin alimentare de la baterii electrice. Proiectul nu a fost avizat de Ministerul Comerţului, deoarece experimentele făcute de electromobil au fost nesatisfăcătoare. Orăşenii, care în toamna anului 1898 au crezut că în locul vehiculelor anevoioase trase de cai vor apărea în scurt timp tramvaiele frumoase şi rapide, solicitau tot mai nerăbdători îndeplinirea promisiunilor. Ei observau doar că în Timișoara vecină circulau tramvaie, Oradea își construia liniile de tramvai, în timp ce la Arad, avântul era potolit. La insistenţele lor, primarul Salacz Gyula, în 23 octombrie 1899, a plecat la Budapesta pentru aprobarea lucrărilor.

Peste cinci zile, primarul a comunicat rezultatul demersurilor la Ministerul Comerţului şi la Ministerul Finanţelor, strădaniile Aradului sunt apreciate, planurile sunt analizate, dar, cu toate acestea, mai este nevoie de timp destul de îndelungat.

„Societatea transport cu cai” nu a iniţiat alte măsuri, în sensul abordării planurilor de modernizare, doar câteva înlocuiri de şine. Acţionarul principal al societăţii pe acţiuni, „Magyar Vasuti Forgalom”

(Societatea Maghiară de Trafic Feroviar), a făcut investiţii mai mari la Budapesta şi nu la Arad; de pildă, a înfiinţat societatea pe acţiuni „Automobilul”, propunându-şi ca ţel implementarea în Ungaria a traficului auto.

Consiliul municipal Arad nu a mai făcut presiuni asupra „Societăţii de transport cu cai”, aşteptând aprobarea de la Ministerul de Interne a proiectului de contract înaintat anterior.

Între timp, oraşul a luat cunoştinţă de faptul că societatea ACSEV a hotărât în şedinţa directorială din noiembrie 1899 să achiziţioneze din Franţa un autobuz pe care să-l adapteze la circulaţia pe şine, urmând să fie încercat prin curse experimentale. A mai aflat oraşul că în şedinţa prefecturii din 4 decembrie, după discuţii, a aprobat „Elso Magyar Automobil Forgalmi R.T.” (Prima Societate Maghiară pe Acţiuni pentru Transport cu Automobilul), folosirea drumului public Arad – Zam, sub rezerva condiţiei impuse de oficiul de stat pentru construcţii, că nu se permite circulaţia cu maşini grele, iar maşinile în circulaţie nu vor depăşi viteza de 20 km/h. Din motive economice, aranjamentul nu s-a finalizat.

Entuziasmul din anii 1898-1899 a scăzut spre începutul secolului XX; în oraş şi în comitat s-a încetinit dezvoltarea economică. În consilii şi comitat s-a decis limitarea investiţiilor, dar cele începute au fost continuate în ritm susţinut ca de exemplu asfaltarea drumurilor, construirea reţelei de iluminat public, înlocuirea lămpilor cu ulei şi cu petrol. Regresul economic a afectat şi „Societatea de transport cu cai”.

La adunarea din 22 martie 1900, directorul Trenner Lajos a spus că transportul de persoane a crescut, în schimb a scăzut traficul de mărfuri. Au încetat fabricarea cărămizilor din lipsă de cereri, determinată de limitarea construcţiilor. Apoi a anunţat: „întrucât nu s-a obţinut avizul guvernamental pentru contractul încheiat cu municipalitatea la 3 noiembrie 1898, având ca obiect introducerea tramvaielor, din această cauză şi lucrările s-au desfăşurat în ritm scăzut. În ciuda situaţiei economice precare, beneficiul anual al societăţii a fost de 48.713 coroane.

În aprilie 1900, oraşul a primit planurile avizate de ministere; Ministerul de Interne a modificat unele clauze juridice. Consiliul municipal a invitat „Societatea de transport cu cai” să-şi trimită reprezentanţi la rediscutarea planurilor modificate. Societatea nu şi-a exprimat dorinţa să participe la discuţii, dorea în schimb hotărârea municipalităţii.

Consiliul a apreciat că reţinerea societăţii de a participa la discuţii constructive semnifica începutul unei tactici de amânare. La adunarea din iunie, primarul a comunicat că a tratat cu „Aradi Villamosi Tarsasag R.T.”

(Uzina Electrică Arădeană, Societate pe Acţiuni), cerând reducerea cu 20% a tarifului energiei electrice, oferind în schimb unele înlesniri.

De asemenea, a făcut cunoscut faptul că „Societatea de transport cu cai", i-a comunicat că intenţionează să-şi construiască uzina electrică în vederea reţelei de tramvaie şi că este dispusă să livreze energie cu un tarif mai scăzut cu 20% dacă municipalitatea – asemenea traficului pe drumuri publice – conferă societăţii drept de exclusivitate, respectiv va cumpăra numai de la ea curent electric.

Primarul a afirmat că nu se poate trata serios cu societatea respectivă; în fond ei nu au uzină electrică, iar dacă ar încheia contract, ar păţi ca şi cu linia de tramvaie, în loc de curent electric s-ar alege numai cu promisiuni.

Cu „Societatea de electricitate" au avut loc lungi tratative care desigur că s-au încheiat cu promisiuni şi cu compromisuri. Din acel moment „Societatea de transport cu cai" nu a mai fost considerată parteneră de încredere.

Declinul vieţii economice s-a manifestat nu numai în sistarea construcţiilor; a împovărat şi fabrica Weitzer, care a încheiat anul 1899 cu un deficit considerabil. Abia a primit comenzi, a scăzut producţia mai ales la fabrica de locomotive. Această situație a caracterizat şi anul 1900. Morile au lucrat, la fel şi fabrica de piei. În schimb, una din fabricile de spirt şi-a închis temporar activitatea. Industria oraşului a cerut sprijin de la municipalitate pentru abolirea şomajului. Comitatul se confrunta cam cu aceleaşi probleme. Comitatului i-a fost profitabilă hotărâre de a dezvolta reţeaua de șosele începută în 1899 cu ruta Chişineu-Criş – Szentes – Kiskunfelegyhaza – Baya – Szekund-var, precum şi continuarea lucrărilor la şoseaua ce venea din Maramureş, cu traversarea comitatelor Satu-Mare, Bihor, Bekes, Cenad, Arad. Volumul de lucrări de început a mai ocupat surplusul de braţe de muncă, dar în oraşul Arad, efectul a fost minim. Municipalitatea a creat locuri de muncă prin lucrările de modernizare şi reparare a drumurilor oraşului, ceea ce a mărit întrucâtva traficul de mărfuri a „Societăţii de transport cu cai". Societatea respectivă n-a produs cărămizi nici în anul 1900 şi, deşi i-a mai scăzut traficul, încă mai lucra cu profit, acţionarii s-au împărţit pe un profit de 39.454 coroane.

În ciuda situaţiei dificile, s-a găsit un întreprinzător care dorea să învioreze circulaţia oraşului. În primele zile ale lunii ianuarie 1901, întreprinzătorul arădean Fodor Ignac a solicitat poliţiei permis de circulaţie pentru două taximetre cu patru locuri şi două cu două locuri.

Comisia administrativă a oraşului a sprijinit planul curajos, căci, așa cum s-a exprimat prefectul Urban Ivan, a sosit timpul ca şi la Arad să

circule automobile de vreme ce în capitală există vehicule cu motor. Mijloacele de transport ar servi majorităţii populaţiei şi ar activiza circulaţia. În şedinţa din 7 ianuarie s-au găsit unii care în apărarea birjelor, s-au opus acordării autorizaţiei, dorind să-i apere pe cei 90 de birjari de concurenţă. În final, cu o mică majoritate, au votat pentru acordarea autorizaţiilor şi au înaintat dosarul la Camera de industrie pentru stabilirea tarifelor de transport. Când au aflat birjarii ce se pregăteşte, şi-au transformat asociaţia de breaslă în societate, ca să-şi poată apăra interesele de pe picior de egalitate. Preşedintele Gavriletta Miklos a declarat că şi ei sunt dispuşi să introducă în circulaţie automobile, dar pentru aceasta este nevoie de timp, căci vor să aleagă tipul de maşină cel mai convenabil pentru introducerea în Arad. Mai mult, în viitor vor să creeze o cooperativă pentru egalizarea veniturilor, pentru o mai justă folosire, ceea ce în final va conduce la mărirea volumului de transport cu mijloace auto. Au cerut în acelaşi timp respingerea cererii lui Fodor, căci aceasta periclitează existenţa birjarilor.

Comisariatul de poliţie, ca primă instanţă de autorizări a respins cererea lui Fodor, deoarece, așa cum a argumentat, taximetrul intra în categoria birjelor şi cum oraşul a plafonat orarul birjelor, excepţii nefiind posibile, cererea nu se poate aproba. Consiliul în schimb, a revizuit hotărârea comisariatului şi a eliberat autorizaţia. Birjarii au făcut contestaţie la Ministerul Comerţului, care a menţinut hotărârea comisarului, considerând-o în vigoare, cu motivaţia că aprobarea este de principiu şi dacă oraşul schimbă reglementarea în materie şi ridică numărul birjelor, noua prestaţie nu mai are nicio piedică în exercitare. În schimb, o nouă reglementare se mai poate tărăgăna luni de zile; ca atare, Fodor şi-a pierdut răbdarea şi a renunţat. Ministrul de Interne a urgentat chestiunea liniei electrice la conducerea oraşului. Primarul, împreună cu comisiile administrative, juridice şi de comunicaţii, a redactat scrisoarea adresată „Societăţii de transport cu cai”, avizată şi de comisia financiară. Societatea nu a acordat atenţie adresei Ministerului de Interne şi a cerut reactualizarea convenţiei încheiate în 1898, cu completarea că dintre liniile existente intenţionează să electrifice numai una în scurt timp, celelalte vor fi modificate în funcţie de experienţa acumulată. Constatarea anterioară a primarului că Societatea a început să temporizeze lucrurile, a devenit vizibilă şi pentru alţii. Până la urmă, dintre planurile de modernizare a circulaţiei în oraş, până la finele anului 1901, s-a optat pentru refacerea reţelei de drumuri şi începerea asfaltării.

Pe plan comitatens, eforturile ACSEV-ului nu s-au irosit: au adus din Franţa autobuzul pe care l-au experimentat pe calea ferată Bekescsaba – Kovacshaza. După relatarea lui Sarmezey Ede, maşina era aptă pentru

transportul a 36 de persoane şi remorcarea unei sarcini de 10 tone. Experienţele s-au soldat cu rezultat pozitiv şi s-a hotărât ca societatea „prima cale ferată economică din Alfold" să fie reorientată pentru circulaţia de automotoare; va fi prima linie din ţară cu automotoare.

Evenimentul mai însemnat al anului 1900 poate fi considerat prezenţa la manevrele de vară a prinţului Bragenz. El a stat la Arad şi a străbătut oraşul zilnic de mai multe ori în pufăitul automobilului. A fost primul automobil care a circulat în oraş.

La 27 iunie 1902, a apărut prima bicicletă cu motor, evenimentul fiind relatat în presă: „azi dupămasă, o maşinărie necunoscută până în prezent a gonit de-a lungul căii Andrassy: o bicicletă prevăzută cu un cal şi jumătate de putere, creaţie a fabricii din Neckarsulm. Poate fi văzută în atelierul mecanicului arădean Kalman Iosef. S-a găsit repede şi un cumpărător în persoana avocatului Kopf Iosef". Peste câteva luni, Kalman şi-a făcut amenajări pentru comerţul cu automobile.

În luna decembrie 1901, noul primar ales, Institoris Kalman, la urgentările Ministerului de Interne, a trimis o nouă adresă „Societăţii de transport cu cai". Menţionează că, în parte, acceptă propunerea de electrificare numai a unei linii, dar considera că este vorba numai de un punct de pornire. Condiţionează modificarea integrală a liniei în termen de trei luni, cunoscând că în termen de trei ani pe liniile principale vor circula numai tramvaie electrice, iar în următorii cinci ani, trebuie încheiată electrificarea întregii reţele de linii, deci şi acelea care erau în proiect pentru vechiul sistem de transport.

După câteva amănunte înşirate, încheie scrisoarea cu precizarea că dacă nu se ia act de pretenţia rezonabilă a oraşului, tratativele vor fi întrerupte.

Societatea a răspuns în termen de trei zile la „ultimatum-ul" dat de municipalitate; din conţinutul adresei reiese că se accepta o parte din condiţii, în schimb pretenţia construirii întregii reţele de tramvaie electrice o condiţionează de un beneficiu de cel puţin 6%, care să-i revină din exploatarea reţelei de linii. Municipalitatea nu a fost mulţumită de acest răspuns, căci s-a opinat că dacă se acceptă garantarea beneficiului, în cazul unui deficit, diferenţa cade în sarcina oraşului. Actele au fost trimise la Ministerul de interne. De acolo au fost restituite repede cu precizarea ca municipalitatea să ia întâi o hotărâre, căci numai aceasta intra în obiectivul ministerului, pentru o analiză juridică.

„Societatea de transport cu cai" a încheiat anul 1901 cu un beneficiu mai mare: 40.571 coroane. În cursul anului, a făcut investiţii notabile: şi-a extins linia până la nou apăruta fabrică de paie, circulaţia a crescut, dar

fondul de rulment a scăzut. Avea nevoie de timp ca să poată face noi investiţii. Existau şi speranţe întrucât cărămizile aflate în stoc au fost vândute şi producţia a fost reluată. Se părea că la Arad şi în jur s-a relansat activitatea în construcţii. Societatea nu era presată de timp, linia de transport cu cai aducea beneficii, concurenţă nu era, se simţea în siguranţă.

Electrificarea promisă oraşului în 1898, a reuşit s-o amâne fără termen, datorită, în parte, şi birocraţiei.

Deşi diligenţele pentru înfiinţarea „Societăţii de Transport cu Cai si Fabrica de Cărămizi S. A.", au început la Arad în 1869, capitalul acţiunilor era de 340.000 de florini, compus din 3.400 de acțiuni a câte 100 de florini, respectiv, 100 de guldeni, conform acţiei nr. 615/15 aprilie 1870. Lungimea traseului era în 1870 de 10,2 km şi s-a dezvoltat ajungând la 13,6 km.

La sfârşitul secolului trecut, automobilul care abia împlinise zece ani, a atins structural un asemenea nivel, încât în a doua parte a deceniului 1890 a putut circula pe alocuri ca vehicul transportator de persoane. Maşinile de transport public, autobuzele, asigură încă de la începutul secolului desfășurarea transportului în comun. La Londra, în 1904, la Berlin, în 1905, la Paris, în 1906, au intrat în circulaţie omnibuze cu un nivel şi cu etaj.

În Ungaria, în aceşti ani, aveau loc încercări promiţătoare; dintre ele la Arad a fost cea mai profitabilă şi, implicit, cea mai importantă. Aradul, oraș mare din sudul Ungariei, a contat şi ca centru industrial încă de la începutul secolului. Istoria lui se întinde în trecutul îndepărtat. După unele izvoare, digul ridicat de-a lungul Tisei în timpul împăratului Traian, dig care servea şi pentru circulaţie, se întindea până la Arad, înviorând viaţa aşezării. Acest dig era încă vizibil la începutul anilor 1800 şi era folosit ca drum. În Evul Mediu, oraşul a avut o soartă schimbătoare, uneori furtunoasă, în trecut a avut o dezvoltare impetuoasă.

După 1810, la Arad s-au ridicat nenumărate construcţii; la 1815, s-a construit noua prefectură, spitalul comitatens, mai multe scoli. Au fost asigurate drumuri cu pavaj solid. În 1812 se înfiinţează prima şcoală românească de pregătire a învăţătorilor, apoi în 1822 Preparandiei i se alătură Institutul Teologic Clerical Ortodox, ca în 1833, să se înfiinţeze Conservatorul de muzică, al doilea din Imperiu. În 1834, a primit titlul de „oraș liber regesc" şi odată cu aceasta, privilegiile aferente. Numărul locuitorilor oraşului a atins cifra de 20.000. Doi ani mai târziu, în 1837, a apărut primul ziar „Kundschaftblatt", în 1838, a pornit prima cursă de tren accelerat între Arad şi Pesta, iar un an mai târziu s-a finalizat prima hartă cadastrală a oraşului. În 1871, a apărut „Ghidul comitatului şi oraşului Arad", în care se menţionează cu mândrie, cu privire la comerţul şi industria

oraşului Arad: „În afara capitalei ţării, niciun alt oraș nu este în stare să demonstreze un asemenea avânt ca cel atins doar în câţiva ani de oraşul nostru în domeniul comerţului şi al industriei. Într-una din cele mai productive zone ale Ungariei, în mod egal apropiată de Câmpia Tisei şi Banat, tranzitând prin căile ferate ardelene, timişene şi ale câmpiei, putând fi punct de sosire sau de plecare, reunind pieţele interne şi externe; în acelaşi timp fiind şi punct central al comerţului câmpiei, unde agricultura şi creşterea vitelor oferă produse la valori de nivelul milioanelor; la fel şi silvicultura, cultura viţei de vie, mineritul, cu produse rezultate din aceste activităţi valorificabile prin vânzare şi în parte prin prelucrare."

Se mai amintesc trei fabrici de amidon, una de pielărie al cărei dever anual este exprimat în suta de chintale, o fabrică de chibrite, o fabrică de cărămizi mecanizată şi una de explozivi. În ghid se aminteşte şi mineritul cu precizarea că unităţile de producţie sunt în afara oraşului, pe valea Crișului Alb, dar şi venitul lor contribuie la dezvoltarea oraşului. Sunt considerate ca semnificative industria lemnului şi meşteşugurile, apoi breslele.

Pe lângă industrie, în oraş funcţionau două librării şi trei tipografii, iar ca scoli, pe lângă cele primare mai existau gimnaziu real şi cel comercial.

Aflăm că pe Mureş este destul de activă circulaţia de ambarcaţiuni, că linia ferată ce leagă Câmpia Tisei cu Aradul, linia Arad – Timişoara, inaugurată în trecutul apropiat şi linia ferată tractată cu cai ce străbate oraşul până la malul Mureşului, toate şi-au intensificat de la un an la altul circulaţia de persoane şi mărfuri.

Oraşul şi comitatul s-au dezvoltat mai dinamic din anii 1870. Comitele Atzel Peter, moşier, pentru a grăbi dezvoltarea economică, intenţiona să lege satele de pe valea Crișului printr-o linie ferată. Strădania lui nu s-a soldat cu rezultat favorabil. În schimb, Boros Beni, şeful secţiei de construcţii a căilor ferate din est, ca un organizator iscusit ce era, a realizat proiectul, iar la 1 februarie 1877, s-a inaugurat linia ferată valea Crișului pe distanţa Arad – Pâncota. Poate că acest succes a stimulat înfiinţarea căii ferate Arad – Cenad. Cele două căi ferate au fuzionat în 1886 sub denumirea „Căile ferate unificate Arad – Cenad" (ACSEV). Cele două linii ferate, respectiv căile ferate unificate au dat un mare impuls comerţului şi industriei oraşului. Traficul societăţii ACSEV a crescut, se impunea mărirea numărului de vagoane în circulaţie. Procurarea acestora era dificilă. În Ungaria anilor 1880, se construiau vagoane într-o singură uzină, care abia făcea faţă solicitărilor MAV (Căile Ferate de Stat). Toate căile ferate particulare din Transilvania erau preocupate de problemele ACSEV-ului. Din iniţiativa lui Boros Beni, municipalitatea l-a invitat la Arad pe Iohann

Weitzer din Graz (Austria), fostul proprietar al fabricii de vapoare din Graz şi a filialei din Şopron.

Iniţiativa lui Boros Beni şi intenţiile oraşului au fost încununate cu succes: la 2 decembrie 1891 a început să funcţioneze „Fabrica de maşini, de vagoane şi turnătoria de fier Iohann Weitzer S.A.” La pornire, avea un efectiv de 1200 de oameni. Fabrica s-a extins repede: construia şi mecanisme de oţel, poduri, locomotive. În 1899, obţine dreptul de a construi motoare Diesel. Efectivul fabricii a crescut, atingând cifra de 2000 de persoane.

BIBLIOGRAFIE

Puiu Emilian Valea, *Istoricul transportului în comun din Arad şi al „căii ferate Arad-Podgoria”*, Arad, Editura Fundaţiei „Ioan Slavici”, 2021.

Drapelul reconstituit al Gărzii Naționale Române din Orăștie (1918)

The Reconstituted Flag of the Romanian National Guard of Orăștie (1918)

Dr. Augustin MUREȘAN
Complexul Muzeal Arad
augmuresan49@gmail.com

Dr. Laurențiu-Ștefan SZEMKOVICS
Arhivele Naționale Istorice Centrale, București
laurszem@gmail.com

Abstract
The authors present the reconstituted flag of the Romanian National Guard from Orăștie, Hunedoara County, created on November 7th, 1918. The reconstruction of the flag is based on vexillological sources and photographic documents. The flag was made of cotton, linen or silk fabric, made of three strips sewn together and had a rectangular shape. The colours were placed perpendicular to the pillar, i.e. horizontally, with red at the top, yellow in the middle and blue at the bottom.

Keywords: *Hunedoara County, Orăștie, Romanian National Guard, reconstituted flag, vexillology.*

Însumat în ansamblul simbolurilor luptei pentru libertate şi unitate naţională, steagul tricolor românesc a avut un rol deosebit şi în toamna anului 1918, când în Transilvania şi Bucovina s-a desfăşurat procesul de preluare a puterii în propriile mâini, constituirea organelor de administraţie românească, a consiliilor și gărzilor naționale românești[1].

Între Gărzile Naționale Române din Transilvania[2] înființate în toamna anului 1918 s-a aflat și Garda Națională Română din Orăștie, județul

[1] Maria Dogaru, Augustin Mureşan, *Drapelul este însăși România. File din istoria Tricolorului*, în „România pitorească”, nr. 5 (185) mai 1987, p. 7.

[2] Constituirea Consiliilor şi a Gărzilor Naţionale Române a fost prilej de mare sărbătoare, de entuziasm deosebit şi de mare satisfacţie, exprimate deschis în cadrul festiv al adunărilor populare ţinute de obicei sub cerul liber, cu participarea locuitorilor sub faldurile steagului tricolor care conferea adunărilor o semnificaţie sporită. Adunarea începea cu o slujbă

Hunedoara, unitate înființată în 7 noiembrie 1918, sub comanda lt. col. Titu Cernăuțeanu, secondat de locot. Valeriu Pascu în calitate de adjutant, dar și șef al Serviciului recrutare și mobilizare[3]. În perioada 1914-1918, Valeriu Pascu a fost ofițer în Armata Austro-Ungară cu gradul de locotenent[4]. Întors de pe front, în noiembrie 1918 s-a înrolat voluntar în Garda Națională Română din Orăștie[5].

Această gardă fost una dintre cele mai bine organizate și mai puternice din județul Hunedoara. La început avea un efectiv de 300 soldați gardiști și 14 ofițeri, care în 15 noiembrie a ajuns la 700[6]. Garda Națională Română din Orăștie a utilizat drapel propriu. După știința noastră, din păcate, acest drapel nu s-a păstrat[7].

Destinul a făcut ca Valeriu Pascu să fie delegat la comanda gărzii din Orăștie, titularul fiind bolnav[8]. În această calitate a condus efectivul gărzii la Alba Iulia, unde, în seara zilei de 30 noiembrie 1918, a prezentat-o comandantului gărzilor naționale din Alba, maiorul Florian Medrea[9].

În ziua de 1 decembrie 1918, în timp ce delegații Marii Adunări Naționale, erau așteptați să iasă din ședință, Valer Pascu se afla pe una din tribune, fluturând steagul tricolor, împreună cu alți stegari, unde rămâne și

---

religioasă şi sfinţirea steagului tricolor, iar în final avea loc defilarea gărzii; vezi: Gheorghe Unc, Augustin Deac, *1918. Gărzile Naţionale Române din Transilvania*, Editura Militară, Bucureşti, 1979, pp. 104-106; Ștefan Pascu, *Făurirea statului național unitar român*, II, Editura Academiei R. S. R., București 1983, pp. 159-200.

[3] Ioachim Lazăr, *Județul Hunedoara în perioada 1914-1918*, în vol coord. I. B. Bara, D. Toma, I. Lazăr, *Județul Hunedoara de la începuturi până la sfârșitul celei de-al Doilea Război Mondial*, I, Ediția a II-a, Deva, 2012; Georgeta Deju, *De pe frontul din Galiția la Alba Iulia, o pagină de epopee națională de Valeriu Pascu*, în „Sargeția. Acta Musei Devensis", Serie Nouă, IX, 2018, pp. 191-219.

[4] Despre viața și activitatea lui Valeriu Pascu, vezi amănunte la Georgeta Dejeu, *op. cit.*, pp. 191-219.

[5] *Ibidem*, p. 194.

[6] Ioachim Lazăr, *op. cit.*; Georgeta Deju, *op. cit.*, p. 201.

[7] În legătură cu unele steaguri ale Gărzilor Naționale Române păstrate din timpul Marii Uniri, vezi: Elena Pălănceanu, *Steaguri din colecția Muzeului de Istorie al Republicii Socialiste România*, în „Muzeul Național", I, 1974, pp. 142-143; Augustin Mureșan, *Inscripții aflate pe steaguri tricolore din timpul Marii Uniri a românilor de la 1918*, în „Ziridava", XIX-XX, 1996, p. 419 și Augustin Mureșan, Laurențiu-Ștefan Szemkovics, *Steaguri tricolore din timpul Marii Uniri (1918)*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2020, pp. 35-47.

[8] Georgeta Dejeu, *op. cit.*, p. 202.

[9] *Ibidem.*

în timpul discursurilor[10], astfel că apare în două fotografii dintre cele făcute de fotograful Samoilă Mârza. În aceste imagini el poartă drapelul gărzii.

Pentru a reda cât mai fidel înfățișarea drapelului, l-am reconstituit[11], folosind o serie de mărturii vexilologice și trei fotografii din cele realizate de Samoilă Mârza[12].

Prima fotografie[13] (fig. 1) înfățișează la tribună pe dr. Iuliu Hossu, episcopul greco-catolic al Gherlei, cuvântând. În fața acestuia, ascultând cuvântarea, de la stânga la dreapta: avocatul dr. Aurel Lazăr, de la Oradea, locotenentul Valeriu Pascu, în uniformă austro-ungară, cu eșarfa tricoloră la piept, în diagonală, ținând cu ambele mâini drapelul Gărzii Naționale Române din Orăștie, episcopul Miron Cristea al Caransebeșului și mulți alții. Că Valeriu Pascu este cel care ține drapelul în această imagine, o confirmă chiar el în memoriul său, în care scria „Pe tribuna pe care mă aflam la 1 Decembrie se găseau ca reprezentanți ai acestei adunări de mare importanță […] P. S. Episcop al Caransebeșului Miron Cristea, în fața mea [...] P. S. Iuliu Hossu, episcopul Gherlei, citind *Rezoluția* Marei Adunări prin care s-a proclamat Unirea cu România. Tot aici se găsea, reprezentând Bihorul, împreună cu delegați, Aurel Lazăr președ(intele) Cons(iliului) Național din Oradea și alți delegați civili și militari”[14]. Această fotografie se află reprodusă și în albumul *La Grande Roumanie*, editat pentru a celebra 10 ani de la Marea Unire și tipărit la Paris, în 1929, în care imaginea flamurii drapelului apare mai mult reprezentată. Valeriu Pascu a donat exemplarul său muzeului din Deva și a ținut să noteze, pe filă, cu culoarea verde, numele unora dintre personalitățile aflate în binecunoscuta imagine, respectiv: adv. dr. Aurel Lazăr, episcopul Miron Cristea, episcopul Iuliu Hossu, printre care și numele său[15].

---

[10] După încheierea ședinței din sala Unirii, oratori oficiali și neoficiali, de pe aceleași tribune, vesteau celor peste 100.000 de oameni noua înfăptuire; vezi Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia: încununarea ideii, a tendințelor și a luptelor de unitate a poporului român*, Cluj, 1968 p. 380.

[11] Reconstituirea drapelului a fost făcută fără pretenția de a fi epuizat în totalitate subiectul, așteptând opiniile celor interesați, iar asupra reconstituirii prezentate ne rezervăm pentru noi și altora dreptul de a relua subiectul.

[12] Gheorghe Anghel, *Samoilă Mârza, fotograful Unirii (1886-1967)*, în „Apulum”, VII/II, 1969, pp. 361-370.

[13] A. Sacerdoțeanu, Emil Vîrtosu, *Unirea românilor: 1599-1859-1918*, București, Cartea Românească, 1938, pl. LVII.

[14] Apud Georgeta Dejeu, *op. cit.*, p. 202.

[15] *Ibidem*.

Fig. 1. Episcopul dr. Iuliu Hossu citind deciziile referitoare la Unire.

A doua fotografie (fig. 2) reprezintă discursul av. dr. Aurel Vlad la aceeași tribună „cu mâna dreaptă ridicată în semn de jurământ[16] solemn, că de aici încolo una vom fi toți românii nedespărțiți pe vecie”. În imagine sunt reprezentați av. dr. Aurel Vlad, locotenentul Valeriu Pascu cu drapelul gărzii din Orăștie, în dreapta acestuia Ana Vlad, soția dr. Aurel Vlad și alții.

[16] Despre acest semn de jurământ, vezi și V. Bianu, *Însemnări din războiul României Mari*, vol. II, Cluj, 1926, p. 146.

Fig. 2. Discursul av. dr. Aurel Vlad la tribună. 1 Decembrie 1918 – Alba Iulia.

A treia fotografie[17] (fig. 3) reprezintă în stânga o mulțime de oameni, iar în dreapta pe cei de la tribună, detaliu în care se pot vedea: un ofițer, un alt ofițer ce ține hampa unui drapel, episcopul Miron Cristea al Caransebeșului, dincolo de prelat iarăși un alt ofițer cu drapel cu hampa tricoloră, iar în ultim plan observăm doar hampa unui drapel înfășurată cu panglică tricolor în formă de spirală. Stegarul nu se vede, dar după aspect este hampa drapelului Gărzii Naționale din Orăștie, pe care, în prima imagine fotografică, o ținea locotenentul Valeriu Pascu, ca portdrapel.

[17] Arhivele Naționale ale României, *Albumul Marii Uniri. Samoilă Mârza*, BU-F-01073-6-00005-04.

Fig. 3. Cuvântarea P. S. S. dr. Miron Cristea, episcopul Caransebeșului, către poporul din Țara Hațegului și jur în Alba Iulia la 1 Decembrie 1918.

Pentru reconstituirea drapelului acestei gărzi, ne-am îndreptat atenția în special spre prima fotografie în care se văd atât hampa, cât și flamura acestuia, ce-i drept parțial. Astfel, în urma cercetării fotografiilor, am reconstituit drapelul Gărzii Naționale Române din Orăștie.

Pânza drapelului[18] (flamura) era confecționată probabil dintr-o țesătură (din bumbac, in sau mătase), alcătuită din trei fâșii cusute între ele și avea format dreptunghiular. Privind cu atenție fotografia[19], se pot distinge culorile tricolorului drapelului care sunt așezate orizontal. Fâșia din partea inferioară este de culoare mai deschisă, de unde se poate deduce dispunerea culorilor. Acest element al flamurii ne indică indubitabil modul de așezare a culorilor tricolorului pe flamură. După opinia noastră, pânza drapelului avea

[18] Pânza drapelului = țesătură realizată din fire de mătase, bumbac, damasc etc. prinsă de hampa steagului pe una din laturi; vezi Alexandru Daneș, *Mic dicționar de vexilologie*, Brașov, 2010, p. 7.

[19] Vezi *La Grande Roumanie*, Album édité à l'occasion des fêtes de l'Union 1929, édité par l'Illustration, Paris, 1929, f. [18] și A. Sacerdoțeanu, Emil Vîrtosu, *op. cit.*, pl. LVII.

culorile tricolorului, tripartit în fascie: roșu-galben-albastru[20]. Astfel, fondul cromatic al acestui drapel ar corespunde tradiției.

În vederea reconstituirii acestui drapel am ținut cont de dispunerea culorilor reprezentând tricolorul românesc pe panglica purtată de locotenentul Valeriu Pascu[21] și de textul inscripției aflată pe aceasta. Acest însemn tricolor avea culorile așezate orizontal, roșu sus, galben la mijloc, albastru jos. Pe fâșia de culoare galbenă s-a scris, cu litere de mână, următoarele cuvinte: *1. Decembrie 1918. Alba-Iulia Locot. V. Pascu.* (*1 Decembrie*, reprezintă data când a avut loc marele eveniment, *Alba Iulia*, localitatea, *Locot V. Pascu*, posesorul acestui însemn distinctiv). De fapt, pentru reconstituirea însemnului vexilar ne interesează, doar ca analogie, dispunerea culorilor tricolorului pe eșarfă.

Fig. 4. Eșarfa tricoloră purtată de locot. Valeriu Pascu.

[20] În aceste sens, „în Bucovina secolului al XIX-lea, pe când aceasta era vremelnic ocupată de austrieci, tricolorul orizontal, roșu, galben și albastru, a fost considerat de patrioții români din această veche provincie, un simbol al naționalității lor, aceștia invocând - ca și românii din Transilvania - faptul că cele trei culori reprezentaseră o combinație cromatică specific costumului popular românesc, în uz pe acest teritoriu"; vezi Dan Cernovodeanu, *Evoluția armeriilor Țărilor Române de la apariția lor și până în zilele noastre (sec. XIII-XX)*, Editura Istros, Brăila, 2005, p. 427. O dovadă grăitoare este și faptul că în urmă cu câțiva ani s-a „redescoperit" un steag tricolor românesc în turla bisericii din satul Crișan (jud. Hunedoara), însemn vexilologic care are culorile tripartit în fascie, în succesiunea roșu-galben-albastru, având pe fâșia galbenă scris: TRĂIASCĂ Dr. I. HODOȘIU 1869; vezi: *Tricolorul din Crișan*, în „Hunedoreanul", nr. 1454, din 5 ianuarie 2006; Ioachim Lazăr, *Cel mai vechi tricolor românesc din Transilvania (1869)*, în „Perspective istorice", nr. 8, pp. 57-60; idem, *Câteva date privind cel mai vechi tricolor românesc din Zarand (1869)*, în „Țara Bârsei", 5, nr. 5, 2006, pp. 5-10; idem, *Tricolorul din turla bisericii*, în „Magazin istoric", anul XLI, Serie nouă, nr. 3 (480), martie 2007, pp. 89-91.

[21] Muzeul Civilizației Dacice și Romane, Deva, *FSIA*, nr. inv. 25580.

Hampa[22] acestui drapel a fost confecționată, probabil, din lemn, vopsită în culoare maro și înfășurată cu o panglică în formă de spirală reprezentând tricolorul românesc. În vârful hampei era legat un buchet de busuioc „menit să le aducă noroc bărbaților puși pe o faptă atât de măreață”[23]. Deoarece buchetul de busuioc nu era un element principal care compunea drapelul, nu l-am reprezentat în vârful hampei.

Drapelul original al acestei gărzi a fost confecționat pe plan local[24] sau probabil la Arad[25]. Steaguri ale căror flamuri aveau culorile tricolorului dispuse în succesiunea drapelului reconstituit, au folosit și alte Gărzi Naționale Române[26] și delegații participante la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. La 1918, drapelul tricolor simboliza lupta pentru libertate și unitate a poporului român la care participau și membrii acestei gărzi.

---

[22] Hampă = suport lung și subțire de lemn de care se prinde pânza steagului, iar la extremitatea superioară pajura sau vârful hampei; *sinonim*, lance, prăjină; vezi Alexandru Daneș, *op. cit.*, p. 5.

[23] Vezi Olivia Strachină, Alexandru Strachină, *Tricolorul Românesc. Tradiție și permanență*, în „Manuscriptum” (București), anul XVII, 63, 2, p. 152.

[24] Confecționarea și sfințirea de steaguri pentru Gărzile Naționale Române constituiau, de asemenea, prilej de sărbătoare; în prima etapă participând femeii de la sate (comune sau orașe, *subl. ns.*), iar în a doua având loc un întreg serviciu religios; vezi Bogdan Sorinca, *Gardele Naționale Române-primele structuri transilvănene de ordine publică după Marea Unir*e, în „Analele Aradului”, anul I, nr. 1, 2015, „Vasile Goldiș” University Press, Arad, p. 174.

[25] În legătură cu confecționarea de stindarde (steaguri) naționale în Arad, vezi „Românul” (Arad), anul VII, nr. 7, 8, 13, 19, 30, 35 din 3/16, 4/17, 11/24 (noiembrie) și 18 noiembrie/1, 2/15, 9/22 (decembrie) 1918 și „Biserica și Școala” (Arad), XLII, nr. 45 din 4/17 noiembrie 1918, p. 3.

[26] În acest sens, vezi Augustin Mureșan, Laurențiu-Ștefan Szemkovics, *op. cit.*, pp. 38-47.

Fig. 5. Drapelul reconstituit al Gărzii Naționale Române din Orăștie.

BIBLIOGRAFIE

Arhivele Naționale ale României, *Albumul Marii Uniri. Samoilă Mârza*, BU-F-01073-6-00005-04.

Anghel, Gheorghe, „Samoilă Mârza, fotograful Unirii (1886-1967)", în *Apulum* (Alba Iulia), 1969, nr. VII/II, pp. 361-370.

Cernovodeanu, Dan, *Evoluția armeriilor Țărilor Române de la apariția lor și până în zilele noastre (sec. XIII-XX)*, Brăila, Editura Istros, 2005.

Daneș, Alexandru, *Mic dicționar de vexilologie*, Brașov, 2010.

Deju, Georgeta, „De pe frontul din Galiția la Alba Iulia, o pagină de epopee națională de Valeriu Pascu", în *Sargeția. Acta Musei Devensis Serie Nouă*, (Deva), 2018, nr. IX, p. 201.

Dogaru Maria, Mureşan Augustin, „Drapelul este însăși România. File din istoria Tricolorului", în *România pitorească* (Bucureşti), nr. 5 (185) mai 1987, p. 7.

Josan, Nicolae, „1 Decembrie 1918 – Ziua Marii Uniri", în *Revista muzeelor și monumentelor. Muzee* (Bucureşti), anul XXIII, 1986,nr. 10, pp. 3-11.

La grande Roumanie. Album édité à l'occasion des fêtes de l'Union 1929, édité par l'Illustration, Paris, 1929.

Lazăr, Ioachim, „Câteva date privind cel mai vechi tricolor românesc din Zarand (1869)", în *Țara Bârsei* (Brașov), 2006, nr. 5, pp. 5-10.

Idem, „Cel mai vechi tricolor românesc din Transilvania (1869)", în *Perspective istorice* (Deva), nr. 8, noiembrie 2013, pp. 57-60.

Idem, „Tricolorul din turla bisericii", în *Magazin istoric* (Bucureşti), anul XLI, Serie nouă, martie 2007, nr. 3 (480), pp. 89-91.

Idem, *Județul Hunedoara în perioada 1914-1918*, în coord. I. B. Bara, D. Toma, I. Lazăr, *Județul Hunedoara de la începuturi până la sfârșitul celei de-al Doilea Război Mondial*, vol. I, Ediția a II-a, Deva, 2012.

Mureșan, Augustin, „Inscripții aflate pe steaguri tricolore din timpul Marii Uniri a românilor de la 1918", în *Ziridava* (Arad), 1996, nr. XIX-XX, pp. 419-424.

Idem, Szemkovics, Laurențiu-Ștefan, *Steaguri tricolore din timpul Marii Uniri (1918)*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2020.

Pascu, Ștefan, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia încununarea ideii, a tendințelor și a luptelor de unitate a poporului român*, Cluj, 1968.

Idem, *Făurirea statului național unitar rom*ân, vol. II, București, Editura Academiei R.S.R., 1983.

Pălănceanu, Elena, „Steaguri din colecția Muzeului de Istorie al Republicii Socialiste România", în *Muzeul Național* (Bucureşti), 1974, nr. I, pp. 135-155.

Sacerdoțeanu, A., Vîrtosu, Emil, *Unirea românilor: 1599-1859-1918*, București, Cartea Românească, 1938.

Sorinca, Bogdan, „Gardele Naționale Române – primele structuri transilvănene de ordine publică după Marea Unire", în *Analele Aradului* (Arad), anul I, nr. 1, 2015, „Vasile Goldiș" University Press, p. 174.

Strachină, Olivia, Strachină, Alexandru, „Tricolorul Românesc. Tradiție și permanență", în *Manuscriptum* (București), anul XVII, 1986, nr. 2, pp. 148-152.

„Tricolorul din Crișan", în *Hunedoreanul* (Deva), nr. 1454, din 5 ianuarie 2006.

Unc, Gheorghe, Deac, Augustin, *1918. Gărzile Naţionale Române din Transilvania*, Bucureşti, Editura Militară, 1979.

Activitatea lui Vasile Goldiș în 1919. Poziţia sa în cazul trasării graniţelor şi a recunoașterii Marii Uniri

Vasile Goldiș's Activity in 1919. His Viewpoint to the Drawing of the Borders and Recognizing the Great Union

Dr. Maria Alexandra PANTEA
Cercetător ştiinţific, Universitatea de Vest „Vasile Goldiş" Arad
Centrul de Studii istorice şi culturale„Vasile Goldiş"

Abstract
After the achievement of the Great Union, Vasile Goldiş developed a vision about the state and the nation, presenting to the authorities in Bucharest that it was the moment in which the necessary conditions for the consolidation and democratization of the new state had to be ensured. Through his activity in 1919, both in Sibiu, where he worked in the Governing Council, and in Bucharest, where he was a member of the government, Vasile Goldiş became involved in solving the problems facing the Romanian society after the end of the war. It was the period of the peace negotiations in Paris, when the issue of drawing of the borders of the Central European states, which appeared after the dissolution of the old dualist monarchy, was discussed, and some Romanian territories were claimed by Hungary and the Serbo-Croatian-Slovenian Kingdom.

Keywords: *state, border, Romanians, Serbs, Hungarians, union, negotiations.*

După proclamarea Marii Uniri, la Alba-Iulia s-a format Marele Sfat Naţional, care s-a întrunit în 2 decembrie 1918. În procesul verbal al şedinţei se arată că dintre membrii Marelui Sfat Naţional s-a format un Comitet executiv, considerat guvern provizoriu al Transilvaniei, numit Consiliul Dirigent. Un rol important i-a revenit lui Vasile Goldiş, care a fost ales responsabil al resortului cultelor şi instrucţiunii publice. A urmat formarea unei delegaţii din rândul membrilor Marelui Sfat, care a dus regelui şi guvernului rezoluţia Unirii. Delegaţia era formată din Vasile Goldiş, Caius Brediceanu, Alexandru Vaida-Voevod, Miron Cristea şi Iuliu Hossu. Delegaţia transilvăneană a fost primită cu fast în gara din Bucureşti de către guvern şi în onoarea ei au fost organizate o serie de manifestări în capitală. Prin înmânarea actelor unirii regelui se recunoştea de către românii ardeleni

„stăpânirea suverană asupra Transilvaniei". Cu ocazia predării solemne a actului de la Alba-Iulia regelui Ferdinand, Vasile Goldiş amintea în discursul său că unirea reflectă voinţa poporului român şi considera că „unirea aceasta este un rezultat firesc al legilor istorice, o consecinţă inevitabilă a civilizaţiunii"[1]. Prin actul de la 1 decembrie s-a realizat visul secular al românilor şi a fost îndreptată o nedreptate istorică. În faţa regelui, politicianul ardelean vorbeşte despre principiul egalei îndreptăţiri a neamurilor, pentru ca să se poată asigura egalitatea condiţiilor de viaţă a tuturor cetăţenilor. Vasile Goldiş vine cu o viziune proprie privind organizarea lumii după război. Arată că lumea civilizată se bazează pe apariţia unei organizări sociale care „să asigure libertatea şi dreptatea deopotrivă pentru toate naţiunile, mici şi mari"[2]. Vasile Goldiş considera că trebuie să se realizeze o „comunitate a naţiunilor", care nu mai puteau trăi dezbinate pe criterii etnice şi geografice. Ca răspuns, regele declară că „prin lupte şi prin jertfe, Dumnezeu ne-a dat să înfăptuim azi aspiraţiile noastre cele mai sfinte".

Delegaţia transilvăneană condusă de Vasile Goldiş a început la Bucureşti o serie de tratative pentru a determina marile puteri să recunoască unirea. În 26 decembrie delegaţia a fost primită la ambasada Belgiei, unde Vasile Goldiş şi Alexandru Vaida-Voevod şi-au exprimat admiraţia pentru poporul belgian şi au cerut ambasadorului să intervină pe „lângă mărinimosul vostru suveran şi naţiunea belgiană"[3]. În şedinţa Consiliului Dirigent din 28 decembrie Vasile Goldiş a raportat despre modul în care delegaţia ardeleană a predat actele unirii la Bucureşti. A arătat că la evenimente au fost prezenţi regale, prinţul Carol, „întregul govern, toţi miniştrii statelor care au reprezentanţi în Bucureşti"[4]. Referindu-se la atitudinea regelui, Vasile Goldiş a relatat că a fost profund mişcat, iar prin răspunsul său „ guvernul şi întreaga ţară au primit hotărârile de la Alba-Iulia prin care Transilvania, Banatul şi părţile româneşti din Ungaria s-au unit cu statul român, iar reprezentanţii statelor străine prin prezenţa lor au confirmat că şi ei au luat act de unire".

Prin activitatea desfăşurată atât la Sibiu, cât şi la Bucureşti, Vasile Goldiş s-a implicat în realizarea unificării administrative, dar şi în problema recunoaşterii unirii de către marile puteri, fiind membru al guvernului de la Bucureşti. După realizarea Marii Uniri, Vasile Goldiş a venit cu o viziune

[1] Aurel Cosma, „Românii din Banat şi unirea de la Alba-Iulia", în *Mitropolia Banatului* (Timişoara), anul XVIII, 1968, nr. 10-12, p. 611.
[2] *Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*, Bucureşti, 1943, p. 132.
[3] *1918 la români*, vol. II, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983, p. 1280.
[4] Arhivele Naţionale, Serviciul Judeţean Arad, *Fond Ioan Suciu*, dosarul nr. 4, f. 24.

nouă a statului. Potrivit lui Vasile Goldiş, după unire clasa politică este nevoită să înceapă o activitate prin care să „asigure condiţiile propăşirii ţării, a consolida continuu statul naţional român unitar, a-l democratiza radical”[5].

Întors de la Bucureşti, politicianul arădean s-a implicat şi în negocierile dintre reprezentanţi saşilor şi Consiliul Dirigent, care au început în decembrie 1918. Vasile Goldiş a urmărit să îi convingă pe reprezentanţii saşilor că este nevoie de o „ alipire imediată a saşilor la români, explicându-le că prin aceasta românii ar fi în situaţia de a manifesta faţă de saşi cea mai mare bunăvoinţă şi de a-i trata ca fraţi cu drepturi absolut egale”[6]. În urma tratativelor reprezentanţii saşilor au recunoscut unirea şi au aprobat hotărârea Adunării Naţionale de la Alba-Iulia. În şedinţa Consiliul Dirigent din 9/22 ianuarie 1919 Vasile Goldiş a anunţat că saşii au „depus jurământ de fidelitate faţă de noul stat”[7], fapt ce l-a determinat să propună cooptarea lui Lutz Korody, reprezentantul saşilor, în funcţia de secretar general al resortului de culte şi instrucţiune publică. În şedinţa Consiliul Dirigent din 17/30 ianuarie 1919 Vasile Goldiş a autorizat numirea a trei subrevizori şcolari saşi.

Atât ca membru al Consiliului Dirigent, cât şi al guvernului de la Bucureşti, Vasile Goldiş a căutat soluţii prin care să asigure drepturile minorităţilor din ţară. În 1919 a cerut reprezentarea în adunarea constituantă a tuturor „naţionalităţilor conlocuitoare” şi a făcut mai multe apeluri populaţiei maghiare din Transilvania. În 2 octombrie 1919 afirma într-un articol publicat în *Aradi Hirlap* că „românii şi maghiarii trebuie să trăiască în pace şi pe baza respectului reciproc şi a intereselor comune”[8]. În 1920 Vasile Goldiş se adresa maghiarilor din România şi le cerea să nu sprijine politica „cercurilor naţionaliste revizioniste” şi să sprijine pe acele partide care vor asigura „mai multe drepturi şi libertăţi în sprijinul rezoluţiei de la Alba-Iulia”.

În privinţa recunoaşterii unirii Vasile Goldiş se bizuia pe generalul francez Mathias Henri Berthelot, pe care-l considera „marele nostru prieten”. În februarie 1919, în calitate de membru al Consiliul Dirigent, îl înştiinţa pe episcopul arădean de cele discutate la Paris de comisia militară a aliaţilor în privinţa trasării noilor graniţe. Politicianul arădean preciza că potrivit telegramei trimise de I.I.C Brătianu „comisia militară a aliaţilor de

---

[5] *Ibidem*, p. 375.
[6] *1918 la români*, vol. II, p. 1277.
[7] Petru Chiș, *Vasile Goldiș: activitatea școlară în contextul imperativelor naționale*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2000, p. 92.
[8] Gheorghe Șora, *Vasile Goldiș – o viață de om așa cum a fost*, Timișoara, Editura Helicon, 1993, p. 408.

la Paris a decretat înaintarea armatei române până la linia Arad-Chişineu-Salonta-Oradea-Careiul Mare şi Sătmar şi își exprimă credinţa deplină că Aradul şi celelalte oraşe sus amintite vor reveni României”[9]. Vasile Goldiş îl anunţa pe episcop şi de situaţia Banatului considerând că „sârbii nu vor primi nimic”, dar amintea şi de pretenţiile ungurilor asupra unei părţi din Banat. Politicianul arădean spera ca în urma intervenţiei Reginei Maria la şefii delegaţiilor engleză şi franceză Banatul să revină în totalitate României. Vasile Goldiş a avut mai multe luări de cuvânt în Parlamentul de la Bucureşti prin care a cerut ca întreg Banatul să revină României.

În iunie Vasile Goldiş revine cu noi date privind situaţia la frontiera de vest. În scrisoarea trimisă de Vasile Goldiş episcopului I. I. Papp se arată că veştile de la Paris nu sunt chiar bune şi românii se confruntă cu mari greutăţi, iar Clemenceau a devenit „duşman făţiş” şi România pierde opt comune româneşti în favoarea Ungariei. Referindu-se la oraşele din vest care revin României, Arad, Oradea, Satu Mare, Carei, consideră că „vom avea treabă multă până le vom româniza”[10]. Analizând situaţia Banatului Vasile Goldiş o consideră ca fiind „disperată”, pentru că România pierde Torontalul, care va reveni sârbilor, dar „mai pierdem Vârşeţul şi Biserica Albă cu toate comunele puternice româneşti ce le împresoară”. Referindu-se la situaţia politică de la Bucureşti, Vasile Goldiş consideră că urmează o criză ministerială, din cauza celor hotărâte de marile puteri la Paris, unde românii se confruntă cu probleme în privinţa „drepturilor minorităţilor”, fapt ce ar putea face să nu fie semnată pacea. Politicianul arădean scoate în evidenţă poziţia ardelenilor, care grupaţi în jurul Consiliul Dirigent au decis să nu facă parte din „nici un guvern care ar semna pacea cu pierderea Torontalului, a comunelor româneşti dinspre unguri şi a clauzelor atât de jignitoare ce privesc suveranitatea statului şi interesele lui economice”[11]. Atitudinea șvabilor din Banat s-a clarificat în august 1919, când în urma unei adunări pe care au organizat-o la Timişoara, ei au recunoscut Marea Unire.

Potrivit celor mărturisite în însemnările sale de primul prefect român al Timişului, Aurel Cosma, dorinţa şvabilor de unire era manifestată încă din toamna anului 1918, dar „nu putea să fie realizată mai devreme din cauza ocupaţiei militare a Banatului de trupele puterilor aliate din Apus”. Într-un raport înaintat ministrului afacerilor externe german în 2 decembrie 1919 este prezentată atitudinea germanilor din România faţă de Marea Unire

[9] Vasile Goldiş, *Corespondență (1888-1934). Scrisori trimise*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1992, p. 227.
[10] *Ibidem*, p. 230.
[11] *Ibidem*, p. 231.

şi statutul germanilor în cadrul noului stat. În document se aminteşte de adunarea şvabilor din Banat unde s-a recunoscut Marea Unire şi s-a proclamat „alipirea germanilor din Banat la România Mare". S-a format o comisie care să prezinte la Paris cererea şvabilor din Banat ca întreaga provincie să se unească cu România.

Şvabii se declarau mulţumiţi de măsurile luate de Consiliul Dirigent şi guvernul de la Bucureşti, pentru că s-a acceptat ca în toate şcolile elementare germane să se predea în germană, astfel încât din punct de vedere naţional „nouă celor din Banat ne merge mult mai bine decât sub stăpânirea ungară". Reprezentanţii comunităţii germane arată că politicienii transilvăneni Vasile Goldiş, Alexandru Vaida-Voevod şi Ştefan Cicio-Pop, care sunt membri ai guvernului de la Bucureşti, susţin dezvoltarea unor legături comerciale şi economice cu Austria şi Germania, state interesate să cumpere din Banat mari cantităţi de cereale.

În 1921 Vasile Goldiş publică articolul *Orientarea politică a ardelenilor* unde se referă la situaţia Banatului în vara anului 1919. Vasile Goldiş arată că în 1919 nu s-au respectat cele hotărâte la Alba-Iulia, nici de politicienii de la Bucureşti, nici de reprezentanţii marilor puteri, pentru că în 1 Decembrie 1918 Adunarea Naţională a proclamat „dreptul inalienabil al naţiunii române la întreg Banatul cuprins între râul Mureş, Tisa şi Dunăre"[12]. Vasile Goldiş consideră că, fără a avea argumentele necesare, Marile Puteri au „sfâşiat" Banatul, iar zona cea mai bogată a revenit sârbilor. Afirmă că prin cele întâmplate în timpul conferinţei de la Paris „marile puteri au ştirbit suveranitatea noastră naţională", mai ales după ce marile puteri şi-au „rezervat dreptul de ocrotire a minorităţilor din ţară în special dreptul de ocrotire a minorităţii constituite de populaţia evreiască"[13].

Semnarea păcii de la Paris de primul-ministru al României, Alexandru Vaida-Voevod, era, potrivit lui Vasile Goldiş, un act de trădare, care nu respecta cele hotărâte la Alba-Iulia şi care a produs rupturi în interiorul P.N.R. Vasile Goldiş constată că după unire a dispărut solidaritatea românească din Transilvania, fapt care a afectat profund P.N.R. Cei mai mulţi dintre fruntaşii partidului au considerat că prin semnarea tratatului nu se respectau cele hotărâte la Alba-Iulia.

Susţinea că este nevoie să se formeze „un guvern de rezistenţă", care să se opună celor hotărâte de „arbitrii de la Paris" şi să lupte pentru interesele României. O altă propunere făcută de Vasile Goldiş este aceea a

[12] Vasile Goldiş, *Scrieri social-politice şi filosofice*, Arad, „Vasile Goldiş" University Press, 2012, p. 260.
[13] *Ibidem*.

formării unui guvern de funcţionari, care să fie expresia protestului împotriva „nedreptăţii ce ni se face". Pornind de la cele impuse României de marile puteri, Vasile Goldiş arată că „ţara noastră este un stat naţional unitar" şi aduce ca argument faptul că 17 milioane din locuitori sunt români, în timp ce minorităţile reprezintă 3 milioane. Vasile Goldiş consideră că nu trebuie „să admitem amestecul unei puteri străine care ţinteşte interconfesionalitatea statului nostru. Statul nostru îşi va păstra caracterul său de stat naţional-creştin şi am curajul să declar de stat creştin ortodox"[14].

Referindu-se la tratativele de la Paris, Vasile Goldiş îndemna clasa politică românească să susţină cauza justă a României. În septembrie 1919 spunea: „orice vor face cu noi arbitrii de la Paris, noi ne vom câştiga şi fără voia lor ce este al nostru"[15]. Politicianul arădean declara că „va subscrie la pacea de la Saint-Germain numai dacă ea va respecta independenţa, suveranitatea şi integralitatea teritorială a ţării noastre"[16].

Prin activitatea desfăşurată de Vasile Goldiş în 1919, atât la Sibiu unde activa în cadrul Consiliului Dirigent cât şi la Bucureşti unde era membru al guvernului, acesta s-a implicat în rezolvarea problemelor cu care se confrunta societatea românească după terminarea războiului, apărând valorile lumii democratice și cerând marilor puteri să respecte promisiunile făcute României, dar și cele decise de români în 1 Decembrie 1918.

BIBLIOGRAFIE

Arhivele Naţionale, Serviciul Judeţean Arad, *Fond Ioan Suciu*.

1918 la români, vol. II, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.

Chiș, Petru, *Vasile Goldiș: activitatea școlară în contextul imperativelor naționale*, Arad, „Vasile Goldiș" University Press, 2000.

Cosma, Aurel, „Românii din Banat şi unirea de la Alba-Iulia", în *Mitropolia Banatului* (Timișoara), anul XVIII, 1968, nr. 10-12.

Goldiş, Vasile, *Corespondență (1888-1934). Scrisori trimise*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1992.

Idem, *Scrieri social-politice și filosofice*, Arad, „Vasile Goldiș" University Press, 2012.

Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, Bucureşti, 1943.

Șora, Gheorghe, *Vasile Goldiş – o viaţă de om aşa cum a fost*, Timișoara, Editura Helicon, 1993.

[14] *Ibidem*, p. 257.
[15] *Ibidem*.
[16] *Ibidem*, p. 376.

Granițele Trianonului sau „Bătălia pentru fruntarii”

The Trianon Borders or ‘The Battle for Frontiers’

Drd. Florin COITA
Biblioteca Judeţeană „Alexandru D. Xenopol” Arad

Abstract
On 4 June 1920, after long conciliations and confrontations between the present delegations, the Paris Peace Conference succeeded in concluding the Peace Treaty with Hungary, signed by all those entitled, including the acknowledged and operative Hungarian government, from Budapest.

Keywords: *peace treaty, borders, Hungary, Romania, Trianon.*

Sfârșitul Ungariei Mari

La data de 4 iunie 1920, după îndelungi conciliabule și confruntări între delegațiile prezente, Conferința de Pace de la Paris reușește să pună punct final Tratatului de Pace cu Ungaria, care este semnat de toți cei îndreptățiți, inclusiv de guvernul maghiar, recunoscut și funcțional, de la Budapesta.

Primirea Tratatului a fost imediat calificată de presa maghiară ca „dictat”, fiind considerat cel mai mare dezastru din istoria regatului Sfântului Ștefan. La Budapesta școlile și birourile sunt închise pentru o zi, prima pagină a ziarelor apare în chenar negru, drapelele sunt în bernă. Numai magazinele alimentare sunt deschise. Sunt organizate marșuri funebre încă de dimineață (nu era cunoscută ora exactă a semnării tratatului). O manifestație de protest pornește la ora 9.30 din Piața Eroilor în direcția centrului orașului Budapesta; participanții arborează pancarte purtând numele provinciilor desprinse, se intonează imnul și cântece de la 1848. Unii strigă „Dreptate pentru Ungaria!”, „Jos Antanta!” și „Asta nu este pace!”. Cortegiul ajunge – după parcursul ritual – la statuia poetului Petőfi Sándor, pe malul Dunării. De aici, manifestanții se îndreaptă spre Bazilica Sfântul Ștefan. La ora 10.00, bat toate clopotele, tramvaiele și toate trenurile din țară se opresc timp de cinci minute. În același timp cu mesa celebrată în bazilică de episcopul armatei naționale, István Zadravecz, au loc slujbe în bisericile protestante din piețele Kalvin (reformată) și Déak (luterană) și în biserica unitariană de pe strada Hold. Adunarea Națională

ține o sesiune extraordinară la ora 11.00, iar președintele István Rakovszky rostește o scurtă alocuțiune, deplângând dezmembrarea unei comunități seculare și lansând un apel la populația din teritoriile separate. Putem considera că documentul de la 4 iunie este practic și actul de naștere al revizionismului ungar.

Tratatul de la Trianon consacra dezmembrarea Ungariei, inițiată de acțiunea trupelor cehoslovace și românești începând cu toamna anului 1918 dar mai ales de hotărârea luată de populația majoritară din teritoriile pierdute de a se desprinde din statul ungar. Ungaria pierde 70% din teritoriul ei și peste trei milioane de locuitori. Un maghiar din trei se găsea în situația de minoritate într-o nouă țară. Ungaria trebuia să cedeze 103.093 kmp din teritoriul ei României (cu 31,6% maghiari); 61.633 kmp. Cehoslovaciei (30,3% maghiari); 20.551 kmp, regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor (30,3 maghiari) și 4020 kmp, Austriei (8,9% maghiari). Ungaria de la Trianon are de acum înainte o suprafață de 92. 963 kmp și 7.615.117 locuitori, din care 88,3% sunt maghiari. Tratatul mai menționează că se permit doar maximum 35.000 de soldați în forțele armate[1].

Argument pentru fruntariile etnice

Nu le-a fost chiar atât de ușor Marilor Puteri Aliate și Asociate (Franța, Regatul Unit, SUA, Italia) să fixeze fruntariile în care se vor situa statele succesoare imperiului bicefal al Austro-Ungariei. Argumentul hotărâtor l-a constituit componența etnică a teritoriilor aflate în dispută, ținându-se cont și de voința populațiilor respective.

Ungaria se considera în noiembrie 1918 un stat național unitar, cu o singură națiune politică maghiară și cu mai multe naționalități care dispuneau de toate drepturile garantate de legea naționalităților din 1868 și de reglementările ulterioare. Câte de multe drepturi aveau națiunile conlocuitoare se poate vedea și din următoarea statistică rezultată din recensământul din 1910. Astfel, în 1910 aveau ca limbă maternă maghiara: 96% din funcționarii de stat, 91,2% dintre funcționarii publici, 96,8% dintre judecători și avocați, 91,5% dintre profesorii de școală medie, 89% dintre medici. În județul Arad 99% dintre notari, jandarmi, funcționari erau maghiari, doar profesiile liberale aveau un procent ceva mai mare aparținând minorităților etnice. Nici măcar în sistemul de transport public din orașul Arad nu se găsea măcar un angajat român. Doar instituțiile formate de români, cu banii românilor, aveau lucrători români: școlile

[1] Catherine Horel, *Amiralul Horthy, regentul Ungariei*, București, Editura Humanitas, 2019, p. 135.

confesionale, ziarele românești, episcopia greco-orientală, parohiile greco-catolice, Banca Victoria etc.

Conducătorii maghiari dovedeau mult cinism când era vorba de drepturilor românilor, așa cum rezultă și din declarația prim-ministrului Wekerle ca răspuns la cuvântarea deputatului Alexandru Vaida-Voevod din 18 octombrie 1918: „Nimic nu a dovedit mai bine de câtă răbdare a dat dovadă națiunea ungară față de naționalități ca faptul însuși că cuvântarea domnului Vaida a fost ascultată”[2]. Faptul că românii au fost tolerați alături de maghiari a fost marea realizare a guvernului Regatului Ungariei!

Există și alte date statistice care vin să scoată în evidență politica de maghiarizare forțată a naționalităților conlocuitoare. Astfel, între 1899 și 1914 în mai puțin de 20% din numărul școlilor primare din Ungaria se preda altă limbă decât maghiara. Acțiunea de maghiarizare coordonată de stat urmărea impunerea limbii statului în toate instituțiile, chiar dacă erau susținute din bani privați. Între 1869 și 1891-1892 numărul școlilor primare pur maghiare a crscut de la 42% la 56%, iar numărul școlilor nemaghiare a scăzut cu 14%[3].

În același recensământ din 1910 (recensământ făcut de autoritățile maghiare care au recurs la tehnici subtile de influențare a respondenților spre a se declara maghiari) situația demografică în Imperiul Austro-Ungar era următoarea: din 51,4 milioane de locuitori, 28,5 milioane se aflau sub administrarea Vienei, iar 20,9 milioane sub administrarea Budapestei. Din totalul populației incluse în partea austriacă a imperiului, germanii reprezentau doar 35,58% (9,95 milioane locuitori), restul de 64,42% fiind reprezentat de slavi (cehi – 6,4 milioane; polonezi – 5 milioane; ucraineni – 3,5 milioane; sloveni – 1,25 milioane; sârbo-croați – 0,8 milioane); italieni - 768.000 (aproximativ 2,75% din populație); români (în Bucovina) - 275.000 (aproximativ 0,98% din populație) și unguri (aproximativ 11.000, adică 0,045% din populație).

În regiunile aflate sub administrația Budapestei, din 20,9 milioane locuitori numai 10 milioane, adică 48,1% erau unguri, restul erau de origine nemaghiară: slavi – 5,4 milioane, reprezentând 25,8%; românii (locuind în Transilvania, Maramureș, Crișana, Banat) numărau aproape 3 milioane, ceea ce reprezenta 14,15% din populație; germanii – 2 milioane, reprezentând 9,85, plus alte grupuri etnice care numărau 0,5 milioane adică 2,2%. Pe ansamblul monarhiei austro-ungare, națiunile dominante

---

[2] Corneliu Mihail Lungu, Ioana Grigorie, Ioan Scurtu, *1920 un act de justiție. Documente*, București, Editura Elion, 2001, p. 46.

[3] Paul Lendvai, *Ungurii*, București, Editura Humanitas, 2001.

reprezentau 43% iar popoarele subordonate 57%, adică aproximativ 29 milioane, din care românii numărau 3,2 milioane, adică 6,5%[4].

Comparate, cele două statistici – prima care reflecta reprezentativitatea populațiilor în profesiile și funcțiile importante ale statului maghiar și cealaltă care reflectă, chiar și deformat, componența etnică – oferă un subiect de reflecție legat de ceea ce însemna egalitatea în drepturi dintre națiunile dominante și națiunile conlocuitoare, care, împreună, erau majoritare.

Pe noi ne interesează în primul rând situația din Transilvania, regiunea disputată de români și de unguri, de aceea vom apela tot la recensământul maghiar din 1910, ultimul realizat de statul maghiar înainte de Primul Război Mondial. În acel an în Transilvania se găseau următoarele etnii:

Români	2.909.260	46%
Maghiari	1.617.231	25,7%
Secui	441.636	7%
Germani	731.964	11,6%
Sârbi/croați	287.122	4,6%
Ruteni	164.443	2,6%
Slovaci	42.674	0,6%
Alții	109.842	1,7%

Românii erau majoritari în 2971 comune, adică în 64,7%, maghiarii în 616 comune (13,4%), secuii în 417 comune (9,1%), iar germanii în 350 comune (7,6%). În 243 comune existau alte naționalități. Chiar și luați împreună cu secuii, ungurii nu reprezentau, prin urmare, mai mult de o treime din populația Transilvaniei.

Pentru județele limitrofe intrate parțial în componența Transilvaniei s-a luat ca bază populația fiecărei comune[5].

Populația în județele de graniță

În condițiile acestui adevărat creuzet de popoare, foarte amestecate între ele, neexistând regiuni cu o populație pură din perspectivă etnică, era deosebit de greu de a se trasa granițe care să despartă etniile în așa fel încât să se regăsească fiecare individ între granițele limbii sale. Exemplificăm afirmația noastră cu situația existentă în două județe de la granița de vest a României de astăzi.

---

[4] *Magyaroszag, tortoneti demografija*, Budapest,1963.

[5] Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, Bucureşti, Editura, Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983, p. 384.

Astfel pentru Bihor recensământul din 1910 numără 582.132 de oameni din care: unguri 307.221; germani 2183; slovaci 8178; români 261.494; ruteni 186 etc. Vorbeau ungureşte 368.514.

Comitatul Arad avea o populaţie de 351.222 indivizi, din care: Unguri 78.130; germani 3433; slovaci 5174; români 229.476, ruteni 670, sârbi 322 etc. Vorbesc ungureşte 123.564[6].

Structura etnică din plăşile situate la graniţa actuală cu Ungaria din judeţul Arad în 1900 arăta în felul următor: Plasa Arad – români 34%; maghiari 44,2%; germani 18%; sârbi 2% etc.; Plasa Ineu – români 82%; maghiari 14%; germani 15% etc.; Plasa Elek – români 38%; maghiari 26,7%; germani 29,7% etc.; Chişineu Criş – români 59%; maghiari 35,5%; germani 3,5% etc.; Plasa Pecica – români 31,2%; maghiari 49,7%; germani 11,5% etc.; Şiria – români 54,7%; maghiari 18%; germani 25,25[7].

Mai mult decât atât, componenţa naţională în localităţile considerate a constitui graniţa etnică din judeţul Arad era şi ea amestecată: Talpoş = I români şi II unguri; Apateu, români; Mişca, I români şi II unguri; Sintea, I români şi II unguri; Chereluş, I români şi II unguri, Cherechiu, români; Miniş, I români şi II unguri; Păulişul vechi, I români şi II unguri; Lipova, I români, II germani şi III unguri. La Macea în 1890 existau 2380 români şi 641 maghiari, iar la Şiria 3926 români şi 1062 maghiari.

Aceasta era situaţia atunci când au fost făcute măsurătorile care au luat în calcul situaţia etnică în părţile aflate în dispută. Trebuie spus însă că elementul românesc a scăzut, din cauza deznaţionalizării, până în 1910 în număr mare în Banat, Maramureş, Satu Mare având situaţie mai bună în Arad, Cenad, sudul Bihorului. Românii de aici au înregistrat între 1880-1910 un spor de 30,4% pe când în Banat de doar 10,7%.

Într-o singură statistică situaţia era favorabilă maghiarilor, aceea a oraşelor, în care aveau într-adevăr preponderenţă în vestul României de astăzi: Arad = 63.166 locuitori, din care: unguri 46 085, români 10 279 (16,3%), germani 4365, sârbi 1816 etc.; Oradea = 64169 locuitori, din care: unguri 58 420, germani 1416, români 3604. La fel se prezenta situaţia şi la Satu Mare, Carei, Salonta. Delegaţia maghiară la Conferinţa de Pace, condusă de contele Apponyi, a exploatat această situaţie argumentând că oraşele aveau şi o pondere economică şi culturală care se extindea asupra arealului înconjurător, dându-i un caracter maghiar. Prin urmare dislocarea

---

[6] Ştefan Manciulea, *Graniţa de vest*, Baia Mare, Editura Gutinul SRL, 1994, p. 127.

[7] Corneliu Pădurean, *Populaţia comitatului Arad în secolul al XIX-lea*, Arad, Editura Universităţii Aurel Vlaicu, 2003, p. 270.

lor într-un stat cu o altă limbă de comunicare şi alte realităţi economice şi culturale ar primejdui dezvoltarea în continuare a întregii zone.

Graniţa etnică aşa cum a fost definită la Conferinţa de Pace de la Paris şi trasată pe teren de către specialiştii marilor puteri a suscitat numeroase controverse în rândul celor care au studiat situaţia la faţa locului, pentru că în calcul nu a intrat doar componenţa naţională ci şi unele argumente economice, de proprietate, de infrastructură etc. Astfel că au rămas de o parte şi de alta a frontierei localităţi cu preponderenţă maghiară sau dimpotrivă, românească, drumuri care nu mai puteau fi folosite, pământuri, proprietăţi funciare care erau pur şi simplu despărţite de noua frontieră, familii despărţite de rudele lor etc. şi, prin urmare, au trebuit efectuate numeroase înţelegeri care să reglementeze cât se putea problemele apărute. Prin urmare drumul pentru definirea şi fixarea graniţelor în teren a fost lung şi a început imediat după sfârşitul Primului Război Mondial.

Frontiera Tratatului din 1916

Frontierele care urmau a fi recunoscute de către puterile Antantei României după încheierea Primului Război Mondial au fost îndelung negociate de către delegaţiile celor două părţi. S-a convenit, în primul rând, ca acestea să ţină cont de compoziţia naţională a teritoriului ce se voia încorporat statului român şi apoi să se ţină cont de consideraţii strategice şi economice. Un caz aparte l-a constituit frontiera nordică, din Bucovina aflată în administrarea Austriei, unde avea ambiţii teritoriale şi Imperiul Rus care invoca argumente etnice. În cele din urmă, pe linia precizărilor din notele Diamandy-Sazonov din septembrie 1914, în Tratatului de alianţă încheiat în 14 august 1916, Rusia, Franţa, Anglia şi Italia „recunosc României dreptul de a anexa teritoriile monarhiei prevăzute şi hotărnicite la art. VI". Linia de frontieră prevăzută în acest tratat „începe de la Prut, de la un punct al fronturilor actuale între Rusia şi România, aproape de Novosuliţa şi va urca râul până la graniţa Galiţiei la întâlnirea Prutului cu Ceremuşul. De aici va urma frontiera dintre Galiţia şi Ungaria până la punctul Stog, cota 1655. Mai departe va urma linia de despărţire dintre apele Tisei şi Vizului ca să ajungă la Tisa, la satul Trebuza, mai sus de locul unde se uneşte cu Viza. De la acest punct ea va coborî malul Tisei până la 4 km mai jos de locul unde se întâlneşte cu Someşul lăsând satul Vasares-Nameni României. Va continua apoi, în direcţia sud, sud-vest până la un punct la 6 km de oraşul Debreţin. De la punctul acesta va atinge Crişul la 3 km mai jos de locul de întâlnire a celor doi afluenţi ai săi, se va uni apoi, cu Tisa la înălţimea satului Algyo, la nord de Seghedin, trecând la apus de satele Groshaza şi Bekeşsamson, la 3 km, de care va face o mică îndoitură. De la

Algyo, linia va coborî malul Tisei până la vărsarea sa în Dunăre şi, în sfârşit, va urma malul Dunării până la frontiera actuală a României[8].

Pentru satisfacerea în întregime a idealurilor naţionale, România se obliga conform Tratatului să nu încheie pace separată cu Puterile Centrale, respectiv cu Imperiul Austro-Ungar. Dar evoluţia operaţiunilor militare după intrarea în Război a României în noaptea de 15/16 august 1916 a dus, în cele din urmă, la semnarea unei păci separate cu inamicul votată de către parlament în ziua de 6 mai 1918, dar nesancţionată de suveran. Acesta a fost pretextul folosit de puterile Antantei Cordiale pentru a declara caduc Tratatul din august 1916 şi astfel au căzut de la sine şi frontierele negociate, mai ales că niciodată puterile vestice nu au fost pe deplin convinse de justeţea lor.

Principiile Wilsoniene de recunoaştere a drepturilor naţiunilor la autodeterminare şi reintrarea României în război la 10 noiembrie 1918 au făcut ca bătălia pentru frontiere să capete un rol primordial pentru România, care a făcut eforturi diplomatice şi militare deosebite spre a-şi impune punctul de vedere. Revoluţiile comuniste declanşate în Rusia la 7 noiembrie 1917 şi la Budapesta în 20 martie 1918 vor da o nouă forţă argumentelor româneşti de unitate naţională.

Frontiera de pe Mureş

Imediat după ce Germania a cerut armistiţiu în 11 noiembrie 1918, în 13 noiembrie (31 octombrie stilul vechi), la Belgrad s-a negociat armistiţiul dintre Antantă şi Ungaria prin care s-a stabilit până unde trebuie să se retragă armatele austriece, ungare şi germane pe frontul din Transilvania. Trebuie specificat că România nu a fost invitată la negocierile purtate la Belgrad. În consecinţă, reprezentanţii aliaţilor nu au ţinut cont de înţelegerile cu România încheiate în august 1916 şi deci nici de revendicărilor populaţiei majoritare româneşti din Transilvania. Convenţia încheiată cerea guvernului ungar ca în termen de 8 zile să-şi retragă toate trupele la nord de linia marcată de Valea Superioară a Someşului Mare – Bistriţa – Mureş (satul) – Mureş până la confluenţa lui cu Tisa. Ca urmare a Convenţiei, Diviziile 7 infanterie şi 1 Vânători plus alte formaţiuni militare româneşti au înaintat până la începutul lui decembrie 1918 pe linia de demarcaţie fixată. Pe de altă parte, guvernul de la Budapesta îşi rezerva dreptul de a guverna asupra întregului teritoriu populat de români aflat în posesia Ungariei înainte de 1918.

---

[8] C. Botoran, I. Calafeteanu, E. Campus, V. Moisuc, *România şi Conferinţa de Pace de la Paris (1918-1920)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1983, p. 89.

După semnarea armistițiului dintre Germania și puterile Triplei Înțelegeri (Antanta) armata germană a lui Makensen a început retragerea din România prin trecătorile Carpaților Meridionali și pe drumurile Transilvaniei spre țara natală. În același timp, în Transilvania românii au preluat puterea prin consiliile naționale proprii și gărzile naționale în localitățile unde majoritatea era românească. De la jumătatea lunii noiembrie s-a declanșat acțiunea de alegere a delegaților la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia pentru a hotărî în baza principiilor wilsoniene de autodeterminare unirea cu România. La 1 Decembrie 1918, Marea Adunare Națională hotărăște unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Sătmarului și Maramureșului cu regatul României, prin urmare linia de demarcație hotărâtă la Belgrad lăsa sub administrație maghiară cea mai mare parte a teritoriilor revendicate. Intervențiile repetate ale guvernului român, ale Marelui Sfat Național, ale delegației române la Conferința de Pace i-au determinat pe aliați să revină asupra liniei de demarcație.

Erorile comise cu prilejul semnării Convenției de la Belgrad au fost recunoscute de însuși generalul francez Franchet d'Esperey, cel care a semnat Convenția. El a afirmat că actul a avut în vedere numai rațiuni militare și, prin urmare, „nu puteam și nici nu eram obligat să țin seama de revendicările teritoriale (ale României), pe care de altfel nu le cunoșteam". La rândul lui generalul Henri Berthelot remarca inechitatea actului de la Belgrad prin care „în Transilvania s-a stabilit o linie arbitrară a ocupației (autorității) române numai din punct de vedere geografic și fără a se ține seama de situația etnografică", reușindu-se fără tăgadă „să defavorizeze pe români"[9].

Frontiera din vestul Transilvaniei

Aducând probe incriminatorii împotriva autorităților ungare cât și argumentând existența pericolului unei agresiuni armate prin concentrarea trupelor ungare în zonele Dej, Cluj, Oradea, comandamentul forțelor aliate de la Salonic și Consiliul Militar Interaliat de la Versailles s-au pus de acord cu guvernul de la București ca trupele române să înainteze spre vest, pe un nou aliniament ce cuprindea localitățile Dej, Cluj, Turda, Aiud, Alba Iulia. (Telegrama din 4 dec 1918 a lui C. Presan). În asemenea condiții armata română, având sprijinul multilateral al populației românești de dincolo și de dincoace de linia de demarcație ca și acordul Consiliului Antantei, a depășit

[9] *Istoria militară a poporului român*, vol. V, București, Editura Militară, 1988, pp. 774-775.

cursul Mureșului și a mutat fără rezistență linia de demarcație spre vest[10].

În urma acestei decizii, Alba Iulia a fost ocupată la 19 decembrie 1918. Trupele regale române au intrat în Deva în 14 decembrie, înaintând patrule până la podul de la Brănișca, unde au instalat o gardă pentru paza căii ferate. Împotriva acestui post, ungurii au trimis un tren blindat care ajungând la pod a deschis foc de mitralieră asupra detașamentului românesc, alcătuit dintr-o companie de infanterie, cu un pluton de mitraliere din Regimentul 10 Vânători și 30 de gardiști din Deva sub conducerea locotenentului Ianculovici. În urma luptei ce s-a angajat ungurii au pierdut 4 morți și 5 răniți. În 25 decembrie, în Brad intră pentru prima dată unități regulate românești, circa 40 de soldați îmbarcați în camioane, în frunte cu maiorul Vișinescu, întâmpinați cu mult entuziasm de gărzile românești locale și de mult popor. Garda din Brad, sub comanda sublocotenentului Aron Petruțiu, prezintă onorul iar protopopul Bradului Vasile Damian rostește emoționat discursul de primire după care corul intonează Marșul Unirii. Răspunde maiorul Vișinescu: „Am venit nu ca în teritorii ocupate, ci ca la frați acasă. Statul român, țara mamă a tuturor românilor este în plină prefacere și în scurt timp va fi printre statele cele mai democratice nu mai ale Europei, ci ale lumii întregi chiar”[11].

Frontiera de pe Carpații Occidentali

Ofensiva diplomatică pentru instalarea administrației românești în toate teritoriile revendicate continuă prin Ion I. C Brătianu, care susținea în Cadrul Consiliului Interaliat, la 19 ianuarie, o amplă, documentată și argumentată expunere în legătură cu participarea României la Război și a afirmat dreptul românilor la unitate națională în contextul pretențiilor teritoriale ale Ungariei și Serbiei: „România cere numai tuturor statelor vecine de a arăta aceeași moderație și de a face aceleași sacrificii în interesul păcii și al liberei dezvoltări a popoarelor și progresului economic al Europei”. În urma demersurilor făcute, Consiliul Interaliat aprobă o nouă înaintare a armatei române spre vest și, ca urmare, până la sfârșitul lunii ianuarie 1919 diviziile 1 și 2 Vânători și 6 infanterie au atins punctele Sighet – Ciucea – Zam. Armata română a fost astfel amplasată pe această linie cu acordul marilor puteri aliate.

De data aceasta, armata română a întâmpinat rezistență și avea să se ciocnească cu detașamente ungare. Guvernul ungar a acuzat guvernul român

[10] Ion Giurcă, „Operațiuni militare între Carpații Occidentali și Tisa”, în *Magazin istoric* (București), anul LII, serie nouă, nr. 4 (625), aprilie 2019, p. 10-13.

[11] Traian Mager, *Contribuții la istoria Unirii – 1918-1919*, Arad, Editura Universității Aurel Vlaicu, p. 49.

că încălcă prevederile convenției de armistițiu. Trebuie spus însă că armistițiul de la Belgrad stabilea retragerea pe toate fronturile dincolo de liniile de demarcație, dar nu interzicea depășirea lor de către forțele Puterilor Aliate și Asociate, prevăzând în mod expres că „armatele puterilor asociate vor ocupa acele puncte strategice din Austro-Ungaria și la acele termene pe care le-ar putea considera necesare pentru a le da posibilitatea de a desfășura operații militare ori de a menține ordinea[12].

Unitățile maghiare iau chiar inițiativa și pătrund dincolo de linia fixată de Consiliul Interaliat și la 16 februarie ocupă localitatea Hălmagiu și pătrund în Ciuci, în timp ce românii se retrag spre Brad. La Ciuci și la Hălmagiu au loc multe abuzuri și atrocități împotriva românilor, bine documentate de Traian Mager în Cartea sa „Contribuții la istoria unirii 1918-1919". Linia demarcațională de la Hălmagiu a fost ocupată de un batalion din Regimentul 2 Honvezi de la Gyula și de un tren blindat cantonat la Hălmagiu, având un detașament la Ciuci, iar o companie din Regimentul 5 honvezi se afla în Hălmăgel, sub comanda lt.col. Iuliu Hummel.

La 23 martie, gardiștii români alungă compania ungurească din Hălmăgel, după care continuă incursiunile spre Brusturi și Ciuci. În 31 martie, honvezii fug și din Hălmagiu în care intră apoi colonelul Rasoviceanu Gheorghe, comandantul Regimentului 9 Vânători, adus recent din garnizoana de la București. Astfel, ținutul Hălmagiului intră definitiv sub administrația românească., frontul stabilindu-se la Ciuci (Vârfuri). Timp de două săptămâni se va staționa pe această linie, în timp ce la Hălmagiu se concentrează unitățile românești pentru a-și continua ofensiva spre vest.

Frontiera de vest

Informat confidențial de generalul francez D'Esperey, la 5 martie generalul Berthelot comunica Marelui Cartier General al armatei române: „Conferința de pace în ședința din 26 februarie, în scopul de a evita orice conflict susceptibil de a stânjeni lucrările în curs, a decis crearea în Transilvania între români și unguri a unei zone neutre, liberă de orice trupe române sau ungare. Punctele principale ale acestei zone neutre vor fi ocupate de trupe franceze (în jur de 2 batalioane și un regiment de cavalerie) care vor avea ca misiune să asigure menținerea bunei ordini și a liniștii în zisa zonă, având concursul, la nevoie, al unei comisii interaliate. ... administrația teritorială rămânând supusă condițiilor fixate prin armistițiu. Zona neutră era astfel delimitată: la est, șoseaua Arad – Salonta, calea ferată

[12] Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *op. cit.*, p. 646.

Salonta – Oradea – Carei – Satu Mare, respectivele orașe fiind fiind excluse ocupației militare românești. Trupele române puteau însă, în acest timp, să utilizeze localitățile și calea ferată dintre ele pentru necesități logistice și economice dar sub controlul aliaților; la nord se va urma cursul râului Someș, la vest era trasată o linie ce pornea de la Tisa, la circa 5 km nord-vest de Vasarosnameny, traversa apoi câmpia la 5 km vest de Debrecen, la 3 km vest de Devavanya, vest de Gyoma, la 5 km vest Oroshaza, Hodmezovasarhely și Szeged. Limita de sud era reprezentată de cursul râului Mureș. Orașul Arad era ocupat de trupele aliate.[13]

În acest context, la 16/29 martie comandamentul francez adresa Marelui Cartier General român întrebarea dacă trupele din Transilvania erau în măsură să execute o ofensivă în Ungaria împreună cu unități franceze. Răspunsul a fost prompt, clar și ferm: „Toate trupele din Transilvania sunt în măsură a executa o mișcare înainte. Armata română așteaptă cu nerăbdare ordinul de atac. Mișcarea înainte poate începe oricând și suntem siguri că se va executa cu succes, oricare ar fi actualmente puterea și voința de rezistență a inamicului. Interesele operative ale ambelor fronturi române impun ca mișcarea să se execute imediat, pentru a termina complet și definitiv cu ungurii”[14].

Pe de altă parte acest demers avea loc în urma hotărârii Comisiei pentru probleme românești și iugoslave, din 11 martie 1919, a Conferinței de Pace, ca frontiera de vest a României să dea posibilitatea ca prin realizarea unei joncțiuni între Kisyono și Nagy-Salonta să dispună de linii de comunicație directe între Dunăre și zona Tisei Superioare, via Arad – Oradea Mare – Carei și Satu Mare.

Hotărându-se o acțiune pe direcția Budapesta, prin cooperarea armatelor cehoslovace, române, sârbe și franceze, la 27 martie / 9 aprilie a avut loc la Belgrad o conferință de coordonare la care din partea României a participat locotenent-colonelul Ion Antonescu, șeful Biroului Operații din Marele Cartier General. A doua zi, a avut loc la București o ședință a guvernului, prezidată de regele Ferdinand I, în cadrul căreia s-a hotărât trecerea imediată la ofensivă pentru ocuparea militară a liniei hotărâte de Consiliul Suprem Aliat, decizia fiind transmisă în capitalele europene și Comandamentului Armatei Franceze, care erau înștiințate că trecerea la acțiune va avea loc în ziua de 16 aprilie. Decizia Conferinței de Pace din 26 februarie prin care s-a dispus retragerea armatei și administrației ungurești

[13] Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari, Campania armatei române din 1918-1919*, București, Editura Enciclopedică, 1994, p. 172.
[14] Ion Giurcă, „Operațiuni militare între Carpații Occidentali și Tisa”, în *Magazin istoric* (București), anul LII, serie nouă, nr. 5 (626), mai 2019, p. 51.

pe linia Arad Salonta – Oradea – Satu Mare a fost anunțată oficial președintelui și guvernului ungar abia la 20 martie 1920. Nota a fost respinsă, guvernul și-a dat demisia și în 21 martie a fost instalat guvernul Garay-Kun care a nesocotit-o, încercând să ia inițiativa militară. La rândul ei ședința Comisiei pentru Problemele Românești și Iugoslave hotărăște la 11 martie 1919 că frontiera de vest a Transilvaniei, va da României posibilitatea ca prin realizarea unei joncțiuni între Kisyono și Nagy-Salonta să dispună de linii de comunicație directe între Dunăre și zona Tisei Superioare, via Arad – Oradea Mare – Carei – Satu Mare[15].

Misiunea de la Budapesta a generalului Smuts, care primise depline împuterniciri pentru aducerea la îndeplinire a mandatului încredințat, nu a reușit să obțină nici măcar angajamentul respectării clauzelor armistițiului de la Villa Giusti. În documentul înaintat guvernului Garay-Kun, la 4 aprilie 1919, se solicita retragerea tuturor forțelor armate ungare înspre vest pe o linie care, plecând de la 3 km est de orașul Mako, după ce părăsea cursul Mureșului, urma traseul 3 km est de Totkomlos, Bekecsaba și Bekeș apoi de la răscrucea drumului de la Berettyoszentmarton se retrăgea cu 15 km față de Debrecen la est și de aici, întorcându-se spre nord est, trecea peste un punct aflat la 5 km vest de Nagyecsed înaintând spre râul Someș - o linie deci ceva mai avantajoasă pentru unguri dacă o comparăm cu cea desemnată prin tratatul din 4/17 august 1916 de la București, cu specificarea că acum se dădeau asigurări că noua demarcație nu va exercita nici o influență asupra eventualelor reglementări teritoriale, în plus trupele române nu vor putea depăși aliniamentul pe care se aflau la acea dată. Acceptarea setului de propuneri ar fi permis generalului Smuts să recomande forului suprem aliat ridicarea blocusului asupra Ungariei[16].

Evenimentele care vor urma vor fi decisiv influențate de ceea ce se petrecea în regiunile românești aflate sub administrație maghiară. Într-o telegramă expediată la 27 februarie generalului Berthelot și colonelului Vix, colonelul Hayaux du Tilly preciza: „Actele de violență continuă fără încetare în regiunile Arad, Oradea Mare. Până la ameliorarea situației cer suspendarea imediată a trenurilor blindate ungurești armate cu mitraliere și cu tunuri, care zilnic bombardează și mitraliază satele și locuitorii din Valea Crișului Alb, care în urma acestor bombardamente zilnice și de necrezut, au trebuit să-și părăsească satele și vitele”. Raportul final era înaintat la 12 martie. Ungurii se dedau la noi atrocități după ce află știrea că linia Satu

[15] Corneliu Mihail Lungu, Ioana Grigorie, Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 136.
[16] Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *op. cit.*, p. 176.

Mare – Oradea – Arad a fost atribuită românilor[17].

În 12 aprilie 1919, Berthelot trimite o telegramă către ministrul de război francez referitoare la cererea Consiliului Dirigent către guvernul român de a proteja populația română de atacurile maghiare.

Abuzurile administrației maghiare din teritoriile ocupate de români, în care oamenii au votat unirea cu Români, pericolul maghiaro-bolșevic și nerespectarea de partea ungară a hotărârilor Conferinței Interaliate au determinat luarea unor măsuri militare pentru punerea lor în aplicare. De fapt scopul principal era de a fixa armata română pe linia de frontieră ce avea să fie hotărâtă la Conferința de Pace de la Paris.

Frontiera Tisei

Era clar pentru toată lumea că hotărârile Aliaților și revendicările românilor nu pot fi impuse decât prin forța armată. De altfel încă din februarie autoritățile române pledau pentru intervenția armată. Din scrisoarea din 20 februarie 1919 de la Paris a lui Al. Vaida-Voevod către Iuliu Maniu se arătau greutățile întâmpinate la Conferința de Pace din cauza jocului duplicitar al Ungariei care răspândește idei bolșevice și răzvrătitoare iar în Transilvania organiza bande ce ucid și jefuiesc, prezentând respectivele atrocități ca fiind săvârșite de români. Iată ce spune, printre multe altele, omul politic român: „După ce în urma unirii ne privim de cetățeni români pretindem scutul armatei române și întrucât dacă nu ni s-ar da ne vom apăra noi înșine, Dar apoi să o facem cu mitraliere și tunuri.

Maghiarii ne ucid și batjocoresc frații și părinții, chiar și prezidentul adunării de la Alba Iulia sub care s-a proclamat Unirea, e amenințat de ei. Atrocitățile nu poate nici Antanta să ne impună nouă aliaților ca să le suportăm, căci noi suntem aliați iar maghiarii dușmani care conspiră cu germanii și cu rușii. Ei răspândesc idei bolșevice și răzvrătitoare prin agenți din aeroplane, ei trimit trenuri blindate sub ochii francezilor ca să terorizeze pașnicii săteni..."[18].

Tot în 20 februarie 1919, generalul Henri M. Berthelot a trimis o telegramă către Ministerul de Război al Franței în care dezvăluie masacrele comise de unguri în Transilvania și solicită ca trupele ungare să fie retrase pe Tisa. „Asupra liniei actualmente ocupate, Comandamentul român este foarte hotărât să se apere. Totodată, am fost asigurat că au fost date ordine ferme, care au fost trimise, pentru ca din nici o parte trupele române să nu provoace nici un conflict. Pe de altă parte, ungurii se dedau întotdeauna la

[17] *Ibidem*, pp. 170-171.
[18] Corneliu Mihail Lungu, Ioana Grigorie, Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 113.

excese. Mr. Popp semnalează în raportul său din 23 februarie, că 52 de români au fost masacraţi la Şiria (Vilagos), la 25 km de Arad." Berthelot a trimis la faţa locului pe col Trousson pentru anchetă[19]. În 12 aprilie 1919, Berthelot trimite o telegramă către ministrul de război francez referitoare la cererea Consiliului Dirigent către guvernul român de a proteja populaţia română de atacurile maghiare.

Având aprobarea aliaţilor, Guvernul român decide în 28 martie/10 aprilie 1919 să pornească ofensiva pe frontul de vest iar în aceeaşi zi generalul C. Prezan a semnat ordinul de operaţii secret nr. 231, care a doua zi a fost înmânat direct generalului Gh. Mărdărescu, numit la comanda tuturor trupelor din Transilvania. Acesta a plecat la Sibiu unde, în seara zilei de 30 martie/12 aprilie, a luat comanda structurii militare din Transilvania urmând să aplice şi să coordoneze nemijlocit ceea ce se stabilise anterior. Pregătirea pentru a trece la ofensivă a fost contracarată de trupele ungare care au luat iniţiativa pe frontul de nord atacând trupele române în lungul văilor Someşului şi Crişului Repede în noaptea de 15/16 aprilie. În dimineaţa de 16 aprilie armata română din Transilvania a pornit ofensiva atât pe frontul de nord, în zona Ciucea cât şi în sud, în zona Ciuci şi înfrânge rezistenţa maghiară în aceeaşi zi, după care în 17 aprilie continuă înaintarea pe văile Someşului şi Crişurilor spre vest. Până în ziua de 1 mai toate rezistenţele sunt înfrânte şi trupele române ajung pe malul stâng al Tisei unde se opresc.

Ofensiva diplomatică

În şedinţa din 8 februarie 1919, experţii britanici, americani, francezi şi italieni au prezentat 4 proiecte cu privire la frontiera de vest a României. Dintre ele cea mai avantajoasă pentru români era propunerea britanică, care mergea la aproximativ jumătatea distanţei dintre linia Tratatului din 1916 şi cea fixată ulterior la Trianon. În sectorul de nord linia de cale ferată Carei - Nagyecsed, până în apropierea confluenţei Someşului cu Tisa, ar fi aparţinut teritoriului românesc. De asemenea, în sectorul sudic oraşele Gyula şi Mako erau atribuite şi ele României. Linia franceză mergea uşor spre est de linia britanică, cu excepţia că la nord linia Carei – Nagyecsed – Cop (în teritoriul cehoslovac) era atribuită României în schimb la sud localitatea Mako Ungariei. Liniile americană şi italiană erau trasate la est de Satu Mare – Oradea – Arad şi nu se întemeiau pe criteriul etnic. Linia americană urma un traseu care ajungea până aproape de dealurile Zărandului, lăsând Podgoria în România., în timp ce graniţa propusă de italieni pleca de la Vărădia de

[19] *Ibidem*, p. 127.

Mureș peste dealurile vestice până la est de Satu Mare La 12 mai 1919 (când armata română se afla pe Tisa), cei 4 mari își vor da acordul asupra traseului frontierei „uitând" să-l comunice României. Decizia forumului internațional se va amâna până în toamna anului 1919[20]. Precizăm că Linia frontierei de stat dintre România și Ungaria a fost hotărâtă de Comisia teritorială a Conferinței de Pace fără consultarea României și fără participarea ei.

La 11 iunie 1919, Consiliul celor 5 miniștri de externe i-a comunicat și lui I. I. C. Brătianu această frontieră. Orice încercare a șefului guvernului român de a discuta această frontieră, cererea sa de a studia documentația de care s-au folosit experții au fost respinse. „Domnul Brătianu ar trebui să înțeleagă bine – riposta Robert Landing, șeful departamentului de stat al SUA – că Comitetul a aprobat și a votat această frontieră, iar Balfour, omologul său britanic, sublinia la rându-i că „această convocare prevede pur și simplu comunicarea frontierelor. Nu poate fi deci vorba de discutarea liniei de frontieră". Această frontieră – preciza el – a fost reglementată de comisiuni, de către Consiliul Celor Cinci și de Consiliul Celor Patru"[21].

În timp ce aveau loc aceste discuții armata română aflată pe Tisa fost împiedicată să-și creeze capete de pod pe malul drept al râului, mizându-se pe buna credință a guvernului maghiar care nu va încerca să contraatace. Se înmulțesc însă eforturile diplomatice de a se hotărî definitiv stabilirea granițelor etnice dintre România și Ungaria invocându-se și argumente de ordin politic după cum reiese și din telegrama ministrului plenipotențiar SUA la București către Ambasada SUA din Franța referitoare la conflictul dintre Franța și România.

„Timp de secole ungurii au fost opresorii românilor din Transilvania, ei au fost întotdeauna nedrepți și față de celelalte naționalități care locuiau în regatul lor. Din totalul de 450 membri ai Parlamentului Ungariei, numai 4 erau români, 2 erau slovaci și 31 erau reprezentanți ai sârbilor și celorlalte naționalități. Cu alte cuvinte micul regat al Ungariei avea peste 400 de voturi, iar toți ceilalți, care reprezentau trei pătrimi, aveau doar 38 de voturi. Pe parcursul perioadei în care au avut o poziție dominantă în cadrul Austro-Ungariei, ei au devenit deosebit de duri și au avut un comportament tiranic. România a intrat în Război pentru a-i elibera pe cei patru milioane de români care trăiesc în Transilvania. De aceea România și Ungaria au fost inamice pentru o lungă perioadă de timp. Cu toate acestea bolșevismul din Ungaria nu afectează în nici un fel România. Soldații români și cei

[20] Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *op. cit.*, p. 158.
[21] C. Botoran, I. Calafeteanu, E. Campus, V. Moisuc, *op. cit.*, p 387.

transilvăneni pornesc fără ezitare împotriva Ungariei, deşi echipamentul lor este foarte sărac, mulţi dintre ei neavând uniforme şi fiind nevoiţi să umble în zdrenţe. Conflictul actual existent între Ungaria şi România a fost declanşat de unguri, fapt pe care l-am afirmat şi în telegrama mea cu nr. 30, din 16 aprilie"[22].

Generalul Pelle invocă şi pericolul bolşevic într-o scrisoare către preşedintele Consiliului de miniştri francez: „Dacă bolşevismul se va impune şi se va dezvolta în Ungaria în favoarea toleranţei de care s-a bucurat din partea Antantei, el nu va întârzia să pună mâna pe Viena, de unde va ameninţa Italia şi Elveţia sau va ajunge şi-n Bavaria"[23].

Teama de bolşevism reiese şi din telegrama generalului Lobit, comandantul armatei franceze din Ungaria către comandantul armatei franceze din Turcia în care prezintă memoriul doctorului Varjassy, prefect de Arad, asupra mijloacelor de extirpare a bolşevismului din Ungaria. Între altele acesta spune că Ungaria nu poate exista din punct de vedere economic fără Banat, fără Transilvania şi partea de nord a ţării. Opinia publică care îşi dă seama de această stare de lucruri disperată a dat ocazia lui Bella Khun şi aderenţilor săi să exploateze acest teren pentru a provoca revoluţia socială şi a pune mâna pe putere". Se mai spune că acest bolşevism este periculos pentru toată Europa. Pentru salvarea de bolşevism el propune ocuparea Ungariei de trupe franceze şi, doi, acordarea unei cât de mari autonomii naţionalităţilor din Ungaria (Transilvania, Banat, Nordul Ungariei), iar pentru a putea satisface statele vecine s-ar putea face o Confederaţie a acestor ţări sub protectorat francez – „Confederaţia dunăreană". Ideea aceasta a fost lansată de mulţi oameni politici, de diplomaţi care voiau să mai salveze câte ceva din ideea imperială a unei regiuni central europene care să se dezvolte pe temeliile trecutului pe care îl idealizau şi credeau că aşa se poate susţine o dezvoltare economică armonioasă.

Desigur că şi delegaţia Ungariei la Conferinţa de pace, condusă de contele Apponyi făcea eforturi disperate de a salva ceea ce se mai putea salva.

Între altele, Apponyi spunea ambasadorului naţiunilor aliate la Budapesta: „Starea economică în care se va găsi Ungaria, privată de 2/3 din teritoriul său şi, pe de altă parte, sentimentul naţional care o va determina să recupereze cel puţin câteva dintre teritoriile smulse statului ungar, sunt în opinia contelui Apponyi, motivele care trebuie să dicteze această atitudine Ungariei. El nu mi-a spus că ţara sa nu va renunţa niciodată la speranţa de a

[22] Mihail Lungu, Ioana Grigorie, Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 161.
[23] *Ibidem*, p. 228.

reintra în posesia teritoriilor veritabil ungare, care după părerea lui nu pot fi abandonate națiunilor vecine. Mi-a spus că pacea Europei va fi fără încetare amenințată, dacă în viitorul apropiat nu ni se va face dreptate".

După ce a trecut în revistă situația privind teritoriile cedate României, Contele Apponyi recunoaște că în Transilvania există un mare amestec de rase. Românii și ungurii s-au amestecat într-un fel care face problema mai complicată. În același timp el afirmând că, în conformitate cu hărțile etnografice cele mai riguros constituite, există un culoar ungar veritabil între mulțimile de unguri depărtate de patria mamă. În alte părți românii domină incontestabil, dar cu simpatie deja atenuată mult, după părerea interlocutorului meu, pentru frații lor din România de la instaurarea regimului corupt și venirea la putere a generalului Averescu. Prin urmare, contele Appony preconizează crearea în Ungaria a unui stat autonom Transilvania, sub suveranitate ungară"[24]. Ungaria nu pretindea să i se facă dreptate în virtutea dreptului istoric ci doar a dreptului real al naționalităților și solicită plebiscite.

Respingând ideea organizării unui plebiscit în fostele teritorii stăpânite de Ungaria și așa zisul drept milenar al Ungariei asupra Transilvaniei, într-o scrisoare către contele Apponyi, la 6 mai 1920, președintele Conferinței A. Millerand spunea că. „voința popoarelor s-a exprimat în zilele din octombrie și noiembrie 1918, atunci când dubla monarhie s-a prăbușit și când populațiile îndelung asuprite s-au unit cu frații lor italieni, români, iugoslavi și cehoslovaci". Răspunzând delegației Ungariei care încerca să justifice că fixarea noilor frontiere lăsa înafara statului ungar o parte din populație și că Ungaria are un drept milenar asupra Transilvaniei, scrisoarea președintelui Millerand preciza: „Împrejurările etnografice din Europa centrală sunt așa încât este, într-adevăr, cu neputință ca frontierele politice să coincidă, în toată întinderea lor, cu frontierele etnice. Urmează ca unele nuclee de populație maghiară - și puterile aliate și asociate nu s-au resemnat fără părere de rău la această necesitate – se vor găsi trecute sub suveranitatea unui alt stat . Dar nu se poate pretinde, pe temeiul acestei situații, că ar fi mai bine să nu se schimbe vechiul statut teritorial. O stare de lucruri chiar milenară, nu are temei să dăinuiască mai departe când s-a constatat că e contrară dreptății"[25]. De asemenea, în 6 mai 1920, Alexandru Millerand informează pe președintele delegației ungare, contele Apponyi, cu privire la chestiunea condițiilor de pace și termenul de

[24] *Ibidem*, p. 334.
[25] Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *op. cit.*, p. 690.

10 zile acordat delegației ungare pentru transmiterea unei declarații conținând autorizația de semnare a Tratatului de Pace.

La o întrunire a reprezentanților marilor puteri în Cabinetul d-lui Pichon, vineri, 11 iulie 1919 Mareșalul Foch declara: „Am înțeles că trebuie procedat astfel ca Ungaria să respecte condițiile armistițiului pe care ea le-a acceptat". El mai spunea că forțele ungare au crescut de la 6 la 9 divizii. Succesul pe care l-au obținut contra cehoslovacilor le-a îmbunătățit moralul care este ridicat. Dacă trebuie ca Ungaria să respecte condițiile, trebuia ca ea să-și reducă forțele la cele 6 divizii și pe de altă parte să evacueze anumite teritorii"... rezultatele ce trebuie obținute sunt de două feluri: mai întâi să fie învinsă armata ungară și apoi să fie ocupată Budapesta"[26].

Atitudinea agresivă a Armatei Roșii ungare, manifestată în tot cursul lunii iunie, de la incursiunii de infanterie și bombardamente de scurtă durată asupra pozițiilor românești până la raiduri de aviație în spatele acestora, se va intensifica la începutul lui iulie fapt ce reclama o nouă ofensivă românească pentru a sili Ungaria să respecte hotărârile Aliaților. Situația s-a complicat și prin acțiunea ofensivă a Armatei Roșii ungare din 16 mai asupra forțelor cehoslovace, profitând de oprirea românilor pe Tisa. Prin această inițiativă ungurii voiau ca la joncțiunea dintre grupările aliate româno-cehoslovacă să se creeze un culoar spre regiunea unde acționau trupele bolșevice, reușind să ocupe orașul Miskolc. Analizând situația existentă, luând în considerare atitudinea războinică a Republicii Sfaturilor de la Budapesta, la ședința Conferinței de Pace de la Paris ținută la 11 iulie sub președinția lui Georges Clemanceau, a fost analizată pe larg posibilitatea concertării forțelor aliate în vederea stăvilirii pregătirilor de război ale Ungariei. S-a arătat atunci că aliații aveau pe frontul ungar 12 divizii din care 6 de infanterie și una de cavalerie române dar nu s-a putut lua o decizie fermă din cauza ezitărilor Marii Britanii.

Răbdarea aliaților a fost pusă la grea încercare de însuși guvernul maghiar al lui Bela Kun care în nici un fel nu dorea să recunoască granițele care restrângeau Ungaria la mult mai mult decât spera el să obțină. În 17 iulie 1919 forțele ungare și-au încheiat concentrarea pe frontul român după care au efectuat recunoașteri de aviație și au început o puternică pregătire de artilerie cu intensitate maximă în noaptea de 19/20 iulie. Operația ofensivă a armatei ungare a început în zorii zilei de 20 iulie și trupele ungare au început forțarea Tisei. După unele succese inițiale ale ungurilor armata română în urma unui plan bine chibzuit a trecut la contraatac între 24-26

[26] Mihail Lungu, Ioana Grigorie, Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 219.

iulie așa încât în 27 iulie Marele Cartier General Român anunța că inamicul a fost azvârlit de pretutindeni peste Tisa pe întreg frontul Tisei.

„Cele întâmplate la Tisa, unde se desfășoară lupte în toată puterea cuvântului, este o consecință a ignoranței și a relei voinți a celor mari, ne-au oprit când puteam ajunge la Budapesta fără nici un sacrificiu, au amenințat că nu erau încă gata să execute, iar astăzi când sub această amenințare inamicul s-a pornit împotriva noastră, așa zișii aliați stau cu brațele încrucișate în dreapta și în stânga câmpurilor de bătaie". Spunea Ion I. C. Brătianu într-o scrisoare adresată către Victor Antonescu de la București reproșând inactivitatea și nehotărârea aliaților[27].

Forța ofensivă a ungurilor s-a stins repede în urma rezistenței românilor. În urma evenimentelor de pe Tisa, armata română s-a concentrat pentru a putea porni o contraofensivă care să pună capăt definitiv amenințării ungurești și, ca urmare, în noaptea de 29/30 iulie a început înaintarea spre Budapesta. Forțele ungare nu au mai fost în stare să opună o rezistență puternică așa încât în scurt timp, la 4 august ora 18, generalul Mărdărescu primea pe bulevardul Andrassy defilarea unui detașament compus din Regimentul 6 Roșiori. Budapesta și Ungaria aflată la est de Dunăre a intrat sub ocupație românească.

Budapesta și Ungaria de la est de Dunăre au intrat astfel sub ocupația armatei române, România având în acest fel un atu important în susținerea granițelor etnice. În acel timp Puterile aliate și asociate au hotărât definitiv frontiera dintre România și Ungaria. Aliniamentul stabilit de Consiliul Suprem la Conferința de Pace, linia respectivă conform notei din 12 octombrie 1919, fiind declarată graniță definitivă a României în spre Ungaria.

Frontierele hotărâte la Conferința de pace au trebuit securizate și apărate până la urmă de către armata română care a început în noiembrie 1919 retragerea de la Budapesta pentru a se opri pe malul stâng al Tisei unde a așteptat până când a primit suficiente asigurări că noul guvern ungar nu va întreprinde demersuri de a forța militar sau diplomatic ceea ce s-a hotărât.

La 1 februarie 1920, generalul C. Prezan a emis ordinul Nr. 6718/1920 care prevedea: „Guvernul a hotărât să evacueze regiunea de la est de Tisa care conform deciziei Congresului de pace aparține Ungariei. În consecință se ordonă: Trupele și autoritățile noastre se vor retrage înapoia liniei, care, deocamdată, va forma frontiera dintre noi și Ungaria. Evacuarea regiunii va începe îndată ce se vor lua măsuri pregătitoare și se va face în

[27] *Ibidem*, p. 229.

ordinea următoare: depozitele noastre de orice natură, aflate în zona care urmează a fi evacuată; materialele grele ale trupelor, autoritățile administrative, grănicerii şi vămile, materialul rulant, trupele de operațiune[28]. Ordinul C.T.T. pentru evacuarea Grupului Tisa a fost transmis abia la 16 februarie 1920. Din acesta rezulta că evacuarea armatei române se va efectua în patru etape succesive, dintre care în ultima (8-11 martie) se vor retrage unitățile militare fiind stabilit aliniamentul pe care aveau să-l ocupe ulterior.

În 20 februarie 1920 Al. Vaida Voevod trimite o scrisoare lui Lloyd George referitoare la retragerea trupelor române din Ungaria pe aliniamentul stabilit de Consiliul Suprem al Conferinței de Pace, linia respectivă, conform notei din 12 octombrie 1919, fiind declarată graniță definitivă a României în spre Ungaria.

Domnule președinte

„Guvernul român a ordonat conform hotărârii Consiliului Suprem, retragerea trupelor române de la Tisa pe linia stabilită de Conferința Păcii și conform notei din 12 octombrie 1919 declarată ca graniță definitivă a României înspre Ungaria. Evacuarea acestor ținuturi s-a început. Greutățile tehnice care se opun unei evacuări repezi sunt foarte mari, lipsa de cărbuni, zăpadă de ½ metri, ger până sub 10-15 grade minus". Cere trimiterea unor personalități militare pentru a inspecta situația armatei române. Al Vaida mai spune că Marele Cartier român se va conforma absolut dispozițiilor pe care domnii generali vor găsi de bine să le ia[29].

Argumentele delegației maghiare prin care se exprimă temeri că Transilvania va suferi mult din cauza ruperii legăturilor economice cu patria mamă, că populația maghiară va fi discriminată și alungată de pe pământul strămoșesc nu au influențat în vre-un fel decizia Marilor Puteri așa că în 4 iunie 1920 s-a semnat tratatul de Pace cu Ungaria, care în partea II/3 stabilea frontierele Ungariei cu România care vor arăta în felul următor de la sud la nord: „De la punctul de mai sus definit spre est-nord-est și până la un punct de ales pe râul Maros, la aproximativ 3 km 500 în amonte de podul căii ferate de la Mako la Szeged. O linie de determinare pe teren; de acolo spre sud-est, apoi spre nord-est și până la un punct de ales la aproximativ 1 km la sud de stațiunea Nagylah; cursul râului Maros spre amonte; De acolo spre nord-est și până la eșindul limitei administrative dintre comitatele Csanad și

[28] Ion Giurcă, „Evacuarea teritoriului Ungariei", în *Magazin istoric* (Bucureşti), anul LIII, serie nouă, nr. 3 (636), martie 2020, p. 15.
[29] Mihail Lungu, Ioana Grigorie, Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 300.

Arad la nord-vest de Nemetpereg: O linie de determinat pe teren, trecând între Nagylak și stația de cale ferată; De acolo spre est-nord-est și până la un punct de fixat pe teren între localitățile Battonya și Tornya; Această limită administrativă trecând la nord de Nemetpereg și de Kispereg; De acolo și până la cota 123,9 aproximativ 1 kilometru 200 la est de Magosliget, punct comun celor trei fruntarii ale Ungariei, Românei și Ceho-Slovaciei (teritoriul rutean); O linie de determinat pe teren, trecând la vest de Nagyvariaș, Kisvarjas și Nagyratos, la est de Dombegyhaz, Kevermes și de Elek, la vest de Ottlaka, Naz-Pel, Gyula Varsand, Ant și Illye, la est de Gyula, Gyula-Vari și Kotegian, tăind calea ferată de la Nagyszalonta la Gyula la aproximativ 12 km de Nagyszalonta și între cele două bifurcații pe care le formează încrucișarea acestei căi ferate cu calea ferată de la Szeghalom la Erdogyarak..."[30]

Dar abia la 10 august 1920 se vor încheia definitiv discuțiile privitoare la frontiere atunci când s-a semnat Tratatul între principalele puteri Aliate și Asociate și Polonia, România, Regatul Sârbo-Croato-Sloven și Cehoslovacia privitor la anumite fruntarii ale acestor state. Tratatul constituie o completarea Tratatului de la Trianon, prin care se stabilește frontiera României cu Ungaria și a tratatului de la Saint-Germain-en-Laye, prin care Austria recunoștea că teritoriul Bucovinei aparține României. El a fost încheiat între SUA, Imperiul Britanic, Franța, Italia, Japonia și cele 4 țări: România, Polonia, Cehoslovacia, Iugoslavia. În preambulul Tratatului se arată că are scop „să asigure suveranitatea României, Poloniei, Statului Sârbo-Croato-Sloven asupra teritoriilor care le sunt în mod respectiv recunoscute"[31].

Frontiera de vest a României respectiv cea de est a Ungariei a rămas aceeași până astăzi, la 100 de ani de la fixarea ei definitivă. Temerile maghiare privind deznaționalizarea maghiarilor și a dezastrului economic ce va urma vor fi spulberate definitiv în secolul ce a urmat. Chiar dacă în primii ani populația maghiară a scăzut din cauza emigrației în Ungaria a diverșilor proprietari de pământuri, a funcționarilor și a unor categorii de liber profesioniști situându-se în 1930 la 1,4 milioane, iată că pe termen lung, în 1977 numărul maghiarilor va crește la 1,7 milioane (7,9%). În 1930 județul Arad va număra 488.359 locuitori dintre care români erau 304.838 iar maghiari 88.542 și germani 58.639. Într-adevăr în orașul Arad, reședința județului cu același nume populația românească a sporit substanțial reușind să o egaleze pe cea maghiară: 32.523 români și 31.639 maghiari. Acest

[30] *Ibidem*, pp. 348-349.
[31] Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *op. cit.*, p. 604.

fenomen se explică prin venirea în oraș a locuitorilor de la sate, care erau preponderent românești, prin înlocuirea funcționarilor maghiari cu funcționari români și prin alipirea la municipiul Arad a comunei românești Micălaca. Dar dacă este să facem o comparație asupra modului în care au fost tratate minoritățile din fiecare țară vom arăta doar că în 1920 au fost recenzați 23.695 români în Ungaria pentru ca în 1990 să mai existe 17400 români iar în 2001 doar 7995.

Integrarea Transilvaniei în România s-a făcut relativ ușor, cu respectarea reglementărilor internaționale privind protecția minorităților iar dezvoltarea economică și progresul social nu s-a oprit, dimpotrivă prin deschiderea piețelor a căpătat un nou avânt.

BIBLIOGRAFIE

Botoran, C., Calafeteanu, I., Campus, E., Moisuc, V., *România și Conferința de Pace de la Paris (1918-1920)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1983.

Giurcă, Ion, „Evacuarea teritoriului Ungariei", în *Magazin istoric* (Bucureşti), anul LIII, serie nouă, nr. 3 (636), martie 2020, pp. 15-19.

Idem, „Operațiuni militare între Carpații Occidentali și Tisa", în *Magazin istoric* (Bucureşti), anul LII, serie nouă, nr. 4 (625), aprilie 2019, pp. 10-13.

Idem, „Operațiuni militare între Carpații Occidentali și Tisa", în *Magazin istoric* (Bucureşti), anul LII, serie nouă, nr. 5 (626), mai 2019, pp. 50-53.

Horel, Catherine, *Amiralul Horthy, regentul Ungariei*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2019.

Istoria militară a poporului român, vol. V, București, Editura Militară, 1988.

Lendvai, Paul, *Ungurii*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2001.

Lungu, Corneliu Mihail, Grigorie, Ioana, Scurtu, Ioan, *1920 un act de justiție. Documente*, București, Editura Elion, 2001.

Mager, Traian, *Contribuții la istoria Unirii – 1918-1919*, Arad, Editura Universității Aurel Vlaicu.

Magyaroszag, tortoneti demografija, Budapest, 1963.

Manciulea, Ștefan, *Granița de vest*, Baia Mare, Editura Gutinul SRL, 1994.

Mușat, Mircea, Ardeleanu, Ion, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, Bucureşti, Editura, Științifică și Enciclopedică, 1983.

Pădurean, Corneliu, *Populaţia comitatului Arad în secolul al XIX-lea*, Arad, Editura Universităţii Aurel Vlaicu, 2003.

Preda, Dumitru, Alexandrescu, Vasile, Prodan, Costică, *În apărarea României mari, Campania armatei române din 1918-1919*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1994.

Decontul vizitei regale la Arad. 23 iunie 1931

The Expense Report of the Royal Visit to Arad. June 23, 1931

Aurel DRAGOȘ
Ineu, judeţul Arad
Colectivul monografic Arad

Abstract
The official visits of the heads of state are public in advance, especially if the head of state - in our case - His Majesty Carol II, is invited to a city like Arad.

His Majesty King Carol II was officially invited by the Arad City Hall and Prefecture, in today's terms, on a working visit. The invitation was issued in the spring of 1931 and the Royal House accepted it, setting the date for June 23, 1931.

Keywords*: king Carol II, visit, Arad, costs, invitation.*

Vizitele oficiale ale șefilor de state, sunt cunoscute din vreme, mai ales, dacă șeful statului – în cazul nostru – Majestatea Sa Carol al II-lea, este invitat într-o urbe precum Aradul.

Majestatea Sa Regele Carol al II-lea a fost invitat oficial de Primăria și Prefectura Arad, într-o vizită de lucru, în termenii de azi. Invitația a fost lansată în primăvara anului 1931, iar Casa Regală a acceptat-o, fixând ziua de 23 iunie 1931.

Pentru a onora această vizită de cel mai înalt rang, Protocolul impunea pregătiri pe măsură, administrative, de siguranță, invitați puțini și vizita unor obiective care să-l impresioneze pe Majestatea Sa Regele Carol al II-lea.

Sarcina organizării primirii Majestății Sale Regele Carol al II-lea, a revenit Primăriei Municipiului Arad, Primarului dr. Raicu Aurel și Consiliului municipal.

Prin adresa nr. 19.309/1931, aflăm că lucrările și pregătirile necesare pentru primirea înaltului oaspete erau terminate, după cum se precizează în ședința ce a avut loc în 18 iunie 1931 la Primăria Arad, a Consiliului Municipal convocată de primarul dr. Raicu Aurel. „Având în vedere că în bugetul pe anul 1931 nu sunt prevederi pentru acoperirea acestor cheltuieli, DECIDEM: Sumele necesare pentru cheltuielile împreunate cu primirea Majestății Sale Regele Carol al II-lea să se achite din portofoliu".

„Domnul primar este rugat să intervină la Prefectura Județului, ca și aceasta să suporte 50% din cheltuielile ce se vor efectua”[1].

Primăria Arad revine cu o adresă la Prefectura Arad în 8 iulie 1931, atașând Borderoul cu acte justificative în sumă de 323.815 lei, ce reprezintă cheltuielile ocazionate cu primirea Majestății Sale Regele Carol al II-lea, în ziua de 23 iunie 1931.

Prefectura Arad nu a răspuns cererii Primăriei, iar aceasta revine în 19 octombrie 1931, reiterând cu Borderoul justificativ, plata sumei în cuantum de 50% din cheltuielile totale în sumă de lei 323.815[2].

[1] Arhivele Naţionale, Serviciul Judeţean Arad, *fond Prefectura jud. Arad, 1296*, Inv. 157/1932, Arad, 1932, f. 7.
[2] *Ibidem*, f. 5.

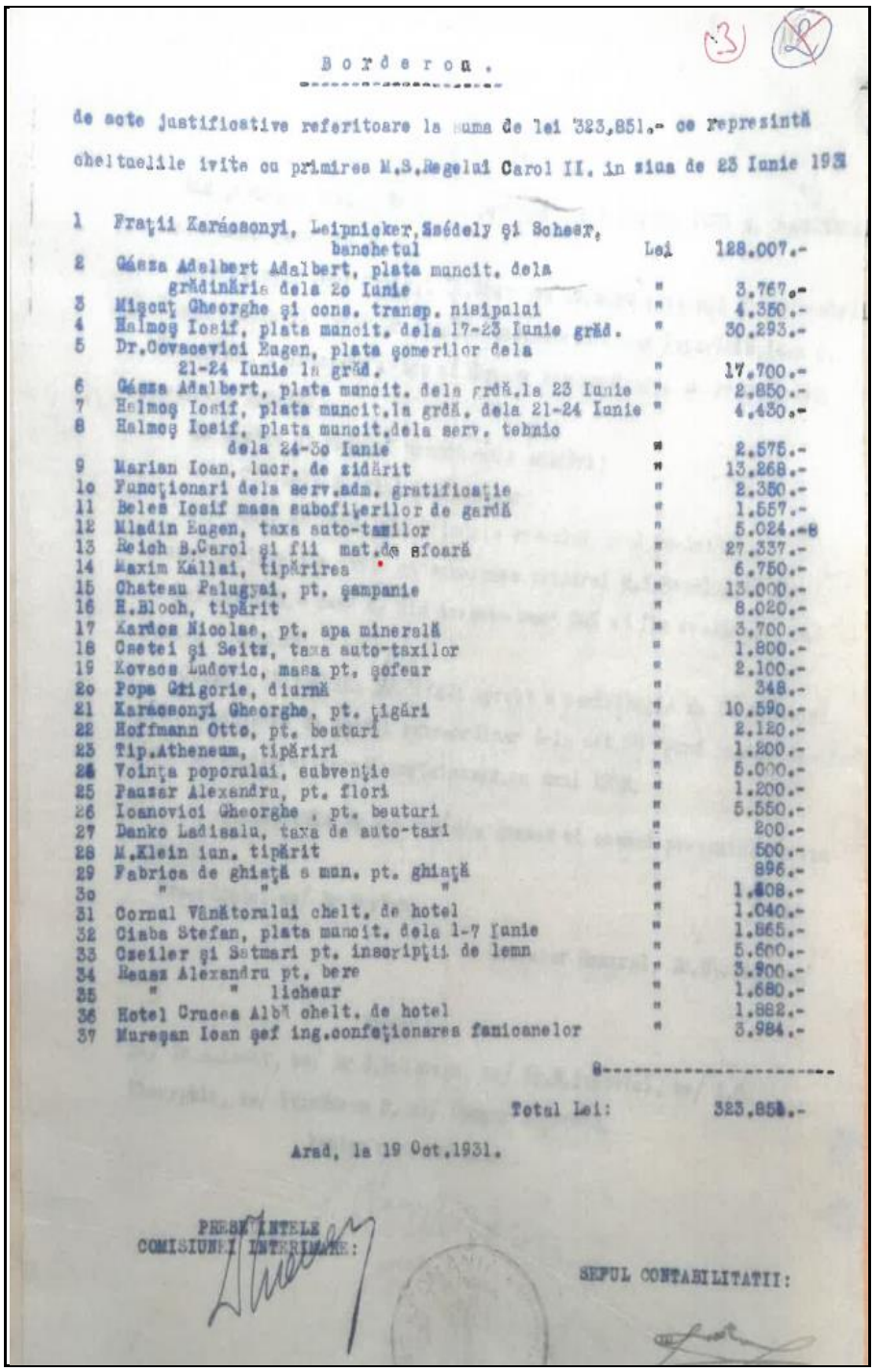

Bordereau.

de acte justificative referitoare la suma de lei 323,851.- ce reprezintă cheltuelile ivite cu primirea M.S.Regelui Carol II. în ziua de 23 Iunie 193

1	Fraţii Karácsonyi, Leipnicker, Szédely şi Scheer, banchetul	Lei	128.007.-
2	Gáspa Adalbert Adalbert, plata muncit. dela grădinăriе dela 2o Iunie	"	3.767.-
3	Micoaţ Gheorghe şi cons. transp. nisipului	"	4.350.-
4	Halmoş Iosif, plata muncit. dela 17-23 Iunie grăd.	"	30.293.-
5	Dr.Covacevici Eugen, plata şomerilor dela 21-24 Iunie la grăd.	"	17.700.-
6	Gáspa Adalbert, plata muncit. dela grădă.la 23 Iunie	"	2.850.-
7	Halmoş Iosif, plata muncit.la grădă. dela 21-24 Iunie	"	4.430.-
8	Halmoş Iosif, plata muncit.dela serv. tehnic dela 24-3o Iunie	"	2.575.-
9	Marian Ioan, lucr. de zidărit	"	13.268.-
1o	Funcţionari dela serv.adm. gratificaţie	"	2.350.-
11	Beles Iosif masa subofiţerilor de gardă	"	1.557.-
12	Mladin Eugen, taxa auto-taxilor	"	5.024.-8
13	Reich S.Carol şi fii mat.de sfoară	"	27.337.-
14	Maxim Kállai, tipărirea	"	6.750.-
15	Chateau Palugyai, pt. şampanie	"	13.000.-
16	H.Bloch, tipărit	"	8.020.-
17	Kardos Nicolae, pt. apa minerală	"	3.700.-
18	Csetei şi Seitz, taxa auto-taxilor	"	1.800.-
19	Kovacs Ludovic, masa pt. şefeur	"	2.100.-
2o	Popa Grigorie, diurnă	"	348.-
21	Karácsonyi Gheorghe, pt. ţigări	"	10.590.-
22	Hoffmann Otto, pt. beuturi	"	2.120.-
23	Tip.Atheneum, tipăriri	"	1.200.-
24	Voinţa poporului, subvenţie	"	5.000.-
25	Pauzar Alexandru, pt. flori	"	1.200.-
26	Ioanovici Gheorghe , pt. beuturi	"	5.550.-
27	Danko Ladislau, taxa de auto-taxi	"	200.-
28	M.Klein ian. tipărit	"	500.-
29	Fabrica de ghiaţă a mun. pt. ghiaţă	"	896.-
3o	" " "	"	1.408.-
31	Cornul Vânătorului chelt. de hotel	"	1.040.-
32	Ciaba Ştefan, plata muncit. dela 1-7 Iunie	"	1.865.-
33	Czeiler şi Satmari pt. inscripţii de lemn	"	5.600.-
34	Reusz Alexandru pt. bere	"	3.900.-
35	" " licheur	"	1.680.-
36	Hotel Crucea Albă chelt. de hotel	"	1.882.-
37	Mureşan Ioan şef ing.confecţionarea fanioanelor	"	3.984.-
	Total Lei:		323.851.-

Arad, la 19 Oct.1931.

PREŞEDINTELE COMISIUNEI INTERIMARE:

ŞEFUL CONTABILITATII:

Primăria Arad revine cu o nouă adresă în 3 februarie 1932, către Prefectul Aradului – Dr. Gheorghe Șerban, „pe baza adresei noastre cu nr. 19.309, din 8 iulie 1931, aci anexată în copie, vă rog a dispune rambursarea sumei de lei 161.925 din partea dumneavoastră în favorul caseriei acestui municipiu”[3].

Prefectura Aradului dă următorul răspuns:

„Primăria orașului a înaintat un Borderou despre cheltuielile ivite cu ocaziunea primirii Majestății Sale Regele, în suma de lei 323.851 și cere, ca din această sumă 50% să fie suportată din partea județului.

Pentru acest scop n-avem proceduri bugetare. La art. 109/1931, Fond pentru deschidere de credite extraordinare, este disponibilă suma de lei 317.839. – 18/II. 1932”[4]

Șeful serv. fin.
SS indescifrabil

În aceeași scrisoare se convoacă ședința Comisiunei Interimare județene Arad pentru ziua de 4 martie 1932.

„Procesul verbal al ședinței din 4 martie 1932, are nr. 9, iar membrii Comisiunei erau următorii:

Președintele, Dl Prefect Dr. Gheorghe Șerban, prezenți fiind membrii: Dr. Aure Lazăr, Dr. Ioan Moldovan, Dr. Nicolae Popoviciu, Ioan C. Gheorghiu, Tălmăceanu Petre, Hunyar Algernon și dr. Ioan Nichin secretar general.

S-a dezbătut – la cap II – întâmpinarea de la Serviciul Financiar, Dosar 3658/1932. Primăria orașului Arad.

Comisia Interimară Județeană aprobă o contribuție de 50.000 lei, prin deschiderea de credit extraordinar de la art. 88 – Fond pentru deschidereaa de credite extraordinare pe anul 1932”[5].

Este de subliniat lipsa Primarului Arad de la lucrările acestei Comisii Interimare.

„Primăria Arad revine cu o nouă solicitare la Prefectul Aradului, cu adresa nr. 3342/1932/6 septembrie.

Domnul Prefect,

„Cu onoare vă rugăm a ne aviza asupra rezultatului adresei noastre nr. 3342 din 3 februarie a.c. prin care am cerut ordonanțarea sumei de lei

[3] *Ibidem*, f. 5.
[4] *Ibidem*, Adresa nr. 03658.
[5] *Ibidem*, f. 3.

161.925, drept contribuția județului la cheltuielile ivite cu ocaziunea primirii Majestății Sale Regele Carol al II-lea în ziua de 23 iunie 1931”[6].

Arad 6 septembrie 1932

Președinte Secretar general
Comisiunei Interimare SS
SS

Notă: semnatarii acestei petiții nu se regăsesc ca participanți la ședința Comisiunei Interimare din 4 martie 1932.

Răspunsul Prefecturii Arad nu s-a lăsat așteptat un timp prea îndelungat. A fost hilar, chiar dacă nu avem în vedere un singur aspect; ale cui interese au fost puse pe masa discuțiilor sau convorbirilor cu Majestatea Sa Regele Carol al II-lea? Nu ale orașului și județului Arad?

Iată răspunsul Prefecturii Arad.

Către
Primăria Municipiului Arad.

„La adresa dumneavoastră nr. 3342/1932 avem onoarea a vă comunica, că județul nu poate contribui cu nici o sumă la cheltuielile ivite cu ocaziunea primirii Majestății Sale Regele Carol al II-lea din ziua de 23 iunie 1931, deoarece nu s-a angajat la suportarea acestor cheltuieli”.[7]

Șef. Serv. fin. 10/IX.1932
SS
Prefect SS

„Năravurile” nu sunt ale copiilor, ci ale unor instituții care prin însăși statutul lor au obligații de serviciu și etice de a fi în slujba cetățeanului la bine și la rău.

Pentru cetățenii urbei arădene a fost o mândrie vizita Majestății Sale Regele Carol al II-lea, fiind primit cu dragoste și simpatie. De altfel, Aradul a fost îndrăgit de Majestatea Sa, pentru arhitectura sa occidentală, dar mai ales căldura și vibrația mulțimii pe tot traseul străbătut de la gara CFR până în centrul municipiului.

[6] *Ibidem*, f. 4.
[7] *Ibidem*, f. 6.

BIBLIOGRAFIE

Arhivele Naţionale, Serviciul Judeţean Arad, *fond Prefectura jud. Arad, 1296*, Inv. 157/1932, Arad, 1932.

Arhivele Naţionale, Serviciul Judeţean Arad, *fond Prefectura jud. Arad, 1296*, Inv. 157/1932, Adresa nr. 03658.

Evenimente militare și măsuri administrative din timpul celui de al Doilea Război Mondial în Arad

Military Events and Administrative Measures during the Second World War in Arad

Horia TRUȚĂ
Profesor, Galeriile Turnul de Apă Arad

Abstract
Romania's military campaigns in World War II profoundly affected the entire socio-political, economic and cultural life of the country. The study's objective is to present the military events and administrative measures in Arad and its surroundings during the whole conflagration, with an obvious military emphasis on: the recruitment and the differentiated training of combatants, the militarization and the adaptation of the production of economic units for war, the direct armed confrontations on these territories, the situation of Romanian and Soviet prisoners, Romanian refugees, German Jewish and ethnic civilian deportees, the aerial bombardment of Arad, the management of funerals, the military honours and parades, the cenotaph graves and memorials, the managing the claims of the Soviet occupation army (1944-1958), etc.

Keywords*: war, prisoners, refugees, camps, deportees, bombings, military occupation.*

Tratatul de Pace semnat la Paris în 10 februarie 1947, încheia capitolul dureros al participării României în cel de al Doilea Război Mondial, conflict militar început în est împotriva Rusiei sovietice și terminat în vest împotriva Germaniei naziste, alături de care a intrat în război. Și în est ca și în vest obiectivul României a fost considerat legitim și anume recuperarea teritoriilor răpite în vara anului 1940. Dacă după 23 august 1944, ani în șir Campania din Est a fost considerată o gravă eroare, rațiunile au fost de ordin politico-propagandistic. În realitate redobândirea teritoriilor dintre Prut și Nistru, a Basarabiei, nordului Bucovinei și a Ținutului Herța era la fel de îndreptățită ca și cea a nord-vestului Transilvaniei. Victimele războiului au fost deopotrivă atât din rândul militarilor cât și al civililor. Confruntările sângeroase din tranșee, bombardamentele, deportările și prizonieratul, teroarea instituită în Transilvania, Basarabia și Bucovina de Nord au solicitat națiunii un efort imens, studiat încă insuficient și nu la adevăratele sale dimensiuni. Ceea ce nu se lua atunci în calcul au fost enormele sacrificii ale populației și viitorul rezervat României sub ocupația

sovietică. Complexele evenimente militare, generate de politica confuză și contradictorie au fost percepute nuanțat de populația Aradului care a fost pusă în situația de a se integra în efortul general privind gestionarea refugiaților, deportaților și prizonierilor de război, a suferit efectele bombardamentelor aeriene, a confruntărilor militare directe, a lipsurilor economice generate de război, administrând pierderile umane, materiale și pretențiile armatei sovietice de ocupație.

Militarizarea economiei și raționalizarea consumului

După abdicarea regelui Carol al II-lea în favoarea fiului său Mihai I (6 septembrie 1940), guvernul generalului Mihai Antonescu a consolidat alianța cu puterile Axei, considerând că pentru securitatea noastră, nu există posibilitatea de a ne separa de Germania și Italia. Regimul de dictatură militară instituit de guvern, a pus întreaga economie la dispoziția efortului de înzestrare și pregătire a armatei. Se resimțea lipsa forței de muncă, materiilor prime, alimentelor și energiei, greutăți în comercializarea produselor industriale, restricții de transport, generând restrângerea activității economice. Au fost introduse cartelele pentru consumul curent la zahăr, ulei, carne, untură, săpun, pâine. De asemenea, pentru ajutorarea populației sărace, cu mai mulți copii, au fost înființate comitete locale, sub patronajul unor societăți caritabile sau a primăriei. În privința țărănimii s-a prevăzut un nou regim al cerealelor prin care se lăsa agricultorilor o cantitate de doar 60 kg grâu de persoană pentru întreținere. În administrația unor unități economice arădene considerate strategice, ca Uzinele de vagoane, ITA, Indagrara, Uzina Electrică au fost numiți comandanți militari, iar producția întregului județ a fost pusă în slujba susținerii războiului. S-a permis organelor militare controlul în întreprinderi, cărora li s-a permis modificarea regulamentelor de ordine interioară în sensul interzicerii, sub aspre sancțiuni a grevelor, protestelor de orice fel, părăsirii locului de muncă, întrunirilor, carcera și bătaia, devenind metode de terorizare. Recrutările și concentrările militare, pierderile de pe front au avut ca efect diminuarea forței active de muncă și a producției în toate ramurile economiei. După un scurt stagiu de instrucție militară, noile eșaloane de combatanți erau trimise în tranșee pentru a completa efectivele rărite.

Administrarea refugiaților români din Bucovina de Nord, Basarabia și Transilvania

Încheierea tratatului de neagresiune între Germania nazistă și Uniunea Sovietică (Moscova, 23 august 1939), cunoscut sub numele de Pactul Ribbentrop-Molotov, a marcat începutul dezmembrării României.

Interesul Moscovei, față de Basarabia menționat în articolul III din Protocolul Adițional Secret, a fost îndeplinit la 26-27 iunie 1940 prin transmiterea și acceptarea de către Guvernul României a Notelor ultimative de cedare imediată a acestui teritoriu, alături de nordul Bucovinei, revendicat ca o recompensă pentru *exploatarea de către guvernul burghezo-moşieresc român a provinciei dintre Prut şi Nistru, în cei 22 de ani de ocupaţie*.

Succesul Moscovei, a determinat Budapesta să reclame revizuirea granițelor cu România în Transilvania, dorință îndeplinită la 30 august 1940 când în urma Arbitrajului de la Viena, a fost impusă cedarea către Ungaria a unei, o fâșii din Crișana, Maramureș și nordul Ardealului cu o populație de 2.609.007 locuitori și anume: 1.304.903 români (50%), 968.064 maghiari (37,1%), 72.109 germani (2,8%), 148.649 evrei (5,7%), 28.098 ruteni (1,1%), 87.184 alte etnii (3,4%).

După retragerea armatei române din aceste teritorii, noii ocupanți au dezlănțuit, asupra populației un șir neîntrerupt de atrocități, arestări, confiscări, expulzări, astfel că intelectualii satelor, lucrătorii din instituții, unități economice, alături de oamenii simpli, au ales calea pribegiei.

În ansamblu, până în 7 octombrie, au obținut repatrierea sau dreptul formal de a se repatria din Basarabia și nordul Bucovinei în România 21.000 persoane.

La 22 iunie 1941, armata germană a atacat URSS, România intrând în război de partea acesteia, cu scopul de a-și elibera o parte din teritoriile pierdute un an mai devreme. Odată cu atingerea liniei Nistrului de către Armata Roșie, în martie 1944, a fost înregistrat un alt val de imigrări în România, teritoriile respective din Est, fiind din nou pierdute, de data aceasta cu acordul Statelor Unite și al Marii Britanii

Pentru administrația arădeană, presată de miile de refugiați, s-au ridicat numeroase probleme de locuire, hrană, absorbție a forței de muncă, școlarizare, asigurare de spații și refugii pentru instituții și organizații retrase. Ele au debutat la 6 septembrie 1940 prin înființarea în cadrul Primăriei al Biroului pentru ajutorarea îndrumarea și plasarea populației refugiate din teritoriile evacuate, condus de Tiberiu Guleșiu și Petru Igna. La scurt timp ajutorul de primar Moise Rișcuția a fost investit cu exercițiul rezolvării tuturor acestor chestiuni. În același timp, prefectul Alexandru Vlad, a creat un fond pentru ajutorarea imediată cu bani și hrană a refugiaților săraci, iar sub patronajul episcopului Andrei Magieru, s-a organizat o consfătuire cu autoritățile civile pentru aducerea la Arad a mai multor instituții din teritoriile ocupate. În iarna anului 1943, odată cu ofensiva sovietică spre vest, au urmat, alte șiruri de inventare prin care au

fost identificate: terenuri, depozite, căi de acces, locuințe, alte resurse necesare plasării persoanelor, instituțiilor și organizațiilor economice evacuate. În virtutea Deciziei Ministerului Justiției, în cazul când proprietarul sau deținătorul unui imobil refuza cartiruirea populației refugiate, întreaga clădire putea fi rechiziționată iar opozanții evacuați. Conform recensământului din 16-31 ianuarie 1944, Aradul a pus la dispoziția refugiaților 4.343 camere în care puteau fi cazate 4297 persoane în paturi și 6279 persoane fără paturi, 203 grajduri cu o capacitate de 810 animale

O situaţie deosebită au avut-o după război, foştii refugiaţi din Basarabia, și Nordul Bucovinei evacuați după 1941, care erau vânaţi, pentru a fi repatriați în Uniunea Sovietică unde urma să fie înaintaţi justiţiei și condamnaţi ca dezertori sau trădători. În 1946, guvernul de la Chișinău, a înregistrat 40.000 de repatriați, unii din ei fiind trimiși direct în lagăre din Siberia Deși autoritățile românești au fost complice la repatrierea acestora, există numeroase cazuri de familii și din județul Arad, care și-au riscat viața adăpostindu-i.

Situația prizonierilor sovietici capturați la est de Prut

Pe întreaga campanie desfăşurată la est de Prut (1941-1944), armata română a capturat 91.060 prizonieri: ucraineni, ruşi, calmuci, uzbeci, gruzini, tătari, azeri, români şi de alte naţionalităţi. Acestora, trebuia să li se asigure condiții de cazare, echipare, hrănire și îngrijire medicală. Administrarea lagărelor a fost trecută în sarcina unor comandamente teritoriale, paza fiind asigurată de jandarmerie. Eforturile statului pentru înlocuirea echipamentelor (postav, pânză, opinci, încălțăminte cu talpa de lemn, etc.), alocațiile de hrană similare cu ale soldaților români din interior și asigurarea unei stări igienico-sanitare acceptabile, a fost considerabil. Pentru a ușura aceste sarcini, în 1941, Camera Agricolă a Judeţului Arad, a solicitat preturilor, să comunice propuneri privind utilizarea prizonierilor bolşevici (ruşi) din Lagărul de la Timișoara, la diferite lucrări din teritoriu: refacerea drumurilor, canalizări, îndiguiri (întărirea malului Mureşului la Sâmbăteni, Mândruloc, Pecica), desecări, alte munci la ape (Pâncota, Şiria, Ineu, Chisindia), transportul molozului din demolări etc. Programul de lucru a fost stabilit la 10 ore/zi, sau în mod excepţional 12 ore/zi, situaţie în care prizonierilor urma să li se asigure supliment alimentar. Normele prevedeau, ca beneficiarii să plătească pentru fiecare prizonier, hrană și 75 lei/zi, sumă din care 25 lei constituiau spesele de întreţinere şi 50 lei plata muncii. De asemenea, s-a permis lagărelor să arendeze terenuri pe care să cultive legume, pe care să le valorifice.

În timpul detenţiei au murit 5.221 prizonieri mai ales din cauza tuberculozei, a bolilor pleuro-pulmonare, enteritelor şi a tifosului exantematic. Pe parcurs, numărul acestora s-a diminuat, deoarece prin ordine succesive ale mareşalului Antonescu au fost eliberaţi prizonierii români capturați în Basarabia şi Bucovina, s-au cei cu domiciliul în aceste provincii româneşti, apoi a celor din Transnistria, a invalizilor şi bolnavilor incurabili, astfel încât la 23 august 1944, când acţiunile militare ale României împotriva ruşilor au încetat, se mai găseau internaţi, în 17 lagăre 59.856 prizonieri. Directiva militară din acea zi, prevedea printre altele eliberarea imediată și predarea lor delegaților sovietici. Până la 2 noiembrie, toți au plecat, echipați de statul român cu efecte noi și fiindu-le asigurate pachete cu hrană rece pe timpul transportului până la destinație.

Situația prizonierilor români capturați pe fronturi

Situaţia cea mai grea, a fost creată de imensul număr de prizonieri de război români, capturați, dezarmaţi şi luaţi de ruşi şi occidentali. Aceştia, nu au fost doar victime ale unui conflict armat internaţional, ci în mod incalificabil, au fost timp de peste 50 de ani şi au rămas încă, victime ale statului, legislaţiei, societăţii civile şi istoriografiei române. Soarta lor şi în prezent este neclară. Autorităţile postbelice şi societatea civilă au fost şi sunt încă părtaşe la o nedreaptă ascundere a realităţii care a marcat destinele a 450.000 militari români şi au influenţat dramatic viaţa a peste 2 milioane familii.

În 15 octombrie 1943, din rândul prizonierilor români din Uniunea Sovietică s-a constituit, cu un evident scop propagandistic, Divizia de voluntari *Tudor Vladimirescu,* care a fost trimisă pe frontul anti-german. În caz de capturare membri ei, se găseau până la 23 august 1944, în situația de trădare de țară, urmând a fi judecați și executați conform Codului de justiție militară. După această dată, a luptat alături de Armata română pentru eliberarea Transilvaniei și Ungariei, ajungând până în Munții Tatra. Într-o poziție similară s-au găsit după 23 august 1944 și românii încadrați în Armata Națională de Eliberare, de sub conducerea politică a Guvernului român de la Viena, în frunte cu Horia Sima, formată din membri Mișcării Legionare refugiați în Austria și Germania după eșecul Rebeliunii Legionare (ianuarie 1941). Alți prizonieri români din URSS s-au încadrat ca voluntari în Divizia, *Horia Cloșca și Crișan* constituită la 12 aprilie 1945. După război, ambele au fost asimilate în Armata română

Despre celelalte sute de mii de deținuți din lagărele rusești, solicitările părţii române, chiar şi sub forma unor întrebări aluzive abia dacă-și găseau locul, în întrevederile cu reprezentanţii Comisiei Aliate. Doar

în iunie 1946, primii 500 de ofiţeri români au fost repatriaţi din URSS. Din acest lot, au făcut parte arădenii: cpt. Preot Bara Valeriu – Grăniceri, cpt. Geregan Valeriu – Nădlac, slt. Jarcan T. Marius, Arad, str. I. Babeș 22; lt. Mornăilă Dumitru Arad, str. Bujor 15. Într-un Cuvânt de întâmpinare, tipărit în ziarul local se sublinia: *Dragii noştri fraţi, care aţi fost salvaţi de pieire şi redaţi familiilor voastre prin mărinimia Uniunii sovietice: Fiţi bine veniţi în mijlocul nostru* .

Cei mai mulți au rămas uitaţi în continuare chiar după ce România şi URSS au ratificat în 1949, Convenţia privind tratamentul prizonierilor de război. Unii dintre ei ajungeau în ţară după ce parcurgeau ca nişte fugari, în bună parte pe jos, miile de kilometri ce despart Siberia de România. Relele tratamente, lipsa unor evidenţe precise, rata mortalităţii peste 28%, sunt doar câteva aspecte ale calvarului suportat de prizonierii români în lagărele din Ucraina, Urali sau Siberia. Mai dureros este faptul că aproape fără excepţie, prizonierii români luaţi de către armata sovietică erau prezentaţi dezonorant şi jignitor drept dispăruţi, categorie similară cu cea a dezertorului. Astăzi nici măcar un monument nu le cinsteşte memoria.

Nici pe frontul de vest situaţia nu era mai bună. În iunie 1946, mai existau în lagărele din Germania şi Austria 24.900 prizonieri români. Până la acea dată, au fost repatriaţi 1.254 prizonieri şi 1.144 refugiaţi civili în următoarele trei luni fiind eliberați încă 18.000.

Aplicarea politicii antievreiești

Începând din 1937, au apărut semne de implementare a unor politici cu un caracter antisemit restrictiv. Ele au fost înăsprite în timpul războiului prin exproprierea abuzivă a bunurilor, îndepărtarea evreilor din toate ramurile economiei naționale, introducerea muncii obligatorii neretribuite, strămutare, pauperizare forțată. În 1942 numărul șomerilor evrei a ajuns în Arad la 2000, ponderea cea mai mare fiind acea a funcționarilor și meseriașilor. Fără a se face deosebiri în capacitatea și pregătirea fiecăruia, au fost obligați să se prezinte la munci necalificate pentru săparea canalelor, întreținerea culturilor de orez, legumicultură, irigații. Asemenea lucrări au fost organizate la conacul primăriei de la bariera Șimand – Gai administrat de Federația Zorile, moșia Petrică Petrilă din Pescari (40 evrei), moșia Dohangia Nădab (130 evrei), moșia lui Octavian Ardelean din Socodor (orez) și altele.

Bombardamentele aeriene

Până la 23 august 1944, în întreaga ţară, acţiunile sistematice ale aviaţiei anglo-americane de bombardament şi asalt, stânjeneau economia, constituind factor de stres, descurajator pentru populaţie.

Printr-o dispoziţie administrativă la 25 iunie 1944 primarul Octavian Lupaş, a sistat activitatea comercială în Piaţa *Avram Iancu,* sigura zonă comercială care putea funcţiona în tot timpul zilei rămânând Piaţa *Mihai Viteazul*. Celelalte pieţe de produse menajere: Rădulescu, Arenei, Luptei, Ştefan cel Mare, Împăratul Traian şi Oborul de cereale, urmau se închidă la ora 9 dimineaţa. Măsura a fost luată având în vedere pericolul atacurilor aeriene şi nevoia dispersării locurilor aglomerate, în interesul apărării locuitorilor în cazul bombardamentelor de zi.

Primul bombardament al Aradului a avut loc la 3 iulie 1944 prin *Operaţiunea Frantic Joe*, o acţiune militară comună a aliaţilor sovietici, englezi şi americani. Atacul a fost susţinut de 55 bombardiere B 17 şi 38 avioane de vânătoare P-38. Au fost lansate 200 bombe clasice explozive şi 3.000 bombe incendiare, fiind vizată Gara CFR, Atelierele principale şi Inspecţia CFR, Fabrica de vagoane *Astra,* fostul sediu al Gestapoului din Pădurice, Cazarma de Roşiori de pe Calea Aurel Vlaicu (fostul CPL). Au mai fost atinse şi parţial distruse: FITA, adică fosta întreprindere *Tricoul Roşu*, Căminul de ucenici, azi sediul Liceului de arte *Sabin Drăgoi,* Depozitul de fermentare a tutunului (Grădişte), Centrul de ocrotire al copiilor, Şcolile generale nr. 7 şi 17, Atelierele ICA – autobuze, Depozitul firmei *Andrenyi*, (Calea 6 Vânători), Fabrica de săpun *Vernier,* Fabrica de licheur *Zwak,* Atelierul de tâmplărie *Zbârcea,* Atelierul de tâmplărie *Popovici*, Atelierul de perforat tablă *Kiss,* Atelierul de vulcanizat *Laszlo,* Atelierul de fermoare, Atelierul de bobinat aţă *Aurora,* Depozitul de zahăr unde se aflau vagoane de marfă, Depozitul de zdrenţe *Helman,* hoteluri, restaurante, conducte electrice, de telefon, apeducte, linii feroviare. Au mai fost lovite, în special cu bombe incendiare, 482 de case de locuit.

Raidul aerian s-a desfăşurat în trei valuri succesive. producând Aradului pagube în valoare de 6 miliarde lei. Au fost ucise 190 persoane, rănite 600 şi distruse complet casele a 250 familii. Municipalitatea a decis sprijinirea renovării clădirilor, iar familiilor celor decedaţi le-au fost distribuite gratuit locuri de veci.

Un alt bombardament a avut loc în seara de 31 octombrie 1944, începând cu ora 19,40 de aviaţia germano-ungară. Prin două atacuri succesive, 22 bombardiere au aruncat peste oraş mai mult de 80 obuze, fiind vizată mai ales zona gării. Au murit 2 soldaţi români şi 7 sovietici, alţi 15 fiind răniţi, iar dintre civili 8 bărbaţi şi 2 femei. Tot atunci au fost avariate

aproape 50 de case, iar 200 de vagoane cu materiale de război şi alimente au fost scoase din funcţiune.

Aradul a mai fost bombardat de aviaţia germană în noaptea de 1 noiembrie, însă fără o ţintă precisă. Datorită eficacităţii apărării antiaeriene, bombele au fost aruncate, în locuri mărginaşe, nefiind înregistrate pierderi umane, iar cele materiale au fost minore. La fel s-a întâmplat şi în 19 noiembrie, când aviaţia inamică, deşi a pătruns pe teritoriul municipiului, nu a reuşit să arunce decât 8 bombe, cu urmări neînsemnate.

Alte operaţiuni militare pe teritoriul arădean

Noul curs al luptelor început în noaptea de 23 spre 24 august 1944, a fost marcat de elevii Şcolii de Subofiţeri de Infanterie din Radna, care au dezarmat şi arestat soldaţii germani din detaşamentul de legătură a şcolii militare iar, mai târziu, au capturat în gară, 60 de vagoane dintr-un tren militar german, sosit din Ungaria şi însoţit de 320 soldaţi. În zilele următoare, au mai fost capturate în gara Aradul Nou, alte 63 vagoane din două trenuri germane, care veneau din spre Timişoara cu muniţie şi alte materiale de război.

Tot atunci, au fost dezarmaţi, în mod paşnic, aproximativ 50 de soldaţi şi câţiva ofiţeri din comandamentul garnizoanei germane, care se găsea în Arad la etajul clădirii se la intersecţia străzii Lucian Blaga cu Bulevardul Revoluţiei, personalul din Cazarma de Cavalerie – Sânnicolau Mic, încă 60 militari, aflaţi la Şcoala germană de pe strada Vincenţiu Babeş 11-13 transformată în spital, combatanţi de la Gările CFR Arad şi Aradul Nou, din Cetate, din clădirea Grupului Şcolar Comercial care adăpostea tot un spital, din depozitele germane de pe strada Unirii, din sediul Gestapoului de pe strada Eugen Potier, de la poşta centrală, telefoane şi alte obiective.

În schimb, cei 700 militari germani care deserveau şi păzeau aeroportul, s-au opus predării şi s-au aşezat în dispozitiv de luptă. Lor li s-au alăturat în 25 august, trupe transportate cu 80-100 camioane, care au sosit din Ungaria, trecând brutal peste pichetele de grăniceri din zona Turnu. În ziua următoare, împreună cu o unitate motorizată maghiară, nemţii au încercat să pătrundă în Arad dinspre vest, atacând cazarma militară din Gai. Atacul a fost susţinut de artilerie şi aviaţie care a mitraliat populaţia civilă din cartierele apropiate, fiind distruse şcoala din Gai şi alte construcţii civile. Atacul a fost respins şi aeroportul eliberat, de către soldaţii batalionului 2 din Regimentul 4 Grăniceri-Gai, însă cu numeroase victime şi pagube materiale. Sprijinul a venit din partea Diviziei 1 Cavalerie-Instrucţie, Corpului 7 teritorial al Armatei I-a, a două batalioane de elevi ale Şcolii de subofiţeri Radna, două plutoane de armament greu ale Şcolii de ofiţeri

rezervă de infanterie din Arad, militarii Cercului teritorial, depozitele de armament şi alimente, spitalele militare, gărzile şi alte formaţiuni militare, care au devenit în această situaţie, trupe combatante.

După aproape trei săptămâni, în 13 septembrie 1944, trupe germano-ungare, cu tancuri şi motorizate au trecut frontiera pe un front larg şi au intrat în județul Arad. Cu pierderi de 12 morţi, 28 răniţi şi 275 dispăruţi trupele românești s-au retras prin Piaţa Avram Iancu peste Mureş, regrupându-se în Cetate, apoi prin Frumuşeni spre Lipova. Până seara, Aradul a fost ocupat, inamicul continuându-și înaintarea spre est, desfăşurându-se pe aliniamentul Sâmbăteni, Pâncota, Ineu, Mânerău.

În urma îndeplinirea misiunii, cunoscută sub numele de *Luptele de la Păuliş*, în 20 septembrie 1944, cu participarea Corpului 57 armată rus, s-a trecut la ofensiva asupra Aradului. Două zile mai târziu, în 22 septembrie, armata ungară s-a retras peste graniţă, aruncând în aer cele două poduri rutiere metalice de pe Mureş, centrala telefonică, gara şi podul CFR spre Timişoara și altele.

Pentru atitudinea lor făţiş antifascistă, la 13 septembrie, 1944, în prima zi după ocuparea vremelnică a Aradului de către trupele hortiste, Jakob și Johann Schmetzer au fost arestaţi şi executaţi prin împuşcare în curtea cazărmii militare din Sânicolaul Mic. De asemenea, pe teritoriul Cetăţii, au fost găsite cadavrele cetăţenilor Foldeş Adalbert, Bizam Ladislau, Schwartz Iacob şi Gabor Andrei, *executaţi de călăii fascişti în ultima zi a teroarei horthiste din Arad.* Au fost înmormântaţi cu onoruri în Cimitirul Evreiesc din Grădişte.

Trupele sovietice, intrat în oraş fiind încartiruite în cazărmile din Cetate, Calea Bodrogului, Calea Aurel Vlaicu şi alte clădiri militare din localitate, unde au rămas timp de 14 ani (1958).

Administrarea armatei sovietice de ocupație

Din luna mai până în octombrie 1944, întreaga ţară a fost ocupată de trupele Moscovei, care s-au comportat ca forţă de ocupaţie, timp de 14 ani. La protestele Marelui Stat Major Român, privind staţionarea Armatei Sovietice în România, Comandamentul Frontului II Ucrainean, în 1945, a comunicat oficial că trei divizii vor rămâne pe loc pentru a controla zonele Ploieşti-Valea Prahovei, Bucureşti şi Arad-Deva-Petroşani.

La Arad, trupele sovietice de ocupaţie au fost încartiruite în *Cetate,* Cazarma *Roşiori* de pe Calea Aurel Vlaicu pe locul fostului Combinat de Prelucrare a Lemnului (CPL), cazarma de lângă Cimitirul *Pomenirea* de pe strada Bodrogului, Cazarma de pe Calea Victoriei şi în alte clădiri din Arad şi Lipova, foste unităţi militare româneşti. De asemenea, începând cu luna

noiembrie 1944 şi spitalul municipal a fost preluat cu tot inventarul exclusiv de către trupele sovietice, fiind suspendată activitatea capelei religioase pe motiv că se conturbă, *prin clopote şi cântări bisericeşti*, liniştea bolnavilor.

În noiembrie 1944, au mai fost ocupate pentru a fi transformate în sanatorii ruseşti, alte clădiri importante din Arad, edificii care adăposteau instituţii, şcoli, aşezăminte culturale. De asemenea, în 1948, au fost trecute în proprietatea URSS, unele imobile din Arad, aşa cum au fost cele de pe străzile: Tudor Vladimirescu nr. 1, Episcop Grigore Comşa nr. 29, Zece Mai nr. 18, Latină nr. 3, Episcopiei nr. 9, Mureşanu nr. 15. Ofiţerii şi membri personalului auxiliar au fost cazaţi în locuinţe eliberate special, situate în preajma podului Decebal, în clădirea Teatrului clasic *Ioan Slavici* şi alte edificii publice.

Cheltuielile administraţiei locale pentru armata sovietică se referă la: alimente pentru trupe, mese oferite ofiţerilor şi soldaţilor, hrana, ţigări etc. În plus, corespunzător punctului 12 din Convenţia de armistiţiu, dintre Guvernul României şi Puterile Aliate din 12 septembrie 1944, municipiul a fost obligat să înapoieze Uniunii Sovietice: vagoane, şine, stâlpi, alte materiale aferente tramvaiului adus în 1942 din Odessa. Întreaga instalaţie şi materialul rulant, au fost fabricate, în atelierele din Arad, Timişoara, Reşiţa, transportate şi remontate pe cheltuiala oraşului.

Pentru soldaţii ieşiţi din spitale, trebuiau asigurate reparaţii şi lucrări pentru întreţinerea cantinelor, a comandamentelor, spitalelor, asigurarea forţei de muncă şi a vehiculelor, pentru festivităţi, înmormântări, echipamente, drumuri şi poduri, barăci, amenajări abatoare, etc.. Astfel, în septembrie 1944 a apărut Comunicatul prin care se punea în vedere tuturor croitorilor cu vârsta cuprinsă între 18 și 60 de ani să se prezinte imediat cu mașina de cusut la Liceul de fete Elena Ghiba-Birta unde urma să se înființeze un atelier pentru armata sovietică. Tot atunci, au fost înființate sub comanda căpitanului Gheorghe Cotârlă, detașamente de muncă obligatorie, unde zilnic 300 de oameni, plătiți de primărie lucrau pentru nevoile armatei sovietice, pentru acoperirea cheltuielilor fiind instituit un impozit special asupra populației. În afară de aceştia, la dispoziţia garnizoanelor militare sovietice mai activau zilnic, circa 1000 de oameni neplătiţi. În acest lot erau concentrați și peste 300 meseriaşi pentru a pune în funcţiune întreprinderile distruse de bombardamente

Armatei sovietice, i-au fost livrate de arădeni, până la 30 iunie 1945, o cantitate de 365.086 tone subzistenţe, în valoare de 21,7 milioane dolari. Dar cererile s-au dovedit a fi într-o creştere constantă chiar după încheierea războiului. Calculând cantităţile de zahăr, cartofi, carne, sare, tutun, ţigări, arpacaş, etc. furnizate în contul articolului 10 din Convenţia de armistiţiu, in

coroborare cu raţiile stabilite prin acelaşi document, ele corespundeau întreţinerii unor efective cuprinse între 645.243 şi 1.350.981 oameni. Multe materiale, îndeosebi cereale depozitate în silozuri au fost luate sub formă de captură, fără forme de plată, epuizând şi mai mult disponibilităţile imediate ale României.

Gestionarea victimelor: morți, răniți, orfani, mari mutilați

Chiar de la început, deși aflat la mii de kilometri depărtare de front arădenii, ca și întreaga țară au simțit din plin ororile războiului. Familiile așteptau cu spaimă scrisorile celor concentrați sau aflați în misiuni de luptă. Victimele au început să apară, iar numărul acestora creștea de la o zi la alta. Pentru sănătatea și ocrotirea celor vii, dar și în amintirea celor dispăruți prin stepele Rusiei, în biserici se făceau slujbe religioase, iar clopotele nu încetau să bată. Întreaga presă arădeană publica știri de pe front însoțite de numele celor căzuți.

În 1943, în plină desfășurare a războiului, a fost sfințită Troița eroilor din Gai, pentru cei căzuți pe câmpul de onoare, iar în curtea bisericilor și locurile de veci au apărut primele morminte cenotaf. Pe măsură ce frontul s-a apropiat în cimitirele arădene au fost înhumați cei căzuți în lupte sau în spitale ca urmare a rănilor.

Bombardamentul din 3 iulie 1944, a ucis 190 de persoane. După identificare și întocmirea documentelor, doua zi, seara, la ora 20,30 la Cimitirul *Eternitatea* a avut loc prima înmormântare oficiată de episcopul Andrei Magieru, în prezența primarului dr. Octavian Lupaș și ai altor oficiali ai municipalității. A doua zi, tot acolo, începând cu ora 8.30 au fost înhumate după un ceremonial religios specific fiecărui cult 149 victime: 77 ortodocși, 28 romano-catolici, 4 calviniști, 3 evanghelici, 3 greco-catolici, 8 necunoscuți, 26 fiind cu situația incertă. Alte 24 victime au fost înhumate în Cimitirul *Pomenirea*, alături de 5 membri ai Comandamentului militar german

Cifra exactă a celor morţi şi dispăruţi pe front din Arad, nu se poate stabili cu precizie. Se apreciază că din județul Arad, în ambele fronturi, ar fi în jur de 6500-7000 victime, fără a-i socoti pe cei răniţi, căzuţi prizonieri, sau daţi dispăruţi, al căror număr, necunoscut este cu siguranţă mare. Astfel, numai din *Darea de seamă* a echipelor 5 şi 6, pentru perioada 1-31 martie 1945, a rezultat că în Cimitirul *Pomenirea* au fost înmormântați 697 militari, în 616 morminte individuale şi 3 gropi comune (275 români, 385 ruşi, 29 unguri, 8 germani) din care 67 nu au putut fi identificaţi. La Cimitirul *Eternitatea* au fost înmormântaţi 287 soldaţi uciși în luptă sau morţi în spitale (10 români, 19 unguri, 254 ruşi, 3 germani, ofiţeri superiori, 1

austriac fost prizonier), în Subcetate au fost înregistrate 12 cadavre (6 români, 5 ruşi, 1 ungur), pe Calea Banatului, în curtea casei nr. 205 – 3 ruşi, lângă Biserica Roşie mormântul colonelului rus Kostiuc, în Micălaca – 5 români ; lângă Depoul Gării, la Cantonul 427 – 1 rus şi altele.

Deportații români de etnie germană

La 6 ianuarie 1945, Guvernul generalului Nicolae Rădescu a fost somat de forțele sovietice de ocupație, pentru a identifica și comunica situația nominală a cetățenilor români de etnie germană în vederea deportării la muncă forțată în Uniunea Sovietică. Ordinul avea în vedere toți bărbații cu vârstele cuprinse între 17-45 ani și femeile de 18-30 ani. Erau excluse femeile gravide, cele cu copii de sub un an și persoanele inapte de muncă. La 13 ianuarie 1945, când au început primele arestări ale germanilor, Guvernul a înaintat formal, generalului Vinogradov, vicepreședintele sovietic al Comisiei Aliate de Control pentru România, un protest, dar, așa cum se aștepta, fără a obține vreun rezultat.

În noaptea de 13/14 ianuarie 1945 (sâmbătă spre duminică), poliția i-a ridicat pe șvabii nominalizați din județul Arad, concentrându-i, în sala de spectacole a cinematografului *Scala* de pe strada Vasile Goldiș. Dimineața au fost preluați de armata sovietică și transportați cu camioanele la cazarma de lângă Gara CFR din Aradul – Nou. Acolo au fost urcate în 40 vagoane pentru vite 1.600 persoane, cu destinația Evdovkievka – Ucraina. Ajunși după două săptămâni în lagărul de la Oblast, lângă orășelul Budionovka au format batalionul de muncă pentru internați nr. 1055 și obligați să extragă cantități imense de cărbuni pentru cocseriile sovietice până în 23 octombrie 1949, când s-au întors acasă.

Încălcându-se drepturile internaționale, au fost ridicați alături de sași transilvăneni, peste 33.000 șvabi bănățeni, urcați în vagoane de marfă și duși la minele de cărbuni și centrele industriale sovietice din Dombas (Ucraina), cu un program de lucru de 12 ore zilnic. Peste 5000 au murit dar alții s-au întors după cinci ani.

Cultul Eroilor

La 13 iulie 1945, Divizia 1 Cavalerie şi Instrucţie, întorcându-se la Arad, a fost întâmpinată de populaţia oraşului cu multă însufleţire, în aplauze, flori şi urale. Ei purtau cu bărbăţie o troiţă care i-a ocrotit în blestemul frontului. Lemnul extras din Munţii Tatra, a servit ca material pentru cioplirea monumentului, chiar în timpul luptelor din iarna anului 1944. Crucea a fost montată, în cimitirul Pomenirea şi sfinţită la Sărbătoarea

Înălţării Domnului din 30 aprilie 1946. Doi ani mai târziu a fost mutată în curtea Catedralei Ortodoxe unde se află și în prezent.

După încheierea războiului, împuterniciţi ai primăriilor şi a numeroaselor comisii create, s-au deplasat în teritoriu, în prezenţa unor oficiali militari sovietici, cu scopul identificării mormintelor combatanţilor indiferent de etnie. Era o lucrare dificilă, deoarece, aproape nu exista localitate fără gropi comune şi individuale de curând săpate, în care au fost aşezate cadavrele civililor dar mai ales a numeroşilor soldaţi căzuţi în lupte: români, sovietici, maghiari, germani, austrieci, mare parte fiind în categoria de *necunoscuţi*. În 1945, au fost solicitate Prefecturii confecţionarea a peste 500 de cruci pentru căpătâiul acestor morminte și ridicarea unor monumente.

În memoria şi pentru cinstirea faptelor de glorie, au fost organizate, ceremonii, la cimitire fiind ridicate în grabă chiar câteva monumente. Astfel, la 14 iunie 1945, Garnizoana din Arad, Prefectura, Primăria, Apărarea patriotică, au organizat festivităţi de Ziua Eroilor, la *Crucea Martirilor Arădeni*, Cimitirele *Pomenirea* şi *Eternitatea.*

În 1947, s-a constituit organizaţia de sprijin a luptătorilor antifascişti şi de ajutorare a victimelor războiului. De asemenea s-a decretat posibilitatea subvenţionării de la bugetul de stat a Aşezământului Naţional *Regina Maria*, pentru *Cultul Eroilor*, cu sume diferenţiate în funcție de tipul localității.

Pentru amenajarea grupat a mormintelor, Prefectura judeţului Arad a identificat în buget sume importante. Au fost luate măsuri pentru înființarea în Cimitirul *Pomenirea* al unui Cimitir al *Eroilor sovietici*. Pentru aceasta, au fost exhumate şi reînhumate 1037 cadavre din cimitirele: Nădlac, Eternitatea, Pomenirea, Radna, fiind confecționate 555 cosciuge noi, 61 pietre funerare cu o faţă, 312, cu două feţe și 12 morminte comune din beton însemnate cu stema URSS, steaua sovietică din bronz, numele și gradul militarilor alături de un stâlp memorial și platformă pentru ceremonii.

Concomitent în societatea românească a fost indusă o nouă atitudine faţă de foştii combatanţi. Cei care au participat la luptele de pe Frontul de Răsărit erau consideraţi *trădători ai cauzei naţionale,* iar eroii, proveneau doar din *luptătorii frontului antihitlerist.*

În 1950 primăria a organizat în Cimitirul *Pomenirea* mormintele a 669 eroi români, grupându-le şi aliniindu-le pe o importantă suprafaţă, lângă poartă, în dreapta aleii principale. Au fost comandate pietrele funerare de căpătâi, trapezoidale, simple, pe care a fost scris prin incizie numele şi prenumele, gradul militar şi data morţii. De asemenea a fost aplicat un medalion din aramă rotund cu imaginea unei cruci greceşti. În mijlocul

parcelei municipalitatea a ridicat un monument, din beton placat cu marmură conceput de Kenderesy şi Ivanca, cu textele: *Slavă eroilor căzuţi împotriva fascismului (Diocsoseg a hosoknek a fascismus elleni harczban)*

În 1948, Prezidiul Marii Adunări Naţionale, din R.P.R., a desfiinţat *Aşezământul Naţional pentru Cultul* Eroilor (Decret MAN 48,1948), şi a înlocuit expresia, *Eroi de război,* cu cea de *Luptători antifascişti pentru dreptate şi democraţie*. Tot atunci, a fost instituită, la 9 mai, *Ziua Victoriei* fiind organizate ceremonii comemorative, doar la monumentele şi cimitirele sovietice şi a românilor ucişi pe Frontul de Vest.

La 24 octombrie 1960, cu prilejul sărbătoririi Zilei Armatei Române, a fost dezvelit, în Piaţa Avram Iancu din Arad, grupul statuar compus din 4 personaje, denumit *Monumentul Ostaşului Român* (autor Gavril Covalschi).

BIBLIOGRAFIE

Arhivele Naționale, Arad, Fonduri: *Camera Agricolă, Prefectura Județului Arad (PJA) 1946-1950; Primăria Municipiului Arad (PMA) 1918 – 1947*.

Cimitirul Eternitatea*, Registrul de înmormântări,* 1944.

Cimitirul Pomenirea*, Registrul de înmormântări, XXVII,* 1944.

Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică 1918-1948, Colecție de documente, Arad, 2003.

Glück, Eugen, Roz Alexandru, *Aradul muncitoresc*, București 1982.

Istoria evreimii arădene, 1996.

Popa, Vasile, „Prizonieri sovietici în România (1941-1944)", în *Oficiul Național pentru Cultul Eroilor*, ed. I, 2007, Buzău, 2008.

Schipor, Ilie, „Prizonieri români pe Frontul de Est", în *Oficiul Național pentru cultul Eroilor, Eroi și Morminte, studii și comunicări susținute la Sesiunea anuală a Oficiului Național pentru Cultul Eroilor*, ediția I, București, 1987.

Truță, Horia, *Arad – Gai, Scrieri monografice*, Vol. I, Arad, 2011.

Vultur, Smaranda, Onica, Adrian, *Basarabeni și Bucovineni în Banat*, Timișoara 2010.

II. BISERICA ŞI ŞCOALA
THE CHURCH AND THE SCHOOL

Despre Episcopia şi Mitropolia Ienopolei

About the Episcopate and Metropolitanate of Ienopolis

Doina CHIŞ
Ineu, jud. Arad

Abstract
During the Middle Feudalism, in the territories located in the lower Mureş region and on the middle course of the Crişul Alb River, corresponding to the geographical area of Arad and Zărand counties, often under foreign domination, there was a strong and longstanding religious life, because the Christian faith had been intensively practiced since ancient times. The Romanian people were born Christians throughout the territory inhabited by them.

Keywords*: Ineu, Bishopric, Orthodox Church, bishops, documents.*

În perioada feudalismului mijlociu, în teritoriile situate în regiunea Mureşului inferior şi pe cursul mijlociu al Crişului Alb, corespunzătoare zonei geografice a comitatelor Arad şi Zărand, aflate adeseori sub dominaţia străină, a existat o puternică şi veche viaţă bisericească, deoarece credinţa creştină a pătruns aici şi a fost trăită în toată intensitatea ei încă din cele mai vechi timpuri. Poporul român s-a născut creştin pe întreg teritoriul locuit de el.

Ortodoxia, religia străveche a poporului român, avea organizaţii proprii dintru început, organizaţii aflate sub influenţa Bizanţului ortodox, chiar dacă documentele scrise apar relativ târziu. În anul 1093, pe teritoriul locuit de strămoşii noştri ocupat de unguri, însuşi împăratul Alexie I Comnenul a hotărât ca *neîntârziat să fie trimişi arhierei pentru bisericile ortodoxe de sub dominaţie străină*[1].

[1] Gheorghe Oprea, „Viaţa bisericească din cele mai vechi timpuri până astăzi”, în *Pagini ineuane*, Oradea, 2007, pp. 100-101.

Proprietăţile (vii, pământuri, păduri şi dependinţe) deţinute la Mocrea[2], la Miniş şi la Ceala de mănăstirea de rit răsăritean *Sfântul Teodosie cel Mare Chinoviarhul* (adică începătorul vieţii călugăreşti de obşte) dovedesc,cu mult înainte de emiterea documentelor referitoare la ele şi de introducerea organizării catolice, că în acest teritoriu pulsa o puternică viaţă cultural-religioasă şi politică aflată sub influenţa nemijlocită a Bizanţului şi în contact permanent cu acesta[3]. Călugării care au administrat posesiunile de la Mocrea au întemeiat aşezarea monahală închinată Sfântului Duh (Dienesmonostura)[4], pomenită în documente abia în secolul al XII-lea (anul 1177[5]) şi subordonată organizaţiei monahale a Sfântului Teodosie cu centrul la Ierusalim (secolul al IV-lea) iar apoi la Berheia, lângă Salonic.

Din biserica mănăstirii închinată Duhului Sfânt(Dienesmonostura),ni s-a păstrat un potir din argint aurit[6], având pe el chipul Mântuitorului Iisus Hristos pe cruce şi gravate iniţialele M. Ko. Pe potir mai era sculptat Arhanghelul Mihail şi chipul unui cavaler în armură medievală. În veacul

---

[2] Eugen Glück, „Cu privire la istoricul părţilor arădene în epoca voievodatului lui Ahtum", în *Studii privind istoria Aradului*, Bucureşti, 1980, p. 125; P. Iambor, „Contribuţii documentare privind unele aşezări româneşti din vestul ţării la începutul feudalismului", în *Acta Musei Napocensis* (Cluj-Napoca), 1980, nr. XVII, p. 163: ***Apud castrum de Macra vineas cum terris, nemoribus et pertinentiis suis.***

[3] La începutul sec. al XIII-lea, prelatul Nicolae al mănăstirii centrale a *Sfântului Teodosie cel Mare Chinoviarhul* cerea papei Honoriu III (1216-1227) să ia sub ocrotire mănăstirea sa împreună cu toate celelalte mănăstiri dependente. Papa îi răspundea printr-un document păstrat în două redactări (1216 şi 1218) şi stabilea condiţiile în care se făcea respectiva trecere sub jurisdicţia lui. Documentul menţionează şi locurile unde se aflau posesiunile şi bunurile mănăstirii; printre ele se numărau şi cele situate lângă **castrul Macra**: vii, pământuri, păduri şi dependinţe. Vezi în acest sens: Aloisie Tăutu, „Residui di rito bizantino nelle regioni balcano-danubiane nell'altro medioevo", în *Orientalia christiana periodica*, vol. 15, Roma, 1949, pp. 65-70 (pentru anul 1216) şi Wenzel Gusztav, *Árpádkori uj Okmánytár. Codex Diplomaticus Arpadianus Continuatus*, vol. 1, Pesta, 1860, pp. 151-154; Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitore la istoria românilor*, vol. 1, partea I, Bucureşti, 1887, pp. 61-63 (pentru anul 1218).

[4] Mănăstirea închinată Duhului Sfânt (Dienesmonostura) se afla pe malul drept al Crişului Alb, în apropierea Ineului, aproape de cârciuma numită odinioară *Mândra Măriuţă*, azi dispărută şi în preajma Morii *Bălucana* (situată în apropierea localităţii Bocsig), pe locul numit de localnici *Cetăţuia*.

[5] Moşia Mănăstirii Sfântul Duh (*terra Sanctisspiritus*) şi oamenii mănăstirii (*populo Sanctisspiritus*) sunt menţionaţi în actul de hotărnicie privitor la Capitlul romano-catolic din Arad din anul 1177. Vezi în acest sens documentul reprodus în volumul *Realităţi istorice din vestul şi nord-vestul Transilvaniei. Studii şi documente*, Arad, 2006, pp. 92-106 şi Doina Chiş, *Ineu. Itinerar sentimental în imagini şi documente*, Arad, 2013, pp. 19-21.

[6] *Aradul, permanenţă în istoria patriei*, Arad, 1978, p. 200 (în continuare *Aradul*); Pavel Tripa, *Trecutul oraşului Ineu şi al cetăţii Ienopolei*, Deva, 2007, p. 118.

trecut, la o verificare a odoarelor din Biserica Ortodoxă *Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil* din Ineu, s-a constatat că potirul provenea din veacul al XII-lea, când între Bizanţul ortodox al împăratului Manuel Comnenul (1143-1180) şi părţile noastre au existat relaţii bune şi de prietenie[7]. Împăratul urmărea mai ales să împiedice pătrunderea ungară spre Carpaţii Orientali şi luarea în stăpânire a ceea ce s-a numit în Occident „Cnezatul Galiţiei" şi el de rit ortodox, unde regele „apostolic" al Ungariei avea misiunea de a propaga crezul latin[8]. Manuel Comnenul făcea danii chiar şi anuale acestor biserici şi îi apăra pe călugări contra prigonitorilor lor[9]. Ca atare, suntem de părere că iniţialele M. Ko. înseamnă Manuel Comnenul, iar cavalerul medieval în armură este tocmai împăratul Bizanţului, donatorul potirului. Referitor la acest potir, tradiţia istorică a locului mai spune că *a fost istoria noastră bisericească ortodoxă nescrisă purtat de strămoşii noştri prin oamenii bisericii în traistă la plug şi unde mergeau la lucru*[10]. În anul 1956, potirul cu iniţialele M. Ko mai era încă folosit în Biserica *Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil* din Ineu[11], în prezent pierzându-i-se urma.

După crearea statului feudal şi catolic maghiar, documentele atestă că instituţia ecleziastică mai veche din acest spaţiu, de rit răsăritean, a fost deposedată de bunurile sale şi că aceste bunuri au fost transferate de către regalitatea maghiară cu concursul papalităţii unora de rit latin. Între ungurii trecuţi în 1001 în sfera de influenţă a Bisericii Apusene şi populaţia de rit răsăritean au existat numeroase confruntări, ceea ce explică trecerea Dunării de către împăraţii Ioan Comnenul (1129) şi Manuel Comnenul (1152). De asemenea, pentru menţinerea şi întărirea dominaţiei asupra autohtonilor, regalitatea feudală maghiară s-a sprijinit pe Biserica Apuseană Catolică, menită să devină o armă de luptă împotriva ortodocşilor autohtoni[12]: *Grija împovărătoare a slujbei păstoreşti încredinţată* [...] *urmăreşte cugetul nostru cu o necurmată stăruinţă*<*cerându-ne*>[...] *să ne îngrijim cu tot sufletul de sporirea credinţei catolice* [...]. *Drept aceea*,[...] *poruncim chibzuinţei tale ca, prin mijlocirea fraţilor tăi, pe care îi vei socoti potriviţi*

---

[7] P. Tripa, *op. cit.*, p. 118.
[8] Nicolae Iorga, *Istoria vieţii bizantine*, Bucureşti, 1974, p. 409.
[9] *Ibidem*, p. 412.
[10] P. Tripa, *op. cit.*, p. 118. Mai există o interpretare potrivit căreia potirul ar fi de provenienţă relativ mai nouă, iniţialele M. Ko. însemnând Matei Corvinul, iar cavalerul medieval ar fi chiar regele însuşi în calitate de donator; vezi în acest sens Pavel Vesa, *Biserici de lemn de odinioară*, Arad, 1997, p. 45; Idem, *Bisericile de mir arădene între tradiţie şi modernitate*, Arad, 2000, p. 138.
[11] Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe Române Arad (A. A. O. R. Arad), dosarul *Protopopiatul Ineu*, nenumerotat, pr. Pavel Tripa, *Raport* nr. 21 din 1956; P. Tripa, *op. cit.*, p. 118.
[12] Gh. Oprea, *op. cit.*, p. 102.

pentru acest lucru, să pui să se propovăduiască crucea în regatul Ungariei împotriva tuturor Transilvănenilor, Bosniecilor şi Slovenilor care ar fi eretici. Iar aceşti <fraţi>, în temeiul autorităţii noastre, să dea acelora care, luând semnul crucii, vor purcede la stârpirea ereticilor, aceeaşi iertare de păcate, care se obişnuieşte a se da celor ce pornesc în ajutorul pământului sfânt[13].

În repetate rânduri, regii unguri au ridicat multe familii autohtone la rang de nobili sau le-au acordat drepturi de moştenire fie pentru vitejia dovedită în lupte, fie pentru devotamentul şi credinţa arătate coroanei[14].

În vremea regelui Emeric al Ungariei (1196-1204), papa Inocenţiu III începea ofensiva prozelitistă asupra ortodoxiei din Ungaria şi din părţile noastre. La 16 aprilie 1204, papa Inocenţiu III scria episcopului catolic Simion din Oradea şi abatelui de Petis (Belis la Fejer Georgius) din dieceza Vesprim că regele Emeric al Ungariei l-a înştiinţat în legătură cu unele biserici ale monahilor greci[15] aflătoare în Regatul Ungariei care se ruinează din lipsa de grijă a episcopului şi din pricina acelor greci *foarte stricaţi*, îndemnându-i să cerceteze starea acelor biserici. La rugămintea regelui Emeric, papa cerea celor doi să *înfiinţeze un episcopat din sânul aceloraşi <Greci>, care să ne fie supus nemijlocit nouă sau să fie aşezaţi în acele <biserici> abaţi ori prepoziţi latini*[16].

În anul 1205, la 3 mai, în scrisoarea aceluiaşi papă, Inocenţiu III, adresată arhiepiscopului catolic de Calocea, în părţile Ineului este amintită existenţa unei episcopii de rit ortodox, separată de Biserica Romei[17] pe care papa voia să o ducă în sânul Bisericii Catolice: *Am fost înştiinţaţi din partea ta că pe pământul fiilor cneazului Bela se află un oarecare episcopat pe care, cum nu e supus niciunei mitropolii, vrei să-l aduci la ascultarea*

---

[13] *Documente privind istoria României. Seria C. Transilvania*, veacul XIV, vol. 2 (1321-1330), Bucureşti, 1953, p. 214. (în continuare *D.I.R.T.*)

[14] Vezi în acest sens Fejer Georgius, *Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac Civilis*, vol. 2, Buda, 1829, pp. 373-375 şi *D.I.R.T.*, veacul XI, XII şi XIII, vol. 1 (1075-1250), Bucureşti, 1951, pp. 17-18. În anul 1199, Regele Emeric al Ungariei lua de la Luca şi Ioan, fiii lui Beche, dreptul de patronat asupra Mănăstirii lui Dionisie şi îl dădea fiilor comitelui Onch, Ioan, Iacob şi Onch: *Drept aceea, am luat numita mânăstire de la fiii lui Beche, adică de la Luca şi Ioan şi de la alte rude de sânge ale amintitului comite şi dăm cu drept de moştenire, credincioşilor noştri, fiilor comitelui Onch, adică lui Ioan, Iacob şi Onch, dreptul de patronat al bisericii Sfântului Duh, adică al mânăstirii comitelui Dionisie, care este aşezată la râul Criş lângă Mocrea* ***pentru felul muncii lor deosebite, pentru nobleţea firii lor înţelepte şi pentru deprinderea cumpătării ce trebuie păstrată*** [s.n.].

[15] În literatura vremii, *greci* însemna *ortodocşi*.

[16] *D.I.R.T., vol. cit.*, p. 28; textul latin la Fejer Georgius, *op. cit.*, p. 429.

[17] George Popoviciu, *Uniunea românilor din Transilvania cu Biserica Romano-Catolică sub împăratul Leopold I*, Caransebeş, 1901, p. 150; P. Tripa, *op. cit.*, p. 115.

scaunului apostolic şi să-l aşezi sub jurisdicţia bisericii din Calocea, dacă noi îţi dăm învoirea noastră în această privinţă. Iar noi, încuviinţând dorinţa ta, pe cât putem, cu ajutorul Domnului, îţi îngăduim, prin autoritatea scrisorii de faţă, ca în cazul în care cele de mai sus sunt adevărate, să ai voie să aduci acel episcopat la ascultarea scaunului şi să-l aşezi sub atârnarea bisericii din Calocea[18].

Episcopia ortodoxă la care fac referire cele două documente (din 16 aprilie 1204 şi 3 mai 1205) a fost posibil să fi existat în părţile Ineului iar episcopul să fi locuit în satul Tămand şi să fi oficiat în Mănăstirea lui Dionisie (Dienesmonostura)[19]. În tradiţia locală se vorbeşte de un Sfânt Antonie (Sfântul Antone în graiul local) care, se pare, a murit în închisoare[20]. Acest sfânt trebuie să fi avut un rol foarte important în viaţa religioasă a ineuanilor, deoarece a rămas neuitat în tradiţia locului, ineuanii manifestând mare evlavie faţă de eliar în veacurile trecute, numeroşi bărbaţi purtând numele de botez Antonie. Desigur, *nu poate fi nicidecum Antonie cel Mare, Atonitul, din Africa, din primele veacuri ale creştinismului, şi nici de Anton de Padua (catolic), cu care strămoşii ortodocşi n-au avut nicio legătură*[21].

Cu toate prigonirile la care erau supuşi pentru credinţa lor ortodoxă, românii din Regatul Ungariei n-au încetat de a avea Biserica lor proprie, cu preoţi şi episcopi ortodocşi. Tocmai din cauza prigonirilor necurmate, episcopii nu aveau locuinţe stabile ci erau siliţi a-şi schimba sediul dintr-o localitate în alta şi a duce o viaţă mai mult obscură[22].

În ciuda existenţei graniţelor politice ale vremii, deşi trăiau în provincii separate, românii n-au fost niciodată despărţiţi din punct de vedere religios. Viaţa religioasă din părţile Ineului s-a dezvoltat şi s-a înfăţişat aidoma celei din celelalte două provincii surori prin purtarea de grijă a Patriarhiei din Constantinopol şi pentru că se desfăşura în cea mai mare măsură în cadrul şi prin intermediul Bisericii Ortodoxe, singura instituţie română tolerată de stăpânirea străină. Creându-şi o mitropolie la Curtea de Argeş, recunoscută de Patriarhia ecumenică în 1359[23], Biserica Ortodoxă din Ţara Românească şi-a întins jurisdicţia asupra românilor din

[18] *D.I.R.T., vol. cit.*, p. 29; textul latin la Fejer Georgius, *op. cit.*, pp. 459-460.
[19] P. Tripa, *op. cit.*, p. 118.
[20] *Ibidem*.
[21] *Ibidem*, p. 115.
[22] Vasile Mangra, „Episcopia Aradului”, în *Biserica şi Şcoala* (Arad), anul XXVIII, nr. 12, 21 martie 1904, p. 94.
[23] Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Româneşti din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş*, Deva, 2018, p. 129. (în continuare *Istoria Bisericii*).

Transilvania încă înainte de 1389[24]. La sfârşitul sec. al XIV-lea, mitropoliţii Ţării Româneşti au fost învestiţi de către Patriarhia din Constantinopol, capitala lumii ortodoxe de atunci, cu funcţia de *exarh al întregii Ungarii şi al Plaiurilor*[25], titlu care le conferea autoritate spirituală asupra masei populaţiei ortodoxe din Regatul Ungar.

Un alt argument al unităţii religioase a românilor din cele trei provincii este şi faptul că în 1370, Patriarhia din Constantinopol a înfiinţat, la cererea românilor ortodocşi din Ungaria, o a doua episcopie-mitropolie, aceea a Severinului, pentru o parte a Ungrovlahiei şi Plaiurilor, pentru Almaş şi Făgăraş şi exarh a toată Ungaria. În calitate de mitropolit a fost numit Antim Chritopol, fratele mitropolitului Hiachint Chritopol de la Curtea de Argeş şi în acest sens există actul de numire a mitropolitului Antim eliberat de Patriarhie[26]. Mitropolia lui Antim se întindea asupra românilor din Ungaria, începând din comitatul Caraş-Severin iar Ineul era, după toate probabilităţile, reşedinţa mitropolitului. În Mănăstirea lui Dionisie (Dienesmonostura) trebuie cercetat leagănul Mitropoliei românilor din Ungaria acelor vremuri[27]. La vremea aceea, Ineul era administrat de banul Severinului, Ştefan Losonczy, fiul lui Dionisie Losonczy şi, ca atare, se poate afirma cu toată certitudinea că, bisericeşte, Ineul atârna de jurisdicţia acestei mitropolii[28]. Însăşi denumirea Ineului grecizată (Ienopolea) dovedeşte jurisdicţia supremă a unui prelat „grec", a Patriarhiei de la Constantinopol: *Numai un prelat grec ar fi putut zice Ineului Ienopole, pe când unul sârbesc ori bulgăresc ar fi zis aceleiaşi localităţi nu „Ienopole" ci „Ienograd"*[29].

La 1370, Daniil, prin arhiereul Antim, primea jurisdicţia asupra unei jumătăţi din Dacia (Ungrovlahia) şi începea şirul mitropoliţilor ortodocşi din Ungaria, având reşedinţa la Ienopole, cunoscută în actele patriarhale sub numele „jumătate din mitropolia (eparhia) Ungrovlahiei", „mitropolia

---

[24] *Aradul*, p. 196.

[25] *Istoria României*, sub redacţia Mihai Bărbulescu, Bucureşti, 1999, p. 198. (în continuare *Istoria*). **exarh** = persoană care deţinea demnitatea bisericească superioară aceleia de mitropolit şi inferioară aceleia de patriarh, conferită, prin delegaţie, de către Patriarhia de la Constantinopol. **plai** = subîmpărţire administrativă a judeţelor şi ţinuturilor, mai ales a celor de munte.

[26] Al. T. Dimitrescu, „Vechea Mitropolie din Ienopole", în *Tribuna* (Arad), anul X, nr. 217, 4 decembrie 1906, p. 2.

[27] *Ibidem*.

[28] P. Tripa, *op. cit.*, p. 117.

[29] Al. T. Dimitrescu, *st. cit.*, p. 3.

Ungrovlahilor din Severin" sau „mitropolia întregei Ungariei şi plaiurilor", Ungrovlahia însemnând în acest caz numire istorică pentru Dacia[30].

În anul 1444, Cetatea Ineu a ajuns sub protecţia lui Iancu de Hunedoara[31].El însuşi, având patronatul bisericilor greco-orientale[32], a sprijinit construirea unei biserici ortodoxe[33].

În anul 1455, despotul George (Gheorghe) Brancovici, înrudit cu familia despoţilor sârbi cu acelaşi nume,aşezat în cetatea Ienopolei şi devenit apoi comite al acesteia, cerea încuviinţarea să ridice nouă mănăstiri ortodoxe pe moşiile de curând primite[34]. Una dintre acestea a fost şi mănăstirea cu hramul *Sfântul Nicolae* din Ineu[35], situată pe malul stâng al Crişului Alb, *tocma în ţermure*[36]*, în apropierea casei de rugăciune a baptiştilor*unde, *pe locul vechii biserici azi* [1934 n.n.]*curg doar apele Crişului*[37]. Ea a fost reşedinţa **episcopatului românesc de la Ineu** şi a preoţilor din familia Brancovici.

Primul episcop cunoscut al Ienopoleia fost Dionisie, la 1479[38].

După transformarea Budei în paşalâc (1541), soarta ţinutului şi, implicit, a Ienopolei a fost alta, căpătând, cum spunea N. Iorga[39], *un caracter absolut special*. Stăpânirea otomană a permis funcţionarea ierarhiei ortodoxe însă, treptat, Biserica Ortodoxă de pe teritoriul cucerit din Crişana şi Banat a fost subordonată Patriarhiei de la Ipek (Peci), înfiinţată în 1557.

Încă din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, la Ineu sunt atestaţi o serie de episcopi: episcopul Ştefan la 1557[40], episcopul Daniil (menţionat pentru întâia dată la Lipova în anul 1563, încercând să-şi cumpere o casă[41]dar, cetatea fiind cucerită de turci, s-a refugiat la Ineu[42]), episcopul

---

[30] *Ibidem*.
[31] În 1876, s-a descoperit lângă Cetatea Ineu o monedă de argint din vremea lui Iancu de Hunedoara, având inscripţia: *Ioannes. de Huniades. + M. Wladislai. regis.D.G.*, aflată în prezent la Muzeul Naţional din Budapesta.
[32] V. Mangra, *st. cit.*, p. 94.
[33] *Aradul*, p. 129.
[34] Ion B. Mureşianu, *Mănăstiri din Banat*, Timişoara, 1976, p. 32.
[35] Gh. Oprea, *op. cit.*, p. 105.
[36] Nicolae Horga-Popovici, *Oglinda arătată omului înţelept*, Buda, 1807, p. 122.
[37] Sorbán Kornél, *Az Ineui (Borosjenöi) rom. kath. plébánia története*, Oradea, 1934, p. 92.
[38] Adrian Andrei Rusu, George Pascu Hurezan, *Biserici medievale din judeţul Arad,* Arad, 2000, p. 112; Cristian Flavius Ardelean, „Istoricul vieţii bisericeşti din cetatea Ienopole-Ineu", în *Pagini ineuane*, p. 127.
[39] Nicolae Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal şi Ungaria*, Bucureşti, 1989, p. 165.
[40] Márki Sándor, *Aradvarmégye és Arad szabad királyi város története,* vol. 2, Arad, 1895, p. 238.
[41] M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 219.
[42] Cristian Flavius Ardelean, *op. cit.*, p. 127.

Matei (provenit din familia Brancovici, a fost mai întâi preot de mir dar, murindu-i soţia, a fost hirotonit episcop în anul 1570[43]), episcopul Spiridon la 1585[44], episcopii Teodor Tivodorovici la 1594 şi Vasile la 1598.

Situaţia a devenit favorabilă ortodoxiei în timpul domniei voievodului Mihai Viteazul (1593-1601). În anul 1594, avea loc în sudul Crişanei şi în Banat răscoala populară antiotomană condusă de vlădica Teodor (Tivodorovici), episcopul Ineului. Răsculaţii au eliberat o parte a Banatului, Şiria şi Ineul. În ajutorul lor a venit însuşi Mihai Viteazul, căruia răsculaţii, în frunte cu căpetenia lor, i-au depus jurământ de credinţă[45]. Un an mai târziu, în 1595, Ineul fiind eliberat de sub ocupaţia otomană, s-a creat aici un puternic centru ortodox bănăţean[46], avându-l în frunte pe însuşi vlădica Teodor.

La 10 iunie 1598 este amintit mitropolitul Vasile al Ienopolei[47].

Ortodoxia s-a întărit şi prin tratatul de alianţă politică încheiat la 20 mai 1595, la Alba Iulia, între Mihai Viteazul şi Sigismund Báthory, principele Transilvaniei. Tratatul prevedea că *întreaga turmă bisericească şi monahală sau a călugărilor* din Transilvania va fi lăsată *în obiceiul şi tradiţia din vechime, cu ritul, ceremoniile şi libertăţile lor* iar *bisericile româneşti* [...] *vor fi puse sub jurisdicţiunea sau dispoziţiunea arhiepiscopului de Târgovişte, după dispoziţiunea dreptului bisericesc şi a rânduielilor acelei ţări*[48]. Astfel, toate bisericile din Transilvania au fost scoase pentru un timp de sub influenţa calvină şi au ajuns să depindă de Mitropolia de la Târgovişte, din Ţara Românească. Biserica Ortodoxă din Principate şi-a asumat protejarea ortodoxiei ardelene faţă de presiunea calvină care s-a accentuat mai ales în timpul lui Gabriel Bethlen[49].În Ţara Românească erau hirotoniţi preoţi şi arhierei pentru populaţia ortodoxă din Transilvania. Însuşi Sava II Brancovici a fost hirotonit mai întâi preot la Târgovişte, de unde, oprindu-se pe la Mănăstirea Comana, se întorcea acasă

---

[43] *Ibidem*.
[44] Márki Sándor, *op. cit.*, p. 239; Sorbán Kornél, *op. cit.*, p. 91.
[45] Eugen Arădeanul, Lucian Emandi, Teodor Bodogae, *Mănăstirea Hodoş-Bodrog*, Arad, 1980, p. 46.
[46] N. Iorga, *op. cit.*, p. 164.
[47] Ştefan Meteş, *Mănăstiri româneşti din Transilvania şi Ungaria*, Sibiu, 1936, p. 243; Pavel Dan, „280 de ani de la strămutarea scaunului eparhial la Arad (1704-1984)", în *Îndrumător bisericesc misionar şi patriotic*, Arad, 1984, p. 58.
[48] Vasile Mangra, *Ierarhia şi Mitropolia bisericei române din Transilvania şi Ungaria*, Sibiu, 1908, p. 107 (în continuare *Ierarhia*); Mircea Păcurariu, *Legăturile Bisericii Ortodoxe din Transilvania cu Ţara Românească şi Moldova în sec. XVI-XVIII*, Sibiu, 1968, p. 12.
[49] *Istoria*, p. 253.

la Ineu încărcat cu daruri *atât preoţeşti cât şi cu de altele* primite de la unchiul său, Longhin[50]şi tot el a primit apoi vlădicia în aceeaşi cetate de scaun a Ţării Româneşti, unde domnul român Constantin Şerban-Vodă şi mitropolitul Ştefan l-au încărcat cu daruri constând în veşminte şi odoare, cu care a pornit spre Alba Iulia, la credincioşii săi[51].

Dar, Mitropolia de la Alba Iulia nu a fost întemeiată de Mihai Viteazul. O ierarhie bisericească pentru românii din Ungaria exista înainte[52]. Domnul muntean nu a fost întemeietorul Mitropoliei, ci întemeietorul unei reşedinţe noi a acesteia *care dintru a sa temelie iaste făcută şi înălţată de Io Mihail Voevod* cum zice un hrisov al lui Constantin Brâncoveanu din 15 iunie 1700. Principele ardelean Sigismund Báthory îi permitea voievodului muntean să zidească o mănăstire în Alba Iulia. Ridicată pe o colină, mănăstirea lui Mihai Viteazul se afla aproape de catedrala romano-catolică, cum ne semnalează,în ianuarie 1602, episcopul romano-catolic Dimitrie Napragy în raportul său despre starea Transilvaniei, raport adresat împăratului Rudolf II[53]. Rolul lui Mihai Viteazul a fost acela de a strămuta reşedinţa existentă în Ienopole la Alba Iulia, capitala de atunci a Transilvaniei. După cucerirea Transilvaniei de către Mihai Viteazul, preoţii români au fost scutiţi de obligaţiile servile şi însuşi împăratul a fost de acord cu restructurarea sistemului religiilor recepte[54].

Aceasta a fost o politică de fortificare şi organizare a Bisericii Ortodoxe, Mihai Viteazul gândind chiar un proiect confesional prin care urmărea integrarea românilor ortodocşi în rândul religiilor recepte din Transilvania, ceea ce ar fi constituit o largă deschidere la vremea aceea spre considerarea românilor ca element politic. Proiectul lui Mihai Viteazul viza în primul rând Biserica, deoarece în ea vedea forma neapărată de viaţă a conaţionalilor săi, mijlocul de căpetenie prin care ei se puteau organiza, apăra şi îndrepta spre progres[55].

Mihai Viteazul a reuşit să consolideze ortodoxia în Transilvania în condiţiile în care papalitatea intensifica acţiunea de catolicizare şi în spaţiul extracarpatic.

---

[50] Marina I. Lupaş, *Mitropolitul Sava Brancovici*, Cluj, 1939, p. 37.
[51] *Ibidem*, p. 40; Vasile Mangra, *Mitropolitul Sava II Brancovici (1656-1680)*, Arad, 1906, p. 50. (în continuare *Mitropolitul*).
[52] V. Mangra, *op. cit.*, p. 8.
[53] Eudoxiu de Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. 4, partea I, Bucureşti, 1882, p. 287; V. Mangra, *Ierarhia*, p. 108.
[54] *Istoria*, p. 199.
[55] N. Iorga, *op. cit.*, p. 147.

Sunt păreri potrivit cărora la Lipova, însuşi vlădica Sava a fost numit de Mihai Viteazul[56]. Acelaşi vlădică Sava este menţionat când în scaunul episcopal de la Lipova, când în cel de la Ineu[57] dar, se pare că centrul bisericesc al Aradului s-a mutat de la Lipova la Ineu, înainte de 1594 până în 1706[58].

Cert este că Wolfgand Bethlen, preluând datele de la cronicarul ardelean Ştefan Szamosközy (contemporan cu evenimentele consemnate) îl menţionează pe vlădica Sava ca fiind în Ienopole în anul 1606, când Lipova era luată de la turci, dând următoarele amănunte:

Locuia în acea vreme în Ienopole un vlădică român cu numele Sava [s.n.]*; Petneházi îi descoperi acestuia planurile şi-l trimise la Lipova. Acesta a înduplecat pe capii Sârbilor să înapoieze cetatea şi oraşul Domnului nostru Bocskay, iar acesta să le ierte toate greşelile de până acum. Vlădica şi Petneházi făgăduindu-le toate acestea, Sârbii s-au învoit şi ei, căci doar dau oraşul pe mâna creştinilor. Căpitanii Sârbilor erau atunci în Lipova aceştia: Radu Căpitanul, Petru Kalauz, Ştefan Papi, Sava Deli, Boszno Nedal, Peja Radan Starkovici, toţi oameni de frunte. Petneházi, vlădica şi alţi oameni de frunte le-au dat acestora scrisori cu şapte peceţi, că nimeni nu va avea de suferit nimic, nici persoanele lor, nici vitele lor, dacă vor da cetatea în mâna Ungurilor şi să rămână şi ei acolo*[59].

Începând de atunci, din Ţara Românească (mai ales de la Comana, Târgovişte ori Cozia) avea să vină la noi mesajul literaturii religioase. Teritoriul de la sud de Carpaţi a devenit la vremea respectivă locul de propăşire culturală pentru românii ardeleni.

Ca să înţelegem mai bine această afirmaţie, trebuie să amintim că, în sec. al XVI-lea, credinţa ortodoxă din Ardeal (a populaţiei majoritare) era socotită religie „tolerată", nefiind recunoscută de autorităţi. Religiile oficiale, numite „recepte", erau: catolicismul, luteranismul (recunoscut ca „religio recepta" prin Dieta de la Turda, din 1550), calvinismul (recunoscut

---

[56] *Ibidem*.

[57] I. D. Suciu, R. Constantinescu, *Documente privitoare la Mitropolia Banatului*, vol. 1, Timişoara, 1980, p. 103; A. Veress, *Documente privitoare la Istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, VII, Bucureşti, 1935, pp. 35-36, doc. nr. 32. În 1607, principele Transilvaniei, Sigismund Rákóczy, dădea episcopului Sava I (*Szavae vladika de Lippa*), pentru serviciile aduse lui şi principilor precedenţi, moara de pe Mureş, de lângă Radna.

[58] Eugen Arădeanul şi colab., *op. cit.*, p. 46; Ştefan Meteş, *op. cit.*, p. 187; Ştefan Meteş vorbeşte de existenţa episcopiei de la Ineu între 1594-1706.

[59] apud Ioachim Crăciun, „Ştiri despre episcopii Ioan Cernea al Vadului, Teodor al Vârşeţului şi Sava al Inăului la cronicarul Ştefan Szamosközy", în *Închinare lui Nicolae Iorga cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani*, Cluj, 1931, p. 128.

prin Dieta de la Aiud, din 1564) şi unitarianismul (recunoscut prin Dieta de la Turda, din 1568).

Împotriva Bisericii Ortodoxe şi a românilor se dezlănţuia atunci o aprigă prigoană[60] cu scopul nemărturisit de deznaţionalizare. Prin lupta neobosită pe care a dus-o, având în fruntea ei destoinici luptători, Biserica Ortodoxă, *singura cetate neînvinsă a neamului românesc*[61], a devenit instituţia care a adunat în jurul ei toate forţele interesate de propăşirea culturală a românilor în epoca medievală iar prin reprezentanţii ei de seamă, capii bisericii, a fost purtătoarea stindardului în lupta pentru păstrarea fiinţei noastre naţionale.

Se impune să amintim activitatea desfăşurată de episcopii ori protopopii proveniţi din familia Brancovici, de origine sârbă, veniţi pe meleagurile noastre din Herţegovina, în anul 1439, în vremea regelui Albert, mari proprietari, ale căror averi, după trecerea lor la cele veşnice, *conform instituţiunilor bisericeşti, au trebuit să treacă ca fond instruct în proprietatea episcopiei*[62].

Pentru meritele deosebite în calitatea lui de apărător al ortodoxiei din scaunul episcopal de la Ineu şi Lipova, îl amintim mai întâi pe episcopul Sava I Brancovici, aflat în anul 1606 cu reşedinţa la Ineu[63]. Mutându-şi scaunul episcopal când la Lipova când la Ineu, Sava I se intitula *episcop al Ienopolei şi Lipovei*[64].A fost fiul episcopului Matei, cu numele de botez Solomon. Dovada că a fost un vajnic luptător pentru apărarea ortodoxiei din zonă o aflăm în 1608, când principele Sigismund Rákóczy îi acorda preotului calvinizat Mihai din Nimăieşti (lângă Beiuş, jud. Bihor) diploma prin care îl scotea de sub jurisdicţia *episcopului Sava de Inău şi a altor episcopi ortodocşi*. Principele nu-l aminteşte cu numele decât pe Sava, ceea ce înseamnă că îl cunoştea încă din 1607, când mai avusese de lucru cu el[65].

În campania de impunere a Reformei în rândul populaţiei române, care s-a desfăşurat chiar sub patronajul principilor ardeleni, s-au creat protopopiate româno-calvine şi s-au acordat drepturi materiale şi politice preoţilor convertiţi, numiţi „pastori”. În jurul Ineului, documentele îl

---

[60] Gheorghe Liţiu, *Episcopia Aradului. Schiţă istorică*, Arad, 1950, p. 6. În toiul luptelor de la Vidin, regele ungur Ludovic cel Mare (1342-1382) dădea ordinul pentru strângerea şi expulzarea preoţilor români.

[61] *Anuarul II al Gimnaziului Inferior de Stat „Sava Brancovici” din Ineu. Anul şcolar 1923-1924*, publicat de Alexandru Frugina, Ineu, 1925, p. 3.

[62] V. Mangra, *Episcopia*, p. 94.

[63] În anul 1605, sediul episcopului Sava I era la Lipova.

[64] Márki Sándor, *op. cit.*, p. 239.

[65] Ştefan Lupşa, *Istoria bisericească a românilor bihoreni (până la 1829)*, vol. 1, Oradea, 1935, p. 16; N. Iorga, *op. cit.*, p. 147.

pomenesc prin anul 1608[66] pe preotul convertit Mihai din Voivodeni, apoi în 1643, principele Gheorghe Rákóczy I înfiinţa protopopiatul româno-calvin de la Ciuci (Vârfurile)[67], iar în 1670 se vorbeşte de o protopopie şi un vicariat al superintendentului calvin în Laz[68].

Acestor clerici, pe care calvinii îi numeau „renăscuţi", li se dădea voie să se despartă de protopopii sârbi şi români şi să-şi aleagă „episcopii" şi „seniorii" lor. În acest context, la 15 ianuarie 1608, Sigismund Rákóczy, acordând diploma mai sus amintită preotului calvinizat Mihai din Nimăieştii Beiuşului, îi atrage în mod special atenţia episcopului Sava I să nu-i tulbure cu nimic pe aceşti „pastori" şi să le respecte întocmai scutirile şi drepturile dobândite[69].

Ca răsplată pentru meritele obţinute în lupta antiotomană, în anul 1607, episcopul Sava I a fost dăruit cu unele proprietăţi, între care satul şi moşia Hodoş. Pentru a salva situaţia economică precară în care se zbătea Mănăstirea Hodoş-Bodrog, unde nu mai vieţuiau decât câţiva călugări, Sava I Brancovici îi dona acesteia moşia şi satul primite. În felul acesta, căuta să o scoată din situaţia de „tolerat" şi să o scape de sub jurisdicţia vreunui „domn de pământ", evident, de altă confesiune. S-a îngrijit şi de asigurarea unor venituri capabile să întreţină un număr mai mare de călugări.

Concluziile cercetărilor efectuate la mănăstire şi confirmate în anul 1977 de către Răzvan Theodorescu au stabilit că actuala biserică a Mănăstirii Hodoş-Bodrog, restaurată la începutul sec. al XVII-lea, a fost împodobită cu picturi executate din generozitatea episcopului Sava I şi că pe o frescă bizantină, situată în absida sudică a bisericii se află pajura bicefală, prezentă şi în blazonul familiei Brancovici[70].

N. Iorga[71]menţionează că în scaunul episcopal de la Ineu lui Sava I (Solomon cu numele de botez) i-a urmat episcopul Sârghie. Acelaşi istoric notează însă că acest Sârghie ar putea fi Sava I deoarece nume duble au avut şi alţi membri ai familiei Brancovici: Longhin-Lazăr, Sava II-Simion. Lămuriri în acest caz ne oferă Silviu Dragomir. În timpul călătoriei în Rusia după ajutoare, *Metropolitul* [Longhin n.n.]*a spus că a mai fost odată în Rusia în anul 7132 (1624) pe când era călugăr în mănăstirea Beocimelui.*

---

[66] N. Iorga, *op. cit.*, p. 176.
[67] Florian Dudaş, *Manuscrisele româneşti medievale din Crişana*, Timişoara, 1986, p. 26; Gh. Oprea, *op. cit.*, p. 46.
[68] N. Iorga, *op. cit.*, p. 176.
[69] *Ibidem*; *Monografia almanah a Crişanei, judeţul Bihor*, redactor Aurel Tripon, Oradea, 1936, p. 19.
[70] E. Arădeanul şi colab., *op. cit.*, pp. 47-48.
[71] N. Iorga, *op. cit.*, p. 165.

De Metropolit l-a sfinţit Patriarhul Constantinopolului în anul trecut (7136 1628-1629) în locul Metropolitului din Ienopolea Serghie care i-a fost unchiu şi care a murit, istoricul adăugând că *aici e evident o greşală, ce s-a făcut scriindu-se Serghie în loc de Sava despre care ştiu cu siguranţă că a fost episcop în Ienopolea până spre sfârşitul anului 1627*[72].

În 1628, Lazăr, nepotul de frate al episcopului Matei (Moise) Brancovici, fost călugăr la Mănăstirea Beocin (de lângă Belgrad), a fost hirotonit de către Chiril Lucaris, patriarhul Constantinopolului, ca episcop al Ienopolei, cu numele Longhin, cu reşedinţa în Mănăstirea *Sfântul Nicolae* din Ineu. Episcopul Longhin se intitula *mitropolitul Lipovei şi Ienopolei*[73].

În condiţiile vitrege în care se aflau ortodocşii români, Bisericile Ortodoxe surori strâng rândurile. În 1628-1629, episcopul Longhin Brancovici călătoreşte spre Rusia, sosind în oraşul Putivlia la 15 septembrie 1629, însoţit de Ioan, fratele său (tatăl mitropolitului Sava II), de arhidiaconul Teofil de la Mănăstirea *Sfântul Nicolae* din Ineu, de Petru, nepotul său şi de trei slujitori (Marcu, Savcu/Savin şi Mitru) şi se întoarce de acolo cu ajutoare constând în bani pentru episcopie[74].

Pe de altă parte, cunoaştem faptul că mulţi români ardeleni au luat drumul bejeniei din cauza persecuţiilor de tot felul, găsind în teritoriile de dincolo de Carpaţi locul propice pentru continuarea luptei pentru cauza românească.

Acolo şi-au găsit adăpostul şi sprijinul şi unii dintre cei care au luptat pe meleagurile acestea, atunci când pe la noi bântuia prozelitismul calvin. În acest sens, îi putem aminti pe episcopul Longhin Brancovici, care pleacă din Ineu şi pe care îl aflăm în 1643, împreună cu nepotul său Simion (viitorul mitropolit cunoscut sub numele Sava II Brancovici) la Mănăstirea Comana din Ţara Românească iar mai târziu, îl aflăm, tot în Ţara Românească, pe cronicarul Gheorghe Brancovici, fratele mitropolitului Sava. Preoţii, protopopii sau episcopii din Ineu au fost hirotoniţi tot printre românii de la sudul Carpaţilor.

Despre episcopul Longhin mai ştim că era „zugrav de icoane". Date în legătură cu această activitate avem numai după ce s-a retras la Mănăstirea Comana din Ţara Românească, unde aflăm că a pictat icoane pentru

---

[72] Silviu Dragomir, „Clerici ardeleni peregrini în Rusia", în *Revista teologică* (Sibiu), anul VI, nr. 1, 1 ianuarie 1912, p. 4.

[73] C. F. Ardelean, *op. cit.*, p. 128.

[74] S. Dragomir, *op. cit.*, p. 4; Gh. Oprea, *op. cit.*, p. 45; Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalităţi (1706-1918)*, Cluj-Napoca, 2006, p. 308. Longhin primea un „soroc de soboli" şi 20 de ruble în bani, fratele Ioan şi arhidiaconul Teofil câte 6 ruble fiecare, nepotul Petru 3 ruble iar cei trei slujitori, câte 2 ruble fiecare.

mitropolitul Teofil al Ungrovlahiei şi pentru domnitorul Matei Basarab şi doamna sa, Elina. Pentru familia domnitoare, a pictat o icoană a Maicii Domnului, *în desăvârşit stil bizantin, cu coroane de aur cu nestemate şi cu şiruri de mărgăritare sub aureolă*[75], terminată la 15 august 1643, pe care familia a dăruită-o Mănăstirii Hilandar din Muntele Athos. Icoana purta următoarea inscripţie: *Această sfântă şi minunată icoană a prea sfintei, curatei şi preabinecuvântatei măritei noastre stăpâne Născătoare de Dumnezeu şi Pururea fecioară Maria şi a preamăritului ei Fiu, pe care îl ţine în preacuratele sale braţe şi care şede cu cheruvimii şi e preamărit de serafimi – a împodobit-o credinciosul şi iubitorul de Hristos, marele şi preastrălucitul cneaz şi domn a toată ţara Ungrovlahiei, Io Matei Basarab Voievod, împreună cu soţia sa credincioasa Doamnă Elena, să-i pomenească Domnul Dumnezeu în vecii vecilor, amin – cu binecuvântarea Preasfinţitului Arhiepiscop şi Mitropolit a toată ţara Ungrovlahiei, Chir Teofil;* ***cu osteneala şi silinţa mea a smeritului Mitropolit din Ioanopolie Longhin Korenici*** [s.n.]. *Şi în acest sfânt şi dumnezeiesc lucru au fost ajutători Jupan Stroe, mare vistiar şi Jupan Udgişte* [Udrişte n.n.],*al doilea logofăt şi Jupan Şarban, al doilea vistier, acoperemânt şi ajutătoare să le fie preasfânta Născătoare de Dumnezeu; – s-a sfârşit acest lucru sfânt în anul 7151, iar de la Naşterea Mântuitorului Iisus Hristos 1643, 15 a lunii august*[76]. Dar este de presupus că şi în Ineu, unde episcopul a activat mulţi ani, ar fi existat un centru de iconari legat de activitatea sa[77].

În calitatea sa de protopop, un alt reprezentant al familiei, Simion Brancovici, născut la Ineu pe la 1618-1620[78], *precum în Ienopolea aşa şi în parohiile din prejur ale episcopiei Ienopolei a făcut rânduieli şi aşezăminte corespunzătoare pentru buna păstorire a poporului şi administrarea bisericilor*[79]. Simion a aşezat *bune tocmeli atât în oraşul Ienopolei cât şi în împrejurimile eparhiei sale întărind şi păstrând în credinţa bisericii ortodoxe răsăritene, turma lui Christos* [80] .Adeseori, protopopul Simion trebuia să-şi lepede sfintele veşminte şi să-şi apere cu arma în mână avutul şi pe ai săi, încât turcii ajunseseră să se exprime cu amărăciune că *ziua e preot, iar noaptea vrăşmaşînarmat şi stricător de pace*. Demnitatea de

[75] Ştefan Lupşa, Gh. Liţiu, *Istoria Eparhiei Aradului*, mss., vol. 1, p. 94.
[76] apud Marina I. Lupaş, *op. cit.*, p. 33.
[77] Gheorghe Liţiu, „Legăturile bisericeşti ale românilor ortodocşi din eparhia Aradului cu Biserica Ortodoxă Rusă", în *Mitropolia Banatului* (Timişoara), anul V, 1954, nr. 11-12, pp. 20-22; Şt. Meteş, *op. cit.*, pp. 244-245; N. Iorga, *op. cit.*, p. 165; Gh. Oprea, *op. cit.*, p. 105.
[78] V. Mangra, *Mitropolitul*, p. 47.
[79] *Ibidem*, p. 49.
[80] apud M. I. Lupaş, *op. cit.*, p. 37.

chenez (sau voievod) era adeseori purtată de preotul românesc; *se vede a fi şi cazul protopopului de la Ineu, Simeon-Sava Brancovici*[81]. Apoi, ca mitropolit al Ardealului, a dus cu succes impresionant lupta nu numai pentru unitatea şi independenţa Bisericii Ortodoxe, ci şi pentru afirmarea limbii şi culturii naţionale, pentru şcoală şi pentru unitatea tuturor românilor din Ardeal.

Din scaunul de mitropolit al Ardealului şi în pas cu imperativele vremii, a dat în anul 1675 dispoziţii în scris (acele „aşezăminte") în ce priveşte introducerea în Biserică a limbii române în locul celei slavone: *Cuvântul lui Dumnezău să sevestească în limba noastră rumăneşte, creştinilor în beserică şi unde va trăbui şi va fi lipsă, ca să înţeleagă toţi creştinii*. Mai mult, sub aprigă ameninţare, a pretins preoţilor să renunţe în totalitate la limba slavonă şi să folosească la slujbe numai limba română: *popii carii nu să nevoiesc cu rumănie, ce tot cu sărbie, unii ca aceia şi loru facu-şi de către Dumnezău pedepsă şi de către poporani urăciune, şi săborului scădeare, aceia cu un cuvăntu să să opreascădin popie*.

În sec. al XVI-lea, dar mai cu seamă în sec. al XVII-lea, a crescut rolul Ineului în zonă, el fiind reşedinţă episcopală timp de peste două secole (1479-1706), purtând numele Ienopolea.

Urmare a petiţiei din 18/28 iunie 1690 adresată împăratului Leopold I de către patriarhul Arsenie III Cernoievici al Ipekului şi de către episcopul Ienopolei, Isaia Diacovici, suveranul acordă ortodocşilor diploma de privilegii din 20 august 1690, prin care li se îngăduia să-şi păstreze calendarul vechi, după modelul sârbesc şi să-şi aleagă arhiepiscop sârb care să cârmuiască *aşa cumva vrea bisericile de rit grecesc*[82].

---

[81] Gh. Ciuhandu, *Românii din câmpia Aradului de acum două veacuri*, Arad, 1940, p. 206.

[82] Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitore la istoria românilor*, vol. 5, partea I, Bucureşti,1885, pp. 383-384; I. D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, doc. nr. 74, pp. 151-152: [...] *Hotărâm ca să vă puteţi păstra calendarul vechi, după obiceiul şi tipicul sârbesc, fără a fi stânjeniţi în vreun fel de domnii bisericeşti ori mireni, ca şi până acum. Aşijderea să vi se îngăduie a vă alege, după dorinţa voastră, din neamul şi limba sârbilor, un arhiepiscop, ales de oamenii bisericii şi de mireni. Iar acel arhiepiscop al vostru să poată cârmui aşa cum va vrea bisericile de rit grecesc, să sfinţească episcopi, să hirotonisească ieromonahi, să ridice, acolo unde va fi nevoie, biserici, aşezând preoţi sârbeşti în oraşe şi sate. Şi, ca şi până acum, să poată fi în fruntea bisericilor de rit grecesc şi obştii de această credinţă cu putere bisericească, în temeiul privilegiilor date vouă de înaintaşii noştri, răposaţii crai ai Ungariei, în toată Grecia, Serbia, Bulgaria, Dalmaţia, Bosnia, Ineu şi Herţegovina, ca şi în Ungaria şi Croaţia, unde sunt şi atât timp cât vor fi credincioşi ai noştri acolo, având voie să hotărască în ceea ce îi priveşte. Iar ierarhii bisericeşti, ca arhiepiscopul şi vlădicii, precum şi monahii şi preoţii de orice fel ar fi ei să fie volnici în mănăstiri şi în biserici, iar nimeni să nu cuteze a încălca zisele mănăstiri şi biserici ori case ale voastre, care să se bucure de vechea scutire în ceea ce priveşte dijmele, dările şi*

În prezent, există o problemă controversată în istoriografia bisericească referitoare la episcopia Ienopolei din vremea lui Isaia Diacovici, deoarece două localităţi purtau numele Ienopolea: Ineul de Arad şi o aşezare sârbească situată la graniţa dintre Muntenegru şi Herţegovina. Unii istorici susţin părerea că în diploma leopoldină este vorba de Ienopolea sârbească, principalul argument fiind acela că Ienopolea arădeană făcea parte din statul ungar, menţionat în document.

Considerăm că în diploma din 20 august 1690 este vorba de Ineul arădean deoarece:

- între 1658 şi 1693, Ineul nu făcea parte din Ungaria (numită în document) deoarece era sub turci, fiind declarat sangeac, iar comandantului Cetăţii Ineu i se subordonau 60 de sate; abia la 15 mai 1693, Cetatea Ineu era cucerită de austrieci şi intra în componenţa Imperiului Habsburgic;

- în documentele din 1686-1687, Ienopolea de pe Crişul Alb este menţionată, în aceeaşi ordine, tot ca sangeac, alături de celelalte două sangeacuri – ale Bosniei şi Herţegovinei[83];

- în anul 1693, episcopia Ienopolei era sufragană mitropoliei din Alba Iulia după cum se poate vedea dintr-o scrisoare adresată la 30 martie 1693 de mitropolitul Teofil (1692-1697) preotului din satul Roxin, sat aflat în imediata vecinătate a Ineului, în prezent dispărut (în 1732 era deja pustă aparţinând domeniului prinţului Rinaldo de Modena). Mitropolitul se intitula Arhiepiscop şi Mitropolit al Bălgradului şi Aradului: *Milosztiv Bosiú Theofil Archieoiskop i Mitropolit Sztol Belgradszki,* ***Orodszki*** [s.n.], *Iprotsi*[84];

- episcopia arădeană a Ienopolei lui Isaia Diacovici s-a pus sub jurisdicţia patriarhiei sârbeşti în anul 1695, sub presiunea propagandei

---

conacele. Şi nici un mirean, în afara noastră, să nu poată prinde ori întemniţa pe vreun om al bisericii, ci numai arhiepiscopul să poată pedepsi, după dreptul bisericesc, pe oamenii bisericeşti ce ţin de el, de vor fi vrednici de aşa ceva. De asemenea, dăm şi întărim bisericile, mănăstirile şi altele ce ţin de acestea, arhiepiscopului şi episcopului, oricare ar fi ele, asemenea înaintaşilor noştri, ca să le stăpânească, iar acele biserici pe care turcul, duşman al creştinătăţii, vi le-a luat, vi le vom da îndărăt, de le vom putea dobândi, şi nu vom îngădui ca cineva, fie el om al bisericii, fie mirean, să tulbure pe arhiepiscopul şi pe episcopii voştri care, atunci când va fi nevoie, vor cerceta mănăstirile şi bisericile din oraşe şi sate, dând învăţătură parohilor şi poporenilor.

[83] Mihail Guboglu, *Catalogul documentelor turceşti*, vol. 2, Bucureşti, 1965, p. 194.

[84] Márki S., *op. cit.*, p. 242. Conform informaţiilor aceluiaşi istoric Márki, în anul 1691, episcopul Isaia Diakovici al Ienopolei îşi luase titlul de episcop al Aradului.

pornite pentru unirea cu Biserica Romei în vremea mitropolitului Teofil de la Alba Iulia[85];

- în memoriul protopopului Timişoarei, Vasile Georgievici, privind starea culturală a românilor, întocmit în septembrie 1822, se face referire la cele douăsprezece episcopii ale Mitropoliei din Karlowitz amintite şi în diploma leopoldină din anul 1695. *Astfel, din cele 12 episcopate ale lor înşirate în Diploma Leopoldină din anul 1695, anume Timişoara,* ***Ineu (în comitatul Aradului)***[s.n.], *Carloviţ, Friedenburg, Seghedin, Buda, Székesfehérvár, Mohács, Szeged, Vârşeţ, Oradea şi Eger, astăzi mai sunt 4 eparhii, anume Timişoara, Carloviţ, Buda şi Vârşeţ iar în locul celorlalte, desfiinţate, au fost pentru locuitorii sârbi din acest regat înfiinţate alte trei, anume Arad, Bačka şi Pakrac*[86].

Unii cercetători, bazându-se pe documente ori fapte reale, consemnează că **la Ineu a existat o mitropolie,** mai întâi în prima jumătate a sec. al XVII-lea şi apoi la sfârşitul aceluiaşi secol şi începutul celui următor. În decretele lor însă, principii ardeleni nu i-au numit mitropoliţi pe niciunul dintre ierarhii ortodocşi, deşi instituţia mitropoliei exista: *că principii ardeleni pe niciunul n-au numit mitropolit în decretele lor, aceasta e foarte natural, căci religiunea dominantă în Ardeal era cea calvină, şi principii calvini în documentele oficiale nu întrebuinţează titlul de mitropolit, necunoscut şi neadmisibil în biserica calvinească. De aceea, ei pe episcopii şi mitropoliţii români îi numesc cu termin comun de „episcopus", uzitat şi în biserica calvină*[87].

În seria cronologică a celor 30 de mitropoliţi ai Transilvaniei din perioada 1348-1698, Timotei Cipariu, citându-l pe Samuil Micu-Clain, îl pomeneşte la 1618 pe Sava I Brancovici, care ştim că avea scaunul arhieresc la Lipova şi la Ineu[88].

În anul 1629, când călătoreşte în Rusia, Longhin Brancovici avea calitatea de mitropolit (fusese sfinţit mitropolit în anul 1628 de către însuşi patriarhul din Constantinopol, Chiril Lukaris) [89]. În această călătorie porneşte de la Mănăstirea *Sfântul Nicolae* din Ienopolea, unde îşi avea reşedinţa, avându-i tovarăşi de drum pe fratele său Ioan, pe arhidiaconul

[85] Szalay László, *A magyarországi szerb telepek jogviszonya az államhoz,* Pesta, 1861, p. 135.
[86] I. D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 592, doc. nr. 288.
[87] V. Mangra, *Ierarhia*, pp. 99-100.
[88] Timotei Cipariu, *Acte şi fragmente latine românesci pentru istoria besericei române mai alesu unite*, Blaj, 1855, p. XIII.
[89]Şt. Meteş, *op. cit.*, pp. 244-245; *Episcopia Aradului. Istorie. Viaţă culturală. Monumente de artă*, Arad, 1989, p. 26.

Teofil, pe nepotul său Petru şi pe cei trei servitori: Mitru, Marcu şi Savcu/Savin.

În cronica sa[90], Gheorghe Brancovici notează: *După oarecare vreme pristăvindu-se întâiul preot din târgul Ienopolei şi fiindu-i acesta rudă după sânge, cu numele Grigore Brancovici, că în acea vreme arhiepiscopia mitropolitană cu toată clădirea,* ***fu mutată din târgul Ienopolei şi aşezată în Bălgradul Ardealului***[s.n.]*, de către desamintitul Mihail Basarab, voevodul Ţării-Româneşti, iar Ienopolea căpătă atunci numai un preot de frunte, care se chiamă protopop. De aceea, cum am zis, mutându-se arhiepiscopia de aici şi schimbându-se în episcopie, în locul căpeteniei episcopeşti fu aşezată cea protopopească şi cu oficiul de protopop fiecare protopop din Ienopole dispunea peste tot cuprinsul eparhiei.*

După unirea cu Biserica Romei a mitropolitului Atanasie al Bălgradului, titlul de mitropolit a trecut pentru un timp la episcopii Ienopolei-Aradului[91], însuşi mitropolitul Sava II Brancovici având sediul mitropoliei la Ineu, la începutul activităţii sale, vreme de doi ani[92].

Vasile Mangra subliniază că *suvenirea unei mitropolii a Ienopolei a rămas multă vreme în conştiinţa poporului*, argumentând afirmaţia cu însemnarea în limba română şi slavonă apărută mult mai târziu pe bucata de hârtie lipită pe *Cazania* tipărită la Bălgrad în 1699, aflată la începutul sec. al XX-lea în proprietatea Bisericii din Cintei (jud. Arad): *aceasta carte ce se numeşte sfânta scriptură e* ***a domnului mitropolit al Boroş-Ineului Ioanichie Martinovici***[s.n.] *şi am scris eu ierodiaconul Sofronie, la anul dela naşterea lui Hristos 1718 în Măderat în 16 Octomvrie*[93].

Acelaşi lucru îl dovedeşte şi însemnarea de pe o *Evanghelie* manuscris slavona Consistoriului din Oradea: *scris-am eu popa Ianoş din Oradie-mare, când au fost anii de la naşterea Domnului 1715 meş. noem. 21 de zile* [...], *şi era* ***mitropolit Ioanichie de la Arad***[94].

La Biserica Ortodoxă din Deal din comuna Chisindia, a fost semnalat, în 1907, de către preotul paroh Lazăr Oprea, cel mai vechi Antimis din această parohie, scris în limba slavonă şi sfinţit în 1715 de un episcop al Aradului. Pe Antimis era scris: *Acest Dumnezeiesc Jertfelnic s-a*

---

[90] Silviu Dragomir, „Fragmente din „Cronica sârbească" a lui Gheorghe Brancovici", în *Anuarul Institutului de Istorie Naţională* (Cluj), 1924, nr. II, p. 53.
[91] V. Mangra, *op. cit.*, pp. 45-46.
[92] *Ibidem*, p. 40; Márki S., *op. cit.*, pp. 239, 241; Szentkláray Jenő, *A csanád-egyházmegyei plebániák története*, vol. 1, Timişoara, 1898, pp. 456-457; P. Tripa, *op. cit.*, p. 119.
[93] V. Mangra, *op. cit.*, p. 46. Ioanichie Martinovici a fost episcopul Aradului între anii 1710-1721.
[94] *Ibidem*, p. 45.

sfinţit prin însăşi dumnezeiasca sfinţire cu harul sfântului şi de viaţă făcătorul Duh. Prin punerea mâinilor Prea Sfinţitului Ioanichie Martinivici din mila lui Dumnezeu ***Mitropolit al Jenopolei*** [s.n.] *şi Oradiei şi al Zarandului întreg şi al judeţului Bihor, cel ce a fost sub domnia Augustului Cezar Carol V anul de la facerea lumii 7223, iar de la naşterea lui Hristos 1715*[95].

Pe *Evanghelia* slavonă (Lvov 1690) şi *Ohtoihul* slavon (Lvov 1700) aflate în inventarul Bisericii Ortodoxe *Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil* din Ineu (azi la Muzeul Mănăstirii Arad-Gai) este amintit mitropolitul Ioanichie Martinovici Ienopolschi[96]. Pe *Evanghelie*(Lvov 1690) stă scrisă următoarea însemnare: *Această sfântă evanghelie s-a dăruit sfintei biserici cu hramul Sfântul Arhistrateg Mihail din Ienopolea, mănăstire militară, de mitropolitul Ioanichie Ienopolschi, anul 1716, aprilie 11.*

Vasile Popeangă[97], vorbind despre reţeaua şcolară existentă în părţile Aradului la începutul sec. al XIX-lea, îl aminteşte pe Grigorie Lucacic, fost profesor preparandist şi notează că acesta, în calitate de inspector al cercului Ineu şi de protopop al Ienopolei, scria pe Conscripţia alcătuită în 1842: ***Boros-Ineul sau Ienopulul în comitatul Aradului au fost odată mitropolie***[s.n.] *de legea drept credincioasă neunită, precum iscăliturile a mitropolitului Ioanichie în cărţile Evanghelie şi Apostol încă din 1716 adeverează.*

O altă informaţie despre existenţa mitropoliei o aflăm dintr-o însemnare făcută pe un *Tipic al Sf. Sava*, copiat în 1599 şi aflat astăzi la Mănăstirea Hodoş-Bodrog. Însemnarea s-a făcut mai târziu, la începutul sec. al XVIII-lea şi ea se referă tot la episcopul-mitropolit Ioanichie: ***Domnul Ioanichie, mitropolitul Ienopolei*** [s.n.]*, Aradului, Oradiei, Hălmagiului, Lipovei, Făgetului şi al altora, smerenia noastră*[98].

Preotul slujitor la Biserica Ortodoxă din Seleuş, Nicolae Horga-Popovici, nota în lucrarea sa tipărită la începutul veacului al XIX-lea, referindu-se la Ineu: ... *şi religia grecească ne ounită* ***avea mitropolia sa rezidenţie tocma în ţermure, aproape de Crişul Alb, la carea***

---

[95] Vasile Faur, *Chisindia. Monografie culturală*, Arad, 2019, p. 71; Gheorghe Cotoşman, „Antimisele Mitropoliei Banatului. Contribuţii la istoria Mitropoliei Banatului din secolele XVIII şi XIX", în *Mitropolia Banatului* (Timişoara), anul XV, 1965, nr. 10-12, p. 727.

[96] A. A. O. R. Arad, dosarul *Istoricul parohiilor din protopopiatul Ineu,* dactilografiat, nenumerotat, pr. Florian Tulcan, *Istoricul oraşului şi al parohiei ortodoxe Ineu*, Ineu, 1982.

[97] Vasile Popeangă, *Şcoala românească din părţile Aradului la mijlocul sec. al XIX-lea (1821-1867)*, Arad, 1979, p. 59.

[98] apud E. Arădeanul şi colab., *op. cit.*, p. 192.

mitropolieslujea toată partea Podgori, Naţionul illiricesc şi românesc de la care până astăzi să zice Ienopoli [s.n.][99].

Din *Cronica Banatului*[100], aflăm că:

Într-aceşti timpi, Avraam, feciorul lui Gheorghie Brancovici din Şiria, ce avea feciori: Moysi, Gheorghie şi Daniil. Moisi având fecior Solomon. Şi murind femeia lui Moysi, el episcop se făcu, anume Matei. Solomon [Sava I n.n.] *urmând, să preoţi şi în locul tătâni-său episcop să făcu.* ***Acesta-i întâiul arhiepiscop în Ianopolce au fost annumit Savva, anul 1636***[s.n.]. *Eparhia lui, feciorii, supt înpăratu chesariu ca volunteări, haiduci şi sluji începusă. Ci viind la Arad puterea turcească,* ***mitropolia Ianovii în Ardeal, la Bălgrad*** [Alba Iulia n.n.], *//* ***cu toţi ai familii s-au mutat****. În Ianopol Matei episcopie rădicasă. După mutarea mitropolii de la Ianova în Ardeal, apoi în urmă arhiepiscopia, mitropolia în Carloveţi, supt stăpânirea crăiei ungureşti s-au rădicat, careă de-atuncea stă şi până astăzi, prin arhiepiscopul, mitropolitul Stefan Stratimirovici să păstoreşte şi a Ienovii o ţine, ce să zice a Aradului.*

În 1738, Isaia Antonovici din Arad se intitula *pravoslavnic mitropolit al Aradului, Orăzii-Mari şi Enopolei*[101].

La începutul sec. al XVII-lea, Ineul a devenit un important centru cultural românesc cunoscut şi sub numele de Ienopolea (Yanova în cronicile turceşti) şi beneficia de avantajele pe care le oferea cultura: formarea unor oameni cu orizont cultural mai larg, cu o viziune politică superioară, adeseori mai umblaţi prin lume, conducători de mase sau autori de lucrări prestigioase. Ineul se releva, aşa cum spunea Gheorghe Ciuhandu[102], ca un centru prielnic pentru refacerea organizaţiei bisericeşti ortodoxe. Aici au existat două biserici ortodoxe, una purtând hramul *Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil*, iar cealaltă, *Sfântul Nicolae*-reşedinţă a episcopiei şi a mitropoliei Ienopolei.

Din Mănăstirea *Sfântul Nicolae* ctitorită de ei, Brancoviceştii au condus întreaga activitate religioasă şi culturală din zonă, ţinând legătura cu Mitropolia şi cu Scaunul Domnesc de la Târgovişte.

Potrivit relaţiilor feudale ale vremii, viaţa spirituală şi culturală a locului s-a desfăşurat sub tutela marilor personalităţi provenite din familia Brancovici, familie de origine sârbă, care a trecut la nordul Dunării în prima jumătate a sec. al XV-lea. Trăind printre români, familia s-a românizat.

---

[99] N. Horga-Popovici, *op. cit.*, pp. 121-122.
[100] Nicolae Stoica de Haţeg, *Cronica Banatului*, Timişoara, 1981, p. 147.
[101] V. Mangra, *op. cit.*, p. 46.
[102] Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, p. 214.

Reprezentanţii ei cei mai de seamă, mitropolitul Sava II şi fratele său Gheorghe, se semnau chiar cu numele Brâncoveanu.

Aşa cum am amintit mai sus, unii membri ai familiei, între care episcopul Longhin, mitropolitul Sava (Simion pe numele de mirean) şi cronicarul Gheorghe şi-au petrecut o parte a vieţii printre românii de la sudul Carpaţilor. Din această creştere pe pământ muntean se dezvoltă la cei doi fraţi, Simion şi Gheorghe, un fel cu totul aparte de a înţelege legăturile Ardealului cu principatul muntean, fel care nu se deosebeşte însă întru nimic de vechea tradiţie a legăturilor dintre românii celor două provincii[103].

Din rândul familiei Brancovici s-au ridicat la vremea respectivă luminătorii străbunilor noştri. Ei au fost preoţi, protopopi şi înalţi prelaţi ortodocşi, episcopi şi mitropoliţi: Matei, Sava I, Longhin, Grigorie, Sava II (care şi-a început activitatea la Ineu şi a continuat-o la Alba Iulia) dar şi oameni ai slovei scrise precum cronicarul Gheorghe, autorul celei mai importante cronici medievale din Transilvania. În vremea lor, eparhia Ienopolei a cunoscut o intensă viaţă culturală şi spirituală şi a întreţinut legături religioase şi culturale cu Ţara Românească, cu Moldova şi cu Rusia ortodoxă.

După alegerea lui Simion Brancovici în calitate de mitropolit al Ardealului (1656) sub numele Sava II Brancovici, alt episcop nu mai este amintit la Ienopolea-Ineu până la Isaia Diacovici. În anul 1691, episcopul Isaia Diacovici îşi lua titlul de episcop al Aradului[104] iar prin diploma leopoldină din 4 martie 1695 episcopia Ienopolei, sufragană până atunci mitropoliei din Alba Iulia[105] s-a pus sub jurisdicţia patriarhului sârbesc[106].

În anul 1695, Isaia Diacovici era episcop de Ienopole[107] şi Timişoara[108].

În anul 1706, episcopul Isaia Diacovici şi-a mutat oficial reşedinţa de la Ineu în Arad[109] deoarece, la vremea aceea, Aradul putea rezista mai bine catolicizării forţate începută sub directivele imperiale.

După mutarea episcopiei la Arad, printr-un decret sinodal din 1776, Ineul a fost ridicat la rangul de arhidiaconat, căruia îi aparţineau 26 de

---

[103] N. Iorga, *op. cit.*, p. 179.
[104] Márki S., *op. cit.*, p. 266.
[105] Că episcopia Ienopolei era sufragană mitropoliei din Alba Iulia se poate vedea din scrisoarea adresată de mitropolitul Teofil la 30 aprilie 1693 preotului din localitatea Roxin, azi dispărută, de lângă Ineu.
[106] Szalay László, *A magyarországi szerb telepek jogviszonya az államhoz*, Pesta, 1861, p. 135.
[107] George Popoviciu, *op. cit.*, p. 225.
[108] M. Păcurariu, *Istoria Bisericii*, p. 220.
[109] *Ibidem*.

parohii şi 16 filii[110], dar încă din sec. al XIX-lea, în istoriografie, Episcopia Ienopolei era numită ***mama Episcopiei Aradului***[111].

După moartea episcopului Efrem Veniamin (1695), ierarhia din Oradea Mare a fost încorporată diecezei Aradului iar episcopia din Arad îşi lua începând de atunci titulatura de Episcopia Aradului, Orăzii-Mari, Ienopolei şi Hălmagiului. După crearea Mitropoliei Banatului, la 3 iulie 1947, titulatura oficială a episcopiei arădene va fi Episcopia Aradului, Ienopolei şi Hălmagiului.

Amintirea Episcopiei Ienopolei va rămâne în titulatura celei de pe Mureş până în anul 2007, când a devenit Episcopia Aradului şi Hunedoarei.

BIBLIOGRAFIE

Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe Române Arad:

- dosarul *Istoricul parohiilor din protopopiatul Ineu*, dactilografiat, nenumerotat, pr. Florian Tulcan, *Istoricul oraşului şi a parohiei ortodoxe Ineu,* Ineu, 1982.
- dosarul *Protopopiatul Ineu*, nenumerotat, pr. Pavel Tripa, *Raport* nr. 21 din 1956.

Anuarul II al Gimnaziului Inferior de Stat „Sava Brancovici" din Ineu. Anul şcolar 1923-1924, publicat de Alexandru Frugina, Ineu, 1925.

Aradul, permanenţă în istoria patriei, Arad, 1978.

Arădeanul, Eugen, Emandi, Lucian, Bodogae, Teodor, *Mănăstirea Hodoş Bodrog*, Arad, 1980.

Ardelean, Cristian Flavius, „Istoricul vieţii bisericeşti din cetatea Ienopole-Ineu", în *Pagini ineuane*, Oradea, 2007.

Chiş, Doina, *Ineu. Itinerar sentimental în imagini şi documente*, Arad, 2013.

Cipariu, Timotei, *Acte şi fragmente latine românesci pentru istoria besericei române mai alesu unite*, Blaj, 1855.

Ciuhandu, Gheorghe, *Românii din câmpia Aradului de acum două veacuri*, Arad, 1940.

[110] C. Diaconovich, *Enciclopedia română*, tom II, Sibiu, 1900, p. 822.

[111] Pesty Frigyes, *A Szörényi bánság és Szörényi vármegye története*, vol. 1, Budapesta, 1877, p. 353.

Cotoşman, Gheorghe, „Antimisele Mitropoliei Banatului. Contribuţii la istoria Mitropoliei Banatului din secolele XVIII şi XIX”, în *Mitropolia Banatului* (Timişoara), anul XV, nr. 10-12, 1965.

Crăciun, Ioachim, „Ştiri despre episcopii Ioan Cernea al Vadului, Teodor al Vârşeţului şi Sava al Inăului la cronicarul Ştefan Szamosközy”, în *Închinare lui Nicolae Iorga cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani*, Cluj, 1931.

Dan, Pavel, „280 de ani de la strămutarea scaunului eparhial la Arad (1704-1984)”, în *Îndrumător bisericesc misionar şi patriotic*, Arad, 1984.

Diaconovich, C., *Enciclopedia română*, tom II, Sibiu, 1900.

Dimitrescu, Al. T., „Vechea Mitropolie din Ienopole”, în *Tribuna* (Arad), anul X, nr. 217, 4 decembrie 1906.

Documente privind istoria României. Seria C. Transilvania, veacul XI, XII şi XIII, vol. 1 (1075-1250), *veacul XIV*, vol. 2 (1321-1330), Bucureşti, 1951, 1953.

Dragomir, Silviu, „Clerici ardeleni peregrini în Rusia”, în *Revista teologică* (Sibiu), anul VI, nr. 1, 1 ianuarie 1912.

Idem, „Fragmente din «Cronica sârbească» a lui Gheorghe Brancovici, în *Anuarul Institutului de Istorie Naţională*, Cluj, nr. II, 1924.

Dudaş, Florian, *Manuscrisele româneşti medievale din Crişana*, Timişoara, 1986.

Episcopia Aradului. Istorie. Viaţă culturală. Monumente de artă, Arad, 1989.

Faur, Vasile, *Chisindia. Monografie culturală*, Arad, 2019.

Fejer Georgius, *Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac Civilis*, vol. 2, Buda, 1829.

Glück, Eugen, „Cu privire la istoricul părţilor arădene în epoca voievodatului lui Ahtum”, în *Studii privind istoria Aradului*, Bucureşti, 1980.

Guboglu, Mihail, *Catalogul documentelor turceşti*, vol. 2, Bucureşti, 1965.

Horga-Popovici, Nicolae, *Oglinda arătată omului înţelept*, Buda, 1807.

Hurmuzachi, Eudoxiu de, *Documente privitore la istoria românilor*, vol. 1, partea I, vol. 4, partea I, vol. 5, partea I, Bucureşti, 1882, 1885, 1887.

Iambor, P., „Contribuţii documentare privind unele aşezări româneşti din vestul ţării la începutul feudalismului”, în *Acta Musei Napocensis* (Cluj-Napoca), 1980, nr. XVII.

Iorga, Nicolae, *Istoria Românilor din Ardeal şi Ungaria*, Bucureşti, 1989.

Idem, *Istoria vieţii bizantine*, Bucureşti, 1974.

Istoria României, sub redacţia Mihai Bărbulescu, Bucureşti, 1999.

Liţiu, Gheorghe, *Episcopia Aradului. Schiţă istorică*, Arad, 1950.

Idem, „Legăturile bisericeşti ale românilor ortodocşi din eparhia Aradului cu Biserica Ortodoxă Rusă", în *Mitropolia Banatului* (Timişoara), anul V, 1954, nr. 11-12.

Lupaş, Marina I., *Mitropolitul Sava Brancovici*, Cluj, 1939.

Lupşa, Ştefan, *Istoria bisericească a românilor bihoreni (până la 1829*), vol. 1, Oradea, 1935.

Idem, Liţiu, Gheorghe, *Istoria Eparhiei Aradului*, manuscris, vol. 1.

Mangra, Vasile, „Episcopia Aradului", în *Biserica şi Şcoala* (Arad), anul XXVIII, 1904, nr. 12, 21 martie, p. 1.

Idem, *Ierarhia şi Mitropolia bisericei române din Transilvania şi Ungaria*, Sibiu, 1908.

Idem, *Mitropolitul Sava II Brancovici (1656-1680)*, Arad, 1906.

Márki Sándor, *Aradvarmégye és Arad szabad királyi város története*, vol. 2, Arad, 1895.

Meteş, Ştefan, *Mănăstiri româneşti din Transilvania şi Ungaria*, Sibiu, 1936.

Monografia almanah a Crişanei, judeţul Bihor, redactor Aurel Tripon, Oradea, 1936.

Mureşianu, Ion B., *Mănăstiri din Banat*, Timişoara, 1976.

Oprea, Gheorghe, „Viaţa bisericească din cele mai vechi timpuri până astăzi", în *Pagini ineuane*, Oradea, 2007.

Păcurariu, Mircea, *Istoria Bisericii Româneşti din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş*, Deva, 2018.

Idem, *Legăturile Bisericii Ortodoxe din Transilvania cu Ţara Românească şi Moldova în sec. XVI-XVIII*, Sibiu, 1968.

Pesty Frigyes, *A Szörényi bánság és Szörényi vármegye története*, vol. 1, Budapesta, 1877.

Popeangă, Vasile, *Şcoala românească din părţile Aradului la mijlocul sec. al XIX-lea (1821-1867)*, Arad, 1979.

Popoviciu, George, *Uniunea românilor din Transilvania cu Biserica Romano-Catolică sub împăratul Leopold I*, Caransebeş, 1901.

Realităţi istorice din vestul şi nord-vestul Transilvaniei. Studii şi documente, Arad, 2006.

Rusu, Adrian Andrei, Hurezan, George Pascu, *Biserici medievale din judeţul Arad*, Arad, 2000.

Sorbán, Kornél, *Az Ineui (Borosjenöi) rom. kath. plébánia története*, Oradea, 1934.

Stoica de Haţeg, Nicolae, *Cronica Banatului*, Timişoara, 1981.

Suciu, I. D., Constantinescu, R., *Documente privitoare la Mitropolia Banatului*, Timişoara, 1980.

Szalay, László, *A magyarországi szerb telepek jogviszonya az államhoz*, Pesta, 1861.

Szentkláray, Jenő, *A csanád-egyházmegyei plebániák története,* vol. 1, Timişoara, 1898.

Tăutu, Aloisie, „Residui di rito bizantino nelle regioni balcano-danubiane nell'altro medioevo", în *Orientalia christiana periodica*, vol. 15, Roma, 1949.

Tripa, Pavel, *Trecutul oraşului Ineu şi al cetăţii Ienopolei*, Deva, 2007.

Vesa, Pavel, *Biserici de lemn de odinioară*, Arad, 1997.

Idem, *Bisericile de mir arădene între tradiţie şi modernitate*, Arad, 2000.

Idem, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalităţi (1706-1918)*, Cluj-Napoca, 2006.

Veress, A., *Documente privitoare la Istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. VII, Bucureşti, 1935.

Wenzel, Gusztav, *Árpádkori uj Okmánytár. Codex Diplomaticus Arpadianus Continuatus*, vol. 1, Pesta, 1860.

Istoria Parohiei Ortodoxe din Bârsa

The History of the Orthodox Parish of Bârsa

drd. Violeta Rodica CRAINIC
Colegiul Particular „Vasile Goldiș" – Arad
buduganvioleta@yahoo.co.uk

Abstract
During the academic research as a doctoral student, the author has discovered an interesting statistic and demographic characteristic.

According to the Census of 1880 in Transylvania, in 1880, the village Bârsa, out of 1.150 inhabitants, 1.113 were of orthodox religion, 23 people belonged to the Roman Catholic religion, 2 inhabitants were Jewish and 2 Reformats.

A percentage of 96.78%!

According to the Census of 1900 in Transylvania, 1269 people resided in Bârsa, with the following ethnic background: 1.243 Romanians, 21 Hungarians, 5 Germans (with a high probability that within the Hungarian and German category, 10-12 Jewish to be included). All of the 1243 Romanians were declared to be of Orthodox religion (97.95%).

Based on the statistic and demographic context, the author analyses the data from an academic and epistemological point of view.

Keywords*: orthodox parish, academic research, probability, work presumption.*

Argument

În cadrul activităților de cercetare academică pe care le desfășor ca doctorand, am remarcat un reper statistico-demografic interesant!

Localitatea Bârsa în anul 1980 dintr-o populație totală de 1.150 locuitori – 1.113 erau ortodocși (+ 23 romano-catolici +12 izraeliți +2 reformați)[1].

Procentual 96,78%!!

Tot la Bârsa în anul 1900 rezidau 1.269 persoane – 1.243 români; 21 – maghiari; 5 – germani (există o mare probabilitate ca în cei 21 maghiari și 5 germani declarați să fie „mascați" cei 10-12 izraeliți existenți de facto). Toți cei 1.243 români erau de religie ortodoxă (97,95%).[2]

[1] *Recensământul din 1880. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, Editura Staff, 1997, p. 28.
[2] *Recensământul din 1880. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, Editura Staff, 1999, p. 23.

Pornind de la această ipoteză de lucru am decis să mă implic academico-epistemologic și astfel au putut fi scrise următoarele pagini ale lucrării!

Cuvinte cheie: parohie ortodoxă, cercetare academică, statistică, probabilitate, ipoteză de lucru.

Locuitorii Țării Zarandului sunt desigur descendenții dacilor și romanilor. Suntem conștienți că fenomenul de etnogeneză a eroicului popor român, este îngemănare în mod fericit a elementului autohton dac cu cel roman asimilarea a permis dăinuirea bimilenară în zona Zarandului.

Desigur, majoritatea populației zărandane o constituie românii (peste 79%), care trăiesc în înțelegere cu celelalte populații – maghiari, germani, slovaci, sârbi. Fiindcă aminteam de elementul latin al românismului, conviețuirea inserată anterior are ca element paradigmatic, maxima istoriografului roman – SUETONIU – „Sine ira et studio”! („Fără ură și părtinire”).

Descoperirile arheologice, mai recente sau mai vechi, demonstrează irefutabil prezența dacilor și romanilor în zona aceasta. Așezări dacice au fost descoperite (subsidiar) la Almaș. Feniș, Șilindia, Șicula și Berindia (dealul Șindioara).

Un lucru surprinzător la prima vedere, este frecvența augmentată a urmelor romane în Țara Zarandului. Frecvența ridicată a elementelor romane specifice este desigur urmarea directă a superiorității evidente a culturii și a administrației romane.

Așezări romane au fost recuperate arheologic (mai mult sau mai puțin) la Zimbru, pe zona Aciuța, Sântana și Baia de Criș (județul Hunedoara). Un fapt puțin cunoscut, este că Baia de Criș a fost „capitala” Comitatului Zarand.

După această sumară contextualizare istorică a subiectului consider utilă prezentarea unor repere geografice ale comunei Bârsa.

Din punct de vedere cartografic este situată la 46º22'19" latitudine nordică și 22º02'49" longitudine estică. Altitudinal este în zona de câmpie, respectiv 145 m. Vecinătăți: la SE orașul Sebiș, la Sud comuna Buteni, la Vest comuna Bocsig, iar la comuna Cărand în Nord. Comuna Șilindia este amplasată vicinal pe limita SV-estică. Este situată în NE județului Arad, în Depresiunea Zarandului. Rețeaua hidrografică majoră este alcătuită din Râul Crișul Alb și emblematicul (dar și tricentenarul) Canal al Morilor. Relieful specific de câmpie, cu o fertilă luncă în zona imediată a Crișului Alb.

Distanțele pe sistemul rutier sunt Sebiș – 5 km; Arad – 76 km; Ineu – 20 km; Brad – 86 km; Chișineu-Criș – 52 km.

Personalități marcante sunt (au fost) generalul – locotenent de flotilă aeriană Teodor Halic (13 septembrie 1919 – 2010, București). Deși „fiu adoptiv", distinsul și emblematicul Prof. univ. dr. ION GODEA născut pe 16 iunie 1943 la Mocirla (Vasile Goldiș) și trecut la cele veșnice pe 21 decembrie 2014 la Oradea. Aici a fost printre altele coordonator de Doctorate, dar și șef de catedră (din 2003) la Facultatea de Arhitectură, din cadrul Universității din Oradea.

Primele informații istorice referitoare la Bârsa (Barza, Bersza, Bursza, Berza) datează din 1489. În anul 1553 este parte constitutivă a „vechii moșii a familiei Losonczy"[3]

În anul 1746, după numai un an de la strămutarea pe actuală vatră (din zona mediană spre Hodiș), Bârsa avea 45 de familii, fiind parte constitutivă a Districtului Boross-Jëno (Ineul actual).[4]

Primele însemnări despre Bârsa, datează după Revoluția Pașoptistă și le datorăm învățătorului Iosif Țucra. Manuscrisul are titlul „Mărturie timpului, întîmplările din lumea largă și cîtu am putut vedea și auzi; precum și despre ai mei cei mai dinainte și cei de față, pînă la finea anului 1874. Culegere și prescurtate în Berza, prin învățătoriulu Iosifu Țiucra." În manuscris se găsesc și aserțiuni istorice despre Transilvania și Valahia etc.

Dascălul Țucra, era fiu de preot pripășit în Bârsa (originar din Țara Românească) ca urmare a violențelor persecutării, din secolul XVIII de pe teritoriul muntean, exercitate de Poarta Otomană, dar și de boierii fanarioți mai ales.

Preotul Petru Dumitrescu (străbunicul lui Iosif Țucra) vine cu familia în Transilvania prin 1717-1718 (regimul fanariot în Valahia se instalase în 1715, după moartea demnitarului martir Constantin Brâncoveanu și cei patru fi ai săi). Între 1718-1720, preotul Dumitrescu slujește în satul Lunca (actualmente județul Bihor, în zona Vașcăului). Dar murindu-i mare parte a enoriașilor, în urma unei epidemii de ciumă neagră devastatoare, se mută cu familia în zona Dezna-Sebiș, la scurt timp trece cu luntrea (barca) Crișul Alb la Bârsa.

Atunci (anul 1720) vatra satului era la „Gunoiște". Satul avea 17 casa și o bisericuță de lemn cu acoperiș de paie, prin 1741-1745, satul se (re)așează pe actual amplasament.

Mutarea pe actuala vatră, mult mai bine sistematizată, numită „Deal", a reprezentat un motiv de „stradă mare" (ceartă) între aldeșteni și

---

[3] Márki Sándor, *Arad vármegye és Arad szabad királyi város Monographiájának a szerzője*, vol. I, Arad, 1892, pp. 222-223.

[4] Alexandru Roz, Géza Kovách, *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad,* Editura Universității „Vasile Goldiș", Arad, 1997, p. 58.

bârseni pe seama amplasamentului liniei de hotar. Sistematizarea s-a finalizat prin 1808, cu ajutorul unor ingineri austrieci, foarte pricepuți hotarnici. Asertiv, Canalul Morilor este tot opera unui inginer hidrotehnist austriac. Despre acesta faptul este la limita dintre adevăr și ficțiune. Se spune că s-ar fi sinucis când a constatat că viteza de curgere a apei în canal nu corespunde celei calculate inițial de el. Specialiștii spuneau că distinsul inginer habsburgic nu luase în considerație infiltrația în albia de curgere majoră a apei.

În jurul anului 1822, terenul actual al comunei este achiziționat de moșierul macedonean (ortodox) Gheorghe Tokaci. Familia sa (există anumite certitudini în acest sens) venise în zonă după căderea marii Metropole Moscopole.

El ajută la terminarea construcției, iar în anul 1826 aduc echipă de pictori de la Viena și achiziționează policandre scumpe pentru lăcașul de cult.

„La Deal", lângă cimitirul unde mai există și azi câteva cruci de piatră (în curtea actualei biserici) a existat temporar o bisericuță de lemn din „Deal" s-a slujit până la finele anului 1823.

Biserica actuală

Încă din 1772, credincioșii din Bârsa doreau construirea unei biserici solide, trainice, care să dăinuie peste timp. Astfel conducerea locală „zălogește" pentru 40 de ani veniturile morii de pe Criș, pentru construirea noului locaș de cult ortodox.

Cel care gestiona fondurile („molam-birăul" – birăul morii) a fost Zaharie Halic al Todii (strămoș al generalului Halic Teodor). Anual „banii de argint" adunați pentru edificarea bisericii erau o investiție.

În anul 1812, „odor-birăul" (birăul Curții împărătești) care funcționa la Buteni, eliberează autorizația de construire a bisericii.

Tradiția orală prezintă (desigur o nouă îmbinare fericită a realității cu ficțiunea) epopeic momentul înfățișării țăranilor fruntași din Bârsa (veniți cu „cociile" – căruțe) în fața reprezentantului autorității aulice. Acesta văzând țăranii fruntași (sfioși), îmbrăcați în „țoale" (haine) de sărbătoare, cu un aer superior (și batjocoritor) îi întreabă: „Din ce vreți să faceți voi biserica căci știți că dacă o faceți din lemn, nu vi se poate da autorizație"?

- „Din piatră" – răspunde unul din delegație. Ca „ars" sare de pe scaun „odor-birăul" și îi înfruntă pe români: „Ce vorbești! Voi sunteți în stare să ridicați o biserică de piatră?!" – „Voi știți câți bani costă (face) o astfel de biserică"?!

Atunci în inima acelor iobagi români a reînviat fala străbună și îndreptându-și semeț corpul și fruntea lată, mărginită de plete lungi, care curgeau pe spate, ca și la strămunii daci, au răspuns sec și cu mult tâlc: „Dacă n-o vom putea face din piatră, o vom face din argint!!!"

Aveau la ei și sacii cu banii de argint adunați timp de 40 de ani. Surprins „odor-birăul" exclamă (admirativ de această dată): „Așa!!! Atunci mergeți și faceți cum vă place"! și le-a dat autorizația de construcție .

Impunătoare scenă, dar mai ales zguduitoare; puternică piatră fundamentală a unui așezământ spiritual divin; PILDĂ VIE și de NETĂGĂDUIT pentru urmașii urmașilor acelor BRAVI români din Bârsa și pentru TOȚI românii ortodocși!!!

Piatra de temelie s-a pus în anul 1814, cu binecuvântarea și sub îndrumarea jertfelnică a preotului Petru Țucra (1807-1820).

Au urmat ani grei de încercări, de cumpănă pentru ortodocșii din Bârsa. Seceta, foametea au determinat sistarea lucrărilor.

În mod fericit lucrările de construcție s-au reluat în anul 1822. Se ridică pereții și se acoperă biserica, dar lucrările sunt suspendate iarăși, deoarece fondurile se terminaseră în mod inexplicabil. Atunci privirile, dar și rugăciunile credincioșilor s-au ridicat spre CER, de unde se așteaptă DREAPTA JUDECATĂ! Administratorului de atunci, Toader Lung, se spune că „i-ar fi sărit un ochi"!!

Revenind, în anul 1821 domeniul este cumpărat de macedo-românul TOCACI, care a respectat dispozițiile guvernului de a se îngriji de biserici și de școli. Prin urmare a finanțat lucrarea de construcție a bisericii până la finalizarea ei.

La 6 decembrie 1823 de „Sfântul Nicolae" s-a sfințit biserica de către Protopopul de Buteni, deoarece postul de Episcop al Aradului era vacant. Începând cu anul 1826 i se face prima lucrare de pictare (pictori de la Viena) și care aduc cu ei și un candelabru foarte scump (poleit în aur, zice legenda). Inițial biserica a fost acoperită cu șindrilă de brad, iar din 1846 cu tablă. La 1 august 1846 s-a ridicat crucea pe turnul construit în stil gotic. În globul crucii se află o cutiuță de tablă, bine închisă, în care se află o interesantă descriere a evenimentelor vremii, realizată de învățătorul confesional (voi reveni) de atunci Iosif Țucra. Biserica este construită în stil baroc, cu dimensiunile următoare: Lungimea = 26 m; lățimea = 10 m; înălțimea bisericii = 8 m și înălțimea turnului = 21 m.

În 1898 s-a reparat acoperișul bisericii, iar turnului i s-a redus înălțimea (la cca 15,5 m). reparații curente, de întreținere s-au făcut periodic, prin contribuția jertfelnică a credincioșilor, iar după 1990 și a sponsorilor. În 1952 biserica a fost repictată în tempera, cu humă și clei.

Anul 1978 aduce o nouă refacere a picturii bisericii din Bârsa în frescă. Cimitirul a fost sistematizat și curățat de mai ori de-a lungul timpului. Ultima curățenie generală a necropolei a fost finalizată în 2019.

Obiecte și cărți vechi de cult

Obiectele vechi de cult(secolele XVIII-XIX) au mai mult o valoare artistică și simbolică, decât una istorică deosebită. Dintre cele mai reprezentative amintesc:

1. Ușile Împărătești executate (în 1824) din lemn de păr, cu icoana Bunei-Vestiri;
2. Chivotul executat (în 1836) din lemn de brad;
3. Tronul arhieresc executat tot în 1836 (posibil același meșter);
4. Tronul Sfintei Fecioare Maria (1836);
5. Icoană pictată pe pânză (cca 1800);
6. Penticostar (cu caractere chirilice), tipărit la Blaj, datat din 1768;
7. Triod tipărit tot la aceeași dată (1768),în tipografia Mănăstirii „Buna-Vestire";
8. Mineie pe tot anul bisericesc (începe la 1 septembrie în fiecare an), tipărite la Râmnic în 1805.

Pe Mineiul lunii septembrie se află însemnarea: „În anul 1839, în luna lui Septembrie a venit Majestatea Sa Împăratul și Regele nostru Francisc Iosif I la Bira-Sebeșeu (Sebiș unde locuia pe timpul vizitelor la Palatul Wenckheim „Casa cu iagă"), spre a controla manevrele (militare) și au venit oameni de pe toate satele spre a-l vedea" – Bîrsa, 5 septembrie 1893, Avram Halic;

9. Strașnic, tipărit la Blaj, în 1833;
10. Triod, tipărit la Blaj, în 1833;
11. Liturghier, tipărit la Sibiu, în 1856;
12. Octoih – Mic, tipărit la Brașov, în 1898;
13. Molitfelnic, tipărit la Sibiu, în 1874;
14. Evanghelie, cu litere latine, datată 1895, București;
15. Triod, tipărit la București, în 1897.

Șirul preoților parohi

Consider necesară mențiunea, că mult timp biserica parohială din Bârsa a fost deservită de doi preoți! Parohia a fost împărțită în două sectoare, „Parohia I" și „Parohia II".

La PAROHIA I au funcționat:

1. Preotul Petru Dumitrescu, care a adaptat ulterior numele de Țucra (1720-1745), originar de pe plaiuri muntene. A funcționat ca preot în

Aldești, dar și-n satele limitrofe unde nu a existat preot. Este primul preot al cărui nume este cunoscut din aceste părți. El a scris lucrări cu caracter autobiografic, unde motiva resorturile ce l-au determinat să vină aici; i-au urmat descendenți ai familiei – Preotul Avisalom Țucra și dascălul Iosif Țucra.

A slujit în bisericuța de lemn de la „Gunoiște", fiind un opozant înverșunat al Uniației. Cu prilejul Recensământului din 1746 inițiat de împărăteasa Maria Tereza (1712-1780), și-a schimbat numele din Dumitrescu în Țucra, la dorința expresă a soției sale, supranumită „Ciucurana". Își doarme somnul de veci în cimitirul din Aldești.

2. Preotul Gheorghe Țucra, fiul lui Petru. Este hirotonit la București, în 1745 succedându-i tatălui său la Aldești, apoi la Bârsa.

3. Preotul Gavrilă Țucra (1807), fiul lui Gheorghe.

4. Preotul Petru Țucra (I), respectiv 1807-1820, este fiul lui Samoilă.

5. Preotul Simion Țucra (1821-1834), este fratele lui Petru; în timpul lucrării sale duhovnicești s-a terminat biserica, finalizând astfel lucrările începute în timpul lui Petru.

6. Preotul Petru Țucra (II), slujitor la Bârsa, între 1836-1888 (52 ani!!), fiul lui Simion.

7. Preotul Avisalom Țucra (1888-1899) este fiul lui Petru. A fost preot capelan (în timpul îndelungatei păstoriri a tatălui său), dar și învățător confesional. De la el a rămas o Cronică Parohială, totodată fiind ultimul preot din șirul familiei Țucra (?!), care au slujit aproape un secol și jumătate!!

8. Preotul Ioan Ropenici (1899-1918), supranumit „Calul", deoarece fusese militar la Cavalerie.

9. Preotul Coriolan Țîrlea, tot fiu de preot, slujind la Bârsa până în anul 1958, și trecut la cele veșnice în anul 1977.

10. Preotul Petru Binchici, originar din Șiria, a slujit în parohia Bârsa până în anul 1949, când este mutat la parohia Slatina de Criș. La scurt Bârsa.

11. Preotul Simion Belean, de loc din Bocsig, unde se naște la 20 august 1920. Cursurile gimnaziale le urmează în localitatea natală, iar liceul și Academia Teologică la Arad. După absolvire este hirotonit și slujește la Susani (1946-1947), se transferă la Hodiș, iar din 1961 la Bârsa. Soția sa Letiția, născută Herbei, la 1 mai 1928, era fiică de țărani, cu dragoste pentru credința străbună. Au avut două fiice, Doina și Romanța, profesoare de limba română.

La PAROHIA II au funcționat:

1. Preotul Ioan Popovici-Albescu (1815), supranumit „Popa Onu”.
2. Preotul Zaharia Popovici (1815-1816), fiul preotului Ioan;
3. Preotul Teodor Albescu (1816-1819), alt fiu al preotului Ioan Popovici-Albescu;
4. Preotul Eftimiu Novac (1838-1840);
5. Preotul Ioan Albescu (1841-1857),Teodor Albescu;
6. Preotul Zaharia Halic (1859-1872).

Corul bisericesc bărbătesc din Parohia Bârsa - scurt istoric

S-a înființat în anul 1901, iar la data de 21 noiembrie 1902 (BUNA VESTIRE), a cântat pentru prima dată în biserică. Primul său dirijor și aranjor a fost dascălul Dimitrie Simea (1902-1906), din Voivodeni. În același an s-a făcut prima ieșire la Buteni.

Lui Dimitrie Simea i-au urmat:

1. Vasile Drîncu (1910-1916);
2. Sebastian Penescu (1920-1927);
3. Birău Petru (1928-1931);
4. Preot Petru Binchici (1931-1949);
5. Preot Petru Bîru (1950);
6. Cev Avram (1952-1972);
7. Borlea Teodor din Buteni (1974-1976);
8. Danci Simion;
9. Bărbatei Romulus;

Datorită faptului că Romulus Bărbatei are o vârstă patriarhală (peste 80 de ani), a cedat parțial „frâiele” unor tineri cu mult HAR și pricepere muzicală – avocatul Aurel Faur, sau Cornel (Nelu) Vicar, – sau mai în etate, precum Teodor (Todor) Dingă.

Dacă la începuturi formația corală numără aproape 100 de persoane, actualmente numărul este redus mult ≈ 40 persoane. Esențial este că se „pompează” mereu sânge tânăr.

Școala confesională din Bârsa

Școala a funcționat pe lângă biserică până în anul 1826 când se construiește un local propriu din lemnul rezultat din demolarea bisericii vechi. Acoperișul a fost tot din șindrila fostei biserici.

Conform statisticilor Episcopiei Aradului, în 1877 la Bârsa existau 293 de copii de vârstă școlară,

Răsplata dascălului era de 160 florini anual, beneficiile unei jumătăți de sesie și alte bunuri în natură (de exemplu lemne de foc).

Lanțul învățătorilor confesionali

1. Petru Țucra (1763-1835);
2. Gheorghe Țucra (1783-1826), fiul lui Petru;
3. Teodor Mihulin (1826-1833), când s-a hirotonit și a slujit la Berindia și Sebiș;
4. Rista Perva (1833-1834);
5. Nicolae Popovici (1834-1836);
6. David Bercea (1836-1839);
7. Teodor Rubenovici (1839-1840);
8. Iosif Țucra (1840-1875), de la care a rămas Cronică a familiei Țucra, care a slujit peste 30 de ani la școala din Bârsa.

A trecut în Veșnicie la 1 septembrie 1877, dar nu înainte de a vedea „cu ochii minții" Independența Țării Românești de unde proveneau strămoșii săi.

9. Alexandru Matcău, originar din Ramna (Rănușa);
10. Terentie Popa – dascăl în comună.

Concluzii

Este de remarcat șirul preoților din familia Țucra (Țiucra), descendenți direcți din strămoșul lor comun, Petru Dumitrescu, originar din Țara Românească (Valahia). Ei au menținut timp de peste un veac și jumătate (1720-1889), Flacăra credinței strămoșești ortodoxe și Lumina învățăturii creștinești și românești, pe aceste atât de disputate plaiuri ale Zarandului.

Și nu puteam încheia acest material, fără o actualizare strict necesară din punct de vedere a demersului epistemologic și al expertizei academice.

De peste trei decenii comunitatea ortodoxă din Bârsa este păstorită jertfelnic, cu demnitate și credință în Bunul Dumnezeu de preotul Traian Luștrea.

Fiu al comunei, născut la mijlocul deceniului șase al secolului trecut, absolvent al Liceului din Sebiș, a reprezentat cu cinste pe dascăli săi de la Bârsa și Sebiș, la Facultatea de Teologie de la Sibiu.

Acum, în pragul pensionării nutrește speranța să lase locul unui alt preot, de asemenea fiu al comunei.

În final spun doar: „Așa să ne ajute Dumnezeu"! și să nu uităm NICIODATĂ că esența dăinuirii multimilenare a poporului român au fost: „CREDINȚA, LIMBA și IUBIREA de PATRIE, care ne-au UNIT și ne UNESC pe toți românii de PRETUTINDENI"!

BIBLIOGRAFIE

Márki, Sándor, *Arad vármegye és Arad szabad királyi város Monographiájának a szerzője*, vol. I, Arad, 1892, pp. 222-223.

Recensământul din 1880. Transilvania, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, Editura Staff, 1997.

Recensământul din 1880. Transilvania, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, Editura Staff, 1999, p. 23.

Roz, Alexandru, Géza, Kovách, *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad,* Editura Universității „Vasile Goldiș", Arad, 1997.

Hramul Bisericii „Întâmpinarea Domnului” din satul Păiușeni (județul Arad), în lumina izvoarelor sigilografice

The Patron Saint of ‘The Presentation of Our Lord Jesus Christ in the Temple’ Church from Păiușeni Village (Arad County) in the Light of the Sigilographic Sources

dr. Augustin MUREȘAN
Complexul Muzeal Arad
augmuresan49@gmail.com

Abstract
The wooden church in Păiușeni was consecrated in 1861, with the dedication ‘The Presentation of Our Lord Jesus Christ in the Temple’. The seals pattern of this church is made of brass, engraved in the carving. In the emblem, the scene ‘The Feast of the (Encounter) Presentation of Our Lord Jesus’ is presented as dedication of this Orthodox church. ‘The Presentation of Our Lord Jesus Christ in the Temple’ is one of the most ancient Christian feasts. The patron saint of this church was identified with the help of seals from this institution. In 1930, due to its condition, the church was dismantled and sold.

Keywords*: Păiușeni, Orthodox church, seals, consecrated, dedication.*

În rândurile de mai jos, facem o analiză cu privire la hramul bisericii de lemn din satul Păiușeni[1], județul Arad, în lumina izvoarelor sigilografice. Înainte de a face această analiză câteva date și momente importante din istoria lăcașurilor de cult din localitate sunt necesare a fi prezentate.

În anul 1755 satul încă nu avea biserică și era filie la Chisindia[2]. În anul 1855 comunitatea folosea ca lăcaș de cult „o casă pe arindă sfințită în

[1] Satul Păiușeni aparține azi de comuna Chisindia, județul Arad, *vezi Legea* nr. 2/1968 privind organizarea administrativ-teritorială a României, în „Colecția de legi, decrete, hotărâri și alte acte normative, 1968 (1 noiembrie – 31 decembrie), 1970; Ion Iordan, Petre Gâștescu, D. I. Oancea, *Indicatorul localităților din România*, București, Editura Academiei R. S. R., 1974.

[2] Silviu Dragomir, „Statistici sârbești din dieceza Caransebeșului și Aradului în veacul XVIII”, în *Foaie Diecezană* (Caransebeș), anul XIV, nr. 9, 1 martie 1909, p. 6.

anul 1853”[3]. În anul 1861 este sfințită biserica de lemn cu hramul „Întâmpinarea Domnului”[4]. După construirea bisericii actuale de zid, cu hramul „Pogorârea Sfântului Duh”, în anul 1930, cea de lemn a fost vândută la licitație unui cetățean din satul Joia Mare[5]. Astfel biserica de lemn din Păiușeni a dispărut din peisajul localității, dar nu și din amintirea izvoarelor istorice.

Pe lângă aceste informații de natură istorică, credem, este absolut necesară și o cercetare care să se îndrepte asupra hramului acestor biserici. Precizăm că, în acest articol, interesul nostru se îndreaptă numai spre hramul „*Întâmpinarea Domnului*” a Bisericii de lemn din Păiușeni.

Printre primii care s-au ocupat în mod deosebit de strângerea informațiilor privind hramurilor bisericilor ortodoxe din zona Aradului au fost episcopul Sinesie Jivanovici[6] și regretatul preot dr. Pavel Vesa[7]. Deși

---

[3] Serviciul Județean Arad al Arhivelor Naționale (prescurtat S. J. A. N. Arad), *fond Episcopia Ortodoxă Română Arad, grupa IV*, dosarul nr. 84/1855, f. 70, apud Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2006, p. 645.

[4] Arhiva Episcopiei Ortodoxe Române Arad, *grupa III*, dosarul nr. 68/1885, doc. 1167, f. 57. Pentru descrierea bisericii din Păiușeni, vezi Coriolan Petranu, *Bisericile de lemn din județul Arad*, Sibiu, 1927, pp. 8-10. „Întâmpinarea Domnului” se sărbătorește la 2 februarie, vezi Anexa VI, „Lista alfabetică de sfinți, sărbători ortodoxe și diferite denumiri cronologice”, în *Documente privind Istoria României, Introducere*, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei R. P. R., 1956, p. 524.

[5] Pavel Vesa, *op. cit.*, p. 645.

[6] La finele anului 1754 și începutul celui următor, episcopul Sinesie Jivanovici a efectuat o mare vizitație canonică în parohiile din cele opt protopopiate (Arad, Buteni, Hălmagiu, Nădlac, Pecica, Șiria, Vărădia, Zarand) aflate sub jurisdicția eparhiei Aradului pentru a afla la fața locului starea de spirit a enoriașilor, ai întări în credința ortodoxă strămoșească și a preîntâmpina prozelitismul uniat. Cu acel prilej a întocmit: „*Conscripția din 1755 a episcopului Sinesie Jivanovici al Aradului (1751-1768)*”, care cuprinde informații prețioase despre numărul parohiilor și filiilor, situația la zi a bisericilor (material de construcție, starea lor, hramul dacă au fost sau nu sfințite), preoți și numărul caselor din fiecare sat etc. Conscripția a fost publicată pentru prima dată de Dimitrie Ruvarați în *Srpska Mitropolija Karlovacica*, Carloveț, 1902 (Partea a II-a), pp. 72-94, citată după Gheorghe Ciuhandu, *Schițe din trecutul românilor arădani în veacul al XVIII*, Arad, 1934, p. 55, nota 1; vezi și Ștefan Lupșa, Gheorghe Lițiu, *Istoria Eparhiei Aradului*, L. II, fascicula I, vol. 2, Arad, pp. 447-449; Pavel Vesa, *Bisericile de mir arădene între tradiție și modernitate*, Arad, Editura Mirador, 2000, Anexe 1, pp. 197-203; Idem, *Episcopia Aradului...*, p. 702; Idem, *Eparhia Aradului în timpul episcopului Sinesie Jivanovici (1751-1768)*, Arad, Editura Arhiepiscopiei Aradului, 2013, pp. 144-145 și p. 211. Noi folosim conscripția tradusă în limba română de S. Dragomir, publicată în „Statistici sârbești din dieceza Caransebeșului și Aradului în veacul XVIII”, în *Foaie Diecezană* (Caransebeș), anul XXIV, 1908, nr. 51-52, anul XXV, 1909, nr. 5, 6, 10.

mult mai târziu, ultimul prin cercetările sale istorice aprofundate a dat un imbold adunării datelor despre bisericile din zona menționată și hramurile lor.

Acesta scriind despre bisericile din zona arădeană și necunoscându-se la unele hramul, a identificat câteva cu ajutorul matricelor sigilare[8] provenind de la aceste instituții ecleziastice. Așa a procedat și în ceea ce privește aflarea hramului „*Întâmpinarea Domnului*" a bisericii de lemn din Păiușeni[9].

În acest sens, referindu-se la acest hram, scria: „Hramul bisericii îl aflăm de pe sigiliul parohiei din a doua jumătate a secolului al XIX-lea"[10]. Autorul a făcut această precizare deoarece în *Conscripția din 1755 a episcopului Sinesie Jivanovici al Aradului*, hramul bisericii de lemn din Păiușeni, nu a fost inclus[11], numai denumirea localității sub varianta Păiuși, cu 8 case, filie la Chisindia, iar în *Tabel statistic-șematism, Județul Arad*, publicat în 1984 apare Biserica actuală de zid cu hramul „Pogorârea

---

[7] Vezi Preot Pavel Vesa, *Biserici de lemn de odinioară*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 1997; Idem, *Episcopia Aradului...*, p. 645, nota 1114.

[8] Matrice sigilară = obiect confecționat dintr-un material dur (fier, oțel, alamă, aur, argint sau diferite pietre prețioase etc.), care poartă gravate pe suprafața sa, în negativ, un text și o reprezentare menite a individualiza posesorul, exprimând atributele sale în viața socială. Matricea este alcătuită din două părți: a) suprafața metalică (de obicei rotundă) pe care se află gravată emblema și legenda și b) mânerul, confecționat din metal, os, lemn, pietre prețioase etc., sinonim *tipar sigilar*, vezi *Dicționar al științelor speciale ale istoriei, Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 163.

[9] Pentru aflarea hramului acestei vechi biserici de lemn din Păiușeni a apelat la matricea sigilară aparținând acesteia, păstrată la S. J. A. N. Arad, *Colecția sigilii (matrice sigilare)*, inv. nr. 404.

[10] Vezi Pavel Vesa, *Biserici de lemn...*, p. 95; Idem, *Bisericile de mir arădene...*, p. 155, nota 995; Idem, *Episcopia Aradului...*, p. 645, nota 1114. Sigilii ale unor instituții ecleziastice din zona Aradului mai menționează: Magdalena Kovács, „Colecția de sigilii a Filialei Arhivelor Statului jud. Arad", în *Ziridava* (Arad), 1976, nr. VI, pp. 499-504; Maria Dogaru, *Colecțiile de matrice sigilare ale Arhivelor Statului*, București, 1984, p. 100; „Îndrumător arhivistic", vol. II, Eugeniu Criste (coord.), Petraș Lucian, Ștefan Marinescu, Văduva Mirela, Mircea Timbus, Andrei Caciora, Ioan Popovici, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2009, p. 183 sau reproduse, unele descrise la Vasile Faur în lucrarea *Comuna Chisindia Monografie istorică*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2017 (Chisindia A; B. Păiușeni: III, IV, V, VI, 410-411) și în lucrarea *Comuna Chisindia Monografie culturală*, Arad, Editura Gutenberg, 2019, pp. 274-275 (Păiușeni: III, IV, V, VI, pp. 274-275; Vășoaia: IV, V, VI, p. 276) ș. a.

[11] Pavel Vesa, *Bisericile de mir...*, (Conscripția din 1755 a episcopului Sinesie Jivanovici, *Protopopiatul Buteni*, nr. crt. 59), p. 198; Idem, *Episcopia Aradului ...*, (*Protopopiatul Buteni*, nr. crt. 59), p. 702; Vasile Faur, *Comuna Chisindia, Monografie istorică*, pp. 31-32.

Duhului Sfânt”[12]. Din acest motiv, pentru a afla hramul a apelat la izvoarele sigilare[13]. Astfel, sigilografia a fost pusă în slujba cercetării istorice, mai exact, a scrierii istoriei vieții bisericești din părțile arădene.

Pentru analiza cu privire la hramul bisericii din Păiușeni, în lumina izvoarelor sigilografice am ținut cont de titlul ce se află în fruntea acestui articol și de cercetările noastre urmate de publicarea unor articole, studii sau lucrări de sigilografie ecleziastică cu referire la zona arădeană[14], sau alte zone ale țării[15].

Prin studierea problematicii acestui hram, se pot emite ipoteze precum: predilecția comunității spre acest hram, motivația pentru alegerea acestuia etc.).

---

[12] Vezi „Tabel statistic – Șematism județul Arad I, Protopopiatul Ineu”, poziția 62, Păiușeni, bis[erica]. „Pogorârea Duhului Sfânt”, în *Îndrumător bisericesc misionar și patriotic*, Arad, Episcopia Aradului, 1984, p. 86.

[13] După cum se știe, sigiliul reprezintă un izvor istoric de necontestat, vezi Maria Dogaru, *Sigiliile mărturii ale trecutului istoric*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 5.

[14] În acest sens, vezi: Augustin Mureșan, Ioan Popovici, „Tipare sigilare bisericești din colecția Direcției Județene Arad a Arhivelor Naționale (I)”, în *Istorie și spiritualitate ortodoxă în Episcopia Aradului 1706-2006*, Arad, 25-26 mai 2006, pp. 247-261; Idem, „Un tipar sigilar al bisericii din comuna Almaș, județul Arad”, în *Studii de știință și cultură* (Arad), anul II, nr. 3-4 (6-7), septembrie-decembrie 2006, „Vasile Goldiș” University Press, pp. 160-161; Idem, „Un tipar sigilar al bisericii din comuna Chisindia”, în *Adevărul* (Arad), anul XVIII, nr. 4919, din 2 septembrie 2006, p. 7; Idem „Tipare sigilare bisericești din colecția Direcției Județene Arad a Arhivelor Naționale (II)”, în *Ziridava* (Arad), 2010, nr. XXV/1, pp. 131-136; Augustin Mureșan, „Un tipar de sigiliu al unei biserici sătești din comitatul Arad (secolul al XIX-lea)”, în *Administrație românească arădeană Studii și comunicări din Banat-Crișana*, vol. V, coord. Doru Sinaci, Emil Arbonie, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2012, pp. 212-214; Augustin Mureșan, Ioan Popovici, „Tiparul de sigiliu al bisericii „Nașterea Maicii Domnului” din târgul Hălmagiu (1838)”, în *Fragmentarium. Studii interdisciplinare în onoarea lui Aurel Chiriac*, Oradea, Editura Muzeului Țării Crișurilor, 2016, pp. 138-140; Augustin Mureșan, „Tiparul de sigiliu al Mănăstirii Hodoș-Bodrog”, în *Magazin istoric* (București), anul L, Serie nouă, nr. 11 (608), noiembrie 2017, pp. 60-61; Augustin Mureșan, Puiu Emilian Valea, „Două tipare sigilare ale Bisericii Ortodoxe Române din Lipova”, în *Analele Banatului, Serie nouă, Arheologie-istorie* (Timișoara), 2017, nr. XXV, pp. 269-271; Augustin Mureșan, Laurențiu-Ștefan Szemkovics, Ioan Popovici, *Tipare sigilare ale unor biserici din zona Aradului și împrejurimi (secolele XVIII-XX)*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2019.

[15] Vezi Augustin Mureșan, „Câteva tipare sigilare provenind de la biserici sătești din Moldova”, în *Ziridava*, 2000, nr. XXII, pp. 365-374; Idem, „Stemele județene reprezentate pe tiparul sigilar din 1840 al lui Neofit II Geanoglu, mitropolit al Țării Românești”, în *Studia Universitatis „Vasile Goldiș”, Arad, Seria științe socio-umane* (Arad), 2002, nr. 12, pp. 302-307; Idem, „Scena Învierii lui Iisus Hristos pe tiparul sigilar din 1828 al mănăstirilor din Moldova închinate Sfântului Mormânt”, în *Teologia* (Arad), anul XI, 2007, nr. 2, pp. 232-236.

După iconografia bisericească, icoana hramului se așează pe iconostas în registrul prim, la dreapta, alături de icoanele împărătești[16]. Astfel, de regulă iconostasul cu icoana hramului, dar și reprezentările de sfinți sau scene religioase de pe numeroase sigilii bisericești ne indică hramul ales de comunitate care completează în mod fericit izvoarele documentare. Sigiliile bisericești din această categorie, au în câmpul sigilar, reprezentarea hramului acelui lăcaș de cult. Cu alte cuvinte cu ajutorul acestor mărturii istorice se poate afla hramul acelei biserici[17], preferat de comunitate într-o anumită perioadă.

Revenind la izvoarele sigilare provenind de la Biserica de lemn din satul Păiușeni se cunosc două sigilii și un tipar sigilar care au în emblemă simbolul hramului acesteia: „Întâmpinarea Domnului". Iată aceste vestigii sigilare[18], pe care le prezentăm mai jos, deoarece merită o atenție deosebită.

1. *Tipar sigilar*[19] confecţionat din alamă, cu rondela oval-verticală (35 x 32 mm), gravată în incizie.

În câmpul sigilar (fig. 1) s-a gravat scena „Întâmpinarea Domnului", hramul acestei biserici; în stânga, Maica Domnului, cu mâinile spre Iisus care este luat în braţe de dreptul Simeon, lângă care este proorocița Ana ce ţine cu ambele mâini Evanghelia deschisă. La marginea spațiului sigilar, legenda în limba română, dar cu caractere chirilice. În transcriere și cu o întregire, legenda are următorul conținut: PECETU S[FINTEI]. BISERICI

---

[16] Elie Miron Cristea, *Iconografia și întocmirile din interiorul bisericei răsăriene,* Sibiu, 1905, p. 205; vezi și Leonid Uspensky, Vladimir Lossky, *Călăuziri în lumea icoanei*, București, Editura Sophia, 2006, p. 96.

[17] După înlocuirea unei biserici vechi cu alta nouă, nu întotdeauna se menținea hramul cel vechi al lăcașului de cult. El era schimbat, mai ales în urma unor renovări generale, în funcție de sensibilitățile religioase ale enoriașilor, de dorința celor ce aveau o contribuție mai substanțială la edificarea noului lăcaș de cult sau din dispoziția autorităților ecleziastice superioare pentru a contracara prozelitismul catolic. Se cunosc cazuri când colectivitatea schimba hramul bisericii, mai ales în urma unor sfințiri de biserici efectuate mult mai târziu decât ridicarea ei. Până la mijlocul secolului al XVIII-lea, sau poate mai târziu, bisericile de la Hălmagiu și Dezna purtau alte hramuri (Pavel Vesa, *Episcopia Aradului...*, p. 436). Vechea biserica din Hălmagiu avea hramul „Sf. Ierarh Nicolae", reprezentat iconografic în tabloul votiv în care ierarhul îl binecuvântează pe ctitorul bisericii, vezi Ecaterina Cincheza-Buculei, „L'ensemble de peinture murale de Halmagiu (XVe siècle). Iconographie et fondateurs", în *Revue des Études Sud-Est Européennes*, tom XXII, 1984, nr. 1 (janvier-mars), pp. 3-25.

[18] Vestigiu sigilar = termen ce definește generic totalitatea izvoarelor sigilare, adică a matricelor sigilare și a impresiunilor acestora, inclusiv a fragmentelor și resturilor de sigilii, existente pe documente importante, pentru efectuarea cercetărilor sigilografice. Sinonim *vestigii sfragistice*, vezi *Dicţionar al ştiinţelor special,* p. 236.

[19] S. J. A. N. Arad, *Colecţia de tipare sigilare (sigilii)*, nr. inv. 404.

DIN PĂIUŞENIU.[20]. Tiparul sigilar datează din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Sigiliul acestei biserici, imprimat în tuş mov, având în câmpul sigilar scena de mai sus, s-a conservat pe mai multe acte[21].

Fig. 1

2. *Sigiliu* rotund, imprimat cu tuș albastru. În imagine (Fig. 2) scena religioasă „Întâmpinarea Domnului", hramul acestei biserici, asemănător ca mai sus. La marginea spațiului sigilar legenda scrisă cu litere majuscule: x SIGILUL OFICIULUI PAROCHIAL GR[ECO]. OR[TODOX]. ROM[ÂN] PAJSAN DIN (PAIUSENIU)[22].

[20] Augustin Mureșan, Ioan Popovici, *Tipare sigilare bisericeşti..., (I)*, p. 258, fig. 11, p. 261; Augustin Mureșan, Laurențiu-Ștefan Szemkovics, Ioan Popovici, *op. cit*., pp. 35-36.
[21] S-a păstrat, de exemplu, pe fila unui protocol aflat la Primăria comunei Chisindia, jud. Arad (Extras din *Protocolul botezaților de la Biserica română greco-orientală din comuna Păiuşeni*, dosarul nr. 2, nr. 59/1907, Păiușeni, 12 iunie 1907), apud Vasile Faur, *Comuna Chisindia. Monografie istorică,* p. 411; Idem, *Comuna Chisindia, Monografie culturală*, p. 275.
[22] Extras din *Matricola botezaților de la Biserica parohială română ortodoxă orientală* cu hramul „Întâmpinarea Domnului" din comuna Păiușeni, 8/21 mai 1921, f. 20, apud Vasile Faur, *Comuna Chisindia. Monografie istorică*, pp. 410-411; Idem, *Comuna Chisindia. Monografie culturală*, p. 275.

Fig. 2

3. *Sigiliu* rotund, imprimat cu tuș albastru. În emblemă (Fig. 3) scena „Întâmpinarea Domnului”, hramul bisericii, ca mai sus. În exergă[23], între un cerc liniar interior și două cercuri liniare în exterior, legenda scrisă cu litere majuscule: OFICIUL PAROHIAL ORT (ODOX]. ROM[ÂN] * PĂIUȘENI*[24].

[23] Exerga = spațiul de la marginea câmpului sigilar, de obicei, cuprins între două sau mai multe cercuri (ce pot fi liniare, șnurate, perlate etc.), în care se află textul legendei, vezi *Dicționar al științelor speciale ale istoriei,* p. 111.

[24] Primăria Chisindia, dosarul nr. 2, extras din *Protocolul botezaților de la Biserica parohială română ortodoxă orientală cu hramul „Întâmpinarea Domnului” din comuna Păiușeni, județul Arad*, Păiușeni, 30 iunie 1925, f. 136, apud Vasile Faur, *Comuna Chisindia. Monografie istorică*, p. 411; Idem, *Comuna Chisindia, Monografie culturală*, p. 274.

Fig. 3

După cum se poate observa aceste vestigii sigilare au în emblemă scena religioasă „Întâmpinarea Domnului”, hramul bisericii de lemn din Păiușeni. El a rămas neschimbat de la alegerea lui, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, până în anul 1930 când biserica a fost demontată și în localitate s-a construit biserica de zid, cu hramul: „Pogorârea Duhului Sfânt”[25].

Prin acest articol am dorit să demonstrăm că, hramul bisericii de lemn din satul Păiușeni, județul Arad, mult timp necunoscut, datorită faptului că lucrări fundamentale și absolut indispensabile (conscripții, îndrumătoare bisericești, șematisme etc.)[26] nu îl menționau, el a fost identificat cu ajutorul sigiliilor acestui lăcaș de cult care au în emblemă scena „Întâmpinarea Domnului”.

[25] Vezi Pavel Vesa, *Episcopia Aradului …*, p. 645 și *Tabel statistic – Şematism, Județul Arad*, I, Protopopiatul Ineu, Păiușeni, poz. 62, p. 86.

[26] Depistarea ulterioară a unor acte emise de Parohia Bisericii din Păiușeni și validate cu sigilii noi, confirmă faptul că Biserica de lemn din Păiușeni avea ca hram „Întâmpinarea Domnului” (vezi aceste sigilii reproduse la Vasile Faur, *Comuna Chisindia, Monografie istorică*, pp. 410-411; Idem, *Comuna Chisindia, Monografie culturală*, pp. 274-275.

BIBLIOGRAFIE

Buculei-Cincheza, Ecaterina, „L'ensemble de peinture murale de Halmagiu (XV-e siècle). Iconographie et fondateurs", în *Revue des Études Sud-Est Européennes* (București), tom XXII, 1984, nr. 1, janvier-mars, pp. 3-25.

Ciuhandu, Gheorghe, *Schițe din trecutul românilor arădani în veacul al XVIII*, Arad, 1934.

Cristea, Miron Elie, *Iconografia și întocmirile din interiorul bisericei răsăriene*, Sibiu, 1905.

Dicționar al științelor speciale ale istoriei, Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982.

Dogaru Maria, *Sigiliile mărturii ale trecutului istoric*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976.

Idem, *Colecțiile de matrice sigilare ale Arhivelor Statului*, București, 1984.

Dragomir Silviu, „Statistici sârbeşti din dieceza Caransebeşului şi Aradului în veacul XVIII", în *Foaie Diecezană* (Caransebeş), nr. 51-52, 1 martie 1909.

Faur, Vasile, *Comuna Chisindia, Monografie istorică*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2017.

Idem, *Comuna Chisindia Monografie culturală*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2019.

Iordan, Ion, Gâștescu, Petre, Oancea, I. D., *Indicatorul localităților din România*, București, Editura Academiei R. S. R., 1974.

Îndrumător arhivistic, vol. II, Eugeniu Criste (coord.), dr. Petraș Lucian, Ștefan Marinescu, Văduva Mirela, Mircea Timbus, Andrei Caciora, Ioan Popovici, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2009.

Kovacs, Magdalena, „Colecția de sigilii a Filialei Arhivelor Statului jud. Arad", în *Ziridava* (Arad), 1976, nr. VI, pp. 499-504.

Lupșa, Ștefan, Lițiu, Gheorghe, *Istoria Eparhiei Aradului*, L. II, fascicula I, vol. 2.

Mureșan, Augustin, „Câteva tipare sigilare provenind de la biserici sătești din Moldova", în *Ziridava* (Arad), 2000, nr. XXII, pp. 365-374.

Idem, „Stemele județene reprezentate pe tiparul sigilar din 1840 al lui Neofit II Geanoglu, mitropolit al Țării Românești", în *Studia Universitatis „Vasile Goldiș", Arad, Seria științe socio-umane* (Arad), 2002, nr. 12, pp. 302-307.

Idem, „Scena Învierii lui Iisus Hristos pe tiparul sigilar din 1828 al mănăstirilor din Moldova închinate Sfântului Mormânt”, în *Teologia* (Arad), anul XI, 2007, nr. 2, pp. 232-236.

Idem, „Un tipar de sigiliu al unei biserici sătești din comitatul Arad (secolul al XIX-lea)”, în *Administrație românească arădeană Studii și comunicări din Banat-Crișana*, vol. V, coord. Doru Sinaci, Emil Arbonie, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2012, pp. 212-214.

Idem, „Tiparul de sigiliu al Mănăstirii Hodoș-Bodrog”, în *Magazin istoric* (Bucureşti), anul L, serie nouă, nr. 11 (608), noiembrie 2017, pp. 60-61.

Idem, Popovici Ioan, „Tipare sigilare bisericești din colecția Direcției Județene Arad a Arhivelor Naționale (I)”, în *Istorie și spiritualitate ortodoxă în Episcopia Aradului 1706-2006*, Arad, 25-26 mai 2006, pp. 247-26.

Idem, Popovici Ioan, „Un tipar sigilar al bisericii din comuna Almaș, județul Arad”, în *Studii de știință și cultură* (Arad), anul II, nr. 3-4 (6-7), septembrie-decembrie 2006, „Vasile Goldiș” University Press, pp. 160-161.

Idem, Popovici Ioan, „Un tipar sigilar al bisericii din comuna Chisindia”, în *Adevărul* (Arad), anul XVIII, nr. 4919, 2 septembrie 2006, p. 7.

Idem, Popovici Ioan, „Tipare sigilare bisericești din colecția Direcției Județene Arad a Arhivelor Naționale (II)”, în *Ziridava* (Arad), 2010, nr. XXV/1, pp. 131-136.

Idem, Popovici Ioan, „Tiparul de sigiliu al bisericii „Nașterea Maicii Domnului” din târgul Hălmagiu (1838)”, în *Fragmentarium. Studii interdisciplinare în onoarea lui Aurel Chiriac*, Oradea, Editura Muzeului Țării Crișurilor, 2016, pp. 138-140.

Idem, Szemkovics Ștefan-Laurențiu, Popovici Ioan, *Tipare sigilare ale unor biserici din zona Aradului și împrejurimi (secolele XVIII-XX)*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2019.

Idem, Valea, Emilian Puiu, „Două tipare sigilare ale Bisericii Ortodoxe Române din Lipova”, în *Analele Banatului Serie nouă, Arhelogie-istorie* (Timişoara), 2017, nr. XXV, pp. 269-271.

Petranu, Coriolan, *Bisericile de lemn din județul Arad*, Sibiu, 1927.

Ruvarați, Dimitrie, *Srpska Mitropolija Karlovacica*, Carloveț, 1902.

„Tabel statistic-Șematism județul Arad, I”, în *Îndrumător bisericesc misionar și patriotic* (Arad), Episcopia Aradului, 1984.

Uspensky Leonid, Lossky Vladimir, *Călăuziri în lumea icoanei*, Bucureşti, Editura Sophia, 2006.

Pavel Vesa, *Biserici de lemn de odinioară*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 1997.

Idem, *Bisericile de mir arădene între tradiție și modernitate*, Arad, Editura Mirador, 2000.

Idem, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2006.

Idem, *Eparhia Aradului în timpul episcopului Sinesie Jivanovici (1751-1768)*, Arad, Editura Arhiepiscopiei Aradului, 2013.

Procesul de separare ierarhică a comunităților română și sârbă din localitatea Felnac (jud. Arad)

The Hierarchical Separation in Mixed Community in Felnac (Arad County)

Dr. Gabriela Adina MARCO
Complexul Muzeal Arad

Abstract
The research focuses on the specific aspects of the confessional dispute regarding the Romanian and Serbian Orthodox Church hierarchic separation, concerning the mixed community of Felnac, in Arad County. Following the Metropolitanate separation and other ecclesiastical issues, the subsequent actions included a local phase, meaning the separation in the mixed communities during almost half of a century. The hierarchical separation did not happened peacefully in this community, but in the court of law.

Keywords: *Romanians, Serbians, separation, Orthodoxy, Felnac*.

După despărţirea[1] la nivel de mitropolie, a urmat timp de aproximativ jumătate de veac separarea la nivel local, în comunităţile mixte din Banat. Localităţile Nădlac, Pecica, Turnu, Arad şi Arad-Gai, Felnac, Saravale, Sânnicolau Mare şi Cenad, unde a avut loc procesul de separare ierarhică a comunităţilor româno-sârbe, în mod paşnic sau la tribunal, au aparţinut, din punct de vedere teologico-jurisdicţional, de Episcopia Aradului.

Comuna Felnac este o localitate ce a fost atestată documentar începând cu anul 1308[2]. Începând cu anul 1480 a făcut parte din domeniul nobiliar Jakšić, care îşi avea centrul principal la Nădlac. Conform conscrierii populaţiei efectuate în anul 1828, la Felnac trăiau 440 familii. În anul 1851 sunt consemnaţi 2600 locuitori.

[1] Prezentul studiu face parte din teza de doctorat *Dimensiuni istorice, sociale, confesionale şi culturale româno-slave pe valea Mureşului Inferior (1802-1918)*.
[2] Alexandru Roz, Kovách Géza, *Dicţionarul istoric al localităţilor din judeţul Arad*, Arad, Editura Universităţii „Vasile Goldiş”, 1997, pp. 107-108.

Tabelul nr. 1. Numărul total al populaţiei din Felnac între anii 1869-1910.

1869	**1880**	**1890**	**1900**	**1910**
2816	3004	3009	2970	3095

Sursa: *Az 1869. évi népszámlálás vallási adatai*, 2005, passim; *Recensământul din 1880. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, edit. Staff, 1997, passim; *A Magyar Korona Országainak Helységnévtára*, Budapesta, 1892, passim; *Recensământul din 1900. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, edit. Staff, 1999, passim; *Recensământul din 1910. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, edit. Staff, 1999, passim.

Tabelul nr. 2. Situaţia demografică pe naţiuni

ANUL	1880	1890	1900	1910
ROMÂNI	1837	1856	1720	1974
MAGHIARI	20	48	87	74
GERMANI	72	77	103	57
SLOVACI	88	82	69	95
SÂRBI ŞI CROAŢI	866	946	903	870
ALTELE	120	0	88	25
POPULAŢIA	3004	3009	2970	3095

Sursa: *Recensământul din 1880. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, edit. Staff, 1997, passim. *A Magyar Korona Országainak Helységnévtára*, Budapesta, 1892, passim. *Recensământul din 1900. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, edit. Staff, 1999, passim. *Recensământul din 1910. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, edit. Staff, 1999, passim.

Tabelul nr. 3. Situaţia confesională

Anul	Total	Romano-catolici	Greco-catolici	Ortodocşi	Evanghelici	Reformaţi	Evrei
1869	2816	56	0	2660	0	0	28
1880	3004	80	2	2906	0	0	16
1890	3009	101	63	2816	8	0	21
1900	2970	170	51	2726	5	7	11
1910	3095	117	7	2948	0	7	5

Sursa: *Az 1869. évi népszámlálás vallási adatai*, 2005, passim. *Recensământul din 1880. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, edit Staff, 1997, passim. *A Magyar Korona Országainak Helységnévtára*, Budapesta, 1892, passim. *Recensământul din 1900. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, edit. Staff, 1999, passim. *Recensământul din 1910. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, edit. Staff, 1999, passim.

Tabelul nr. 4. Grupe de vârstă

ANUL	POPULAŢIA	0-6 ANI	6-11 ANI	12-14 ANI	15-19 ANI	20-39 ANI	40-59 ANI	PESTE 60 ANI
1900	2970	482	415	120	283	862	607	201
1910	3095	426	442	193	328	815	635	256

Sursa: *Recensământul din 1900. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, edit. Staff, 1999, passim. *Recensământul din 1910. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, edit. Staff, 1999, passim.

Tabelul nr. 5. Situaţia cunoscătorilor de carte

ANUL	POPULAŢIA	SCRIU ŞI CITESC	ŞTIU LIMBA MAGHIARĂ
1900	2970	144	482
1910	3095	1184	255

Sursa: *Recensământul din 1900. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, edit. Staff, 1999, passim.; *Recensământul din 1910. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, edit. Staff, 1999, passim.

Tabelul nr. 6. Situaţia demografică în anul 1869.

Case	**Familii**	**Bărbaţi**	**Femei**	**Total**
591	702	1405	1411	2816

Sursa: *Az 1869. évi népszámlálás vallási adatai*, Budapesta, 1869, passim.

Tabelul nr. 7. Nupţialitatea

ANUL	POPULAŢIA	NECĂSĂTORIŢI	CĂSĂTORIŢI	VĂDUVI	DIVORŢAŢI
1900	2970	1440	1295	234	1
1910	3095	1538	1300	245	12

Sursa: *Recensământul din 1900. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, edit. Staff, 1999, passim. *Recensământul din 1910. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, edit. Staff, 1999, passim.

Tabelul nr. 8. Situaţia demografică după gen

ANUL	POPULAŢIA	BĂRBAŢI	FEMEI
1900	2970	1451	1519
1910	3095	1467	1628

Sursa: *Recensământul din 1900. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, edit. Staff, 1999, passim.

Tabelul nr. 9. Situaţia socio-profesională la Felnac (1900-1910)

	1900	1910
Aduc venit	1155	1167
Întreţinuţi	1815	1928
Total populație	2970	3095
Proprietari de terenuri agricole care aduc venit	1060	1051
Întreţinuţi	1714	1800
Venituri din alte ramuri agricole	2	1
Întreţinuţi	6	1
Minerit	0	0

Întreţinuţi	0	0
Industrie, meseriaşi	47	55
Întreţinuţi	68	85
Negustori şi cămătari	9	9
Întreţinuţi	12	12
Lucrători în transporturi	1	6
Întreţinuţi	0	8
Ocupaţii în administraţie şi "meserii libere"	9	11
Întreţinuţi	13	12
Olărit	1	2
Întreţinuţi	0	0
Zilieri	0	0
Întreţinuţi	0	0
Argaţi, servitori	21	14
Întreţinuţi	0	0
Alte meserii sau nedeclarate	5	18
Întreţinuţi	2	10

Sursa: *1900. évi népszámlálása*, partea a II-a, vol. 2, Budapesta, 1904, passim; *1910. évi népszámlálása*, partea a II-a, vol. 48, Budapesta, 1913, passim

Tabelul nr. 10. Materiale de construcţii ale locuinţelor

ANUL	CASE	PEREŢII			ACOPERIŞUL		
		PIATRĂ ŞI CĂRĂMIDĂ	PIATRĂ ŞI PĂMÂNT	CHIRPICI / PĂMÂNT	ŢIGLĂ	ŞINDRILĂ	TRESTIE
1900	637	2	0	635	32	11	594
1910	724	10	7	707	135	7	582

Sursa: *Recensământul din 1900. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, edit. Staff, 1999, passim. *Recensământul din 1910. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, edit. Staff, 1999, passim.

În comunele „mestecate" Felnac, Sat-Chinez, Mehala, Sânandrei şi Becicherecul mic „n-a succes despărţirea amică", drept urmare „se avizează la proces"[3]. Deşi s-a încercat din răsputeri ca despărţirea comunităţilor româno-sârbe din localitatea Felnac să se realizeze pe cale paşnică, în cadrul şedinţelor comisiei comune româno-sârbe din data de 12-13 iunie 1874, s-a luat decizia intentării procesului de despărţire la tribunal, din cauză de „nesuccedere a împăcăciunii încercate în comuna Fenlacu". Peste puţin timp, se raportează: cauza comunelor mixte Sf. Gheorghe din cartierul

[3] Arhivele Naţionale, Serviciul Judeţean Arad, *fond Episcopia Ortodoxă Română Arad, documentele provenite de la delegaţia congresuală română pentru separarea averilor bisericii ortodoxe române de cele ale bisericii ortodoxe sârbeşti* (în continuare S. J. A. N. Arad), dosarul nr. 15/1871-1875, f. 28.

Fabric-Timişoara, Mehala, Becicherecul mic, Felnac, Sânnicolaul Mare care au aparţinut de Episcopia sârbă de la Timişoara, precum şi comunele Cenadul Unguresc şi Sânandrei, care au aparţinut de Episcopia română de la Arad „e relegată la proces”[4]. Până la finalizarea conflictelor locale, comunele rămân în *statu-quo* din punct de vedere al jurisdicţiei bisericeşti.

„Comuna bisericească Fenlac n-a putut face împăciuire între români şi sârbi cu privire la despărţirea lor ierarhică”, drept urmare, se solicită soluţionarea separării pe calea justiţiei, Mircea V. Stănescu din Arad fiind desemnat ca avocat al părţii române[5], care, însă, a refuzat şi l-a recomandat în locul său pe prietenul său, avocatul Emil Babeş[6].

În acele vremuri de agitaţie confesională, au avut loc tot felul de tulburări. De exemplu, preotului român din Felnac, Moise Babescu, i s-a incendiat casa. Acest prelat a jucat un rol important în procesul de separare ierarhică, fiind cel care „insufla curaj naţional credincioşilor”[7] săi, îmbărbătându-i să depăşească toate obstacolele pentru ţelul final.

Prin hotărârea judecătorească nr. 8682/ex 1895, din data de 12 martie 1896, s-a decis ca toate bunurile aflate în dispută confesională să fie împărţite în mod egal. Biserica, construită în comun de sârbi şi români între anii 1804-1806[8], matricolele de stare civilă şi casa parohială au revenit românilor, care trebuiau să plătească părţii sârbe suma de 10613,98 florini, în 5 rate, prima rată urmând să se fie achitată la data de 27 martie 1897. Cele trei sesii parohiale au fost împărţite în mod egal, câte o sesie şi

---

[4] *Ibidem*, dosarul nr. 20/1872-1880, f. 154-155.

[5] *Ibidem*, dosarul nr. 23/1872-1885, f. 73.

[6] **Emil Babeş**, doctor în drept, s-a născut în anul 1858, fiind fiul lui Vincenţiu Babeş şi fratele medicului şi biologului Victor Babeş. A făcut parte din echipa de avocaţi oficiali ai Mitropoliei Ortodoxe române de la Sibiu, apărând numeroase comunităţi româneşti în procesele avute contra comunităţilor sârbe din comunele mixte din Banat. Cf. Elie Miron Cristea, *Note ascunse. Însemnări personale (1895-1937)*, Cluj-Napoca, edit. Dacia, 1999, p. 159. Emil Babeş a fost avocat în Budapesta, totodată fiind şi jurisconsult al Mitropoliei de la Sibiu. A fost încredinţat cu susţinerea tuturor proceselor cu Biserica sârbească după despărţirea ierarhiei româneşti de cea sârbească. A publicat studii în legătură cu legile şcolare şi cu naţionalităţile din Ungaria, precum şi un studiu intitulat *Asupra situaţiei românilor din Ungaria*. A semnat cu pseudonimul Argus. Cf. Maria Berényi, *Personalităţi marcante în istoria şi cultura românilor din Ungaria (Secolul XIX). Studii*, Giula, 2013, p. 206.

[7] Florin Zamfir, „Şcoala şi societatea românească din comitatul Timiş, în procesul de separare de ierarhia ortodoxă de la Carlovitz”, în *In Memoriam magistri Mihai Pârvulescu*, ed. îngrijită de dr. Carmen Puşa Pârvulescu, Timişoara, Editura Eurostampa, 2019, p. 721.

[8] Gabriel Sala, *Felnacul şi felnăcanii în istoria românilor*, p. 64, varianta on-line https://www.ccja.ro/ccja/monografii/pdf/Monografie_Arad_Felnac_Gabriel_Sala_Felnacul_si_felnacanii_in_istoria_romanilor.pdf, (22 august 2017).

jumătate revenind fiecărei părţi. Din cărţile de cult, un număr de 17 volume au revenit românilor, iar un număr de 31 de tomuri au revenit sârbilor, în funcţie de limba în care au fost scrise acestea[9]. Însă, „oamenii de acolo nu prea sunt încântaţi de sentinţă, fiindcă ei aşteptau ca biserica să se adjudece sârbilor, din cauză că fiind ei săraci nu vor putea plăti sârbilor despăgubirea de 12000 florini în total. De altminterea oamenii inteligenţi de aici ţân că sentinţa nu e asupritoare". Perioada de „solvire" este stabilită la 5 ani, rata anuală fiind de 2400 florini[10]. În ciuda tuturor protestelor, sentinţa a rămas definitivă şi executorie.

Abia peste un an, Protopopiatul Ortodox Sârb de la Timişoara a recunoscut rezultatul procesului de despărţire dintre comunităţile de la Felnac, prin actul nr. 664 din data de 15 mai 1896[11].

În vederea finalizării separării dintre comunităţile română şi sârbă din comunele Sânnicolaul Mare, Sarafola, Felnac şi Monoştur, sârbii desemnează în comisie pe protopopul Nicolau Nicolici, preot în Satchinez, Petru Jivcovici, fisc consistorial şi dr. Svetozar Dimitrievici, avocat în Timişoara[12]. Din partea românilor, comisia este formată din protopopul George Crăciunescu, Iosif Gall, „proprietar şi membru al casei magnaţilor", Vincenţiu Babeş, asesor consistorial, iar suplinitor este George Sârb, avocat şi deputat dietal[13]. În data de 18 şi 19 februarie 1897, membrii comisiei mixte româno-sârbe îşi propun „să ieşim la faţa locului în Fenlac", pentru ca să „regulăm toate agendele pretinse de faptica despărţire a românilor de sârbi"[14]. După rezolvarea controverselor din Felnac, aceeaşi comisie s-a deplasat şi în comunele Sarafola (Saravale) şi Sânnicolau Mare pentru a constata stadiul procedurilor de separare dintre comunităţile de români şi sârbi.

Procesul de separare ierarhică a durat foarte mulă vreme, în principal din cauza situaţiei financiare precare. Încheierea procesului de despărţire dintre cele două comunităţi a avut loc abia în data de 10 decembrie 1935, când reprezentanţii românilor şi sârbilor din Felnac au redactat un document

---

[9] Pavel Vesa, „Situaţia parohiilor mixte din Episcopia Aradului după reînfiinţarea Mitropoliei Transilvaniei", în *Tradiţie şi modernitate în mărturisirea credinţei. 100 de ani de la sfinţirea bisericii „Sfântul Ilie" din Timişoara-Fabric*, coord. Cosmin Panţuru, Sibiu / Timişoara, Editura ASTRA Museum / Editura Partoş, 2013, p. 165; Vasa Lupulovici, *Viaţa bisericească a sârbilor din Banat între anii 1865-1918*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2009, p. 35.

[10] S. J. A. N. Arad, dosarul nr. 1/1887-1900, f. 91, 1/13 mai 1895.

[11] Florin Zamfir, *st. cit.*, p. 720.

[12] S. J. A. N. Arad, dosarul nr. 40/1890-1905, f. 91.

[13] *Ibidem*, f. 93.

[14] *Ibidem*, dosarul nr. 39/1889-1900, f. 34.

intitulat „Contract pentru ieşirea din indiviziune”[15], prin intermediul căruia toate averile bisericeşti au fost separate atât în teren, cât şi în Cartea Funciară.

Biserica sârbească din Felnac a fost construită în perioada 1896-1901[16], o parte din finanţare provenind din despăgubirile primite de la comunitatea română. Conform evidenţelor parohiei sârbe, preoţii care au slujit la Sfântul Altar în Felnac au fost: **Grigorie Georgevici** (1897-1902), **Milivoi Popovici** (1902-1906), **Stevan Teodorovici** (1907-1908), **Milan Milovanov** (1908-1909), **Sava Damianov** (1910-1911). În anul 1912, biserica a fost deservită de călugării de la mănăstirea Bezdin. A urmat preotul **Dimitrie Vuicovici** (1913-1919), iar în perioada 1919-1920 a păstorit ieromonahul **Zachei (Ivanov)** de la Mănăstirea Bezdin[17].

Comunitatea română a continuat să folosească biserica veche, cu hramul Sfinţii Arhangheli „Mihail şi Gavril”, până în zilele noastre. În perioada în care ortodocșii felnăcani au fost deserviți de aceeași biserică sunt amintiți în documente o serie de preoți și diaconi[18]. În anul 1758 activau preoții **Petru Popovici** și **Blagoie Dimitrievici**. La 1776 activau (un alt) **Petru Popovici** și **Petru Gruin**. Din anul 1787 sunt menționați, în Cronica Parohiei Ortodoxe Române din Felnac: **Nicolae Popovici**, **Nicolae Ivanovici**, **Ioan Georgevici**, **Nicolae Adamovici** (1787-1805), **Grigore Popovici** și **Grigore Giorgevici** (1805-1820), administratorul **Dimitrie Putnicovici**, **Avram Mateevici** (1818-1859), **Dimitrie Popovici** (1818-1839), **Emanoil Georgevici** (1838-1854), **Grigore Georgevici** (1854-1913), **Mihail Friscan** (1859-1866), **Dimitrie Putrici**, capelan la 1863, **Gavril Milașevici** (1864-1885), **Axente Brădeanu** (1866-1870), **Moisă Babescu** (1873-1916). Din anul 1916 urmează părintele **Aurel Sebeșan**, o personalitate emblematică a vieții religioase și culturale a localității, care a păstorit până în 1950. Între anii 1950-1962 a păstorit părintele b, între 1962-1994 părintele **Teodor Șuteu**. Din anul 1994 până în prezent păstorește părintele **Petrică Stelian Ungur**.

---

[15] Gabriel Sala, *op. cit.*, pp. 65-67.

[16] Lucian Mic, „Episcopia ortodoxă sârbă a Timişoarei (1850-1900). Elemente de organizare administrativ-bisericească”, în *Tradiţie şi modernitate în mărturisirea credinţei. 100 de ani de la sfinţirea bisericii „Sfântul Ilie” din Timişoara-Fabric*, coord. Cosmin Panţuru, Sibiu / Timişoara, Editura ASTRA Museum / Editura Partoş, 2013, p. 21-22; Gabriel Sala, *op. cit.*, p. 70.

[17] Gabriel Sala, *op. cit.*, p. 71.

[18] Petrică Stelian Ungur, *Monografia istorico-bisericească a Parohiei Felnac (Județul Arad)*, Lucrare pentru obținerea gradului I, Arad, 2007.

După încheierea procesului de despărţire ierarhică în parohiile mixte, comunităţile sârbeşti din Banat au câştigat 9 biserici, printre care se numără următoarele comunităţi aflate pe valea Mureşului: Saravale, Cenad şi Sânnicolau Mare. Comunităţile româneşti au câştigat în 11 cazuri, printre care se numără şi Arad-Gai, Felnac, Pecica, Turnu şi Nădlac[19].

BIBLIOGRAFIE

Arhivele Naţionale, Serviciul Judeţean Arad, *fond Episcopia Ortodoxă Română Arad, documentele provenite de la delegaţia congresuală română pentru separarea averilor bisericii ortodoxe române de cele ale bisericii ortodoxe sârbeşti*:

- dosarul nr. 1/1887-1900.
- dosarul nr. 15/1871-1875.
- dosarul nr. 20/1872-1880.
- dosarul nr. 23/1872-1885.
- dosarul nr. 39/1889-1900.
- dosarul nr. 40/1890-1905.

Berényi, Maria, *Personalităţi marcante în istoria şi cultura românilor din Ungaria (Secolul XIX). Studii*, Giula, 2013.

Lupulovici, Vasa, *Viaţa bisericească a sârbilor din Banat între anii 1865-1918*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2009.

Mic, Lucian, „Episcopia ortodoxă sârbă a Timişoarei (1850-1900). Elemente de organizare administrativ-bisericească", în *Tradiţie şi modernitate în mărturisirea credinţei. 100 de ani de la sfinţirea bisericii „Sfântul Ilie" din Timişoara-Fabric*, coord. Cosmin Panţuru, Sibiu / Timişoara, Editura ASTRA Museum / Editura Partoş, 2013.

Roz, Alexandru, Kovách, Géza, *Dicţionarul istoric al localităţilor din judeţul Arad*, Arad, Editura Universităţii „Vasile Goldiş", 1997.

Ungur, Petrică Stelian, *Monografia istorico-bisericească a Parohiei Felnac (Judeţul Arad)*, Lucrare pentru obţinerea gradului I, Arad, 2007.

Vesa, Pavel, „Situaţia parohiilor mixte din Episcopia Aradului după reînfiinţarea Mitropoliei Transilvaniei", în *Tradiţie şi modernitate în mărturisirea credinţei. 100 de ani de la sfinţirea bisericii „Sfântul Ilie" din Timişoara-Fabric*, coord. Cosmin Panţuru, Sibiu / Timişoara, Editura ASTRA Museum / Editura Partoş, 2013.

[19] Lucian Mic, *st. cit.*, pp. 21-22.

Zamfir, Florin, „Şcoala şi societatea românească din comitatul Timiş, în procesul de separare de ierarhia ortodoxă de la Carlovitz”, în *In Memoriam magistri Mihai Pârvulescu*, ed. îngrijită de dr. Carmen Puşa Pârvulescu, Timişoara, Editura Eurostampa, 2019.

Sala, Gabriel, *Felnacul şi felnăcanii în istoria românilor,* p. 64, https://www.ccja.ro/ccja/monografii/pdf/Monografie_Arad_Felnac_Gabriel_Sala_Felnacul_si_felnacanii_in_istoria_romanilor.pdf, (22 august 2017).

Biblioteca parohială și preoții slujitori din Parohia Ortodoxă Română Kovin (Cuvin), Serbia

The Parish Library and Servant Priests of the Romanian Orthodox Parish of Kovin (Cuvin), Serbia

pr. dr. Alexandru COTORACI
Parohia Ortodoxă Română Nădlac

Abstract
Due to the uninterrupted assimilation, one can notice that the elder speak Romanian while only few of the young generation can speak the language and the children almost not at all.

After the First World War, the Parish Library was formed. The books and publications reached Cuvin through high school students and college students who were educated in Romania. The library was run by priests. The largest number of books came from donor funds and publishers.

From 1874 until 2017, 12 priests who served in Cuvin Parish are known by name.

Keywords: *continuity, library, books, Romanian language, priests.*

Viața bisericească și activitățile parohiale ale românilor din această parohie au fost foarte bine conturate în vremurile trecute, însă datorită vicisitudinilor politico-istorice și pe fondul asimilării de către populația autohtonă, situația s-a diluat foarte mult în prezent, iar puținii credincioși care mai trăiesc astăzi aici vor rămâne doar cu amintirile și cu mărturiile celor mai bătrâni, care sunt ultimii martori ai acelor vremuri în care comunitatea românească strălucea.

Datorită acestei asimilări continue, putem observa astăzi, din păcate, un fenomen dureros, pentru noi cei din Țara-Mamă și nu numai, anume faptul că doar cei mai în vârstă care mai trăiesc azi în această parohie mai vorbesc – chiar foarte bine – limba română, dar cei din generația noastră, doar foarte puțini o mai vorbesc, cât de cât, însă ceea ce este cel mai dureros este faptul că cei din generația tânără și mai ales copiii, aproape deloc nu o mai înțeleg, nicidecum să o mai vorbească.

După Primul Război mondial s-a format biblioteca parohială. Cărțile și publicațiile au ajuns în Cuvin prin intermediul elevilor de liceu și a studenților care erau școlarizați în România.

La îmbogățirea fondului de carte au contribuit în mod semnificativ învățătorii, intelectualii și preoții. Intelectualii au creat fondurile lor prívate de carte și revistă. Până la cel de-al Doilea Război Mondial, fondul bibliotecii cuprindea în jur de 400 de titluri, în cea mai mare parte numerele complete ale anuarelor revistei Episcopiei Caransebeșului „Foaia diecezană", ediții de literatură și poezie, reviste, studii și publicații ale unor autori religioși, preoți și scriitori.

Biblioteca era condusă de preoți. Cel mai mare număr de cărți a fost obținut din fondurile donatorilor și a editurilor. Prin anii 1930, biblioteca parohială a fost completată cu un solid fond de carte din partea intelectualilor din Banatul românesc, anume Biblioteca Centrală Bibicescu din Turnu Severin. Cum intelectualii români din Cuvin și-au făcut studiile în școlile românești, cunoașterea lor a cărților, a literaturii și a publicațiilor a fost bună.

Interesul pentru citirea cărților în familie a fost deosebit de pronunțat. În perioada interbelică, erau foarte populare calendarele sub formă de carte, ca o formă de literatură care avea o mare însemnătate în cultivarea cititorilor publici.

Între anii 1929-1944 a ieșit publicația „Calendarul Nădejdei", care a fost alcătuit și tipărit în foaia săptămânală „Nădejdea" din Vâșeț. Curând fiecare familie a cumpărat cartea-calendar.

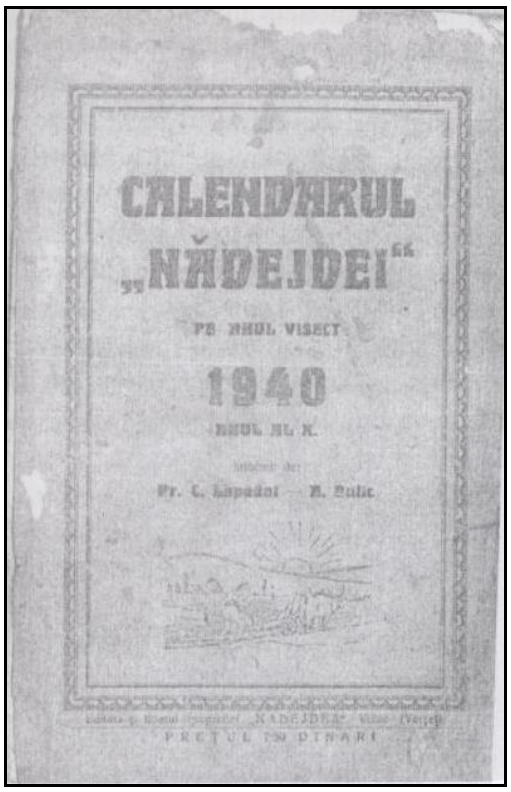

Calendarul „Nădejdei", păstrat în biblioteca parohială din Cuvin

Această carte-calendar cuprindea calendarul bisericesc anual, texte despre historia poporului român, cântece și poezii, sfaturi pentru viața de zi cu zi, despre lucrările pământului, cultivarea fructelor și a viței de vie, despre evenimentele culturale din anul trecut și din cel viitor, și așa mai departe. Existau și rubrici goale în care gospodarii însemnau întâmplările din familia și din localitate.

Românii intelectuali din Cuvin urmăreau presa românească ce apărea în orașele Banatului de sud. Foaia „Nădejdea", care ieșea la Vârșeț, scria și despre evenimentele culturale din Cuvin. Un cerc restrâns de cititori urmărea și ziarele și revistele din România. Redacțiile acestora trimiteau în mod gratuit câteva exemplare preotului și intelectualilor.

În perioada interbelică, manualele școlare în limba română erau puține. Învățătorii Petru Băla și Savu Nicolaievici din Maramorac au alcătuit și au scos Abecedarul. Manualul pentru copiii din clasa I a fost tipărit la Vârșeț. Învățătorul Petru Băla in mod independent a alcătuit și manualele de Aritmetică și Cunoștințele naturii pentru copiii din clasa a III-a, în anul 1930. Din păcate, acele cărți școlare nu s-au păstrat.

Preotul Aurel Uroș, în timpul slujirii sale la Dobrița, a tradus cartea „Scrisoare misionară” a episcopului Nicolae Velimirovici, în anul 1935. Cartea a fost tipărită în România, dar era cunoscută și în Banatul de sud.

Imediat după Primul Război Mondial era cunoscută foaia „Opinca”, tipărită la Vârșeț și la Coștei, între anii 1918-1920. Românilor din Cuvin le era cunoscută această foaie, prin aceea că redacția ei a organizat alegerile delegaților pentru Adunarea Națională de la Alba-Iulia, din 1 decembrie 1918.

Biblioteca parohială dăinuie și astăzi, chiar dacă în ultimii ani au fost puține contribuții de titluri noi. Preotul Alexandru Cotoraci a adus din România câteva zeci de exemplare. Printre acestea se numără și cartea pe care a tradus-o în anul 2008, „Mai presus de Răsărit și de Apus”, a Sfântului Nicolae Velimirovici, publicată la editura Predania din București. La acestea se mai adaugă câteva volume de literatură din colecția „Cartea pentru toți”, dăruite de protosinghelul Ilie Pentoiu, starețul mănăstirii ”Sfântul Mare Mucenic Dimitrie” din Nicolinț, România.

Arhiva parohială cuprinde toate registrele și procesele-verbale de la constituirea parohiei, conscripția credincioșilor și toate documentele legate de despărțirea canonică, precum și cele referitoare la averea bisericească. Pe baza acestor documente s-a înaintat către autoritățile locale dosarul de retrocedare a 17 iugăre de pământ care au fost confiscate abuziv în timpul perioadei comuniste.

Preoţi slujitori ai parohiei Cuvin.

Adunarea comunității bisericești din Cuvin l-a rânduit pe **Paul Botoșiu** ca preot în anul 1874, imediat după despărțirea ierarhică de sârbi. El a slujit la Cuvin până în anul 1888.

Preotul Paul Botoșiu a fost foarte pasionat de poezie, astfel încât a intrat în istoria poeziei populare românești, prin faptul că a fost un culegător al poeziilor populare ale doctorului Atanasie Marian Marinescu, a cules și câteva balade populare din ținutul său, dintre care cea mai cunoscută a fost Balada lui Novac. A trecut la cele veșnice în Cuvin în anul 1888.

Preotul **Timotei Popoviciu** din Uzdin a slujit apoi la Cuvin din anul 1888 până la sfârșitul anului 1890, când a trecut la Deliblata.

La Cuvin sosește apoi preotul **Iosif Morariu** din Feldioara, care a slujit din anul 1890 până în anul 1898.

Din anul 1898 și până în anul 1910 a urmat preotul **Lucian Secoșan**. În timpul slujirii sale s-a ridicat biserica actuală.

L-a urmat preotul **Ștefan Șperher** din Petrovasâla (Vladimirovaț), în anul 1910, iar după aceea imediat în cursul aceluiași an a urmat preotul

Isidor Saberca, absolvent de Teologie, care a slujit până în anul 1925, când a fost mutat la Panciova.

Până la numirea noului preot au slujit la Cuvin prin rotație preoții **Victor Popoviciu** din Satul Nou (mai târziu protopop al Panciovei), **Traian Popoviciu** din Maramorac și **Toma Simeon** din Cârnecea, precum și alți preoți rânduiți, până în anul 1926.

Din anul 1926 și până la sfârșitul anului 1957, a slujit preotul **Alexandru Guga**, din Coștei. Preotul Guga s-a pensionat la 1 octombrie 1945. Cum parohia nu a reușit să găsească alt preot, acesta a slujit ca administrator al parohiei până la 31 decembrie 1957.

Preotul Alexandru Guga, împreună cu păzitorii Mormântului Domnului Hristos: Ilie Țârnea, Jica Milutinovici, Octavian Cibescu, Ioan Bucaciu, Achim Țârnea, Zaharia Sarmeș, jos: Nicolae Bălan și Lucian Rădivoi

La 9 mai 1926 a fost ales cu unanimitate preotul Alexandru Guga, care slujea în parohia din Coștei. Mereu activ, stabilește o strânsă legătură cu credincioșii români din Cuvin. În decursul activității sale în timpul cât a slujit în această parohie, a fost organizatorul numeroaselor acțiuni de înfrumusețare a bisericii. Prin multe acțiuni și o bună organizare a românilor, reușește să asigure mijloacele necesare pentru iconostas și pentru pictarea bisericii. A ridicat apoi un monument în memoria bărbaților merituoși ai bisericii în legătură cu despărțirea ierarhică și a tuturor coriștilor răposați, în 1957.

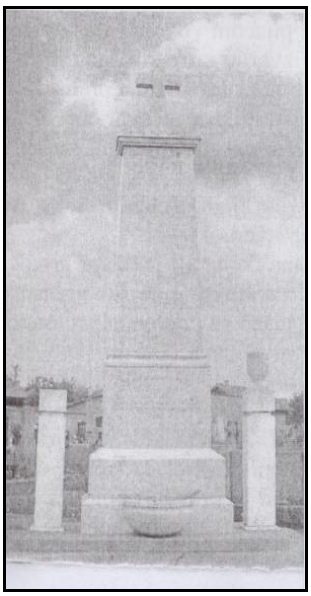

Monumentul ridicat de preotul Alexandru Guga

Sfințirea monumentului ridicat în anul 1957

El a rânduit ca toți copiii și tinerii să frecventeze Școala, să se înscrie la școlile medii și la facultăți. La serviciile divine introduce prezența obligatorie a copiilor. Învățătura religioasă o ține la școală, iar din anul 1946 și până la sfârșitul anului 1948 în Sala corului.

Preotul Alexandru Guga este fondatorul unui fond specific pentru asigurarea mijloacelor necesare pentru întreținerea bisericii, cunoscut ca „Fondul Alexandru Guga”. A luptat ca patrimoniul bisericii, bibliotecii și corului să nu fie naționalizat.

Preotul Alexandru Guga împreună cu Consiliul parohial, în dreapta sa cu pictorul Antonie Ștef, iar în stânga sculptorul Iuliu Busuioc.

Numele său este legat de toate evenimentele și sărbătorile bisericești și de întreaga viață spirituală și culturală a românilor din Cuvin. După ce s-a pensionat a mai slujit până la adânci bătrânețe, până la optzeci de ani. A plecat la Domnul în anul 1963, la vârsta de 85 de ani.

Din anul 1958 până în anul 1973 a slujit la Cuvin protoiereul **Aurel Uroș**, născut în anul 1910 la Uzdin. În anul 1973 a fost investit ca primul preot vicar al Bisericii Ortodoxe Române din Banatul iugoslav, la Vârșeț.

La praznicul Sfântului Prooroc Ilie din anul 1966, preotul Aurel Uroș, împreună cu preotul Traian Bojin, cu nașul Bisericii, Dimitrie Rădivoi și fiul său, Toma

Între anii 1973 și 2012 a slujit preotul **Traian Abraham** din Nicolințul Mare. În anul 2004, Cuvinul devine sediul protopopiatului. În cadrul protopopiatului sunt cuprinse și parohiile din Deliblata și Maramorac. Preotul Traian Abraham a fost numit protopop.

Preotul iconom-stavrofor Traian Abraham a fost născut la Nicolinț, în 14 septembrie 1946, a terminat Seminarul Teologic „Sfântul Sava" din Belgrad în anul 1968. A fost hirotonit preot la 11 septembrie 1969, la Timișoara, de către Înalt Prea Sfințitul Nicolae Corneanu și instalat apoi ca preot la Maramorac la data de 15 decembrie 1969.

La Maramorac a slujit până în 15 iunie 1973, când a fost transferat la Cuvin. Prea Sfințitul Părinte Daniil Stoenescu l-a numit protopop la 15 ianuarie 2004, în anul centenarului punerii pietrei de temelie a bisericii. A trecut la Domnul în data de 29 septembrie 2012.

Preotul Traian Abraham la parastasul de la monumentul istoric, în anul 2004

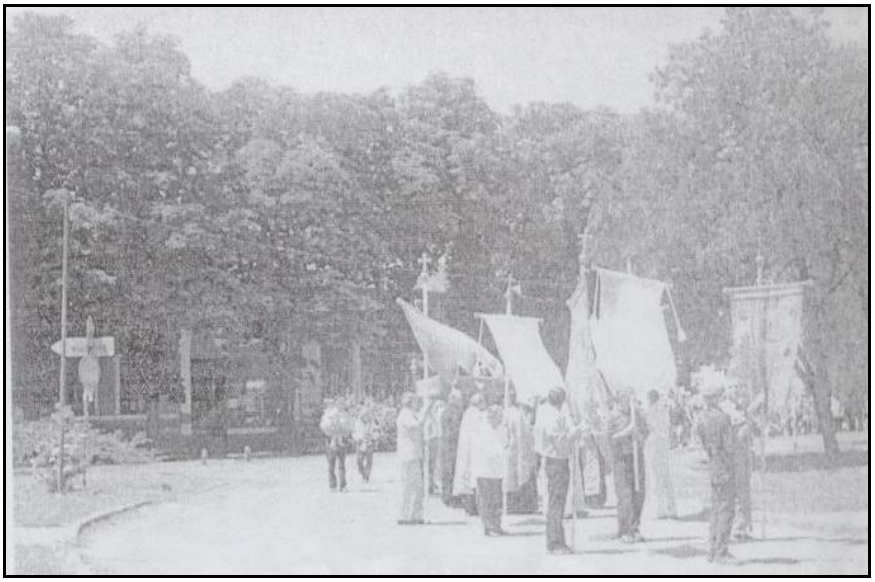

Preotul Traian Abraham la procesiunea de Florii din anul 2004

Întâmpinarea Prea Sfințitului Episcop Daniil Stoenescu în anul 2004

Prea Sfințitul Episcop Daniil Stoenescu și recent-numitul protopop Traian Abraham, în anul 2004

Din anul 2012 slujește la Cuvin protopopul **Alexandru Cotoraci**, venit din Episcopia Ortodoxă Română a Spaniei și Portugaliei, după ce și-a început lucrarea preoțească în Arhiepiscopia Aradului. Pe lângă funcția de protopop și paroh al Cuvinului, mai slujește ca administrator al parohiilor Omolița și Panciova. În anul 2015 se întoarce în Arhiepiscopia Aradului. În prezent slujește în parohia Nădlac, Protopopiatul Arad.

Sfânta Masă a Altarului bisericii din Cuvin

BIBLIOGRAFIE

Corneanu, Nicolae, *Monografia Eparhiei Caransebeș*, Caransebeș, 1940.

Popi, Gligor, *Românii din Banatul Sârbesc*, București, 1993.

Fara, Ioachim, *Creştinismul, Ortodoxia şi Biserica Românilor din Cuvin*, Cuvin, 2004.

Mohora, Zaharie, *Rumuni u Kovinu*, Kovin, 2009.

Mohora, Zaharie, *Kapije Kovina*, Kovin, 2012.

Rezistenţa prin credinţă a femeii ortodoxe din părţile Aradului între anii 1948 şi an centenar 2018

Strength through Faith of the Orthodox Women from Arad Area between 1948 and the Centenary Year of 2018

Prof. Elena GHERGHINESCU ZIEGLER
Colectivul Monografic Arad

Abstract
Following 1950, when The Association of the Christian Orthodox women from Arad and from nearby was dissolved, the women became, in a different form, the same bond for the Orthodox Church that they were being in the family. They now organize themselves in parish committees, they are fewer, but they fulfil the same social and philanthropic purposes. The Christian mother has always held her child's hand and urged him/her to walk and learn in Christ's light. Children built bridges between ancestors, grandparents, parents and Jesus Christ, a heart's chain that no one could ever break. With faith, it overcame the long, full of grief, difficult years of the communist regime, and waiting for the light that would come in 1989. Now, coming back to life like the Phoenix bird, they mobilize their families, and holding each other's hands, they all come in Christ's house so that they can continue their actions for children, school and family as if nothing had happened. The Romanian Orthodox Church Synod approves of the re-establishing of the Christian associations and Christian schools are being established again under the guidance of Arad diocese. These constitute a real support for priests in unfolding the cultural actions of the Church, the faith and love that circulates from one to another. The Church is now unfolding an extensive cultural and philanthropic activity and is helping the ones in need.

Keywords*: Church, Christian women, Communism, philanthropy, Arad, associations.*

Introducere

Aradul şi-a păstrat şi în perioada comunistă structura multi-etnică-culturală. Pentru comunişti, ori cum ar fi fost, femeia nu trebuia să scape vigilenţei statului. Au fost integrate pe diferite paliere economice, sindicale, diferite organizaţii de femei. Femeile au participat activ la campania de culturalizare a maselor, la toate activităţile electorale în calitate de mamă, muncitoare şi cetăţean. Ei credeau că au cea mai caldă admiraţie pentru femeia luptătoare,muncitoare, plină de admiraţie şi jertfă de sine, adică

femeia constructoare a socialismului şi comunismului, apărătoare a păcii. [1] „Comunişti au stabilit că femeia are drepturi egale cu bărbatul. Statul ocroteşte căsătoria şi familia, apără interesele mamei şi copilului[2]. Femeile aveau drepturi pe hârtie fiindcă în viaţa reală erau suprasolicitate, despre emanciparea lor...cu adevărat nu cred că s-a realizat.

Rolul femeii în Biserica Ortodoxă, Rezistenţa prin credinţă.

Rolul femeii şi viitorul femeii române, este lumina şi puterea ce vin de la Maica Domnului, chipul cel mai desăvârşit de femeie şi mamă. Cine erau femeile de care se temeau comuniştii ? Erau soţiile,fiicele, mamele demnitarilor,ofiţerilor, intelectualilor prigoniţi de regim şi ele fiind torturate şi umilite la Miercurea-Ciuc, Jilava. Nu s-au zburătăcit care-ncotro, au trăit mulţi ani printre şobolanii, dar au rămas demne fiindcă-l aveau pe Dumnezeu, cu credinţă intactă au rezistat pentru a aduce mărturie a suferinţelor cumplite.[3] Chiar dacă nu mai există asociaţii Bisericeşti, *femeile creştine* s-au constituit în comitetele parohiale de pe lângă fiecare biserică. Se ocupau de înfrumuseţarea Sf. Biserici, organizau partea administrativă la diferite evenimente religioase, se ocupau de implicarea copiilor în viaţa religioasă a bisericii, răspândeau literatura religioasă, organizau vizite la Spitale, Orfelinate,Case de bătrâni.

În 27 octombrie 1957 când s-a sărbătorit luna prieteniei *româno-sovietice,* după serviciul divin din Sf. Catedrală, s-a ţinut o manifestare culturală şi la Palatul Cultural,susţinut de elevele şi elevii şcolilor din Arad, conduşi fiind de prof. Avrămuţ Floare, Paiu Maria, Mihai Măcinic. Acţiune culturală organizată pe lângă preoţi şi de doamnele preotese şi femeile creştine din biserică; Căpitan Maria, Mihuţiu Ana, Sîrbu Rodica, preoteasa Demian Floare, Handra Eugenia, sunt câteva din grosul credincioşilor[4]. Cu smerenie au organizat femeile creştine şi vizita mitropolitului Nicolae Colţan al Ardealului la Arad în zilele de 26 şi 27 septembrie 1957 la episcopul Dr. Andrei Magieru al Aradului. Credincioşii eparhiei au fost

[1] Dana Lavinia Ciucă, „Etapele ideologizării conceptului de emancipare a femeii", în *Femeia comunistă între realitate, doctrină şi propagandă, Annales of the University of Bucharest,* 2012, pp. 273-274.
[2] *Constituţia din 1965,* Art. 18, titlul II.
[3] Cristian Cure, „Interviu cu Radu Preda, director al IICHER", în *Lumea monarhilor* (Bucureşti), nr. 82, aprilie 2014.
[4] „Fapte din Episcopia Aradului", în *Mitropolia Banatului* (Timişoara), anul VIII, 1958, nr. 1-3, ianuarie-martie, p. 203.

deosebit de entuziasmaţi[5]. Tacit, femeia şi-a dus mai departe rolul ei în biserică contribuind prin toate mijloacele la buna ei funcţionare.

Se poate vorbi de un rol cultural şi filantropic al femeii în Biserică în perioada comunistă?

DA. Femeia creştină,rolul şi viitorul ei îl vedem doar pe teren creştin, de aceea, femeia în Biserică este lumină şi a avut în continuare un rol cultural si chiar filantropic însă într-un mod mai restrâns. Fiindcă Hristos o face luminoasă prin harul de-a zămisli în fiinţa ei continuarea lumii prin copiii ce ni-i dăruieşte de veacuri,ei fac legătura între ziua de ieri şi ziua de mâine. Considerăm că cel mai filantropic rol al femeii este cel de-a se dărui pe sine, prin sine, pentru eternitate. Pe de altă parte însă, are grijă şi de casa Domnului. De pildă, familia Vasile Răcşanu, compusă din: soţie, mamă, soacră, fiu şi fiică. Ca fiu al satului (acum locuieşte în Bucureşti) donează Bisericii din Chişinău-Criş un clopot în data de 10 iulie 1956, fiind ziua de naştere a soţiei. După oficierea Sf. Liturghii, parohul Bisericii, femeile din comitetul de organizare şi enoriaşii din Biserică ,mulţumesc familiei donatoare şi le oferă o agapă creştinească[6]. S-a pictat interiorul Bisericii din Cladova, de asemeni din Şag. Îmbunătăţiri făcute cu ajutorul enoriaşilor. Alături de meşteri, preoţi, greul muncii l-au dus femeile creştine care au muncit alături de dânşii şi în plus au asigurat traiul de zi cu zi în acele vremuri incerte, de exemplu, d-na Covaci Floare, Lala Popovici, Miculiţă Floriţa[7]. Un grup de enoriaşi din Galşa; Anghel Gavrilă, Ioan Petac, Teodor Mic, Pavel Nişcă, au confecţionat pentru biserică un policandru sculptat în lemn cu lumini electrice. Substanţiale contribuţii financiare au adus credincioşii; Malea Crăciun cu soţia, Luca Maxim cu soţia, Mihuţa Mariş cu soţia şi aţii[8].

Să-mi fie îngăduit a însera câteva activităţi culturale. De o mare fineţe, a fost cea în care s-a sărbătorit Corul Armonia, 35 de ani de activitate[9] şi omagierea lui Emil Monţia la 75 de ani de viaţă[10]. Acţiuni iniţiate de Episcopia Aradului, partea administrativ-gospodărească a fost

[5] „Înalta vizită în Episcopia Aradului", în *Mitropolia Banatului* (Timişoara), anul VIII, 1958, nr. 1-3, ianuarie-martie, p. 203.
[6] „Ştiri din Eparhia Aradului", în *Mitropolia Banatului* (Timişoara), anul VI, 1956, nr. 7-9, iulie-august-septembrie, p. 186.
[7] *Ibidem*.
[8] „Ştiri", în *Mitropolia Banatului* (Timişoara), anul V, 1955, nr. 7-9, iulie-septembrie, p. 33.
[9] C. Oros, „Corul Armonia, la 33 de ani de activitate", în *Mitropolia Banatului* (Timişoara), anul V, 1955, nr. 7-9, iulie-august-septembrie, p. 33.
[10] L. Emandi, „Compozitorul Emil Monţia la 75 de ani", în *Mitropolia Banatului* (Timişoara), anul VII, 1957, nr. 10-12, p. 163.

susţinută de femeile din comitetele parohiale şi enoriaşul Ioţa Barna cu familia. Chiar şi în anul în care comuniştii erau foarte puternicii, Biserica, prin enoriaşii săi, au dus mai departe puterea credinţei lui Hristos. Chiar mai mult, prin credinţă au întărit zidul Ortodoxiei de la graniţa cu Ungaria în localitatea Curtici. Aici, aşa a vrut Dumnezeu,au păstorit Biserica preoţi cu dragoste de ţară secondaţi de preotese ce le-au fost sprijin şi puternicul nucleu al „Asociaţiei Femeilor Creştin Ortodoxe" care, deşi desfiinţat pe hârtie, femeile au dus mai departe implicarea lor lângă Sf. Biserică. Îşi duceau copiii la activităţile bisericii, îi învăţau datinile începând de la botez şi până la mersul la groapă în faţa preotului cu crucea. Preotul Bozian Gheorghe slujeşte în Curtici din 1960 având un ajutor de nădejde în preoteasa Cornelia. Puterea lui a fost şi comitetul parohial al femeilor care l-a sprijinit în totul.

Se cuvine să evidenţiem câteva nume începând cu anul 1960, Don Livia, Nădăban Maria, Bozian Cornelia, Dărăbuţ Iuliana, Sperlea Iuliana, Profesoara Ghiorghieş Cornelia cu toată familia: Raluca, Ciprian, Petru, Eduard, Aneta, familie cu rădăcini adânci în Curtici, bunica Dărăbuţ Iuliana şi străbunica Moţ Ioana. Curticiul, fiind o familie atât de puternic Ortodoxă, e normal ca şi întâi stătătorii Aradului să-l viziteze des, aş aminti vizita Prea Sfinţitului Episcop Visarion din 16 decembrie 1979. În cuvântul său de învăţătură Episcopul Visarion a zăbovit asupra îndatoririlor dintre cler şi credincioşii dar şi invers,a dat un imbold la întărirea credinţei în această parohie de la fruntariile ţării. Întreaga ceremonie s-a terminat cu o agapă pregătită de femeile din comitetul parohial şi gospodine[11]. De-a lungul anului 1985, preoţii slujitori în toate praznicele de peste an au avut alături cu grupul de femei credincioase însoţite de copii şi a culminat cu sărbătoarea Naşteri Pruncului Iisus. La toate aceste manifestări religioase, credincioşii l-au văzut în frunte pe Prea Sfinţitul Episcop Timotei . Sfinţia Sa a participat şi la şedinţa O.D.U.S (Adunarea generală a Organizaţiei Democrate şi Unităţii Socialiste), unde erau prezenţi toţii membri credincioşi şi credincioase. Pr. Zaharia Ghe. Iova preşedintele organizaţiei, pr. Guzman Dumitru, Flor Teodorescu, Teodor Greucean. Dintre membrele femei aş aminti câteva; Marcu Ana, Turic Maria, Gornic Florica, Joja Felicia, Poenaru Sidonia. S-a pus în discuţie probleme organizatorice. În încheiere, Sfinţia Sa a accentuat necesitatea unei lucrări pastorale şi misionar-filantropice cât mai eficientă. A adus mulţumiri grupului de credincioase,

[11] „Sărbătoare la Curtici", în *Mitropolia Banatului* (Timişoara), anul XXX, 1980, nr. 4-6, aprilie-iunie, p. 172.

care s-au implicat în strângerea de ajutoare pentru copii şi familiile nevoiaşe[12].

Femeia după căderea comunismului. Activitatea filantropică şi culturală din jurul Catedralei Vechi a Aradului

Revoluţia din 1989 a pus capăt dictaturii comuniste din România şi ţara a intrat într-o nouă fază de dezvoltare, ne-am transformat într-un stat democratic. Aradul este o Uniune Europeană în miniatură, fiindcă s-a dezvoltat o „societate în diversitate" etnică, confesională şi culturală arădeană. Aradul a traversat perioada comunistă, mai uşor, datorită unor prelaţi cu har care au plătit cu ani de libertate sau chiar cu viaţa pentru credinţa lor. Aradul a traversat perioada comunistă cu demnitate având experienţa câştigată în perioade istorice de civilizaţie europeană[13].

Prof. Dinu C. Giurescu spunea „istoria nu poate fi nici rechizitoriul acuzării, nici pledoaria apărării"[14]. Oricum, dezvinovăţirea era caducă. Ateismul nu a putut anula credinţa, şi chiar dacă nu ne-am putut elibera de la o zi la alta de factorul politic, instituţiile publice fiind preferate celor private . Asociaţiile caritabile,filantropice îşi fac loc cu greu fiindcă am traversat o beznă din care cei mai mulţi am vrut să ieşim repede, şi cât de puţini am reuşit! Dar îl las pe Bartolomeu Anania, Arhiepiscopul Clujului, s-o definească. În cuvântul său rostit la Simpozionul Naţional „Cazania lui Varlaam, trei veacuri şi jumătate de dăinuire românească (1643-1993)", ţinut la Târgu-Mureş în data de 6 mai 1993, folosindu-se de modelul Mitropolitului Varlaam, potrivit căruia trebuie să ne recăpătăm conştiinţa propriei noastre meniri în propria noastră ţară şi în propria noastră eternitate, remarca următoarele: „Acum reiau teza pe care am lansat-o cu trei luni în urmă şi asupra căreia nu voi înceta să insist: după aceste decenii de comunism, poporul român are nevoie şi de refacere morală; or, pentru această refacere morală el are nevoie de refacerea unităţii dintre religie şi cultură, pe de o parte, prin cultură să-şi deschidă ferestrele spre cerul larg al universităţii umane,iar cultura, la rândul ei, prin religie să-şi recapete profunzimea şi dimensiunile firești. Numai prin această sinteză, prin această unitate,vom reuşi să ne debarasăm de sechelele care ne-au mai rămas şi de care trebuie să ne scuturăm noi şi generaţiile de după noi"[15].

---

[12] „Ştiri", în *Mitropolia Banatului* (Timişoara), anul XXXV,1985, nr. 11-12, noiembrie-decembrie, p. 862.

[13] Adrian Niţu, *Aradul, Economie şi Societate, 1945-1989*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2015, p. 15.

[14] Dinu C. Giurescu, *România şi Comunismul*, Bucureşti, Editura Corint, 2010, p. 6.

[15] B. A. Teleanu, *Apa cea vie a ortodoxiei*, Cluj-Napoca, Editura Renaşterea, 2002, p. 31.

Abia ce am strigat „Ole! Ole! Ceauşescu nu mai e!” şi a doua zi, cu lacrimile bucuriei, a recunoştinţei ce le spălau obrajii atâţia ani obidiţi, femeile au alergat în casa lui Hristos aducând Slavă Luminii neînsetate ce le cuprinsese.

În Biserica Ortodoxă Română se reiau tradiţiile întrerupte în urmă cu decenii de totalitarism. Oastea Domnului este repusă în drepturi încă din septembrie 1990 de către Sfântul Sinod, de asemeni Frăţia Ortodoxă Română,şi Societatea Naţională a Femeilor Ortodoxe Române. Oastea Domnului a funcţionat în Arad şi judeţ nu mult după înfiinţarea sa din 1926 de la Sibiu. Dar acum, acest copil al Bisericii,cu puteri şi idei sporite în evlavie şi trăire duhovnicească a dezvoltat această comunitate întru lauda lui Dumnezeu.

Câteva preotese şi femei ortodoxe ce nu s-au depărtat de Biserică, cu evlavie şi bucurie s-au lăsat conduse de mâna ocrotitoare a lui Hristos, prin preoţii ce erau dornici de-a aduce slavă lui Dumnezeu ajutând,amintesc preotesele: Elena Popa, Atoaneta Micoroi, Maria Don, credincioasele Sida Elena, Purcuş Miliţa (din 1965 se ocupa cu făcutul „Litiei” pentru zilele specifice), Sucevean Maria, peste 50 de ani a cântat în corul bisericii), Ing. Mariana Negoiescu şi Puica Florica. Aproape toţi preoţii, Teodor Greuceanu, Flor Teodorescu, Eugen Crişan, Ion Tulcan, care slujeau la Catedrala Sf. Ioan Botezătorul, se ocupau după posibilităţi de ocrotirea celor nevoiaşi dar preotul Ioan Popa, şi-a dedicat întreaga putere de muncă pentru ajutorarea săracilor cu mult timp înainte de 1989. Astfel că după 1989 nu a mai avut nicio oprelişte şi dăruirea dânsului a fost totală. Cele câteva credincioase şi preotese, printre care preoteasa Livia Tulcan, Elisabeta Greuceanu, Macrina Teodorescu, Cornelia Găvăjdan, Rodica Mihăilescu, ed. Ioja Felicia şi multe altele ce i-au stat alături au considerat că a venit momentul să se constituie într-o asociaţie ca şi-n urmă cu peste o sută de ani. Reuniunea Femeilor Ortodoxe din Arad şi împrejurimi, şi activitatea lor a stat la baza definirii individualităţii naţionale mai pregnant activată la fruntariile ţării spre Ungaria.

În 1993, părintele Popa face mai multe şedinţe cu credincioasele pregătind constituirea asociaţiei. În urma şedinţei din 10 aprilie 1994, s-a hotărât: Prof. Ziegler Elena – Preşedinte, Mîndruţău Maria – Contabil, Orădan Maria – Casier, Popa Ioan – Preot, Moţ Angelica – Notar. **Grup fondator ce la secondat pe cel înfiinţat în 1884**. Primii membri au fost: Doina Boar, Înv. Ica Opruţ, prof. Ciumpilă Victoria, preoteasa Onin Zlati,

înv. Rodica Stoenescu, preoteasa Ionela Stoica[16], preoteasa Marcu Ana, Botezatu Silvia. Atât Grupul Fondator, cât şi membrii, aprobaţi în unanimitate. Aşa a luat fiinţă pentru a doua oară în Arad, sub oblăduirea Bisericii „ASOCIAŢIA FEMEILOR CREŞTIN-ORTODOXE DIN ARAD", care, acum are cu preponderenţă activităţi filantropice. Binecuvântarea cancelariei Episcopale poartă nr. 1057/1994, semnează Episcop Timotei Seviciu, consilier Cultural Vasile Pop. Binecuvântarea Sfântului Sinod poartă nr. 9067 / 6 noiembrie 1994, semnează: Nifon Ploieşteanu, Vicar Patriarhal, Pr. Constantin Pârvu, Vicar Administrativ. De asemeni, afilierea noastră la „SOCIETATEA NAŢIONALĂ A FEMEILOR ORTODOXE ROMÂNE" este recunoscută cu Nr. 8 din 8.02.1995. Bucureşti. Preşedinte fiind, Ing. Eugen Moldoveanu şi secretar, Constantin Diaconescu. În urma unei şedinţe a consistoriului Episcopal din Arad, ţinută în luna mai 1997, s-a hotărât a se adăuga un nume asociaţiei căzându-se de acord asupra „Cuvioasei Parascheva". Deci, din anul 1997 vorbim despre: „SOCIETATEA NAŢIONALĂ A FEMEILOR ORTODOXE ROMÂNE – CUVIOASA PARASCHIEVA", Parohia Arad Centru, preşedinte – prof. Elena Ziegler.

Din actul de constituire citim: este o asociaţie nonprofit, cu caracter religios, apolitic şi neşovin. Scopul asociaţiei este: social-filantropic, educaţional (grădiniţe, şcoli), voluntariat – cabinete medicale, atragerea copiilor la Sf. Liturghie prin activităţi specifice lor; tineret. Categorii de beneficiari: Copii din familii sărace, monoparentale, orfani, copii cu părinţi plecaţi în străinătate, vârstnici, persoane fără adăpost, persoane cu dizabilităţi, şomeri, persoane aflate în situaţii dificile.

Asociaţia are patrimoniul social distinct şi autonom de 700 lei, se susţine din sponsorizări de la firme şi persoane fizice, taxele de înscriere a noi membri, donaţii, cotizaţii lunare. Colaborări cu firme, persoane fizice cunoscute,voluntari.

Spicuim din darea de seamă la un an de activitate: Prima acţiune a fost în luna octombrie 1966, la Casa de fete orfane de pe str. Buşteni. Bucuria a fost mare fiindcă alături de noi a fost P. S. Sa episcop Timotei Seviciu, binecuvântând prima activitate şi ţinând un cuvânt de învăţătură pentru tinerele fete[17]. A doua acțiune a fost de Sf. Nicolae, când s-au împărţit 200 de pachete cu dulciuri copiilor şi celor nevoiaşi de la Catedrala Arad-Centru. A treia activitate s-a desfăşurat la sfârşitul Sf. Liturghii în

[16] Preoteasa Ionela Stoica, m-a impresionat puterea dânsei de-a se dărui pe sine nevoiaşilor. Deşi profesoară, a renunţat să meargă la o altă şcoală şi a rămas a preda copiilor cu dizabilităţi. A spus: *şi ei sunt copiii lui Dumnezeu!*

[17] Filimon Maria, *Adevărul* (Arad), anul VIII, 1966, nr. 1390, p. 16.

cinstea Naşterii Pruncului Iisus, la Catedrala Arad-Centru. Darurile au constat din haine şi alimente pentru familiile sărace care sunt în evidenţa parohiei. De asemeni, femeile din comitet, cele din Oastea Domnului, am mai cercetat şi Azilul de bătrâni. S-au împărţit dulciuri, s-au cântat colinde. Tot pentru Azil, preşedinta Elena Ziegler, impresionată de situaţia din azil s-a implicat personal, a dispus înregistrarea unei caste video cu situaţia grea în care se află azilul din toate punctele de vedere. Această casetă a predat-o Prefectului Horhat Ioan care urma să meargă în vizită de lucru în Germania. Caseta a fost vizionată de vice cancelarul Germaniei D-nul Schöster. Asistenţa fiind profund impresionată,a promis grabnice ajutoare. În linii mari cam acestea au fost primele acţiuni ale asociaţiei.

Asociaţia s-a mai implicat şi în acţiuni culturale cum ar fi; Organizarea, alături de Episcopie, la parohia Arad-Bujac, a Zilei Mondiale de Rugăciune din 1997 luna martie.

Ziua Mondială de Rugăciune a Femeilor, ţinută la Arad în Biserica „Naşterea Sf. Ioan Botezătorul" din Bujac – vineri, 1 martie, ora 18, invitată D-na Ziegler Elena, Preşedinta Asociaţiei Femeilor Ortodoxe Arad. Cu participare ecumenică. Preot paroh, Vasile Pop.

La Liceul Vasile Goldiş a fost susţinută o conferinţă cu teme „Viaţa spirituală a copilului în şcoală, familie şi societate". Au participat elevii din cls. IX-X-XI, sub îndrumarea prof. Barbu Luminiţa. Conferinţa a fost susţinută de pr. Ioan Popa, dr. Venter Aurelia, studentul în teologie Caius Cuţaru şi d-na Elena Ziegler, preşedintă a Societăţii Femeilor Creştin-Ortodoxe, care a şi organizat acţiunea[18].

S-au oferit diplome de merit celor mai merituoşi elevi dintre care amintim pe 1) Miricescu Gabriel, 2) Marius Mândruţău, 3)Sorin Săplăcan[19].

O amplă trecere în revistă a activităţii asociaţiei o găsim în ziarul local cu titlul „FEMEILE ORTODOXE ARĂDENE ŞI ACTIVITĂŢILE LOR CARITABILE" „Societatea Femeilor Ortodoxe-filiala Arad şi a Asociaţiei Oastea Domnului, de pe lângă Parohia Arad-Centru. Aceste două segmente ale Biserici noastre sunt sub binecuvântarea P. S. Episcop Timotei şi a pr. Ioan Popa, care coordonează activitatea. Deci. 1. De ani de zile ne ocupăm de copiii străzii, în fiecare seară 30-40 de copii primesc hrană de la noi prin „mama Silvia" (cum o numesc copiii), ajutată de credincioasele din apropiere. 2. Avem o cameră în oraş unde de 3-4 ani adunăm ajutoare din oraş şi străinătate ce constau din îmbrăcăminte şi încălţăminte, spre a re-distribui după necesităţi în oraş, în împrejurimi şi chiar în zonele calamitate.

[18] „Ştiri", *Adevărul* (Arad), anul VIII, 1966, nr. 1918, 14 octombrie, p. 3.
[19] „Ştiri", *Adevărul* (Arad), anul IX, 1997, nr. 2063, 14 aprilie, p. 8.

3. În fiecare iarnă şi primăvară s-au la nevoie am îmbrăcat copiii străzii. 4. Pe str. Griviţei, asociaţia a reparat casa a cinci copii minori rămaşi orfani,s-a adăugat o cameră şi o baie. 5. Cea mai dramatică lucrare ce ne-a scos-o Dumnezeu în cale, şi în care m-am implicat total, a fost înmormântarea în tradiţia ortodoxă a Mariei Ionescu. A murit în mijlocul oraşului de boală şi foame, în faţa ochilor unei fiice de 9 ani. M-am întrebat, şi mă întreb şi azi după atâţia ani!? noi, societatea unde am fost? vecinii de ce nu au vrut să ştie ? Intrând în casă, în afară de sărăcie, totul era ordonat, hainele în dulap, vasele în bucătărie. Sunt ,oarecum, mulţumită că acel copil ce rămăsese singur pe lume, în foarte scurt timp cu ajutorul asistenţei sociale din Arad, a fost înfiată de o familie foarte bună din Timişoara. Am fost căutată de fetiţă cu noua familie la câţiva ani spre a-mi mulţumi. Sper ca mama ei acolo sus să fie mulţumită". 6. Cu prilejul Praznicului Naşterii Domnului nostru Isus Hristos am împărţit 100 de kg. Pâine, alimente, şi bani în valoare de 10 milioane lei, la săraci. 7. Am înzestrat mănăstiri şi biserici cu veşminte preoţeşti aduse din Grecia şi icoane prăznicare aduse de la Moscova. 8. Avem în seama noastră 19 eleve din Basarabia la Seminarul Teologic, care vor fi profesoare de religie şi de limba română în Basarabia, promovând în mijlocul societăţii credinţa şi limba noastră, sentimentul de unitate naţională comună. Le asigurăm hrană sâmbăta şi duminica când cantina nu funcţionează, de asemeni hrană pentru drum în fiecare vacanţă. Aducem mulţumiri tuturor celor care ne ajută în această sfântă lucrare de ajutorare a aproapelui. Profesor Elena Ziegler, preşedinte"[20].

Tot cu ajutorul sponsorilor am reuşit an de an pentru copiii de cls. I să împărţim 10-15 ghiozdane umplute cu cele necesare pentru începutul primului an şcolar. Aducem mulţumiri sponsorilor celor mai generoşi şi fideli, dintre ei amintim pe: Coraura, Renel, Camera de Comerţ, Rusco, Jakson, Romsilva etc.

Din 1994, şi până în 2006, niciodată un an nu a fost ca celălalt, fiecare an a avut încercările sale. Din 2006 m-am retras, având probleme de sănătate, dar societatea a mers mai departe antrenată fiind de colegele din colectivul de conducere, preoteasa Livia Tulcan a fost aleasă preşedinte şi membre: Maria Mândruţău – contabilă, Doina Boar, Maria Orădan, Onin Zlati, Rodica Stoenescu. În 2010 preotul Popa Ioan, îndrumătorul nostru, a trecut la cele veşnice. În mod firesc, a urmat să se schimbe şi conducerea asociaţiei. Acum, din 2014, asociaţia este condusă de pr. Micoroi Traian, preşedintă fiind ec. Ienaga Adriana, membre; Maria Mândruţău, Laura

[20] Maria Filimon, „Interviu", în *Adevărul* (Arad), anul XII, 2000, nr. 2911, marţi, 1 februarie, p. 8.

Iacob, Pap Joiţa, Raţiu Maria, Atanasiu Letiţia, scopul asociaţiei a rămas acelaşi, fiindcă se slujesc aceleaşi interese neîntrerupt din anul 1884, de la prima înfiinţare.

Şi Părinţi slujitori ai Catedralei s-au schimbat prin plecarea la pensie a unora şi venirea unei generaţii mai tinere, cu o implicare mai profundă. Aş aminti pe părinţii Traian Micoroi, Cristinel Ioja, Pavel Teodor, Flavius Petcuţ. Pe lângă îndrumarea pe care o dau Sfinţiile lor activităţi „Asociației Femeilor Ortodoxe", au adus şi un reviriment al activităţilor religioase susţinute în Catedrală antrenând întreg publicul dreptcredincios practicant al Sf. Liturghii, întărind legătura sufletească cu altarul ca o ofrandă adusă lui Dumnezeu. Şi toate acestea sunt posibile fiindcă la bază stă credinţa în Hristos la care femeile sunt parte.

Concluzii

Acest studiu este scris mai mult cu inima spre recunoștința miilor de femei credincioase, anonime,ce au înfrumuseţat „Casa Domnului" prin munca lor, prezenţa lor statornică, dar mai ales, aş creşte pruncii în lumina lui Hristos. Nu a ţinut cont de vicisitudinile vremii şi a păstrat vie relaţia de iubire între clerul bisericii, copiii parohiei şi a dus-o mai departe în familia ei.

Femeile creştin-ortodoxe au rămas în şi lângă biserică nu dintr-un altruism sentimental, caritativ, ci, acum (în comunism), mai mult ca oricând, au simţit nevoia solidarităţii creştine pentru a putea visa la zorii libertăţii. Şi când a venit această libertate, din nou, s-au constituit într-o asociaţie pentru a avea legitimitate şi mai multă putere în ocrotirea pruncilor, a sărmanilor şi mai ales pentru a îngriji de „Casa Lui Hristos".

BIBLIOGRAFIE

Ciucă, Dana Lavinia, „Etapele ideologizării conceptului de emancipare a femeii", în *Femeia comunistă între realitate, doctrină şi propagandă, Annales of the University of Bucharest,* 2012.

Constituţia din 1965, Art. 18, titlul II.

Cure, Cristian, „Interviu cu Radu Preda, director al IICHER", în *Lumea monarhilor* (Bucureşti), nr. 82, aprilie 2014.

Emandi, L., „Compozitorul Emil Monţia la 75 de ani", în *Mitropolia Banatului* (Timişoara), anul VII, 1957, nr. 10-12.

„Fapte din Episcopia Aradului", în *Mitropolia Banatului* (Timişoara), anul VIII, 1958, nr. 1-3, ianuarie-martie.

Filimon, Maria, *Adevărul* (Arad), anul VIII, 1966, nr. 1390.

Idem, „Interviu", în *Adevărul* (Arad), anul XII, 2000, nr. 2911, marţi, 1 februarie.

Giurescu, Dinu C., *România şi Comunismul*, Bucureşti, Editura Corint, 2010.

„Înalta vizită în Episcopia Aradului", în *Mitropolia Banatului* (Timişoara), anul VIII, 1958, nr. 1-3, ianuarie-martie.

Niţu, Adrian, *Aradul, Economie şi Societate, 1945-1989,* Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2015.

Oros, C., „Corul Armonia, la 33 de ani de activitate", în *Mitropolia Banatului* (Timişoara), anul V, 1955, nr. 7-9, iulie-august-septembrie.

„Sărbătoare la Curtici", în *Mitropolia Banatului* (Timişoara), anul XXX, 1980, nr. 4-6, aprilie-iunie.

„Ştiri din Eparhia Aradului", în *Mitropolia Banatului* (Timişoara), anul VI, 1956, nr. 7-9, iulie-august-septembrie.

„Ştiri", *Adevărul* (Arad), anul IX, 1997, nr. 2063, 14 aprilie.

„Ştiri", *Adevărul* (Arad), anul VIII, 1966, nr. 1918, 14 octombrie.

„Ştiri", în *Mitropolia Banatului* (Timişoara), anul V, 1955, nr. 7-9, iulie-septembrie.

„Ştiri", în *Mitropolia Banatului* (Timişoara), anul XXXV,1985, nr. 11-12, noiembrie-decembrie.

Teleanu, B. A., *Apa cea vie a ortodoxiei*, Cluj-Napoca, Editura Renaşterea, 2002.

III. SOCIETATE, ANTROPOLOGIE CULTURALĂ ȘI ETNOGRAFIE
SOCIETY, CULTURAL ANTHROPOLOGY AND ETNOGRAPHY

Curticiul și curticenii în câteva articole de presă, apărute în publicațiile periodice din Ungaria,Transilvania și România, secolele XIX și XX (1805 – 1989) – știri și informații de presa mai puțin știute despre localitate și locuitori

Curtici and Its Inhabitants Reflected in the Hungarian, Transylvanian and Romanian Press of the 19th and 20th Century (1805-1989) – Less Known News and Information about the Town and Its Inhabitants

Prof. Dănuț MORODAN
Colectivul monografic Arad

Abstract
The article refers to the history of Curtici from the perspective of the information published in the press of the 19th and 20th century (1805-1989).The press articles of those times offered important information about the life of the Curticians, including the economic, social, and cultural aspects, as well as their involvement in supporting the Romanian national movement. The spiritual life of the inhabitants is highlighted, as well as their involvement in confessional issues, including the dispute over the election of Bishop Iosif Goldiș.

Keywords: *the press, locality, chronology, population, conflict.*

Localitatea s-a aflat dintotdeauna, din noroc sau poate ca o probă de încercare de-a lungul istorie, la cumpăna apelor[1], dar mai ales la cea a

[1] *Arad vármegye hidrográfiai térképe* [TK 2183], sursa: https://maps.hungaricana.hu/en/OSZKTerkeptar/2180/, accesat la 22.03.2020.

faptelor oamenilor care au trăit în așezările răspândite în câmpia de la nordul râului Mureș. Mai mereu s-a aflat în mijlocul unor evenimente care au obligat locuitorii ori reprezentanții acestora, să cumpănească cât mai bine deciziile lor, și nu de puține ori de aceste decizii a depins dezvoltarea socială și materială, așa cum se va vedea în unele dintre articole de presă selectate ziarele vremii. La cumpănă de apes-a aflat și se află localitatea, într-adevăr, după cum arată și linia de demarcație a celor două bazine hidrografice, anume jumătatea sud-vestică aparține de bazinul apelor Mureș, iar cealaltă jumătate, partea nord-estică aparține de bazinul apelor Crișului Alb.

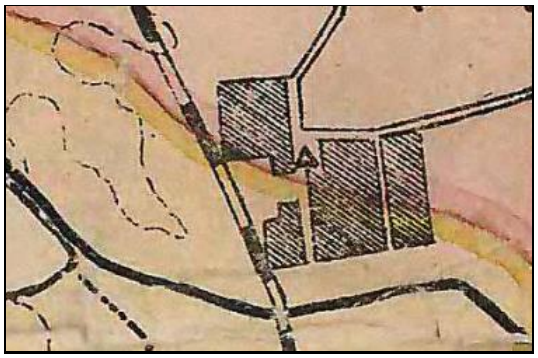

Detaliu harta: cu triunghi este marcată locația bisericii

Linia de demarcație a împărțit localitatea aproximativ în două părți egale, după cum apare în harta litografiată întocmită de Lóczy Lajos și desenată de Papp Károly în anul 1894. De-a lungul timpului așezarea a avut mai multe denumiri[2], astfel: la data atestării documentare în 1519 s-a numit Kurteghaz, pentru ca câțiva ani mai târziu în anul 1553 să poarte denumirea de Kurtafejéregyház. Între anii 1567-1579 s-a numit Kisfejéregyház, pentru ca mai apoi să se numească în anul 1645 Kurtik, iar în anul 1646 Kurták. Între anii 1699-1749 în localitate,în castelul familiei pe Kászonyi, s-au ținut uneori adunările generale comitatense. Localitatea a mai avut în decursul timpului următoarele denumiri: Kurtigy (1722), Kurtics (1746), pentru ca mai apoi să se numească, Gartits (1750), Kurtics (1808, 1839, 1851, 1858,

[2] Szabó Attila M., *Erdély, Bánság és Partium történeti és közigazgatási helységnévtára (Dicţionarul istoric şi administrativ al localităţilor din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş)*, Csíkszereda (Miercurea Ciuc), Pro-Print Könyvkiadó, 2003, format electronic sursa: https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/ErdelyHelysegnevTar-erdely-bansag-es-partium-torteneti-es-kozigazgatasi-helysegnevtara-1/telepulesek- 1C9/c-533/curtici-860/, accesat la 22.03.2020.

1873,1877, 1882, 1893, 1900, 1909), Curticiliu (1882), Kurtits (1805, 1858, 1863, 1873, 1877, 1882), Kürtös (1887, 1913), iar din 1921 localitatea a purtat numele pe care îl poartă și în ziua de azi, Curtici.

La cumpăna faptelor s-a aflat localitatea nu de puține ori, iar unele dintre fapte le aducem din trecut sub forma articolele de presă care au vizat în principal economia agrară, activitatea bisericească și școala, activitatea socială și politică, iar începând cu anul 1859 și activitățile desfășurate în gară și în jurul ei.

1805 Pesta, oprimă mențiune despre localitatea Kurtits (azi Curtici, județul Arad) o găsim în publicația **Magyar Kurir**[3] și se referă la o știre din Budapesta privind pe Kászonyi András. Respectabilul Tothvaradi Kászonyi András, reprezentant al curții, mare reprezentat al curții regale superioare, un mare credincios și un stâlp de încredere a patriei dragi, reprezentant al mai multor comitate, ca urmare a atacului cerebral petrecut în urmă cu patru ani care l-a afectat printr-o slăbiciune fără de margini. În 30 mai la vârsta de 70 de ani a decedat și a fost înmormântat în cripta familiei Kászonyi din localitatea Kurtits, comitatul Zărand. Înmormântarea a avut loc în 4 iunie în prezența mai multor participanți care prin prezența lor au exprimat un ultim omagiu și condoleanțe.

1857 Pesta, 10 noiembrie[4]. Articolul informează cititorii despre deschiderea „drumului de fier" de la Szeged la Timișoara la 15 noiembrie și cel de la Szolnok la Debreczen la 19 noiembrie în prezența înaltelor oficialități, cu mare fast. S-a spus, de către oficialități, că în primăvară viitoare se va termina calea ferată către Oradea, iar în toamna viitoare linia ferată Szolnok – Arad, precum și calea ferată Timișoara - Buziaș

1858[5]. În data de 11 octombrie 1858 la ora trei după amiază comisia consiliului de administrație pentru societatea drumului de fier a ajuns în gara Arad, frumos decorată și unde o mare de oameni era deja prezentă, pentru ultimele verificări înainte de a inaugura linia ferată Szolnok – Arad. Primirea și onorurile comisiei au fost făcute de către prefectul comitatului și notabilitățile orășenești. Trenul format din mai multe vagoane de călători care inaugurat linia ferată Szolnok – Arad în 13 octombrie 1858 a sosit în gară la ora patru după masă. Prin această linie ferată s-a deschis o mare oportunitate în ceea ce privește transportul și comunicațiile pentru arădeni și nu numai.

---

[3] *Magyar Kurir* (Viena), nr. 6, 19 iulie 1805.
[4] *Telegraful român* (Sibiu), nr. 90, 13 noiembrie 1857.
[5] *Telegraful român* (Sibiu), anul VI, nr. 43.

1862. La Curtici[6] în 21 decembrie 1861 a avut loc conferința preoților de legea greco-răsăriteană din cercul Șimandului, convocată de judele cercual Érczy János pentru consultări pe probleme naţionale și religioase. A fost făcute mai multe propuneri care au ținut mai mult de cultura poporului, care este lucru de amintit, au fost bine primite de către judele cercual. În special curticienii au amintit de un proiect mai vechi, edificarea unei locații pentru o școală, care să se folosească pentru clasa a II-a, locație promisă încă din anul 1850 de Georgiu Popa pe atunci jude cercual. Autorul articolului se întrebă dacă conferința va avea resultatul dorit pentru poporul curtician, care numără cam la 5000 de suflete. Semnează „M. B.”[7]. În luna ianuarie, mai exact în 31 ianuarie 1862 în Curtici[8], judele cercual a ajuns în localitate, la fața locului. Locuitorii fiind interesați au participat în număr mare la adunarea de la Casa comunală, alături de cei 24 de membri comunali de încredere, înștiințați și aduși prin cooperarea notarului local Demetriu Tamasiudanu și a lui Gavrile Iulianu care s-a distins întotdeauna datorită simțămintelor sale naționale. Împreună cu jurații comunalii au îmbrățișat în cel mai călduros mod propunerea de construire a unui nou local de școală . Judele cercual a decis ca în curtea școlii vechi să se construiască o clădire cu două camere și bucătărie pentru învățător și o sală de clasă pentru școlari, toate în sumă de 1 600 florini. Semnează „Moise Bocusianu”[9].

1867. Curticeni membrii ai „Asociatiunei aradane pentru cultur-a poporului romanu” care subscriu pentru anul 1867/8. În prima[10] consemnarea a membrilor îi avem pe următorii: Bugariu Georgiu econom, Ciupuliga Todoru a „Giurcei” econom, Ciupuliga Georgiu a „Licului” econom, Fülöp Iosifu medic în Curtici, Gligoru Iulianu econom, Haiducu Georgiu rotariu, Haiducu Iosifu fauru, Marisiu Ioan „Heple” econom și Socaciu Ioanu locuitor. În a doua consemnarea[11] îi regăsim pe următorii curticeni: Bocsianu Moise asesor consistorial, Bogatu Mitru econom, Budai Petru notariu în Curtici, Bulboaca Ioanu mare propietar în Curticiu contribuie cu 100 florini (capital pentru totdeuna), Ciupuliga Filimonu junior, Ciupuliga Ioanu econom, Donu Ilie econom, Fauru Danila econom, Fauru Nicolae econom, Ispravnicu George, docinte, Ispravnicu Petru ajutor de notar în Curticiu, Ispravnicu Stefanu calciunariu, Julianu Ioanu fauru,

[6] *Amiculu Scólei* (Sibiu), anul III, nr. 2, 13 ianuarie 1862.
[7] Moise Bocsanu, administrator parohial, n.a.
[8] *Amiculu Scólei* (Sibiu), anul III, nr. 7, 17 februarie 1862.
[9] Moise Bocsanu, administrator parohial, n.a.
[10] *Albina* (Viena), anul II, nr. 99-206, 6/18 septembrie 1867.
[11] *Albina* (Viena), anul II, nr. 101-208, 10/22 septembrie 1867.

Julianu Gavrila econom, Mladinu Gregorie, preot paroh în Curtici, Mladinu Iosifu econom, Mladinu Moise preot în Curticiu, Mocuția Filipu econom, Negru Teodoru econom, Radnianu George, mercatoru (comerciant) în Curticiu, Rocsinu George, proprietar în Curtici, Siclovanu Sandru proprietar, Tamasdanu Dimitrie proprietar, Ursu Ioanu econom și Ursu Ignatiu econom.

1870 Populația[12] localității Curtici în anul 1870 număra 4746 locuitori.

1874 Curticenii supărați. Dintr-un articol[13] mai extins am extras câteva date despre curticeni și nemulțumirile lor, astfel că deși li s-a propus de către reprezentanții comitatului să țină 3-4 târguri de țară aceștia au refuzat. Autorul articolului se întreabă dacă atunci când populația număra undeva la 5 000 de suflete nu avea nevoie de târguri de țară, la un număr de persoane scăzut la 4000 – deși are două târguri săptămânale – mai sunt necesare și târgurile de țară. Curticeni s-au mulțumit deci cu cele vreo 40 de birturi, două cafenele, 15 prăvălii și cele două târguri săptămânale, care au spus curticenii că le sunt suficiente pentru satisfacerea nevoile lor sociale și comerciale. Articol semnat „Campianulu".

1877 Pe o listă dintr-un articol publicat în ziarul Gura satului[14], care cuprinde patru poziții, îi găsim trecuți la contribuții bănești din Curtici pe „un anonim", „unu oarecare", Georgiu Roxinu, respectiv „învățătorul C", cu un total de 8 florini. Suma totală adunată prin donații de la curticeni s-a ridicat la un total de 97 florini.

1881 Colectă[15]. Moise Bocsianu, paroh și asesor consitorial în Curticiu a colectat de la patru persoane suma de 5 florin și 50 creițari. Suma va merge în fondul unei școli de fete înființate în Sibiu.

1885 O primă mențiune, în legătură cu formațiune civilă de pompieri din Curtici[16], o întâlnim în conținutul unui articol referitor la George Roxin personalitate importantă a localității. George Roxin o organizat societatea pompierilor din Curtici, care a fost o instituție buna și de mare folos pentru comună.

1886 Reuniunea femeilor române din Arad[17] a primit, în urma colectei bănești făcută de Irina Mladin din Curtici, suma de 32 de florini. Au

---

[12] *Federațiunea* (Pesta) (Budapesta), Anul III, nr.19 -351.
[13] *Albina* (Budapesta), anul IX, nr. 64, 25 august/6 septembrie 1874.
[14] *Gura satului* (Arad), anul XVII, nr. 17, 13/30 septembrie 1877, *Ibidem*, nr. 18, 27 septembrie / 12 octombrie 1877.
[15] *Observatoriulu* (Sibiu), anul IV, nr. 19, 4/16 martie 1881.
[16] *Biserica și scóla* (Arad), anul IX, nr. 32, 11/23 august 1885.
[17] *Familia* (Oradea), anul XXII, nr. 16 20 aprilie /2 mai 1886.

donat: Irina Mladin 3 fl., Emilia Radnean 5 fl., Carolina Mladin 3 fl., Emilia Mikelles 2 fl., Maria Buday 1 fl., Ecaterina Ursz 2fl., Maria Ursu 1 fl., Sabina Miron 2 fl., Lucreţia Tamasdan 1 fl., Sofia Mladin 1 fl., Floarea Albiciu 2 fl., Aloisia Doboş 2 fl., Lucuţa Crainic 1 fl., Cristina Codrean 2 fl., Elisabeta Palişiu 2 fl., Etecla Iulia Mladin 2 fl.

1887 Ministerul de interne al Ungaria a anunțat că, în urma incendiilor recente, în Kurtics au luat foc 102 case[18] pentru care s-a solicita subcrieri (donații n.a.) în folosul celor rămași fără case.

1893 Cu ocaziunea ședinței festive, care a avut loc în Dumineca Tomei, „Societatea de lectură a tinerimei de la institutul pedagogic-teologic ortodox român din Arad la 4/16 aprilie în favoarea bibliotecii au binevoit să contribuie printre alții și curticenii[19]: Vasile Miron, Teodor Pinter, Nicolae Mladin, Ursu, Corul vocal din Curtici, Vasile Moldovan, Silvia Ispravnic, Gregoriu Mladin, Dr. P. Pipoș, prof. Ilie Bolbócă. Curticenii de atunci aveau „dare de mână”.

1899 Ca buni români și curticenii, moment de mândrie pentru urmașii de azi ai acestora, s-au implicat în disputa referitoare de alegerea episcopului Ioan Goldiș[20], iată și lista celor care a subscris: Grigorie Mladin, Procopiu Givulescu, parohi gr.-ort. rom.; Nicolae Urs, Onuț Bulboacă, George Urs, Ioan Mariş, Ilie Urs, Gligor Işpan, Ignat Andea, Ioan Julean, Ioan Murăşan, Vasilie Şiclovan, Nicolae Brădean, Ilie Ardelean, Maxim Suciu, Lazar Don, Cornel Brădean, Ilie Zuba, Nicolae Brădean, Ilie Chirilaş, Mitru Onigă, Ilie Mariş, Corneliu Mladin, Nicolae Pantea, Lazar Andea, Nicolae Câmpean, Dimitrie Câmpean, Gavriil Bojan, Gavriil Faur, Ioan Cintean, Ioan Ispravnic, Stefan Bataneanţ, Petru Mladin, Iacob Bulboacă, Gavriil Plop, Alexa Ban, George Rădnean, Petru Şiclovan, Petru Bulboacă, Petru Darăbuţ, Iacob Duma, Ilie Don, Mitru Muntean, Ioan Moţ, Onuţ Don, Mitru Socaci, Toader Bulboacă, Iosif Don, Toader Faur, Stefan Bulboacă, Onuţ Curt, Nicolae Giulan, Ilie Giulan, Ignat Urs, George Clepe, Ilie Bulboacă, Ioan Mladin, Florea Lucuţa, Nicolae Bulboacă, Ioan Don, Moise Ban, Florea Don, Iacob Morodan, Pavel Orz, Ioan Urs, Toader Moţ, Nicolae Muntean, Moise Taşedan, Pavel Hodăgeu, Toader Roşu, Filip Mercea, Toader Varşandan, Pavel Don, Mitru Bulboacă, Ioan Giulan, Iovu Don, Ioan Giulan, Ilie Don, George Repaş, Ioan Giulan, Petru Demian, Nicolae Julean, Precup Coste, Toader Varşandan, Nicolae Julean, Stefan Tuduman, George Cintean, Ioan Curt, Iosif Bulboacă, Gavril Roşu, Toader Bulboacă, Alexa

[18] *Romania Libera* (București), anul XI, nr. 2916, 9/21 mai 1887.
[19] *Biserica și scóla* (Arad), anul XVII, nr. 17, 7 aprilie/25 mai 1893.
[20] *Tribuna poporului* (Arad), anul III, nr. 104, 29 mai/10 iunie 1899.

Moţ, Gligor Ispravnic, Iosif Bulboacă, Gligor Brişte an, Ioan Ispravnic, George Ispravnic, Onuţ Zuba, Ilie Lucuţa, Nicolae Fuleanmănişor, George Batăneanţ, George German, George Moldovan, Toader Bulboacă, Iosif Pastian, Ioan Hanc, Josif Mihu, George Ispravnic, Sever Haiduc, Vasilie Haiduc, Iosif Haiduc, Alexa Balint, Petru Şiclovan, Moise Şiclovan, Ioan Balint, Gligor Balint, Moise Balint, George Muntean, Onuţ Hărdălău, Toader Tăucean, Traian Şiclovan, George Bulboacă, Ioan Şilindean, Mitru Ciupuligă, Mitru Zaharie, Ştefan Ciupuligă, Ioan Morar, Ioan Şiclovan, Ilie Şiclovan, Alexandru Şiclovan, Mitru Şiclovan, Ioan Grozav, Ilie Vinărsar, Florea Lehenea, Pavel Işpan, Ioan Zaharie, George Hamza, Mariş Mitru, Mariş George, George Zaharie, Nicolae Pantea, George Bulboacă, George Lehenea, Petru Suciu, Nicolae Ciupuligă, Onuţ Ciupuligă, Onuţ Onigă, Petru Pantea, Ioan Onigă, Toader Moţ, Ilie Moţ, Mihai Toaderaş, Nicolae Morar, Dimitrie Craiovan, Ilie Tăucean, Toader Don, David Urs, Nicolae Moţ, Ilie Lucaci, Ioan Morar, Ioan Ciupuligă, Nicolae Aardekan, Ştefan Şiclovan, Ioan Fulean, Gligor Don, Vasilie Mariş, Nicolae Ciupuligă, Ioan Bulboacă, Ilie Moţ, Florea Ciupuligă, Onuţ Tăucean, Petru Truţa, Filip Truţa, Ioan Viţalar, Petru Borşan, Nicolae Lucaci, Florea Socaci, Petru Lucaci, Vasilie Lucaci, Toader Don epitrop, Toader Don, Joţa Jovanov, Antone Ciupuligă, Ioan Gherman, Moise Jivan, Toader Socaci, Alexa Bulboacă, Florea Mariş, Ilie Morar, Ioan Curt, Ioan Cinteau, Toader Balaş, Toader Brad, Traian Don, George Don, Petru Padurean, Onuţ Moţ, Ioan Mocuţa, Ioan Tăucean, Mihai Sălăjan, Indrei Selejan, Ilie Morodan, Pavel Borşan, Petru Mocuţa, George Pantea, Petru Mihalca, Pătruţ Mladin, Nicolae Mladin bărdaş, Costan Mladin, Moise Mladin, Ilie Bulboacă, Toader Faur, Toader Batăneanţ, Iacob Sârb, Pavel Bulboacă, George Mladin, Toader Bibart, Maxim Batăneanţ, Mitru Pantea. Subscrișii au fost mulțumiți de alegerea Preacuvioșiei Sale domnul Iosif Goldiș de episcop dreptcredincios al Aradului, în consens cu ținuta morală a deputaților sinodali și cu atitudinea bărbătească a ziarului Tribuna Poporului din Arad. Au respins însă cu indignare ingerințele mirenilor și a universitarilor din Viena și Cluj și odată cu acestea și lupta neonestă a „Tribunei” din Sibiu și a babei[!] „Gazeta Transilvaniei” din Brașov. Puțin maliționi curticenii noștri.

1903 Altă vărsarea de sânge[21] – titlul articolului, cu subtitlurile: Revoluție pe moșia lui Hámory László, deputatul – Cauzele – Ișpanul bătut de moarte. În acele vremi peste întreg comitatul Aradului sufla un vânt de răzbunare. Asta s-a întâmplat, adică vărsare de sânge şi în Curtici pe moşia deputatului Hámory. Motivul principal al bătăii care a avut loc este mai

[21] *Tribuna poporului* (Arad), anul VII, nr. 18.

presus de toate răutatea ișpanului Takács György îngrijitorul moșiei lui Hámory care îi trata cum nu se poate mai rău pe lucrătorii (maghiari mai ales de la Almás-Iratos), pentru plata de 35-40 cruceri îi ţinea la munca de dimineața de la ora 4 până seara la ora 8 şi pentru orice lucru neînsemnat le trăgea palme și îi bătea cu biciul. Cu o zi înainte ișpanul i-a dat două palme lui Szalay Ferencz şi l-a trimis acasă de la lucru. Muncitorii ceilalți s-au solidarizat cu tovarășul lor şi au plecat şi ei acasă. Ișpanul şi ajutorul său Német Ignatz înarmai, unul cu pușca, celălalt cu revolver au vrut să le țină cale și să-i oblige să se întoarcă la muncă. Ișpanul i-a oprit și a cerut ca Szalay Ferencz să iasă din rând. Ișpanul a ridicat pușca și l-a întrebat dacă s-a rugat, după care a făcut o mișcare ca și când ar fi vrut să tragă. În acel moment Szalay Ferencz l-a lovit puternic cu sapa peste mână rupând pușca în două și fracturând mâna ișpanului, concomitent cu descărcarea armei. Furioși lucrătorii au sărit cu sapele asupra ișpanului și a ajutorului acestuia. Ișpanul s-a ales cu răni grave de la loviturile cu sapele și doctorul Fulop din Curtici nu avea speranțe ca ișpanul să scape cu viață. Ajutorul deși rănit a reușit să scape cu fuga. Întâmplarea pare să-i fi făcut , un timp, pe marii proprietari să se poarte mai omenește cu lucrătorii.

1919 „La Curtici ungurii au împușcat pe Ilie Stan, pe când era culcat cu copii, de asemenea pe Gheorghe Don și Ioan Don, Mihai Don a fost greu lovit în cap.”[22]

1922 La patru ani[23] de la Marea Unire Direcția generală a vămilor a făcut demersuri pe lângă Direcția generală a Căilor Ferate Române și a solicitat un studiu privind construirea unei gări mari comune româno-ungare la punctul vamal și de frontieră din stația Curtici, spațiul de desfășurare al activității fiind insuficient. Studiul va fi făcut mai târziu, iar finalizarea unei gări noi și mai târziu, după cum se va vedea într-unul din articolele următoare.

1923. La vama Curtici[24] s-a prins o contrabandă de 37 kgr. cravate de mătase. Contrabandiştii şi complicii au fost condamnaţi la 221.700 lei taxe vamale plus o amendă de 886.800 lei, reprezentând de 4 ori valoarea taxelor vamale.

1923 La Curtici[25] se va construi un nou edificiu pentru vamă, corespunzător cerințelor.

---

[22] *Telegraful român* (Sibiu), anul LXVII, nr. 28, 9/22 martie 1919.
[23] *Gazeta Aradului* (Arad), anul II, nr. 149, 1 ianuarie 1922.
[24] *Vestul României* (Oradea-Mare), anul I, nr. 62, 26 decembrie 1923.
[25] *Revista economică* (Cluj), anul XXX, nr. 25, 21 iunie 1923.
[25] *Observatoriulu* (Sibiu), anul IV, nr. 19, 4/16 martie 1881.

1924 S-a întâmplat în Curtici[26], în 12 iunie, când servitorul Andrei Biraga din serviciul domnului doctor Iancu Adam, la proprietatea sa din Curtici, a fost împușcat cu un revolver în spata dreaptă, chiar de către stăpânul său. Rana făcută nu prezenta nicio gravitate. Se întâmplau și atunci multe și mărunte.

Tribuna nouă[27] își informează cititori despre adunarea anuală a Asociației învățătorilor români care s-a ținut în Curtici în data de 29 august 1924. După cuvântul de deschidere, învățătorul-director Mihail Dragoş, a salutat pe preşedintele Nicolae Cristea, numit revizor şcolar pe judeţul şi oraşul Arad. Dintre multele probleme supuse discuțiilor arătăm aici doleanțele dascălilor: a) elaborarea unui proiect de salarizare, b) elaborarea unui un regulament de administrare al fondului de penziune regnicolar, ambele vor servi ca informaţii, corpurilor legiuitoare şi ministrului de resort, la legiferarea acestor postulate (a și b) ale corpului didactic primar, c) înființarea unui fond de ajutorare momentan - în caz de neputinţă, d) înființarea unei cooperative de aprovizionare a membrilor corpului didactic din judeţ. Nu prea multe din cele discutate s-au concretizat.

Tarife noi la C.F.R.[28] de la 1 iulie 1924. Prețurile pentru biletele de călătorie și cele pentru bagaje la trenurile Orient-Express, Simplon Orient-Express, accelerate și de persoane via Cărpiniș-Postumia și cele în trafic direct via Curtici-Viena-Buchs sunt în franci francezi. Din 25 iulie 1924 s-a reluat circulația trenului direct Budapesta-Passau-Frankfurt-Koln-Ostanda-Amsterdam (Orient-Express Nr. 1 şi 2).Vagoanele de dormit nu mai mergeau cu trenurile 201 şi 202, ci s-au ataşat la trenurile 1 şi 2 cu plecarea din Bucureşti, primul în zilele de Miercuri, Vineri şi Sâmbătă, la orele 22:50, iar al doilea cu plecarea din Ostunda în zilele de Marţi, Vineri şi Duminică, la orele 08:00 dimineaţa. Vagoane de dormit pentru Calais au fost atașate la plecare la trenul No. 1, iar la întoarcere atașarea lor s-a făcut la trenul No. 202[29]. În ziua de 7 septembrie 1924 Generalul Constantin Petala fiind în trecere prin localitatea a participat la serviciul divin al biserici ortodoxe, pentru ca la sfârșit să țină un discurs despre originea poporului român[30].

De regulă ziarele locale ale vremii au făcut un serviciu cititorilor publicând în coloanele publicațiilor loc Mersului trenurilor. Nu a făcut

---

[26] *Tribuna Nouă* (Arad), anul I, nr. 1, 18 iunie 1924.
[27] *Tribuna Nouă* (Arad), anul I, nr. 60, 31 august 1924.
[28] *Tribuna Nouă* (Arad), anul I, nr. 14, 3 iulie 1924.
[29] *Tribuna Nouă* (Arad), anul I, nr. 32, 26 iulie 1924.
[30] *Tribuna Nouă* (Arad), anul I, nr. 68, 10 septembrie 1924.

excepție nici Tribuna Aradului[31]care îl publică și ea, astfel aflăm că celebrul tren „Orient-Expres" pleca din gara Arad în direcția Curtici-Paris la ora 15:07. În ziarul arădean Cuvântul Aradului[32] se publică rezultatele prezentării la vot în cele 27 secții de votare. La secția de votare din Curtici au fost înscriși un număr de 3069 alegători dintre aceștia un număr de 2233 au votat lista guvernului 1302, iar 863 au votat lista opoziției. Au fost anulate un număr de 68 de voturi.

1928. În anul 1928 Societatea „Arhitectura" din Arad[33] a început construirea unei noi clădiri de călători în gara Curtici, urmare a creșterii traficului de marfă și călători prin acest punct de frontieră. Ca materiale de construcție urmau să fie folosite cele din regiune aceasta însemnând un maxim de confort și simplicitate, din punct de vedere logistic și al costurilor. Au fost și probleme de construcție, astfel la săpăturile pentru construcția radierului de la camera cazanelor de încălzire a apei s-a dat peste un strat de nisip instabil, astfel că a fost nevoie de palplanșe și piloți înfipți la 2 m adâncime pentru stabilizarea zidurilor deja construite. Izolare apei, de la adâncimea de 3,80 m, s-a făcut cu plăci de plumb, groase de 0,6 mm. Prima perioadă a lucrărilor la noua clădire de călători s-a încheiat la 10 noiembrie 1929. Devizul lucrărilor a fost de 11 412 000 lei din care 9 681 000 lei costurile cu construcția clădirii și 1 732 000 lei costuri cu instalațiile aferente. Lucrările au stagnat timp de trei ani. Cauzele au fost criza economică, recesiunea, stagnarea activităților de export – import. La 8 august 1932 încep lucrările celei de a doua perioade de construcție. Nu au fost însă fonduri suficiente astfel că s-au construit numai 1622 metri pătrați în loc de 1750, cât prevedea proiectul inițial. În final costul total al construcției a ajuns la suma de 15 370 000 lei. La final construcția beneficia de trotuare, pavaje, puțuri absorbante, decantoare, bazine de apă și multe altele. În primăvara anului 1933 s-au executat ultimele lucrări importante, dar desăvârșirea construcției s-a realizat abia la cinci ani de la începerea lucrărilor.

1929 Contrabanda[34]. La o dată neprecizată, o doamnă, soție de general, s-a prezentat la intrarea în țară prin gara de frontieră Curtici, venind de la Paris. Printre alte bagaje doamna a adus de la Paris și un geamantan „diplomatic" de la Legația din Paris. Funcționarilor de la vamă li s-a părut suspect pachetul diplomatic, pe care în aducea doamna în cauză și nu un curier diplomatic cu era normal, și l-au deschis cu forța. În loc de

[31] *Tribuna Aradului* (Arad), anul I, nr. 20, 23 iunie 1923.
[32] *Cuvântul Ardealului* (Arad), anul I, nr. 16, 6 iunie 1926.
[33] *Urbanismul* (București), anul XI (III), nr. 1-2, pp. 67-68, recenzie din *Revista C.F.R.*
[34] *Apărarea Națională* (Arad), anul II, nr. 37, 22 septembrie 1929.

documente secrete au găsit mătase, care la acea dată era considerată obiect de contrabandă. În final funcționarii au fost „recompensați” unul cu mutarea în Basarabia, celălalt cu mutarea la administrația financiară. Ceva nou ?. Nu cred.

Sfințire de drapel[35]. Ziua de duminică, 10 iunie 1929, va rămâne un reper important pentru coriștii Bisericii ortodoxe române din Curtici. Biserica a fost arhiplină și în acea zi de sărbătoare a fost sfințit drapelul corului bisericesc, în valoare de 16 000 lei. Răspunsurile liturgice au fost cântate cu o deosebită precizie, lucru foarte apreciat de enoriașii veniți în număr mare. După terminarea serviciului divin preotul Dr. Zaharia Colceriu a ținut un discurs despre însemnătatea drapelului și despre dragostea corului local, înființat de Cornel Vodă directorul școlii, față de biserică.

După baterea cuielor și sfințirea lui, drapelul a fost predat bisericii. Neobositul director de școală și conducător de cor a fost cel care i-a pregătit pe coriști de trei ori pe săptămână, uneori până târziu în noapte, iar coriștii la rândul lor au răspuns de fiecare dată prin punctualitate și efort neprecupețit.

Nașa drapelului a fost doamna Iancu soția dr. Adam Iancu care a donat cu această ocazie suma de 3 000 lei corului, drept răscumpărare pentru cuiul bătut în drapel. Seara corul a prezentat un concert urmat de dans. Articolul este semnat. Articolul nu este urmat de o fotografie.

O fotografie a evenimentului a fost găsită, în anul 2019 la distanță de 90 de ani, în colecția familiei ing. Ioan Stan, din Curtici.

[35] *Apărarea Națională* (Arad), anul II, nr. 28, 21 iulie 1929.

Sfințire drapel
Foto: Colecţia familiei ing. Ioan Stan

O surpriză o constituie înscrisul de pe panglica atașată drapelului, textul vizibil cuprinde înscrisul: „văduva lui Zuba Ioan născ. Busuioc Sidonia”. Se pune problema dacă numele Busuioc are sau nu legătură cu acel Busuioc personaj nuvela scriitorului arădean Ioan Slavici.

1931 Administrația Județului Arad – Serviciul Administrativ – în conformitate cu Decizia[36] nr. 8016 din 5 martie 1931 prin care Ministerul Lucrărilor Publice și al Comunicațiilor în baza art. 5 și 32 al Legii XLI: 1881 ungare autorizează Regia autonomă C.F.R. să expropieze terenurile necesare depoului de locomotive din stația Curtici. Decizia a fost comunicată Primăriei Curtici, domnilor Dr. Iosif Furdui, Nicolae Takacsy, Hunyar Algernon membrii în delegația județeană și Pompiliu Putici șeful biroului economic pentru executare.

Casa Culturală din Curtici[37] a fost inaugurată Duminică 6 decembrie 1931 cu participarea P. Sf. Sa episcopul Grigorie al Aradului. Casa culturală, cu o capacitate de 1000 de locuri, a fost ridicată de parohia ortodoxă din Curtici și a costa 700 000 lei. La inaugurare au mai participat: I.P.C. Arhimandrit Dr. Suciu, consilierul Mihai Păcățianu și diaconul Măcinic. După serviciul religios și sfințirea Casei Culturale au ținut discursuri: preotul Zaharia Colceriu și Dr. Adam Iancu.

[36] *Românul* (Arad), anul XVI, 5 aprilie 1931.
[37] *Aradul* (Arad), anul II, nr. 10, 13 decembrie 1931.

1932 Regia căilor ferate a aprobat schimbarea numelui stației de frontieră Curtici în acela de „Decebal”[38]. De asemenea s-a și schimbarea numelui haltei de călători Decebal de pe linia Ciumeghiu nou – Holod, în acela de Arpășel. Aceste două schimbări de nume vor intra în vigoare cu începere de la 1 octombrie 1932. Nouă numire a stației Curtici[39]. Direcția generală C.F.R. a dispus ca de la 1 octombrie 1932 gara de frontieră Curtici să poarte numele de Decebal. Un lucru ce trebuia făcut de mult, scria autorul articolului. Schimbare de nume[40], informează ziarul blăjean la începutul luni, într-un articol scurt și anume, „Direcţiunea generală a Căilor Ferate Române a hotărât că de aici înainte (1 octombrie 1932) staţiunea Curtici de pe linia Arad-Ungaria, chiar la hotarul ţării noastre, nu se va mai numi Curtici, ci „Decebal”.

1933 Noul Nunțiu Apostolic în România Excelența Sa Valerio Valeri, arhiepiscop titular de Efes, a sosit în țară la 19 august prin punctul de frontieră Curtici-Decebal, informează ziarul Viitorul.[41]

1934 O gară modernă[42]. Sub semnătura lui Ion Valahul este lăudată noua construcție care face cinste Regiei Autonome a C.F.R. fără să uite de șeful gării, Teodor Grozav, care s-a zbătut pentru susținerea modernei gări de graniță. Viața locuitorilor, în ziua de duminică, era împărțită de discuții legate de treburile sociale și cele politice, de discuțiile privind impopularitatea deputatului Dr. Adam Iancu. În comună îl regăsește pe Dr. Alămureanu, fost senator, ca unul care a reprezentat, de cele mai multe ori dezinteresat, problemele locuitorilor și care a participat la zidirea gării ca reprezentant al poporului. Tot în Curtici îl întâlnește pe învățătorul Cioara, un dascăl cu o frumoasă activitate în comună, mai ales pe vremea Austro-Ungariei. Articolul continuă să prezinte și alte realități legate comună.

1936 „ Societatea de lectură „George Coşbuc” din Curtici s-a disolvat, fondurile s-au evaporat, biblioteca s-a prăpădit şi totuşi nu s-a găsit nimeni să tragă la răspundere conducerea societăţii?”[43]. La sfârșit de an o urare[44] inedită pentru câțiva dintre cei mai cunoscuți curticeni. Redăm mai jos transcrierea textului original.

---

[38] *Adevărul* (București), anul 46, nr. 14942, 21 septembrie 1932.
[39] *Aradul* (Arad), anul II, nr. 66, 25 septembrie 1932.
[40] *Unirea poporului* (Blaj), anul XIV, nr. 40, 2 octombrie 1932.
[41] *Vestitorul* (Oradea), anul IX, nr. 17-18, 1-15 septembrie 1933.
[42] *Înainte* (Arad), anul I, nr. 19-20, 26 august 1933.
[43] *Ecoul* (Arad), anul IV, nr. 159, martie 1936.
[44] *Ecoul* (Arad), anul IV, nr. 194, decembrie 1936.

*„**Curtici***
Urări de anul nou

D-lui Alămorean, bine peste an,
Cu d. Iancu să petreacă-mpreună
În veci ca şi azi, cu voie bună.

Lui conu Ghiţă Cocoşel
mare cât un priznel,
Îi dorim, cu mic şi mare
O grabnică şi buna-mpăcare
acum la-nceput de nou an
cu văru Muntean.

Lui Ghiță Bătăneanţ
Un post vacant
la o fabrică de periuțe.

Lui Rădulescu
Ne rugăm în genunchi şi-ncoate
Să-i dea Domnul îndrăzneală
Să se amestece-n toate.

Lui Conu Mihail,
La pensie să iese
Şi un vagon de procese.

Era să uit...
Lui domn Popovici
O herghelie de suri mari şi mici
Şi lumină electrică -n Curtici.
H. CURTICEANU.”

1937 În ziarul *Granița*[45] pe lista cu numărul 2 a partidului Național-Liberal pentru alegerile Consiliului Județean sunt propuși doi curticeni: Ursu Ilie, agricultor și Dr. Iancu Adam, președintele Camerei de Agricultură a județului Arad. Alegeri[46]. Pe lista partidului Național-Liberal pentru

[45] *Granița* (Arad), anul I, nr. 14, 4 iulie 1937.
[46] *Granița* (Arad), anul I, nr. 17, 11 iulie 1937.

alegerea Consiliului Județean a fost propus Ursu Ilie, agricultor din Curtici. La alegeri[47] în Curtici din cei 4477 alegători înscriși pe liste, 3087 au exprimat voturi valabile, 220 de voturi au fost anulate, voturi nule 0. Cei 3087 alegători votanți au exprimat următoarele opțiuni la vot: Lista nr. 1 Frontul românesc 707 voturi, Lista nr. 2 Național Liberală 1549 voturi, Lista nr. 3 Național Țărănistă 481 voturi, Lista nr. 4 Gheoghistă 77 voturi, Lista nr. 5 Național creștină 31 voturi, Lista nr. 6 germană 22 voturi. Participarea la activitatea politică era mai intensă decât în zilele noastre, lucru care se observă din participarea la vot 68,9 %.

Elogierea comuniștilor poate aduce șase luni de închisoare[48].Pe trenul care circula între Arad şi stația de frontieră Curtici, între taxatorul vamal Alexandru Rădulescu și muncitorul Ilie Trif a avut loc o discuție, care a lunecat spre la un moment dat asupra războiului civil din Spania. Muncitorul Ilie Trif a elogiat trupele guvernamentale și comuniste din Spanie. Spera ca naționaliștii spanioli s-ă fie învinși. După ce trenul a sosit în Curtici, cei doi cetățeni și-au continuat discuția în cârciuma unui oarecare Klein din Curtici. Muncitorul Ilie Trif a spus s-ar putea ca evenimentele din Spania să se repete și la noi în România și că ar fi de dorit introducerea sistemului comunist şi la noi, deoarece atunci muncitorii ar avea salarii egale cu inginerii, care şi aşa nu lucrează nimic. Taxatorul vamal Alexandru Rădulescu a fost scandalizat de atitudinea și de afirmațiile lui Ilie Trif. Drept urmare i-a aplicat câteva perechi de palme, dar nu s-a mulțumit cu atât. L-a reclamat la parchet. Conform legii Ilie Trif a fost trimis în judecată unde acuzatul a refuzat să recunoască cele afirmate în cursul discuţiei cu taxatorul vamal. Însă martorii audiaţi au depus mărturie în defavoarea acuzatului. Deci au fost dovedite afirmaţiunile sale ca fiind subversive. Tribunalul l-a condamnat la 6 luni închisoare şi 10.000 lei amendă şi suspendare am drepturilor politice pe timp de doi ani. Condamnatul s-a apărat singur şi a făcut apel.

1940 O listă[49] cu membrii ai Gărzii Naționale din Ardeal: 1918-1919 din comuna Curtici, județul Arad care îi cuprinde pe: soldat Lucuţa Florea, Julean Gheorghe, Faur Gheorghe, Andea Teodor, Andea Ioan, Budurizan Nicolae, Bulboacă Dumitru, Plop. P. Andrei, Socodorean Moise, Zuba T. Ilie, Zaharie Ioan, Lazăr Ioan și care au fost decorați.

Înzestrarea armatei[50]. Curticenii la îndemnul notarului Ioan Popovici, înțelegând marea obligația pe care o au față de armata, care trebuie

[47] *Granița* (Arad), anul I, nr. 17, 25 iulie 1937.
[48] *Ecoul* (Arad), anul XIII (V), nr. 1582, 25 noiembrie 1937.
[49] *Timpul Transilvaniei* (Arad), anul IV, nr. 66, 20 octombrie 1940.
[50] *Dacia* (Timișoara), anul II, nr. 17, 22 ianuarie 1940.

înzestrată cu armament modern și muniții, au subscris acțiuni în sumă totală de 560 000 lei. Se spera la o suplimentare ulterioară cu până la încă 100 000 lei.

La împlinirea unui an de uciderea legionarului Ioan Bulboacă[51], familia lui împreună cu legionarii i-au ridicat parastas. În dimineața zilei de duminică în jurul orei opt dimineața au sosit camarazii arădeni în gara Curtici, unde au fost întâmpinați de localnici. Coloane de legionari încolonați, cântând, au intrat în localitate venind din Macea, Iratoșu și Șofronea. Toate coloanele s-au oprit la biserică, devenită neîncăpătoare. La ora 11.30 s-a oficiat parastasul după care coloanele și parte dintre locuitori s-au deplasat la mormântul martirului. Activitățile privind comemorarea faptelor martirului Ioan Bulboacă au continuat pe parcursul întregii zile.

1943 Mersul trenurilor[52]din data de 4 mai 1942. Pe relația Arad-Curtici circulau un număr de șapte perechi de trenuri personale/motoare și o pereche cu regim de tren accelerat. S-a pus în discuție în anul 1943 schimbarea denumirii unor localități printre care și a comunei Curtici[53]. Astfel, cu prilejul revizuirii denumirilor unor localități, lucrare pornită de Ministerul Afacerilor Interne, vor primi alte nume comunele cu numele foștilor proprietari ai terenurilor. S-a mai propus schimbarea: Drajna de sus în Cățeaua [!] Drajna de jos în Piscuri, Chișineu Criș din județul Arad în Crișul Alb, Curtici în Decebal, Radna în Puntea, Vașcău în Biharea, Reșița în Ulpia Traiana, Banloc în Orezeni, Cacaleți de jos din Argeș în Gruești și Cacarezeni din același județ, în Cucuieț.

1944 O știre de prima pagină, o știre senzațională[54]care se referă la împușcarea la granița româno-maghiară, în apropierea comunei Curtici, a fostului comandant al Gestapo-ului în România, pe când încerca să treacă frontiera. Cu această știre ar trebui să fim cu mult mai reținuți decât cu altele, altă confirmare nu am identificat în bibliografia consultată.

1945 Libertatea poporului[55] are două articole primul la pagina a doua, îl redăm integral: „Crimă şi jaf. Postul de jandarmi din Comuna Curtici a raportat ieri Parchetului că **fotograful Lascu Gheorghe**[56] 31 de ani din acea comună, sâmbătă noaptea a fost atacat de doi indivizi înarmați

[51] *Ardealul* (Arad), anul VII, nr. 18, 29 septembrie 1940.
[52] *Știrea* (Arad), anul XII, nr. 2946, 18 mai 1942.
[53] *Gazeta municipală* (București), anul XII, nr. 563, 21 martie 1943, p. 3.
[53] *Apărarea Națională* (Arad), anul II, nr. 37, 22 septembrie 1929.
[54] *Patriotul* (Arad), anul I, nr. 2, 26 septembrie 1944.
[55] *Libertatea poporului* (Arad), anul II, nr. 226, 28 noiembrie 1945.
[56] Laszko Gheorghe, n. 9 octombrie 1914, în Curtici, județul Arad, fotograf și artist dramatic [n.a.]

și lovit mortal cu un obiect ascuțit. După crimă au jefuit locuința. Pagubele sunt de 4 milioane. Jandarmeria a început cercetările pentru descoperirea și arestarea criminalilor." Cel de al doilea articol se referă la constituirea Frontului Unic Muncitoresc la Curtici. În 25 noiembrie 1945 a avut loc la Curtici ședința de constituirea a F.U.M. în prezența reprezentantului P.S.D. tovarășul Cercel Adalbert, iar din partea P.C. tovarășul Cuedan. S-a scos în evidență în timpul discuțiilor necesitatea conlucrării celor două partide muncitorești pentru binele întregului popor. S-au propus ca delegați din partea Frontului Unic Muncitoresc local următorii curticeni: de la Partidul Social – Democrat, Negru Ilie, Moțiu Gheorghe, Tăucean Ioan, iar din partea Partidului Comunist Bulboacă Iosif, Dănilă Ioan și Pălincaș Traian.

1948 Naționalizarea cinematografelor[57] s-a făcut în baza Legii 119 din 1948, art. 11. Printre cinematografele naţionalizate figurează şi cinematograful din Curtici.

1961 Cinematograful „Popular"[58], construit de curând în comuna Curtici, într-un clișeu în a doua pagină unde ni se spune că în anul care a trecut (1960) a fost dat în folosinţă un nou local de cinematograf în care proiecţiile se vor face în condiţiile cele mai bune. Am găsit o fotografie a locaţiei din anul 1965 la distanță de 55 de ani, în colecția doamnei Cornelia Cozma din Curtici.

Clișeu: Flacăra roșie
Foto:Colecţia familiei Cornelia Cozma

1986 ianuarie. În săptămâna educației și culturii socialiste[59] oamenii muncii din Curtici au sărbătorit în perioada 20-26 ianuarie două mari evenimente: 24 Ianuarie și ziua de nașterea președintelui republici, Nicolae

[57] *Patriotul* (Arad), anul V, nr. 1342, 3 noiembrie 1948.
[58] *Flacăra roșie* (Arad), anul XVIII, nr. 5093, 4 ianuarie 1961.
[59] *Flacăra roșie* (Arad), anul XLIII, nr. 12333, 30 ianuarie 1986.

Ceaușescu[60], prin diverse manifestări artistice dintre care amintim cea de la casa de cultură unde s-a vernisat expoziția de artă plastică dedicată evenimentelor mai sus amintite, expoziție care a întrunit lucrări ale prestigioșilor artiști plastici de la nivelul orașului: prof. Veronica Moș, Mircea Senic, Vikentiu Almași, Ilie Deac și D. Almași. La casa pionierilor[61] și șoimilor[62] patriei a fost deschisă expoziția micilor artiști plastice. Articolul de mai mare întindere a fost semnat . „Iuliana Toma, Curtici" .În luna februarie a avut loc spectacolul Dialog scenic[63], treaptă spre descoperirea unor valențe interpretative, spectacol deosebit care a avut loc în 16 februarie, pe scena sălii mici a Casei orășenești de cultură. Au participarea formațiilor artistice din cadrul Stației C.F.R. Curtici, Reviziei de vagoane, Romtrans, S.M.A.[64] și Atelierul de zonă, cu ocazia Zilei ceferiștilor[65]. Au participat formațiile recunoscute în mișcarea culturală curticeană: fanfara care a reunit muncitori ceferiști din complexul C.F.R., având ca dirijor pe Ilie Mocuța, poeta locală Maria Socaciu, recitatoarea și prezentatoarea Elena Pantea, solistul vocal Ioan Vidican, solistul instrumental Petru Grozav, solista vocală Ileana Lupșa. Au impresionat realizatorii montajului literar-muzical al Stației C.F.R. „Slavă eroilor ceferiști" conceput de instructoarea Ecaterina Horja, recitatoarea Valerica Cadar, recitatorii de la Romtrans Teodor Deatcu și Gheorghe Don, recitatorul Viorel Horga de la Revizia de vagoane, momentul poetic al S.M.A. susținut de Ilie Deac, precum și cel de la Atelierul de zonă susținut de recitatoarea Dana Mocuța. Soliștii vocali Maria Curt de la Stația C.F.R. și Ioan Anghelina de la Romtrans au cântat melodii populare îndrăgite de spectatori și au adus pe scenă frumusețea costumului popular local. Momentele de voie bună și umor au fost aduse pe scenă și prezentate cu mult aplomb de interpreții Gheorghe Redeș de la Romtrans, Ilie Deac de la

---

[60] Nicolae Ceaușescu, politician român, secretar general al Partidului Comunist Român, șeful de stat al Republicii Socialiste România din 1965 până 22 decembrie 1989.

[61] După cel de-al Doilea Război Mondial a luat ființă organizația „Pionierii României". A avut revistă proprie, revista „Înainte". La aniversarea a 35 de ani de la crearea organizației, în anul 1984, aceasta a avut 2.695.000 de membri.

[62] Șoimii Patriei a fost o organizație a copiilor preșcolari și școlari, în vârstă de 4-7 ani, înființată la 10 decembrie 1976, la nivel central.

[63] *Flacăra roșie* (Arad), anul XLIII, nr. 12350, 19 februarie 1986.

[64] S.M.A. – acronim pentru Stațiunea pentru Mecanizarea Agriculturii. Stațiunea pentru Mecanizarea Agriculturii Curtici s-a înființat pe data de 1 ianuarie 1972, prin Hotărârea nr. 218 din 1972.

[65] Ziua ceferiștilor a marcat în decursul timpului mișcarea grevistă de la Atelierele CFR Griviția. A fost o grevă a muncitorilor feroviari care a avut loc la Atelierele Griviția din București, în data de 16 februarie 1933.

S.M.A. și Maria Socaciu de la Atelierul de zonă. Au cântat și tarafurile nou înființate de la Revizia de vagoane, instructor Petru Grozav și de la Atelierul de zonă, instructor Constantin Lucaci și au acompaniat soliștii de limbă maghiară Ladislau Almași și germană, respectiv Eduard Fackelman. În finalul spectacolului formațiile reunite au încheiat dialogul scenic cu ”Hora ceferiștilor”. Articolul mai continuă cu jurizarea, dar lăsăm plăcerea lectorului de a citi întreg articolului. Articolul poartă semnătura ” Prof. Florica Ranta de exprimare plastică, prin sinceritatea sentimentelor pe care le degajă lucrările. Lirismul feminin al Veronicăi Moș se îndreaptă spre portrete de copii, învăluite în atmosfera de visare caracteristică vârstei, peisajele realizate în culori fluide, de rezonanță poetice. Sensibilitatea coloristică a lui Mircea Senic își face loc în naturile sale statice cu flori, unele zugrăvite în suave acorduri de griuri colorate, altele cu izbucniri „sonore” de roșuri. La Dan [!][66] Ilie Cucuiat remarcăm sculptura – obiect - ambiental „Sbor” cu ritmuri plastice viguroase și portrete istorice în cărbune. Culorile luminoase ale peisajelor lui Francisc Berczy emană o atmosferă de liniște, pace și serenitate. Cei patru plasticieni sunt, totodată, patru modele de în cadrare a vieții artistice în societate. Unii dintre ei, profesori de desen, alții artiști amatori, depun eforturi considerabile în slujba frumosului, a educației artistice, contribuind la prezența orașului în activitate ape tărâm cultural. Semnalează „Iudit Anghel”.

Activități artistice[67] s-au desfășurat și la Curtici, în etapa de masă a Festivalului Cântarea României, activități la care au participat unități economice din oraș precum:centrele de legume și fructe, vama, serele, consiliul popular, dispensarul uman, C.A.P. „Lumea nouă”, stațiunea de mecanizare a agriculturii, Stația C.F.R., Casa orășenească de cultură Curtici și unde și-au etalat fiecare potențialul artistic, de care. „Maratonul” a însemnat teatru scurt, recital poetic, montaj literar, grup de satiră și umor și recital artistic individual. În afară de formația de teatru scurt toate celelalte forme de manifestare artistică au adus pe scenă creație literară originală în care au putut fi întâlniți: Gheorghe Mocuța, Ilie Jivan, Geo Maxa, Maria Socaciu, Iacob Vlăduț, Gheorghe Redeș, Pavel Crișan, Floare Ranta. La manifestări s-a adăugat și expoziția de artă plastică a localnicilor Veronica Moș, Ilie Deac și Mircea Senic despre care a vorbit în final, cu elogiu și deplină competență, muzeograful Iudit Anghel.

---

[66] Corect Deac Ilie Cucuiat [n.a.]

[67] Teodor Uiuiu, *Un maraton artistic la Curtici*, în *Flacăra roșie* (Arad), anul XLIII, nr. 12392, 9 aprilie 1986.

Semnalăm și un articol[68] referitor la expoziția de artă plastică găzduită de Casa de cultură din Curtici reprezentativ pentru perioada de glorie a Festivalului național Cântarea României. Îl prezentăm integral. „Duminică 23 martie, Casa de cultură din orașul Curtici a găzduit evenimente culturale deosebite în cadrul celei de-a VI-a ediții a Festivalului Cântarea României – etapă de masă, închinată sărbătoririi a 65 de ani de la crearea Partidului Comunist Român. Printre acestea, expoziția de artă plastică. Deși de proporții modeste expoziția impresionează prin varietatea mijloacelor.

BIBLIOGRAFIE

Adevărul (București), anul 46, nr. 14942, 21 septembrie 1932.
Albina (Budapesta), anul IX, nr. 64, 25 august/6 septembrie 1874.
Albina (Viena), anul II, nr. 101-208, 10/22 septembrie 1867.
Albina (Viena), anul II, nr. 99-206, 6/18 septembrie 1867.
Amiculu Scólei (Sibiu), anul III, nr. 2, 13 ianuarie 1862.
Amiculu Scólei (Sibiu), anul III, nr. 7, 17 februarie 1862.
Anghel, Iudit, *În slujba frumosului*, în *Flacăra roșie* (Arad), anul XLIII, nr. 12382, 28 martie 1986.
Apărarea Națională (Arad), anul II, nr. 28, 21 iulie 1929.
Apărarea Națională (Arad), anul II, nr. 37, 22 septembrie 1929.
Aradul (Arad), anul II, nr. 10, 13 decembrie 1931.
Aradul (Arad), anul II, nr. 66, 25 septembrie 1932.
Ardealul (Arad), anul VII, nr. 18, 29 septembrie 1940.
Biserica și scóla (Arad), anul IX, nr. 32, 11/23 august 1885.
Biserica și scóla (Arad), anul XVII, nr. 17, 7 aprilie/25 mai 1893.
Cuvântul Ardealului (Arad), anul I, nr. 16, 6 iunie 1926.
Dacia (Timișoara), anul II, nr. 17, 22 ianuarie 1940.
Ecoul (Arad), anul IV, nr. 159, martie 1936.
Ecoul (Arad), anul IV, nr. 194, decembrie 1936.
Ecoul (Arad), anul XIII (V), nr. 1582, 25 noiembrie 1937.
Familia (Oradea), anul XXII, nr. 16 20 aprilie /2 mai 1886.
Federațiunea (Pesta) (Budapesta), Anul III, nr.19 -351.
Flacăra roșie (Arad), anul XLIII, nr. 12333, 30 ianuarie 1986.
Flacăra roșie (Arad), anul XLIII, nr. 12350, 19 februarie 1986.

[68] Iudit Anghel, *În slujba frumosului*, în *Flacăra roșie* (Arad), anul XLIII, nr. 12382, 28 martie 1986.

Flacăra roșie (Arad), anul XVIII, nr. 5093, 4 ianuarie 1961.
Gazeta Aradului (Arad), anul II, nr. 149, 1 ianuarie 1922.
Gazeta municipală (București), anul XII, nr. 563, 21 martie 1943, p. 3.
Granița (Arad), anul I, nr. 14, 4 iulie 1937.
Granița (Arad), anul I, nr. 17, 11 iulie 1937.
Granița (Arad), anul I, nr. 18, 25 iulie 1937.
Gura satului (Arad), anul XVII, nr. 17, 13/30 septembrie 1877,
Gura satului (Arad), nr. 18, 27 septembrie / 12 octombrie 1877.
Înainte (Arad), anul I, nr. 19-20, 26 august 1933.
Libertatea poporului (Arad), anul II, nr. 226, 28 noiembrie 1945.
Magyar Kurir (Viena), nr. 6, 19 iulie 1805.
Observatoriulu (Sibiu), anul IV, nr. 19, 4/16 martie 1881.
Patriotul (Arad), anul I, nr. 2, 26 septembrie 1944.
Patriotul (Arad), anul V, nr. 1342, 3 noiembrie 1948.
Revista economică (Cluj), anul XXX, nr. 25, 21 iunie 1923.
Romania Libera (București), anul XI, nr. 2916, 9/21 mai 1887.
Românul (Arad), anul XVI, 5 aprilie 1931.
Știrea (Arad), anul XII, nr. 2946, 18 mai 1942.
Telegraful român (Sibiu), anul LXVII, nr. 28, 9/22 martie 1919.
Telegraful român (Sibiu), anul VI, nr. 43.
Telegraful român (Sibiu), nr. 90, 13 noiembrie 1857.
Timpul Transilvaniei (Arad), anul IV, nr. 66, 20 octombrie 1940.
Tribuna Aradului (Arad), anul I, nr. 20, 23 iunie 1923.
Tribuna Nouă (Arad), anul I, nr. 1, 18 iunie 1924.
Tribuna Nouă (Arad), anul I, nr. 14, 3 iulie 1924.
Tribuna Nouă (Arad), anul I, nr. 32, 26 iulie 1924.
Tribuna Nouă (Arad), anul I, nr. 60, 31 august 1924.
Tribuna Nouă (Arad), anul I, nr. 68, 10 septembrie 1924.
Tribuna poporului (Arad), anul III, nr. 104, 29 mai/10 iunie 1899.
Tribuna poporului (Arad), anul VII, nr. 18.
Uiuiu, Teodor, „Un maraton artistic la Curtici”, în *Flacăra roșie* (Arad), anul XLIII, nr. 12392, 9 aprilie 1986.
Unirea poporului (Blaj), anul XIV, nr. 40, 2 octombrie 1932.
Urbanismul (București), anul XI (III), nr. 1-2, pp. 67-68, recenzie din *Revista C.F.R.*
Vestitorul (Oradea), anul IX, nr. 17-18, 1-15 septembrie 1933.
Vestul României (Oradea-Mare), anul I, nr. 62, 26 decembrie 1923.

Arad vármegye hidrográfiai térképe [TK 2183], sursa: https://maps.hungaricana.hu/en/OSZKTerkeptar/2180/, accesat la 22.03.2020.

Szabó, Attila M., *Erdély, Bánság és Partium történeti és közigazgatási helységnévtára (Dicţionarul istoric şi administrativ al localităţilor din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş)*, Csíkszereda (Miercurea Ciuc), Pro-Print Könyvkiadó, 2003, sursa: https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/ErdelyHelysegnevTar-erdely-bansag-es-partium-torteneti-es-kozigazgatasi-helysegnevtara-1/telepulesek- 1C9/c-533/curtici-860/, accesat la 22.03.2020.

Dinamica populaţiei greco-catolice din Arad, între 1825-1913

The Dynamics of the Greek-Catholic Population in Arad between 1825-1913

Alexandru LEUCUȚIA
Colegiul Național „Vasile Goldiș" din Arad

Abstract
The growth of a religious community is strictly related to the evolution of the population in that area, and the Greek-Catholic community in 19th century Arad was no stranger to this phenomenon. During this century there was a reversal, in terms of the confessional composition of the city, in favour to the Roman Catholics, due to the events that took place here: Arad became a free royal city, the headquarters of the Orthodox Episcopate moved to the city on the banks of the Mureș River, and it became a municipality since 1871.
The schematisms of the Greek-Catholic Church from the respective century highlight the process of population growth in the municipality located in the Western Plains.

Keywords: *demography, schematism, confession, protocols of the baptized, wedded and deceased, county.*

Înainte de a prezenta evoluţia demografică a populaţiei confesiunii greco-catolice din Arad, trebuie să sesizăm faptul că, în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea se constată o creştere nemaiîntâlnită a populaţiei urbane din Banat, Voivodina, Crişana şi Transilvania. Oraşul liber regesc Arad, devenit în anul 1871 municipiu, se înscrie cu o creştere de 87,75 %[1].

Conform Şematismelor greco-catolice ale Oradiei dintre 1813-1854, în Banat avem următoarea evoluţie a situaţie confesionale[2]:

Anul	Nr. credincioşi	Nr. parohi	Nr. vicearhidiaconatelor
1824	2838	4	1
1833	3981.	5.	1.
1837	19807	27	3
1840	22141	31	3
1845	29499	34	3
1847	33569	38	3
1854	42877	49	3

[1] *Közgazdaságiés Statisztikaiévkönyv, 1894-1895*, Budapest, 1896, p. 38.
[2] *Şematismul greco-catolic din Oradea, 1813*, apud Iudita Căluşer, *Episcopia greco-catolică de Oradea*, Editura Logos, p. 24.

În anul 1850 situaţia confesională era următoarea, în Ardeal:

- 621852 ortodocşi, adică 48,4 %.
- 664154 greco-catolici, adică 51,6 %[3].

Explozia demografică şi imigrarea, în oraşul Arad, i-au modificat acestuia compoziţia confesională în favoarea romano-catolicilor, cu o creştere de trei ori, în vreme ce confesiunea ortodoxă şi cea greco-catolică, au cunoscut creşteri mici[4].

Şematismul din anul 1854, întocmit de către parohul greco-catolic al Aradului Vechi, Vasile Moldovan, indică existenţa a 1515 suflete, iar Iudita Căluşerul menţionează pentru acelaşi an cifra de 1818 de credincioşi ai acestei confesiuni. Cifrele par exagerate dacă ţinem cont de principiile funcţionării şi organizării bisericii greco-catolice. Exagerate par şi pentru istoricul Dan Demşea care a analizat registrele de stare civilă[5].

Poate preotul greco-catolic s-a bazat pe faptul că, în anumite perioade ale existenţei Bisericii unite cu hramul „Adormirii Maicii Domnului" din Arad-centru, au slujit şi unii preoţi capelani, iar regulamentul acestei confesiuni prevedea ca acolo unde numărul credincioşilor depăşeşte 1500 de suflete, preotul paroh să fie ajutat de un capelan.

Numărul credincioşilor greco-catolici din Arad a crescut şi datorită faptului că aici s-au stabilit, la mijlocul secolului al XIX-lea, români veniţi din partea de nord al Marelui Principat al Transilvaniei, dar şi ruteni din nordul fostului regat al Ungariei, şi din Galiţia[6].

Din păcate statisticile întocmite în acea perioadă nu sunt exacte şi nici complete, dar pentru o mai bună înţelegere a dinamicii populaţiei greco-catolice din Arad voi prezenta „Protocoalele botezaţilor, cununaţilor şi repausaţilor din parohia Arad", între 1825-1913.

---

[3] Liana Lăpădatu, Ioan Bolovan, „Biserică, naţionalitate şi cultură în epoca modernă", în M. Săsăujan şi C. Pădurean (coord.), *Biserică şi societate*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2005, p. 10.

[4] Fényes Elek, *Magyarországnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geográphiai tekintetben*, vol. IV, Pesta. 1839 p. 456.

[5] Dan Demşea, „Structura etno-demografică şi confesională a fostului comitat Arad: evoluţie şi erori statistice în privinţa unor categorii de populaţie (1839-1890)", în *Suplimentul masteratului de socio-antropologie istorică*, Cluj, p. 240.

[6] *Ibidem*, p. 241.

Anul	Numărul botezaţilor	Numărul cununiilor	Numărul repausaţilor	Numele preotului oficiant
1825	5	2	1	David Sofominoxita Philippus Moga Simion Cornelius
1826	16	4	11	David Sofominoxita Simion Cornelius Philippus Moga Simion Cornelius
1827	12	4	18	Nicolaiy Bragyan Philippus Moga Simion Cornelius
1828	11	3	17	Simion Cornelius
1829	2	1	14	Simion Cornelius
1830	5	3	12	Simion Cornelius
1831	10	3	17	Simion Cornelius
1832	5	8	20	Simion Cornelius
1833	13	7	14	Simion Cornelius
1834	10	5	11	Simion Cornelius Demetrius Rácze
1835	5	4	11	Simion Cornelius
1836	8	14	13	Simion Cornelius
1837	8	6	16	Simion Cornelius
1838	12	12	7	Philippus Lutra Theodorus Aaron
1839	16	10	16	Theodorus Aaron Ioannes Iansaz Philippus Lutra Ioames Muntyan Bofilius Molivan
1840	18	8	13	Bofilius Molivan
1841	15	8	18	Bofilius Molivan
1842	10	11	20	Bofilius Molivan
1843	15	14	25	Bofilius Molivan
1844	29	11	23	Bofilius Molivan Ladislau Papp
1845	22	19	25	Bofilius Molivan
1846	19	9	32	Bofilius Molivan
1847	27	13	60	Bofilius Molivan
1848	15	13	41	Bofilius Molivan

1849	25	12	74	Bofilius Molivan
1850	31	11	28	Bofilius Molivan
1851	19	15	25	Bofilius Molivan
1852	25	17	24	Bofilius Molivan
1853	26	19	27	Bofilius Molivan
1854	25	19	53	Bofilius Molivan
1855	30	21	42	Bofilius Molivan
1856	22	16	32	Bofilius Molivan Avram Maximilan (protopop) Vulcan Ioannes
1857	29	11	49	Vasilescu Moldovan Petru Raţiu
1858	55	17	36	Petru Raţiu
1859	38	9	30	Dimitrie Teaha (capelan)
1860	23	10	41	Petru Raţiu Dimitrie Teaha
1861	37	13	28	Petru Raţiu Ioan Bercian Dimitrie Teaha
1862	33	14	47	Petru Raţiu Demetru Teaha
1863	35	23	53	Ioan Bercian Dimitrie Teaha
1864	27	9	35	Ilie Telescu (capelan) Ioan Bercian
1865	26	17	49	Ioan Bercian
1866	40	7	50	Ioan Bercian
1867	23	13	34	Ioan Bercian
1868	32	19	41	Ioan Bercian
1869	42	25	39	Ioan Bercian
1870	36	11	35	Ioan Bercian
1871	24	11	40	Ioan Bercian
1872	22	6	55	Ioan Bercian
1873	35	18	82	Ioan Bercian
1874	23	8	60	Ioan Bercian
1875	32	12	39	Ioan Bercian
1876	29	7	30	Ioan Bercian

1877	40	6	41	Ioan Bercian
1878	44	24	37	Ioan Bercian
1879	30	23	35	Ioan Bercian
1880	41	19	48	Ioan Bercian
1881	38	8	41	Ioan Bercian Georgiu Telescu (protopop în Timişoara)
1882	34	8	46	Georgiu Telescu
1883	34	11	31	Georgiu Telescu
1884	49	13	40	Georgiu Telescu
1885	38	11	43	Georgiu Telescu
1886	43	8	41	Georgiu Telescu Ioan Vulcan
1887	46	9	33	Georgiu Telescu
1888	40	7	54	Georgiu Telescu
1889	41	9	35	Georgiu Telescu
1890	40	10	37	Georgiu Telescu
1891	38	8	45	Georgiu Telescu
1892	45	15	57	Georgiu Telescu
1893	37	7	46	Georgiu Telescu
1894	39	8	40	Georgiu Telescu
1895	32	19	21	Georgiu Telescu
1896	40	6	34	Georgiu Telescu
1897	33		24	Georgiu Telescu
1898	28	1	32	Georgiu Telescu
1899	45	8	31	Georgiu Telescu
1900	37	3	34	Georgiu Telescu
1901	37	3	27	Georgiu Telescu
1902	34	8	33	Georgiu Telescu
1903	58	8	40	Georgiu Telescu
1904	51	8	46	Georgiu Telescu
1905	54	7	44	Georgiu Telescu
1906	67	22	44	Georgiu Telescu
1907	68	7	50	Georgiu Telescu, Laurean Luca (paroh şi protopop), din iunie
1908	52	6	47	Laurean Luca
1909	77	6	51	Laurean Luca
1910	61	6	44	Laurean Luca

1911	67	11	50	Laurean Luca
1912	36	6	43	Laurean Luca
1913		3	61	Laurean Luca

Sursa: „Protocoalele botezaţilor, cununaţilor şi repausaţilor din parohia Arad"

Din studiul acestor „Protocoale", se poate constata că, raportul dintre naşteri şi decese este unul echilibrat, care variază de un an la altul, şi care este influenţat de transformările sociale şi politice care s-au petrecut în această zonă(mă refer la revoluţia dintre 1848-1849).

BIBLIOGRAFIE

Demşea, Dan, „Structura etno-demografică şi confesională a fostului comitat Arad: evoluţie şi erori statistice în privinţa unor categorii de populaţie (1839-1890)", în *Suplimentul masteratului de socio-antropologie istorică*, Cluj, p. 240.

Fényes Elek, *Magyarországnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geográphiai tekintetben*, vol. IV, Pesta. 1839.

Közgazdaságiés Statisztikaiévkönyv, 1894-1895, Budapest, 1896, p. 38.

Lăpădatu, Liana, Bolovan, Ioan, „Biserică, naţionalitate şi cultură în epoca modernă", în M. Săsăujan şi C. Pădurean (coord.), *Biserică şi societate*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2005.

Şematismul greco-catolic din Oradea, 1813, apud Iudita Căluşer, *Episcopia greco-catolică de Oradea*, Editura Logos.

Aspecte privind căsătoriile endogame și exogame realizate în comunitatea evanghelică din Semlac, la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX

Aspects Regarding Endogamous and Exogamous Marriages Carried Out in the Evangelical Community of Semlac in the Late 19th and Early 20th Centuries

Mircea Ovidiu MARȚI
Doctorand, Universitatea Oradea
mirceaovidiu2@yahoo.com

Abstract
The making of endogamous and exogamous marriages in the evangelical community in Semlac during 1895-1910 coincides with the intervening of the Austro-Hungarian state in the formalization of compulsory civil marriages. The matrimonial legislative overlap irreversibly influenced the individuals' matrimonial behaviour.

On social level, the cultural and spiritual interferences provided by the multi-ethnic and multi-confessional area in Semlac resulted in developing autonomous tendencies, especially among the evangelical and reformed Germans who were willing to create their own ethno-confessional identity. Moving from the traditional values subjected to the religious rigors and cutters to modernism, which meant the individuals' emancipation, led to the liberalization of the marital market. Mixed marriages highlighted evolution in the level of the consciousness of the individual who was willing to orientate both horizontally and vertically.

Keywords*: marriage, evangelical, Semlac, endogamous, exogamous.*

Prezenta cercetare demografică a avut în vedere urmărirea evoluției căsătoriilor endogame și exogame efectuate în comunitatea evanghelică din Semlac, între anii 1895-1910. Alegerea acestui segment temporar corespunde momentului maximei efervescențe politico-bisericești, de la sfârșitul secolului al XIX-lea, când autoritățile statului austro-ungar hotărăsc să intervină în mod direct în principalele momente din viața intimă a indivizilor. Este vorba despre înregistrarea în registrele matricole a nașterilor, căsătoriilor și deceselor, administrate până în anul 1895, exclusiv

de către biserică. Oficializarea *Legilor politico-bisericești XXXI*[1], *XXXII*[2] și *XXXIII*[3], intrate în vigoare la data de 1 octombrie 1895, consfințea obligativitatea căsătoriei civile al mirilor, puși în situația de a opta doar pentru cununia efectuată în fața ofițerului de stare civilă. Suprapunerea legislativă a statului a slăbit puterea și influența bisericii asupra tinerilor dornici de căsătorie. În condițiile „dualismului" stat-biserică, care a generat o anumită concurență matrimonială, clerul a fost nevoit să apeleze la acordarea dispenselor menite să „îndulcească cuplul".

Din perspectiva căsătoriilor mixte, atât statul „protector" cât și biserica au încercat să preîntâmpine tensiunile interconfesionale, creând cadrul legislativ favorabil. *Legea LIII/1868*[4] prevedea posibilitatea încheierii căsătoriilor în fața clericilor tuturor confesiunilor recunoscute în mod oficial[5]. În situația nașterii copiilor, articolul de lege specifica regula apartenenței la sexul părintelui: băieții se botezau în religia tatălui, iar fetele în religia mamei[6].

Motivația alegerii acestei teme se fundamentează petrei perspective sociale de invidiat: „unitate în diversitate"; contrast și interferență multiculturală;autonomie culturală și spirituală. Evidențiem tendința grupurilor religioase, de a-și făuri propria identitate etnică și confesională, fiecare etnie având propriul cartier, în care funcționau școli confesionale administrate de către biserică.

În planul nupțialității am încercat să surprind procesul tranziției demografice petrecut la sfârșitul secolului al XIX-lea, cu trecerea de la modelul tradițional de conviețuire la valorile moderne impuse de spiritul secularist al vremii. Am analizat în ce măsură societatea rurală reușește

---

[1] Legea XXXI/1894 pomenea obligativitatea încheierii căsătoriei în fața oficiului civil, în *Legile politico-bisericești din 1894 și 1895, împreună cu respectivele ordinațiuni ministeriale, traduse, editate și comentate la ordinul Preaveneratului Consistor Mitropolitan de Alba Iulia și Făgăraș*, Tipografia Seminarului Arhiedecezan, Blaj, 1895, pp. 6-51.

[2] Legea XXXII/1894 reglementa religia copiilor proveniți din căsătoriile mixte, în *Ibidem*, pp. 139-142.

[3] Legea XXXIII/1894 conținea hotărâri speciale despre matricolele de stat introduse în mod susținut de către statul austro-ungar, în *Ibidem*, pp. 145-175.

[4] *Legislația eclesiastică și laică privind familia românească din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, ediție de texte, studiu introductiv și note de Ioan Bolovan, Diana Covaci, Daniela Deteșan et alii (coord.), Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2009, pp. 224-227.

[5] *Ibidem*, p. 225, Cf. § 11, Legea LIII/1868; În § 3, Legea LIII/1868 sunt recunoscute în premieră oficierea căsătoriilor mixte în fața preotului evanghelic, în *Ibidem*, p. 224.

[6] *Ibidem*, p. 225, Cf. § 12-13, Legea LIII/1868.

desprinderea de trecut,urmând cursul firesc al progresului libertății de conștiință.

După instaurarea administrației austro-ungare în 1867, Curtea Imperială de la Viena a desfășurat o politică susținută de modificare a compoziției etnice, prin colonizări succesive[7]. Prezența românilor, germanilor, maghiarilor, slovacilor, rutenilor, sârbilor și evreilor conferă localității Semlac statutul unei așezări bine închegate etnic și confesional.

Tabel nr. 1. Etniile din localitatea Semlac, între anii 1890-1910

Etnia	Rom	Ger	Mag	Slo	Rut	Croaţi Sârbi	Lb mat. nec	Total
1890	2782	2419	581	295	185	39*	20	6321
%	44%	38,2%	9,1%	4,6%	2,9%	1,1%	0,3%	
1900	2691	2239	582	261	169	9	107*	6058
%	44,4%	36,9%	9,6%	4,3%	2,7%	0,1%	1,7%	
1910	2475	1899	601	278	272	25	126	5676
%	43,6%	33,4%	10,5%	4,8%	4,7%	0,4%	2,2%	

Surse: *Recensământul din 1890* și *Recensământul țiganilor din 1893. Transilvania*. Traian Rotariu (coord.), Maria Semeniuc, Mezei Elemér, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2009, p. 58.
Recensământul din 1900. Transilvania. Traian Rotariu (coord.), Maria Semeniuc, Mezei Elemér, Editura Staff, Cluj-Napoca, 1997, p. 99.
Recensământul din 1910. Transilvania. Traian Rotariu (coord.), Maria Semeniuc, Mezei Elemér, Cluj-Napoca, Editura Staff, 1999, p. 89.
*Persoanele înregistrate la această rubrică sunt în mare parte țigani

Tabelul nr. 1 ne oferă o imagine sugestivă și particularizantă a structurii etnice prezente în cele două decade propuse spre cercetare. Realizarea unei analize comparative ne va ajuta să înțelegem mecanismele demografice, care au influențat realizarea căsătoriilor din perspectiva zonei de interferență etnică prezente la Semlac.

Românii din această localitate ocupau primul loc, înregistrând între 1890-1910 o scădere nesemnificativă de 0,4% (1910).Echilibrul demografic românesc s-a menținut constant în jurul valorii de 44%. Etnicii români se

[7] Amănunte privind grupurile etnice și confesionale colonizate în fostul comitat Arad, în lucrarea Elenei Rodica Colta, *Interetnicitate și construcții identitare în zona de frontieră Româno-Maghiară*, Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu" Arad, 2010, pp. 29-84; Ștefan Marinescu, „Colonizările din a doua jumătate a secolului al XIX-lea pe teritoriul fostului comitat Arad", în *Ziridava* (Arad), 1996, nr. XIX-XX, pp. 201-207.

regăseau în cadrul confesiunii ortodoxe și greco-catolice, pe parcursul celor douăzeci de ani, existând numeroase conflicte interconfesionale soldate cu emigrări dintr-o parte în alta. Cea mai importantă trecere de la ortodocși la greco-catolici a fost consemnată între anii 1856-1880, când peste două treimi au hotărât schimbarea confesiunii[8].

A doua comunitate etnică din Semlac a fost cea germană 33,4% (1910). În dreptul acesteia se va înregistra în perioada 1890-1910 cea mai mare scădere procentuală (4,8%) și numerică (520 persoane). Diminuarea populației germane s-a datorat sporului natural negativ și migrației spre Europa Occidentală și Statele Unite ale Americii, la începutul secolului XX.

Germanii din Semlac erau împărțiți în trei ramuri confesionale. Cei mai mulți aparțineau confesiunii evanghelice-luterane, cu origini teritoriale îndepărtate. În anul 1819 sunt menționate 30 de familii evanghelice cu obârșie în localitățile Mezöberény, Harta, Soltvadkert şi Gyoma. Inițial aceștia emigraseră în anii 1724, 1725 și 1740 din Germania, Württemberg, Saarland, Hessen și Westfalen[9]. Între anii 1823 şi 1827 vin la Semlac 38 familii reformaţi (calvini) germani din Balmazújváros (Ungaria), comitatul Szabolcs, ei stabilindu-se acolo încă din anul 1766. Originea lor se aflatot în Germania (Hessen Superior).Ulterior au fost stabiliți în anul 1720 în Ungaria, la Gyönk, Harta, Nagyszékely, apoi de aici la Soltvadkert[10]. Germanii romano-catolici, puțini la număr, proveneau din localitățile bănățene Lovrin, Periam și Șipet[11].

„Concurența" etnică româno-germană a făcut ca în Semlac să existe un număr redus de maghiari de doar 10,5% (1910). În intervalul temporar propus cercetării, etnia maghiară va cunoaște totuși un salt procentual important, de 1,4%, datorat în special sporului natural pozitiv și migrației germanilor, de la începutul secolului al XX-lea.

Slovacii din Semlac au înregistrat o creștere nesemnificativă de 0,2%, menținându-se constant în jurul valorii de 4,6%. Această formațiune etnică era înregimentată confesiunii evanghelice-luterane. Obârșia lor se afla în localitățile Szarvas şi Tótkomlós, din rândul cărora au venit la Semlac,

---

[8] *De-a lungul frontierei. La aniversarea a zece ani de colaborare între localitățile de frontieră ale județelor Arad și Békes*, Arad, 2005, p. 154.

[9] Georg Schmidt, *Familienbuch der Evangelischen Kirchengemeinde Semlak*, Herausgegeben von der Heimatortsgemeinschaft, Semlak, 2003, p. 7.

[10] Idem, *Familienbuchder Reformierten Kirchengemeinde Semlak*, Herausgegeben von der Heimatortsgemeinschaft, Semlak, 1996, p. 4; Somogyi Gyula, *Aradvármegye és Arad Szabad Királyi Város Monographiája., […], Arad Vármegye és Arad sz. kir. Város Néprajzi Leirása*., Arad, 1912, p. 362.

[11] Arhiva Parohiei Evanghelice C.A. Semlac, *Matricola cununaților*, vol. IV, pp. 67-95.

între anii 1819-1920, un număr de 20 de familii[12]. Împreună cu germanii luterani vor reuși să ridice în anul 1822 o casă de rugăciune și capelă, urmând ca peste 23 de ani să construiască un edificiu bisericesc, în anul 1845[13].

Rutenii greco-catolici au venit în anul 1840 din ținutul Šariš, Ucraina de astăzi, pe la Prešov, din estul Slovaciei[14]. Pe parcursul celor două decenii vor înregistra o creștere de 1,8%. Practic, rutenii se regăseau în comitatul Arad, exclusiv în plasa Pecica, la Peregu German 27,9% (1910)[15] și Semlac 2,9% (1890), 2,7% (1900) și 4,7% (1910).

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX a existat la Semlac o minoritate sârbească ortodoxă consemnată cu o scădere demografică de 0,7%, de la 1,1% (1890) la 0,4% (1910). După cum indică și *Tabelul nr. 1*, în anul 1890, o parte a etniei sârbe și croate a fost asociată cu țiganii. Restrângerea numerică a sârbilor amintește de emigrările grănicerilor de pe Mureș,din anii 1751-1752, când zeci de mii de grăniceri conduşi de coloneii Jovan Horvat din Pecica şi Jovan Šević din Nădlac au hotărât să plece în Ucraina de astăzi. Aşezându-se între Nipru şi Siniuha au denumit localitatea Semlac, după locul lorde baștină[16].

Tabel nr. 2.Confesiunile din localitatea Semlac

Conf	Ort	Eva	Gr. Cat.	Rom-Cat.	Ref	Izr	Alte religii	Total populație
1890	2089	2201	951	526	465	89		6321
%	**33%**	**34,8%**	**15%**	**8,3%**	**7,3%**	**1,4%**		
1900	2010	1876	1067	456	568	79	2	6058
%	**33,1%**	**30,9%**	**17,6%**	**7,5%**	**9,3%**	**1,3%**	**0,03%**	
1910	1810	1636	1136	540	488	63	3	5676
%	**31,8%**	**28,8%**	**20%**	**9,5%**	**8,5%**	**1,1%**	**0,05%**	

[12] Georg Schmidt, *Familienbuch der Evangelischen Kirchengemeinde Semlak, op. cit*, p. 8.

[13] Ioan Kukucska „Etapele procesului de colonizare a slovacilor în Ținuturile de Jos (Alföld-Dolná zem)" în (edit.), Albert Zsolt Jakab, Lehel Peti, *Slovacii din România*, Cluj-Napoca, Editura Institutului pentru studierea problemelor minorităților naționale, 2018, p. 82.

[14] *Ibidem*, p. 280.

[15] *Magyar Korona országainak 1910évi nepszámlalása, első* rész. *A népesseg főbb adatai kozségek és népesebe puszták, telepék szerint*, 42 kőtet, Budapest, 1912, pp. 340-341.

[16] Ljubivoje Cerović, „Sârbii din Arad", în (edit.) Albert Zsolt Jakab-Lehel Peti, *Procese și contexte social identitare la minoritățile din România*, Cluj-Napoca, Editura Institutului pentru studierea problemelor minorităților naționale, 2009, pp. 351-364.

Surse: *Recensământul din 1890* și *Recensământul țiganilor din 1893. Transilvania*. Traian Rotariu (coord.), Maria Semeniuc, Mezei Elemér, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2009, p. 59.
Recensământul din 1900. Transilvania. Traian Rotariu (coord.), Maria Semeniuc, Mezei Elemér, Cluj-Napoca, Editura Staff, 1997, p. 99.
Recensământul din 1910. Transilvania. Traian Rotariu (coord.), Maria Semeniuc, Mezei Elemér, Cluj-Napoca, Editura Staff, 1999, p. 89.

Tabelul nr. 2 evidențiază structura pluriconfesională, bine grupată și armonios închegată în jurul bisericii. Practic fiecare grup confesional era distribuit într-o zonă de confort destinată propriilor interese. Evanghelicii germani au ocupat partea de nord-est al localității, locuind pe cele nouă străzi, cea mai importantă fiind"ulița nemțească". Reformații germani locuiau pe patru străzi ale zonei de nord-vest, perpendiculare cu strada principală. De asemenea erau cantonați în „ulița principală", paralelă cu principala arteră a comunei. Românii ortodocși și greco-catolici stăteau de la strada principală spre Mureș, în partea de sud a Semlacului, alături de ruteni. Slovacii și maghiarii stăteau amestecați între germani. Partea de sud, înspre periferia localității, era ocupată de țigani.

La Semlac ortodocșii dețineau supremația cu 31,8% (1910), cu 1,2% mai puțini decât în anul 1890. Acest fenomen demografic s-a datorat unei „concurențe" greco-catolice românești, înregistrate cu o creștere semnificativă de 5%. Menționăm că în rândul populației greco-catolice se afla și o importantă comunitate ruteană, fidelă principiului nealterării identității naționale și confesionale.

Cea mai mare pierdere procentuală va fi notată în dreptul evanghelicilor germani (6%) al cărui spor natural negativ și migrației va influența componența etnică și confesională. Evanghelicii slovaci se vor menține pe un trend ușor ascendent, așa după cum reiese din *Tabelul nr 1*, (0,2%).Între cele două decade propuse spre cercetare, romano-catolicii maghiari vor crește cu 2,2%. Fenomenul demografic este în strânsă legătură cu diminuarea populației evanghelice germane. Reformații germani vor înregistra un salt procentual de 2,2%, de la 7,3% (1890) la 8,5% (1910).

Comunitatea evreiască mozaică va scădea cu 0,3% în anul 1910, menținându-se în general în jurul valorii de peste 1%. Primele matricole datează din anul 1875, probabil că ulterior s-au așezat mai multe familii evreiești în căutarea unui loc favorabil desfășurării activităților din zona comercială.

Tabel nr. 3. Evoluția căsătoriilor în Parohia Evanghelică C.A. din Semlac. 1895-1910

Evanghelici C.A. Semlac							
Confesiune partener							
Anul	**Nr. căs**	**ev.**	**rm. c**	**ref.**	**ort**	**gr. c**	**Nr. căs mixte**
1895	13	10	1	1		1	3
1896	15	9	3	1	2		6
1897	19	18	1				1
1898	19	19					0
1899	18	15	2		1		3
1900	23	18	3	1		1	5
1901	18	17		1			1
1902	26	22	1	2	1		4
1903	17	12	2	3			5
1904	19	18	1				1
1905	7	6	1				1
1906	22	20		1		1	2
1907	29	25	2	2			4
1908	21	15	1	4		1	6
1909	13	11	1	1			2
1910	13	12		1			1
Total	**292**	**247**	**19**	**18**	**4**	**4**	**45**
%		**84,5%**	**6,5%**	**6,1%**	**1,3%**	**1,3%**	**100%**

Sursă: Arhiva Parohiei Evanghelice C.A. Semlac, *Matricola cununaților*, vol. IV, p. 67-95.

Tabelul nr. 3 evidenţiază numărul căsătoriilor endogame şi exogame realizate la Semlac de-a lungul celor 15 ani. Dubla tendință maritală evanghelică caracterizează capacitatea acestui grup confesional de a se adapta mediului social, impregnat de spiritul concurențial etnic și confesional. Procentele înregistrate se-ncadrează normalității perioadei cercetate aflate în procesul tranziției demografice, de la societatea tradițională spre societatea modernă. Astfel, cele mai numeroase căsătorii (29) au avut loc în anul 1907 (9,9%), deși în acel an s-a consemnat o mare grevă petrecută în câmp, muncitorii nefiind mulțumiți cu suma primită[17]. Cele mai puține mariaje (7) s-au înregistrat în anul 1905 (2,3%), când se pare că muncitorii agricoli au hotărât să-și reia activitățile funciare,după o

[17] Maria Pantea, *Preoți și învățători români din protopopiatul ortodox al Aradului (1812-1918)*, Cluj-Napoca, Academia Română Centrul de Studii Transilvane, 2015, p. 100.

perioadă îndelungată de greve la seceriș, desfășurate succesiv în anul 1903 și 1904[18].

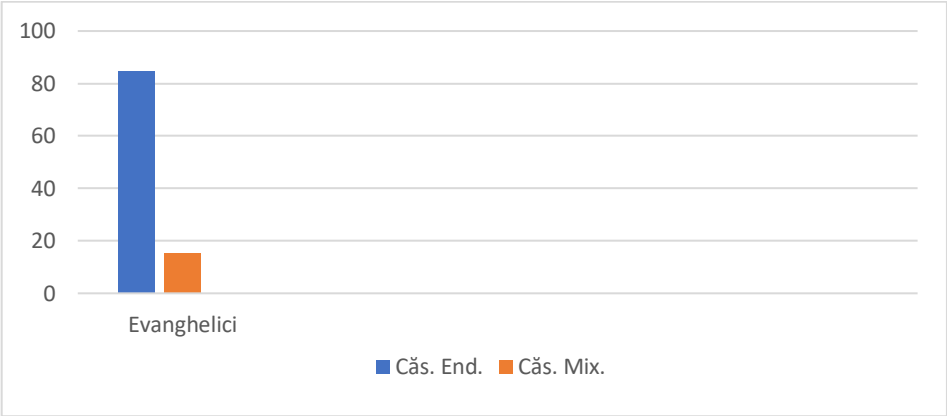

Grafic nr. 1. Raportul dintre căsătoriile endogame și exogame

În rândul grupului evanghelic german și slovac din Semlac s-au realizat 84,5% căsătorii endogame. Pragul maximal al căsătoriilor în interiorul confesiunii a fost atins în anul 1907 când s-au căsătorit 25 persoane (10,1%), minimul înregistrându-se în 1905, doar 6 căsătorii (2,4%). Conservatorismul manifestat față de credincioșii altor culte a fost provocat de numărul crescut al evanghelicilor germani care a favorizat posibilitatea selectării facile a viitorului partener de viață. Apoi, dorința germanilor evanghelici de a a rămâne fideli tradiției strămoșești, cu păstrarea dialectului și a valorilor proprii confesionale, existând reticențe, chiar și față de reformații germani. Aceeași tendință endogamă o întâlnim și la evanghelicii slovaci în raport cu cei germani. Probabil că, această stare de fapt s-a datorat disproporționalității între cele două grupuri etnice menționate, dar și temerii manifestate asupra diminuării numerice.

[18] Idem, Gabriela Marco, „Monografia comunei Semlac", în (coord.) Sorin Bulboacă, Doru Sinaci, *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad*, vol. III, Arad, 2020, p. 42.

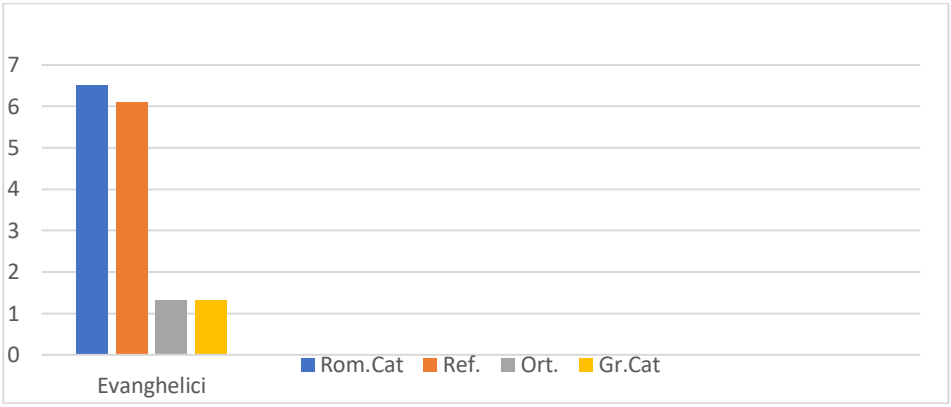

Grafic nr. 2. Evoluţia căsătoriilor exogame în Parohia Evanghelică C.A. din Semlac

Realitatea cotidiană cu noile ei modele culturale și spirituale a modificat treptat standardele comportamentale, influențând în mod decisiv conduita nupțială. Liberalizarea pieței maritale a favorizat înmulțirea căsătoriilor mixte, mulți tineri renunțând treptat la cutumele impuse de către biserică. Treptat, deschiderea spre alte valori spirituale va face posibilă .o creștere substanțială a căsătoriilor „amestecate".

Între 1895-1910 s-au realizat 45 căsătorii mixte, 15,2% din efectivul total. Cele mai multe căsătorii mixte (6) s-au efectuat în anii 1896 și 1908. În anul 1898 nu s-a înregistrat nicio astfel de alianță matrimonială.

Paradoxal, prima opţiune a evanghelicilor semlecani s-a îndreptat asupra romano-catolicilor maghiari 6,5%, în condiţiile în care de partea germană și maghiară existau tendințele prezervării identităţii etnice şi confesionale. Aportul major la realizarea căsătoriilor mixte cu maghiarii romano-catolici va fi adus de către comunitatea slovacă. Vom exemplifica printr-un caz excepțional petrecut în anul 1897, când doi frați evanghelici slovaci, Dobrotka Samuel de 24 ani și Dobrotka Janos se căsătoresc în data de 23.11 cu două tinere romano-catolice maghiare, Kothai Anna de 21 ani și Fejes Anna 18 ani, având ca nași de cununie pe Hodacek Pál și Dobrotka Istvan[19].

Cea de-a doua alegere matrimonială a evanghelicilor a fost comunitatea reformată germană și parțial maghiară 6,1%. Explicația acestei situații constă în numărul substanțial redus al reformaţilor din localitate sau „rivalităţii" confesionale conferite de originea grupurilor de familii

[19] Arhiva Parohiei Evanghelice C.A. Semlac, *Matricola cununaţilor*, vol. IV, p. 71.

evanghelice sau reformate germane care doreau să-şi păstreze tradiția confesională, dialectul şi obiceiurile proprii.

Mezalianţele cu ortodocşii și greco-catolicii români sau ruteni 1,3% întăreşte convingerea că nivelul alterităţii etno-confesionale faţă de grupurile amintite era foarte scăzut, de partea ambelor părți implicate. Fidelitatea intens marcată propriului grup social relevă dubla tendință endogamă exprimată în valorile și tradițiile specifice.

Prezenta cercetare demografică asupra comportamentului demografic al nupțiabililor evanghelici germani și slovaci din localitatea Semlac impune câteva concluzii minimale: legile căsătoriei civile din anul 1895 au schimbat comportamentul nupțial al tinerilor evanghelici; spațiul multicultural din Semlac a generat atitudini specifice grupului social evanghelic, care a dorit să aibă propria identitate etnică și confesională instrumentate de către biserică; sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX corespunde tranziției demografice;s-a făcut trecerea de la societatea tradițională, tributară cutumelor religioase, la societatea modernă, deschisă emancipării populației și liberalizării pieței maritale;evanghelicii germani și slovaci au manifestat o dublă tendință matrimonială endogamă și exogamă; grupul evanghelic german a manifestat rețineri față de căsătoriile cu: evanghelicii slovaci (endogamie confesională și exogamie etnică); reformații germani (endogamie etnică asociată exogamiei confesionale); ortodocșii sau greco-catolicii români sau ruteni (exogamie confesională și etnică).

BIBLIOGRAFIE

Arhiva Parohiei Evanghelice C.A. Semlac, *Matricola cununaților*, vol. IV.

Cerović, Ljubivoje, „Sârbii din Arad”, în (edit.), Albert Zsolt Jakab-Lehel Peti, *Procese și contexte social identitare la minoritățile din România*, Cluj-Napoca, Editura Institutului pentru studierea problemelor minorităților naționale, 2009.

Colta, Elena Rodica, *Interetnicitate și construcții identitare în zona de frontieră Româno-Maghiară*, Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu” Arad, 2010.

De-a lungul frontierei. La aniversarea a zece ani de colaborare între localitățile de frontieră ale județelor Arad și Békes, Arad, 2005.

Kukucska, Ioan, „Etapele procesului de colonizare a slovacilor în Ținuturile de Jos (Alföld-Dolná zem)”, în (edit.) Albert Zsolt Jakab, Lehel

Peti, *Slovacii din România*, Cluj-Napoca, Editura Institutului pentru studierea problemelor minorităților naționale, 2018.

Legile politico-bisericești din 1894 și 1895, împreună cu respectivele ordinațiuni ministeriale, traduse, editate și comentate la ordinul Preaveneratului Consistor Mitropolitan de Alba Iulia și Făgăraș, Tipografia Seminarului Arhiedecezan, Blaj, 1895.

Legislația eclesiastică și laică privind familia românească din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ediție de texte, studiu introductiv și note de Ioan Bolovan, Diana Covaci, Daniela Deteșan et alii (coord.), Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2009.

*Magyar Korona országainak 1910 évi nepszámlalása***,** *első* rész. *A népesseg főbb adatai kozségek és népesebe puszták, telepék szerint*, 42 kőtet, Budapest, 1912.

Marinescu, Ștefan, „Colonizările din a doua jumătate a secolului al XIX-lea pe teritoriul fostului comitat Arad", în *Ziridava* (Arad), 1996, nr. XIX-XX.

Pantea, Maria, *Preoți și învățători români din protopopiatul ortodox al Aradului (1812-1918)*, Cluj-Napoca, Academia Română Centrul de Studii Transilvane, 2015.

Idem, Marco, Gabriela, „Monografia comunei Semlac", în (coord.) Sorin Bulboacă, Doru Sinaci, *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad*, vol. III, Arad, 2020.

Recensământul din 1890 și *Recensământul țiganilor din 1893. Transilvania*. Traian Rotariu (coord.), Maria Semeniuc, Mezei Elemér, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2009.

Recensământul din 1900. Transilvania. Traian Rotariu (coord.), Maria Semeniuc, Mezei Elemér, Cluj-Napoca, Editura Staff, 1997.

Recensământul din 1910. Transilvania. Traian Rotariu (coord.), Maria Semeniuc, Mezei Elemér, Cluj-Napoca, Editura Staff, 1999.

Schmidt Georg, *Familienbuch der Reformierten Kirchengemeinde Semlak*, Herausgegeben von der Heimatortsgemeinschaft, Semlak, 1996.

Idem, *Familienbuch der Evangelischen Kirchengemeinde Semlak*, Herausgegeben von der Heimatortsgemeinschaft, Semlak, 2003.

Somogyi Gyula, *Aradvármegye és Arad Szabad Királyi Város Monographiája., […], Arad Vármegye és Arad sz. kir. Város Néprajzi Leirása*, Arad, 1912.

Ofensiva armatei române în Transilvania, la 16 aprilie 1919, povestită de un copil de 10 ani, care a trăit-o

The 16th of April 1919 Offensive of the Romanian Army in Transylvania, Experienced, Remembered and Narrated by a 10 Year Old Boy

Ioan COTOC
Colectivul monografic Arad

Abstract
The former 10-year-old child, Ioan Arpaș, who would become a teacher, narrates with the genuine amazement of those times, but with much accuracy, the details of the preparation and the beginning of the Romanian Army offensive, thathappened on April 16th1919, on the battle fields in Ardeal, in the area of his home village Tisa, nearby Hălmagiu, villages which were both at the border line of the war between the two armies: the Romanian and the Hungarian one.

Keywords: *April 15th 1919, military offensive, Tisa, Hălmagiu, Ardeal, First World War, Arpaş, Cotoc*

De[1] la 16 noiembrie 1918 Ungaria se declarase republică sub preşedinţia contelui Károlyi. Tratativele de împăcare cu naţionalităţile au eşuat. Pe unguri îi doare îndeosebi pierderea Ardealului. Bande înarmate de secui şi unguri terorizează satele şi opun rezistenţă trupelor române, însărcinate de Antantă[2] să ocupe Ardealul.

În Arad, ungurii înfiinţează un batalion cu 6 companii, dispunând de tunuri şi trenuri blindate, cu care circulă pe Valea Crişului Alb spre Hălmagiu, iar pe Valea Mureşului către Deva, trăgând cu tunurile asupra satelor.

Trupele regale române au sosit la Deva în 14 decembrie 1918.

În 16 februarie 1919, la ora 16 ungurii intră în gara Hălmagiu, iar până seara ocupă și localitatea.

[1] Povestitorul acestor scene, din satul Tisa este chiar copilul Ioan Arpaș, învățătorul de mai târziu al satului și autorul unei monografii-manuscris, *Monografia satului Tisa*.
[2] Lucian Predescu, *Enciclopedia României*, București, Editura Saeculum, Editura Vestala, 1999, p. 37.

Ameninţată să fie înconjurată în 16 februarie, garda din Hălmagiu se retrage la Brad, înrolându-se în Corpul voluntarilor Horea, revenind la Hălmagiu, numai peste şase săptămâni, odată cu armata română[3].

Ungurii au intrat în Hălmagiu cu primă intenție de a intimida populația. Atrocităţile săvârşite în seara şi noaptea următoare, însumează, afară de bătăi şi răniri, 5 omoruri. Între victime se afla şi Cotoc Petru din Leasa, în etate de 50 de ani. Când a văzut că se aproprie ungurii s-a refugiat în casă. Soldaţii s-au luat după el şi scoţându-l afară l-au împuşcat în faţa familiei, sub pretextul că a fost gardist (părinţii: Cotoc Miron şi Dărău Ana. A fost căsătorit cu Mager Marina, fără copii)[4].

Speriată, populația satului Tisa se organizează să plece la deal, pe toate căile de acces știute. Copilul care povestește, ajunge cu bunicul și Chiva Morcan, împreună cu vitele la locul numit La Groapă. Trebuiau să ajungă la Mursa dar se făcea noapte. Pământul era acoperit cu zăpadă. S-au oprit la Groapă. Au băgat vitele într-o poiată la Dâmbul Izvorului și copiii împreună cu bătrânii ce-i însoțeau, s-au adăpostit în căsuța lui Morcan, la Groapă. A doua zi s-au instalat la Mursa, împreună cu Nicolae Dărău, Ionuț Dărău și Filimon Dărău. S-a stat la Deal până la sfârșitul lunii martie. Toată iarna copilul Arpaș a dormit în paie în podul unui grajd al lui Bogatu. În acea iarnă toate locurile de la Deal au fost ocupate.

Chiar și acolo a ajuns o grupă de soldați unguri, căutându-i pe cei din garda națională. Și n-au plecat cu mâna goală: de la Nicolae Dărău au luat o junincă și un butoi cu rachiu.

Garda din Tisa informa despre trupele maghiare din zonă, prin oameni de la Prăvăleni, Comandamentul militar român din Vața ori Târnavă.

Către sfârşitul lunii februarie, sătui de jaf şi cum nu mai ascultau nici de ofiţeri, soldaţii unguri s-au hotărât să părăsească Hălmagiul. În locul lor a venit un batalion de honvezi din Reg. 2 Honvezi Gyula, cu un tren blindat. Şi aceştia s-au ţinut de jafuri şi schingiuiri. O patrulă de honvezi, umblând de capul lor, au tăbărât noaptea în casa lui Nicolae Luciu din Leasa, i-au bătut pe bătrâni şi l-au luat cu ei pe feciorul lor Ioan, de 26 de ani. După ce l-au bătut, acesta a început să urle de durere. Ungurii i-au rupt limba, apoi i-au smuls mâinile din corp şi pe urmă l-au împuşcat pe ţărmul Crişului la cca. 300 de paşi de casă. Pe locul supliciului părinţii i-au ridicat, ulterior, o cruce de piatră[5].

---

[3] Traian Mager, *Ţinutul Hălmagiului. Monografie*, vol. II, pp. 133-135.
[4] *Ibidem*, p. 117.
[5] *Ibidem*, p. 129.

Cu trenul blindat, ungurii făceau dese incursiuni până spre Vața terorizând populația cu tragerile de artilerie.

La incursiunea trenului blindat din 30 martie, armata română i-a răspuns cu foc susținut de artilerie.

În 21 martie 1919, contele Karolyi anunţă că se retrage de la cârma ţării şi predă puterea proletariatului. Atunci ia naştere republica comunistă Garbai-Bela Kuhn.

Apropiindu-se armata română, în 31 martie dimineața honvezii fug din Hălmagiu la gară.

În dimineața de 31 martie și cele trei trenuri blindate se retrag din gara Hălmagiu, la Gurahonț, dar revin în ziua următoare doar până la Vârfuri, deoarece, în 31 martie orele 15-16, armata română ocupă Hălmagiul cu un batalion din Regimentul 9 Vânători, din ordinul col. Rasoviceanu.

Ungurii fiind în Ciuci (Vârfuri) și armata română pe poziții în Hălmagiu și gara Hălmagiu, se fixează o nouă linie între cele două armate prin punctele Heread, Leasa și Vf. Râpii.

După ocuparea Hălmagiului de către armata română a sosit acolo și generalul Moșoiu, comandantul suprem al armatei române din Ardeal. Cu această ocazie s-a hotărât să se înființeze batalionul **patru**, al Reg. „Horia" cu voluntari din Hălmagiu și satele din jur.

Batalionul **patru** din Reg. Horia a luat ființă în Hălmagiu, cu un efectiv de 366 de oameni (două companii de pușcași și una de mitraliere). Celelalte batalioane din regiment au fost înființate: Bat. I., la Brad; Bat. II, la Baia de Criș; Bat. III, la Abrud și Câmpeni.

La înființare, Bat. II depune jurământul de credință către Statul Român și Armata Română la mormântul lui Avram Iancu, la Țebea, pe drapelul Reg. 9 Vânători. Este primul batalion de voluntari din Ardeal, care depune jurământul de credință către Statul Român[6]. După cum se va vedea și-a onorat din plin jurământul depus. **Comandantul Reg. Horia a fost col. Gh. Popagrama.**

[6] Idem, *Contribuții la istoria unirii 1918-1919,* Arad, Editura Diecezană, 1935-1939, p. 88.

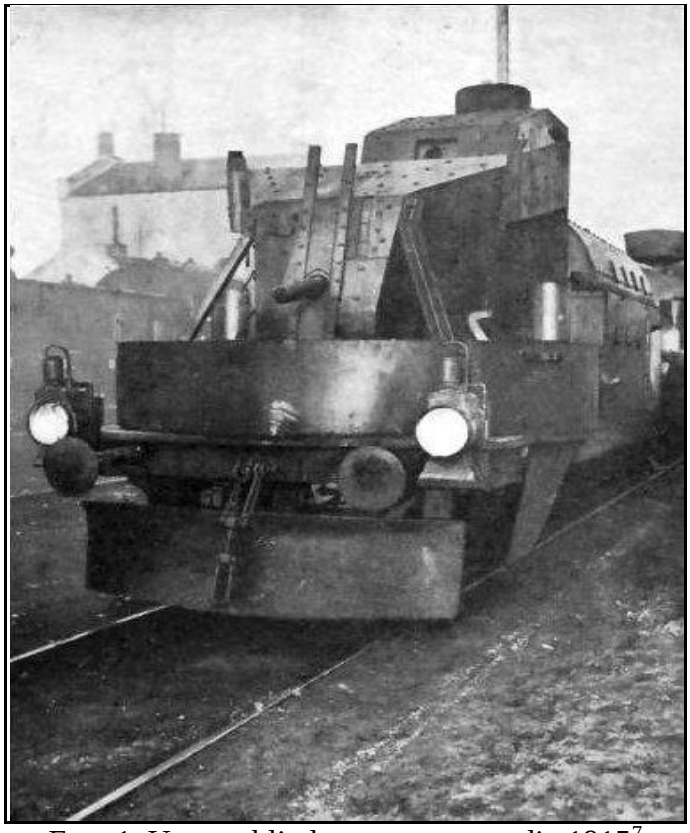

Foto 1. Un tren blindat austro-ungar din 1915[7]

Ungurii din Vârfuri, au instalat la cota 605, Vârful Râpii un post de observație, de unde se putea observa perfect orice mișcare în satele din jur, calea ferată de la intrarea în Vârfuri până la gara Hălmagiu și șoseaua națională pe o foarte mare lungime. Din acest vârf își reglau ungurii tragerile de artilerie.

Când efectuau trageri de artilerie, ungurii ieșeau cu blindatul din tunel, spre Leasa și își orientau tirul spre localitățile din zonă, mai ales a celor din deschidere: Leasa, Tisa, Leștioara și Hălmagiul.

De la Tălagiu și Vârfurile, ungurii au început să facă incursiuni în Tisa, la început sus la Paragine și mai târziu, în sat. La începutul lunii aprilie 1919, o patrulă a ajuns în sat. când s-au întors spre Gorgana l-au întâlnit, la Scuruș, pe Ioan Dărău al lui Pavel din Arpășești, păzind caprele la muguri. L-au luat cu ei și l-au dus la Tălagiu. După câteva zile, Ioan, a înțeles că o

[7] Șerban Lăcrițeanu, Ilie Popescu, *Istoria tracțiunii feroviare din România*, Vol. I, II și III, București, Editura ASAB, 2003.

să-l trimită cu un tren la Gurahonț. Era noapte și la urcarea în tren, Ioan trece pe sub vagon pe partea opusă și se ascunde în lăstărișul din apropiere. Se orientează puțin și se strecoară, fără zgomot, spre marginea Crișului. Află un vad și prin apa rece ajunge în pădure. Cu multe peripeții și groază în suflet, ajunge la Triigiu, apoi prin Poieniță, spre dimineață ajunge acasă.

„*O altă zi, altă patrulă ungurească, mai numeroasă, intră în sat , se desface în grupe mai mici și fiecare ia un cătun, de unde încep să adune hrană: slănină, afumături, ouă, fasole, dar mai ales informații despre armata română. Două femei, inimoase, din cătunul La Sat, Măriuța a Filii și Malica Roțului, și-au făcut curaj și au plecat să dea de știre armatei române. Nu au trecut Crișul pe pod pentru a nu fi observate, ci prin apă, pe La Tablă. Apa rece și mai mare, ca-n aprilie. Au trecut și cel mai aproape era preotul Șerban căruia i-au dat informația. Mai departe, acesta a anunțat comandamentul român din gară și de acolo se trimite o companie de pușcași și un pluton de mitraliere care trec pe podul de la Țărmure, apoi prin Grui unde lasă câteva guri de foc. Ceilalți trec Pleșcuța, pe sub Vârf, coboară în Valea Mică și de acolo urcă la Tâlnicioară și Scuruș , pentru a le tăia retragerea. Au lăsat un pluton cu mitraliere și în Trauaș, în spatele Școlii. Ungurii încep retragerea pe Calea cea Lungă spre Măgură. Ai noștri au început focul. Copii s-au adunat, de frică, în casa lui Augustin Crepcia. După încetarea focului, copiii au ieșit să adune grămezile de tuburi de la cartușele trase. Dintre români a fost rănit un sublocotenent. Ungurii au fugit în dezordine cărându-și răniții. Unitatea armatei române a rămas pe pozițiile pe care se instalase. Ulterior au mai fost aduse în sat trupe.”*

Batalionul 2 din Reg. 10 Vânători a fost instalat în Tisa și Leasa. Comanda batalionului a fost instalată în casă la Gh. Crișan, La Sat. În curte la Filimon Dărău, moșul satului, a fost instalată bucătăria de campanie. Prin Trăuaș au fost duse firele telefonice de legătură cu companiile de la Leasa și Leștioara.

Pe lângă tisenii ce au contribuit la cauza mare a neamului românesc prin înrolare, ca voluntari, a mai fost unul, Nicolae Moțica. Acesta a ales să fie informator. El era cunoscut pe sate ca meșter în legatul oalelor de pământ cu sârmă. Și-a luat cleștele, ciocănelul și colacii de sârmă și a plecat spre Tălagiu, Aciuța și Gurahonț, în spatele liniilor inamice. Lega oale și culegea informații cu ochii și cu urechile. Când avea destule informații, se strecura pe cărări de el știute spre Vața, la comandamentul diviziei armatei române. Apoi, prin aceleași locuri tainice se întorcea cu misiuni noi și lega oale în continuare.

15 aprilie 1919.

Frontul Armatei române din Transilvania, la 15 aprilie 1919 a fost împărțit în două sectoare, de nord și de sud. Sectorul de nord a ținut din Maramureș și până la 16 km. sud de Ciucea. Sectorul de sud trebuia să acționeze pe văile Crișului Alb și Mureșului.

În ziua de 15 aprilie 1919 sunt aduse toate unitățile de rezervă în apropiere de linia frontului. Toate cătunele din Tisa, inclusiv Paragine au fost înțesate de soldați. Seara li s-au distribuit soldaților hrana de război și căști, celor ce nu aveau.

Povestește copilul Ioan Arpaș: *„M-am aflat în acea seară la bunicul, la Arpășești. În casă au fost cartiruiți 4 ofițeri. Femeile le-au fript ceva pui de drum. Nu am știut ce avea să se întâmple a doua zi. Pe prispa casei se găseau grămezi mari de căști și alte materiale. După lăsarea întunericului a început distribuirea lor la soldați. Un ofițer dintre cei ce erau în casă cere să vină primarul la el. Peste puțin timp sosește primarul Gh. Trifan a lui Iosif, însoțit de ajutorul său Bodea Onică. Ofițerul i-a cerut primarului să-i dea un om care să-l ducă în acea noapte, pe la Tăuri și Mursa, în hotarul Prăvălenilor. Probabil acesta era un ofițer de legătură."*

Ungurii, stabiliți la Ciuci, și-au fixat linia frontului lor prin Mermești, Heread la est de Ciuci, Gorgana (cota 600), Vârful Râpii (cota 605), Vârful lui Dănilă (cota 639). Pe lângă unitățile de infanterie din linia frontului și în adâncime, la Zeldeș și Dealul Mare, ungurii au mai avut unități de cavalerie, artilerie și două trenuri și un auto blindate[8]

Față de această linie de front a inamicului, și-au fixat și **românii linia lor de front.** Aceasta a mers din nord, de pe dealurile sud-est de Mermești-Bodești, la vest de Leștioara, pe Măgura Lesei, iar în hotarul Tisei, pe Vârful Măgurii, Scuruș, Vârful Cornetului, Poieniță și Vârful Frăsiniilor.

Peste tot s-au executat, ca lucrări de campanie, doar măști individuale. Dată fiind situația terenului accidentat, nu a fost nevoie de alte lucrări de campanie. În hotarul Tisei, la Poieniță, în dreptul Vârfului Râpii, soldații au folosit ca adăposturi cocinile și grajdurile părăgenilor, la care au întărit pereții dinspre front cu pietre mici și mari, lăsând doar ochiuri de observație și de tragere.

Mai greu a fost în zona Brusturi-Lazuri unde drumul era neumblat, desfundat, neaccesibil. Acolo au fost mobilizați și săteni, cu brațele și până la ora unu din noapte, bateria de artilerie a fost scoasă pe creasta dintre Brusturi și Lazuri.

---

[8] Traian Mager, *Contribuții la …*, p. 193.

„Batalionul 2 din Reg. 10 vânători s-a aflat în acea zi în hotarul Tisei, la Măgură, Scuruș, Vârful Cornetului și Poieniță. O companie din acest batalion se afla la Leasa, la sud de șoseaua Hălmagiu-Vârfuri. În Vârful Frăsiniilor, a fost un pluton de pușcași și unul de mitraliere, din bat. 4, Reg. „Horea". În seara zilei de 15 aprilie, la Poieniță, a intrat pe poziții și Comp. 10, din Reg. „Horea". Din această companie au făcut parte și mulți tiseni înrolați voluntar în Reg. „Horea"[9]

Ofensiva a început în ziua de 16 aprilie 1919, miercurea Paștilor, pe tot frontul, din Sighetul Marmației până la Zam, pe Mureș[10].

Ofensiva a început fără consimțământul aliaților, care ne fixaseră o linie demarcațională pe care ungurii n-au respectat-o niciodată, apoi anarhia regimului„socialist" din Ungaria nu mai respecta nimic.

„La ora «H» 5 și 30 de minute, rachetele pentru deschiderea focului se trag pe întreaga linie a frontului. ***S-a dat semnalul de atac. Pe Valea Crișului Alb cincizeci și șase de guri de tun au dat glas voinței românilor de a porni la înfăptuirea idealului național. Mugeau văile toate. Parcă și ele îndemnau la luptă. Și ele erau sătule de o așa lungă și crudă oprimare.*** *Niciodată locuitorii acestui ținut n-au cunoscut…un iureș mai mare.*

*În noaptea de 15/16 aprilie am dormit în fân, în șură, la bunicul la Arpășești, pentru că în casă nu am avut loc (*erau soldați, n.n.*)…Când au început să tragă tunurile m-am deșteptat… Soldați nu mai erau,… mă grăbesc să ajung acasă, în sat,prin Trauaș… La Mărgești, lume multă adunată în spatele grajdurilor, spre Pârâul lui Cotoc, să privească la…ce nu mai văzuseră niciodată. Se auzeau toate tunurile cum trag…la cele de la Țărmure și Dealul Șortocului… se vedeau și văpăile de la gurile țevilor de tun, luminând în întunericul dimineții… Deasupra gării din Vârfuri cerul se vedea ca o mare de flăcări…Tragerile de artilerie au fost așa de puternice încât aproape toți copacii din Vârful Râpii au fost fie scoși din rădăcini, fie retezați ca de joagăr…"*

[9] Dărău Ghiorghiuț, Bodea Petru, Crișan Nicolae, Dărău Nicolae (Tolan), Dărău Ioanea, Dărău Ioan (a lui Filimon), Dărău Traian, Dărău Ioan (Budea), Banci Igna...

[10] Denumirile unităților militare și locul lor în dispozitiv coincid cu datele menționate de general Gh. Mărdărescu, în lucrarea sa *Dezrobirea Ardealului și ocuparea Budapestei (1918-1920),* București, Paul Ediție, 2019, pp. 45-72.

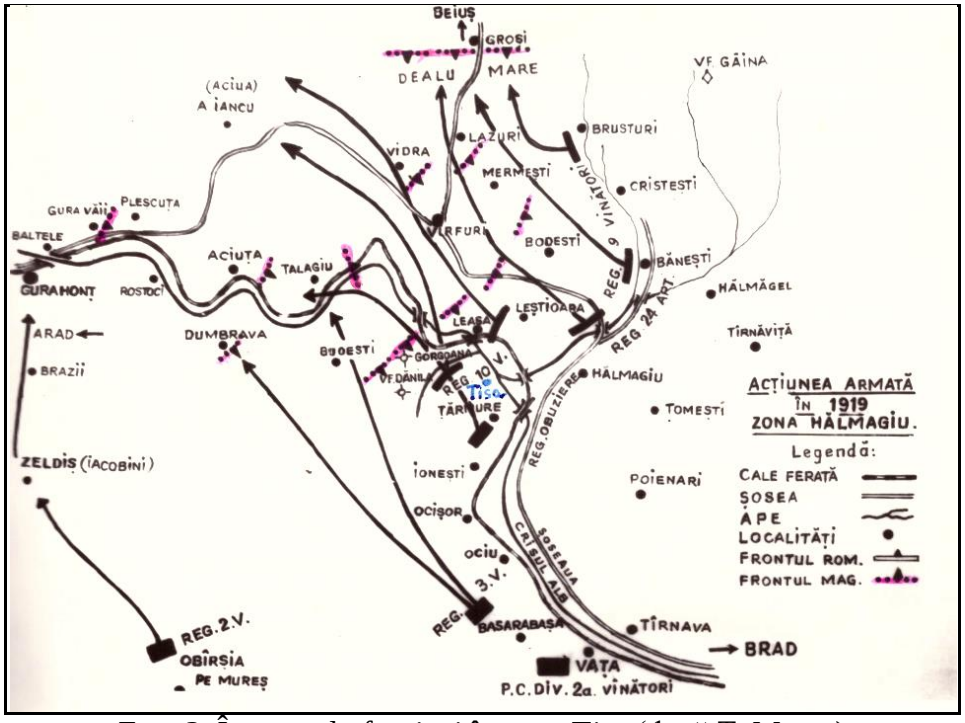

Foto 2. Începutul ofensivei în zona Tisa (după T. Mager)

În zona noastră, cel mai greu de cucerit a fost Vârful Râpii. Acolo inamicul era în avantaj, lupta în defensivă, avea poziție strategică bună și rezervă mare de muniții. A fost cucerit, cu pierderi din ambele părți. De la noi a căzut, în acea dimineață, cap. Traian Lazăr, comandant de pluton. Era din localitatea Câmpa-Hunedoara. A fost înmormântat în acea zi, în cimitirul din Tisa.

Tot în acea zi , în timpul atacului, a fost rănit grav comandantul Comp. a 5-a, Reg. 10 Vânători, sublt. Ioan Șerban. Acesta a murit în 21 iulie la spitalul din Sebeș-Alba, ca urmare a rănilor grave. El a mai fost rănit și în luptele de la Mărășești, la 1 august 1917[11]. Era originar din Brăila. Este înmormântat în cimitirul ortodox din Sebeș-Alba[12].

Inamicul se retrage în panică spre gara Vârfuri de unde spera să se retragă în vagoanele trenului staționat acolo. Pierderile inamicului au fost foarte mari (peste 800 de combatanți). Din trenul ce se retrăgea din Gurahonț, spun martori oculari că, a curs mult sânge pe calea ferată.

[11] Traian Mager, *Contribuții la*.., pp. 194-195.
[12] Unitatea militară nr. 02600, *adresa nr 26146/10.11.1976*.

În noaptea de Paști, 19/20 aprilie sunt cucerite orașele Salonta și Oradea. Trupele române primesc 5 zile de odihnă.

După zilele de repaus Armata rămână reia ofensiva și stabilește limita de operații pe malul estic al râului Tisa, unde voia să se oprească până la semnarea acordului de pace. Nu s-a întâmplat așa.

La 12 iulie 1919, comanda trupelor române din Ardeal este luată de generalul Gh. Mărdărescu. La 17 iulie, ungurii contraatacă reușind să facă, peste Tisa, câteva capete de pod.

Românii se pregătesc, își regrupează forțele și atacă. În 29 iulie, la ora 4 dimineața, armata română trece Tisa. La 3 august generalul Rușescu se afla la porțile Budapestei. **La 4 august 1919**, Generalul Mărdărescu, primește onorul armatei victorioase în chiar inima Budapestei[13].

BIBLIOGRAFIE

Arpaș, Ioan, Cotoc, Ioan, *Monografia satului Tisa*, Arad, Editura Gutenberg, 2020.

Kirițescu, Constantin, *Istoria pentru întregirea României*, Vol. III, Bucureşti, 1934.

Lăcrițeanu, Șerban, Popescu, Ilie, *Istoria tracțiunii feroviare din România*, Vol. I, II și III, București, Editura ASAB, 2003.

Mager, Traian, *Contribuții la istoria Unirii 1918-1919*, Arad, Editura Diecezană, 1935-1939.

Idem, *Ţinutul Hălmagiului. Monografie*, vol. I-IV, Arad, Editura Diecezană, 1935-1939.

Mărdărescu, Gheorghe, *Dezrobirea Ardealului și ocuparea Budapestei (1918-1920)*, București, Paul Ediție, 2019.

Predescu, Lucian, *Enciclopedia României*, București, Editura Saeculum, Editura Vestala, 1999.

[13] Const. Kirițescu, *Istoria pentru întregirea României*, Vol. III, Bucureşti, 1934, pp. 476-477 și 487.

Tradiţia comoară strămoşească. Accesorii, podoabe şi particularităţi specifice portului popular tradiţional din Comlăuş

The Ancestral Treasure Tradition. Accessories, Ornaments and Individualities Specific to the Traditional Folk Costume from Comlăuş

Rozalia Mariana PAŞCA
Inspector superior,
Compartimentul pentru cultură,
Primăria Sântana

Abstract
The Romanian village with unwritten rulesmaintained from ancient times and passed on. Every family followed the ancestral ordinance, and when they went to church or to the village dance, you had to be well 'dressed'. The traditional dress, accessories and ornaments have undergone transformations over time. Great financial efforts were made to buy silk, leather shoes and gold and silver coins as jewellery.

Keywords*: folk costume, head ornaments, chest decorations, plates, traditions.*

Podoabele şi accesoriile făceau diferenţa între clasele sociale pe plan local, cât şi faţă de celelalte localităţi din împrejurimi.

Satul românesc cu reguli nescrise, dar păstrate din străbuni şi duse mai departe. Fiecare familie respecta rânduiala din străbuni şi atunci când se mergea la biserică sau la jocul satului, trebuia să fii bine „gătat". Portul tradiţional, accesoriile şi podoabele au suferit transformări de-a lungul vremii. Se făceau eforturi financiare mari, pentru a fi cumpărate mătăsuri, încălţări din piele şi taleri de aur şi argint. Dar reuşeau să le cumpere şi la sărbători, fetele şi nevestele tinere erau gătite corespunzător tradiţiei locului. Existau şi diferenţe sociale şi familiile înstărite se evidenţiau prin multe mijloace. Astfel fetele înstărite aveau două rânduri de taleri, mătăsuri mai scumpe, rochii noi făcute special pentru sărbătorile mari de peste an, mărgele şi încălţări noi din piele. Cu toate astea sa păstrat tradiţia, croiul, modelul, care sa transmis din generaţie în generaţie, până în zilele noastre.

Gătitul capului. Fetele tinere, pregătite pentru biserică şi joc

Fetele tinere nemăritate, îşi aranjau părul cu un „curmezău”, care se încălzea pe plita sobei, după care se încerca pe o foaie de hârtie să nu fie prea fierbinte şi abia atunci se ondula părul cu el. Părul era udat cu apă cu zahăr înainte. Se lua câte o şuviţă care se ondula. Cozile se împleteau şi se prindeau în „conci” cu „cioturie” (agrafe). Se punea un piaptăn şi cozile împletite, se aranjau în jurul lui. Peste „conci”, se punea „ceapţa”, care era confecţionată dintr-o dantelă mai subţire şi pe care se coseau mărgele şi „islogi” (paiete). Peste „ceapţă” se punea firul. Firul se confecţiona din „primă” (panglică) albă, roz sau albastră. Pe panglică se făceau trei rânduri de făgurei din „primă” de mătase mai subţire.

Toată această „găteală a capului” se făcea în special duminica, când se mergea la biserică, la joc şi la nuntă. În zilele obişnuite fetele aveau o pieptănătură simplă cu două cozi împletite şi aranjate încrucişat peste cap.

Curmezău şi „cioturi”

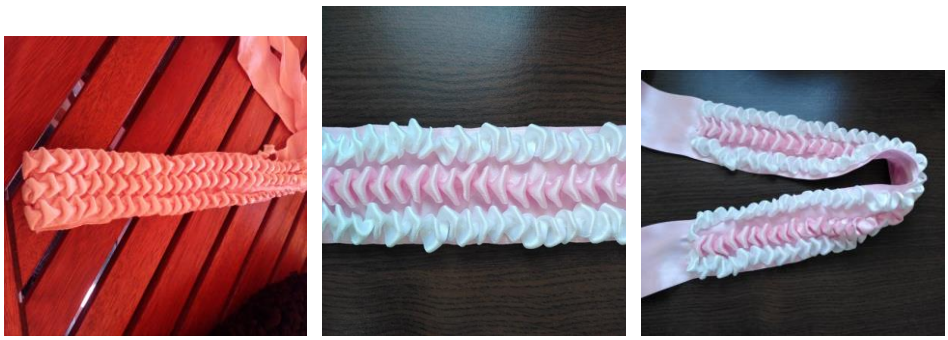

Fir roz şi roz cu alb, pentru găteala capului

Ceapţă cu mărgele şi fir alb

Gătitul pieptului

Un accesoriu nelipsit al fetelor era „fodra”, care se prindea în jurul gâtului şi era de culoare albă cu colțișori. Pe „fodră”, unele fete prindeau câte o mărgea sau şiruri subţiri de mărgele mărunte. Această „fodră” făcea costumul să fie închis până sus, nu se vedea deloc pieptul. După „fodră” fetele puneau mărgele şi taleri. Fetele aveau un rând, sau două rânduri de taleri din aur sau argint, în funcţie de statul social.

Numărul rândurilor, numărul de taleri şi mărimea lor, toate făceau

diferenţa între familiile înstărite şi cele mai sărace.

Talerii din argint, erau prinşi cu „fluturi”, de diferite forme şi mărimi, care confereau aşezarea lor în formă rotunda în jurul gâtului.

În funcţie de mărimea lor, se puneau 8 sau 14 taleri pe un şir.

Peste şirul cu taleri se făceau „bulbuci” cu primă de mătase în diferite culori.

Mărgele, purtate de fete şi neveste tinere

Pentru o mai mare lejeritate la joc, fetele purtau doar mărgele, nu întotdeauna şi taleri.

Evreii din localitatea arădeană Sântana

The Jewish from Sântana, Arad County

Profesor Gheorghe SINESCU
Colectivul monografic Sântana

Abstract
There was an important Jewish community in Sântana until 1940, with a synagogue on Mihai Eminescu Street. Although nowadays the building serves a different purpose, the synagogue in Comlăuş, with the Star of David on the frontispiece, was located near the old town hall.

Keywords*: Jewish community, Sântana, synagogue, history, memory.*

Până în anul 1940, exista la Sântana o importantă comunitate evreiască, având sinagoga pe strada Mihai Eminescu.

Statisticile arată că populaţia evreiască cuprindea un număr de 27 de evrei (1820), 39 (1841), 48 (1880) 91(1900), 21(1910), 24(1930), 9(1938) (Apud Sabin Manuilă, *Recensământul General al Populaţiei României din 29 decembrie 1930*, Bucureşti, Editura Institutului Central de Statistică, 1932

În Comlăuş au fost recenzaţi, în anii 1841 (14 evrei), 1861 (18), 1880 (38), 1900 (34), 1910 (21), 1938 (13) (sursa: recensământurile din 1880, 1900, Bucureşti: Staff, 1999 şi recensământul general al populaţiei României din 29 decembrie 1930).

Sinagoga acestora, cu steaua lui David pe frontispiciu, se găsea lângă vechea primărie a localităţii, astăzi aceasta având altă destinaţie.

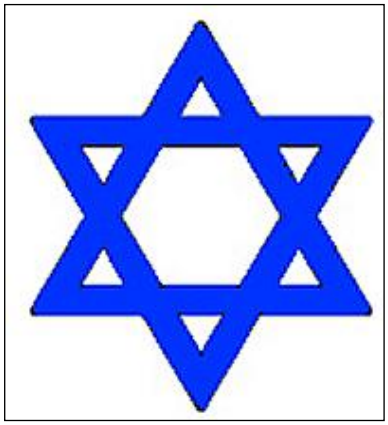

Steaua lui David

La 2 februarie 1873, se năştea la Sântana, din părinţii evrei Sigmund şi Rozalia (născută Abeles), o familie înstărită de comercianţi, Oskar Kaufmann, arhitect care a proiectat teatrul „Hebbel" din Berlin, numeroase edificii culturale şi vile de lux berlineze, (îmbinând tradiţionalul cu modernul), poloneze, maghiare, teatrul Habimah din Tel Aviv etc.

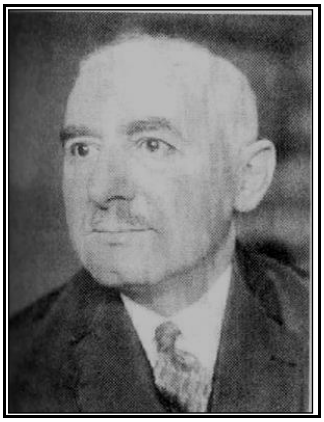

Oskar Kaufmann

Religia era predată de Pall Gyovay şi Mor Lövenstein (evreu).

În anul 1899, rabinul Löwenstein Mor dă unui elev, Silard Partoş, calificativ la religie.

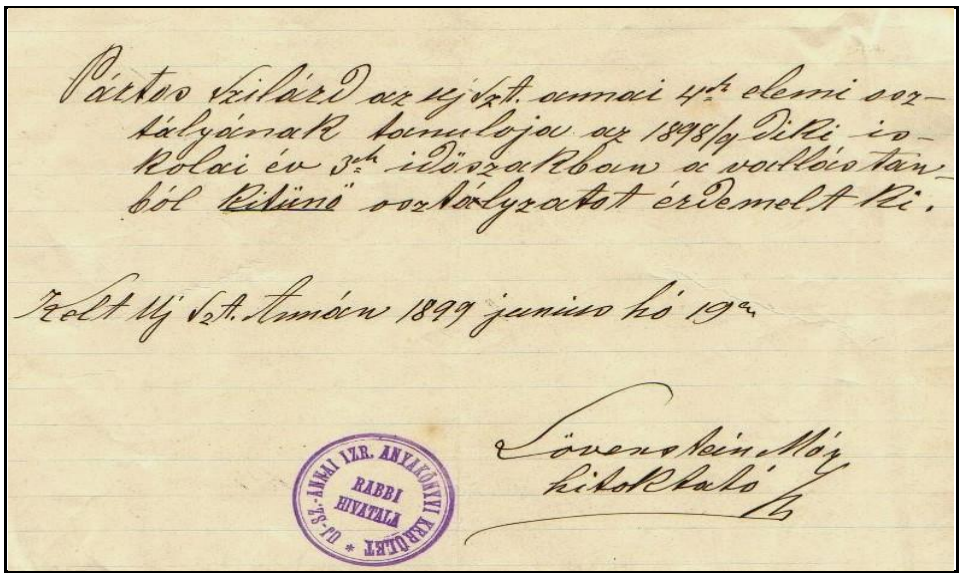
Semnătura rabinului Löwenstein Mor

Clădirea actuală a fostei sinagoge

Din datele de deces de pe pietrele funerare ale micuţului cimitir din Sântana, strada Someşului, reiese că Herman Grunn moare în 1922, Adolf Werner-în 1925, iar în 1931, decedează Henrik Tiefenbrunn.

Cimitirul evreiesc din strada Someşului

Cruci din cimitirul evreiesc

Sinagoga evreilor (are inscripţie pe frontispiciu)

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, evreii au fost alungaţi la Arad de unde nu s-au mai întors la Sântana, încât, în anul 1948, statisticile nu mai consemnează această populaţie în localitate.

Un proces-verbal redactat de notarul Sântanei, Petru Moldovan, din 12 octombrie 1940, semnat de primarul Stieger Ioan și de Cotineanu Radu, șeful postului de jandarmi, ca urmare a cerinței Decretului Regal 3347/1940

(preluarea averii evreilor), se arată că la acea dată în Sântana existau patru familii de evrei, care frecventau sinagoga lor. Numai o familie deținea proprietăți rurale (casă și teren intravilan și nimeni nu a vândut bunuri rurale și nu a arendat terenuri.

Până la sfârşitul anului 1941, au existat la Sântana evrei care vorbeau maghiara.

Ultima înmormântare în cimitirul evreiesc a avut loc în anul 1950 şi conform proprietarilor, pietrele funerare din cimitir nu au fost niciodată victime ale actelor de vandalism, coexistând în linişte cu toată populaţia oraşului Sântana.

În anul 2003, cimitirul a fost îngrădit şi amenajat, încât poate fi vizitat oricând.

Sinagoga evreilor lângă vechea primărie în anul 1911
(Partea stângă cum privim)

Evreii erau buni comercianţi, existând familii bogate (Informații de la domnul Eugen Rogojan, căruia îi mulțumim), dar şi mulţi săraci care frecventau şcoala şi obţineau rezultate bune.

Moritz Werner a avut în anul 1852, la Sântana, făbricuță de spirt.

Familia Goldsiecher şi comerţul cu lemn

Renovarea caselor familiare din localitate, după marele incendiu din 1858, a durat 30 de ani, evenimentul aducându-i familiei Goldsiecher venituri substanţiale datorită cererii mari de materiale de construcţii.

Goldsiecher a fost cunoscut pentru calitatea cherestelei vândute, materialul, nefiind suficient la noi, era importat din străinătate.

Afacerea familiei Goldsiecher a fost vândută în anul 1936 familiei Reibnagel, când familia Goldsicher a emigrat în Australia.

Familia Steiner şi afacerea cu obiecte din piele

Cererea mare de obiecte din piele a determinat familia Steiner să angajeze noi ucenici în atelierul lor, magazinul fiind situat la parterul unei case de pe strada principală a oraşului Sântana.

Oferta magazinului a fost foarte variată, aceasta cuprinzând de la curele de piele şi genţi până la şei şi hamuri.

Familia Steiner a părăsit oraşul Sântana în jurul anului 1937.

Familia Friedmann şi afacerea cu obiecte de uz casnic

Familia Friedmann a avut o afacere înfloritoare în partea de est a oraşului Sântana, pentru că cine cumpăra de la acesta era servit repede, obţinând marfă şi pe datorie pentru că mulţi fermieri nu aveau bani.

Friedmann a expus în mod regulat pieţei gama lui de produse care permitea tuturor sântănenilor să afle despre raportul preţ/performanţă.

Familia Friedmann a renunţat la afacere în jurul anilor 1937/1938.

Groß, ceasornicarul

Ceasurile de perete scumpe au fost importate din Germania, ceasurile de buzunar erau aduse din Elveţia, iar ceasurile cu alarmă erau de producţie internă.

Groß,cel mai important ceasornicar al Sântanei,a încetat să lucreze prin anii 1938/1939, abandonând afacerea din motive de vârstă.

Familia Weisz

Weisz a fost principalul producător de obiecte de uz casnic şi gospodăresc, iar cele trei fiice ale familiei au fost angajate la atelierul din Comlăuş.

Una dintre fiice umbla prin oraşşi cumpăra haine vechi de la agricultorii şi meşteşugarii bătrâni, fiind văzută mereu în localitate umblând să vândă baticuri vechi.

Sântănenii însă nu erau interesaţi niciodată de piaţa hainelor vechi, prin urmare, fiica familiei Weisz a renunţat la mica ei afacere şi a trecut în atelierul familiei, apoi, în 1938, familia Weisz s-a mutat la Arad.

Ladislaus Seelinger, un bogătaş convertit la creştinism

Ladislaus Seelinger a fost cinci decenii unul dintre cei mai renumiţi oameni de afaceri din Sântana şi s-a căsătorit în anul 1922 cu o creştină catolică sântăneancă, Barbara Mayer, încoronată Miss Banat în anul 1921.

Trecerea lui Seelinger la creştinism a avut loc în acelaşi timp în care a avut loc şi căsătoria lor în Biserica Catolică „Sfânta Ana".

Familia Seelinger a avut un mare magazin de pantofi în Sibiu, magazin care, în anul 1938, a intrat în insolvenţă, la fel ca şi magazinul de obiecte din piele din Pâncota.

În zadar doamna Seelinger a încercat să aranjeze cu băncile din Bucureşti amânarea plăţii dobânzilor, sau să ofere la schimb nişte terenuri considerabile de pământ agricol din zona Zărandului pe care familia le deţinea în proprietate.

În 1942, fiind pe jumătate evreu, Seelinger a fost reţinut şi forţat, de către autoritățile române, să lucreze pentru canalul de la Utviniş.

Acolo au fost duşi să lucreze şi alţi sântăneni, nemţişi români, forţaţi să facă serviciu militar.

Generalii români au avut ideea construirii unui canal de legătură Mureş-Criş pentru a descuraja un avans al armatei ungare pe teritoriul românesc.

Seelinger a părăsit Sântana în anul 1956, mutându-se la Arad.

Dizolvarea comunității evreieşti a început deja în anul 1939.

Un lucru interesant, comunitatea evreiască s-a dizolvat de la sine între anii 1936 şi 1939, vânzările din magazinele lor scăzând vertiginos în acea perioadă cu vremuri tulburi.

Ordinele Preturii din Plasa Sfânta-Ana și de la Prefectura Arad (1940), au fost cauza părăsirii Sântanei de către evrei și stabilirea lor în Arad sau în alte localități.

Amintiri… amintiri … Evreii din Nădlac

Memories… Memories… The Jews of Nădlac

Georgeta PASSA
Colectivul monografic Nădlac

Betka MOKOS
Colectivul monografic Nădlac

Abstract
The Jews represented an important community in the history of Nădlac. All that remains nowadays are the memories, the school and the cemetery that still tell the unwritten stories of history. The study presents fragments of this once prosperous community.

Keyword*: Jewish community, doctors, memory, stories, Nădlac.*

În trecut, comunitatea evreilor din Nădlac a fost una destul de importantă. Acum au rămas doar aducerile aminte, şcoala şi cimitirul care mai dăinuie să spună poveştile nescrise ale istoriei. Crâmpeie din viaţa acestei comunităţi au fost relatate de către doamna Gabriela Georgeta Passa, născută Gabor (născută în data de 9 septembrie 1924), într-o familie de vază din Nădlac. Redăm mai jos preţioasele informaţii privind fosta comunitate evreiască din Nădlac.

Medici. *Ernest Landesberg* a avut doi copii, fiul Gheorghe şi fata Susana, după moartea sa, soția lui a angajat alt medic, care profesa în cabinetul său până la plecarea evreilor, Edmund Nattali.

Iuliu Messinger a avut doi copii Ernest si Tomy. Tomy era inginer chimist la Ploiești şi a murit tânăr. Au locuit în casa familiei Ţervencovici şi avea poarta comuna cu fam Drăgan Lazăr (actuala str. Mihai Eminescu din Nădlac).

Ernest era medic şi a plecat în Germania.

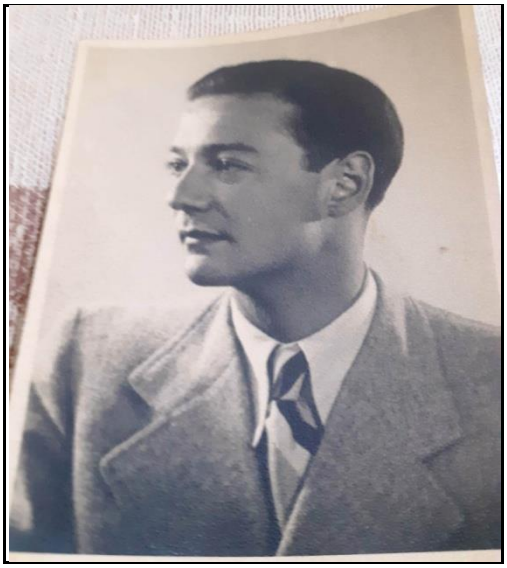

Erno Messinger medic chirurg ortoped, fiul doctorului Iuliu Messinger[1]

Medici dentiști. *Stern* – evreu, dar nu era nădlăcan, a stat numai câțiva ani la Nădlac.

Harri Neulender medic dentist, evreu cu proveniența din Arad.

Farmacist. *Richard Deutsch*, soția lui era austriacă, cunoștea numai limba germană. A murit la Nădlac, iar soția lui s-a întors în Austria.

Avocați. *Izidor Holos*, însurat cu Elisabeta Gabor, avea o fata Eva, au plecat în Israel.

Gavril Buck a avut doi copii, fiul Petru şi fata Veronica, nu au plecat în Israel, domnul Buck a decedat la Arad, fata s-a măritat în Arad, fiul a plecat in Canada.

Mauriţiu Manheim a avut trei copii, două fiice şi un fiu. A murit la Arad în timpul deportării, o fată a murit tânără, cealaltă s-a întors la Nădlac, fiul nu se știe unde a plecat.

Cantorul bisericii evreiești, *Lehrer Mayer*, a murit la Arad în timpul deportării, copii săi au plecat în Israel.

Morar. *Solomon Gabor* a avut cinci copii, trei fii și două fiice. Ludovic, Iosif și Andrei, fiicele fiind Elisabeta şi Gabriela Georgeta[2]. Andrei a fost împușcat la Arad de naziști, ceilalți au plecat în Israel.

[1] Fotografiile care însoţesc relatările aparţin arhivei familiei Gabor-Passa.

[2] Cea care a relatat detalii privind personalităţile şi tradiţiile evreieşti din Nădlac.

Familia Gabor din Nădlac

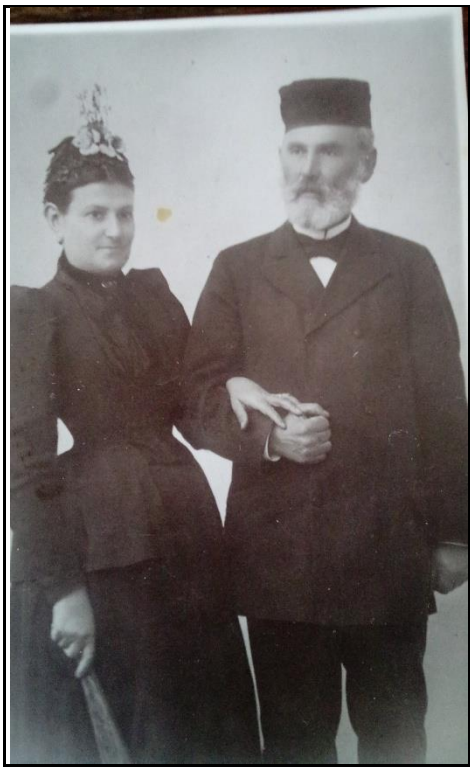

Familia Gabor (Solomon şi Adalberta),
care a construit moara pe strada Independenței din Nădlac

Moara familiei Gabor (interior)

Mormântul familiei Gabor Solomon (1870-1937) şi Adalberta (1874-1934),
în cimitirul evreiesc din Nădlac.

Alexandru Hunig a avut doi copii, fiul Fritz şi fata Miriam au plecat în Israel.

Negustori. *Marius (Mark) Weiss*, deținea o prăvălie și tipografie. Avea patru fii: Victor, Arpad, Ludovic şi Nicolae au plecat în Israel.

Iosif Sic deținea o prăvălie. A avut o fiică Marika şi au plecat în Israel.

Ilie Schaffer deținea o prăvălie în cartierul Bujac, avea trei copii, au plecat în Israel.

Kohn – brutar, avea doi copii; au plecat în Israel.

Rudolf Weiss deținea o cârciumă, avea un fiu; au plecat în Israel.

Eugen Friedmnan, negustor de păsări, avea doi copii – Iosif şi Rozalia, au plecat în Israel.

Filip Sterheim, negustor de cereale, avea șase copii. Fiul Alexandru, fiicele Ana, Elisabeta, Rozalia, Elena şi Nuşi au plecat in Israel.

Familia Sterheim, evrei din Nădlac, poză din Israel, 13 octombrie 1956

Adalbert Sterheim, negustor, avea patru copii doi, fii Miky şi Eugen, fiicele Iolanda şi Adalberta, au plecat în Israel.

Ştefan Szucs, negustor de cherestea, avea șase copii, fii Kalman şi Miky, fiicele Elena, Elvira, Magdalena şi Veronica. Au plecat în Israel.

Alexandru Mitterman era magazioner la fabrica de textile Arad, a avut două fiice, Suzana şi Ecaterina. Au plecat în Israel.

Zoltan Altman negustor a plecat in Israel.

Eduard Leopold, proprietar de pământ având un singur fiu, Ladislau, care a ajuns comandant în Marina N.A.T.O. al Statelor Unite ale Americii. După terminarea serviciului activ în Marină, a primit un post de conducere la Pentagon.

Lorincz Adalbert şi fiul Alexandru

Obiceiuri şi tradiţii la evrei

Evreii trăiesc după legea lui Moise (religia mozaică), care este toată scrisă pe suluri, cărora li se spune *Tora*. În Tora sunt scrise poruncile şi istoria evreilor. Tora este împărțită în mai multe cărți, în fiecare zi de Sabat, se citește o parte din Tora.

Sinagoga din Nădlac
(imagine de la începutul secolului al XX-lea)

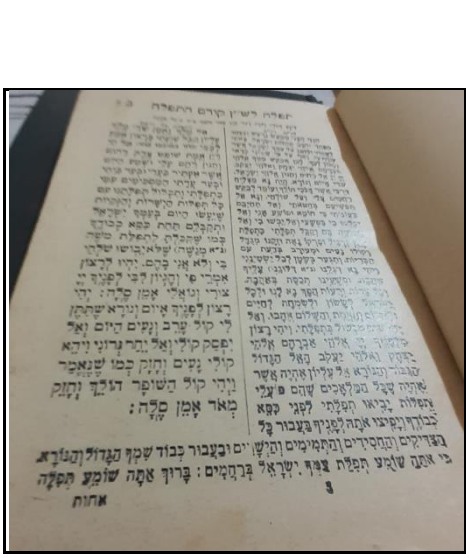
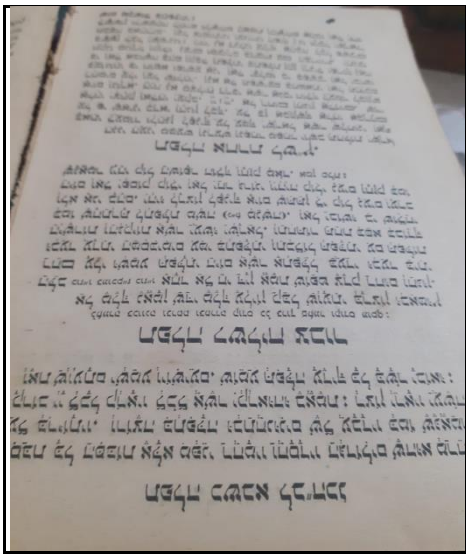
Cărţi evreieşti de rugăciune

Sabatul începe vineri seara, când se întunecă şi apar stelele pe cer şi se termină tot atunci, sâmbătă seara. Slujba este la Sinagoga,în timpul slujbei trebuie să fie prezenți cel puţin 10 bărbați. Femeile aprind acasă lumânări. Vineri seara capul familiei taie colacul şi împarte la membrii familiei câte o bucățică şi câte o înghițitură de vin. Se fac mâncăruri care se pot încălzi, ca sâmbătă să nu se gătească. (Evreii ultraortodocsii, cei cu

perciuni, au legi mai stricte și sâmbătă nu fac absolut nimic, nu-şi aprind nici focul). De obicei, se face mâncare de fasole, i se spune „Solet”, şi friptură.

Pentru gătit se folosesc două seturi de castroane şi farfurii, una pentru lactate şi alte pentru carne. Între meniul cu lapte şi cel cu carne trebuie sa fie interval de trei ore.

La evrei exista trei caste. Urmașii lui Aaron sunt *cohaniţii*, care este casta superioară, un fel de aristocrați. Când se naște primul născut al unei familii, aceștia primesc o sumă simbolică de bani.

Urmașii servitorilor de la templu şi a armatei care ținea ordinea în templu li se spune *Leviţii*, restul sunt oameni de rând, oameni simpli.

ANUL NOU este toamna, în septembrie sau octombrie. La zece zile după Anul Nou este sărbătoarea *zilei ispășirii*, cu post negru. La sărbătoare i se spune IOM KIPUR. La anul nou i se spune ROŞ HAŞANA.

La *sărbătoarea corturilor* trebuie să mănânci o săptămână în cort, iar ultima zi este *ziua Torei*.

În jurul Crăciunului creștin este HANUKA, care este sărbătoarea unei bătălii, care ţine șapte zile. În fiecare zi se aprinde câte un braț al candelabrului cu șapte brațe.

PURIM este o sărbătoarea reginei Estera, care a scăpat poporul evreu din Persia de un pogrom.

NUNȚILE se fac normal. Mirele sparge un pahar, să fie şi un pic de pagubă (numai ultraortodocsii stau separat de femei).

Georgeta Gabriela Gabor la cununia civilă în anul 1945, când fetele evreice au primit dreptul de a se mărita oficial

ÎNMORMÂNTĂRILE sunt cât se poate de simple. Rabinul se roagă și ține un discurs despre mort. Se ţine doliu sever. Timp de șapte zile, în fiecare seară se spune o rugăciune pentru mort. Rudele cele mai apropiate nu iasă din casă.

PASTELE LA EVREI ține opt zile. Nu se mănâncă pâine dospită. În primele două seri se întrunește toata familia la cină, se mănâncă miel şi se spun rugăciuni potrivite paștelui. La cină i se spune SEDER. Înainte de Paşte se face curățenie, să nu fie nicio fărâmă de pâine dospită. Se folosesc alte vase decât în restul anului. Le spune *vasele de paște*.

Deportarea si plecarea evreilor din Nădlac

Evreii din Nădlac în anul 1942 au fost deportați, cu domiciliul forțat în Arad, unde au stat până în anul 1945, până la terminarea războiului.

În Nădlac, le-au sigilat radiourile, să nu audă ce se întâmpla sau ce va urma să se întâmple cu ei. Dar, totuși, de la cunoștințe și neamuri din Ardeal ei au aflat.

Într-o zi a lunii iunie din anul 1942, i-au anunțat să-și ia lucruri personale, ce, bineînțeles, au intrat într-o valiză. Adunarea și plecarea s-a făcut din curtea primăriei. Au plecat în convoi cu ștrafurile[3] cu cai. La primărie au venit cunoștințele să-și ia rămas bun de la ei. Alții au venit de curiozitate. Bunurile de valoare și-au lăsat la cunoștințe, pe care, după terminarea războiului, majoritatea și le au recuperat. În Arad au fost obligați să-și găsească singuri locuințe, până atunci au stat la prieteni sau fiecare pe unde a putut.

Iosif Gabor, Andrei Gabor și încă un evreu din Arad, la munca silnică la Timișul de sus, la construirea căii ferate

Bărbații erau obligați la muncă silnică la construirea căii ferate Timișul de sus, unde au muncit din iunie până în decembrie. În al doilea an, cei cu facultate au fost lăsați acasă. Ceilalți munceau unde era nevoie de ei. Cu femeile nu aveau treabă, erau acasă cu copiii. Copiii aveau voie la școala evreiască. Totuși, și acolo aveau unele interdicții: nu aveau voie la radio, nu aveau voie să meargă la cafenea și la piață decât la anumite ore. După terminarea războiului, au avut voie sa revină la Nădlac, dar a revenit numai

[3] Ştraf = căruţă.

Dr. Messinger şi farmacistului Deutsch, pentru că majoritatea şi-au găsit de muncă la Arad. Ceilalți, după înființarea statului Israel, şi-au făcut acte pentru plecare.

Școala privată, cu curs de limba germană în anul 1934

Școala privată, cu curs de limba germană în anul 1934 unde preda o guvernantă pe nume Maria (Miţi) unde își înscriau copii de toate vârstele, copii erau de toate etniile: români, slovaci, evrei etc. În fotografia de mai sus sunt următorii elevi:

- rândul de jos din stânga spre dreapta: Peter Buck (evreu), Ghyuri Tusa (ungur), Judith Simac (slovacă), Miki Szusz (evreu), Ludovic Fridli (evreu);
- rândul de mijloc: Sofia Gabor (evreică), măritată Capra[4], Elisabeta Gabor (evreică), Irina Manheim (evreică), Suzana Manheim (evreică), Gabriela Georgeta Gabor (evreică), Elisabeta Bagonya (slovacă);
- rândul de sus: Dr. Puiu Oprişa (român), Stela Pătean (românca), Ella Simak (slovacă), Eva Hollos (evreică), Veronica Szucs (evreică), Magdalena Szucs (evreică), Adalbert Fridli (evreu).

O comunitate importantă, din care, din păcate, au rămas doar amintirile.

[4] Învăţătorul Iustin Capra.

Povești de la Palat

Stories from the Palace

Lucia BIBARȚ
Biblioteca Județeană „Alexandru D. Xenopol”Arad
luciabibart@gmail.com

Abstract
The study focuses on the history of the Arad Cultural Palace, inaugurated in 1913, a unique edifice in this part of Europe, combining several architectural styles. One can see the representation of Halley Comet on the entrance ceiling. At the same time, it has the best acoustic concert hall in Romania.

Keywords: *Arad Cultural Palace, history, Art Nouveau,Philharmonics, Museum.*

Palatul Cultural adăpostea pe la începuturile sale, în anul 1911, trei instituţii, cu denumirile de atunci: Filarmonica, Muzeul şi Biblioteca orăşenească, ultima fiind înfiinţată abia în anul 1913. Ridicarea Palatului s-a făcut din colectă publică, cu un ajutor de la stat, dar şi din fondurile Societăţii Culturale „Kölcsey”.

Clădirea etalează o diversitate de stiluri. Fațada, în stil neoclasic, este ornată cu un fronton sprijinit de masive coloane în stil corintic, iar deasupra acestuia străjuiește un turn masiv. Aripile laterale sunt dominate de elemente ale Renașterii italiene. În partea dinspre parc, arhitectul s-a inspirat din elementele castelului de la Hunedoara, clădire gotică. Urcând scările monumentale, vizitatorul intră într-un frumos hol lucrat în marmoră de Moneasa și de aici are acces în magnifica sala de concerte.

Pe frontispiciul Palatului Cultural arădean s-au adunat parcă pentru a însufleți pe cei dăruiți muzical, de Apollo sau de Dumnezeu, muzele artelor, dar şi ale ştiinţei. Ferestrele sunt încă originale, realizare în stil „nouveau-art”. Pictura de pe bolta cupolei imaginează sistemul solar și cometa Halley.

În anii 1900, tendinţa Art Noveau a pătruns în toate formele sale de expresie, în arhitectură, în literatură, grafică, până şi în modă. După instalarea noii stăpâniri austro-ungare, în anul 1867, tendinţa acesteia a fost de a transforma noile oraşe ale Imperiului dual după prototipul arhitectural al Vienei, capitala Austriei.

Edificiul s-a ridicat între anii 1911-1913, dar demersurile pentru ridicarea lui s-au făcut mult mai devreme, se pare că încă din anul 1901. Filarmonica a luat fiinţă prin notabilele strădanii a doi mari muzicieni: Nicolae Boboc – devenit primul director al Filarmonicii arădene și prietenul său, Nicolae Brânzeu.

Pentru a cuprinde amploarea pe care autorităţile locale ale acelor vremuri au dat-o viitorului edificiu cultural, viitor simbol al Oraşului de pe Mureş şi desigur, pentru o paralelă cu practicile de azi, care nu ne onorează defel, ne putem imagina un concurs de proiecte care a avut nu mai puţin de 27 de participanţi. O concurenţă serioasă între arhitecţii Europei din: Paris, Berlin, Budapesta. Şi nici unul dintre aceste proiecte nu a răspuns exigenţelor comisiei arhitecturale locale, în afara aceluia propus de arădeanul Ludovic Szantay, căruia i-a revenit marea misiune şi onoare de a înălţa multaşteptatul Palat Cultural.

După acceptarea proiectului, s-a ales un loc potrivit. Și ce loc putea fi mai potrivit, decât malul Mureşului, la adăpost de forfota orașului, tocmai pentru ca melomanul să se simtă împlinit şi de peisaj, după deliciile unui concert!

Legenda urbană povesteşte că locul ales, albia majoră a Mureşului, nu a oferit condiţii prielnice de stabilitate şi fiabilitate. Fapt pentru care s-ar fi pornit asanarea terenului.

Se spune că masiva instituţie stă pe un pod, o terasă enormă de trunchiuri de stejari. Ca să nu se risipească trunchiurile, acestea au fost încinse cu un uriaş brâu de bronz. Se mai spune că acel loc ar fi fost gândit, iniţial, pentru altă destinaţie, pentru Mausoleul celor 13 generali ai armatei revoluţionare maghiare din 1848-1849, executaţi lângă Cetatea Aradului.

Deşi, în general, buni gospodari, autorităţile maghiare arădene de la începutul secolului al XX-lea nu au întocmit actele de intabulare ale clădirii Palatului, cum, de altfel, nici cele româneşti de după Marea Unire n-au făcut-o, situaţie care a durat până după Revoluţia din Decembrie 1989.

În aceeași sferă de preocupări, în anul 1890, se fondează la Arad Societatea Filarmonică, o societate, care vine în descendenţa Conservatorului arădean, înfiinţat în 1833, cel de-al 6-lea conservator din Europa, după cele din: Paris, Praga, Bruxelles, Viena şi Londra.

Societatea Filarmonică avea în dotare o orchestră cu 37 de instrumentiști şi cor ce funcţionau după proiecte muzicale riguroase şi ambiţioase, încă de la acea vreme!

Din anul 1948, Societatea Filarmonică se transformă în Filarmonica de Stat, corul şi orchestra capătă statut profesionist, iar „activitatea artistică se desfăşoară în stagiuni continue a câte zece luni (septembrie-iunie), cu o

ritmicitate de cel puţin un concert pe săptămână, fiecare având un alt repertoriu şi alţi protagonişti”[1].

Inaugurarea Palatului Cultural a avut loc sâmbătă 12/ 25 și duminică 13/26 octombrie 1913[2], „în prezenţa notabilităţilor locale, a unor oficialităţi venite din capitală şi din diferite oraşe ale regatului, precum şi a reprezentanţilor diferitelor culte, a societăţilor culturale din regat, de faţă fiind un numeros public din oraş şi din împrejurimi”, dar şi stareţul Mănăstirii Hodoş-Bodrog[3].

După spusele aceluiaşi muzeograf, organizarea evenimentului s-a făcut deosebit de riguros, pe baza invitaţiilor şi a confirmărilor.

Concertul inaugural s-a ţinut în data de 25 octombrie 1913. La pupitrul orchestrei Filarmonicii arădene s-a aflat contele Zichy Geza de la Viena, într-o sală plină de melomani, 780 de locuri, impresionantă ca şi arhitectură şi acustică. Conform surselor muzicologului Ioan Tomi, dirijorul permanent al orchestrei era Alexander Zellner, care a dirijat pentru prima oară *Rapsodia română în La maj, op. 11*, în anul 1912, la hotelul „Crucea Albă”. Concertul de deschidere a inclus piese de Schubert, Goldmarck, Bizet și Beethoven.

A doua zi, după fulminantul concert, arădenii au vizitat sălile Muzeului şi ale Bibliotecii, colecţiile de exponate, tablouri, arme, piese etnografice şi cărţile. Aproape în exclusivitate, acestea proveneau din donaţii particulare şi publice. Inaugurarea Palatului Cultural din Arad a însemnat, fără dar şi poate, europenizarea oraşului şi accesibilizarea actului de cultură, în diversitatea lui.

Dar Palatul Cultural adăpostea 3 instituţii de cultură proaspăt înfiinţate.

Pe partea intrării în Parcul Copiilor, în paralel cu Filarmonica de Stat, Muzeul şi-a mutat colecţia de artă de la Teatrul de Stat, înfiinţată în urmă cu două decenii, în anul 1893, conţinând relicve ale revoluţiei paşoptiste, în Palatul Cultural, locul în care se găseşte şi azi.

Muzeul – azi Complexul Muzeal Arad –, reprezintă o instituţie de o mare importanţă pentru urbea arădeană.

În perioada comunistă, secţiile muzeului au căpătat organizare şi conţinut politic. Tot atunci a fost mutată şi Secţia Artă a Muzeului în

---

[1] Consiliul Județean Arad. [online] Cjarad.ro. disponibil la: <https://www.cjarad.ro/judetul-arad/turism/> [accesat 7 iunie 2021].

[2] „O serbare culturală în Arad”, în *Biserica și școala* (Arad), anul XXXVII, nr. 42, 20 octombrie / 2 noiembrie 1913, pp. 351-352.

[3] Gheorghe Lanevski, Ujj János, *Arad, patrimoniul cultural construit*, Timișoara, Editura Brumar, 2008, p. 45.

actualul sediu. În anul 1992, Muzeul s-a degajat de conţinutul proletcultist şi a înfiinţat secţia Științele naturii şi, un an mai târziu, Secţia Istorie Interbelică. Se editează apoi reviste de specialitate şi-şi continuă activitatea Atelierul multimedia „Kinema Ikon", se deschid noi filiale muzeale în judeţ.

În Palatul Cultural funcţionează acum două secţii ale muzeului: secţia „Istorie", cu intrarea dinspre B-dul Dragalina şi secţia „Științele naturii", cu intrarea dinspre Parcul Copiilor.

Secţia arheologie cuprinde 15 săli de expoziţie, situate la primul şi la al doilea etaj.

Colecţia Arheologie / Istorie s-a îmbogățit de la momentul inaugurării instituţiei, cu un număr de 20.000 de exponate care „ilustrează evoluţia zonei arădene, de la primele urme ale prezenţei umane până la instaurarea regimului comunist şi constau în machete ale unor cetăţi medievale, sigilii, obiecte meşteşugăreşti, manuscrise vechi, accesorii vestimentare, podoabe, fotografii de epocă"[4].

Dintre cele mai preţioase piese din colecţia acestei secţii se numără: „uneltele cioplite din silex şi opal de 100.000 de ani, reprezentând cele mai vechi urme ale prezenţei umane în zona Aradului; figurina de pe peretele unui vas «Venus de la Sânpetru German», datând din 3900 î. Hr.; monedele dacice de argint din sec. III, II î. Hr. de la Şilindia; descoperirile din Cetatea de Pământ de la Vladimirescu, datată sec. VIII-IX; diploma de oraş liber regesc a Aradului, înmânată autorităţilor locale în anul 1834; obiectele personale ale celor 13 generali ai armatei revoluţionare maghiare; steaguri, arme şi acte oficiale ale Gărzilor şi Consiliilor Naţionale Române, din perioada realizării Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918".

Secţia „Științele naturii" a „Complexului Muzeal" conţine: „colaje fotografice reprezentând galaxii, supergalaxii, supernove, sistemul nostru solar, precum și machete ale unor rachete şi nave cosmice. Altă secţiune a expoziţiei conţine colecţia mineralogică şi ecologică cu „eşantioane ale mineralelor specifice vestului şi nord-vestului României şi diorame ale ecosistemelor caracteristice judeţului Arad", din toate zonele de relief. Aici a fost amenajată o peşteră, reprezentând mediul carstic al Aradului. Acestora li se adaugă colecţia paleontologică şi sala acvariilor".

Secţia „Artă" a Complexului îşi are sediul la et. al II-lea, în clădirea comună cu Biblioteca Județeană, de pe str. Gh. Popa de Teiuş. Aici se găsesc colecţii de pictură europeană sec. XVI-XIX, interioare de epocă, porţelan şi faianţă sec. XVIII-XIX, covoare orientale şi transilvane, galeria

[4] Consiliul Județean Arad. [online] Cjarad.ro. disponibil la: <https://www.cjarad.ro/judetul-arad/turism/> [accesat 7 iunie 2021].

de artă românească sec. XIX- XX. Tot în această locaţie, vizitatorii pot admira tablouri semnate de: Theodor Aman, Nicolae Grigorescu, Ştefan Luchian, Nicolae Tonitza, Munkacsy Mihaly, Barabas Miklos, Lotz Karoly.

În anii ce au urmat, Complexul Muzeal şi Filarmonica nu au suferit schimbări de sediu, precum i s-a întâmplat surorii lor, Biblioteca, care a schimbat până la cel astăzi, din str. Gh. Popa de Teiuş, încă două. La deschiderea Bibliotecii orăşeneşti, fondul de carte era de 25.000 de volume, volume provenite din donaţiile particulare: Atzél, Fábián, Czárán.

Primul director al bibliotecii a fost Varjassy Arpád. În perioada interbelică, fondul de carte al Bibliotecii „Alexandru D. Xenopol" era de 100.000 de cărţi. După 1 Decembrie 1918, numărul volumelor din colecţia bibliotecii creşte mereu datorită donaţiilor făcute de importanţi oameni de cultură ai ţării, precum şi de instituţii centrale şi locale. Fondul se îmbogățește cu colecțiile provenite de la: Vasile Goldiș, Iosif Moldovan, Coriolan Petranu, Orczy-Vásárhely, biblioteca Minoriților.

După încorporarea donaţiei Xenopol, donaţie săvârşită de văduva acestuia Riria Xenopol, la moartea savantului, la 12 mai 1921, are loc inaugurarea Bibliotecii „Alexandru Dimitrie Xenopol". Conţinutul, de 2032 de cărţi deosebit de valoroase pentru Arad, ne parvine la îndemnul lui Vasile Goldiş adresat istoricului moldav. Îmbogăţirea fondului bibliotecii cu acest număr mare de cărţi româneşti reprezintă un pas important pentru cultura romanescă arădeană. Directorul instituţiei era, la vremea aceea, Lazăr Nichi. Astfel, în anul 1940, biblioteca număra 325.000 de volume.

În anul 1956, Biblioteca este ridicată la rangul de Bibliotecă raională. Pe vremea directoratului lui Ilie Mihailovici, Fondul de copii de la Palatul Cultural se mută într-un nou spaţiu situat pe str. Miron Constantinescu, nr. 2-4, str. Lucian Blaga, azi. Aceasta se întâmpla în anul 1977, ca anul următor, biblioteca să se mute, în totalitatea ei, în aceeaşi locaţie. Cauza acestei operaţiuni a fost lipsa de spaţiu a unei colecţii în extindere. Din acelaşi motiv, după numai 6 ani, biblioteca se mută în locaţia de azi, atunci pe str. Stejarului nr. 2-4, azi Gh. Popa de Teiuş.

Între timp, apăruseră filialele. Din anul 1974, Biblioteca Municipală Arad se transformă în Biblioteca Judeţeană. Directorul ei era Cătălin Ionuţaş. În anul 1982, fondul de carte al Bibliotecii Judeţene însuma peste 394.00 de cărţi. În anul 1995, la 4 aprilie, au loc Zilele Bibliotecii „Alexandru Dimitrie Xenopol". De la acea dată, biblioteca nu şi-a mai schimbat titulatura, iar pe faţada instituţiei stă de atunci numele patronului său spiritual. Până la acea dată, biblioteca avuse doar o sală ce purta, la vedere, numele savantului.

Azi, unităţile de bibliotecă au ajuns la cifra de aprox. 500.000 de volume, dintre care 22.000 de cărţi aparţin fondului de colecţii speciale, (editate în limbile: latină, maghiară, franceză, germană, română, italiană, engleză, greacă, ebraică), peste 600 de manuscrise şi 22 de incunabule. Directorul interimar instituţiei este azi Marius Stoica, după ce istoricul Doru Sinaci a devenit Subprefect al Aradului.

Palatul Cultural a găzduit numeroase personalităţi muzicale din ţară şi de peste hotare, oferind arădenilor înalte momente de încântare artistică.

Au înnobilat Aradul cu talentul lor: tenorul Traian Grozăvescu, Franz Liszt (1846), Johann Strauss (1847), Anton Rubinstein (1867), Pablo Sarasate şi Henry Wieniawski (1877), Johannes Brahms şi Josef Joachim (1879), iar mai apoi Pablo Casals (1913), George Enescu (1922,1931,1943), Bela Bartok (1924, 1926), Zoltan Kodaly (1934).

Lui George Enescu, la împlinirea vârstei de 50 de ani, în anul 1931, în aceeaşi sală în care intrăm şi ascultăm concerte noi astăzi, i s-a conferit titlul de Cetăţean de Onoare al Aradului.

„L-au omagiat pe maestrul Enescu primarul E. Radu şi deputatul A. Crişan, directorul liceului «Moise Nicoară»". Repertoriul marelui violonist a cuprins, cu acest prilej, piese de G. F. Händel, R. Schumann, Leclair, G. B. Vitali, A. Dvořák, G. Tartini"[5].

„În cotidienele «Erdelyi Hirlap», «Aradi Közlöny» şi «Aradi Reggel» semnează cronici dr. Szelle Károli şi dr. Ungár care iau interviuri maestrului Enescu. Acesta evocă prietenia sa cu Pablo Casals şi Fr. Kreisler. Dar ceea ce merită să reţinem, după trecerea anilor, este marea omenie de care a dat dovadă Enescu şi cu acest prilej; a donat 5000 de lei pentru şomeri"[6].

Despre compozitorul şi violonistul român George Enescu s-a spus că era firesc şi modest. „Cel mai vestit violonist din lume", spunea directorul Palatului, cu ocazia primului său concert din Arad – l922, a fost primit de către arădeni cu ovaţii, florii şi aplauze. Presa maghiară notează: „La intrarea sa pe scenă e întâmpinat din loji cu aplauze furtunoase şi de la parter-cu ploaie de flori. Ce să însemne asta? Intuiţia a ceea ce va urma, vraja numelui celebru?".

Dar Palatul şi Aradul au o mulțime de alte şi alte poveşti minunate!

În anul 1847, la 7 noiembrie, compozitorul şi pianistul Imperiului Austro-Ungar, Franz Liszt poposea pentru prima oară în oraşul nostru.

---

[5] *Biserica și școala* (Arad), anul LV, nr. 8, 22 februarie 1931, p. 3.

[6] Ion Mierluţiu, „Aspecte din viaţa culturală arădeană în revistele «Vasárnap» şi «Biserica şi şcoala» în perioada interbelică", în *Arca* (Arad), anul XXII, 2011, nr. 4-5-6 (253-254-255), p. 152.

Artistul a sosit la Arad însoţit de alţi mari muzicieni: Johann Strauss-fiul (1847), Johannes Brahms (1879), Pablo Casals (1912) și alții. Primul concert al lui Liszt a avut loc pe data de 8 noiembrie, în incinta hotelului „Crucea albă” – „Ardealul” de azi. Acolo au concertat şi ceilalţi oaspeţi. Următorul concert al lui Liszt a avut loc în sala Primăriei vechi, după două zile.

„Concertele oferite de către Liszt unor comunităţi în care astfel de evenimente erau extrem de rare, au fost primite de publicul român cu mult entuziasm. Însăşi sosirea marelui artist în oraşe precum Timişoara, Arad, Cluj, Iaşi sau Bucureşti a reprezentat un eveniment în sine: Timişoara a fost împodobită ca pentru sărbătoare, cu ferestrele clădirilor luminate, balcoanele pline de flori, iar pe arcul de triumf din faţa catedralei se putea citi: «Bine ai venit, Franz Liszt»; la Arad a fost întâmpinat cu fanfară şi orchestra populară, iar la Cluj, mulţimea l-a aşteptat cu urale şi taraf de lăutari.

Arădenii au în patrimoniu, la Palat, un pian „Max Eilinger”, pian pe care a cântat Liszt, în călătoria sa în Transilvania.

Se cuvine să amintim că în anul 1950, se înfiinţează la Arad, Corul Academic al Filarmonicii, care se instituţionalizează în anul 1954. Iniţiativa înfiinţării lui a avut-o profesorul Adrian Demian. Activitatea corului a stat sub îndrumarea şi mentoratul unor muzicieni precum: Kurt Mild, Anatol Goreaev, Paul Paradenco, Iovan Miclea, Doru Şerban. Alături de aceştia, Corul Academic Arădean a înregistrat puneri în scenă în premieră: Antoniu Dvorak – *Te Deum*, Anton Brukner – *Misa în fa minor nr. 3*, Serghei Rahmaninov – *Vecerniile op. 37*, Ildebrando Pizzetti – *Requiem*. Anul 1958 aduce Filarmonicii şi Corului arădene o premieră muzicală naţională. Într-o perioadă în care Cantata scenică a compozitorului neamț. Carl Orff, *Carmina Burana*, se cânta rar chiar şi în Europa, la Arad, în 14 iunie, se îndrăzneşte punerea ei în scenă. Era o premieră națională cu muzicieni arădeni. Printre ei, Elza Stephan.

De-a lungul anilor, ansamblul simfonic i-a avut la pupitru ca dirijori permanenţi, pe Nicolae Brânzeu, Nicolae Boboc, Jan Hugo Huss, Eliodor Rău, Victor Golescu şi Ion Marin. Dorin Frandeş şi Cristian George Neagu, giranții activității simfonice în prezent.

Un pian *Steinway* se găseşte şi azi la Palat, într-o stare excelentă, stare confirmată, de altfel, de specialistul în parametrii tehnici ai sălilor de concerte şi în acordajul pianelor, Martin Dernbach.

Pianul acesta are şi el povestea lui, povestea drumului din Germania în România, peripeţiile transportului acestui instrument de 800 de kilograme.

Orchestra de cameră a Filarmonicii de Stat Arad a concertat în vara lui 2006, în 26-28 de state ale Americii. A susţinut în total, aproximativ 50 de concerte, cu săli arhipline şi a bătut 25.000 de km.

Un succes al directoratelor Filarmonicii îl constituie venirea la Arad, în anii ’80-’90 a unor muzicienii unici: Ion Voicu, Iosif Conta, Ruha Ştefan, Dan Grigore, Johnny Răducanu, Anca Parghel, dar și a numeroase răsunătoare nume ale muzicii mondiale.

Multe povești o fi știind Palatul. Una dintre ele le întrece pe toate.

Între doi instrumentiști de Filarmonică s-a legat o vrajă, pe care ar fi râvnit-o mulți. Drept pentru care, la un concert în care erau implicați amândoi, în momentul atingerii clapelor pianului, diafana pianistă a simțit cum fiecare deget îi este străpuns de mii de ace invizibile.

Pe clapele pianului, cineva îi presărase fire de vată de sticlă...

BIBLIOGRAFIE

Consiliul Județean Arad. [online] Cjarad.ro. disponibil la: <https://www.cjarad.ro/judetul-arad/turism/> [accesat 7 iunie 2021].

Lanevski, Gheorghe, Ujj, János, *Arad, patrimoniul cultural construit*, Timișoara, Editura Brumar, 2008.

Mierluţiu, Ion, „Aspecte din viaţa culturală arădeană în revistele «Vasárnap» şi «Biserica şi şcoala» în perioada interbelică”, în *Arca* (Arad), anul XXII, 2011, nr. 4-5-6 (253-254-255), pp. 144-152.

„O serbare culturală în Arad”, în *Biserica și școala* (Arad), anul XXXVII, nr. 42, 20 octombrie / 2 noiembrie 1913, pp. 351-352.

Periodice:
Aradi Közlöny (Arad)
Aradi Reggel (Arad)
Biserica și școala (Arad)
Erdelyi Hirlap (Arad)

Consultanți:
muzeografi: Gheorghe Lanevschi, Gheorghe Săbău
muzicolog: Ioan Tomi
istoric: Dan Demșea
dirijor: Dorin Frandeș
regizor: Titus Muntean
arhitect: Miloș Cristea

Un inedit manuscris muzical din colecțiile Bibliotecii Județene „Alexandru D. Xenopol”: Virgil Lugojan, „Imn comemorativ închinat memoriei marelui luptător român Vasile Goldiș”

An Unpublished Musical Manuscript in the Collections of the County Library ‘Alexandru D. Xenopol’: Virgil Lugojan, ‘Commemorative Anthem Dedicated to the Memory of the Great Romanian Militant Vasile Goldiș’

documentarist Ioana NISTOR
Biblioteca Județeană „Alexandru D. Xenopol” Arad

Abstract
The study presents a manuscript identified in ‘The Special Collections’ Department of the ‘Alexandru D. Xenopol’ County Library in Arad, catalogue number 35126, entitled ‘Commemorative Anthem Dedicated to the Memory of the Great Romanian Militant Vasile Goldiș”. The manuscript includes information on music and text, written by the priest-teacher Virgil Lugojan, whose cultural activity as a choral director is also portrayed.

***Keywords**: manuscript, library, Orthodox priest, teacher, anthem.*

Virgil Lugojan s-a născut la 26 februarie / 12 martie 1886 şi a murit la Arad, la 25 septembrie 1952. Cunoştea limbile română şi maghiară. După absolvirea a şapte clase la şcoala din Nădlac, a urmat Institutul Pedagogic din Arad, absolvind în anul 1909/1910[1]. Pentru anul şcolar 1910/1911, Virgil Lugojan este învăţător suplinitor timp de 6 luni la şcoala din Giula,Vărşand, protopopiatul Nădab. În iulie-august 1922 a absolvit cursurile de 6 săptămâni pentru pregătire teologică, după care se înscrie la cursurile Institutului Teologic din Arad ca particular. Este hirotonit diacon la data de 21 octombrie/3 noiembrie 1922 şi ca preot duhovnic în 22 octombrie / 4 noiembrie 1922. Imediat este numit administrator provizoriu la parohia Comiat, protopopiatul Lipova. În anul 1925/1926 îşi finalizează

[1] Gabriela Adina Marco, „Intelectuali nădlăcani – familia Lugojan”, în Administraţie românească arădeană, studii şi comunicări din Banat-Crişana, vol. VI, coord. Doru Sinaci, Emil Arbonie, Arad, „Vasile Goldiş” University Press, 2013, pp. 88-99.

studiile teologice la institutul arădean, conform oficiosului arădean „Biserica și școala”: „Candidați de preoți. În 15 și 16 Septemvrie a.c. au prestat examenul de cvalificație preoțească” un număr de 11 absolvenți ai „cursurilor dela institutul nostru teologic”, printre care se numără și Virgil Lugojan[2].

Cu prilejul sfințirii bisericii din Comiat, la 6 septembrie 1925, episcopul Grigore Gh. Comșa lăuda activitatea „învățătorului-preot Virgil Lugojan care prin străduințele sale ca preot și conducător de cor s-a prezentat în cea mai favorabilă lumină înaintea superiorilor săi și înaintea obștei, care l-a apreciat”[3].

În anul 1931, oficiosul arădean „Biserica și școala” consemnează organizarea unui concurs pentru parohia Comiat cu filiile ei, vacantarea survenind „prin demisionarea preotului Virgil Lugojan”[4].

Promoția elevilor „de la vechea noastră preparandie” din anul 1893 a sărbătorit 40 de la absolvire în data de 25 iunie 1933, în Sala Festivă a Academiei Teologice, urmând oficierea serviciului divin la Catedrală, iar „răspunsurile le-a cântat corul părintelui Virgil Lugojan”[5].

În 17 septembrie 1933, la sfințirea bisericii românești din Arad-Șega, corul parohiei dă răspunsurile liturgice „cu multă precisiune și în mod armonios”, fiind „instruit și condus cu multă dibăcie de părintele Virgil Lugojan”[6], pentru ca la 15 august 1934, Adormirea Maicii Domnului, la Biserica ortodoxă română din Lipova-Bănat, răspunsurile liturgice să fie date de corul „Lumina” a fetelor oarbe din Arad, sub conducerea aceluiași preot Virgil Lugojan. Concertul religios ce a urmat „nu numai a delectat asistența, dar a și impresionat până la lacrimi. Nu știai ce să admiri frumsețea melodiilor, prompta executare și din tot sufletul sau dibăcia de instrucție și conducere a părintelui Lugojan”[7].

La 15 februarie 1936, Virgil Lugojan este inclus în lista preoților slujitori din Catedrala Arad, „în sfântul și Marele Post al Învierii Domnului

---

[2] *Biserica și școala* (Arad), anul L, nr. 41, 10 octombrie 1926, p. 7.
[3] *Biserica și școala* (Arad), anul XLIX, nr. 37, 13 septembrie 1925, p. 3.
[4] „Parohii vacante. Concurs repețit”, în *Biserica și școala* (Arad), anul LV, nr. 46-47, Arad, 15-22 noiembrie 1931, pp. 11-12.
[5] *Biserica și școala* (Arad), anul LVII, nr. 28, 9 iulie 1933, p. 6.
[6] „Sfințirea bisericei românești din Arad-Șega”, în *Biserica și școala* (Arad), anul LVII, nr. 40, Arad, 1 octombrie noiembrie 1933, p. 40.
[7] „Pelerinajele la Biserica ort. română – veche Mănăstire din Lipova-Banat la Adormirea Maicii Domnului în anul 1934”, în *Biserica și școala* (Arad), anul LVIII, nr. 38, 16 septembrie 1934, pp. 4-5.

nostru Iisus Hristos", respectiv de Bunavestire, la 25 martie și în ziua de marți, 7 aprilie.[8]

La data de 7 martie 1936, a avut loc sfințirea bisericii din Aradul Nou, „în cadrul unor înălțătoare serbări religioase", iar răspunsurile liturgice „au fost executate frumos de corul „Străjerii de Vest" al învăţătorilor din Arad, sub conducerea dlui Virgil Lugojan"[9], pentru ca în seara zilei sfinţirii bisericii, s-a organizat „un binereușit concert, în sala restaurantului Kornet din Aradul nou, organizat de F. O R. şi de Societatea Femeilor ortodoxe române din Aradul-nou". Același cor, „Străjerii de Vest", sub conducerea „iscusită" a lui Virgil Lugojan, alături de „apreciatul tenor al judeţului nostru dl. Nicoară Sasu" și-au dat concursul în cadrul programului artistic și „toate punctele au fost mult aplaudate de numeroasa asistenţă"[10].

În luna mai a aceluiași an, Consiliul parohial ortodox român din Aradul Nou să organizeze un concert „în favorul bisericii", în vederea refacerii iconostasului locașului de cult; programul artistic, alcătuit din „cântări religioase și naționale, a fost executat de Corul învățătorilor din Arad de sub conducerea Păr.-lui Virgil Lugojan, preot învățător" – concert care a avut un succes „moral și material" „peste orice așteptări" și care a adus un beneficiu net de 56.000 lei[11].

La 25 decembrie 1937, regăsim informația conform căreia Corul „Doina" din Lipova, sub conducerea părintelui V. Lugojan din Arad,s-a deplasat în parohia Șoimoș pentru „propagandă religioasă", numeroși credincioși participând la acest eveniment. Raportorul periodicului „Biserica și școala" remarcă că „în slujba acestei frumoase și nobile tradiții activează și păr. V. Lugojan, - legat prin oarecari amintiri de aceste locuri – ostenește fără remunerație, numai din dragoste pentru îndeletnicirea sa artistică-muzicală și către ortodoxia noastră"[12].

În martie 1942, Virgil Lugojan este inspector pentru disciplina Muzică, „controlor de muzică şi cântare la şcolile primare din judeţ". Este rugat de către episcopia arădeană să controleze şi cantorii, care sunt îndrumaţi să formeze coruri care să cânte pe trei voci după „compoziţia lui Trifon Lugojan", fratele inspectorului[13]. În anul 1943, cu prilejul

[8] *Biserica și școala* (Arad), anul LX, nr. 8, 23 februarie 1936, p. 8.
[9] „Sfințirea bisericii din Aradul-nou", în *Biserica și școala* (Arad), anul LXI, nr. 12, 21 martie 1936, p. 101.
[10] *Ibidem*.
[11] „Concert", în *Biserica și școala* (Arad), anul LX, nr. 18-19, 3-10 mai 1936, p. 12.
[12] „Propagandă religioasă în Șoimoș", în *Biserica și școala* (Arad), anul LXI, nr. 52, 25 decembrie 1937, p. 448.
[13] G. A. Marco, *op. cit.*, pp. 88-99.

parastasului organizat pentru „cei 28 de învățători..., căzuți eroic pe frontul de Răsărit", răspunsurile au fost date de „corul învățătorilor, condus cu multă măestrie de neobositul subinspector școlar Pr. Virgil Lugojan"[14].

Manuscrisul identificat în cadrul Secției „Colecții Speciale" a Bibliotecii Județene „Alexandru D. Xenopol" din Arad, având număr inventar 35126, este intitulat „Imn comemorativ închinat memoriei marelui luptător român Vasile Goldiș". Pagina de titlu include și informații referitoare la muzică și text – „cuvinte" – care au fost realizate de preotul învățător Virgil Lugojan.

La începutul partiturii este specificat tempo-ul ca viteza de execuție și interpretare a lucrării muzicale, indicându-se în numărul de timpi (bătăi) pe minut, respectiv „*Maestos*", respectiv o parte lentă, solemnă, în ritm de marș lent.

Datarea manuscrisului nu a putut fi realizată deoarece paginile partiturii nu includ nici o referință cronologică. Însă cercetările presei vremii, precum și faptul că Vasile Goldiș a murit la data de 10 februarie 1934, alături de termenul inclus în titlul „Imn comemorativ", ne pot indica faptul că acesta a fost scris la comemorarea de un an de la „moartea neînfricatului propovăduitor al unității poporului român Vasile Goldiș, care a fost și un conducător și fiu vrednic al Bisericei noastre ortodoxe", după cum consemna Biserica și școala, la 17 februarie 1935[15] și când a fost oficiat în biserica catedrală un parastas la care „a participat toată lumea intelectuală din Arad în frunte cu capii autorităților și reprezentanții instituțiilor din orașul nostru. Dna văduvă E. Goldiș, era înconjurată de rudeniile venite la comemorarea lui V. Goldiș".

Manuscrisul partitură de cor pe 4 voci în tonalitatea Fa major, cuprinde următoarele versuri: „*Azi e sfânta sărbătoare ziua comemorării a mucenicului Vasile care-a fost și este-al țării tinerime'nfloritoare da-t-au și cu viață și cu toți au dus o luptă pentru țara lor măreață*

Români plecați cu toți capul'naintea mucenicilor eroi căci jertfît-au viața și avutul pentru țară pentru noi căci jertfa pentru noi De sus sufletele voastre acum mijlocitoare nouă fie și noi rugăm pe Domnul sfânt

Al nostru neam pe veci să-l ție!".

[14] „Comemorarea învățătorilor eroi din jud. Arad", în *Biserica și școala* (Arad), anul LXVII, nr. 6, 7 februarie 1943, p. 1.

[15] „Comemorarea lui Vasile Goldiș", în *Biserica și școala* (Arad), anul LIX, nr. 7, 17 februarie 1935, p. 3.

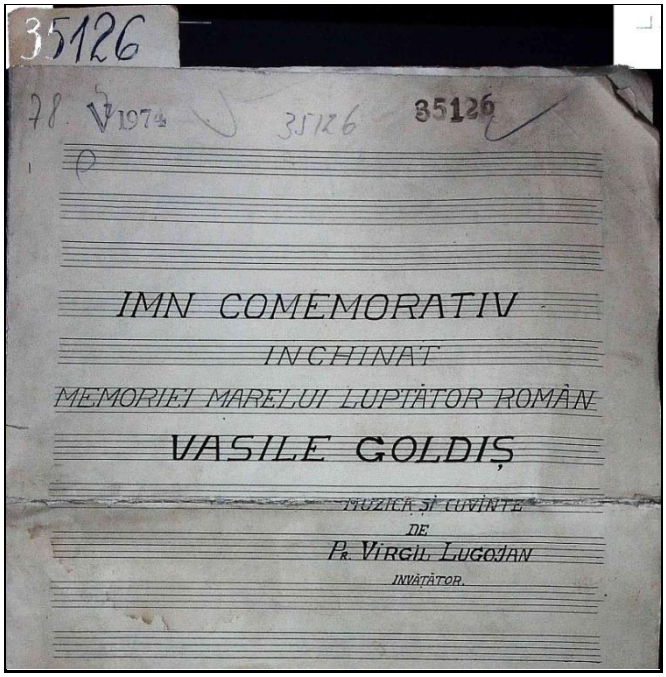

Manuscris pagină de titlu:
„Imn comemorativ închinat memoriei marelui luptător român Vasile Goldiș.
Muzică și cuvinte: Pr. Virgil Lugojan învățător”

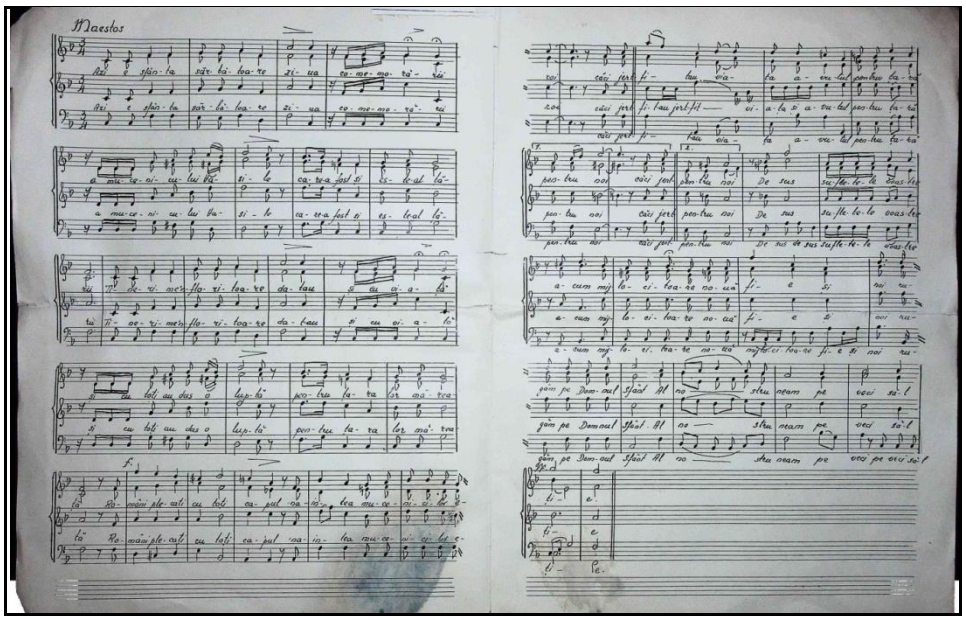

Manuscrisul partitură de cor pe 4 voci în tonalitatea Fa major

BIBLIOGRAFIE

Biserica și școala (Arad), 1925, 1926, 1931, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1943.

„Comemorarea învățătorilor eroi din jud. Arad", în *Biserica și școala* (Arad), anul LXVII, nr. 6, 7 februarie 1943, p. 1.

„Comemorarea lui Vasile Goldiș", în *Biserica și școala* (Arad), anul LIX, nr. 7, 17 februarie 1935, p. 3.

„Concert", în *Biserica și școala* (Arad), anul LX, nr. 18-19, 3-10 mai 1936, p. 12.

„Parohii vacante. Concurs repețit", în *Biserica și școala* (Arad), anul LV, nr. 46-47, Arad, 15-22 noiembrie 1931, pp. 11-12.

„Pelerinajele la Biserica ort. română – veche Mănăstire din Lipova-Banat la Adormirea Maicii Domnului în anul 1934", în *Biserica și școala* (Arad), anul LVIII, nr. 38, 16 septembrie 1934, pp. 4-5.

„Propagandă religioasă în Șoimoș", în *Biserica și școala* (Arad), anul LXI, nr. 52, 25 decembrie 1937, p. 448.

„Sfințirea bisericei românești din Arad-Șega", în *Biserica și școala* (Arad), anul LVII, nr. 40, Arad, 1 octombrie noiembrie 1933, p. 40.

„Sfințirea bisericii din Aradul-nou", în *Biserica și școala* (Arad), anul LXI, nr. 12, 21 martie 1936, p. 101.

Marco, Gabriela Adina, „Intelectuali nădlăcani – familia Lugojan", în Administraţie românească arădeană, studii şi comunicări din Banat-Crişana, vol. VI, coord. Doru Sinaci, Emil Arbonie, Arad, „Vasile Goldiş" University Press, 2013, pp. 88-99.

Patrimonii, specii şi tezaure.
Culturi imateriale şi materiale la vremuri de Bătaie

Heritage, Species and Treasures.
Intangible and Material Cultures in Times of Battle

Florica R. CÂNDEA
membru UZPR, Filiala Arad
Colectivul Monografic Arad

Abstract
Photography is a form of communication in times of battle, in a polysemantic sense. The postcard is the current email, a text messaging service, or messenger. Soldiers, heroes captured by the memory of the camera, are present in the collective memory of their descendants.

The study's objective is to pay a tribute to heroes in time of war. The author enlists famous names, places, the material and immaterial cultural legacy of Macea village from 80 years ago, including also photos of the war, using personal and collective records and archives.

Keywords*: restitutions, photographs, heroes, memories, gratitude, memory.*

Moto:
Art is in the eyes of the beholder
...parafrazând, şi arta îţi bucură ochii şi sufletul.

Cartea poştală. Fotografia

Prin intermediul studiului de faţă intenţionez să aduc recunoştinţă înaintaşilor din vreme de Bătaie. Rememorez nume cu renume, locuri, zestrea culturală materială şi imaterială a comunei Macea de acum opt decenii. Ilustrez cu fotografii făcute în vremea războiului, apelând la tezaure şi arhive familiare.

Cartea poștală din trecut este actualul email, sms, messenger. Soldaţi, eroi sunt surprinşi în memoria aparatului fotografic, rămaşi în memoria urmaşilor. Însă ca formă de comunicare, prin corespondență, face parte, alături de bilețel, vedere, telegramă, din compuneri de corespondență speciale.

Are format dreptunghiular sau pătrat, fiind din carton. Era formată din două părți – una pentru destinatar, una pentru text. Conține sau nu formula de adresare şi formula de încheiere. Cordială sau nu. Este folosită şi oficial.

Cartea poştală în timp de bătaie, de luptă reprezintă un fragment care se folosește ca un jurnal, ca un clișeu, fiind trimisă din tabere, din călătorii, din concediu etc.

Suportul fiind de carton nelucios, fără ilustrații, cartea poştală era un mijloc rapid de transmis cu timbru prin poştă. De obicei are feed-back precum şi empatie dintre mesaj si text. Nu are imagine ilustrativă. Textul este scurt. Uneori colocvial sau cordial. Se expediază fără plic.

Este ca o compunere fără conținut, însă pătrunsă de contrast şi luminozitate, cu un text pornit de la un fapt real.

O variantă a cărții poştale este fotografia trimisă familiei. Fotografia este o formă de comunicare la vreme de Bătaie, în sens polisemantic.

Fotografia şi pictura sunt la fel. Fiecare îşi traduce o imagine într-o formă tangibilă. Fotografia deslușește călătorii fără ajustări anume, dar cu un mesaj anume. Răscolitor şi profund uneori.

Fotografia a existat şi a rezistat. Are suflet.

Dar ce reprezintă fotografia? Un strop de culoare, netezirea unui suflu viu imortalizat, căutarea unui vizual cu lumină, un sens al frumuseții, o umbră, *une image perdue*, o iluzie, un detaliu filigranat, o rază de strop, o lacrimă de picur, un adânc. Al nostru.

În plan mondial fotografia, ca simbol al culturii imateriale, are o zi în care o putem sărbători, şi anume pe 19 august, iar la noi, Ziua Artei fotografice este în 11 ianuarie (ziua de naștere a marelui fotograf Carol Popp de Szatmary (1812-1887).

Câteva precizări se impun. Recrutarea se-nștiința prin Ordin de chemare – recruții erau petrecuți la Gara Curtici cu muzică şi steag, simbol al slujirii patriei. *Gată mamă cufăru',* este un vechi refren de petrecere a răcanilor (soldaților, cătanelor). În cocii, pe jos, ajungeau în gara Curtici, petrecuți de familie, prieteni, drăguțe (care le făgădeau să îi aştepte). Unele „fugeau", însă, cu alt drăguț.

Bodonea Gheorghe, Petrilă Petru (decedat în război),
Dărvăsan Gheorghe, Crișan Pavel şi Crișan Ioan – Macea, 1943

Război în Ucraina – La Cotul Donului –
pe patul de spital Şimăndan Mihai rănit în război – 1941

6 mai 1941
Armăsarul Dudău
Astăzi plângi şi stropi de lacrimi
Ţi se scurg de pe obraji
De ce ascunzi atâtea patimi
De ce nu spui de ce mă mai rabzi?

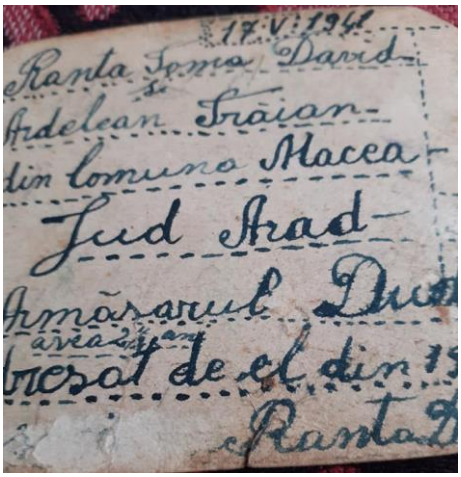

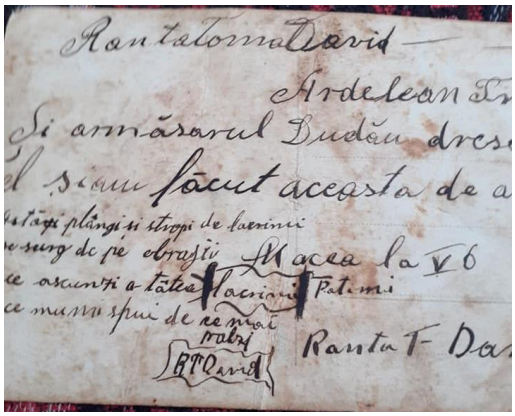

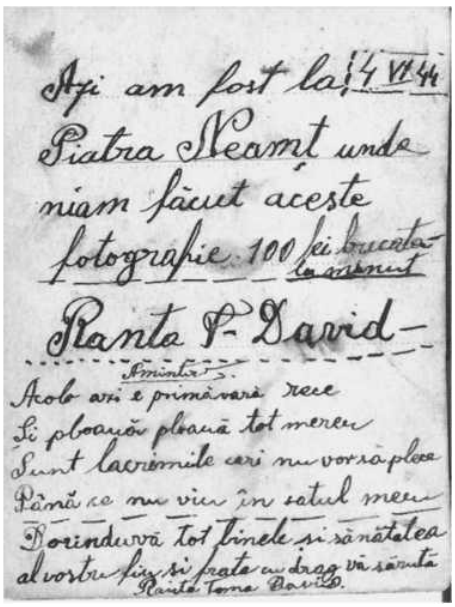

Suvenire cu text — 1944

Azi am fost la Piatra Neamţ unde mi-am făcut această fotografie
100 lei bucata la minut
Ranta T. David
Amintire
Acolo azi e primăvară rece
Şi plouă, plouă tot mereu
Sunt lacrimile cari nu vor să plece
Până ce nu viu în satul meu
Dorindu-vă tot binele şi sănătatea
Al vostru fiu şi frate cu drag vă sărută
Ranta Toma David

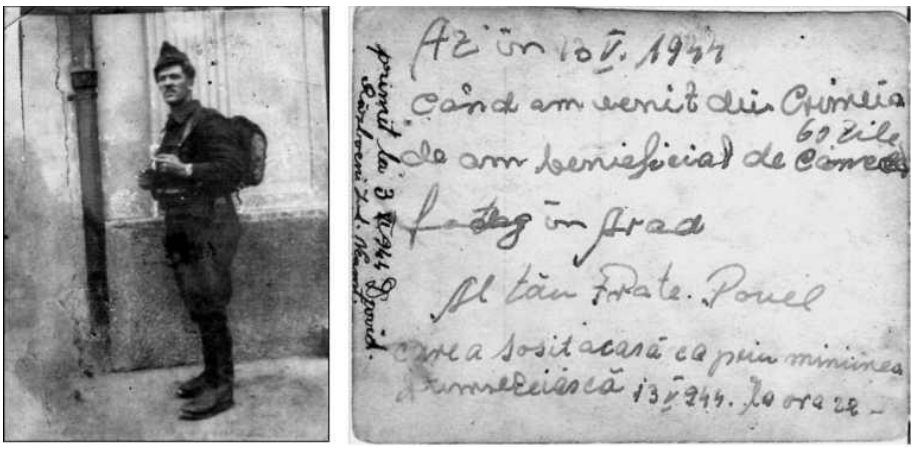

La întoarcerea din Crimeea — 1944

Azi în 13 V 1944
Când am venit din Crimeea
De am beneficiat de conced
Fotografiat în Arad
Al tău frate Pavel Ranta, care a sosit acasă ca prin minune Dumnezeiască
13 V 1944, la ora 22

1944, David Ranta şi Traian Ardelean,
De Sfinte Rusalii la Piatra Neamț

Monumentul Eroilor români din Macea

Vremurile de bătaie, de luptă, vremurile de restriște, de război sunt păstrate în amintire prin intermediul monumentelor eroilor căzuţi pentru patrie. La Macea, Monumentul Eroilor români căzuți în războaiele mondiale este o sculptură în ronde-boss, din piatră artificială şi beton, situat în Cimitirul comunei. Autorul său este sculptorul Pavel Mercea, fiind realizat în 1976[1].

Sculptura, în ronde-boss, din piatră artificială, figurează realist, trupul unui soldat român în uniformă de luptă: cască militară, tunică, încinsă la brâu cu o curea, de care atârnă două cartuşiere, şi banduliera în diagonală, cu masca de gaze, pe şoldul stâng. Cu mâna dreaptă strânge ţeava unei puşti, cea stângă fiind liberă, lângă corp. Sculptura a fost aşezată pe un soclu paralelipipedic, supraînălţat peste patru trepte ale postamentului. Cele patru feţe ale soclului, au fost incizate cu texte explicative.

În faţă, sub o cruce latină, treflată a fost incizat textul: *Glorie / Eroilor Români / căzuţi pentru / patrie / pe cuprinsul com. / Macea / Petru Coş / Pavel Ioviţă / Ioan Prundean / septembrie 1944*[2].

Pe laturile soclului sunt încrustate alte nume de eroi locali din Primul şi al Doilea Război Mondial, precum şi cuvinte de îndemn pentru contemporani.

Pe faţa următoare, în şiruri, pe trei rânduri, sub textul: *Glorie Eroilor din Macea /căzuţi în Primul Război Mondial* a fost trecut numele a 75 Eroi. Pe faţa a 3-a, în două şiruri, sub textul *Glorie eternă eroilor din Macea, căzuţi în al Doilea Război Mondial*, a fost incizat numele a 42 Eroi.

Pe următoare faţă, spre nord, a fost incizat textul: *Spuneţi / Generaţiilor Viitoare / că noi am făcut / suprema jertfă pe câmpul de / bătaie pentru apărarea / patriei /sculptor / Mercea / 1976.*

---

[1] În şedinţa Consiliului local Macea (Primar Gheorghe Buturcă) din 3 aprilie 1937, a fost aprobată suma de 72.400 lei pentru a fi ridicat monumentul eroilor (Dosarul nr. 65/1937). A fost încredinţată cu ducerea la îndeplinire a hotărârii, Biserica Ortodoxă Română, prin firma Filip Steiner. Propunerea a fost înaintată prefecturii, care a răspuns primăriei, prin 20235/24 iunie 1937, că Hotărârea Consiliului Comunei, nu poate fi aprobată, deoarece *în bugetul comunei d-voastră, nu s-a prevenit cu numire de subvenţii Biserica Ortodoxă Română pentru Monumentul Eroilor. Hotărârea nu poate fi aprobată nici din motivul că excedentele nu pot fi cedate*. (F. Cândea, *Macea, vatră, chipuri, rânduieli*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2013, pp. 292-293).

[2] Cele trei nume de pe faţa monumentului, nu sunt de măceni, ci soldaţi români uciși în septembrie 1944, între Macea şi Sânmartin, transportaţi în cimitir cu căruţa şi înmormântaţi. Au avut la căpătâi, cruci din lemn, care au dispărut. Nu se mai cunoaşte locul mormintelor lor. (F. Cândea, *Macea-vatră, chipuri, rânduieli,* Arad, 2013, p. 145).

Elemente decorative se află, pe soclu, în partea din faţă, unde, în partea dreaptă, a fost adosată, în relief, o coloană brâncuşiană, iar prin incizie, sub text, a fost figurat drapelul tricolor, peste care a fost suprapusă casca militară. În partea de jos a compoziţiei, a fost incizată o ramură de laur (măslin).

Monumentul eroilor (2008 – înainte de restaurare şi 2017 – după restaurare)

Pavel Mercea-Mercescu, s-a născut la Macea 1 martie 1931 – d. 2004, licenţiat în Arte plastice, a publicat 21 de plachete de versuri, cam 630 de poeme, unele invocând nostalgia satului natal. Este cunoscut ca un sculptor desăvârşit, donând comunei Complexul Monumental Gelu, Glad, Menumorut, dezvelit în 1996, Bustul învăţătorului George Iancu[3], Aleea Poeţilor, Monumentul Eroilor din Cimitirul Ortodox, Monumentele funerare ale familiei, Monumentul lui Pavel Mercea-Mercescu, Medalioanele Semlecan şi Covaci, iar în Timişoara putem admira Decebal per Scorilo. Recent, una din lucrările de pictură semnate de Pavel Mercea Mercescu – *Simfonia apelor*, a fost achiziţionată la o Casă de Licitaţii din Bucureşti. Fostul Parc Comunal din Macea poartă acum numele de Parcul „Pavel Mercea", în semn de resspect şi aducere aminte.

[3] Ioan Mercea (a lu' Birău), tatăl sculptorului Pavel Mercea — Mercescu, mare cultivator de tutun, l-a avut ca învăţător pe George Iancu.

Monumentul lui Pavel Mercea-Mercescu în Cimitirul Ortodox din Satu Nou

Ultimul veteran

Ultimul veteran din vremuri de Bătaie,
Gheorghe Anghelina (decedat în 2017 la 97 de ani)

An de an, de Ispas, aducem omagiu şi recunoştinţă înaintaşilor noştri pentru jertfe lor de sânge, dată în marile bătălii pentru afirmarea şi dăinuirea identităţii naţionale, eroi care prin vitejia şi sacrificiul lor au făurit România Mare, au apărat libertatea şi independenţa neamului românesc şi au menţinut trează încrederea poporului român în valorile sale creştine şi morale.

De Ziua Eroilor din 2017 (25 mai), locuitorii comunei Macea şi-au luat rămas bun de la ultimul veteran de război din localitate, Anghelina Gheorghe, cunoscut de localnici sub cognomenul (porecla) de Bedeșu. Luptător al Armatei Române în cel de-al Doilea Război Mondial, atât pe

frontul de Est, cât şi pe frontul de Vest, acesta s-a stins din viaţă la vârsta de 97 de ani, fiind înmormântat chiar de Ziua Eroilor. Memoria eroilor va rămâne veşnic vie în sufletele noastre.

În **concluzie**, se cuvin şi sunt de apreciat eforturile unor autori de manuale de a insera noţiunile, fie şi sumare, despre unele tipuri de compuneri speciale, cu aplicaţii practice sau nu. Se mai pot găsi în magazine de specialitate (tutungerii) cărţile poştale, vederile ori fotografiile din alte vremuri fac parte din personalitatea unui destinatar şi a unui expeditor. Sau, altfel spus, sunt parte din patrimoniu sau arhivă.

BIBLIOGRAFIE

Cândea F. M*acea, vatră, chipuri rânduieli*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2013.

Idem, *Macea, înscrisuri monografice*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2018.

Gheorghe, Nicolae, „Macea – Vatră de eroi”, în *Aradul Eroic,* supliment al revistei *România Eroică* editat de Asociaţia Naţională *Cultul Eroilor* filiala Arad, Anul I, nr. 2 decembrie 2010.

Truţă, Horia, *Arad-Gai scrieri monografice*, vol. I, Arad, 2012.

Arta oficială în perioada comunistă (1966-1971) şi „mica revoluţie culturală” românească

Official Art during the Communist Period (1966-1971) and the Romanian ‘Small Cultural Revolution’

Adrian DEHELEANU
Complexul Muzeal Timişoara

Abstract
In July 1971, Nicolae Ceauşescu announced new measures for ‘The improvement of the political-ideological activity’, which remained in the history of Romanian communism as the Theses of July, a name reminiscent of the April Leninist theses. The theses of Ceauşescu represented a new guide for all cultural productions in Romania.

From an ideological point of view, the theses were rather dogmatic than innovative: concepts long abandoned in the rest of the communist camp, as socialist realism were returned to topical by Ceauşescu, who put an end to all illusions about liberalization of cultural life, maintained at beginning of his leadership. In other words, Romanian intellectuals had to draw inspiration exclusively from domestic sources, more precisely from the realities of socialist Romania. Consequential after a short period in which the normal relations with the West were resumed, Romanian culture was convicted by the communist regime a second time, following the forced Russianization during Stalin’s era, to years of development in complete isolation from any influence.

Keywords*: socialist realism, Romanian culture, re-Stalinization, isolation, censorship, ideology*.

Arta cu temă angajată rămâne o prestaţie obligatorie a mediului artistic, în perioada 1966-1971, iar participarea la expoziţiile „tematice” şi la cele „aniversare” constituie un atu social, în schimb artiştii devin mai liberi în tratarea acestor comenzi sociale pe care le pot executa acum de o manieră mult mai personală. S-ar putea spune că, în vreme ce conţinutul operei „cu temă” rămâne încă sub controlul cenzurii ideologice, forma îi revine de acum artistului. Rigiditatea stilistică erijată în dogmă face loc acum unei varietăţi mult mai mari de demersuri individuale. Dacă trebuie încă păstrată o recognoscibilitate realistă minimală, necesară pentru a face să „treacă” mesajul ideologic, în schimb aceasta poate fi îmbogăţită, modulată, deformată chiar, prin tot soiul de jocuri grafice mai mult sau mai puţin expresioniste, gestualiste, prin citate „pop” sau „hiperrealiste”, cu adaosuri

de colaje, de fotografie etc.[1].

Plutonul destul de constant al artiştilor mai mult sau mai puţin oficiali, prezenţi aproape obligatoriu la toate expoziţiile tematice sau festive, este alcătuit acum din cei rămaşi în viaţă din generaţia mai vârstnică, precum Gheorghe Şaru, Brăduţ Covaliu, Traian Brădean, Petre Achiţenie, Sabin Bălaşa, Viorel Mărginean, Dan Hatmanu, Eugen Popa, Gheorghe Pătraşcu, Georgeta Mermeze, Vitalie Nereuţă, Doru Bucur, Viorel Grimalschi, Dimitrie Grigoraş, Elena Greculesi, Viorel Toma, Eugen Palade, Gabriela Manole-Adoc etc.[2].

Ar fi poate util să analizăm modalităţile artistice prin care se operează această „lărgire a realismului" oficial. Este semnificativ de observat că, adesea, introducerea unor inovaţii vizuale în expoziţiile publice pare să aibă loc mai întâi în opere „cu temă" şi abia după aceea în opere fără subiect impus. În anii 1964-1970, propuneri pentru „îmbogăţirea realismului" s-au manifestat în atelierele artiştilor mai mult sau mai puţin oficiali şi, timid, în lucrările unor tineri. Către 1969, pictorii Ion Bitzan (1924-1997) şi Vladimir Şetran (născut în 1935) au început să expună împreună, în expoziţiile oficiale, lucrări mari de pictură, utilizând o formulă de transpoziţie directă a imaginii fotografice pe pânză, după o tehnică lansată de americanul Robert Rauschenberg, dar cu mijloace indigene[3].

De pildă, lucrarea *Pagini de istorie*, o operă a cărei temă era un subiect de actualitate politică imediată – aniversarea lui Lenin –, rezolvă exigenţa unei apropieri verosimile de realitate printr-un citat vizual după o fotografie sovietică din anii '20, presupusă a evoca, prin valoarea sa documentară evidentă, un eveniment care a avut efectiv loc. A căuta la izvoarele realităţii are astfel aerul de a nu mai semnifica o supunere faţă de codurile stilistice academice impuse, precum verismul anterior de origine sovietică, ci de a fi un dialog imediat cu reproducerea ca atare a realului, printr-o realitate secundă, fotografia, considerată ca fiind epurată de orice inexactitudine şi subiectivism. Pare că pictura celor doi artişti propune un contact „direct printr-o mediere nefalsificabilă", ca să zicem aşa, cu imediatul contingent. În plus, pânza cu pricina, care se vrea echivalentul unui reportaj, nu împinge pasiunea concretului până la un „fotografism" brut; ea dă, dimpotrivă, impresia unei compoziţii picturale complexe, prin

[1] Andrei Oţetea, „Dezvoltarea ştiinţei istorice româneşti după 23 august 1944", în *Studii. Revistă de istorie* (Bucureşti), anul XII, nr. 4 (1959), p. 44.
[2] *Ibidem*, p. 48.
[3] Mircea Popescu, „Unele probleme ale picturii în expoziţia anuală de stat – 1959", în *Arta Plastică* (Bucureşti), 1967, nr. 5, p. 18.

încadrarea elementelor fotografice într-un montaj contrapunctic şi prin efectul folosirii tuşelor libere[4].

Opera menţionată, ca şi altele de acest fel prezentate în expoziţiile oficiale, a constituit o modalitate foarte prizată în epocă de a rezolva problema „artei cu temă", a „artei angajate", pentru că trata de o manieră mai modernă şi aparent mai veridică (căci similară mijloacelor de comunicare în masă) subiectele istorice, politice, comemorările unor evenimente notabile, acţiunile de omagiu public etc. Tehnica citării din realitate prin reproducere fotografică se va substitui cu succes vechii modalităţi fals idealiste şi ilustrative din anii '50. Cu toate acestea, devine frapantă constatarea că acest apel la tehnicile foto, via pop-art, reprezintă un pandant semnificativ la tehnicile de fotomontaj trucat utilizate de grupurile de avangardă ruseşti din anii '20 pentru propaganda vizuală a regimului sovietic[5].

În plus, realismul socialist ajuns la faza lui clasică, aşa cum este ilustrat în arta sovietică oficială a acelor ani şi până spre sfârşitul regimului comunist, utilizează adesea fotografia ca model al unei presupuse identităţi cu realul, chiar dacă are ambiţia de a o transpune în lucrări de factură finalmente idealizantă. Altfel spus, sub noi aparenţe, o veche tehnică de manipulare vizuală rămâne în continuare în funcţiune, întrucât fotografiile utilizate şi în anii '20, şi în anii '60 şi la începutul anilor '70 sunt la rândul lor trucate, aranjate, manipulate[6].

De data aceasta, montajul de tip pop, fragmentar şi „bruiat" prin gestualisme picturale aparent aleatorii, dă iluzia unei modernităţi regăsite. Dar natura profundă şi scopul oricărei arte dirijate – adică apropierea înşelătoare în raport cu realul, pe de o parte, şi, pe de alta, voinţa de a oferi modele vizuale imaginare ca dovezi reale pentru o irealitate ideologică – rămân de fapt neschimbate. Distanţa dintre irealitatea ideologică şi realitatea ca atare, „reală" se păstrează în continuare,dar,întrucât estetica,totalitară monocordă de dinainte face acum loc unei arte diversificate din punct de vedere stilistic[7].

Este interesant în acest context să observăm ce se întâmplă cu noţiunea de realism. Definind unul dintre tipurile fundamentale de demers ale limbajului artistic (cel legat cu precădere de raporturile artă – realitate contingenţă, artist – existenţă imediată, subiectivitate estetică – obiectivitate

---

[4] *Ibidem*, p. 22.
[5] Ionel Jianu, „Sculptura de monumente în Expoziţia de stat a artelor plastice", în *Arta Plastică* (Bucureşti), 1969, nr. 5, p. 14.
[6] *Ibidem*, p. 18.
[7] Popescu, *op. cit*., p. 24.

socială din interiorul unei anumite comunităţi), realismul pare a fi prin definiţie apanajul exclusiv al culturii oficiale, care îl invocă autoritar şi constant[8].

Înţelesul şi cadrele lui variază în acord cu dogmele culturale oficiale, astfel încât se poate spune că fiecare dintre etapele lumii comuniste are propriul realism oficial. Dar, în mentalitatea experimentalistă a unei părţi a lumii artistice, un nou înţeles al realismului începe să se distileze acum - să îl numim de aceea realism experimental. Dacă fiecare etapă are propriul realism oficial, începând din această epocă apare şi câte un realism neoficial – sau mai multe – care îl dublează şi îl subminează, deşi de o manieră echivocă[9].

Datorită complexităţii vieţii sociale şi culturale, modernizării rapide şi forţate, deschiderii către Occident ori influenţei din ce în ce mai puternice a mass-media, devine limpede că în cazul realismului experimental realitatea nu mai poate fi concepută ca un sistem de referinţă univoc şi stabil, structurat de relaţii şi valori clar şi rigid ierarhizate. Realitatea devine pentru astfel de artişti o mulţime de fapte, evenimente, informaţii eterogene, într-un câmp de forţe şi de interacţiune convergente sau/şi divergente, realitatea este o devenire plurivalentă de posibilităţi stratificate, în care pot şi trebuie să se ordoneze noi sensuri, neunivoce[10].

Realul devine astfel un concept funcţional, o noţiune de lucru, o „materie" a praxisului artistic explorator. Din creator de simboluri colective şi producător de obiecte estetice statice, imuabile, artistul alege să devină cercetător-explorator-experimentator al realităţii. Aceasta ar fi, pe scurt, esenţa demersului experimentalismului artistic, larg împărtăşit în epocă de întregul mediu artistic internaţional. Dar contorsiunile teoretice şi ambiguităţile vizuale la care presiunea ideologiei oficiale supune asemenea idei sunt simptomatice pentru situaţia artei într-un regim totalitar[11].

Cazul cel mai interesant pentru acest tip de demers rămâne probabil cel al lui Ion Grigorescu (născut în 1945). Artist complex, pictor şi grafician, dar şi fotograf, apoi autor de filme, instalaţii şi expoziţii nonconformiste, comentator şi teoretician al propriilor experimente, Ion Grigorescu debutează în jur de 1968 în cadrul unor expoziţii de grup în care se pune tocmai problema unui „nou realism". El expune alături de alţi tineri artişti din epocă precum Horia Bernea, Lia Szasz, Cornel Brudaşcu, Matei Lăzărescu, Teodor Moraru, Ion Dumitriu, Florina Lăzărescu, Simion

[8] *Ibidem*, p. 26.
[9] Mircea Deac, „Grafica – 1969", în *Arta Plastică* (Bucureşti), 1969, nr. 5, p. 11.
[10] *Ibidem*, p. 14.
[11] *Ibidem*, p. 19.

Mărculescu, Dorn Covrig, Nicolae Maniu şi alţii[12].

Utilizând fotomontajul sau colajul de fotografie şi pictură, pictând în ulei după fotografii sau pictând cu ulei peste fotografii - în lucrări din epocă cu titluri revelatoare precum *Reportaj din Gorj* sau *Înfăptuirea planului stă în puterea colectivului, Şoseaua, Ziua* etc. –, Ion Grigorescu dezvoltă un tip de demers realist, deopotrivă descriptiv şi analitic, fragmentar şi sintetic, în care punctul de plecare este realul brut, în cazul de faţă fotografic, montat secvenţial, reportericeşte şi cu minime intervenţii picturale, îngroşând sau subliniind doar unele detalii[13].

„Noua imagine a realităţii" pe care un asemenea realism vrea să o propună nu mai înseamnă o selecţie prin grilă în primul rând culturală, stilistică a elementelor reale, deci nu o configurare în primul rând estetică a lor, ci o preluare ca atare a datelor existenţei, prin mijlocirea fotografiei, o însumare şi o reproducere ale acestora ca atare, în sensul unui anumit mesaj. Realitatea este „arătată cu degetul", netransfigurată, nici metamorfozată estetic, ci chiar transpusă ca atare : astfel, structurile ei reproduse par a se arăta capabile - prin simplă alăturare, decupare, contrapunctare, ritmare - să degaje un sens mai adevărat, o obiectivitate mai adevărată, nemediată. Cum îl definea chiar Ion Grigorescu, ar fi vorba despre un realism „care nu impune realului un stil" – un realism de atitudine, al creatorului, pe de o parte, şi un realism de statut tehnic şi estetic al operei, pe de altă parte[14].

Un asemenea realism este evident opus realismului idealizat, didactic-ilustrativ al anilor '50, realism centrat pe exemplaritatea principială, ideologică a figurării până la grandilocvenţă, idealitate şi dogmă, într-un stil inert „muzeistic". Dar este opus şi eclecticului „realism modernizat", asezonat estetic cu elemente neoavangardiste şi dezvoltând finalmente un „modernism academizant", estetizant pe cât de idealizant în raport cu realitatea, despre care a fost vorba ceva mai sus în legătură cu arta oficială „emancipată" a acestei perioade. Acest nou fel de realism experimentalist urmăreşte să recupereze banalul ca atare, netrucat, în toată varietatea lui multiformă, incluzând toate aspectele sale, de la sordid la senzaţional. Pasiunea pentru concret, pentru detaliu, pentru „subiectul umil" stă sub semnul ideologiei „feliei de viaţă", a preluării citatului brut din realitate, incluzând mitologia faptului cotidian şi consemnarea „locului comun" (vizual, psihologic, cultural) al existenţei cotidiene. La nivelul atitudinii

[12] *Ibidem*, p. 21.

[13] „Cuvânt înainte", în *Expoziţia anuală de grafică, catalog*, Bucureşti, Muzeul de Artă al RSR, 1970, p. 6.

[14] Eugen Schileru, Paul Constantin, „Expoziţia anuală de grafică – 1967 (grafica de şevalet şi afişul)", în *Arta Plastică* (Bucureşti), 1968, nr. 1, p. 9.

artistului, aceasta ar însemna adoptarea unei poziţii „obiectiviste" faţă de datul contingent, ca materie de lucru, adoptarea unui principiu impersonal în perceperea şi reproducerea lui, pentru a nu deforma experienţa fizică şi mentală legată de acest real prin diverse grile culturale şi estetice, pentru o fidelitate cât mai mare faţă de mecanismele percepţiei şi receptării mesajului artistic[15].

Totuşi, iconografia adesea similară „artei pe linie" a unora din aceste lucrări, ca şi comentariul lui Ion Grigorescu din acei ani, asupra dorinţei lui sincere de a propune un fel de realism social „sincer", „autentic", apropiat de oamenii simpli şi de adevărul vieţii mărunte, obişnuite, generează o interesantă ambiguitate.

Este dificil de decelat în acest demers cât ţine de îndoctrinarea din perioada de formare, de educaţie şcolară şi universitară, cât se datorează dorinţei artistului tânăr de a modela „în sensul adevărului", dar şi în sens comunitar lumea din jur, cât ţine de prudenţa ieşirii pe scena publică puternic controlată de cenzură (fie ea şi interiorizată) şi cât este redevabil „aerului timpului", sincronizării cu o stare de spirit mai generală[16].

Este limpede că artistul realist de acest tip îşi asumă sarcina de a investiga şi a asimila realitatea în noi structuri vizuale, adecvate mentalităţii contemporane. De la citatul „brut" (de pildă, fotogramele după imagini TV de la demonstraţiile de 23 August transpuse *ad litteram* în pictură) până la interpretări picturale pe documente fotografice (de exemplu, *Dublul portret al lui Bălcescu şi Avram Iancu*), se întinde o gamă largă de gradaţii şi posibilităţi realiste, pe care Ion Grigorescu le va explora cu pasiune, într-un limbaj cât se poate de „democratic". Or, tocmai caracterul „reproducător" şi totuşi insolit al acestui mod de a înregistra realitatea subliniază dimensiunea tautologică, ambiguă a unui astfel de demers, frecventat de puţin artişti ai momentului, care s-a impus cu dificultate nu doar în faţa instanţelor oficiale, ci şi în faţa criticii de specialitate şi a publicului[17].

În orice caz, celebrele sale serii de picturi şi fotografii cu bucătăria personală şi cu propriul corp nud din anii '70, experimentele sale ulterioare în mixări de tehnici grafice şi fotografice dintre cele mai originale, ca şi acţiunile şi filmele sale de autor provocatoare prin „autenticism" sau asumarea unei vieţi discrete şi extrem de modeste, „nonconformiste" prin marginalizare socială voită, vor convinge asupra investirii existenţiale sincere a demersului său şi îl vor transforma pe Ion Grigorescu într-un fel de

[15] Ion Frunzetti, „Expoziţiile regionale 1970. Bucureşti, pictura", în *Arta Plastică* (Bucureşti), 1971, nr. 2, p. 10.
[16] *Ibidem*, p. 12.
[17] *Ibidem*, p. 14.

model uman şi artistic insolit, perceput ca underground, al tinerei generaţii din anii '80[18].

În iulie 1971, Nicolae Ceauşescu a anunţat noi măsuri pentru „Îmbunătăţirea activităţii politico-ideologice", rămase în istoria comunismului românesc sub numele de *Tezele din iulie,* denumire ce aduce aminte de tezele leniniste din aprilie. Tezele ceauşiste reprezentau un nou ghid pentru toate producţiile culturale din România. Din punct de vedere ideologic, tezele au fost mai degrabă dogmatice decât novatoare: noţiuni de mult abandonate în restul lagărului comunist, precum realismul socialist, erau readuse în actualitate de Ceauşescu, care punea astfel capăt tuturor iluziilor de liberalizare a vieţii culturale, întreţinute în perioada de început a conducerii sale. Subliniind rolul conducător pe care trebuia să-l joace Partidul comunist în toate domeniile, secretarul general a lansat un atac neaşteptat împotriva celor care încercau să menţină cultura română conectată la curentele artistice, modele culturale şi tendinţe novatoare din Occident. Cu alte cuvinte, intelectualii români trebuiau să se inspire exclusiv din surse autohtone, mai precis din realităţile României socialiste. Consecinţa implicită: după o scurtă perioadă în care fuseseră reluate legăturile fireşti cu Occidentul, cultura română era condamnată de regimul comunist – a doua oară după rusificarea forţată din anii stalinismului – să se dezvolte în completă izolare faţă de orice influenţă. Pe scurt, tezele din iulie 1971 au constituit începutul restalinizării culturii române prin întreruperea timidei încercări din anii 1960 de a relua ambiţia generaţiei pașoptiste de a produce o cultură naţională în sincronism cu Occidentul, şi, implicit, demnă de a sta alături de celelalte culturi europene. A fost înfiinţat şi Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste (CCES), care avea misiunea de a „dirija şi orienta orice activitate cultural-educativă" a ţării. CCES a fost un organism dublu subordonat partidului şi statului, respectiv CC al PCR şi Consiliului de Miniştri. Din 1977, i-au fost conferite atribuţii mult mai importante, el devenind organismul care practic controla activitatea"tuturor instituţiilor cultural-educative de la oraşe şi sate, indiferent de subordonare, a uniunilor şi asociaţiilor de creatori", colaborând cu organizaţiile de partid din cadrul respectivelor instituţii, în scopul asigurării îndeplinirii politicii culturale a partidului[19].

În ceea ce priveşte cenzura, ca urmare a hotărârii CC de desființare a Comitetului pentru Presă şi Tipărituri, s-a procedat la împărţirea atribuţiilor

[18] *Ibidem*, p. 16.
[19] Comisia Prezidenţială pentru analiza dictaturii comuniste din România, *Raport final*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2007, p. 36.

în două direcţii. Răspunderea pentru conţinutul politic şi ideologic a fost delegată la nivel instituţional prin constituirea unor comisii speciale în Radioteleviziune şi colegii de redacţie în presă, formate din activişti de partid şi reprezentanţi ai conducerii instituţiei. Aceste noi organisme deveneau responsabile pentru" conţinutul politic şi ideologic" al publicaţiilor, emisiunilor, spectacolelor, filmelor etc. În al doilea rând, Nicolae Ceauşescu personal decide că un organism central care să supravegheze întreaga activitate a acestor comisii şi comitete era în continuare absolut necesar, atribuindu-i CCES acest rol. Argumentul lui Ceauşescu pentru necesitatea menţinerii unui control strict şi centralizat al publicaţiilor semăna cu o descriere de tip orwellian a funcţionării cenzurii: „ Nu putem lăsa această activitate chiar aşa la voia întâmplării. Libertate, libertate dar în toată lumea există un control asupra tuturor publicaţiilor"[20].

Impus României prin forţa armatelor de ocupaţie, totalitarismul marxist-leninist nu putea – şi nici nu intenţiona – să revoluţioneze ceva. Cu atât mai puţin în cultură şi artă sau în literatură. Obiectivele sale fuseseră – încă de la început – circumscrise către cu totul alte zone de interes căci „gnoza marxistă, convertită în religie de stat, urmărea exercitarea unui control total". Similar cu tot ceea ce avea să se petreacă şi în celelalte regimuri comuniste totalitare, comunismul românesc iniţia, încă de la începutul instaurării lui, o brutală şi aberantă acţiune de distrugere sistematică a culturii, de întunecare definitivă a istoriei, miturilor, artei, a credinţelor şi în general a întregii spiritualităţi, adică a acelor elemente constitutive şi determinante, singurele care despart civilizaţia de barbarie. Dar nici agresivitatea şi nici aroganţa specifică celor ce se pretindeau unici purtători ai progresului, nici teroarea sălbatică declanşată încă din primii ani nu reuşeau să atenueze endemica spaimă a dictaturii faţă de inexprimabilul şi ireprezentabilul adăpostit în enigmatica fiinţă umană, faţă de acel misterios „ceva", care continua să existe ca un inalienabil al libertăţii în eminenţa faptelor spiritului, altfel spus ale culturii şi artei[21].

Marxismul-concluzionase la vremea lui Karl Popper –, în concordanţă deplină cu teza ce-l fundamentează (capitalismul nu poate fi reformat, ci doar distrus!), a fost dintotdeauna lipsit de orice componentă constructivă. Într-adevăr, potenţialul său distructiv va depăşi şi cele mai catastrofice previziuni. Pe temeiurile pretinsului concept al claselor antagonice, în relaţiile interumane este impusă vigilenţă gândirii şi atitudinii revoluţionare; adică delaţiunile, violenţa şi ura viscerală. Prin urmare, aşa-

[20] *Ibidem*.
[21] Ilie Rad, *Limba de lemn în presă*, Bucureşti, Editura Tritonic, 2009, p. 76.

zisul „discurs revoluţionar” nu va fi altceva decât o penibilă colecţie de invective grosiere şi exprimări înveninate, îndemnând la violenţă şi ură, la demascare, la înfierări şi la o insaţiabilă obsesie a stârpirii duşmanilor poporului. De unde şi sentimentul de coşmar şi nebunie ce va cuprinde nu numai societatea, ci şi întregul partid, pentru că, până la urmă, nimeni nu avea cum să ajungă la înţelegerea – de altfel a unor inexistente raţiuni – pe care se dorea întemeierea acţiunilor” imensei maşini de zdrobit şi ucis”[22].

Agitaţia şi „vigilenţa revoluţionară” vor tulbura şi vor distruge cultura, artele, ştiinţa, învăţământul. „Toxicitatea” discursului comunist – depăşind toate limitele suportabilului – instaura o generalizată stare de suspiciuni paranoide, nesfârşite confruntări şi violenţe, cuvintele de ordine fiind strategie, tactică, luptă, fronturi, bătălii, atacuri, putrefacţia poeziei, idei duşmănoase, toate ilustrând cât se poate de limpede esenţa distructivă a marxism-leninismului. Astfel s-a conturat – din ce în ce mai limpede – una dintre cele mai importante instituţii ale totalitarismului: limba de lemn[23].

Perceperea comunismului ca un imperiu al raţionalităţii reci, în care oamenii se transformă în maşini, poartă înainte de toate pecetea unei mari tradiţii literare a proiectelor sociale utopice şi a polemicilor antiutopice, căci în perioada *Războiului Rece*, Occidentului îi era refuzată o experienţă nemijlocită a comunismului sovietic. Această tradiţie literară duce de la Platon, prin Thomas Morus, Saint-Simon şi Fourier, până la Zamiatin, Huxley şi Orwell. În această tradiţie, societatea utopică este descrisă, fie pozitiv, fie negativ ca una raţionalizată în întregime, funcţionalizată, rigidă, în care toţi membrii au o funcţie bine circumscrisă, în care întreaga viaţă de zi cu zi a fiecăruia e strict reglementată. Că orice abatere e exclusă nu înseamnă că ea este neapărat şi interzisă, ci mai degrabă că abaterea în genere e de neconceput într-o societate utopică, de vreme ce, în această societate, toţi membri ei sunt la fel de lămuriţi, gândesc cu toţii logic, toţi sunt capabili să dobândească înţelegerea că potrivit necesităţii întemeiate raţional, trebuie să acţioneze aşa, şi nu altfel. În societatea utopică nu există nicio constrângere în afara celei logice şi, de aceea, nu există nici un motiv raţional de abatere de la programul social. Logosul întrupat într-o astfel de societate utopică e însă logosul necontradictoriu, coerent, raţionalist al ştiinţei – nu logosul paradoxal, intim contradictoriu al filozofiei[24].

Societatea totalitară comunistă e descrisă ca una organizată în întregime raţionalist, ca domnia neîngrădită a logocentrismului, mai ales în

---

[22] *Ibidem*.
[23] *Ibidem*, p. 77.
[24] Boris Groys, *Post-scriptumul comunist*, Cluj-Napoca, Editura Idea Design& Print, 2009, p. 60.

scrierile antiutopice, în criticile utopiilor. Antropologia modernă nu mai situează omul între fiară şi zeu, precum în trecut, ci între animal şi maşină. Autorii mai vechilor utopii aveau tendinţa de a sublinia maşinalul din om pentru a face cât mai netă deosebirea dintre acesta şi animal, deoarece vedeau animalicul drept cel mai mare pericol pentru om. Autorii mai recentelor antiutopii au subliniat, dimpotrivă, animalicul, pasionalul, instinctivul din om pentru a-l deosebi mai net de maşină, căci ei vedeau maşinalul din om drept un pericol mai mare decât animalicul din acesta. Potrivit acestei antropologii, opoziţia la constrângerea logicii reci, maşinale poate veni numai din sursele iraţionalului, de dincolo de raţiune, din domeniul sentimentelor, care nu pot fi înlăturate cu argumente, care rămân imune la ceea ce e logic, pentru că sunt de la bun început ambivalente şi contradictorii. Dorinţa sexuală şi iubirea sunt, de regulă, cele care îi provoacă pe eroii romanelor antiutopice să se opună logicii constrângătoare a unei societăţi utopice absolut raţionalizate. Scrierile teoretice îndreptate împotriva proiectului social utopic nu aduc, în fond, alte argumente decât romanele antiutopice. Când vrea să ironizeze idealul existenţei securizate într-o societate perfectă, Nietzsche apelează la dorul de moarte al omului. Bataille vorbeşte despre exces, eros şi sărbătoare ca surse ale suveranităţii – izvoare pe care societatea comunistă vrea să le sece în numele organizării raţionale a procesului social de producţie, fără însă a reuşi[25].

În contextul celor menţionate până acum observăm că ambiguităţile discursului comuniştilor români asupra liberalizării în cultură devin chiar mai evidente după momentul de solidaritate naţională de care beneficiază partidul – şi Ceauşescu personal în august 1968. Întâlnirea conducerii PCR cu membrii conducerii Uniunii Scriitorilor, la 6 noiembrie 1968, pare să anunţe la nivelul discursului politic faţă de intelectuali, momentul de sfârşit al unei liberalizări abia începute. Ceauşescu vorbeşte, cu această ocazie, despre obligaţia scriitorilor de a nu confunda „coexistenţa paşnică între state" – un deziderat proclamat de propaganda oficială a partidului – cu „coexistenţă ideologică", inacceptabilă din punctul său de vedere[26].

Importanţa pe care regimul Ceauşescu o acordă prezervării monopolului ideologiei sale ca unică interpretare legitimă a adevărului naţional devine manifestă aşa cum am mai menţionat odată cu formularea „ Tezelor din iulie" 1971 şi iniţierea „minirevoluţiei culturale". Mesajul politic al tezelor, considerat de mediile literare şi artistice ca o reîntoarcere

[25] *Ibidem*.
[26] Arhivele Naţionale ale României, *PCR şi intelectualii în primii ani ai regimului Ceauşescu (1965-1972)*, Bucureşti, 2007, p. VII.

brutală la practicile realismului socialist, a fost consemnat în istoriografia românească drept momentul de sfârşit al perioadei liberale a regimului Ceauşescu[27].

În iulie 1971 au fost luate o serie de măsuri elaborate de Comitetul Executiv al Comitetului Central al Partidului Comunist Român, măsuri privind întărirea activităţii politico-ideologice şi cultural-educative. Documentul pe care îl voi prezenta mai jos este o mărturie în plus asupra contextului politic, cultural şi ideologic în care se afla România comunistă în luna iulie 1971:

„1971, iulie 9. Protocolul Şedinţei Secretariatului C.C. al P.C.R, referitoare la îmbunătăţirea activității politico-ideologice şi cultural-artistice.

PROTOCOL Nr. 11 al şedinţei Secretariatului din ziua de 9 iulie 1971[28]

Au participat tovarășii: Nicolae Ceauşescu, Manea Mănescu, Paul Niculescu-Mizil, Gheorghe Pană, Dumitru Popescu, Mihai Gere, Ion Iliescu, Vasile Patilineţ.

Au fost invitaţi tovarășii: Virgil Trofin şi Dan Marţian.

Şedinţa a început la orele 8,30 şi s-a terminat la orele 10,00.

A prezidat tovarășul Nicolae Ceauşescu.

Secretariatul C.C. al P.C.R. a hotărât elaborarea unui plan de măsuri pentru îmbunătățirea activității politico-ideologice şi cultural-educative, pe baza următoarelor propuneri ale tovarăşului Nicolae Ceauşescu:

1. Editarea unei culegeri sintetice, pe probleme, conţinând pasaje din documentele de partid care să ofere o imagine clară a orientării ideologice a partidului nostru în principalele domenii de activitate;

- elaborarea unor lucrări teoretice, sub conducerea directă a Secretariatului C.C. al P.C.R., care să dezvolte tezele de bază ale politicii şi ideologiei partidului nostru. Aceste lucrări vor fi considerate ca documente de partid.

2. Pe baza propunerilor de măsuri prezentate de tovarăşul Nicolae Ceauşescu şi adoptate de Comitetul Executiv al C.C. al P.C.R. în cursul lunilor august-septembrie a.c., vor avea loc adunări generale deschise ale organizaţiilor de bază ale partidului şi plenare cu activul ale comitetelor de partid pe întreprinderi, unităţi agricole, instituţii, comune, oraşe, municipii şi

[27] *Ibidem*.

[28] Direcția Arhive Naţionale Istorice Centrale, *fond CC al PCR – Cancelarie*, dosarul nr. 82/1971, f. 2-6.

județe. În toate adunările se vor analiza aspectele concrete ale desfăşurării activităţii politico-ideologice şi educative şi se vor adopta programe de măsuri;

Comitetul Central al U.T.C., Consiliul Central al U.G.S.R. vor dezbate temeinic, în plenare organizate în cursul lunii septembrie a.c., problemele muncii politico-educative şi vor adopta programe de măsuri corespunzătoare;

În săptămâna 12-17 iulie se vor organiza dezbateri la ministere şi instituţii centrale, în şedinţe lărgite ale comitetelor de partid şi ale colegiilor, în legătură cu expunerile tovarăşului Nicolae Ceauşescu la şedinţa Comitetului Executiv şi a guvernului de analiză a realizării planului de stat pe semestrul I 1971 şi la consfătuirea de lucru a activului de partid din domeniul ideologic şi al activităţii politice şi cultural-educative;

În perioada august-septembrie, în ministere şi organizaţii centrale se vor dezbate cu toţi salariaţii măsurile de îmbunătăţire a pregătirii politico-ideologice a cadrelor din aparatul de stat şi de ridicare a spiritului partinic în activitatea acestora;

De asemenea, se vor organiza dezbateri la uniunile de creaţie şi la filialele acestora cu toţi membrii acestor uniuni.

3. Să se revadă structura politico-organizatorică a unităţilor Ministerului Afacerilor Interne şi a Consiliului Securităţii Statului pentru a se asigura desfăşurarea unei activităţi politico-educative unitare, pe baza unui plan central, a cadrelor din Miliţie şi Securitate.

4. Reorganizarea conducerii Comitetului de Stat pentru Cultură si Artă şi îmbunătăţirea structurii şi compoziţiei de cadre a C.S.C.A.;

Până la 1 septembrie să se revadă şi să se înainteze, spre aprobare, Secretariatului C.C, planul traducerilor de cărţi străine, al importului de filme, precum şi repertoriul instituţiilor teatrale şi muzicale pe stagiunea 1971-1972;

Se vor lua măsuri pentru revederea planurilor editoriale în curs de elaborare şi tipărire;

Se va înainta Secretariatului C.C. al P.C.R. un plan tematic pentru lucrări literare şi artistice, piese şi scenarii de filme care să fie comandate creatorilor;

Se vor lua măsuri de îmbunătăţire a orientării politico-educative a activităţii din cluburile muncitoreşti, case de cultură şi cămine culturale, asigurându-se un sistem unitar de îndrumare a acestor instituţii, indiferent de apartenenţă lor.

5. În cursul lunii iulie a.c. se vor lua măsuri pentru întărirea conducerii Ministerului Învăţământului; reorganizarea direcţiilor educative şi de ştiinţe sociale prin crearea unui sector special, încadrat cu activităţi de partid, coordonat de un ministru adjunct, care să răspundă de pregătirea

politică şi ideologică a cadrelor didactice, elevilor şi studenţilor, şi care să lucreze sub conducerea directă a C.C. al P.C.R.;

Se va constitui un colectiv special care să analizeze sistemul predării ştiinţelor sociale în învăţământul de toate gradele şi în termen de o lună să prezinte propuneri pentru îmbunătăţirea planurilor şi programelor de predare a ştiinţelor sociale şi a compoziţiei cadrelor didactice de la această disciplină în noul an şcolar;

Se vor prezenta propuneri pentru reorganizarea Facultăţilor de Filozofie, prin unirea colectivelor de la Universitate şi Academia „Ştefan Gheorghiu", prin îmbunătăţirea planurilor şi programelor de învăţământ şi a sistemului de recrutare a studenţilor. Vor fi elaborate măsuri similare de îmbunătăţire a activităţii celorlalte facultăţi de ştiinţe umaniste şi a instituţiilor de artă.

6. Se vor lua măsuri de îmbunătăţire a structurii Academiei de învăţământ social-politic „Ştefan Gheorghiu" şi a planurilor şi programelor de învăţământ, a criteriilor de recrutare a cursanţilor, în vederea pregătirii de cadre necesare organelor de partid şi pentru domeniul ideologic;

Reorganizarea şcolilor interjudeţene de partid, din toamna acestui an, cu doua secţii: una pentru pregătirea cadrelor de partid şi ale organizaţiilor de masă şi alta pentru cadre de stat şi din economie;

Se vor face propuneri pentru înfiinţarea unei şcoli centrale de pregătire a cadrelor de conducere din aparatul de stat şi din economie.

7. Se va elabora o hotărâre a Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R., prin care să se interzică promovarea în funcţii de conducere pe linie de partid, de stat, în învăţământ şi cercetare, a cadrelor care nu au efectuat un anumit stagiu în funcţie în profesia lor de bază.

8. În domeniul presei:

Se vor lua măsuri pentru întărirea conducerilor redacţiilor cotidiene centrale şi locale, a publicaţiilor periodice cultural-artistice;

Se vor lua măsuri pentru întărirea conducerii Direcţiei Presei şi îmbunătăţirea compoziţiei de cadre;

Se vor lua măsuri pentru eliminarea cadrelor necorespunzătoare de la Radio-televiziune, pentru întărirea muncii de partid în această instituţie şi constituirea unui grup de control intern care să îndepărteze toate programele şi emisiunile ce nu corespund obiectivelor politico-educative ale partidului;

Se va organiza un curs, cu durata de 1 an, la Academia „Ştefan Gheorghiu" (cursuri de zi şi serale) pentru redactori din presa centrală şi locală, a cărui absolvire va constitui o condiţie pentru angajarea sau menţinerea lor în presă.

Cursuri de pregătire pentru redactori din presa locală se vor organiza şi la şcolile de partid interjudeţene.

Toate redacţiile îşi vor întocmi planuri proprii de măsuri pentru aplicarea în viaţă a indicaţiilor conducerii partidului cu privire la ridicarea activității politico-ideologice.

9. În domeniul muncii politice de masă:

Se vor elabora recomandări pentru îmbunătăţirea muncii politice de masă din întreprinderi şi de la sate – asigurând conducerea unitară a tuturor acţiunilor din partea organizaţiilor de partid. Se vor lua măsuri pentru extinderea mijloacelor moderne de agitaţie politică (gazete de perete unice, gazete satirice, panouri, diagrame, vitrine şi alte forme ale agitaţiei vizuale; centre documentare şi puncte de consultaţii; vor fi reactivizate staţiile de radioficare în fabrici, la sate şi în oraşe mici). Se va asigura folosirea televiziunii interne din uzine pentru munca politică de masă.

Se vor prezenta propuneri de măsuri privind munca politică-educativă în rândurile naţionalităţilor conlocuitoare.

Se vor lua măsuri de sprijinire şi îndrumare a organizaţiilor de partid în vederea îmbunătăţirii conţinutului tematic şi a bunei pregătiri a adunărilor de partid pentru transformarea lor în forumuri active de dezbatere a principalelor probleme ale muncii de partid, pentru creşterea spiritului critic şi autocritic, a combativităţii comuniştilor, pentru creşterea rolului lor educativ. Se va asigura prelucrarea în adunările de partid a principalelor hotărâri ale conducerii partidului şi a legilor ţării - în vederea cunoaşterii lor de masa membrilor de partid si a aplicării lor în viaţă.

Se vor prezenta Secretariatului propuneri de îmbunătăţire a sistemului de instruire a organelor şi aparatului de partid.

10. Se va constitui un colectiv al Secretariatului C.C. al P.C.R. care va începe redactarea raportului pentru plenara C.C. al P.C.R. asupra activităţii ideologice.

11. Secţia Organizatorică a C.C. al P.C.R. va lua măsuri pentru mai buna organizare şi urmărire a aplicării hotărârilor de partid. Secţia Organizatorică şi Secţia Cancelarie ale C.C. al P.C.R. vor lua măsuri de editare şi difuzare a unei culegeri, cuprinzând principalele hotărâri de partid.

12. Deplasarea membrilor Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R., a activiştilor C.C. al P.C.R. pentru controlul şi îndrumarea comitetelor judeţene de partid se va face numai pe baza unei instruiri prealabile. Convocarea ședințelor de birou sau secretariat ale comitetelor judeţene de partid, de către tovarăşii care se deplasează în judeţe, se va face numai cu aprobarea Secretariatului C.C. al P.C.R”.

BIBLIOGRAFIE

Arhivele Naţionale ale României, *PCR şi intelectualii în primii ani ai regimului Ceauşescu (1965-1972)*, Bucureşti, 2007.

Comisia Prezidenţială pentru analiza dictaturii comuniste din România, *Raport final*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2007.

„Cuvânt înainte", în *Expoziţia anuală de grafică, catalog*, Bucureşti, Muzeul de Artă al RSR, 1970.

Deac, Mircea, „Grafica – 1969", în *Arta Plastică* (Bucureşti), 1969, nr. 5.

Direcţia Arhive Naţionale Istorice Centrale, *fond CC al PCR – Cancelarie*, dosarul nr. 82/1971.

Frunzetti, Ion, „Expoziţiile regionale 1970. Bucureşti, pictura", în *Arta Plastică* (Bucureşti), 1971, nr. 2.

Groys, Boris, *Post-scriptumul comunist,* Cluj-Napoca, Editura Idea Design& Print, 2009.

Jianu, Ionel, „Sculptura de monumente în Expoziţia de stat a artelor plastice", în *Arta Plastică* (Bucureşti), 1969, nr. 5.

Oţetea, Andrei, „Dezvoltarea ştiinţei istorice româneşti după 23 august 1944", în *Studii. Revistă de istorie* (Bucureşti), anul XII, nr. 4 (1959).

Popescu, Mircea, „Unele probleme ale picturii în expoziţia anuală de stat – 1959", în *Arta Plastică* (Bucureşti), 1967, nr. 5.

Rad, Ilie, *Limba de lemn în presă*, Bucureşti, Editura Tritonic, 2009.

Schileru, Eugen, Constantin, Paul, „Expoziţia anuală de grafică – 1967 (grafica de şevalet şi afişul)", în *Arta Plastică* (Bucureşti), 1968, nr. 1.

O descriere geografică a teritoriului oraşului Arad la data de 14 iunie 1956, oglindită într-un document de arhivă

A Geographical Description of the Territory of the City of Arad on June 14, 1956, Reflected By an Archive Document

Eugeniu CRISTE
Colectivul Monografic Arad

Abstract
In the autumn of 2004 (Arad City Hall had a new mayor, who promised a lot), following a regular check at the Arad City Hall archive, the author has found in the basement of the building, a real 'treasure' – heritage documents from the 18th-20th centuries. Wrapped in red flag canvas, with the written note 'STATE SECRET', there was 'THE HISTORICAL-GEOGRAPHICAL DESCRIPTION OF THE CITY OF ARAD, OF THE DISTRICT OF ARAD, OF THE DISTRICT OF LIPOVA, OF THE DISTRICT OF INEU, OF THE DISTRICT OF CHIADU, OF ARAD REGION' mentioning the date (14 JUNE 1956). The document included already known facts and information, printed with a new terminology, specific to the new era.

Keywords*: document, Arad City hall, description, history, geography.*

În toamna anului 2004 (Primăria Arad avea un nou primar, care promitea multe), în urma unui control obişnuit la arhiva Primăriei Arad, am găsit, în subsolul clădirii, o adevărată „comoară" – documente de patrimoniu din secolele XVIII-XX. Printre documentele legate în pânză de drapel roşie, cu menţiunea „SECRET DE STAT", era „DESCRIEREA ISTORICO-GEOGRAFICĂ A ORAŞULUI ARAD, A RAIONULUI ARAD, A RAIONULUI LIPOVA, A RAIONULUI INEU, A RAIONULUI CHIŞINEU CRIŞ, A REGIUNII ARAD", cu menţionarea datei (14 IUNIE 1956). Îmi imaginam lucruri fascinante – Dezamăgire! Nu erau decât lucruri reluate, repetate sub o nouă terminologie, specifică epocii noi, comunisto-sovietică, evreiască, maghiară, românească etc. Informaţiile aveau caracter militar, trecute la SECRET DE STAT pentru a nu ajunge în mâinile „duşmanului de clasă" sau a celor care doreau războiul. Istoria era roslerianã, dar flora, fauna, apele, drumurile erau la fel.

Pentru edificare, redau mai jos DESCRIEREA GEOGRAFICĂ A TERITORIULUI ORAŞULUI ARAD, descriere purtând data 14 iunie 1956.

Relieful

Teritoriul oraşului Arad, cât şi suprafaţa înconjurătoare este câmpie, o prelungire a câmpiei Tisei.

Solul terenului are o adâncime de 1-2,50 m, compoziţia fiind diferită, astfel o parte dinspre cartierul Sânnicolau Mic şi spre cartierul Micălaca, este argilos-nisipos, în cartierul Gai, solul este podzolic, iar în cartierul Pârneava solul este cernoziom.

Solul în general are fertilitate categoria I.a.

Structura geologică a subsolului este variată, formată din diferite straturi de nisip, argilă, mamă, gresie şi lut galben.

Panza de apă din cauza structurii solului se găseşte la adâncimi foarte variate, în orice parte a oraşului, la o distanţă de 10-20 m.

Nivelul apelor subterane freatice variază în urma precipitaţiilor, în aşa măsură că dacă nivelul Mureşului ajunge la faza II.a. la 500 mm, în cazul acesta nivelul apei în fântâni (puţuri) se ridică în unele locuri, ca în cartierul Mureşel şi Micălaca, până aproape la nivelul pământului, totodată şi pivniţele se inundă din cauza infiltraţiilor.

La o adâncime de 300 m şi mai în jos, se găsesc ape termalizate cu temperatura de 28° C şi gaz metan; pe lângă bogăţiile de gaz metan în subsolul câmpiei arădene, se mai găsesc materii le construcţie, ca nisip dur-grăunţos necesar industriei de ceramică şi pentru construcţii.

În lunca Mureşului pe prundiş se găseşte nisip bun pentru construcţii în cantităţi mari, rezultat al aşezării râului Mureş.

Pentru fabricarea de cărămidă şi ţiglă, se foloseşte argilă din cartierele Poltura, Câmpul Liniştei, Gai şi Pârneava.

Vegetaţia

Suprafaţa totală a oraşului Arad este de 23.737 ha, din care intravilan 3.170 ha şi extravilan 20.666 ha; din totalul suprafeţei oraşului 1.796 ha este neproductiv.

Vegetaţia se împarte după cum urmează:

- culturi 14.805 ha.

- fâneţe total 1.198 ha din care în cartierul Gai, 808 ha.

- grădini total 106 ha, din care în cartierul Pârneava 45,33 ha, în cartierul Sânnicolau Mic 15,56 ha, în cartierul Mureşel 12,74 ha şi în cartierul Aradul Nou 4,64 ha.

- lăstăriş total 13 ha, din care în cartierul Gai 11 ha, în cartierul Mureşel 1,10 ha şi în cartierul Aradul Nou 0,90 ha.

- livezi în total 75 ha, din care în cartierul Micălaca 27,62 ha, în Gai 24 ha, în Aradul Nou 12,64 ha, în Mureşel 6,74 ha şi în cartierul Pârneava 4 ha.

- păşuni total 1.327,60 ha, din care în cartierul Gai, 629,38 ha, în Aradul Nou 269,27 ha, în Micălaca 250,71 ha, 137,94 ha, în cartierul Sânnicolau Mic, în Pîrneava 40,30 ha.

- vii total 214 ha, din care: în Aradul Nou 162,99 ha, Pîmeava, la Ferma de stat Ceala 21,42 ha, la Gospodăriile Anexe 12,04 ha, în Micălaca 5,90 ha, la Grădişte 5 ha şi la particular 27,59 ha.

O parte sud-vestică a terenului aparţinătoare oraşului Arad este acoperită cu păduri, pădurea Bodrogul Nou care se află situată la o distanţă de 200 m de la cartierul Pîrneava, pe partea dreaptă a Mureşului, fiind scăldată de Mureş pe toată suprafaţa. Suprafaţa totală a pădurii Bodrogul Nou este 1.132 ha.

Drumurile şi potecile existente au o suprafaţă de 46 ha; se mai găseşte un eleşteu cu numele de Moltăreţ, cu o suprafaţă de 27 ha pământ arabil.

Foioasele au o suprafaţă de 1.132 ha în vârstă de 30 de ani, densitatea pe m.p. 09, numărul mediu al arborilor este de 500 pe ha la diametrul mediu de 20 cm.

Dintre esenţele de foioase, stejarul ocupă 550 ha, plopii 160 ha şi diverse esenţe tari 466 ha.

Pe partea dreaptă a pădurii începând de la aeroportul civil este drumul comunal Arad-Bodrog, care de la Ferma de stat Ceala traversează pădurea, până la satul Bodrog, acest drum vara este practicabil pentru orice vehicul, dar este desfundat pe timp ploios şi iarna.

Paralel cu drumul comunal Arad-Bodrog spre dreapta la 3 km distanţă se află linia CFR Arad-Pecica.

În pădurea Bodrogul Nou paralel cu drumul comunal Arad-Bodrog mai sunt drumuri transversale, în diferite distanţe, sunt practicabile pentru orice vehicul când timpul permite.

În pădure nu există niciun mijloc de exploatare, dar se poate exploata material de lucru şi de construcţie rurală, lemne de foc, cantitatea ce se poate exploata anual este de 2500 m.c. masă lemnoasă.

Cursurile de apă

Râul Mureş intră în oraşul Arad în partea de sud-est a oraşului în apropierea cartierului Micalaca, curgând prin oraş spre sud-vest, spălând pădurea Bodrogul Nou; în apropierea comunei Bodrogul Vechi părăseşte oraşul. Lăţimea apei Mureşului variază între 100-150 m, adâncimea 50-400

cm. Viteza medie de curgere a râului este de 5,4 km/h în faza I; în faza II – 6,40 km/h, iar în faza III de 7,2 km/h. Faza I a Mureşului este la cota min 450 cm; Faza II a Mureşului este la cota min 500 cm; Faza III a Mureşului este la cota min 600 cm. Natura fundului prezintă varietăţi, în mare parte nisip fugitiv, prundişuri de pietriş şi balast. O mare parte a malurilor sunt aluvionare din marnă, loess şi 2-10% nisip.

Înălţimea malurilor variază între 420-630 cm, malul drept al Mureşului la podul CFR Arad-Timişoara este de 480 cm, în centrul oraşului 550 cm, la podul Traian, care leagă oraşul cu cartierul Aradul Nou, 672 cm, înalt, la capătul Fabricii de Zahăr şi până la pădurea Bodrogul Nou variază între 410-440 cm, iar malul stâng al râului, la Sânicolau Mic, 410 cm, la Subcetate, variază între 500-600 cm, la Mureşel, malul este de 450-500 cm, de la Mureşel mai jos malul este între 500-800 cm înălţime.

Toată porţiunea malului drept este îndiguită, la podul Timişoara înălţimea digului este de 4 m, în centrul oraşului 2 m, la podul Traian 3 m, paralel la partea dreaptă a pădurii Bodrogu Nou digul are 280 cm, iar coroana digului este de 738 cm.

Partea stângă a râului Mureş este îndiguită până la întretăierea canalului Ţiganca, înălţimea digurilor la Sânnicolau Mic e de 380 cm, la podul CFR Arad-Timişoara 320 cm, la Subcetate 150 cm şi de la Mureşel până la intrarea canalului Ţiganca în Mureş, variază între 150-260 cm.

Malurile Mureşului nu sunt plantate cu arbori, sunt numai pomi crescuţi întâmplător.

Perioadele când creşte nivelul apei sunt iarna şi începutul primăverii, ianuarie-mai şi toamna între octombrie-noiembrie.

Nivelul maxim la inundaţii e din anul 1932, a fost 618 cm, care corespunde azi cu 738 cm.

Inundaţiile artificiale nu pot fi produse în teritoriul oraşului, doar în cazul când Mureşul are peste 600 cm şi digul este tăiat.

Oraşul este legat cu cartierul Subcetate cu pod plutitor şi cu cartierul Aradul Nou şi Sânicolau Mic cu podul Traian.

Trecerea peste Mureş este posibilă prin vaduri numai când vara este secetoasă, este posibilă trecerea de la podul CFR Arad-Timişoara, spre oraşul Arad la distanţă de 300 m; în cazul acesta adâncimea este 50-100 cm, fundul cu nisip fugitiv, malul este drept, şoseaua se află la 1,5 km, spre N, se poate trece călare şi pe jos; în dreptul uzinei de apă se poate trece cu căruţa, cu tancuri, aici variază între 50-70 cm, malul este costiş, şoseaua la 500 m spre N; mai există vaduri între fabrica Teba şi Fabrica de zahăr, malul e drept, şoseaua la 300 m.

Apa Mureşului îngheaţă în decembrie-februarie, când frigul este sub 15 grade, grosimea gheţii este între 20-40 cm, suportă 2000 kg, poate fi trecut cu maşini, căruţe, călare şi pe jos.

Locuitorii nu folosesc apa din Mureş decât pentru adăpatul vitelor, irigaţii, întreprinderile pentru irigat, fabrica de zahăr pentru spălarea sfeclei de zahăr.

Pe râul Mureş nu sunt instalaţii de mori şi hidrocentrale.

În centrul oraşului Arad este situat un lac pe partea dreaptă a Bulevardului Republicii, lângă canalul Mureşului mort şi păduricea oraşului; lacul nu este alimentat de nici o apă, are izvoare.

Suprafaţa totală a lacului este de 8826 metri pătraţi, adâncimea variază intre 100-150 cm, natura fundului apei: mâlos, vegetaţii sunt în lac în afară de papură.

În pădurea Bodrogul Nou se găseşte un eleşteu, Hada-Arad cu suprafaţa de 27 ha, fundul este nămolos, are o adâncime medie de 100-150 cm; ca vegetaţie, se găseşte în apă: păpuriş, trestie şi iarbă de apă. Peste eleşteu vaduri nu sunt când vara este secetoasă, eleşteul este alimentat cu apă din Mureş, trecerea prin eleşteu în timpul verii este posibil numai cu bărci, în timpul iernii, regimul de îngheţ este identic cu Mureşul.

În raza oraşului există un pod plutitor care leagă centrul oraşului cu cartierul Subcetate, circulaţia astfel este asigurată pentru pietoni; în afară de acest pod plutitor există în raza oraşului Arad 3 poduri plutitoare din care unul lângă podul Traian, 50 m spre fabrica de zahăr; capacitatea de transport în 8 ore este de 200 oameni; al doilea este la capătul fabricii de zahăr, are o capacitate pentru transportul publicului de 600 persoane în 8 ore; al treilea este în pădurea Bodrogul Nou, prin care excursioniştii traversează Mureşul, cu o capacitate de 900 persoane în 8 ore.

În afară de pod plutitor mai circulă pe râul Mureş 6 bărci cu motor, 34 bărci pescăreşti ale pescarilor sportivi; mai sunt în Arad 5 cluburi cu 8 secţii de canotaj dotate cu 149 bărci.

Podul plutitor (ponton) care leagă oraşul cu Cetatea, în faza a doua trebuie să fie scoase fiind ameninţate de a se rupe, la fel şi celelalte poduri plutitoare.

Clima

Temperatura medie anuală este +10,8 grade iar contrastele de temperatură variază între -30 grade din anul 1954 şi +39,7 grade în 1947.

Aceasta înseamnă că temperatura este potrivită, pentru înţelegerea vieţii vegetale, animale şi omeneşti este necesar să cunoaştem fiecare anotimp în parte.

Iarna. *Temperatura mijlocie este de -1,1 grade, în timpul iernii sunt zile destul de numeroase cu temperatură mai scăzută de -28,6 grade.*

Primăvara *este scurtă; temperatura mijlocie este +10,8 grade; în 1932 la sfârşitul lunii martie temperatura a fost -21,5 grade.*

Vara. *Temperatura mijlocie este de +22,1 grade, luna iulie este cea mai secetoasă.*

Toamna. *În general, este un anotimp lipsit de vânturi, cald, frumos şi plăcut, temperatura mijlocie este +11,5 grade, temperatura maximă în 1939 septembrie + 39,6 grade, iar în luna noiembrie după zilele senine şi calde urmează deodată zile ploioase şi reci, care vestesc îngheţul şi zăpezile iernii.*

Precipitaţiile *în anii 1950-1952 s-au înregistrat în medie 547,5 mm, în timp de 39 ore. Precipitaţiile maxime au fost înregistrate în noiembrie 1952, de 116,8 mm, în 166 ore.*

Lunile cele mai ploioase: din anii 1950-1952, au fost noiembrie, de 64,6 mm, în timp de 114 ore, luna mai, de 59,3 mm, în 38 de ore şi luna septembrie de 58,7 mm în timp de 39 de ore.

Lunile cele mai secetoase au fost din anii 1950-1952, luna iulie cu precipitaţie de 25,9 mm în 23 de ore, luna ianuarie cu 26,2 mm, în 35 de ore şi martie 29,5 mm.

Durata medie a precipitaţiilor din anii 1950-1952 a fost în 675 de ore, 547,5 mm, din care zăpada 122 ore şi de ploi 553 ore.

Media zilelor cu precipitaţii este de 28 de zile pe an.

Media lunară pe 5 ani a zăpezii: au fost în luna ianuarie 17 zile, zăpada având o grosime de 22,6 cm, în luna februarie 1952 a nins 9 zile, grosimea fiind 5,6 mm.

Data mijlocie a începutului căderii zăpezii în 1945-1949 a fost 28 noiembrie, iar începutul topirii zăpezii a fost 14 martie.

Vânturi *Vânt între anii 1950-1954 a fost dominant, sud-est 12,3% care a bătut în timp de 44,89 zile.*

Anotimpuri *în ce priveşte iarna, vântul dominant este sud-est, 13,6% în timpul de 12,24 de zile, în lunile decembrie, ianuarie şi februarie.*

Primăvara vânt dominant bate din sud-est, 13,4% în timp de 12,33 zile, în lunile martie, aprilie şi mai.

Vara vânt dominant bate din sud-est, 10,5% în timp de 9,67 zile, în lunile iunie, iulie şi august.

Toamna vântul dominant este din sud-est, 11,7% în timp de 10,65 zile, în lunile septembrie, octombrie şi noiembrie.

Pe luni şi pe zile cu vânturi: în ianuarie 28 zile, în februarie 21 zile, în martie 23 zile, în aprilie 29 zile, în mai 30 zile, în iunie 20 zile, în iulie 22

zile, în august 18 zile, în septembrie 20 zile, în octombrie 24 zile, în noiembrie 23 zile, în decembrie 29 zile.

Suprafaţa oraşului a crescut în mod treptat, prin alipirea comunelor Micalaca, Aradul Nou, Sânnicolau Mic, astfel în prezent are o suprafaţă de 23.836 ha din care 3.170 ha intravilan; oraşul este împărţit pe cartiere: Gai, Bujac, Şega, Poltura, Grădişte, Micălaca, Drăgăşan şi Pârneava, aşezate pe malul drept al râului Mureş, iar cartierele Mureşel, Subcetate, Aradul Nou şi Sânnicolau Mic pe malul stâng al Mureşului.

Oraşul este străbătut de artere principale de circulaţie, de şoseaua Oradea-Timişoara, Arad-Deva şi Arad-Pecica.

În oraş există 607 străzi, menţionăm că în anul 1954 numărul străzilor s-a redus de la 710 la 607 prin comasarea unor străzi şi în momentul de faţă sunt 607 străzi, cu o lungime de 288.650 km şi în suprafaţă de 4.989.029 mp, toate în intravilan, iar în extravilan există drumuri în lungime de 650,04 km cu o suprafaţă de 2.931.067 mp.

Din suprafaţa drumurilor sunt pavate 2,5% şi restul nu sunt pavate. Străzile sunt pavate 12%, restul nu sunt pavate, asfaltate 115.774 mp, piatră brută 184.820 mp, calâpuri 43.614 mp, pavele 72.023 mp şi macadam 68.291 mp. Lungimea trotuarelor total este 563.600 km cu o suprafaţă de 300.111 mp modernizate, iar cu zgură şi pământ 327.089 mp.

Densitatea locuitorilor pe km pătrat este de 45,79.

Numărul familiilor din localitate este de 30.647.

Suprafaţa totală la clădiri este de 1.384 ha.

Clădirile din oraş sunt construite din cărămidă, piatră, văiugă şi zgură.

Oraşul Arad este canalizat, majoritatea conductelor de canalizare sunt dimensiuni sub 1 m. Cele mai mari de 1 m se află în următoarele străzi:

- 100/150 cm: Calea Dimitrov de la strada Dorobanţilor până la canalul Mureşul mort, 1.500 met. lung. din beton.

- 70/105 cm: de la strada Pionierilor la colţul străzii Dimitrov şi până la colţul străzii Griviţei 800 m lungime din beton.

- 80/120 cm: strada Griviţei de la strada Pionierilor până la canalul Mureşul mort, 2000 metri lungime din beton.

- 90/135 cm: strada Delavrancea şi porţiunea din strada Ioan Calvin între Dimitrov şi Delavrancea 180 m lungime din beton.

- 90/135 cm: strada R. Veliciu (Beeethoven) 200 m lungime din beton.

- 80/135 cm: strada Mărăşeşti 800 lungime din beton.

- 70/105 cm: strada Oituz de la strada Dorobanţilor până la canalul Mureşul Mort 1.700 lungime din beton.

- 100/150 cm: Bd. Republicii cele două drumuri de margine de la colţ strada I. C. Frimu, până la canalul Mureşul Mort 1.500 m lungime din beton.

- 100 cm: piaţa Filimon Sârbu, partea dintre strada Meţianu de la colţul strada 6 Martie drept înainte până la colţul Piaţa şi strada Sava, 400 m lungime din beton.

- 100/150 cm: strada Moţilor până la stavila Mureş (Teba) 250 lungime din beton.

- 100/150 cm: strada Războieni colţ strada Vidra până la canal (spatele depoul de locomotive CFR) 600 lungime din beton.

Canalizarea fluvială în cartiere serveşte şi la scurgerea apelor menajere prin intermediul unor pristere (decantare) în cazurile când în aceste cartiere există numai canal pluvial şi nu există nici canal menajer (chone).

Oraşul Arad nu are colector principal; în partea estică a aeroportului civil se află o staţie de epuraţie cu mărime de 4 ha care se foloseşte pentru decantarea apelor.

Din anul 1953 există antoproiect, ca sarcină de proiectare, canalizarea generală a oraşului Arad şi staţia de epuraţie.

Ne-am reîntors în timp şi am putut face o comparaţie între ceea ce a fost Aradul în urmă cu 65 de ani. Oraşul s-a schimbat, la fel şi ocârmuirile. Dar noi, oamenii?

Lumea sălașelor din zona Aradului

The World of the Dwellings in Arad Area

András JANKÓ
Colectivul Monografic Arad

Abstract
The south of the Pannonian Plain, a vast geographical area in which our research area is located – Arad County – was occupied by the Turks in the second part of the 16th century. The Ottoman rule lasted 150 years, during which time the area was devastated. After the withdrawal of the Ottomans, the land remained almost depopulated; out of 150 settlements, only 50 still exists... Large uncounted and uncared agricultural lands extended between the settlements.

The dwellings are houses with isolated households located in the fields. They can be found especially in the southern part of the Pannonia Plain, in the region between the cities of Hódmezővásárhely, Szeged, Subotița and Arad.

Keywords*: fields, dwelling, household, Arad, peasants.*

Sudul[1] Câmpiei Panonice, vast areal geografic în care este situată și zona noastră – județul Arad – a fost ocupat de turci în a doua parte a secolului al XVI-lea. Stăpânirea otomană a durat 150 de ani, timp în care zona a fost devastată.

În 1680 Evlia Celebi, călător și istoric turc celebru, când a trecut prin Banat, a scris următoarele: „Nu este un pârâu a cărui apăsă fie potabilă, toate sunt colmatate, mocirloase, de care nici animalele nu se ating; nu este un copac în umbra căruia să te odihnești, doar tufișuri dese în care doar cu calul poți să te miști. Nu se vede nici o casă, nici urmă de om... Doar în unele locuri mai puțin umblate, unde nu treceau oști, întâlneai oameni mai numeroși, sau în zona unor cetăți.”

După retragerea otomanilor ținutul a rămas aproape depopulat; din 150 de localități au mai rămas doar 50...

Habsburgii au alungat turcii la începutul secolului al XVIII-lea. Ei au considerat regiunea eliberată ca fiind pradă de război și au creat o nouă entitate administrativă; Banatul Timișean, subordonat administrativ direct

[1] Prezentul studiu face parte din lucrarea Jankó András, *Az aradi tanyavilág*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2021.

cancelariei de la Viena. Au început repopularea zonei prin donarea de terenuri vaste unor vasali de încredere, celor care au luat parte efectiv la lupta contra turcilor, iar mai târziu au colonizat populație de etnie germană în zonă.

În scurt timp cei de la cancelarie și-au dat seama că moșiile erau prea mari și nu puteau fi controlate, gospodărite corespunzător, mai ales din punct de vedere economic. În consecință au început să vândă moșii mai mici persoanelor interesate, în general aristocraților, iar mai apoi întreprinzătorilor burghezi.

O altă metodă de repopulare a zonei a fost colonizarea. Colonizarea a fost făcută cu meticulozitate germană. Prima dată au fost căutate vetre de sate părăsite, (considerându-se că nu degeaba au fost alese acele locuri de către cei dinaintea lor), au fost angajați arhitecți care au întocmit planuri de case cu anexe gospodărești. Ulterior echipe de constructori au ridicat acele gospodării în locurile stabilite. Din această cauză sunt casele șvabilor așa de asemănătoare în satele colonizate, de fapt erau până când în timpurile moderne au fost modernizate și reînnoite.

Apoi a fost demarat procesul de recrutare a viitorilor coloniști. Aceștia trebuiau să fie oameni serioși, tineri căsătoriți, catolici. În fiecare grup de coloniști trebuiau să existe tot felul de ocupații, meseriași, etc. … Grupurile adunate au fost transportate cu vapoare pe Dunăre până la Zemun, lângă Belgrad, iar de acolo au fost preluate de căruțele armatei și transportate până la destinația finală din satele în care au fost repartizate. Acolo primeau casa, 24 ha de teren agricol și 6 ha de pășune. Au primit și animale de tracțiune și unelte.

Cu toate aceste măsuri între localități au rămas terenuri agricole întinse care nu erau ale nimănui și cărora nimeni nu le ținea socoteala. Însă perioada scursă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea până la începutul secolului al XIX-lea a fost relativ pașnică, numărul locuitorilor din regiune crescând considerabil. În această regiune de câmpie (pustă) cei care se ocupau cu creșterea animalelor aveau obiceiul ca în perioada de vară să țină animalele departe de vatra satului;în locurile în care se găsea pășune destulă. Ei au construit adăposturi pentru animale, dar și pentru păstori, viețuind acolo din primăvară până în iarnă. Aceste adăposturi erau denumite **szállás**, adică sălașe în traducere liberă.

Cu timpul în afara de îngrijirea animalelor au început să cultive cereale și legume în jurul sălașelor, iar după un timp și-au adus și familiile; nevestele și copii să locuiască afară, pe câmp. Văzând că pot să ocupe și să exploateze atâtea terenuri câte puteau să stăpânească,cu timpul tot mai mulți

oameni au ieșit pe câmpuri și au ocupat terenuri, construind case și anexe și astfel **szallas-ul** a devenit **tanya** (adică fermă în traducere).

Observând această oportunitate tinerii din familiile cu mulți copii, după ce s-au căsătorit, au ocupat locuri în zonele unde au găsit terenuri agricole fără stăpân pe care au construit adăposturi pentru ei și pentru animale, iar mai târziu s-au stabilit acolo definitiv. Muncind pământul din jurul casei au produs cele necesare traiului și și-au făurit un mod de existență stabilă, autonomă.

După ce n-au mai rămas terenuri fără proprietar lumea sălașelor s-a dezvoltat în continuare prin cumpărarea de terenuri. Dar tocmai această creștere, autonomia și independența oamenilor de la sălașe, a sărit cu timpul în ochii autorităților.

Prima oară la începutul secolului al XX autoritățile maghiare au comandat un studiu despre lumea sălașelor prin care au încercat să dovedească că oamenii sălașelor aleg acest mod de viață pentru a se eschiva de la obligațiile financiare. Au început să controleze acest fenomen, dar fără prea mult succes.

Dar ceea ce nu au reușit în prima jumătate a secolului al XX autoritățile, a reușit în a doua jumătate a secolului regimul comunist, iar mai apoi dezvoltarea tehnologică și globalizarea.

Sălașele sunt deci case cu gospodării izolate aflate pe câmpuri, printre lanuri. Pot fi întâlnite mai ales în partea de sud a Câmpiei Panonice, în regiunea cuprinsă între orașele Hódmezővásárhely, Szeged, Subotița (Subotica) și Arad.

În zona noastră, în județul Arad, când vorbim de sălașe ne referim la cele din zona localităților Pecica și Turnu. Dar după o analiză mai atentă constatăm că nu doar existau, dar încă mai există și în zilele noastre case izolate și sălașe care aparțin administrativ de municipiul Arad.

Am realizat acest lucru atunci când un prieten de la meu mi-a arătat cartea lui de identitate în care era consemnat domiciliul ca fiind situat în Arad, strada Câmpul Speranței nr..., adresă la care există și acum o casă; casa în care el s-a născut, a crescut și a trăit o mare parte din anii lui de viață.

Așa a început incursiunea mea în lumea sălașelor din zona orașului Arad.

Am abordat la început istoria lor, formarea modului de viață al sălașelor, iar apoi cu ajutorul unor sălășeni am trecut la aspecte concrete și am reconstruit, lumea oamenilor care trăiau în acest mod în jurul Aradului pe la începutul secolului al XX-lea.

Ajutat de povestitorul meu am reușit să cuprindem aproape 60 de familii care au trăit în perimetrul cuprins între Hanul de la Răscruce, pășunea de lângă satul Turnu și zona satelor Variașu Mic, Șofronea, Zimand, până în proximitatea actualului cartier Micălaca.

BIBLIOGRAFIE

Jankó András, *Az aradi tanyavilág*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2021.

Sălaşele de la Nădlac

The Dwellings of Nădlac

Prof. Mioriţa TOTOREAN
Colectivul Monografic Nădlac

Abstract
The study intends to describe a dwelling-type household, which were very common in the Nădlac-Pecica plain in the 19th and 20th century, until the beginning of the collectivization process. The second part of the study presents an imaginary story about a winter evening spent in the dwelling, using the local dialectal language.

Keywords*: plain, dwelling, household, Nădlac, peasants.*

Introducere

Nădlăcanii trecuţi de 50-60 de ani îşi amintesc cu nostalgie, dar şi cu multă durere în suflet, de sălaşele aşezate în jurul localităţii.

Cuvântul SĂLAŞ-SĂLAŞE provine din limba maghiară, „szállás". În *Dicţionarul limbii române* moderne acest termen este bine definit, deoarece are mai multe sensuri:

1. Adăpost unde cineva capătă găzduire vremelnică.
2. Construcţie rudimentară, făcută în câmp şi folosită ca adăpost vremelnic pentru oameni şi animale.
3. Locuinţă, casă, staul, grajd, culcuş.
4. Aşezare omenească, cătun, sat.
5. Mică aşezare de ţigani (nomazi); grupare de familii de ţigani (nomazi) sub conducerea unui vătaf.

Descrierea sălaşului

La sălaş, fiecare proprietar trăia împreună cu familia lui pe bucata lui de pământ ca într-un colţ de rai. Pământul dădea oamenilor harnici, plugarilor, aproape tot ce aveau nevoie. Ca să trăieşti bine la sălaş nu se cumpăra decât sare, chibrituri, petrol şi drojdie. Zahărul nu era chiar o necesitate, fiindcă fructele erau dulci şi la multe sălaşe se găseau şi stupi. Iama mai era necesară soda, ca să se facă săpun, iar bărbaţii aveau nevoie de smoală să ungă osiile căruţelor şi drob de sare pentru animale.

La sălaş se trăia între pământ şi cer, în linişte, fiecare plugar lucrând aşa cum a învăţat de la părinţi. La sălaş, plugarii erau oarecum izolaţi, fiecare familie trăind doar alături de animalele şi păsările ei.

Erau zile când nu întâlneai nici un vecin, fiecare văzându-şi de activitatea lui, dar zilnic îl întâlneai pe Dumnezeu. Priveau cerul să vadă cum va fi timpul în ziua respectivă. Se uitau la poziţia soarelui şi ştiau cât este ceasul. Vorbeau zilnic cu Dumnezeu, rugându-se atât pentru familia lor, cât şi pentru semănăturile şi animalele pe care le îngrijeau.

Sălaşele Nădlacului erau construcţii pe câmp atât pentru oameni, cât şi pentru animale, având caracter permanent. La sălaş locuiau atât vara, cât şi iama, în special familiile tinere, apte de muncă. Cei vârstnici predau gospodăriile tinerilor, iar ei, bunici deja, se mulau în sat şi aveau grijă de copiii de peste 6 ani care mergeau la grădiniţă şi la şcoală.

Roskos Ana cu vacile la sălaș (1970)

În general, sălaşele erau aşezate cam la mijlocul proprietăţii. Până la *duleu* (drum agricol) se mergea pe un *drumuţ*.

Un sălaş se compunea, de obicei, din două părţi: o parte era amenajată ca locuinţă pentru proprietari, care se numeau *gazdă* şi *găzdăriţă*, şi o parte amenajată ca adăpost pentru animale. Locuinţa se compunea, în general din „*casă*” (camera-dormitor), o cameră mare cu două geamuri orientate, în general, spre sud. Rareori ferestrele erau îndreptate spre vest sau spre est. În cameră se intra printr-o *tindă*. În partea opusă camerei era o cămară de alimente în care se intra tot din tindă. Toate sălaşele aveau *târnaţ* (o prispă sau un coridor deschis) sprijinit pe stâlpi de lemn.

Din târnaţ se intra în *şpaiţ* (bucătăria) aşezată alături de cameră, care avea un geam orientat spre aceeaşi parte cu cele două geamuri ale camerei

ori spre curte. Tot din târnaţ se intra în tindă. Urma uşa podului, care avea scara deasupra cămării. Cu aceasta se termina locuinţa pentru oameni.

Majoritatea sălaşelor, alături de locuinţa propriu-zisă, aveau lipit grajdul pentru cai şi vaci, iar la capătul târnaţului, opus şpaiţului se afla „*tartăul*" (o încăpere în care se pregătea mâncarea pentru animale), fiind aproape de grajd. În multe locuri, la capătul opus locuinţei se făcea o *colnă* (şură) cu destinaţia *plevărie*. Grajdurile, colna ş plevăria erau situate într-o clădire separată.

Tot o construcţie distinctă era *cotarca* (hambar, pătul pentru păstratul porumbului, sub care se aflau coteţele pentru porci. Lângă cotarcă se afla *şoprul,* în care era adăpostită căruţa şi alte unelte agricole: plug, rotiţe vânturătoare, meliţele etc.

Fântâna de la sălaş (1947)

Fiecare sălaş avea săpată o fântână cu *ghierm* (cumpănă), lângă care era un *valău* (jgheab de lemn sau, mai târziu, de ciment), în care se punea apă pentru adăpaul vitelor. Lângă fântână se afla şi scăldătoarea porcilor umbrită, de obicei, de nuci sau *frăgari* (duzi).

La Nădlac, sălaşele erau împrejmuite cu gard din leaţuri sau scânduri. În curte („*gredină*") se intra printr-un *căput* (poartă mare pentru căruţă) şi *uşiţă* (portiţă pentru oameni).

Gredina (curtea) avea o formă dreptunghiulară, o latură era sălaşul, alta cotarca, iar în gospodăriile mai mari o latură o formau acareturile: *iştalău* (grajd) pentru cai, altul mai mic pentru vaci, iar la marii proprietari se afla chiar un grajd pentru boi (de exemplu la familiile Flocos, Caba, Stroia).

La Nădlac au existat peste 600 de sălaşe. Primii care au construit sălaşe la Nădlac au fost sârbii, de aceea sălaşele lor erau mai apropiate de sat. Au urmat, apoi, românii, iar mai târziu, slovacii, care aveau cele mai îndepărtate sălaşe, unele mai aproape de localităţile Pereg (Peregul Mare) şi Palota (azi în Ungaria). Desigur, în timp, proprietăţile s-au amestecat prin tranzacţii financiare.

La sălaş (1933)

Acum, la Nădlac, mai există puţine din vechile sălaşe. Moartea sălaşelor a constituit-o Plenara Partidului Muncitoresc din 3-5 martie 1949, la care, după model sovietic, s-a hotărât să se treacă Ia „transformarea" agriculturii. La această plenară s-a semnat, de fapt, actul de deces al agriculturii româneşti. Din „grânarul Europei", agricultura a devenit un domeniu pe care comuniştii l-au manevrat cum au vrut: mai întâi s-au creat întovărăşiri mai mici, în care au fost comasaţi împroprietăriţii prin reforma agrară din 1945, care nu aveau cu ce lucra pământul. Întovărăşirile s-au transformat uşor în Gospodării Agricole Colective, apoi în Cooperative Agricole de Producţie, la care au fost obligaţi să se înscrie toţi proprietarii de pământuri.

Odată cu comasarea pământurilor, sălaşele nu-şi mai aveau utilitatea. Oamenii nu mai aveau cu ce să îşi hrănească animalele, pentru că pământul din jurul sălaşelor devenise al colectivului (al colhozurilor – cum spuneau ţăranii, folosind cuvântul rusesc). Rând pe rând, nădlăcanii s-au înscris la „colectiv", mai mult sau mai puţin forţat. Cooperativizarea a fost declarată încheiată în anul 1962. Între timp, au dărâmat sălaşele şi oamenii s-au mutat în sat sau mulţi, părăsind Nădlacul, au devenit muncitori în fabricile din Hunedoara sau Arad şi Timişoara.

Au existat şi unii, mai hotărâţi, care s-au luptat mulţi ani să îşi menţină sălaşul, dar s-a găsit şi pentru aceştia o soluţie extremă: li s-au astupat fântânile. Astfel, au fost obligaţi să plece. Au mai rămas doar sălaşele mari, care au devenit sediul brigăzilor, unde CAP-urile îşi ţineau uneltele agricole.

Dispariţia sălaşelor, ca locuinţă a plugarilor şi adăposturi pentru vite, a însemnat şi dispariţia unei civilizaţii ţărăneşti, a unui stil de viaţă sănătos.

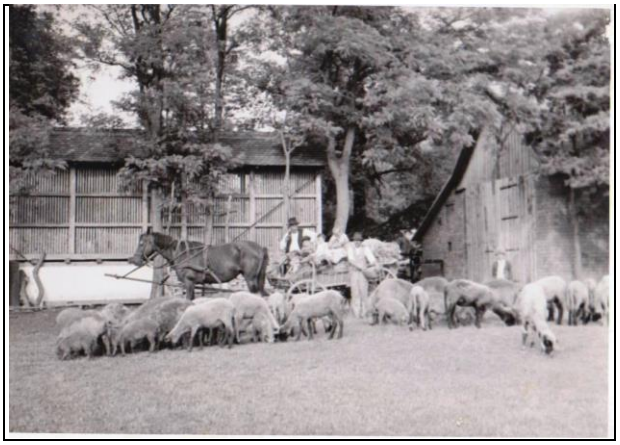

Cotarca de la sălaş şi turmă de oi (1935)

La ghivan la sălaş

De mai mult timp, am fost sfătuită destul de insistent să scriu un articol în graiul nădlăcanilor, acela pe care îl vorbeau oamenii zilnic, până când mass-media nu a uniformizat limbajul.

M-am hotărât foarte greu şi din cauza dificultăţii redării unor sunete, în special **d** și **t** care, urmate de **i** sau **e** erau aşa moi, încât păreau **ghi** sau **chi** sau **t'i, d'e, tie, die, che**.

În izolarea provocată de pandemie, încerc să gândesc pozitiv, cum ne sfătuiesc psihologii. Ca să gândeşti pozitiv trebuie să-ţi aminteşti de clipele şi întâmplările fericite din viaţa ta. Şi, desigur, toţi suntem de acord că în copilărie am fost cei mai fericiţi, când toate grijile erau ale adulţilor, copiii având o singură preocupare: joaca.

Gândindu-mă la copilărie, mi-am amintit de unele întâmplări de la sălaş, unde am locuit până la 13 ani. Mi-am amintit de sălaşul mare, de gospodăria frumoasă a părinţilor, de animalele noastre frumoase, de copiii vecinilor cu care mă jucam, de muncile agricole etc.

Şi, tot stând pe gânduri, mi-am amintit şi de vizitele reciproce pe la vecini, în serile lungi de iarnă când familiile se adunau când la unul, când la altul la ghivan. Îmi aduc bine aminte, parcă a fost ieri.

Pe la mijlocul secolului trecut, iernile erau grele, ningea mult, la sălaş stăteam săptămâni de zile izolat, numai cu familia. Rareori eram vizitaţi de vreo rudă sau vreun vecin. De aceea, când venea vreo familie sau două la ghivan pentru mine era o mare bucurie.

Iarna la sălaş (1955)

Îmi amintesc ca acum cum mama cu vro zâ înainte aduce cucuruz în casă, măsauă, îl alejem boabă cu boabă, îl spăla şil punie la moiet în vo uoală dă pământ pă cuptori. Până ghiminiaţa, cucuruzu să umfla şil muta întro uoală dă fer vărsat, nu jumulţâtă, mai mare, săl baje în cuptori să fiarbă.

Când să însăra, aştieptam să vină vecinii, a lu Garcea, a lu Ianeciko, a lu Nemişu, o pă cei cu sălaşurile în capite: a lu Păteanu Troian, a lu Lungu Iuăn, a lu Stroia Ilie. Aieştia erau cei mai apropiaţ şi la ii merem şi noi.

Io aştieptam să aud tropotitul boconcilor, o cizmilor în târnaţ, inde tăţ să scuturau dă niauă să no naje înlontru. Mama ieşe cu o măturiţă să le mături căbaturile şi lecrurile, o cârpile după cap a muierilor. Cârpe

dacelea mari cât o jumătachie dă lipideu dă postav, o dă lână, făcuche dă măşină la Piramoş Periam, o la Sâmiclăuş Sânnicolau Mare.

Toţi salutau: „Bună sara!”, „Bine aţ vinit!” „Bine vam găsât!” „No, haidaţ iute să nu intre frigu!”. Io, pântră ii: „Sărumâna”.

A lu Stroia, o a lu Ianeciko să cotau pân jeburi şim aduceu mnere, o dă la piaţ, o mnere coţca, da mai căpătam şi câteva meră dă la Păteni. Ceialalţ ce săm deie, că a lu Lungu Troian aveu tri fete, iar a lu’ Garcea tri fete şi doi prunci. Aveu cui da.

Tăţ îş punieu hanile în cuiu dă după uşe şi apoi îş găseu câte on loc pe cănăpei, pă scvaune, o pă vatra dă lângă cuptori, da pă vatră şi pă pomnol stăchem mai mult noi, pruncii, să ne fie cald şi să ne jucăm.

Mama ieşe dân casă şi auzem cum dăstupă cuptoru şi scotie uoala cu cucuruz. Vinie năpoi în casă ţânând uoala cu vo zdranţă să no ardă şi strâga pă tata: „Da dăschide uşa ceia că vez că mă arde!” Mere năpoi în tindă şi aduce blide dă fer vărsat dacelea bordo pă dânafară şi sure pă dânlontru, sărăriţa şi chiocu cu mnere crişta să mânce care cum îi place.

Începe ghivanu: „No ceai mai făcut astăz?” întreba von uom.

„No, ce să fac? Ai auzât ceo fost aznoapte? Zicei căi sfârşitu lumii. Bătie vântu, ninje şi foitoşe că nu te putei ţâne pă picioare. Io nici nam dăzlegat cânii că tăţ şideu ascunş în găliscă şi ii, săracii. Am adurmit târzâu, după ce am mai măr spân iştalău şi pă la cocheţă să văd ce face iosagu. Azdimniaţă am ieşit păntru mine, da să şi văd cei pafară. Am avut noroc că no foităşit dă la răsărit şi navem niauă multă în târnaţ, da greghina era plină dă niauă. No, punitie şi fă chilicele la fântână, la cochetă, la plevărie, apoi până la jireada dă paie şi la pupu dă tulei.”

„Io am tulei dă sara năpoia cailor.”

„Tulei am avut şi io, da tăt o trăbuit să fac chilicele. Tu ceai mai făcut ieri?, că nu tiam văzut pângă sălaş.”

„Ieri mam uitat la sărsamurile şi tiar leam uns şi leam pus pă drod să să zbicească şi când o început să ningă, iute le-am bagat în tartău, că nu m-am gânghit că să pune niaua aşe iute, an no nins până nainite dă Crăciun şacuma iaca că şi o vinit jeru mai iute că amu o fi frig că aşe scârţâie niaua su boconci când vinem încoace dă numa.”

„Aşei. Joi am fost în sat cu cocia că so strâans o ţâră china că era înghieţat pământu şi iaca că amu aş fi putut mere uşor cu sania.”

„Ai fost şi la piaţ?”

„Numa la duchian să cumpărăm ce ne trăbă pântru tăiet porcii: piper, maioran, sare mare dă sărat hărănurile. A me o fost la piaţ după piparcă râjnită dă la bogăriţă că a lor îi tare bună. Am mai luat şi drojdii,

măşini, petrol şi sodă pă când om face sopon, că tiar ar fost căpătat. Acum navem grijă o vreme că şi drojdiile stau în cămară, căi frig."

Muierile vorbeu da lor: „Ce îi mai nou în sat?"

„No, ce să fie? O murit mama lu Sandica la işpitari la Sâmiclăuş, că ştii că era beteagă şi aici nor mai avut ce leacuri săi deie, trăbuie operată, da or duso pre târzâu şi nor mai avut cei face…"

„O, Doamne iarto! Că chinzuită o mai fost şi beteagă şi soacrăsa, re, că nu io crezut că nu puchie lucra, numa zâce căi lenioasă, da ie, săraca, nu mai puche face nimica şi vez că or ţânuto acasă până or gătato. Săracii prunci, or rămas acum fără mamă că tatăso îi tânăr şi so însura, da ii mamă nor mai ave."

„O fost şi Vetica lu Stroia la piaţ gătată, rumânită şi nealcoşe şi ie aşe cum îi place."

„Aşe umblă ie, că nare prunci, pune tăt cei mai mândru pă ie. O ptierdut on prunc dă iera să să ducă şi ie şi no mai rămas gre."

„No, o fost bun cucuruzu?" întreba mama.

„Bun, o fost fert bine, mulţam. Acuma adăne apă să ne spălăm pă brânci şi să ne apucăm dă joc."

Mama aduce on lăvor cu apă, tăţ să clătăreu să nu năclăiască cărţâle dă joc. Patru dântră ii să puneu la masă şi începeu jocu. Jucau o farbă, o şubeniţă. Să făceu părechi dă jucători: bărbatu lu o vecină cu muierea lu altu. Niciodată nu jucau doi dântro casă să nu să mânie că câştigă unii o alţîî. Mie îmi plăce când jucau şubeniţă, un joc în care cei ce ptiergheu erau spânzuraţ. Io le dădghem vo foaie dă caiet şi plevas şi începeu să deseneze stâlpii dă la spânzurătoare, apoi scara cu zapi, apoi ştreangu şi la urmă şi spânzuratu. Tăţ râdeu. Câteodată când gătau un joc mai făceu altu.

Vo muiere care nare poftă dă joc, făce ştrimfi, o cioci, o cipcă, o sfeter, o ce îş aduceu dă lucru.

Noi, pruncii, pân casă ne jucam moara cu boabe dă cucuruz şi dă păsulă. Ne jucam dacă eram 3-4 şi dascunsa pă su paturi, scaune, după şifonieri, pă su cănăpei, păs su masă, pă după cuptori. Lărmălem până ne potole mama când ne alipuiem pă vatră şi pă pomnol, pă prunci ne mai prinde somnu. Îi auzem pă a noşti „bagă bun!" „Ţam zâs să baji bun!" „Tromf!"

Când gătau jocu aveu ce hăţâ dă noi când să gătau să să ducă la sălaşe. Când începe vo una dân fetie să baune, apu măsa îi dăde ii. „Nu te mai aduc cu noi, nu mai mnieuna!"

Să îmbrăcau tăţ voioş cei ceor câştigat şi mai năcăjiţ cei ceor ptierdut, „lasă că vă arătăm noi când merem la voi”. „Vaşteptăm mniercuri că amu nu mereţ la piaţ pă jeru iesta.” „Sara bună!” „Sara bună!”

Gazdile să gătau dă culcare. Uămu ieşe afară să duhănească, muierea dăsfăce paturile, spăla fata, mere în şpaiţ după un bocal dă apă să avem în casă dacă ne iera sete, apoi ne rugam şi ... la culcare.

Ce seri minunate!

Ce bine se înţelegeau vecinii între ei!

Toate s-au schimbat după 1959, când a început colectivizarea şi distrugerea sălaşelor. Fostele gazde au devenit din plugari tradiţionali, lucrători cu ziua la colectiv.

Însemnările pe cărţi – laicizare şi intimizare. Analiza unor însemnări aparţinând familiei Ţiriac din Nădlac

Notes on Books – Secularization and Intimidation. Analysis of some Notes Belonging to the Ţiriac Family from Nădlac

Drd. Amalia-Diana BARBĂ
Şcoala Doctorală „Istorie. Civilizaţie. Cultură”,
Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj-Napoca

Abstract
The phenomenon of book notes is fascinating for any researcher philologist, historian or anthropologist, because –often in a concise form – the clergy and / or laymen have discovered the memorial power of the book. Metatextual and paratextual elements, these infrapaginal notes can take the place of archival documents; they can reflect historical, political and social events of reference not only at national level, but especially at regional and local level. Through this mental strategy, the book - whether it originates from the religious or secular field – gains an increased patrimonial function: it connects the historical, educational, documentary value, the permanence of memory and the social, economic, literary value. The purpose of this study is to highlight the common elements between the phenomenon of notes already analysed in various Romanian prints and manuscripts of the 16th and 19th centuries and the notes found in a corpus of 13 books (calendar, almanac, synaxar) belonging to the Ţiriac family in Nădlac. The approximately 146 notes allow the immersion in the intimacy of the life of the 'hosts' (rich ploughmen) from the Arad's settlement: the emphasis is on the rhythmicity of household activities (especially the agricultural work and livestock, the concern for their growth and welfare). Income, expenses and calculations in relation to household employees become more important than family events, found sparingly in these prints. The fact that they were kept until 1982, when the entire library of Ştefan Ţiriac PhD. was liquidated, supports the hypothesis that they can be integrated under the title of memory-book.

Keywords: *notes, Nădlac, Ţiriac family, household life, documentary value.*

Plasându-se iniţial sub semnul sacrului, al unei epifanii care inducea privitorului veneraţie, dar şi frică, misterul scrisului se corelează invariabil cu evoluţia cărţii, indiferent de forma ei de prezentare. Dacă tiparul cu litere

mobile declanşează o frenezie a tipăririi, a difuzării, dar şi a lecturării, nu mai puţin fascinantă este transfigurarea atitudinii faţă de carte.

Obiect de preţ, cartea este depozitar al cunoaşterii – uneori, considerat şi periculos din această cauză (aşa cum transpune ideea şi Umberto Eco în romanul „Numele trandafirului"). Totodată, raritatea acesteia (atunci când ne raportăm la perioada medievală până prin secolul al XVIII-lea) determină atitudini extremiste: de la păstrarea ei în locuri greu accesibile până la „înlănţuirea" ei [ad litteram[1]] sau la proferarea unor blesteme împotriva celor care le fură, de la cumpărarea ei cu preţuri exorbitante (ca operă de artă devenită unicat prin asocierea cu gravuri, cu enluminuri) până la transformarea ei într-un obiect de lux (prin materialele utilizate pentru coperţi/coperte sau pentru scris – chiar chrysografie), de la copierea unor cărţi la comandă până la tipărirea unor ediţii într-un tiraj limitat...Nu întâmplător, cartea „se obiectivează în formulă patrimonială"[2]. Dar atunci când descoperim însemnări pe marginea unei cărţi ne raportăm la sacralizare (ceea ce se scrie este important şi se profită de prezenţa sacrului în sens restrâns – se scrie pe o carte de cult – sau în sens larg – se scrie pe orice carte)? Sau ne raportăm la desacralizare (cartea este, mai degrabă, un obiect funcţional)?

Sunt enorm de multe elemente care susţin şi funcţia culturală a cărţii [pe lângă funcţia religioasă, pe care nu doresc să o iau în discuţie], chiar şi una identitară. Astfel, umanismul, dar şi protestantismul aduc în prim-plan puterea educaţiei de „a lumina", de a cizela fiinţa umană; viaţa academică permite şi pretinde tipărituri adecvate, laicizând circuitul cărţii, iar Reforma deschide drumul pentru tipăriturile/lecturile în limbile vernaculare. Ulterior, accentul pus pe circulaţia informaţiei în zone cât mai extinse, Revoluţia industrială, dezvoltarea reţelei şcolare declanşează colportajul, frenezia presei, în paralel cu fenomenul literaţiei în rândul unor categorii sociale tot mai largi: nu doar cei de rang înalt, preoţii, dascălii şi cei implicaţi în administraţie ştiu să scrie şi să citească, au acces la cărţi şi la cultură, ci şi orăşenii / lumea burgheză / muncitorii, chiar şi femeile.

Eseul de faţă ia în discuţie un fenomen extins în raport cu cartea – **însemnările marginale ca elemente de metatextualitate şi de paratextualitate**. Plecând de la cercetările existente în această direcţie (istoriografia românească de secol XX-XXI este chiar surprinzător de

[1] Practică evocată inclusiv într-un film fantasy precum „Harry Potter şi piatra filosofală" – secvenţa când Harry şi prietenii săi se strecoară în biblioteca Școlii de magie.

[2] Doru Radosav, *Carte şi societate în Nord-Vestul Transilvaniei (secolele XVII-XIX)*, Oradea, Fundaţia Culturală „Cele Trei Crişuri", 1995, p. 158.

consistentă), voi analiza câteva cărţi existente în biblioteca personală (achiziţionate de la aceeaşi familie din Nădlac) – mă interesează:

●ce fel de cărţi sunt utilizate pentru a se scrie însemnări relevante despre viaţa zilnică?

●ce fel de însemnări se fac pe marginea cărţilor?

●care este raportul dintre sfera publică şi sfera privată în ceea ce scriu proprietarii pe cărţile personale de secol XX?

●în ce măsură aceste însemnări mai sunt relevante şi azi pentru familie sau pentru comunitate?

Generalităţi

Practica de a scrie pe marginea unor manuscrise/tipărituri a debutat cu intenţia de glosare/de adnotare manifestată de cei care luau contact direct cu cartea. Se pot diferenţia două categorii: copiştii la fel ca tipografii/editorii puteau juxtapune şi/sau mixa, insera fragmente din alte ediţii („variaţiuni" care modificau ediţia originală), dar inserau şi propriile însemnări mai obiective sau mai subiective; respectiv, lectorii (mai ales cei din mediul academic) preferau să includă note infrapaginale, cu propriile comentarii de lectură, cu trimiteri la alte texte, cartea câştigând consistenţă metatextuală.

Se încadrează în prima categorie şi manuscrisele româneşti care au circulat în Ţara Crişurilor (şi au fost analizate de Florian Dudaş[3], luându-se în calcul chiar unele exemplare incomplete - pot oferi surprize documentare prin aceste însemnări): astfel, un fragment din *Cartea de învăţătură* tipărită de Coresi în 1581 şi descoperită la Lupoaia, Bihor, conţine cea mai veche menţiune documentară în limba română cert datată în Vestul Transilvaniei („Am scris Ranc Petr(u)" – chiar dacă apare numai trimiterea onomastică). Cele douăsprezece manuscrise asociate copistului Vasile Sturza Moldoveanu dezvăluie traseul acestuia[4] şi graţie acestor note infrapaginale. Interdicţiile cuprinse în anumite însemnări vin să gireze statutul de „nolimetangere" acordat cărţii: proprietarul individual sau colectiv (o comunitate, o parohie) nu are voie să înstrăineze cartea în niciun fel; deşi practica aceasta era curentă din moment ce apare interdicţia explicită. Există, totuşi, o excepţie binevenită: popa Ioan din Aştileu scria „să nu se poată vinde, zălogi sau schimba", „numai cui va fi treabă să scrie ceva dintr-

[3] Florian Dudaş, *Manuscrisele româneşti din bisericile Bihorului. Începuturile scrisului românesc în Ţara Crişurilor*, Oradea, Editura Episcopiei Ortodoxe Române, 1985.

[4] *Ibidem*, passim.: traseul prin Transilvania şi prin Banat – valea Mureşului – Cluj – Sălaj – Sânandrei (Timiş) – Felnac (Arad) – zona Zărand – Nădab (Arad) – Ţara Crişurilor [după care i se pierde urma].

însa să nu fie oprită”[5]. Anatema plasată la finalul cărţii se îndrepta împotriva celor care distrugeau sau furau cărţi[6]; de pildă, oştenii care jefuiau reşedinţe nobiliare şi/sau clădiri ecleziastice luau ca pradă de război inclusiv cărţi (mulţi nu ştiau citi, aşa că blestemul scris la finalul cărţii nu li se putea adresa expres...).

O a doua categorie este cea a „beneficiarilor” lecturii – proprietarii, care coincid, deseori, cu cititorii şi care, din varii motive, plasează propriile „note de lectură” în paralel cu corpusul cărţii. Mă gândesc,în spaţiul cultural românesc, la exemplul stolnicului Constantin Cantacuzino care rămâne exemplar prin felul în care încearcă să îşi constituie biblioteca personală – abia cercetările de secol XXI au reuşit să redea „imaginea virtuală” a ceea ce fusese la vremea respectivă biblioteca acestui cărturar. Multe din exemplarele sale sunt semnate, dar conţinşi note de lectură, trimiteri spre alte lucrări. Biblioteca de la Mărgineni este mereu îmbogăţită prin achiziţia de cărţi sau prin darurile generoase pe care le primeşte (din moment ce pasiunea bibliofilă a stolnicului este cunoscută şi în ţările occidentale). Virgil Cîndea în prefaţa la lucrarea lui Corneliu Dima-Drăgan[7] aminteşte de faptul că era o „bibliotecă formată după un plan tematic”, o „bibliotecă vie”[8] – umanistul român aduna toate resursele documentare posibile pentru a scrie o sinteză de istorie a românilor, multe dintre lucrări având, aşadar, trimiteri spre alte lucrări pe care le compara ca izvoare documentare. Din păcate, după uciderea acestuia, biblioteca se va risipi treptat; astăzi, în fondurile Academiei Române, se mai păstrează doar 315 de volume (au fost la mănăstirea Văcăreşti, ulterior la Mănăstirea Mitropoliei şi la Colegiul „Sfântul Sava”).

Particularităţile acestor însemnări, rolul jucat de acestea

Din istoriografia care abordează această problemă se pot extrage câteva elemente esenţiale pentru a contura o strategie mentalitară.

---

[5] Pe *Chiriacodromionul* tipărit la Bălgrad în 1702, cf. *Ibidem*, p. 148 – cu alte cuvinte, se poate „împrumuta” unui alt cópist care vrea să scrie un alt exemplar; se pare că aceasta era tactica prin care, de pildă, Vasile Sturza a reuşit să copieze douăsprezece manuscrise în timp scurt (în paralel cu faptul că a renunţat la elementele de ornamentică – era mai important să circule cartea decât să fie împodobită cu imagini preţioase).

[6] Ilie Corfus, *Însemnări de demult*, p. 92: „cine va vre să o cetească, bine, iar poftesc să nu o furi, că va fi blăstămat de toţi sfinţii”; p. 196: „iar cine au rumtu filile rumpă-i-se dzilele” (Lupul R.).

[7] Corneliu Dima-Drăgan, *Însemnările unui umanist român. Constantin Cantacuzino Stolnicul*, Bucureşti, Comitetul de Stat pentru Cultură şi Artă, 1967.

[8] *Ibidem*, p. XII.

Florian Dudaş sintetizează în lucrarea consultată chiar şi elementele de situare a acestor însemnări (se scriu mereu în spaţiul alb, fără a deranja citirea textului propriu-zis: pe copertele/coperţile interioare, pe forzaţ, la sfârşit de capitol, pe margini de pagini, folosind orice loc gol disponibil, chiar se inserează, uneori, file noi). Se remarcă grafiile diferite, în funcţie de câţi „cronicari" ad-hoc ajung să scrie pe carte, dar şi un anumit şablon în formulările care indică dăruirea cărţii către biserică[9].

a)se insistă pe **valoarea istorică** a acestora, pe „sursa referenţială"[10] pe care o înglobează;

a) Încă din 1942, Sebastian Stanca vorbea despre colportajul cărţii liturgice, despre „cărţile călătoare" şi susţinea capacitatea de sursă primară a notaţiilor infrapaginale: „nu este aproape nicio singură carte veche în care să nu se afle felurite însemnări [...] cele mai multe au, totuşi, **o valoare documentară incontestabilă** pentru completarea unor anumite amănunte istorice ale trecutului nostru"[11]. [s.n.] Florian Dudaş[12] afirmă ideea că însemnările reflectă - la modul frust - anumite evenimente de interes larg sau restrâns; acest fragmentarism câştigă, în schimb, prin notaţia sinceră, autentică, fără niciun program ascuns: „istoria care nu e compusă, ci numai însăilată, notată incidental şi sporadic de cei modeşti şi puţin cărturari". Cu alte cuvinte, însemnările pot aduce un plus de obiectivare; pentru anumite evenimente, chiar ajung să fie documente unice, în timp ce, pentru alte evenimente, dublează sursele documentare existente. Acelaşi popa Ioan din Aştileu nota foarte plastic „au bătut turcii Lipova şi o au făcut tot prah"[13] – interesul pentru evenimentul vremii se corelează cu sintetizarea prin hiperbolizare (concizie cerută şi de spaţiul limitat al cărţii pe care se putea scrie). În *Catalogul transilvanicelor*[14], se include o însemnare de pe *Noul Testament,* scrisă de pr. Ioanu Popa la 25 mai 1901: „Transcrisam cu litere străbune notiţa făcută pe această carte [...] să se poarte grijă de aceste notiţe care, mult, puţin, aparţin istoriei." sau „Aceste mai sus zise le-am găsit la o carte veche şi le-am scos de acolo şi le-am scris aici într-această cărticică, ca să se afle spre pomenire, 1795 februarie."[15]. [s.n.]

---

[9] F. Dudaş, *op.cit.*, p. 210, passim.

[10] Doru Radosav, *Carte şi societate în Nord-Vestul Transilvaniei (secolele XVII-XIX)*, Oradea, Fundaţia Culturală „Cele Trei Crişuri", 1995, p. 241.

[11] Apud Ioan Maria Oros, *Istoriografia cărţii vechi româneşti din Transilvania (de la începuturi până în 1948)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2011, p. 72.

[12] F. Dudaş, *op.cit.*, p. 209.

[13] *Ibidem*, p. 149.

[14] *Ibidem*, p. 100.

[15] I. Corfus, *Însemnări de demult*, Iaşi, Editura Junimea, 1975, p. 298.

Este clar faptul că, în special, luând contact cu cartea, preoţii înţeleg şi rostul ei de memorie colectivă, au conştiinţa relevanţei istoriografice şi identitare. Acelaşi Florian Dudaş amintea de o însemnare-epilog la *Psaltirea* lui Coresi (1570) care susţinea necesitatea scrierii şi a tipăririi cărţilor în limba şi pe înţelesul poporului.

b)**valoarea educativă** transpare din câteva notaţii cu funcţie de sfat, de îndemn: „căutând cu ochii inimii la cărţi”[16] [s.n.] – adică, a manifesta o atitudine de sfială, dar şi de curiozitate, de atenţie spre acest „izvor de dulceaţă”[17]. Dar şi sugestia că se pot identifica anumite cauzalităţi, anumite legături „nevăzute” între anumite manifestări meteorologice şi evenimente istorice aduce în prim-plan educarea cititorilor: universul poate fi mereu explicat raţional sau, măcar, se pot prevesti anumite evenimente prin semne nefaste, aşa încât oamenii se pot pregăti, dacă nu luăm în calcul a treia ipoteză – acţiunile oamenilor perturbă şi mişcarea cosmică: „să (să) ştie de cînd au perit soarile şi au dat turcii cameniţa leat 7207 (1699)” sau „după acest înfricoşător semn al cutremurului [...] cine poate cu amăruntul a povesti ce au urmat după acestea: vărsări de sîngiuri, căderi de împărăţii, foameţ, lipsire mai despre toate”[18].

c) **valoarea autentică, de mărturie directă**: „Simple, deschise, impresionante adeseori, redate de multe ori într-o viziune populară, aşa cum s-au reflectat în conştiinţa comunităţilor, ele reprezintă mărturisiri de trăire şi de simţire românească”[19]. [s.n.] Reflectă, aşadar, şi un element antropologic / sociologic – este suficientă lecturarea lucrării lui Ilie Corfus, *Însemnări de demult* pentru a se sesiza acest aspect: autorul şi-a asumat o sarcină extrem de dificilă prin faptul că reclamă acribie şi rezistenţă la o muncă monotonă, adică a selecta din lucrările existente la Biblioteca Academiei Române toate notele inframarginale şi a le grupa pe mai multe categorii, în ordine cronologică. Nu întâmplător, autorul mărturisea că este uşor de sesizat la o simplă lectură „vraja acestor însemnări”[20]. Voi spicui doar câteva variante; le-am selectat în funcţie de categoriile alese de autor (evenimente istorice, elemente private, calamităţi şi epidemii) şi după gradul de expresivitate:

---

[16] F. Dudaş, *op.cit.*, p. 143: cópistul popa Flore oferă sfaturi despre cum trebuie credinciosul să se comporte în timpul liturghiei.

[17] *Ibidem*, p. 214: după cum se preciza de către Ioan din Lunca Sprie care copiase *Litaniile* în 1674.

[18] I. Corfus, *op.cit.*, p. 280, p. 289 (monahul Vitalie, mănăstirea Neamţ).

[19] F. Dudaş, *op.cit.*, p. 211: poate este parţial nefericită această formulare evidenţiată – mi se pare că glisează spre elementul identitar cu accent naţionalist.

[20] I. Corfus, *op.cit.*, p. VI.

* „eu, popa Ion din Aştileu, am scris atunci cîndu să împăcasă turcii cu nimeţii, de pusără pace 25 de anii, anii a lu H(ristos) 1699. Atunci au făcut Aradu”[21].

* „scris-am eu popa Vasalie din Aştileu cîndu au dusu 21 de sute de vacancioşi de la Orade cătră Dobriţinu la anii 1734”[22].

* „1829, iulie 2 zile, au plecat Gheorghe cu căruţa în podvoadă la zaharae”[23].

* „Izvod de strae anul 1812” (listă de haine şi de încălţăminte cu preţ)[24]

* „Însămnare dă cîndu am tocmitupă Ion Lupu surugiu, cîte lei 30 pă lună”[25]. (şialţi oameni, slujitori pe bani, pe haine sau pe mâncare/cereale)

* „Adec(ă) eu, Ioan otUricheşti, dat-am acest adevărat zapis al meu la mîna dumnealui Vlad ot Prestol precum să s(ă) ştie că am luatu bani pă vin pă v(e)d(re) 100 şitocmela ne-au fostu”[26].

* „la avgostu în 29 zili au dat brumă”[27]

* „În anul 1785, martie în 16 zile au fost în zioa de Paşti, Paştile ungurilor, geru şi frigucîtu au îngheţatu S(fînt)a cumunicătură în potiru”[28].

* 1838, noi.14: a fost aşa ger încât „au îngheţataghiasma în sticlă, fiindu pusă în pimniţă”[29].

* „Anul 1805: Acesta anuatîta de rău şi nenorocos au fost, cît nu-i condei cari să poată scrie, fără numai pe scurt”[30].

* „Să săştiicînd au vinitruşii în Moldova şi au trecut în Turchiia ca să să bată păntrucredinţa pravoslavnicilor creştini, la anul 1853, iunie 21, duminică saraşi au ploat tare”[31].

* „Să (să) şti de cînd au tunat în luna lui oct(ombrie) 17 zile şiam însămnat să videm ce o fi la leat 1801”[32].

* „au fost foamete mare în tot Ardealu [...] numai avîndnăroc cu Bănatu, că de acolo ne-am ţinut”[33].

---

[21] *Ibidem*, p. 67.
[22] *Ibidem*, p. 69.
[23] *Ibidem*, p. 95.
[24] *Ibidem*, p. 107.
[25] *Ibidem*, p. 111.
[26] *Ibidem*, p. 104.
[27] *Ibidem*, p. 98.
[28] *Ibidem*, p. 122, pr. Meciu Ananie paroh Binifalva.
[29] *Ibidem*, p. 143, pr. Boiceşti;
[30] *Ibidem*, p. 128;
[31] *Ibidem*, p. 98, preot de la Sfinţii Voievozi Roşca, Tătăraşi;
[32] *Ibidem*, p. 127;
[33] *Ibidem*, p. 131, pr. Sofronie, Densuş;

* „au murit oamenii de foame în 1817 [...] amu îngropatu cîtă 4 şi 5 în una groapă, eu popa Ioanu Sumuţu”[34].

*„în anul 1847 au fost au venit mulţime de lăcuste prin varmeghie Biharalui în luna avgost 1/3. Pavel Faşie”[35].

e) **valoarea durabilităţii**: multe însemnări dezvăluie că persoanele sunt conştiente de perisabilitatea vieţii, de efemeritatea omului: „mîna va putrezi, dar slovele să vor pomeni”[36]; „în ştiinţă să fie că la leatul jos însămnat...”[37]; „şi am văzut cu ochii miei cum tăia muscali pă turci şiam scris ca să nu uit”[38]; „am scrisu ca să nu fii spre uitari.Trandaf Vasile”[39]; „pentru că noi toţi ca iarba cîmpilor ne trecim, iară scrisoarea pururea rămîne, pentru aceia am scris”[40] [s.n.]. Această asumare a rolului de **anamneză** de către carte în sine (nu este importantă categoria tematică) înlocuieşte, paradoxal, perisabilitatea hârtiei cu permanentizarea, memoria individuală fiind mult mai supusă uitării/dispariţiei.

Mariana Borcoman lansează ipoteza că însemnările se multiplică în paralel cu diminuarea accentului pus pe oralitate: „(însemnările) apar în momentul când cantitatea evenimentelor şi a informaţiilor din jur devine prea mare şi când încrederea în oralitate scade [...] aşternând pe hârtie, faptele nu pot muri”[41]. [s.n.]. Consider că, totuşi, şi caracterul atipic al elementului este un criteriu de selecţie pentru consemnare, în condiţiile în care societatea rurală tradiţională se fundamenta pe ordine şi pe armonie, astfel încât orice manifestare neobişnuită putea indica apariţia unui dezechilibru la care comunitatea devenea imediat atentă.

f) **valoarea socială** (detalii demografice, economice): indicarea donatorului este importantă,ţinând cont de preţul ridicat al cărţii în secolul al XVIII-lea; indicarea posesorului se corelează cu consemnarea proprietăţii individuale, familiale sau colective; indicarea valorii/preţului (în bani/florini sau în cereale - troc) permite echivalarea valorică în acea perioadă. Maria Radosav insistă pe tripla axă pe care istoria cărţilor o sugerează istoriei oamenilor: „o istorie încorporată, ascunsă, a indivizilor, a familiei şi a

[34] *Ibidem*, pp. 134-135;
[35] *Ibidem*, p. 169;
[36] *Ibidem*, p. 97, Nicolaie Chiţescu;
[37] *Ibidem*, p. 159;
[38] *Ibidem*, p. 86, însemnare făcută de Ilie Izbăşescu.
[39] *Ibidem*, p. 92.
[40] *Ibidem*, p. 91, dascăl Serghie Alexandrovici, Chişinău.
[41] Mariana Borcoman, *Însemnarea pe carte – o pagină de istoria mentalităţilor*, Braşov, Editura Universităţii „Transilvania”, 2006, p. 42.

colectivităţii”[42]. Astfel, însemnările pot revela „succesiunea generaţională”, tocmai pentru că se trece de un membru din familie la altul, de la o generaţie de preoţi la alta, dar reflectă şi traiectoriile cărţilor, dinamica acestora pe trei niveluri: proximitate locală, medie şidistanţe extreme.

De asemenea, datele financiare sau trocul manifestat în achiziţionarea unei cărţi afirmă nu doar puterea economică, ci şi funcţia de reprezentativitate pe care şi-o asumă beneficiarul, respectiv percepţia despre valoarea cărţii în comunitate/familie.

g) **valoarea literară** este uşor de sesizat dacă se amintesc câteva însemnări cu evidente accente expresive, fie prin imaginea vizuală atipică, fie prin termenul utilizat cu sens conotativ, fie prin ceea ce numea Florian Dudaş „adevărate perle de limbă veche românească”:„1834, luna lui octomvrie 3 de dimineaţa, la vremea liturghiei, s-au cutremurat pământul cîtuşi policandru au orbitu cu o jumătate”, luna (în 1823) „aşa întunecată, învelită într-o basma roşie”, „Anul 1788, mai în 24 zile, au fost ştirbire în soare”[43]. [s.n.]. Alteori, produce plasticitate exact stilul laconic, eliptic şi juxtapunerea de evenimente istorice dramatice precum în însemnarea scrisă de preotul Sofronie din Densuş: „ciuma au fost la 1733, Horia la 1784, fuga de turci la 1788, colera dintîi la 1832 [...] La 1836 intrând a doa oară colera în Ardeal cu cara ungurească aşa cu putere”[44].

Mariana Borcoman discută chiar despre transformarea însemnărilor într-un gen literar [poate ar fi mai corect spus, o specie literară sau o formă a memorialisticii]: ipoteza ei este că frecvenţa elementelor paratextuale spontane în secolul al XVII-lea este mare, dar scade pe măsură ce intervin alte forme confesive, precum memorialul de călătorie şi jurnalul de secol XIX. Totodată, analizând manuscrise şi tipărituri din Şcheii Braşovului, cercetătoarea observă că accentul personal în însemnări nu este specific secolului al XVII-lea; mai degrabă, în secolul al XVIII-lea „abundă, ele fiind făcute de oameni mărunţi, tentaţi să treacă pe fila cărţii evenimente legate de persoana lor, care au o mai mică însemnătate pentru noi”[45]. Cât pentru secolul al XX-lea, se afirmă faptul că, mai degrabă, se fac doar comentarii pe marginea cărţilor citite (elemente metatextuale); nu se mai evidenţiază dinamica bilaterală carte-om, livresc-referenţial, depozitar al memoriei şi al evenimentului-catalizator al acestora.

---

[42] Maria Radosav, *„Livada cu rodii”. Carte şi comunitate evreiască în Nordul Transilvaniei (secolele XVIII-XX)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2007, p. 123.
[43] I. Corfus, *op.cit.*, p. 268; p. 290, respectiv p. 284.
[44] *Ibidem*, p. 176;
[45] Maria Borcoman, *op.cit.*, p. 43.

De fapt, cred că aceasta este afirmaţia care mă face să mă raportez – polemic – în acest eseu şi să propun un studiu de caz pe un corpus de 13 cărţi de secol XX (intervalul 1906-1958), cărţi ieşite din sfera strictă a tipicului bisericesc şi care au îndeplinit aceeaşi funcţie (mai mult sau mai puţin) – de suport al unor informaţii. Contextul nu îmi permite analiza mai multor cărţi din arhive familiale cu asemenea note marginale, astfel încât ipoteza finală de cercetare este aceea a păstrării statutului de **carte-memorie** pe termen scurt (însemnări despre gospodărie, despre ritmurile agricole şi animaliere) şi pe termen mediu (anumite evenimente familiale, anumite practici din habitatul rural); nu reflectă accentul pe evenimentul istoric sau politic decât tangenţial.

Fondul familiei Ţiriac din Nădlac, judeţul Arad reprezintă o parte din cărţile achiziţionate de tatăl meu, Barbă Lazăr, atunci când văduva dr. Ştefan Ţiriac a pus în vânzare toată biblioteca soţului ei – an 1982.

Nu se poate preciza dacă acestea erau singurele exemplare ale proprietarului sau avea pentru fiecare an; totuşi, aşa cum zicea Nicolae Iorga într-un articol, „nicio listă de cărţi nu este indiferentă”: în familie, Constantin Ţireac a fost ani buni (la sfârşit de secol XIX şi început de secol XX) epitrop la Biserica Ortodoxă din Nădlac şi făcea parte din „elita rurală” a localităţii. O carte bisericească păstrată şi azi în fondul de carte veche al parohiei are, ca însemnare de donaţie, numele său[46]. Nepotul său, Ştefan Ţiriac, a fost doctor în Nădlac până la moarte (şi oamenii încă îşi amintesc cum mergea cu birja la bolnavi, mai ales dacă trebuia să se deplaseze în afara localităţii, la sălaşele nădlăcane). Biblioteca familiei a fost generoasă: inclusiv partituri muzicale, reviste franceze de benzi desenate („Pif şi Paf”), aproape toate cărţile apărute în colecţia „Biblioteca pentru toţi” a Librăriei „Alcalay&Co”. Ciudat este faptul că nu apare pe aceste cărţi, achiziţionate de tatăl meu, ştampila proprietarului – ca şi cum nu avea conştiinţa/interesul de a marca proprietate aşi vizual.

Interesante pentru subiectul eseului sunt exact tipăriturile de colportaj – calendare, almanahuri, adică tipărituri care dezvăluie strategia asociaţiilor culturale şi bisericeşti de la sfârşitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea de a populariza implicarea elitelor în viaţa rurală, de a da tuturor sfaturi în domeniul agricol, al igienei, al educării

[46] Gabriela Adina Marco, Articol despre Parohia Ortodoxă Nădlac aminteşte de donarea unei cărţi de către Constantin Ţireac către parohie: https://bibliotecaarad.ro/wp-content/uploads/2019/05/Monografia-NADLAC.pdf *Patima şi moartea Domnului şi Mântuitorului nostru Iisus Hristos* de Vasile Aaron, tipărită la Sibiu, în tipografia lui Ioan Bart în 1808, scrisă cu alfabet chirilic.

„satelor". Deocamdată, lucrările dedicate *ASTREI* nu includ şi numele familiei Ţireac / Ţiriac printre membri – faptul că au avut calendarele asociaţiei sibiene demonstrează, însă, interesul pentru viaţa culturală românească. Dintre aceste cărţi, am selectat doar 13, care au şi însemnări [aproximativ 146], majoritatea scrise cu creionul chimic, câteva cu cerneală sau cu creioane de altă culoare[47].

- Carte tip calendar cu şematismul metropolei greco-orientale române din Ungaria şi Transilvania în general şi al diecezei Aradului în special (p. 38; la p. 39 se precizează „membri aleşi pentru periodul 1903-1906"), exemplar incomplet (pp. 5-170, lipsesc pp. 133-138)

> pe fila cu imaginea Bisericii Greco-Orientale române din Măderat (între p. 54 şi 55) apar scrise cu creion chimic două semnături - ***Ioan M***(ărginean?) şi ***Pavel Covaci*** – şi numele ***T(J?)urgo Bajer***; pe verso – „***Ioan Mărginean ţucăpă Pătru***", completat cu alt creion şi cu altă grafie „***pă musai***" (=adică obligatoriu).

> pe fila cu imaginea unei fete în costum popular care ţese la război (între p.96 şi 97) apar scrise cu creion chimic două nume – ***Ioan Marzsinyan (Mărginean)*** **şi** ***Miliţa Marzs***... (nu e scris complet, ci e tăiat parţial).

> pe cele două file libere din secţiunea „Partea literară" (p. 89 – verso şi verso de la imaginea cu corul bisericesc din Măderat) sunt scrise cu creion chimic fără delimitare grafică versurile: „***Cehaz na[48] da tine fata ca esti ca o floare inchitata astaz mane cine stie floare ai fi ai fi pustie fatai fi tu ori nefatapótecai fi maritatacatái lumea rateloata(?) nu e ca si candesti fata daca teculciesti culcata şinute scoli suparata ori ce faci la mamai place la straini nu le poti face ca strai nu i iarba verde ca tei spui táte le crede***" (prima pagină) „***si apoi mere cat cale si zace ca i asiamulţiamasclui Dumnezeu ca mamantuit da rau si apoi ţie mama o data ca as da tine maritatamaritata in foc bagata da cat mai maritat mai bine mai fi in gropat Dumnezeu manfiertat (?) tu mama mai fi uitat tu mama mai maritat ca ~~ia lume sa traes~~ mamă să trăiesc şi în lume să năcazesc***" [pare a fi o doină de jale, scrisă fără diacritice, doar ultimul rând, după tăierea cuvintelor este scris aşa – dar rămâne aceeaşi grafie]

- *Calendar pe anul visect dela Hristos 1920*, An XLII, Arad, Editura şi tiparul Tipografiei diecezane gr.-or. r. (80 p. fără copertă)

> pe copertă apare cu creion chimic semnătura fiului[49] „***Ştefan Ţiriac***" şi sub – precizarea „***Cl IVa liceală***"

> p. 9, luna mai din calendar: pe pagină jos, cu creion chimic scrie: „***Maiu/Viner în 21 sogript joiana***"

[47] Am păstrat exprimarea şi abaterea de la normele gramaticale pentru a se observa dificultatea transferului din registrul oral în cel scriptural, dar şi ezitările onomastice.
[48] De fapt, „ce haznă de tine", termenul „haznă" fiind un regionalism cu sensul de „folos".
[49] Dr. Ştefan Ţiriac, născut 1905, decedat 1979.

> p. 17: cu creionul chimic apar socoteli, semnătura „***Vasilie Tiriacu***” [tatăl[50]] şi însemnarea „***Din 23 [decembrie] duce palică/rasita 6 lt.***”

- *Calendarul Asociaţiunii pe anul comun 1927*, An XVI, nr. 139., întocmit de Horia Petra-Petrescu, secretar literar substitut al „Asociaţiunii”, Editura „Asociaţiunii”, Tiparul Tipografiei „Dacia Traiană”, Sibiiu [212 p.+ 4 p. reclame, preţ 15 lei]
> la final, pe a doua pagină de reclame pe margini apar încercări de a scrie „***Tiriac***”, „***Ro***”, „***Ra***”, „***Redi***”, „***Radi***”, „***Rodi***”
- *Calendarul ziarului „Universul”*, fără coperte/coperţi, lipsesc pagina de titlu şi paginile I-III, [1930, cf. p. 9], (244 p.+16 p. reclame)
> p. 51, luna octombrie (pe prima coloană se înşiră datele, pe celelalte trei coloane sunt sfinţii scrişi pentru calendarul ortodox, catolic, protestant, duminicile sunt trecute cu roşu): este subliniată linia cu data de 24 V(ineri) cu creion chimic şi este scris pe lateral „***murit Bacia***”

- *Calendar pe anul dela Hristos 1933*, Anul LV, Arad, Editura şi tiparul tipografiei diecezane, 1932 (96 p. preţ 18 lei)
> fără pagină numerotată, pentru iunie (există patru coloane: pentru ziua din săptămână, pentru calendarul iulian îndreptat, pentru calendarul gregorian, pentru elemente astronomice (când răsare/apune soarele) şi previziuni meteorologice;
Pentru săptămâna 4-10 iunie scris cu creion albastru „***sogript Ileana***”
Pentru vineri, 23 iunie, scrie cu cerneală „***sogript băla*** (?)”, sub ultimul rând de pe pagină scrie între paranteze cu cerneală neagră „***sa grijit viţaua cei mică***”
> fără pagină numerotată, pentru iulie, miercuri, 5 iulie este subliniat tot rândul cu creion maro şi scrie „***judecă****”* (tor?)
> fără pagină numerotată, pentru august, vineri, 11 august, scrie cu cerneală neagră „***Grijit Sura***”
> fără pagină numerotată, pentru septembrie, sâmbătă, 2, scrie cu creion chimic „***so grijit vaca cei de acasă***”; sâmbătă, 9, scrie cu cerneală neagră „***înfiratu***” (?)
> fără pagină numerotată, pentru octombrie, miercuri, 18, este trasă o linie orizontală cu creion chimic şi scrie „***ogără***”; vineri, 20, scrie cu cerneală neagră peste partea tipărită „***ferturatiu***”
> fără pagină numerotată, pentru noiembrie, luni, 20, este trasă o linie orizontală cu creionul chimic şi scrie alături „***oraş***”

- *Calendarul creştinului ortodox pe anul 1942*, Anul LXIV, Arad, Editura Institutului de Arte Grafice Diecezan 1941, redactor: Prot. C. Magieru [Calendar cu şematism] (176 p. preţ 25 lei)
> pe pagina de titlu, sus, scrie cu creion chimic: „***2392 au fost 50 cqmalai***”
> pe pagina 12, luna mai (sunt trei coloane: ziua din săptămână, calendarul ortodox şi elemente astronomice (când răsare/apune soarele)+previziuni meteorologice): marţi, 5, este subliniată cu o linie orizontală şi pe pagina 13 în dreptul ei este scris

[50] Vasile Ţiriac, născut 1883, decedat 1970.

cu creion chimic „***vine Steva***”; miercuri, 13, este subliniată cu o linie orizontală şi în a doua coloană în dreptul ei este scris cu creion chimic „***jud.***” (judecată?)
> pe pagina 12, luna iunie, la miercuri, 17, este făcută o acoladă pe margine şi este scris pe verticală „***venit Steva***”
> pe pagina 18, luna august, duminică, 2, este scris cu creion chimic în stânga „***au mărs Iuan***” şi în dreapta, în coloana a doua „***in 2 August sadus la Setin***”; vineri, 14, în a doua coloană în dreptul datei este scris cu creion chimic „***mars Steva***”;
> pe pagina 19, foaia împărţită în două coloane; a doua coloană cuprinde „Poveţe economice” şi „Vorbe din bătrâni”; pe margine sunt socoteli (pentru sumele menţionate pe prima coloană); în prima coloană, de însemnări (coloană liniată) este scris cu creion chimic: „***1 m. grâu şi 1 mălai/pe o lună.//În 6 a venit/Ionică Ioan şi/au scos 100 lei/în ziua întia//... (?) in 20 a venit/Bag Pista cu 20 mi/pună la anul noŭ./a scos 100 lei în 24 targ/200 în 30 August/1000 lei în 8 September*** [scris cu cerneală neagră]***/100 lei 9 Septembre/1100 în 12 septembre***”; în josul paginii, cu creion chimic este scris „***Sep. I / ~~Aug. 30~~ Canepa 925 cu cocia 466 cu cocia/459 de plata***”
> pe pagina 20, luna septembrie este scris cu cerneală neagră peste duminică, 20 „***venit Gavrilă***”;
> pe pagina 21, sus este scris cu cerneală neagră „***in 20 Sept au venit Gavrila***”; în coloana de însemnări este scris cu cerneală neagră: „***Duminecă in/20 Sept au/venit Gavrilă/în slujba cu/5000 lei pe lună***”; se continuă cu creion chimic: „***au scos 50 lei în/26 sep. 100 in 3 Octobre/4500 lei 11 Octobre/100 lei cand o/carat tulei 50 lei/în 22 Oct. 50 lei/26 Oct.40 lei/lecuri 26 Oct./100 in 29 Oct./2000 în 1 Nov./1870 lei au/primit Gavril/14 Nov 1940***” [?!?[51]]; pe margine sunt făcute socotelile cu creion chimic [total 6990]
> pe pagina 22, luna octombrie, este subliniată cu o linie orizontală cu creion chimic data de 20;
> pe pagina 23, în coloana de însemnări, pe rândul 5 şi următorul, se scrie cu creion chimic „***11 octomvrie/Am cumpărat porcii/cu 16 mii***”; în dreptul datei de 20 octombrie este scris cu creion chimic „***In 20 Oct implineste Gavrilă o lună***”
> pe pagina 24, luna noiembrie, este subliniată cu o linie orizontală îngroşată cu creion chimic data de luni, 9;
> pe pagina 25, în coloana de însemnări, în dreptul datei de 9, este scris cu creion chimic „***cucuruzu***”;
este scris cu creion chimic „***venit Petru în/16 Nov. pună la anu/nou cu 5000 lei/25 lei 24 Nov./100 lei 24 Nov./300 lei Steva în 25/Nov. 100 lei 7 Dec./25 lei in 9 Dec./300 Steva în 6 Dec/200 in 15 Dec./de duhan Setin/1000 lei craciun***”; pe margine apar socotelile [totalul este 2050 – pentru că sunt sumele date celor două persoane înseamnă că aceste calcule sunt pentru familie]
> pe pagina 29, este lista cu Eparhia Arad, episcop eparhial: P.S. Sa Dr. Andrei Magieru – este scris în dreptul rândului cu creion chimic „***Maghiaru***”

[51] Probabil, o greşeală de datare.

> pe pagina 33, începe „Partea literară” – cu creionul chimic apar scrise oblic trei nume/semnături caligrafice: „***Sofia Ţiriac***”, „***Maria Magdalena***”, „***Sofia Ţiriacu***”[52]

- *Calendarul creştinului ortodox pe anul 1945*, Anul LXVII, Arad, Editura Institutului de Arte Grafice Diecezana 1944, întocmit de Ic.Stavrofor Cornel Magieru, de maior Marin Dumitrescu, de Ion D. Ungureanu şi de preot Emil Căpitan [Calendar cu şematism] (fără coperta finală, sunt tăiate primele trei file, 126 p. cu ştampila Oficiului Parohial Ortodox-Român Nădlac pe prima copertă)

>pagina 10, luna ianuarie: este scris pe margine cu creion chimic de-a lungul foii „***scrofa cei negra sa grijit a doua zi de craciun 1944/Am adus 2 cq. şi 25 dq. de canepa nepeptanata de la Palya K(R?)osca/în Ianuarie 20. împrumut 1945.2 saci de ovas am dat la Palia înprumut in 20 Martie 945***”

> pagina 12, luna februarie; este scris cu creionul chimic în dreptul datei de marţi, 13 „***judecătorie***”; este subliniată data de vineri, 23, şi este scris cu creion roşu „***venit***” (în stânga, pe margine) şi „***Iosif***” (pe coloana a doua);

> la pagina 15, este scris în coloana a doua cu creionul chimic „***La Marienut/am dat 2 m/ovas in 1 April 945/împrumjut sem/deieovs***”; pe margine de-a lungul paginii, cu creion chimic scrie „***La Paly am dat 30 cq. crumpe sem diie nouă/la Lisandru 50 cq. la Gligor Vidu 7 polovici crumpe sământă***”; pe marginea de jos a foii este scris cu creion chimic „***La Bolchis Stefan iam dat imprumut 1.50 cq/orz in 27 Martie 945 se mil deie napoi vara.***”

> la pagina 16, luna aprilie: este scris pe margine cu creion chimic de-a lungul foii „***April 21 samanat ovasul la nimas April 19 fătat/scrofa cei negră 8 purcei***”;

> la pagina 17: este scris pe marginea de sus cu creion chimic „***Petru a venit in 2 April luni la/mezăz cu 25 mii***”;

> la pagina 18, luna mai: este scris pe marginea de sus cu creion chimic „***în 11 Mai si 12 grijit epele 945***”;

> la pagina 19, luna iunie: este scris pe margine cu creion chimic lângă data de marţi 12 „***Grijit vaca/fata in Martie 12 946***”; în josul paginii este scris cu creion chimic „***iunie 30 am primit purceua cei/albă delaGyuris 1945 oavut 15 cq.***”;

> la pagina 21, luna iulie: este scris pe marginea de sus cu creion chimic de-a lungul foii „***Petru are 25 mii pe luna Iunie/puna la 2 August***”; subliniat duminică 8 cu linie şi scris cu cerneală neagră şi peste dată „***Grijit scrofa/fată în 8 octobăr/945***”;

> la pagina 22, este scris pe marginea de sus cu creion chimic de-a lungul foii „***Iulie 17 am mancat struguri copţi din butucul dingă Ied. (?) 945.***”

> la pagina 28, este scris pe margine sus cu creion chimic „***1784 revolutia***” [se reia informaţia tipărită de pe pagină, se trimite la răscoala lui Horia, CloşcaşiCrişan]; jos, este scris pe margine cu creion chimic de-a lungul foii: „***2 cq. petră vânăta am dat la Palya/inprumut in Oct. 12. 945***”;

[52] Soţia lui Vasile Ţiriac, născută Bolchiş, născută 1886, decedată 1947.

> la pagina 29, luna noemvrie: este scris pe margine cu creion chimic „***cu 30/mii pe/lună/In 12 Nov/au venit/Roman/Dimitrie/au scos 200 lei/in 12 Nov***"; este scris jos pe margine cu creion chimic de-a lungul foii „***am dat la Dimitrie 80 mii la Slaicu (?)/pentru bocanci 110 mi la lucru în 22 Nov./945***";
> pagina 30: este scris sus pe margine cu creion chimic de-a lungul foii „***220 140. puna la St. Gh. 946***"; în prima coloană mai apar sume „***140 220/80***"; este scris jos pe margine cu creion chimic de-a lungul foii „***30 mii in 12 Dec.945 la nadraj***"; este scris cu creionul chimic de-a lungul foii „***pună la 23 April 946/cu suma de 220 mi lei***";
> pe ultima pagină, este scris sus pe margine cu creion chimic „***Viţaua lui Gh. Flocos sau grijit/11 iulie 945***";

- *Calendarul „Astrei" şi al „Foii Poporului" pe anul visect 1948*, Anul al 38-lea,, nr. 296-1947, Sibiu, Editura Asociaţiunii „Astra" (152 p.)
> la pagina 11, este loc gol pentru însemnări: sunt scrise cu creion chimic diverse socoteli „***Petrol covacíineni 120***" (însemnare tăiată); „***todor 100 lei***" (însemnare tăiată); „***m. todor banii***", „***sarie 20 Rlg/zahăr***"; „***m. Todor 150 lei vamă 1948/35000 lei/Diurne pe Ian. 1112 lei/primit***";
> la pagina 13, este loc gol pentru însemnări: este scris cu creion chimic „***Diurne Februarie 2113 Lei***" (suma este subliniată cu o linie);
> la pagina 15, este loc gol pentru însemnări: sunt scrise cu creion chimic diverse socoteli: „***Diurne Martie/1 III. Vălcani/6 III. Vălcani. Sănie, căr - / - ‖ - Diurnă 6 zile 840 Lei/7 III -21 III la resedinţă/22 III. Sămie. -Vălcani 125 -/27 III Vălcani – Samie. 125-/Diurne/28 III –la resed. 840/Total 1680 h***"
> la pagina 16, luna aprilie, este scris cu creion chimic de-a lungul marginii „***cloţa a 3-a***" (sunt puse cruci la datele de 7,8,9, respectiv 26,27);
> la pagina 18, luna mai, sunt puse cruci la datele de 18, 19;
> la pagina 19, este loc gol pentru însemnări: sunt scrise cu creion chimic diverse socoteli;
>la pagina 31, este loc gol pentru însemnări: sunt scrise cu creion chimic diverse socoteli; apare scris „***9 oii 4 meluţii 4. Berbuţ/am primit caş 14 kgr./18/8***";
> la pagina 33, este loc gol pentru însemnări: este scrisă cu creion chimic adresa „***G.F./3258 M. Newhave/Chicago 34, Illinois/U.S.A.***"[53];

- *Calendarul creştinului ortodox, Anul Visect dela Hristos 1948*, Anul LXX, Arad, Editura Institutului de Arte Grafice Diecezana 1947, (lipsesc filele 2 şi 3, 144 p.)
> pe foaia de titlu, verso sunt scrise cu creion chimic „***In 1 December sau grijit Egra cu/armasarul lui Handa Petru 1947/In 4 Decenbrie sa grijit Brina (?)/.... (?) 947***"; sunt scrise cu cerneală neagră două rânduri „***Scrofa fătat in 25 Februarie 948/de întercat purcei in April 14***";

[53] Probabil, unul din nădlăcanii plecaţi în America la început de secol XX.

> la pagina 9, este scris cu creion chimic „***Planul de cult 948/6 jug grău 4 orz 20 cucuruz 2 gradina/curte. 2 trifoi 2 vie pomi/2 velj rât 1 mohor. 1 canepă crumpe/sfecla fur. 50 jug.***"
> la pagina 10, luna februarie: este scris sus pe pagină cu creion chimic „***20 Februarie a fătat oia/948***";
> la pagina 11, este scris sus pe pagină cu creion chimic „***In 3 Februarie ma muscat/cânele în 5 ma vaccinat în/tia oră***";
> la pagina 13, este scris sus pe pagină cu creion chimic „***dela 28 Februarie 949.40/de zile mai are vaca puna fată/adeca fată în 9 April/după cum au purtat anul/trecut in 948. adecă chiar la/anul de cand au fatat an***";
> la pagina 14, luna aprilie: este scris pe pagină cu creion chimic lângă data de 6-7 „***296 zile a putat vaca***"; cu cerneală neagră este scris pentru 26-30 „***îngheţat/ via şi leg/umele***"; pe margine jos este scris cu creion chimic „***Parastas de jum. an***"[54];
> la pagina 15, este scris de sus pe pagină cu creion chimic „***Vaca au fatat in 6 April 948/un taur cu numele Victor/27 Iunie sau manzitBrina/Marti în 13 April sau grijit/E gra întia oră/cucuruzu cumparat delaPatroi cu 850/in 10 April 948*** (se continuă cu cerneală neagră) ***In 26 August 948 inghetat /via si legumele si pomele/si pasula si ludaile***"; apar nişte socolteli pe margine cu creionul chimic;
> la pagina 16, este scris cu creion chimic la data de sâmbătă 29 „***slobozit***" (în stânga datei) „***sânge***" (în dreapta);
> la pagina 17, este scris cu cerneală neagră: „***In 1 Mai a venit Victoria Mititelul/din comuna Lungani jud. Iaş. pe o lună/cu 1500 lei./In Mai 8 aŭ venit servitorea/cu 1500 pe lună***"; se continuă cu creion chimic „***24 Mai so grijit alba cu veru/lu Iovanas. Fată September 24/948.***";
> la pagina 19, este scris cu creion chimic: „***vaca sa grijit în 17 Iunie 1948/La Gyuris am dat 25 cq. mohor. sem dieie/25 cq. grăŭ noŭ. Iam dat în 10 Iunie 945/La Viora lu Bacia iam dat 50 cl. grăŭ/sem deienoŭ in 1 Iunie 948./In 30 Iunie am indaluit secerea/in 948. a 10-a***"; „***In 25 Iunie au venit Maria Bertac/cu 1500.***";
> la pagina 21, este scris cu creion chimic sus pe pagină: „***In 25 Iulie implineste Maria Bertac/In 25 Iulie a venit Florea din/Berechiu pe luna cu 2000 lei.***";
> la pagina 24, luna septembrie, este scris cu creion chimic jos pe margine „***In 30 o venit Lazar a primit***";
> la pagina 25,este scris cu creion chimic de sus de pe margine „***In 15 September au fatat/scrofa 9 purcei dela veru lui/Iovanas au purtat/ 114 zile. Mercuri 24 September/ au venit Fata lui pista ser-/vitore cu 2 mi pe lună pună/in 24 Octobăr 948***"; socoteli pe margine; pe margine jos este scris cu creion chimic „***pana in 7 october/2500 în 24 October***(cu creion albastru)"+socoteli; există pe pagină un text „Din trecutul noastru", care vorbeşte despre Unirea cu Roma şi despre binele adus – posibilitatea de a învăţaşi de a conştientiza originea „daco-romană", informaţii pe care le răspândesc ulterior şi în ţară (despre Şcoala Ardeleană şi şcolile de la Blaj) [este un calendar publicat de Dieceza Ortodoxă a Aradului]

[54] După Sofia Ţiriac, decedată în 1947.

> la pagina 27, este scris cu creion chimic de sus de pe margine „***Erca a venit in 24 September cu 2 mi/pe luna a scos 2500 lei pună la November/2000 in 17 Nov. 200 lei 7 December/2000 în 22 December/400 in Ianuar 949 si 1000 la Pista/cand a mars la Arad din bani ei/400 in Februarie 18. 949 la Erca***"; apar socotelile pe margine (cu total „***8506/până la 24/II***");
> la pagina 28, luna noiembrie, în data de miercuri 24 este scris cu creion chimic „***verit scrofa/cu veru orasului***(?)" [ultimul cuvânt este scris peste text, nu se înţelege foarte bine];
> la pagina 29, sunt scrise cu creion chimic socoteli, unele cu detalii „***30 lt. vin cu 85 ..... 2550/3 – dulce 90 ..... 270/30 cu..... 2550/30 cu ..... 2550/30 ..... 2550/12 ..... 1025/1 viorica ..... 85/5 Gheorghi ..... 425***"; este scris mai jos de mijlocul paginii „***in 9 April fata/vaca***"; este scris cu creion chimic jos pe margine „***10 Nov. sa grijit oia cei negra***";
> la pagina 31, este scris cu creionul chimic sus pe margine „***vin nou***"şi apar nişte socoteli;
> între paginile 56-57 a fost găsit un ordin de plată din 1 Julie 1924 către dl. Gheorghe Giulean subcom. cl. I Curtici (impozit);
> pe coperta IV sunt socoteli şi este scris cu creion chimic „***187 grau are tata*** ....."

- *Îndrumări tipiconale pe anul 1954*, Întreprinderile Eparhiale Ort. Rom. „Diecezana" Arad (128 p., volum găurit în partea de sus şi există o sfoară pentru a fi agăţat în cui)
> la pagina 9, este scris cu creion chimic în spaţiul liniat pentru însemnări „***In 10 am pus cloşcă/Din 1 am luat lapte dela/nană Livia/In 15 am plătit la piata (?)/In 24 am plătit pentru defurar 17 lei***";
> la pagina 11, este scris cu creion chimic „***In 15 am pus 2 closte/In 25 imi scoate una***" [pe pagina anterioară luna martie sunt marcate datele cu x];
>la pagina 15, este scris cu creion chimic „***14 am pus cloşca/am injectat porcii***";
> la pagina 29, este scris cu creion chimic „***In 24 Dec ziua lui/mămica/In 27 Dec ziua lui/tăticu şi Stefănel***" [Cine scrie? Rodi Ţiriac?]

- *Îndrumări tipiconale pe anul 1955*, Întreprinderile Eparhiale Ort. Rom. „Diecezana" Arad (144 p.)>
> pe coperta I sunt scrise cu creion chimic „***Blister***" şi „***Ştefănel***";
> la pagina 7, este scris cu creion chimic „***ianuarie/În 15 aŭ venit Lazar/sâmbăta cu 200 lei pună la/15 Februarie aŭ scos pe luna asta 200 lei/In Martie 3 o scos ..... 100 lei/In 31 Martie au scos o luat grâŭ 300/In 14 April au scos 20 lei. In 20 April ..... 100/In 24 April a scos 50 lei în 6 mai 100***";
> la pagina 8, luna februarie, este scris cu creion chimic sus pe margine „***In 24 Februarie 1955 aŭ murit/Gh. Naghiei***(? Naghiu)";
> la pagina 9, este scris cu creion chimic începând de sus de pe margine „***Sanbătă in 26 Februarie aŭ/nins tare***" şi „***Purceua ceia albă am cumpă-/rato în 12 August 954, cu 150 lei./Purceii cei negrii iam luat în/1 December 954. cu 225 lei taţi. 3/când iam luat aveŭ 8 săptămâni/şi au tras cate 12 cq. bucata/in 28 Ianuar***

955 ar avut 36 cq. amândoi /Am curăţit purcei in 17 April iam vaccinat/în 1 April intia ora a doua ora în 9 April";
>la pagina 11, este scris cu creion chimic începând de la marginea de sus „***In 31 Martie 955 am vaccinat/purcei de rujet***"; „[alt scris] ***La Guita Teodor avem un Ţilindru de/trierat grâul laŭ dus delasalaş când/nem mutat de acolo 955.28.I./La Roman Lazar avem cada cei mare.***[enunţ tăiat]/***La Pleş niculae a lu Sida avem o cadă/de 50 lt. De 4 ani o ţine.*** [enunţ tăiat, semn că s-au recuperat]"; „***La Patroi Niculae/covaci avem 2/buc. rafuri noi/4. o maje. lém/dat înprumut in 953. se mile/deie când ai avea lipsă de iele/1955. 28. I-a/La Patroi conaciu (?covaciu) avem 1 ~~dric~~dric de napoi/un pod de nainte si un fergheteŭ si o/iuhă***";
> la pagina 12, luna aprilie, este scris cu creion chimic pe margine sus „***In 9 Aprilie trebuie se îi/vccinăm a 2 órá***"; este subliniată cu o linie orizontală data de sâmbătă 9 şi este scris în stânga pe margine „***vaccin***"; este subliniată cu o linie orizontală data de joi 21 şi este scris oblic în stânga pe margine „***fatat Egra***";
>la pagina 13, este scris cu creion chimic în partea de sus „***La Lazar Curticean avem masina de/samănat grâŭ. Si cei de cucuruz cu 3 rând-/uri. care cu Gligor Vidican în tavă/rasie***";

<u>- *Îndrumări tipiconale pe anul 1956*, Întreprinderile Eparhiale Ort. Rom. „Diecezana" Arad (164 p.)</u>
> la pagina 6, luna ianuarie, sunt bifate şi numerotate cu creion chimic cinci date (7, 15, 27, 30, 31);
> la pagina 7, este scris cu creion chimic „***Număru de telefon/alui Mihai acasă la el/22.08***" şi „***Traian Diecezana Telef 12.66***";
> la pagina 8, luna februarie, este numerotată data de 24 cu nr. 6;
> la pagina 10, luna martie, este numerotată data de 30 cu nr. 7;<
> la pagina 12, luna aprilie, sunt numerotate datele de 18, 19 cu nr. 8 şi 9;
> la pagina 14, luna mai, sunt numerotate datele de 8 şi 25 cu nr. X şi XI; apar nişte iniţiale lângă alte date (R – luni, 21; miercuri, 30);
> la pagina 16, luna iunie, sunt numerotate datele de 1,2 şi 24 cu nr. XII, XIII şi XIV; apar iniţiale lângă alte date (R, S, G, T) şi sunt marcate cu x alte date;
> la pagina 18, luna iulie, apar iniţialele G, S lângă anumite date şi este scris „***Ana***" la data de 26;
>la pagina 20, luna august, apar iniţialele G sau S (?) lângă anumite date şi este scris „***Scroafa sa/verit***" la data de 5; este numerotată data de 29 cu nr. XV;
> la pagina 22, luna septembrie, sunt numerotate datele de 2, 23 şi 26 cu nr. XVI, XVII şi XVIII;
> la pagina 25, apare scris „***Pâne/24/x2 kg***";
> la pagina 26, luna noiembrie, sunt numerotate datele de 12 şi 13 cu nr. XIX şi XX;
> la pagina 28, luna decembrie, sunt numerotate datele de 3, 4 cu nr. XXI şi XXII; apare scris pentru marţi 11 pe margine „***Scroafa/sa verit***";
> pagina 143 este îndoită („Aniversarea Episcopiei Aradului") şi este pusă o hârtie dintr-un carneţel cu pătrăţele pe care scrie cu creion chimic „***Stroia Para (?)***

nascut în/anu 1843. Septem 28./Văsico Stroia Naş Ţiriiac/nascut 1845. Aprilie 28";
> pe coperta interioară 3 sunt câteva socoteli;

- *Îndrumător bisericesc pe anul 1958*, Editura Episcopiei Ortodoxe Romîne a Aradului, redactat de Dr. P. Deheleanu (168 p.)
> la pagina 7, este scris cu creionul chimic în spaţiul liniat pentru însemnări „***22 litre în Decembrie/11 -‖- în Aprilie/10 -‖- la paşte***";
> la pagina 8, luna februarie, sunt marcate cu x datele de 3, 10, 17 şi 24;
> la pagina 11, este scris cu creion chimic „***În 24 a scos cloşca/In 3 Aprilie am luat/dela clocitorie./In 29 am luat 2/purcei./In februarie 1 purcel/cu 100***";
> la pagina 12, luna aprilie, este marcată cu x data de 4; apar socoteli cu creionul chimic şi cu cerneală albastră pe margine; pe margine jos este scris cu cerneală albastră „***6 luni 900. Pună în 1 Iunie.***"
> la pagina 13, este scris cu cerneală albastră „***Mihai Noga au venit in 1 Decem./1957 cu 150 lei pe lună şi/au scos 158 pe bocanci 180 pe/haine 30 la spalatoresă/15 pe duhan osuta pe 100/sfeter. 125 pe ţipele***", cu creion chimic este adăugat „***25 lei/pentru pălărie***" [alt scris], în continuare cu cerneală albastră „***30 lei in April 15/10 lei eu in 18 April 50 lei in 28 Mai/10 lei io dat jenica in Mai 14./*** (se continuă cu creion chimic) ***10 lei iam dat eu in 4 Iunie/10 In 14 Iunie/10 saracand venit sorosa/100 ia dat Jienica 24 Iunie***"[55]; se continuă în josul paginii „***35 iam dat eu la pază in 2 Iulie/10 leiin Iulie 3./12 lei la Milka lui Precup/15*** (?a fost mâzgălit ulterior) ***la târg, la puşcaşiu 45 lei***";
> la pagina 15, este scris cu cerneală albastră „***In 1 Iunie sau grijit Randunica I oră/cu 52-1***", se continuă cu creion chimic „***In 22 August a scos Misa 30 lei/la paza in comuna cand au/fosnoptea la Militie/ 10, 10, 10, Octomv.*** (apare o linie oblică pe patru rânduri)***/De 1 oct incepe salar***";
> la pagina 17, este scris cu creion chimic începând de sus „***In 15 Iunie am potcovit caii la Unguru. 958/am platit 56 lei/1. Octomvrie Misa/are la noi 1448 Lei/In 12 X – 25 lei/In 14 X – 96 cămăsi*** (şi este adăugat cu pix 86 c.gr)***/15 X – 420 cizme/120 pant/30/83 căciula/180 piei (?)/100 piei (?)/100 bocanci/17***";
> la pagina 19, este scris cu creion chimic „***In 4 Iulie am curatit 2 scrofe/si un mascur au avut 35 cq./b.***"; se continuă cu pixul, după un rând liber „***La 2 Noemv. a mai avut/191+150 salar = 341***";
> la pagina 21, este scrisă cu creion chimic o listă de salariu pentru Misa:

Dela 1 Noemv. – 150	***Noev***
15 Lei 50 lei 10 lei 50 lei	***Dec***
150 – 20 – 10	***Ian***
25 - 20 - 10 - 5	***Feb***
	Martie
5, - 5, - 3, - 50, 140, 40, 10	***April***
55, 10, 5, 5, 10	***Mai***

[55] Jenica (Eugenia) este soţia dr. Ştefan Ţiriac, născută 1926, decedată 2016.

A scos până la 1 Iunie 698
Mai are la noi 352
Total = 1050

> la pagina 23, este scrisă cu creion chimic lista de cheltuieli, pe margine sunt socoteli:

18 Oct. 1959 – Mişa –
100 dela fermă
210 dela ferma
150 salar
100 pentru canal
100 fermă
35 pentru sandale
15 mosu 5+5 eu.15 eu
5 eu, 90 cămăşi,
5+15 moşu 10 mosu
10 ochelari 10 eu dumineca
20 Dob...., 30 , - 20 morm (mormânt?)
100 fată, 10 Steva
10 eu, 25 eu, 95 cămăsi
30, 10, 15

> la pagina 30, este scrisă cu creion chimic o adresă „***Blidea Speranta/Ana Ipătescu 45/str. Sf. Treime no. 6***”

> pe ultima pagină socoteli

Parcurgerea tabelului cu tipuri de notaţii (anexa 1) şi a acestor însemnări din cărţile devenite registre ad-hoc permite formularea câtorva observaţii:

● gruparea lor pe câteva dimensiuni tematice (pornind de la cele mai frecvente înspre cele mai puţin frecvente):

- creşterea animalelor domestice (pui, vaci, oi, cai) – înmulţirea lor, îngrijirea lor, perioada de gestaţie, vaccinarea; achiziţionarea de noi animale (toate aceste elemente conturează un tablou de ansamblu, reflectând bunăstarea familiei);
- angajarea unor oameni care să ajute în gospodărie (cu simbria aferentă, cu cheltuielile faţă de angajaţi, cu activităţile acestora);
- prepararea, procurarea şi/sau vânzarea unor produse alimentare (lactate, vin, ţuică)
- evenimente familiale (moartea unui membru, ziua de naştere a părinţilor)
- activităţi ale membrilor din familie (mers la oraş, la târg, la judecătorie, începutul unor munci agricole)

- implicarea în comunitate (întrajutorarea prin împrumutarea de seminţe şi/sau de utilaje);
- evenimente din comunitate (moartea lui Gh. Naghiu)
- fenomene meteorologice (care împiedică bunul mers al agriculturii)

● cele mai detaliate rămân însemnările din zona creşterii animalelor – probabil pentru că aceasta era principala sursă de venit;

● indicarea unor preţuri are deja relevanţă dincolo de proximitatea locală, relevând şi dinamica economică a regiunii;cărţile acestea devin ad-hoc registre de contabilitate, dar ţinşi locul unor contracte de prestare a muncii;

● tocmirea servitorilor nu este clar fixată ca interval temporal – pot presupune că erau angajaţi sezonieri:

● apar mai multe însemnări în prima parte a anului şi în ultima parte a acestuia – fie pentru că nu sunt atât de multe de făcut pentru animale, fie pentru că familia este mult mai ocupată cu muncile agricole;

● apar detalii onomastice (care au rezonanţă pe plan local, sunt oameni din familii care încă există în Nădlac); dar apar inclusiv numele pentru vaci (Egra, Sura), pentru cai (Rândunica) şi pentru taur (Victor);

● se schiţează o sociogramă a comunităţii nădlăcane a crescătorilor de animale (pentru că se precizează la înmulţirea animalelor şi proprietarul);

● se creează imaginea globală a unei familii ferm axate pe bunăstare, pe câştig, făcând parte din „găzdoii" localităţii; ritmul cotidian anual depinde de bunăstarea animalelor;

● schimbările de grafie atestă trecerea responsabilităţilor în familie de la o generaţie la alta (Jenica este soţia dr. Ştefan Ţiriac);

● trimiterea spre fenomenele meteorologice extreme (ninsoare, îngheţ) apare doar când s-a distrus recolta; nu apare nicio indicaţie referitoare la inundaţiile provocate de Mureş (deşi erau frecvente şi în secolul al XX-lea). Faptul că în anul 1945 sunt cele mai multe însemnări pentru împrumutarea de bani sau de produse agricole pentru semănat indică un an dificil pentru plugarii nădlăcani (atât ca urmare a războiului, cât şi a faptului că nu prea s-au cultivat pământurile; 1944 a fost un an cu precipitaţii extreme, 1945 a fost un an cu secetă extremă)[56].

[56] *Schimbări climatice și Programul de Dezvoltare Ecologică cu Emisii Reduse de Carbon. Componenta B Raport sectorial. Evaluare Rapidă a Agriculturii și Dezvoltării Rurale*, p. 24, document consultat ultima dată în 5.05.2021 pe link https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:hWtXh12jKMJ:https://documents.worldbank.org/curated/en/553621468294622554/842610ROMANIAN00ARD0Final0RO0Mar03.docx+&cd=9&hl=ro&ct=clnk&gl=ro

Maria Radosav aminteşte de axă triplă pe care istoria cărţilor o sugerează: o istorie a omului, a familiei şi a comunităţii[57].” Astfel, şi însemnările familiei nădlăcane revelează succesiunea generaţională,trecerea responsabilităţilor de un membru din familie la altul (se observă şi pe apariţia altor scrisuri), de la o generaţie la alta, dar reflectă şi dinamica relaţiilor interpersonale pe trei niveluri: proximitate locală, medie şi distanţe extreme.

Concluzionări

Pentru întrebările iniţiale sunt clare, la final de analiză, câteva răspunsuri:

● ce fel de cărţi sunt utilizate pentru a se păstra însemnările personale? – toate sunt tipărituri de secol XX, perioada antebelică şi interbelică – până în anii ´50;

● ce fel de însemnări se fac pe marginea cărţilor? – nu se includ în categoriile deja consacrate de literatura de specialitate, adică evenimente istorice şi politice, date despre proprietari/donatori/cópişti, calamităţi şi epidemii, ci mai degrabă chestiuni gospodăreşti, în acord cu ritmurile anuale şi câteva evenimente familiale; fenomenele meteorologice sunt marcate tot din prisma îngrijorării pentru culturi/recolte;

● se deplasează accentul dinspre sfera publică spre sfera privată în ceea ce scriu proprietarii pe cărţile personale de secol XX? – deşi primul exemplar datat este din 1920 şi ultimul din 1958, nu apare nicio însemnare cu trimitere directă la evenimentele istorice şi politice majore ale perioadei; această ocultare poate fi considerată involuntară (sunt însemnări pentru viaţa agrară mai mult şi pentru veniturile familiei) sau voită (fie din perspectivă psihologică, apare dorinţa de a nu marca elemente prea traumatizante, fie din perspectiva instinctului de conservare – ceea ce este scris poate fi citit/interpretat de oricine)

● în ce măsură aceste însemnări mai sunt relevante şi azi pentru familie sau pentru comunitate? Pentru familie, au mai mult valoare memorială; pentru comunitatea nădlăcană preponderent agrară, devin o schiţă de panoramă a vieţii interbelice, aşa cum o reflectă preocupările unei familii de „gazdă”, dar pot deveni relevante şi pentru un istoric preocupat de istoria economică (preţuri, salariul dat angajaţilor sezonieri sau ajutoarelor din gospodărie).

[57] Maria Radosav, *op. cit.*, p. 123.

Aşadar, dacă ar fi să compar aceste note infrapaginale cu cele pe care le-am selectat în partea teoretică a eseului, ar trebui să observ faptul că această familie parcă este decupată din „mersul istoriei” (nimic din trasarea noii graniţe a Nădlacului în urma Tratatului de la Trianon; nimic despre război; nimic despre colectivizare, despre naţionalizare sau despre venirea comuniştilor la putere). Totul se cantonează în perimetrul vieţii cotidiene – chiar şi când adnotările sunt realizate pe cărţi cu specific bisericesc, ele rămân ancorate în pragmatismul lor; desigur că unele detalii vor rămâne neelucidate (marcarea unor date cu x, prescurtări, socoteli fără nicio detaliere). Această laicizare şi intimizare/deplasare a accentului spre sfera gospodărească nu minimalizează, însă, importanţa acestor însemnări. În contextul a ceea ce Nicolae Iorga numea „istoria celor mici”, studierea acestor însemnări devine o sursă istoriografică pentru un viitor demers monografic al localităţii, pentru fixarea dinamicii Nădlacului, dar şi pentru istoria cărţilor din perspectiva colportajului. Faptul că aceste însemnări se fac pe calendare, pe almanahuri, pe cărţi bisericeşti care includ şi un sinaxar este relevant pentru fenomenul letrizării unei comunităţi preponderent agrar-rurale: tipăriturile de acest fel chiar încurajează fenomenul scrisului, pentru că includ cu intenţie spaţiu pentru însemnări şi pentru notaţii (fie în paralel cu fiecare lună, fie la sfârşitul calendarului, fie la sfârşitul cărţii). Cu alte cuvinte, intenţia educativă transpare chiar din modul de organizare a tipăriturii.

Totodată, pe urmele unui subiect atât de generos precum însemnările pe cărţi, eseul de faţă a încercat să surprindă funcţiile date cărţii însoţite de note infrapaginale, aşa cum le marchează Doru Radosav – „spaţiu cultural compensatoriu” şi „genealogie intelectuală”, „zestre livrescă” şi „surse revelatorii pentru evaluarea gradului de letrizare”, respectiv pentru onomastică[58], dar şi pentru viaţa comunităţii sau a persoanei care deţine cartea.

Anexa 1 – Tipuri de însemnări regăsite în cele 13 cărţi aparţinând familiei Ţiriac.

Legendă (rubricatură)
An = din ce ani am descoperit însemnări (aproximativ 146)
1-5=însemnări despre animale (când au născut, când au fost cumpărate, îngrijite şi date la montă)

1 – vaci, viţei, taur
2 – porci, purcei, scroafă
3 – cai

[58] Doru Radosav, *op. cit.*, p. 4, pp. 107-130 passim.

4 – oi
5 – cloşte (pui)
6-12 = produse alimentare şi agricole
6 –ţuică
7 –mălai
8 –cânepă
9 – grâu
10 –struguri
11 – vin nou
12 – caş
13 = munci agricole
14 = evenimente meteorologice care au influenţat recoltele
15 = oameni angajaţi în gospodărie şi/sau la muncile de la sălaş[59] (prenumele lor, uneori şi localitatea din care vin, salariul dat, perioada de angajare etc.)
16 = cheltuieli în gospodărie sau cu salariul angajaţilor, liste, socoteli (explicate sau doar adunări) etc.
17 = împrumut de bani; împrumut pentru semănat (cereale, cartofi) cu indicarea persoanei şi a condiţiilor de restituire
18 = obiecte împrumutate cu indicarea persoanei
19 = activităţi neobişnuite (la judecătorie, la oraş, slobozit de sânge, muşcătură de câine)
20 = evenimente în familie (deces, parastas, năşit, zile aniversare)
21 = semnături, iniţiale, nume/prenume de persoane
22 = însemnări de lectură
23 = altele (adrese, telefoane,chiar versuri)

An	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1906?														
1920	x					x								
1927														
1930														
1933						x							x	
1942							x	x						
1945	xxxxx	xx	x					x		x			x	
1948[1]				x	x							x		
1948[2]	xxxx	xxxx	xxxx	xx			x		x		x		xx	xx
1954		x			xxx									
1955		xxx	x											x
1956		x												
1958		x	xx								x			

[59] Sălaş = termen echivalent azi cu fermă, dar ca afacere familială (gospodărie în afara localităţii).

15	16	17	18	19	20	21	22	23	Total
						xxxx		xxx	7
	x					xx			5
						x			1
					x				1
				xx					4
xxxxxxxx	xxxx			x		x		x	17
xxxx	x	xxxxxx		x					23
xx	xxxxx		x	x					12
xxxxxxxx	xxxx	xx	x	x	x			x	39
	x				x				6
x	x	xx	x		x	x			12
xx	x				x			x	6
xxx	xxxxxxxx							x	13

Semnătura lui Ştefan Ţiriac, licean

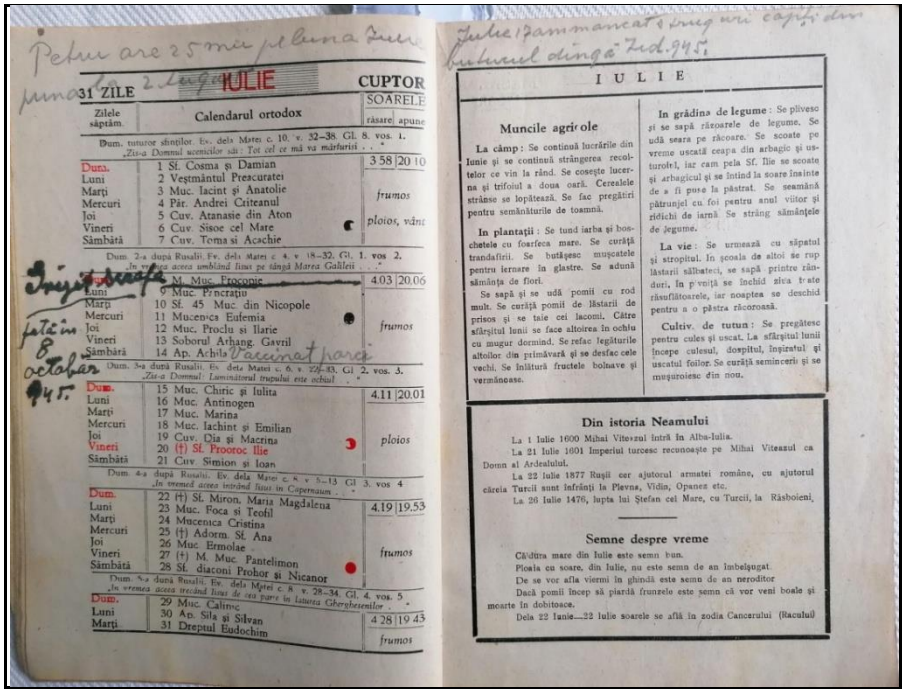

31 ZILE — IULIE — CUPTOR

Zilele săptăm.	Calendarul ortodox	SOARELE răsare	apune
Dum.	1 Sf. Cosma şi Damian	3 58	20 10
Luni	2 Veştmântul Preacuratei		
Marţi	3 Muc. Iacint şi Anatolie		
Mercuri	4 Păr. Andrei Criteanul		
Joi	5 Cuv. Atanasie din Athon		
Vineri	6 Cuv. Sisoe cel Mare		
Sâmbătă	7 Cuv. Toma si Acachie		
Dum.	8 M. Muc. Procopie	4.03	20.06
Luni	9 Muc. Pancratiu		
Marţi	10 Sf. 45 Muc. din Nicopole		
Mercuri	11 Mucenica Eufemia		
Joi	12 Muc. Proclu si Ilarie		
Vineri	13 Soborul Arhang. Gavril		
Sâmbătă	14 Ap. Achila		
Dum.	15 Muc. Chiric şi Iulita	4.11	20.01
Luni	16 Muc. Antinogen		
Marţi	17 Muc. Marina		
Mercuri	18 Muc. Iachint şi Emilian		
Joi	19 Cuv. Dia şi Macrina		
Vineri	20 (†) Sf. Proorocul Ilie		
Sâmbătă	21 Cuv. Simion şi Ioan		
Dum.	22 (†) Sf. Miron. Maria Magdalena	4.19	19.53
Luni	23 Muc. Foca si Teofil		
Marţi	24 Mucenica Cristina		
Mercuri	25 (†) Adorm. Sf. Ana		
Joi	26 Muc. Ermolae		
Vineri	27 (+) M. Muc. Pantelimon		
Sâmbătă	28 Sf. diaconi Prohor şi Nicanor		
Dum.	29 Muc. Calinic	4 28	19 43
Luni	30 Ap. Sila şi Silvan		
Marţi	31 Dreptul Eudochim		

IULIE

Muncile agricole

La câmp: Se continuă încărările din Iunie şi se continuă strângerea recoltelor ce vin la rând. Se coseşte lucerna şi trifoiul a doua oară. Cerealele strânse se lopătează. Se fac pregătiri pentru semănăturile de toamnă.

In plantaţii: Se tund iarba şi boschetele cu foarfeca mare. Se curăţă trandafirii. Se butăşesc mugurii pentru înrnare în glastre. Se adună sămânţa de flori.

Se sapă şi se udă pomii cu rod mult. Se curăţă pomii de lăstarii de prisos şi se taie cei lacomi. Către sfârşitul lunii se face altoirea în ochiu cu mugur dormind. Se refac legăturile altoilor din primăvară şi se desfac cele vechi. Se înlătură fructele bolnave şi vermănoase.

In grădina de legume: Se plivesc şi se sapă răzoarele de legume. Se udă seara pe răcoare. Se scoate pe vreme uscată ceapa din arbagic şi usturoiul, iar cam pela Sf. Ilie se scoate şi arbagicul şi se întind la soare înainte de a fi puse la păstrat. Se seamănă pătrunjel cu foi pentru anul viitor şi ridichi de iarnă. Se strâng sămânţele de legume.

La vie: Se urmează cu săpatul şi stropitul. In şcoala de altoi se rup lăstarii sălbateci, se sapă printre răndurl, în p vniţă se închid zilnic trate răsnflătoarele, iar noaptea se deschid pentru a o păstra răcoroasă.

Cultiv. de tutun: Se pregătesc pentru cules şi uscat. La sfârşitul lunii începe culesul, dospitul, înşiratul şi uscatul foilor. Se curăţă semincrii şi se muşuroiesc din nou.

Din istoria Neamului

La 1 Iulie 1600 Mihai Viteazul intră în Alba-Iulia.

La 21 Iulie 1601 Imperiul turcesc recunoaşte pe Mihai Viteazul ca Domn al Ardealului.

La 22 Iulie 1877 Ruşii cer ajutorul armatei române, cu ajutorul căreia Turcii sunt înfrânţi la Plevna, Vidin, Opanez etc.

La 26 Iulie 1476, lupta lui Ştefan cel Mare, cu Turcii, la Războieni.

Semne despre vreme

Căldura mare din Iulie este semn bun.

Ploaia cu soare, din Iulie, nu este semn de an îmbelşugat.

De se vor afla viermi în ghindă este semn de an neroditor

Dacă pomii încep să piardă frunzele este semn că vor veni boale şi moarte în dobitoace.

Dela 22 Iunie—22 Iulie soarele se află în zodia Cancerului (Racului)

1945, Calendarul creştinului ortodox

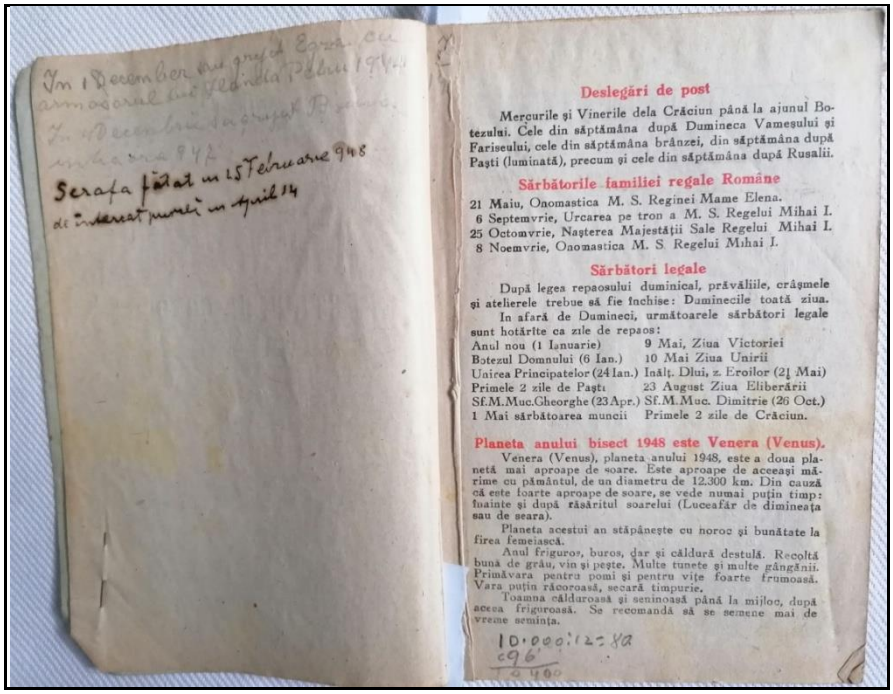

Deslegări de post

Mercurile şi Vinerile dela Crăciun până la ajunul Botezului. Cele din săptămâna după Duminecа Vameşului şi Fariseului, cele din săptămâna brânzei, din săptămâna după Paşti (luminată), precum şi cele din săptămâna după Rusalii.

Sărbătorile familiei regale Române

21 Maiu, Onomastica M. S. Reginei Mame Elena.
6 Septemvrie, Urcarea pe tron a M. S. Regelui Mihai I.
25 Octomvrie, Naşterea Majestăţii Sale Regelui Mihai I.
8 Noemvrie, Onomastica M. S. Regelui Mihai I.

Sărbători legale

După legea repaosului duminical, prăvăliile, crâşmele şi atelierele trebue să fie închise: Duminecile toată ziua.

In afară de Dumineci, următoarele sărbători legale sunt hotărîte ca zile de repaos:

Anul nou (1 Ianuarie)	9 Mai, Ziua Victoriei
Botezul Domnului (6 Ian.)	10 Mai Ziua Unirii
Unirea Principatelor (24 Ian.)	Inălţ. Dlui, z. Eroilor (2[1] Mai)
Primele 2 zile de Paşti	23 August Ziua Eliberării
Sf.M.Muc.Gheorghe (23 Apr.)	Sf.M.Muc. Dimitrie (26 Oct.)
1 Mai sărbătoarea muncii	Primele 2 zile de Crăciun.

Planeta anului bisect 1948 este Venera (Venus).

Venera (Venus), planeta anului 1948, este a doua planetă mai aproape de soare. Este aproape de aceeaşi mărime cu pământul, de un diametru de 12.300 km. Din cauză că este foarte aproape de soare, se vede numai puţin timp: înainte şi după răsăritul soarelui (Luceafăr de dimineaţa sau de seara).

Planeta acestui an stăpâneşte cu noroc şi bunătate la firea femeiască.

Anul friguros, buros, dar şi căldură destulă. Recoltă bună de grâu, vin şi peşte. Multe tunete şi multe gângănii. Primăvara pentru pomi şi pentru vite foarte frumoasă. Vara puţin răcoroasă, secară timpurie.

Toamna călduroasă şi seninoasă până la mijloc, după acea friguroasă. Se recomandă să se semene mai de vreme semînţa.

1948, Calendarul creştinului ortodox

Îndrumări tipiconale pe anul 1954,
se observă sfoara pentru a fi agăţat în cui undeva la îndemână

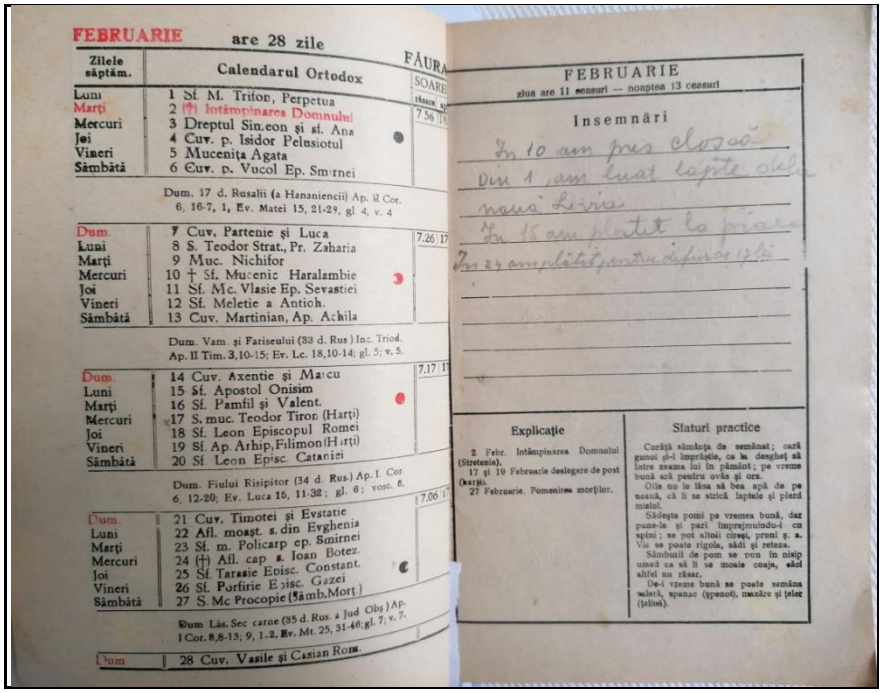

FEBRUARIE are 28 zile

Zilele săptăm.	Calendarul Ortodox	FĂURA SOARE
Luni	1 Sf. M. Trifon, Perpetua	
Marți	2 (†) Întâmpinarea Domnului	7.56
Mercuri	3 Dreptul Simeon și sf. Ana	
Joi	4 Cuv. p. Isidor Pelusiotul	
Vineri	5 Mucenița Agata	
Sâmbătă	6 Cuv. p. Vucol Ep. Smirnei	
	Dum. 17 d. Rusalii (a Hananiencii) Ap. II Cor. 6, 16-7, 1, Ev. Matei 15, 21-28, gl 4, v. 4	
Dum.	7 Cuv. Partenie și Luca	7.26
Luni	8 S. Teodor Strat., Pr. Zaharia	
Marți	9 Muc. Nichifor	
Mercuri	10 † Sf. Mucenic Haralambie	
Joi	11 Sf. Mc. Vlasie Ep. Sevastiei	
Vineri	12 Sf. Meletie a Antioh.	
Sâmbătă	13 Cuv. Martinian, Ap. Achila	
	Dum. Vam. și Fariseului (33 d. Rus.) Inc. Triod. Ap. II Tim. 3,10-15; Ev. Lc. 18,10-14; gl. 5; v. 5.	
Dum.	14 Cuv. Axentie și Marcu	7.17
Luni	15 Sf. Apostol Onisim	
Marți	16 Sf. Pamfil și Valent.	
Mercuri	17 S. muc. Teodor Tiron (Harți)	
Joi	18 Sf. Leon Episcopul Romei	
Vineri	19 Sf. Ap. Arhip, Filimon (Harți)	
Sâmbătă	20 Sf. Leon Episc. Catanziei	
	Dum. Fiului Risipitor (34 d. Rus.) Ap. I. Cor. 6, 12-20; Ev. Luca 15, 11-32; gl. 6; vosc. 6.	7.06
Dum.	21 Cuv. Timotei și Evstatie	
Luni	22 Afl. moașt. s. din Evghenia	
Marți	23 Sf. m. Policarp ep. Smirnei	
Mercuri	24 (†) Afl. cap s. Ioan Botez.	
Joi	25 Sf. Tarasie Episc. Constant.	
Vineri	26 Sf. Porfirie Episc. Gazei	
Sâmbătă	27 S. Mc Procopie (Sâmb. Mort)	
	Dum Lăs. Sec carne (35 d. Rus. a Jud Obș.) Ap. I Cor. 8,8-13; 9, 1-2, Ev. Mt. 25, 31-46; gl. 7; v. 7.	
Dum	28 Cuv. Vasile și Casian Rom.	

FEBRUARIE
ziua are 11 ceasuri — noaptea 13 ceasuri

Însemnări

In 10 am pus cloșcă
Din 1 am luat lapte oile
noua Liria
In 15 am plătit la piață
In 24 am plătit pentru dăfuș (?)li

Explicație

2 Febr. Întâmpinarea Domnului (Stretenia).
17 și 19 Februarie deslegare de post (kasa).
27 Februarie. Pomenirea morților.

Sfaturi practice

Curăță sămânța de semănat; cară gunoi și-l împrăștie, ca la desghețul să intre zeama lui în pământ; pe vreme bună ară pentru ovăs și orz.

Oile nu le lăsa să bea apă de pe zăpadă, că li se strică laptele și pierd mielul.

Sădește pomi pe vremea bună, dar pune-le și pari împrejmuindu-i cu spini; se pot altoi cireși, prumi ș. a. Vie se poate rigoli, sădi și reteza.

Sămânța de pom se pune în nisip umed ca să li se moaie coaja, altfel nu răsar.

De-i vreme bună se poate semăna salată, spanac (spenot), măzăre și țeler (țelină).

1954, Calendarul creştinului ortodox

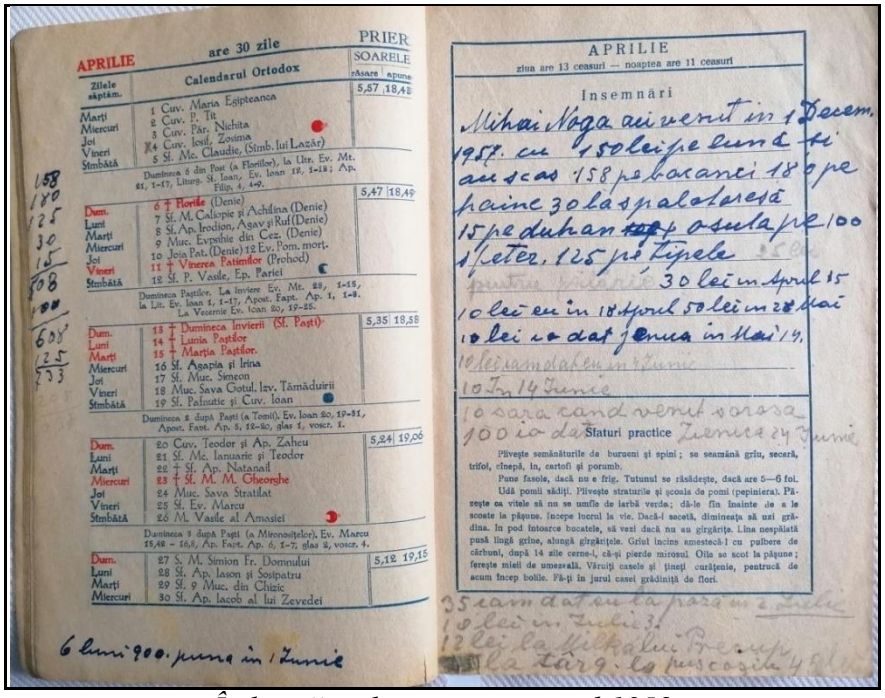

APRILIE are 30 zile

Zilele săptăm.	Calendarul Ortodox	PRIER SOARELE răsare	apune
Marți	1 Cuv. Maria Egipteanca	5,37	18,42
Miercuri	2 Cuv. P. Tit		
Joi	3 Cuv. Păr. Nichita		
Vineri	4 Cuv. Iosif, Zoima		
Sîmbătă	5 Sf. Mc. Claudie, (Sîmb. lui Lazăr)		
	Duminica 6 din Post (a Floriilor), la Utr. Ev. Mt. 21, 1-17, Liturg. Sf. Ioan, Ev. Ioan 12, 1-18; Ap. Filip. 4, 4-9.		
Dum.	6 † Floriile (Denie)	5,47	18,49
Luni	7 Sf. M. Calliopie și Achilina (Denie)		
Marți	8 Sf. Ap. Irodion, Asav și Rufi (Denie)		
Miercuri	9 Muc. Evpsihie din Cez. (Denie)		
Joi	10 Joia Pat. (Denie) 12 Ev. Pom. morț.		
Vineri	11 † Vinerea Patimilor (Prohod)		
Sîmbătă	12 Sf. P. Vasile, Ep. Pariei		
	Duminica Paștilor. La înviere Ev. Mt. 28, 1-15, la Lit. Ev. Ioan 1, 1-17, Apost. Fapt. Ap. 1, 1-8. La Vecernie Ev. Ioan 20, 19-25.		
Dum.	13 † Duminica Învierii (Sf. Paști)	5,35	18,58
Luni	14 † Luni a Paștilor		
Marți	15 † Marția Paștilor		
Miercuri	16 Sf. Agapia și Irina		
Joi	17 Sf. Muc. Simeon		
Vineri	18 Muc. Sava Gotul, Izv. Tămăduirii		
Sîmbătă	19 Sf. Patrafir și Cuv. Ioan		
	Duminica a după Paști (a Tomii). Ev. Ioan 20, 19-31, Apost. Fapt. Ap. 5, 12-20, glas 1, vosc. 1.		
Dum.	20 Cuv. Teodor și Ap. Zaheu	5,24	19,06
Luni	21 Sf. Mc. Ianuarie și Teodor		
Marți	22 † Sf. Ap. Natanail		
Miercuri	23 † Sf. M. M. Gheorghe		
Joi	24 Muc. Sava Stratilat		
Vineri	25 Sf. Ev. Marcu		
Sîmbătă	26 M. Vasile al Amasiei		
	Duminica 3 după Paști (a Mironosițelor). Ev. Marcu 15,43 – 16,8, Ap. Fapt. Ap. 6, 1-7, glas 2, vosc. 2.		
Dum.	27 S. M. Simion Fr. Domnului	5,12	19,15
Luni	28 Sf. Ap. Iason și Sosipatru		
Marți	29 Sf. 9 Muc. din Chizic		
Miercuri	30 Sf. Ap. Iacob al lui Zevedei		

APRILIE
ziua are 13 ceasuri — noaptea are 11 ceasuri

Însemnări

Mihai Noga au venit în 1 Decem. 1957. cu 150 lei pe cuvânt și au scos 158 pe baranci 18 pe pâine 30 la spălătoreasă 15 pe duhan ~~100~~ p oaspeți pe 100 1 Peter. 125 pe țipele 30 lei în Aprilie 15 pentru pâine 10 lei eu în 18 Aprilie 50 lei în 28 Mai 10 lei i-a dat Jenuca în Mai 19. 10 lei i-am dat eu în Iunie 10 în 14 Iunie

10 sara când venit o rasa 100 i-a dat Sfaturi practice Iunie 24 Iunie

Păsește semănăturile de buruieni și spini; se seamănă grîu, secară, trifoi, cînepă, in, cartofi și porumb.

Pune fasole, dacă nu e frig. Tutunul se răsădește, dacă are 5—6 foi.

Udă pomii sădiți. Păsește straturile și scoate de pomi (pepiniera). Păsește ca vitele să nu se umfle de iarbă verde; dă-le fîn înainte de a le scoate la păsune. Începe lucrul la vie. Dacă-i secetă, dimineața să uzi grădina. În pod întoarce bucatele, să vezi dacă nu au gîrgărițe. Lina nespălată pusă lîngă grîne, alungă gîrgărițele. Grîul încins amestecă-l cu pulbere de cărbuni, după 14 zile cerne-l, că-și pierde mirosul. Oile se scot la păsune; ferește mieii de umezeală. Văruiți casele și țineți curățenie, pentrucă de acum încep bolile. Fă-ți în jurul casei grădiniță de flori.

35 am dat eu la pază în 2 Iulie
10 lei în Iulie 3.
12 lei la Filfalău Preș
la târg. la pescoșite 4

6 luni 900. puse în 1 Iunie

Îndrumător bisericesc pe anul 1958

BIBLIOGRAFIE

Andea, Susana (coord.), Andea, Avram, Dincă, Adinel, Magina, Livia, *Scris şi societate în Transilvania secolelor XIII-XVII*, Cluj-Napoca / Gatineau, Editura Argonaut / Symphologic Publishing, 2015.

Borcoman, Mariana, *Însemnarea pe carte – o pagină de istoria mentalităţilor*, Braşov, Editura Universităţii „Transilvania", 2006.

Corfus, Ilie, *Însemnări de demult*, Iaşi, Editura Junimea, 1975.

Dima-Drăgan, Corneliu, *Însemnările unui umanist român. Constantin Cantacuzino Stolnicul*, Bucureşti, Comitetul de Stat pentru Cultură şi Artă, 1967.

Dudaş, Florian, *Manuscrisele româneşti din bisericile Bihorului. Începuturile scrisului românesc în Ţara Crişurilor*, Oradea, Editura Episcopiei Ortodoxe Române, 1985.

Ligor, Alexandru, *Cercetători bucureşteni de azi ai cărţilor vechi – mic dicţionar*, Cluj-Napoca, Editura Studium, 2002.

Mitric, Olimpia, *Cartea românească manuscrisă din Nordul Moldovei*, Bucureşti, Editura Atos, 1999.

Nägler, Doina, *Catalogul transilvanicelor (vol. 1: sec. XVI-XVII)*, Sibiu, Muzeul Bruckenthal, 1974.

Oros Maria, Ioan, *Istoriografia cărţii vechi româneşti din Transilvania (de la începuturi până în 1948)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2011.

Radosav, Doru, *Carte şi societate în Nord-Vestul Transilvaniei (secolele XVII-XIX)*, Oradea, Fundaţia Culturală „Cele Trei Crişuri", 1995.

Radosav, Maria, *„Livada cu rodii". Carte şi comunitate evreiască în Nordul Transilvaniei (secolele XVIII-XX)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2007.

Schimbări climatice și Programul de Dezvoltare Ecologică cu Emisii Reduse de Carbon. Componenta B Raport sectorial. Evaluare Rapidă a Agriculturii și Dezvoltării Rurale, document consultat în 5.05.2021 pe link https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:hWt-Xh12jKMJ:https://documents.worldbank.org/curated/en/553621468294622554/842610ROMANIAN00ARD0Final0RO0Mar03.docx+&cd=9&hl=ro&ct=clnk&gl=ro

IV. MEDALIOANE
PORTRAITS

Oameni de seamă ai fostului oraș Theresiopolis: Bulgarii din Vinga

Outstanding People of the Former City of Theresiopolis: the Bulgarians of Vinga

Petru RANCOV
Vinga, jud. Arad
Colectivul monografic Arad

Foto: Francisc DRAGINOV jr.
Vinga, jud. Arad
Colectivul monografic Arad

Abstract
The Bulgarians of Vinga are the descendants of the revolutionaries who started the Anti-Ottoman Uprising of 1688 in the town of Ciprovtsi, in the north-west of Bulgaria and who, leaving their native place, settled definitively around 1737-1738 in Banat, in the location of the current localities Vinga Arad County) and Dudeștii Vechi (Timiș County).

Crossing the Danube, the Bulgarians from Ciprovtsi settled for the first time around Craiova and received some privileges from the ruler Constantin Brâncoveanu. Due to the danger of an Ottoman invasion, they also abandoned these places, although they built Roman Catholic churches, which survive to this day, and crossed the mountains, settling in Vințul de Jos and Deva. From here, they started negotiating the settlement in Banat. The massive colonization in the location of the current settlement, Vinga, was made in 1737, and in 1741 the first Roman Catholic parish was built in this place. After long negotiations, Empress Maria Theresa, on August 1, 1744, awarded the Bulgarian colonists a diploma of imperial privileges, and Vinga was raised to the rank of privileged city, 'oppidum', and as a sign of respect and appreciation, the Bulgarians called it Theresiopolis.

Keywords*: settlement, Vinga, Bulgarians, personalities, history.*

Bulgarii din Vinga sunt urmașii revoluționarilor, care au pornit Răscoala Antiotomană din 1688 din orașul Ciprovtsi, din N-V Bulgariei și care, părăsindu-și locul de baștină s-au așezat definitiv în jurul anilor 1737-1738 în Banat, în locația actualelor localități Vinga(jud. Arad) și Dudeștii Vechi(jud. Timiș).

Trecând Dunărea, bulgarii ciprovceni s-au așezat prima dată în jurul Craiovei și au primit unele privilegii din partea domnitorului Constantin Brâncoveanu. Datorită pericolului unei invazii otomane, aceștia abandonează și aceste locuri, cu toate că au construit biserici romano-catolice, care rezistă până astăzi și au trecut munții, stabilindu-se la Vințul de Jos și Deva. De aici, aceștia au început să negocieze stabilirea în Banat. Colonizarea masivă în locația actualei comune Vinga, s-a realizat în anul 1737, iar în anul 1741 a fost ridicată prima parohie romano-catolică din acest loc. După îndelungate negocieri, împărăteasa Maria Theresa, în data 1 august 1744 a acordat coloniștilor bulgari o diplomă de privilegii imperiale, iar Vinga a fost ridicată la rangul de oraș privilegiat, „oppidum”, iar în semn de respect și prețuire, bulgarii l-au denumit Theresiopolis, litera „T” aflându-se și în blazonul/stema orașului, folosit până în prezent. Împreună cu diploma a fost conferit și sigiliul imperial al Mariei Theresa, care este păstrat și astăzi într-o cutie de bronz. Exemplarele originale ale acestora se află, din păcate, în prezent, la Muzeul Național din Sofia.

Copiile Diplomei de privilegii și ale sigiliului imperial al Mariei Theresa, păstrat în cutie de bronz

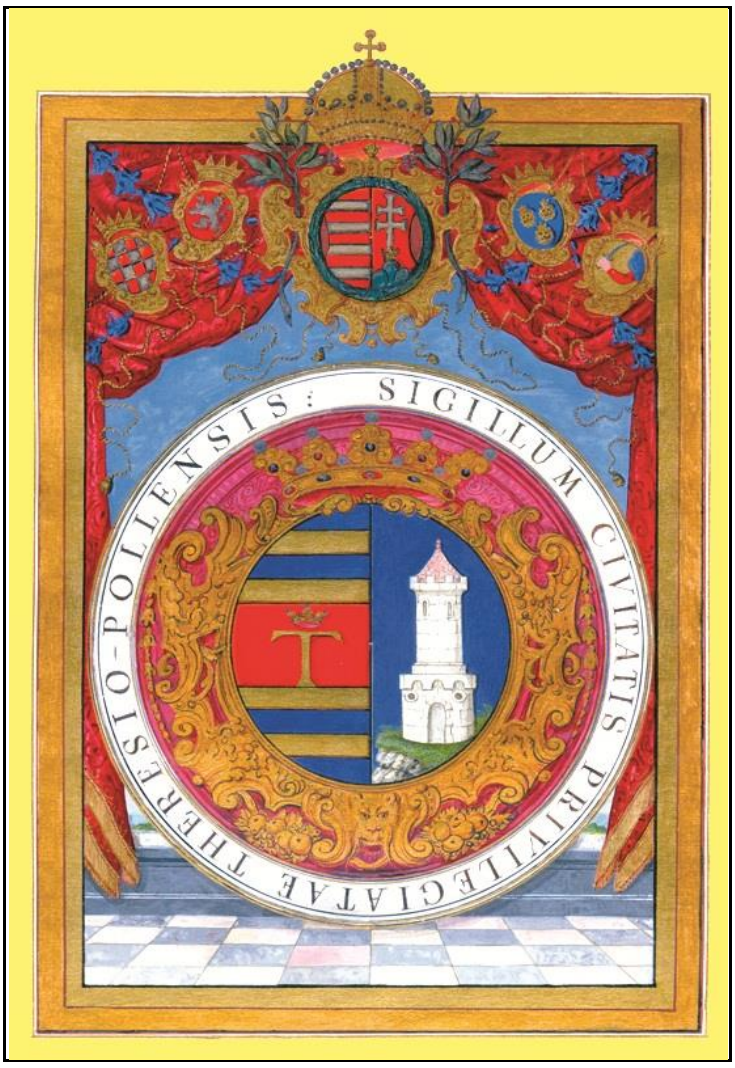

Blazonul orașului privilegiat Theresiopolis(Vinga)

Vinga a continuat dezvoltarea social-economică, după primirea privilegiilor, devenind la sfârșitul sec. XIX centru de plasă cu 19 localități adiacente. Orașul privilegiat a fost vizitat la 22 iunie 1868 de Napoleon al III-lea al Franței și în data de 8 mai 1872 de Franz Iosif I al Austriei. După eliberarea Bulgariei din anul 1878, numeroase familii de bulgari s-au întors în țara străbună.

La sfârșitul Primului Război Mondial, Vinga pierde rangul de oraș și devine centru de plasă în jud. Timiș-Torontal. După cel de-Al Doilea Război Mondial, a început naționalizarea forțată, iar astfel fabrica de bomboane și

ciocolată, Draskovits, unul din simbolurile Vingăi a fost confiscată. După reorganizarea administrativ-teritorială din anul 1950, Vinga aparține de Regiunea Arad, din anul 1956 de Raionul Arad, iar din anul 1968 de județul Arad.

Cea mai de seamă personalitate a bulgarilor din Vinga a fost călugărul franciscan **EUSEBIUS MÁRTIN FERMENDŽIN**, născut la Vinga în 21 septembrie 1845. Clasele primare și gimnaziul sunt absolvite la Școala din Vinga, Radna și din Ungaria la Bacs. În anul 1868 a fost sfințit ca preot și a primit numele EUSEBIUS. A slujit în funcția de capelan la Vinga până în anul 1877, iar mai apoi a devenit profesor cleric la Bacs și Baja, iar la Deva și în Našice (Croația) a ocupat funcția de lector. La 7 august 18990 a fost ales în funcția de deputat provincial la Budapesta, iar de acolo a plecat la Roma, primind gradul de general vizitator al franciscanilor din întreaga lume. Vinganii l-au întâlnit ultima dată la Budapesta, în anul 1896. E. Fermendžin a vizitat multe arhive din Europa Centrală și de Est, ca arhivar și analist al Ordinului Călugărilor Franciscani. De asemenea a fost ales membru al Academiei de Științe și Arte din Zagreb la 9 septembrie 1890, fiind astfel primul academician bulgar din lume. S-a remarcat cu două lucrări importante de istorie: „Acta Bulgariae Ecclesiastica” și „Acta Bosniae Ecclesiastica”. Moare la Zagreb în anul 1897, mormântul sau, care se găsește și astăzi la Nášice (Croația), fiind vizitat tot timpul de delegațiile de vingani, care vizitează acest oraș, cu care Vinga are o legătura de trei secole.

Eusebius Martin Fermendžin

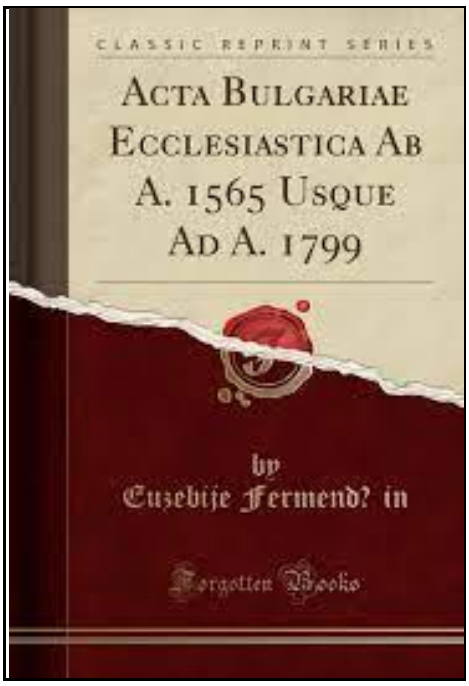

„Acta Bulgariae Ecclesiastica”
(ediție republicată în Italia)

O altă personalitate marcantă a vinganilor este **STEFAN DUNIOV**, născut în Vinga la 28 iulie 1815. Acesta finalizează gimnaziul la Szeged (Ungaria), iar după puțin timp se întoarce la Vinga, ocupând postul de funcționar și mai apoi secretar al Primăriei, devenind apoi consilier. Este absolvent al Universității din Budapesta, iar în anul 1843 devine doctor în drept și în economie. Se întoarce la Arad și profesează ca notar și apoi avocat. A fost ales în Comitetul revoluționar al orașului Arad în grad de căpitan. Este rănit în timpul revoluției din anul 1848 la ambele picioare și mâini. În momentul capitulării armatei maghiare la Șiria, a fost prins și predat armatei austriece, iar apoi a fost judecat și condamnat la pedeapsa capitală, urmând ca sentința să fie comutată la 10 ani de închisoare, fiind apoi întemnițat la Timișoara, în închisoarea din cartierul Iosefin. În momentul izbucnirii războiului între Austria și Italia, trece granița ilegal și se înrolează în armata italiană a lui Giuseppe Garibaldi. În război a fost din nou rănit, fiindu-i amputat un picior. Acesta se stabilește apoi în Italia, unde a publicat cărți de drept și de economie și moare la data de 29 August 1889, în orașul Pistoia de lângă Torino, unde se află și astăzi mormântul său. A fost un patriot internațional, simbol al libertății altor popoare. Vinganii s-au

mândrit întotdeauna cu el, rămânând în istorie ca „generalul lui Garibaldi”, deși avut gradul de colonel.

Colonelul Stefan Duniov (stg.) alături de colonelul italian Achille Majocchi (dr.) în armata lui Giuseppe Garibaldi

LEOPOLD KOSILKOV a fost născut în Vinga la 10 aprilie 1850. Finalizează ciclul primar la Vinga, iar gimnaziul la Vârșeț, la Școala Pedagogică. În anul 1868 devine profesor la Vinga, fiind inițiatorul introducerii limbii bulgare(dialectul bănățean), ca limbă de predare. După munca începută de Iosif Rill, a conceput primul abecedar: „Právopisanjetu”, în dialectul bulgar bănățean, care folosea litere latine și a conceput și gramatica acestui dialect. A revoluționat învățământul vingan, după propriile norme, până în acea perioadă, fiind folosită croata și maghiara ca limbi de predare. Împreună cu tatăl său, Ivan Kosilkov au scris numeroase cărți în dialectul bulgar bănățean, prima fiind publicată în anul 1869. În anul 1876 se tipărește, tot în limba bulgară „Cartea Evanghelică” și primul

calendar, care apare timp de 17 ani, fără întrerupere, la sărbătoarea „Anului Nou”. În aceste calendare, de tipul unor broșuri, se găseau teme istorice, de științe agricole și de religie. Tot în acest an este publicat și „Marele Catehism pentru școlari”, dar și „Istoria construirii bisericii din Vinga” și mai multe cărți cu teme socio-economice. În anul 1880 publică primul ziar vingan „Ziarul Popular din Vinga”, care apărea bilunar, dar s-a bucurat de doar 23 de numere. A fost corespondent și la diferite ziare din Timișoara și din Arad. A avut relații de colaborare și prietenie cu diferiți oameni de cultură și politicieni din Bulgaria(ex: primul-ministru Stambulov și poetul și revoluționarul G.S. Rakovski. De asemenea a activat și ca traducător pe lângă Tribunalul Timiș, pensionându-se în anul 1913 și încheindu-și cariera didactică după mai bine de 40 ani.

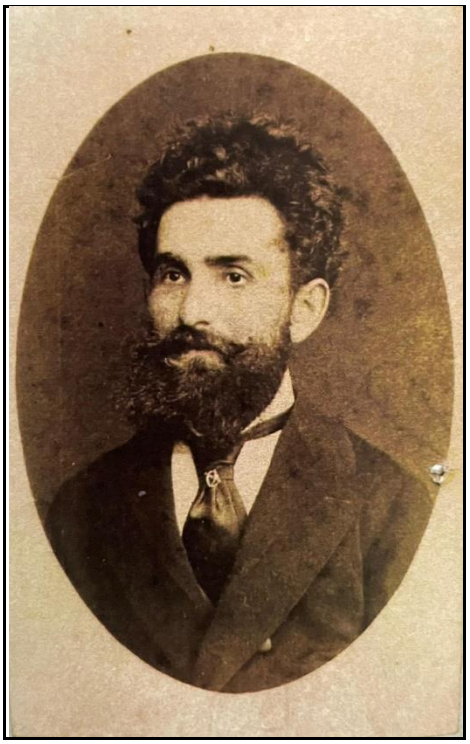

Leopold Kosilkov

ANTON LEBANOV s-a născut în Vinga, în anul 1912 și este cea mai iubită mare personalitate a vinganilor din ultimul secol. Absolvent al Facultății de Drept de la Cluj, activează ca avocat la Vinga și la Timișoara, dar pe lângă această profesie a fost și cel mai mare poet al bulgarilor bănățeni, publicând de asemenea si lirică romantică și altele. În perioada

interbelică, alături de Karol Telbizov din Dudeștii Vechi fondează prima organizație a bulgarilor bănățeni și ziarul „Banátsći Balgarsći Glásnić” („Glasul Bulgar Bănățean”).

În anul 1941, a realizat și o mare faptă de eroism, dovedindu-și spiritul patriotic. Astfel, el a fost artizanul eliberării a 1.100 de prizonieri bulgari, originari din Macedonia(regiunea Vardar), capturați de către naziști din cadrul armatei iugoslave și întemnițați în lagărul nr. 17 din Timișoara. Luând legătura cu ofițerii germani, cu Legația Bulgară la București și cu Guvernul Bulgar, a reușit, alături de prietenul său, inginerul Anton Dermendžin, să adune prima dată hrană(2 căruțe din Vinga și una însumând alimente din partea bulgarilor din Dudeștii Vechi, Breștea și Deta), iar apoi să-i transfere în custodia statului Bulgar. Acțiunea în detaliu, se poate lectura în mai multe cărți printre care memoriile sale personale, dar și articolul profesorului B. Neagulov: „Ot Banat do Makedonia” („Din Banat în Macedonia”). Pe lângă că a fost un mare poet, este considerat și un mare erou al națiunii bulgare.

Ceremonia eliberării prizonierilor bulgari din lagărul de la Timișoara și primirea lor de către maiorul bulgar Chavdarov

După cel de-Al Doilea Război Mondial, pleacă definitiv în Bulgaria, la Sofia, ocupând un post de funcționar al statului Bulgar. Deoarece nu și-a

uitat niciodată originile bănățene și comuna natală, Vinga, a publicat și poezia „Odă pentru Vinga”. Se stinge din viață la Sofia, în anul 2008.

Anton Lebanov, pensionar în Sofia (Bulgaria)

Acesta a fost careul deași ai bulgarilor bănățeni din Vinga. De asemenea, au existat și alte personalități din Vinga, cu o contribuție importantă în dezvoltarea comunității vingane.

Familiile nobiliare **TOMIANIN** și **BIBIČ**, au fost familii de bulgari ciprovceni, care prin fundațiile lor au finanțat în multe rânduri comunitatea din Vinga și orașul Arad (ex: fonduri alocate construirii bisericii romano-catolice din Vinga, construirea clădirii Colegiului Național „Moise Nicoară”, construcția vămii între Rep. Banat și Imperiul Austro-Ungar, etc.).

Margareta Bibič (născ. Tomianin)

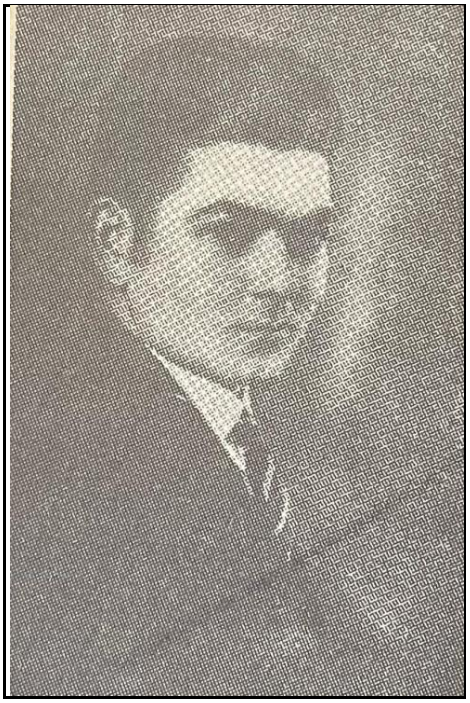

Anton Dermendžin

ANTON DERMENDŽIN a fost un inginer agronom apreciat, care împreună cu Anton Lebanov din Vinga și cu Karol Telbizov din Dudeștii Vechi au încercat să unească comunitățile de bulgari bănățeni, prin diferite evenimente, dar și printr-o organizație unică și prin publicarea ziarului „Banátsći Balgarsći Glásnić" („Glasul Bulgar Bănățean") și a calendarelor de tip almanah, în dialectul bulgar bănățean.

JÁNOS TÖRÖK a fost un jurist vingan, care a devenit primarul Timișoarei, în mandatul său, Timișoara devenind primul oraș cu o rețea de iluminat public, electrică. După încheierea mandatului de primar al Timișoarei, a fost numit consilier imperial la Budapesta.

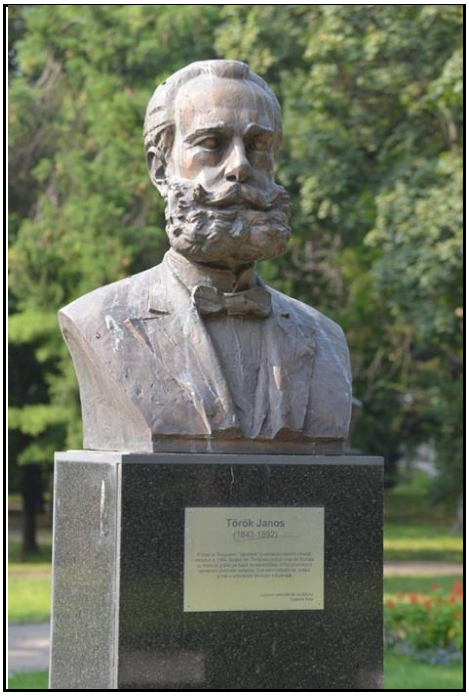

Bustul lui János Török
din Parcul Central (Timișoara)

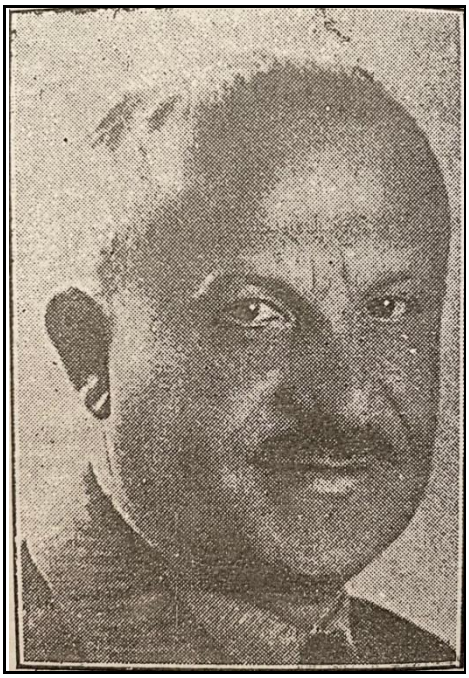

Iván Fermendžin

IVÁN FERMENDŽIN a fost învățător, cantor și organist, dar și publicist. După Primul Război Mondial a fost inițiatorul creării unei organizații, care să unească bulgarii bănățeni.

Preoții parohi **ŠERBAN NIKOLA (călugăr), IVAN VADÁSZ** și **VENCESLAV HAVLIK,** cel din urmă primind titlul de șambelan papal onorific în anul 1938, dar după cel de-Al Doilea Război Mondial a fost torturat de comuniști, iar casa parohială a fost confiscată și naționalizată forțat. Casa se găsește și în prezent și găzduiește sediile unui restaurant, a Poliției Comunale și al unei asociații. non-profit.

Călugărul franciscan Nikola Šerban

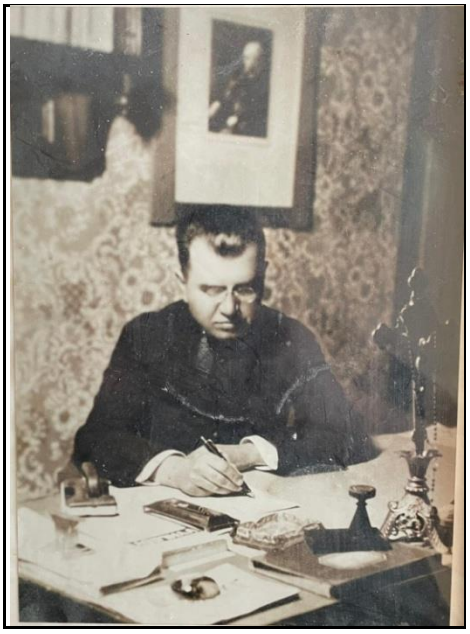

Pr. paroh Venceslav Havlik, în casa parohială

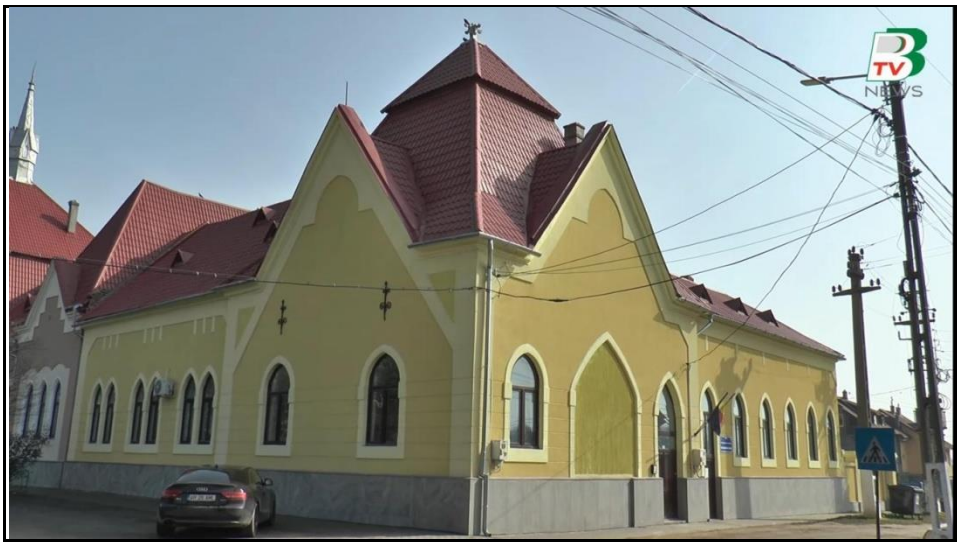

Fosta casă parohială romano-catolică din Vinga (restaurată în prezent)

Avocații **dr. FLORIAN ROMANOV** și **dr. FRÁNC STEPÁNOV** au fost lideri ai tineretului, având implicații în organizația bulgarilor bănățeni fondată la Timișoara de Lebanov și Telbizov.

dr. Florián Romanov

dr. Fránc Stepanov

ANDREI LILLIN a fost un scriitor și un cunoscut jurnalist în presa regională. A publicat la ESPLA, în 1957, controversatul roman „cu tendință” „Jetzt, da das Korn gemahlen” („Acum, când grâul s-a măcinat”). A colaborat mult cu poetul timișorean Franz Xavier Kappus.

FRANCISC MEGYEŠ a fost tot un mare poet din Vinga, locul natal făcându-l să-și aleagă pseudonimul după care a fost cunoscut în toată țara: „Francisc Vinganul”. Acesta a fost membru în Uniunea Scriitorilor din România și a avut o relație de colaborare și prietenie cu poetul român Nichita Stănescu.

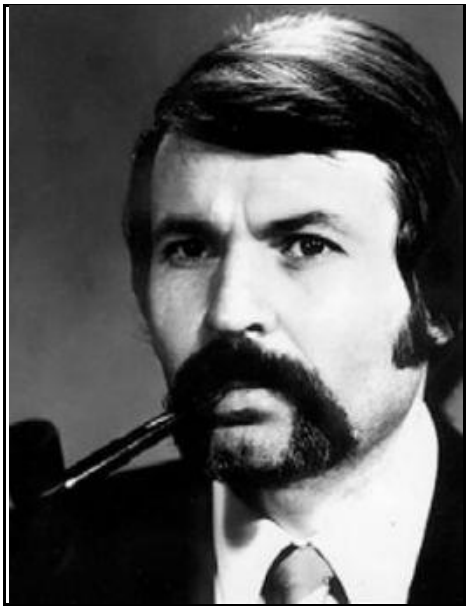

Francisc Megyeš („Vinganul”)

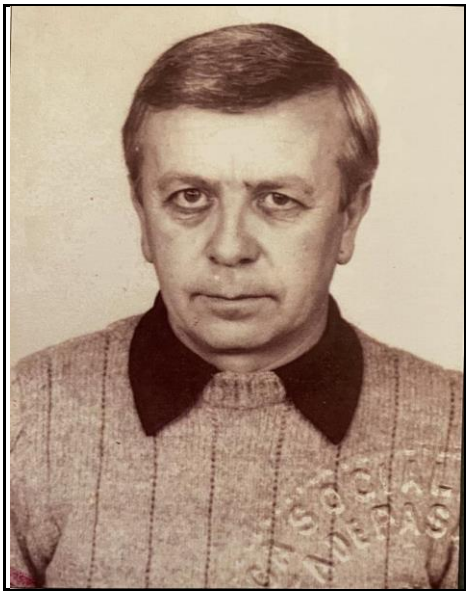

Pr. Nikola Nákov

Preotul paroh **NIKOLA NÁKOV** (81 ani), care a păstorit comunitatea romano-catolică din Vinga timp de 33 ani(1966-1998), fiind cel mai longeviv preot romano-catolic al vinganilor și care poartă titlul de cetățean de onoare al comunei Vinga, din anul 2014, titlu care i-a fost conferit în cadrul unui simpozion oficial, cu ocazia Zilelor Comunei Vinga, an în care a sărbătorit și jubileul de 50 ani de preoție.

Pr. Nikola Nákov împreună cu tinerii ministranți, purtând portul popular specific bulgarilor din Vinga în zi de sărbătoare

În încheiere, se cuvine a spune că bulgarii din Vinga, care s-au așezat pe aceste frumoase meleaguri sfințite de Bunul Dumnezeu, au fost cetățeni model în întreaga Câmpie a Banatului. Alături de populația majoritară română și împreună cu celelalte etnii, aceștia au trăit și trăiesc în continuare în armonie și bună înțelegere.

„Un ficior sărac” și cele două idealuri personale ale acestuia. Încercările lui Moise Nicoară de a deveni diplomat sau ofițer

‘A Poor Son’ and His Two Personal Ideals. Moise Nicoară’s Attempts to Become a Diplomat or Officer

Dan ROMAN
Colectivul monografic Arad

Abstract
Beyond the national ideal, incessantly pursued during a lifetime and becoming a true profession of faith, as he himself confesses, Moise Nicoară, the remarkable fighter for the emancipation of the identity of the Romanians from Arad in their endeavour to obtain the appointment of an orthodox bishop of Romanian descent, acted with an energy and perseverance no less significant and impressive for his professional assertion as a diplomat or as an officer.

Keywords*: Romanian, emancipation movement, officer, diplomat, 19th century.*

Dincolo de idealul național, pe care l-a urmărit, în mod neîncetat, întreaga viață, transformându-l într-o veritabilă profesiune de credință, după cum însuși mărturisește[1], Moise Nicoară, remarcabilul luptător pentru emanciparea identitară a românilor arădeni în întreprinderea acestora de a obține numirea unui episcop ortodox de gintă română, a acționat cu o energie și perseverență nu mai puțin semnificative și impresionante pentru afirmarea sa în plan profesional, pe care o vedea fie ca diplomat, fie ca ofițer.

Am considerat ca fiind relevantă atât sub aspectul diversificării, cât și al întregirii resurselor bibliografice cu privire la viața și activitatea „înalt-învățatului” Moise Nicoară realizarea unui decupaj care cuprinde o serie de manifestări desfășurate de acesta, ilustrând, de această dată, năzuințele sale de auto-afirmare. Fără a aduce date noi, demersul nostru explorează mai ales conținutul celor două memorii în limba franceză, pe care românul Nicoară din zona Crișanei le-a înaintat, în anul 1847, Sublimei Porți, respectiv ministrului rus de la Constantinopol. Circumscris aceluiași subiect de

[1] Cornelia Bodea, *Moise Nicoară (1784-1861) și rolul său în lupta pentru emanciparea național-religioasă a românilor din Banat și Crișana*, Diecezana Arad, 1943, pp. 285-286.

interes, am valorificat și unele informații care au apărut în publicistica arădeană mai veche.

Multitudinea manuscriselor[2] încă inedite lăsate de Nicoară deschide, desigur, perspectiva întregirii demersului nostru, prin prezentarea de date noi, necunoscute azi. Ne exprimăm astfel speranța că evidențierea dimensiunii de auto-afirmare a lui Nicoară, remarcabilă din multe puncte de vedere, ar putea să constituie un impuls cât de mic pentru reluarea cercetării asupra manuscriselor sale, care își așteaptă istoricul interesat de descoperirea, probabil, a multor alte valențe ale personalității românului crișănean.

O viață „zbuciumată" – o istorie personală a unei lupte fără sfârșit

O scurtă reprivire asupra vieții trăite de Moise Nicoară confirmă, pe deplin, calificarea acesteia drept „pe cât de zbuciumată, pe atât de variată și de interesantă", după cum o aprecia Nicolae Iorga, potrivit unei mărturisiri făcute de Cornelia Bodea[3]. Cercetările viitoare ar putea să dea și mai multă dreptate „titanului" istoriei românilor, destule aspecte despre acțiunile românului din Jula fiind încă neclarificate pe deplin[4].

În cuprinsul unor însemnări autobiografice, viitorul luptător național notează următoarele cu privire la locul și data venirii sale pe lume: „În Jula Comitatul Bickișului, în Hungaria, în ulița Nicorești (numită de la Nicorescu altmintrele Nicoară, familia cea mai de frunte între Românii și pot zice și între ceilalți locuitori a orașului, din vechime), fui născut Sâmbătă noaptea spre Duminică, sau în 29-30 Nov. 1784 în vremea ce scularea Horii umpluse lumea cu frică și doară și cu nădejde) întâie fiu după

---

[2] Pentru o situație privind manuscrisele lui Moise Nicoară, a se vedea Maria Berenyi, „150 de ani de la constituirea Academiei Române. Manuscrisele și documentele lui Moise Nicoară la Biblioteca Academiei", în *Simpozion. Comunicările celui de-al XXVI-lea simpozion al cercetătorilor români din Ungaria* (Giula, 12-13 noiembrie, 2016), pp. 25-54.

[3] Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 10.

[4] Cel mai autorizat biograf al lui Moise Nicoară este istoricul Cornelia Bodea, originară din orașul Arad, care a publicat, în anul 1943, teza de doctorat întocmită la sugestia și sub coordonarea lui Nicolae Iorga, intitulată *Moise Nicoară (1784-1861) și rolul său pentru emanciparea național-religioasă a românilor din Banat și Crișana* (apărută la Diecezana Arad). O serie de completări, mai ales pentru perioada post-1825, a adus tot același autor în lucrarea aniversară *Moise Nicoară. Gyula (Ungaria) 1974 – București 1861* (București, 2001). În același an aniversar, tot un arădean, Liviu Mărghitan, a scos cartea *Moise Nicoară. Nemărginita dăruire unui ideal (1784-1861)*, în care lansează sau chiar susține unele ipoteze inedite, deschizând noi direcții de cercetare cu privire la viața lui Moise Nicoară. Între biografii mai vechi ai acestuia pot fi menționați Iosif Vulcan, Vasile Mangra, Ascaniu Crișan, Gheorghe Ciuhandu, R. S. Molin. Studii reprezentative, relativ recente, au mai semnat Alexandru Roz, Maria Berenyi, Cosmin Seman ș. a.

trei fiice."[5] Familia acestuia avea ascendențe nobiliare atât pe linie paternă - un înaintaș de-al său, Ștefan Nykora, fiind ridicat, în anul 1627, de împăratul habsburg Francisc II la rang de nobil armalist pentru vitejie în fapte ostășești, cât și pe linie maternă – mama sa, Maria, născută în Șiclău, sat apropiat de Jula, coborându-se din neamul Șerbăneștilor de pe lângă cetatea Chioar din Maramureș, care au emigrat pe meleagurile crișene[6].

Pregătirea școlară a lui Nicoară a început, după cum arată în aceleași însemnări, „cam pe la 9-10 ani", când a fost dus la „școala ungurească" din localitatea natală[7]. Spre sfârșitul acelei perioade, pe când se pregătea deja să plece la „școalele lătinești" de la Oradea, viața micului elev a fost umbrită de moartea neașteptată a mamei sale, pe care o pierduse, după cum menționează, „în Sâmbăta Floriilor"[8].

Dând ascultare sfaturilor lăsate de aceasta cu limbă de moarte de a nu avea „grije de alta decât de învățătură"[9], și-a continuat școala în urbea de pe Crișul Repede, iar ultima clasă gimnazială („ultimam humaniorum classem") a frecventat-o la liceul minoriților din Arad, în anul școlar 1801-1802. Mai departe, tatăl său îl vedea preot, însă Nicoară s-a înscris fără voia acestuia la Facultatea de Drept a Universității din Pojon (actuala Bratislava), fapt pentru care a fost aproape dezmoștenit („quasi déshérité")[10], după cum avea să menționeze mai târziu.

Cu mari eforturi materiale, întreținându-se din activități de meditator privat[11], ambițiosul Nicoară a reușit să își finalizeze studiile, devenind astfel, în anul 1806, potrivit propriilor afirmații, „primul dintre toți românii din Ungaria care a terminat cursurile academice"[12]. Era o performanță remarcabilă, fiind de așteptat să îi deschidă larg porțile afirmării profesionale în Imperiul Austriac, ceea ce însă nu s-a întâmplat.

---

[5] Cornelia Bodea, „Moise Nicoară. Crâmpeie din viață (copilăria)", în *Hotarul* (Arad), nr. 5, mai 1937 (număr festiv pentru comemorarea lui Moise Nicoară), pp. 201-202. Nicoară a mai avut doi frați mai mici – Damaschin și David. Două dintre surorile sale au murit de tinere. Aceeași soartă a avut-o și Damaschin, care a murit înecat.

[6] Cornelia Bodea, *Moise Nicoară (1784-1861) și rolul său...*, pp. 13-14.

[7] Cornelia Bodea, „Moise Nicoară. Crâmpeie din viață (copilăria)"..., p. 205.

[8] *Ibidem*, p. 206.

[9] *Ibidem*, p. 205.

[10] Cornelia Bodea, *Moise Nicoară (1784-1861) și rolul său...*, p. 402.

[11] Nicolae Bocșan nu exclude posibilitatea ca Nicoară să fi fost în mișcarea iacobină, de factură masonică, în condițiile în care aceasta a fost puternică în Bihor și în zona Aradului. Un alt argument al lui Bocșan pentru conexarea lui Nicoară la masonerie este faptul că toate scrisorile acestuia către Petru Maior încep cu apelativul „frate", care „era și adresarea masonilor". (Maria Berenyi, *op. cit.*, p. 47).

[12] Cornelia Bodea, op. cit., p. 402.

Afirmarea acestuia s-a produs, în schimb, pe terenul național, ca temerar luptător pentru drepturi național-bisericești, în acțiunea prin care românii arădeni solicitau Vienei numirea unui episcop ortodox „de limbă și neam valah". Cu această ocazie, a cunoscut politica duplicitară a împăratului, căruia i-a înaintat un necruțător recurs (august 1819), fapt pentru care a atras represiunea autorităților, fiind întemnițat fără niciun proces.

Autoexilat, în cele din urmă, din Imperiul Austriac, pe care a ajuns să-l descrie nici mai mult, nici mai puțin decât „imaginea iadului și a celei mai crude nedreptăți"[13], Nicoară a căutat să își facă un rost în Principatele Române, fără ca soarta să-i surâdă însă nici pe noile meleaguri. O explicație ar putea fi aceea a personalității sale liberale și a caracterului de răzvrătit, care l-au ridicat împotriva sistemului cezaro-crăiesc, însușiri, fără îndoială, cunoscute factorilor abilitați atât din Țara Românească, cât și Moldova. Doar două activități profesionale pe care le-a derulat câțiva ani mai târziu (1833-1838), prima ca inspector al școlilor primare din Țara Românească, cealaltă ca secretar al Societății de Agricultură, întâia entitate românească de acest fel, creată din inițiativa sa, l-au putut afla în aparatul administrativ de la București, departe însă de visurile sale.

Nici la Constantinopol, unde a trecut mai apoi mânat de aceleași mândre idealuri, nu a reușit să ajungă la realizarea acestora. În cele din urmă, s-a reîntors la București, unde și-a petrecut ultimul deceniu de viață, confruntându-se cu mari lipsuri materiale.

În astfel de împrejurări nefericite, a trecut în neființă în 1 octombrie 1861[14].

Spre diplomație. Încercarea la Academia Orientală din Viena (1806)

În cuprinsul memoriului pe care l-a adresat, în anul 1847, Sublimei Porți, Nicoară dezvăluie astfel prima încercare pe care a făcut-o pentru atingerea ambițiilor tinereții: „Animat de dorința de a urma una dintre două cariere: sau militară, sau politică, ori, mai degrabă diplomatică, imediat după examene m-am prezentat, în august 1806, la Viena și am făcut demersuri la contele Stadion[15], ministrul afacerilor externe, și la arhiducele Louis[16],

[13]A se vedea Memoriul adresat de Moise Nicoară Excelenței Sale dl D'Ustinoff, trimisul extraordinar și ministrul plenipotențiar al Rusiei la Constantinopol, în Cornelia Bodea, op. cit., p. 416.

[14]Liviu Mărghitan, op. cit., p. 150.

[15]Johann Philipp Karl Joseph Stadion, conte de Warthausen (1763-1824).

[16]Louis Joseph Anton Johann, Prinț Regal al Ungariei și Boemiei și Prinț al Toscanei (1784-1864).

directorul frontierelor, pentru a fi primit la Institutul de Limbi Orientale, în vederea învățării limbi turce."[17] Ce îl determinase să se îndrepte spre această instituție, Nicoară mărturisește în rândurile următoare: „Scopul meu era să fiu angajat apoi în Turcia (și de preferință în Valachia)."[18]

Intervențiile acestuia la nivelul importanților factori ministeriali din statul austriac nu au condus însă la rezultatul dorit. În ciuda evidentelor calități pe care le deținea, reprezentativă fiind, în primul rând, pregătirea universitară, intrarea capabilului român din Jula în anti-camera diplomației austriece nu a putut avea loc. În același memoriu, Nicoară notează următoarele despre eșecul înregistrat în încercarea de a pătrunde în elitistul domeniu pe care îl avea în vedere: „Strădaniile mele nu au avut nici un rezultat. Fără ghid, sprijin și mijloace, și abandonat propriilor forțe, a trebuit să renunț la toată speranța în această privință pentru totdeauna."[19]

Era însă tânărul titrat universitar și, totodată, vorbitor a mai multor limbi străine potrivit pentru a accede în diplomația imperială din perspectiva factorilor care aveau puterea de a decide aceasta? Ce anume îl făcea „indezirabil" sau „persona non-grata" în această sferă atunci când încerca, uzitând firesc de drepturile sale de supus austriac, cu scopul de a-și îndeplini o frumoasă și ambițioasă năzuință a sa în plan profesional? Altfel spus, de ce profilul personal deținut de Nicoară, sub toate caracteristicile acestuia, nu corespundea pentru a urma cariera pe care acesta o viza în cadrul statului austriac?

Pentru un răspuns la această întrebare este utilă o privire, chiar și generală, asupra specificului școlii pe care Nicoară era interesat să o frecventeze ca să-și asigure pe această cale intrarea în diplomație.

Selecta instituție de învățământ în care voia să intre tânărul român se numea Kaiserlich-königliche Akademie für Orientalische Sprachen (Academia cezaro-crăiască pentru limbi orientale), cunoscută și ca Orientalische Akademie (Academia Orientală). Înființată de împărăteasa Maria Teresia, în anul 1753, aceasta a luat locul așa-numitului Sprachknaben-Institut (Institutul de Limbi pentru Băieți), care funcționa în cadrul Internunțiaturii austriece din Constantinopol, pregătind interpreți pentru limba turcă[20]. Înstrăinarea acestora de obiceiurile și, mai ales, de

[17]A se vedea Memoriul adresat de Moise Nicoară către Sublima Poartă în anul 1847, în Cornelia Bodea, *Moise Nicoară (1784-1861) și rolul său...*, p. 402.
[18] *Ibidem*.
[19] *Ibidem*.
[20] Reiner Sprung, Peter G. Mayr, „Franz Kleins Lehrtätigkeit an der k. und k. Orientalischen Akademie", în *Mitteilungen des Instituts für Osterreichische Geschichtsforshung*, Viena, 1989, p. 85.

interesele austriece, au condus, finalmente, la închiderea institutului din Constantinopol, în locul căruia a fost înființat unul similar în Viena, sub forma unui seminar așezat sub autoritatea călugărilor iezuiți[21].

Se considera, desigur, că dincolo de însușirea limbii turce, viitorii diplomați trebuiau să își însușească, într-un mod categoric, valorile și preceptele catolicismului, ca expresie fundamentală a garanției de loialitate manifestată față de statul austriac. Astfel, confesiunea ortodoxă a lui Nicoară apărea ca un impediment de netrecut în încercarea sa de a trece pragul unei instituții imperiale care se guverna după regulile stricte impuse de rigoarea bine-cunoscută și de canoanele iezuite. În cadrul acesteia, locul unui ortodox era cu totul neavenit, oricât de multe sau de remarcabile ar fi fost meritele și realizările acestuia în pregătirea intelectuală, probate, în situația lui Nicoară, chiar mai mult decât era necesar.

În spiritul vremii, care se caracteriza prin menținerea unei ofensive încă acerbe din partea cezaro-catolicismului, preocupat de consolidarea și de extinderea uniației, acceptarea lui Nicoară, român ortodox, într-o școală condusă de către călugări iezuiți era, într-adevăr, de neimaginat. Mai mult, era, în mod fățiș, împotriva politicii imperiale, care limita, prin diferite mijloace, accesul non-catolicilor la funcții importante în cadrul aparatului administrativ al statului. Față de această realitate indiscutabilă a vremii, calitățile personale deținute de tânărul român nu puteau face nicio diferență, deznodământul îndrăznețe sale solicitări neputând să fie altul decât unul negativ.

Cornelia Bodea explică insuccesul lui Nicoară în intrarea la Academia Orientală prin situația deosebit de dificilă cu care se confrunta în acea vreme Imperiul austriac, ținut în corzile napoleoniene. În acele împrejurări critice, tinerețea românului din Jula, „oricât de credincios și devotat" s-ar fi arătat acesta prin faptele sale, „nu putea inspira", după cum susține biograful amintit, „o încredere completă", fiind necesar ca „la cârmă" să fie puse „elemente încercate"[22].

Este, totuși, greu de crezut că altminteri rezultatul lui Nicoară ar fi fost unul fericit. Fără îndoială, acțiunile lui Napoleon au deschis în epocă o serie de schimbări majore, periclitând vechea ordine socială din Imperiul Austriac și agitând amenințător, mai ales, situația naționalităților din cadrul acestuia. Prevederea de a nu accepta un ortodox, cazul lui Nicoară, poate să pară în aceste condiții drept întemeiată, impunându-se însă, în opinia

[21] *Ibidem*.
[22] Cornelia Bodea, *Moise Nicoară (1784-1861) și rolul său...*, p. 21.

noastră, să fie însoțită de manifestarea unor idei revoluționare din partea sa, ceea ce nu s-a întâmplat până atunci.

O explicație care surprinde mai bine realitatea din spatele insuccesului înregistrat de Nicoară apreciem că o aduce Liviu Mărghitan, în următoarea susținere a acestuia: „Pătrunderea unui ortodox în înaltele sfere de conducere dominate de către elemente ale aristocrației de spiță princiară catolică, chiar dacă era doar o ipotetică eventualitate, stârnea o mare neliniște, care necesita măsuri în consecință."[23]

Conform mărturiilor lui Nicoară, blocarea accesului său spre diplomație a fost nici mai mult, nici mai puțin decât rezultatul unei acțiuni montate, cu răutate, împotriva sa, prin care s-a acreditat la nivelul înalților funcționari imperiali ideea că ar fi un „agitator"[24] implicat într-o acțiune revendicativă, cu caracter național[25]. În fapt, susține Nicoară, această acțiune „atât de ingenios inventată" a avut unicul scop de a ascunde „nedreptățile, de altfel, notorii" care existau în imperiul cezaro-crăiesc[26].

O nouă țintă: armata regulată a Imperiului Austriac (1809)

În primăvara anului 1809, Nicoară se afla deja de un an în localitatea natală, unde se angajase într-un post de funcționar la cancelaria județului Bichiș (Bekes). Nevoit să renunțe la visul de a deveni diplomat și neputând să se acomodeze în micul târg de țară, tânărul jurist ducea o existență chinuită, nutrind până și gândul sinuciderii, după cum reiese dintr-o seamă de poezii pe care le-a compus în acea perioadă[27].

---

[23] Liviu Mărghitan, *op. cit.*, p. 38.

[24] Memoriul înaintat de Nicoară către Sublima Poartă, în anul 1847 (Cornelia Bodea, *Moise Nicoară (1784-1861) și rolul său...*, p. 402).

[25] Nu se cunoaște cu exactitate în baza cărei manifestări anume a primit Nicoară calificarea de „agitator". Totuși, în aceeași perioadă, s-a desfășurat o acțiune revendicativă a preoțimii arădene, de care Nicoară nu a fost străin. „Ba mai mult chiar, primise și bani pentru acoperirea cheltuielilor ce le-ar face umblând pentru cauza respectivă", după cum notează Cornelia Bodea. Cât privește caracterizarea de „agitator", Nicoară desființează această trăsătură a sa, pe care ar fi dobândit-o în timpul studiilor universitare, precizând în Memoriul către Sublima Poartă, din anul 1847: „(...) nu am avut nici timpul, nici mijloacele, nici ocazia să-mi procur cele mai mici date istorice despre națiunea mea, cu atât mai puțin să mă ocup de limbă: două surse principale ale oricărui sentimentului național." (Cornelia Bodea, *Moise Nicoară (1784-1861) și rolul său...*, p. 22 și p. 402).

[26] *Ibidem*, p. 402.

[27] Spre exemplu, într-o poezie datată 28 august 1808 scria: „Starea nu mă prinde / A fi într'asta parte." Gândul morții i se pare singura salvare, această cale urmând să-i readucă bucuria prin reîntâlnirea mamei decedate: „Frate, soro, taică / Veste, voe bună / Să duc l'a mea maică / Dați-mi dimpreună." (*Ibidem*, p. 24).

În aceeași vreme, contra-ofensiva napoleoniană împotriva Imperiului Austriac, realizată în Războiul celei de-a Cincea Coaliții[28], era la un pas doar de cucerirea Vienei. În fața unei astfel de situații disperate, Arhiducele Carol, comandantul armatei austriece, a făcut o serie de apeluri pentru ridicarea la insurecție națională împotriva lui Napoleon.

Unul dintre cei care au sărit în apărarea imperiului a fost tânărul român Nicoară, care s-a înrolat în armata insurecțională, primind gradul de locotenent de cavalerie[29]. Potrivit lui R. Ciorogariu, a fost însărcinat cu formarea legiunilor de voluntari români din comitatele Arad, Cenad și Bichiș, care urmau să sprijine trupele maghiare regulate[30]. Cel mai probabil, această joncțiune nu a mai avut însă loc, căci armata maghiară a fost înfrântă, în 14 iunie 1809, în bătălia de la Győr (Raab), de către trupele franco-italiene. În aceste condiții, armata insurecțională a fost trecută sub comanda Arhiducelui Carol, fiind la dispoziție până la încetarea ostilităților și încheierea păcii de la Schönbrunn, realizată în toamna aceluiași an.

Lăsat la vatră, unde îl aștepta reluarea slujbei de funcționar comitatens în Jula, ceea ce însemna pentru el întoarcerea la situația nedorită pe care o avusese înainte, Nicoară a încercat să intre în armata regulată austriacă, pentru a deveni astfel ofițer – acesta fiind cel de-al doilea ideal al său. Urmărindu-și visul, a trecut la înaintarea mai multor petiții – „personal sau chiar prin cancelaria Comitatului Bichiș în favoarea sa”[31] – la nivelul unor instituții de resort, precum Consiliul de Război sau Comandamentul General de la Buda, sau chiar către factori decizionali de prim rang, între care Arhiducele Ferdinand Maximilian sau Palatinul ungar, fără ca acestea să ducă la obținerea rezultatului dorit.

Mai mult, între cei petiționați s-a aflat însuși împăratul Francisc I, prin intermediul Adunării Generale a Comitatului Bichiș, care s-a adresat Augustului Suveran, solicitându-i acestuia să dea curs cererii românului Nicoară de a intra în armata austriacă[32].

---

[28] Conflict militar desfășurat în cadrul Războaielor napoleoniene, în perioada 10 aprilie – 14 octombrie 1809; cele două tabere beligerante au fost Imperiul Austriac și Regatul Unit, pe de o parte, și Franța, împreună cu aliații săi, de cealaltă parte. Ostilitățile au fost declanșate de armata austriacă, fără declarație de război prealabilă, prin trecerea graniței bavareze și atacarea Corpurilor de armată franceze și germane. Pentru date suplimentare, util a se vedea Charles Esdaile, *Napoleon's Wars An International History, 1803-1815*, New York, Allen Lane History, Penguin Group, 2007.

[29] Cornelia Bodea, *Moise Nicoară (1784-1861) și rolul său...*, p. 27.

[30] Roman Ciorogariu, *Zile Trăite,* Oradea, 1926, p. 43.

[31] Cornelia Bodea, *Moise Nicoară (1784-1861) și rolul său...*, p. 29.

[32] În Memoriul din anul 1847, pe care îl adresează Sultanului Mahomed II, Nicoară afirmă cu privire la petițiile înaintate către factorii responsabili (și sprijinul primit din partea

Foarte probabil, în baza acestei solicitări a obținut tânărul român, în anul 1810, „une audience extraordinaire”[33], după cum el însuși menționează, la împăratul austriac, aflat atunci la Baaden, în fața căruia și-a susținut iarăși cererea de a fi primit în armată. Nicoară consemnează și următorul răspuns pe care i l-ar fi dat, cu această ocazie, Francisc I: „cereți-mi în orice alt loc mai degrabă decât în armată; căci nu va fi în curând un război și armata este supraîncărcată cu ofițeri, astfel încât nu ați putea spera la o avansare. În rest, vom vedea, lăsați-mi documentele.”[34]

Din păcate pentru tânărul julan, nici măcar această audiență în fața împăratului, căruia i-a expus, desigur, cu toată tăria, voința sa de a deveni ofițer în armata imperială, nu a dus îndeplinirea acestui deziderat. Deznodământul cererii pe care a lăsat-o împăratului, în care își punea ultimele speranțe, este notat, sec, de Nicoară, astfel: „Răspunsul Consiliului de Război a fost negativ.”[35]

Odată cu acesta, s-a năruit și cel de-al doilea ideal al lui Nicoară. Mai mult, tânărul român înțelegea, fără îndoială, că realizarea sa profesională nu poate avea loc în prea-conservatorul Imperiu Austriac, nelăsându-i altă alternativă decât să privească spre zări care îi puteau fi favorabile.

Încercările de a intra în armata rusă (1810, 1827)

În aceste împrejurări, gândurile lui Nicoară s-au îndreptat spre Imperiul țarist, năzuind să-și poată îndeplini visul de a deveni ofițer în serviciul militar al acestui stat. Foarte probabil, tânărul julan considera – într-o evaluare, de altfel, pe deplin justificată – că apartenența la sa confesiunea ortodoxă ar fi trebuit să fie de această dată, un atu, Imperiul țarist erijându-se deja în cunoscuta postură de „fratele mai mare de la Răsărit”, ca protector spiritual al popoarelor de aceeași credință, sub mantia pan-ortodoxismului.

Cancelariei Comitatului Bichiș) pentru a intra armata regulară austriacă: „L’asamblée générale du comté pris alors la rèsolution d’adresser en ma faveur à l’Empereur une demande afin que je fusse reçu dans les troupes régulières.”
(Cornelia Bodea, *Moise Nicoară (1784-1861) și rolul său...*, p. 403).

[33] *Ibidem*.

[34] *Ibidem*. Analizând răspunsul în cauză, L. Mărghitan apreciază următoarele: „O motivație mai neverosimilă, mai lipsită de orice logică nici că se putea. Era ca și cum un comandant de vas transatlantic ar fi refuzat să admită la bord un obiect a cărui greutate nu depășea un singur gram, pe motiv că enormul vapor era încărcat până la refuz de teamă ca nu cumva nava să nu se scufunde.” (Liviu Mărghitan, *op. cit.*, p. 50).

[35] Cornelia Bodea, *Moise Nicoară (1784-1861) și rolul său...*, p. 403.

Un model de succes pentru demersul lui Nicoară îl reprezenta cazul sârbului Petar Tekelija, „géneral en chéf" în armata rusă, născut la Arad, în 16/27 ianuarie 1720, ca nepot al lui Jovan Popovic Tekelija[36], brav militar în armata lui Eugeniu de Savoya[37]. După participarea la războiul de succesiune pentru tronul Austriei, unde a luptat în fruntea unei companii de grăniceri sârbi din confiniul urbei arădene, a cerut eliberarea din armata austriacă și s-a înrolat în cea rusă. Încadrat ca „porutchik" (locotenent) în Regimentul de husari sârbi, și-a câștigat merite deosebite pe câmpurile de luptă. Astfel, în războiul de şapte ani, în care Rusia a intrat la un an după începerea ostilităţilor (1757), a fost avansat polcovnic (colonel), în războiul împotriva statului polono-lituanian (1764-1768) a primit gradul de brigadier, iar în războiul ruso-turc (1768-1774) a fost avansat la gradul de general[38]. Mai târziu, a fost numit la comanda armatei din Crimeea, calitate în care s-a remarcat în luptele împotriva tătarilor, înăbuşind răscoalele acestora.

Meritele depline i-au adus, în 1786, gradul al II-lea ca importanţă în armata ţaristă: „géneral en chéf". Rănit în noul război ruso-turc (1787-1792), s-a retras în anul 1789, având să moară trei ani mai târziu, în 1792, la castelul său din Novomirgorod.

Au existat cel puțin două încercări ale lui Nicoară de a intra în armata țaristă, după cum se poate desprinde din cuprinsul unei cereri pe care a înaintat-o, în 1827, tocmai în acest scop, ministrului rus la Constantinopol. Afirmându-și intențiile avute, Nicoară face o serie de precizări cu privire la acțiunile sale trecute în această direcție, sens în care menționează: „Spre sfârșitul anului 1810, am trecut în Țara Românească, unde am încercat să intru în serviciul militar al Majestății Sale Imperiale al tuturor Rusiilor. După cum m-am convins, Recursul meu a fost trimis la Petersburg de către generalul Sabamgeyer."[39]

---

[36] Jovan Popovic Tekelija (1660-1721/1722) s-a distins în bătălia de la Zenta, desfășurată în anul 1697. În anul următor, a fost numit, printr-un decret special, semnat de către prințul Eugeniu de Savoia, comandant al miliţiei sârbe din Arad, calitate în care dispunea de 300 de infanteriști şi 200 de călăreţi. Între acțiunile derulate la Arad se remarcă: reconstruirea vechii cetăţi turce, înființarea, în partea vestică, a unei aşezări noi, militarizate – Civitas Thököliana (Orașul lui Tekelija) și ridicarea bisericii sârbe, în 1702. (Dan Roman, *Oameni de seamă ai Aradului*, vol. II, lucrare aflată în pregătire).

[37] Prințul Eugen de Savoia-Carignano (1663-1736) a fost unul dintre cei mai importanți oameni de arme din Imperiul Habsburgic. Deținător al rangului de feldmareșal, a avut o contribuție decisivă la ridicarea Casei de Habsburg în plan european, remarcându-se mai ales prin victoriile împotriva Imperiului otoman.

[38] Dan Roman, *op. cit.*

[39] Cf. Biblioteca Academiei Române, ms. 2446, f. 342, apud Cornelia Bodea, *Moise Nicoară (1784-1861) și rolul său...*, p. 31.

Despre același demers al său consemnează într-o „deducere biografico-istorică" și Ioan Arcoși, persoană cu care Nicoară a păstrat legătura în perioada tinereții sale, existând astfel posibilitatea ca datele prezentate să-i fi parvenit direct de la acesta. Astfel, conform autorului mai sus menționat, „după conțielegere" cu un maior austriac[40], Nicoară s-a îndreptat spre Țara Românească, aflată pe atunci sub ocupație rusească[41]. Potrivit lui L. Mărghitan, pentru intrarea în contact cu corpul ofițeresc rus și prezentarea intențiilor manifestate, ar fi apelat la sprijinul cunoscutei familii boierești a Văcăreștilor, cu care legase relații apropiate în timpul studiilor universitare urmate la Viena[42].

Din păcate, nici această primă încercare a sa, nici cea întreprinsă în anul 1827 nu l-au adus în postura mult dorită. Visul de a ajunge ofițer a rămas pentru Nicoară același ideal care se dovedea a fi de neatins.

Viena și iar Viena. Agenția consulară austriacă din București (1812)...

Cel mai probabil, imediat după semnarea Păcii de la București (16/28 mai 1812), prin care Turcia și Rusia puneau capăt războiului dintre ele, dus între anii 1806-1812[43], închizând astfel perspectivele imediate ale unei noi campanii rusești la sud de Dunăre, Nicoară și-a îndreptat iarăși gândul la prima sa opțiune manifestată în plan profesional: de a avea o carieră în diplomație.

---

[40] *Ibidem*. Pe de altă parte, într-un articol apărut cu patru ani mai devreme, primul său biograf, Iosif Vulcan, menționează că Nicoară ar fi fost însoțit, într-o călătorie efectuată „prin tieri straine" de două persoane, fără nicio referire însă la calitatea de ofițer a vreuneia dintre ele: „Dupe ce insa n'a fostu acomodatu la vre-unu regimentu după dorinti'a sa, sciindu limb'a romana, latina, germana, francesa și magiara, a lasat'u armata si a intreprinsu o calatorie cu unu orecare Dr. Grohmann si altulu anonimu prin tieri straine, de unde numai în a. 1814 s'a reintorsu." („Moise Nicora", în *Familia* (Oradea), nr. 17, 15/27 iunie 1866, p. 194).

[41] În mai 1810, Imperiul Rus a anexat forțat cele două principate române, noua situație nefiind recunoscută însă de către marile puteri (Austria Turcia, Anglia, Franța). Pentru detalii, a se consulta Nicolae I. Arnăutu, București, *12 invazii rusești în România*, Editura Saeculum, 1996.

[42] Nicoară a legat o prietenie cu Iancu Văcărescu, care se afla la studii în capitala Imperiului Austriac. (Liviu Mărghitan, *op. cit.*, p. 64; Cornelia Bodea, *Moise Nicoară (1784-1861) și rolul său...*, p. 37).

[43] Prin acordul de pace, Imperiul Otoman a cedat Basarabia Rusiei țariste. Tratatul a fost aprobat de țarul Alexandru I în 11 iunie 1812, cu doar o zi înainte de declanșarea ofensivei napoleoniene împotriva Rusiei. Pentru o perspectivă privind situația înregistrată în Țara Românească în urma războiului ruso-turc amintit, util a se consulta Ana Maria Lepăr, „Bucharest during the Peace of 1812", în *Hiperboreea Journal* (București), vol. II, nr. 2, decembrie 2015, pp. 122-132.

În acest scop, a înaintat o cerere către Agenția consulară austriacă din București, solicitând intrarea în serviciul ei. Calitatea de supus austriac, la care se adăuga cunoașterea limbii române și studiile juridice pe care le absolvise cu rezultate meritorii, îl calificau să ocupe postul vizat - ceea ce nu s-a întâmplat însă nici de această dată. Perseverența cu care își urma idealul se dovedea cu totul neputincioasă în fața regulilor nescrise ale vremii, ce nu îngăduiau unui cetățean asupra căruia apăsa stigmatul națiunii tolerate să acceadă la funcții din sferele elitiste ale statului.

...și o nouă încercare de a intra în armata regulată austriacă (1815)

Marșul triumfător al lui Napoleon spre Paris a deschis, în primăvara anului 1815, perspectiva iminentă a reluării ostilităților franco-austriece. În fața acestei desfășurări, gândul lui Nicoară de a deveni ofițer în armata regulată austriacă prindea din nou aripi. Aflat în Constantinopol, unde nu se cunoaște cu ce scop s-a deplasat sau ce a făcut[44], „desigur însă mersese cu același gând să încerce a intra în cariera diplomatică sau militară”[45], Nicoară a părăsit degrabă capitala Imperiului Otoman („prin martie-aprilie”[46]).

Întors în Viena, a încercat iarăși să intre în armata austriacă, aflată pe picior de război, însă birocrația cu care s-a luptat s-a dovedit imbatabilă. În această vreme, înfrângerea suferită de Napoleon la Waterloo i-a spulberat definitiv visul de a fi ofițer austriac.

Nicoară către Sultan. Încercarea de a intra în armata turcă (1826)

Deși se apropia de 40 de ani, Nicoară nu a renunțat la idealul de a deveni ofițer. După încercările nereușite de a intra în armata austriacă și mai apoi în armata rusă, neobositul român din Jula și-a îndreptat, în cele din urmă, atenția spre Imperiul Otoman.

În septembrie 1826, acesta se afla deja la Constantinopol, după ce încercase, zadarnic - atât în București, cât și în Iași -, să obțină un post de profesor de limba latină. În acest scop, înaintase, inițial, un memoriu lui Gr. Ghica, principele Țării Românești, „pentru sistemizarea catedrei de limba latină la școalele cele mari din București, cerând ca «încât nu ar fi o pricină împedecătoare» împotriva lui, să fie numit profesor pentru predarea ei”[47]; totodată, fostul supus austriac își susținea demersul „cu atât mai vârtos” cu

[44] Plecarea sa, pe care L. Mărghitan o consideră „bizară”, a avut loc în august 1814; același autor susține că e „neverosimilă” presupunerea că urmărea să intre în armata turcă. (Liviu Mărghitan, *op. cit.*, p. 69).
[45] Cornelia Bodea, *Moise Nicoară (1784-1861) și rolul său...*, p. 39.
[46] Liviu Mărghitan, *op. cit.*, p. 71.
[47] V. Mangra, „Moise Nicoară”, în *Tribuna* (Arad), nr. 14, 1/14 ianuarie 1908, p. 2.

cât mai ocupase acest post vreme de câteva luni, în anul 1813, sub Caragea Vodă, arătând următoarele: „și într'alte vremuri încă am predat limba cea latină, și încă cea nemțească aici la școala Domnească, ce numai prin năvălirea și năpădirea ciumei asupra toatei țări a încetat."[48] Mai apoi, a înaintat o cerere similară și către I. S. Sturza, principele Moldovei, însă nu a obținut nici de la acesta un răspuns pozitiv.

În aceste împrejurări, Nicoară și-a pus în Imperiul Otoman ultima sa speranță pentru împlinirea visului de a deveni ofițer. Pe cale de consecință, arată Vasile Mangra, „În 21 septembrie 1826, stabilit deja în Constantinopol, prezentează o petițiune Sultanului, prin care să-i designeze un loc în armata turcească, la cavalerie, potrivit caracterului și aptitudinilor sale, accentuând că vorbește mai multe limbi și știe și turcește."[49]

Destul de previzibil, nici această acțiune nu a fost însă încununată de succes. Cel mai probabil, neîncrederea pe care au manifestat-o înainte responsabilii militari ruși atunci când au primit cererea sa de a intra în armata țaristă a existat și de această dată.

Încercări în Ministerul de Externe și în armata Țării Românești (1833, 1835)

În condițiile în care, acționând din dorința de a deveni diplomat sau ofițer, Nicoară a întreprins demersuri la factorii responsabili din nu mai puțin de trei imperii (austriac, țarist, otoman), ar fi fost cu totul nefirească lipsa unor astfel de acțiuni în Principatele Române, mai ales în Țara Românească, unde s-a și aflat destulă vreme, atât înainte de auto-exilare[50], cât și după acest moment.

Dacă o astfel de solicitare a fost făcută către Caragea Vodă, în anii 1810-1814, sau mai târziu către principele Grigore Ghica, în 1825 -1826, când s-a aflat în București, nu se poate spune, cercetările de până acum nereușind să clarifice aceste aspecte. Greu de spus, totuși, ce l-ar fi putut împiedica pe Nicoară să înainteze astfel de cereri către factorii diriguitori de la București în cele două intervale mai sus menționate. Probabil, o cercetare

[48] *Ibidem*.

[49] *Ibidem*. Memoriul evidențiat este amintit și de Liviu Mărghitan, care se limitează însă să precizeze că documentul în cauză, scris în limba franceză, este adresat „Majestății Sale Foarte Puternic și Foarte Glorios Mare Sultan Împărat al Turciei", respectiv că acesta a fost precedat, zece zile mai înainte, de un alt memoriu, scris, de asemenea, în franceză, care fusese înaintat „Alteței Sale Domnului Mare Vizir al Sublimei Porți" (Liviu Mărghitan, *op. cit.*, p. 143).

[50] Petrecută în toamna anului 1825, atunci când a obținut „pasualele" de ieșire din Imperiul Austriac.

sistematică a voluminosului fond de documente care se află la Biblioteca Academiei Române ar putea să facă lumina necesară și în această privință.

Până atunci, o primă mărturie care atestă preocupările lui Nicoară de a-și atinge idealul profesional și pe pământ românesc – anume în cadrul Ministerului de Externe – se desprinde din cuprinsul unui memoriu al său, pe care l-a înaintat, în 17 august 1833, către Pavel Kiseleff[51], guvernatorul rus al Principatelor Române. Funcționând la acea dată ca „revizorul școalelor din principatul Valahiei" [52] (inspector pentru școlile primare), Nicoară – care semna acum cu numele Nicorescu, accentuându-și astfel românismul – „se jălbește, că dupăce i-se făgăduise a se rândui la cancelaria statului (ministerul de externe de pe atunci) până a nu pleca spre inspecția școlară, acum (1833), după întoarcerea sa la București se pomenește dat uitării."[53]

Promisiunea pe care o primise nu s-a materializat însă nici în urma acestei petiții, lăsând pe mai departe de neatins admirabilul său ideal, în ciuda tuturor demersurilor. Situația este cu atât mai inexplicabilă cu cât, în conformitate cu propriile-i afirmații, trecerea sa la Ministerul de Externe părea deja stabilită, fiind doar o chestiune de timp. Ce anume a determinat factorii responsabili să se răzgândească în această privință? Lipsa de încredere în capacitățile sale pare puțin probabilă devreme ce i se încredințase deja funcția de inspector al școlilor primare din principat. Cu atât mai puțin ar fi putut să fie pusă la îndoială loialitatea sa față de Țara Românească, ținând cont de implicarea și rolul pe care l-a avut în acțiunea pentru numirea unui episcop ortodox român la Arad.

Nici această promisiune neonorată nu l-a putut opri să-și abandoneze idealul. Dând dovadă de o perseverență cu totul formidabilă în urmărirea țelului său personal, Nicoară s-a îndreptat și către Alexandru D. Ghica, noul principe al Țării Românești, căruia i-a înaintat, în 6 ianuarie 1835, o petiție prin care solicita să i se acorde o slujbă „în statul sau militar sau politic"[54] (având în vedere, în cel de-al doilea caz menționat, desigur, domeniul

---

[51] Pavel Dmitrievici Kiseliov (19 ianuarie 1788, Moscova – 26 noiembrie 1872, Paris), cunoscut mai ales după numele Kiseleff, în grafia franceză. Este considerat cel mai mare general reformator din timpul domniei lui Nicolae I. Aghiotant al țarului Alexandru I (1814), apoi șef al Statului Major al Armatei a II-a (1819), a condus administrația militară rusă din Principatele Române în calitate de președinte plenipotențiar al Divanurilor Moldovei și Țării Românești. (Pentru date suplimentare, util a se consulta Tatiana Onilov, „Generalul Pavel Kiseleff (1788-1872) și Principatele Române", în *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu" din Cluj-Napoca*, 2018, tom LVII, pp. 365-383).

[52] V. Mangra, *op. cit.*, p. 2.

[53] *Ibidem*.

[54] *Ibidem*.

diplomatic). În susținerea cererii înaintate, a legat primirea unei slujbe și de „înțelepciunea, caracterul și puterile sufletești și morale”[55] pe care le arătase deja.

Deși acestea erau incontestabile, intrarea lui Nicoară în diplomație sau armată, conform dorinței pe care acesta a avut-o încă din anii tinereții nu s-a produs, rămânând un deziderat neîmplinit și pe pământul românesc de care își lega speranțele.

Fără succes în a-și urma idealul, Nicoară a luat în scurtă vreme calea străinătății, însemnările de călătorie pe care le-a lăsat atestând deplasarea sa atât în Imperiul Rus, la Petersburg și Odessa, cât și în Imperiul Otoman, la Constantinopol. Pretutindeni, capabilul român notează că avut întâlniri cu înalți oficiali ai celor două mari puteri, acestora adăugându-li-se și acelea cu o serie de diplomați ai puterilor occidentale, desfășurate în perioada în care a locuit în capitala Imperiului Otoman[56].

Întreprinderile pe care menționează că le-a desfășurat pe parcursul acestor ani, atât în Imperiul țarist, dar mai ales în cel otoman îl poziționează, în nenumărate rânduri, în zona unor interacțiuni directe cu înalți oficiali ruși sau turci (unii din cadrul armatei)[57], precum și cu o serie de diplomați ai statelor occidentale aflați la post la Constantinopol. Totodată, conținutul discuțiilor, precum și scopul multora dintre intervențiile derulate (atât cât se cunoaște în actuala etapă a cercetării istorice asupra activităților acestuia) îl profilează drept agent *sui-generis* în serviciul unor înalte interese de stat românești.

Fără îndoială activitățile sale nu erau necunoscute poliției secrete otomane, atentă la persoanele suspecte în categoria cărora fusese inclus și românul Nicoară. Arhivele acesteia ar trebui, așadar, să cuprindă și numele „suspectului” Nicoară, putând să ofere lămuririle necesare pentru explicarea constantului său insucces.

---

[55] *Ibidem*.

[56] Spre exemplu, în prima zi a anului 1840, aflat la Odessa, a luat masa în familia vestitului prinț și feldmareșal rus Mihail Semionovici Voronțov (1782-1856), comandantul corpului de ocupație din Franța. Trecând în Constantinopol, notează că în ianuarie 1842 a avut o întrevedere cu lordul Stratford Canning (1786-1880), ambasadorul Coroanei Britanice în capitala otomană. Tot acolo, a fost primit, în prima zi a anului 1849, de Marele Vizir (Liviu Mărghitan, *op. cit.*, pp. 147-150).

[57] Liviu Mărghitan acreditează ideea seducătoare, fără ca aceasta să fie sprijinită însă și de vreun document, în conformitate cu care Moise Nicoară ar fi fost utilizat de principii Țării Românești în diferite misiuni „de taină” atât la Constantinopol, cât și în Rusia, iar aceste acțiuni ar fi debutat încă sub domnia lui Caragea Vodă. (Liviu Mărghitan, *op. cit.*, p. 69).

„Un ficior sărac" și un element „suspect"

Am prezentat în rândurile de mai sus multiplele încercări ale lui Moise Nicoară, român ortodox și supus austriac, născut la Jula (Gyula), situată în regiunea Crișana, de a intra în diplomație sau armată, soldate însă cu tot atâtea nereușite ale acestuia. Impresionante prin perseverența și aria de acțiune în care s-au derulat aceste încercări, eșecul lor a constituit, desigur, un subiect de analiză și pentru titularul întreprinderilor, care nu putea să nu se întrebe și să nu emită, în consecință, unele explicații cu privire la insuccesul constant înregistrat în aceste demersuri ale sale.

O trecere în revistă a acțiunilor pe care le-a derulat în scopurile mai sus arătate, în calitate de supus austriac, o prezintă în cuprinsul Recursului majestatic la împărat, din 15 august 1819. Arătând că după implicarea sa în lupta pentru un episcop român la Arad, a fost întrebat, în repetate rânduri, „ca și cum cu sfătuire și imputăciune din partea locurilor mai'nalte", de ce nu intră mai bine „în vreo diregătorie", „în vreo tistie"[58], Nicoară susține că toate aceste vorbe și reproșuri i-au fost spuse fără niciun temei, nedorindu-se, în realitate, intrarea sa în cadrul aparatului de stat.

Într-adevăr, demersurile pe care le-a efectuat, și acestea doar până în anul 1810, sunt considerabile, după cum însuși arată: „Adecă cercetat-am la Arhiducul Ludovic, care era mai mare atunci peste margini sau granițe; la Stadion, ministrul lucrărilor din afară, prin Hudelist, atunci secretar de stat; dup'aceea, în Institutul cel de limbile Răsăritului (...); apoi prin Arhiducii Ferdinand, Maximilan și Palatinul, prin General-Commando de la Buda, și prin Vice-presidentul General Kienmayer, prin Consiliul de bătae și în urmă prin indorsația M. Tale la instanția mea 1809 (...)"[59] Așadar, încercări pe lângă o serie de factori statali de prim rang, culminând cu audiența avută la împărat, toate acestea dovedindu-se însă insuficiente pentru intrarea sa la Academia Orientală, pentru a funcționa ca diplomat, și, mai târziu, în armata imperială austriacă.

În vreme ce instituțiile în care încerca să intre se dovedeau inaccesibile pentru el, asupra tânărului român, titrat universitar, se manifesta un interes de o factură aparte. Despre ce a fost vorba și deznodământul acestor acțiuni, Nicoară menționează în același incendiar document adresat împăratului, sens în care notează următoarele: „Poliția a întrebuințat toate mijlocirile, ca să mă apuce în partea sa, dară aceea n'am vrut că nu voem să fiu iscoditor, ci am cerut să fiu la una sau alta cancelarie a Statului."[60] Cel

[58] Cornelia Bodea, *Moise Nicoară (1784-1861) și rolul său...*, p. 330.
[59] *Ibidem*, pp. 330-331.
[60] *Ibidem*.

puțin două aspecte, ambele dezvăluind admirabile trăsături de caracter, pot fi desprinse din refuzurile lui Nicoară de a deveni un colaborator al poliției imperiale: în primul rând, tăria acestuia de a nu da curs solicitărilor făcute de agenții imperiali, ceea ce nu putea fi puțin lucru, mai ales că Imperiul Austriac îndeplinea cu prisosință criteriile care îl calificau spre a fi caracterizat drept un „Polizeistaat" (stat polițienesc)[61]; apoi, se evidențiază admirabila însușire a acestuia de a nu alege calea compromisului, preferând să nu se bazeze pe altceva în încercările sale decât pe propriile capacități, deși, în mod categoric, era pe deplin conștient de faptul că valorile sociale și realitățile vremii erau în profund dezacord cu convingerile sale.

Un element particular asupra căruia Nicoară insistă este condiția sa materială, aceea de „ficior sărac", de tânăr care nu avea și nu se baza pe niciun sprijin financiar, fapt pentru care calea urmată spre afirmare profesională a fost una cu atât mai dificilă. Astfel, în privința eforturilor pe care le-a depus pentru a-și atinge visul, Nicoară notează: „După ce în anul 1806 am gătat școalele, nesmintit tot într'aceea m'am silit ca să intru în vr'o diregătorie, ce pot dovedi și mărturisi prin toate pășirile și ustănelele mele, care spre ajungerea acelui scop am pus cu cea mai mare jertfire și cu cele mai mari greotăți, pentru starea mea de ficior sărac."[62]

A fost aceasta decisivă pentru intrarea sa, bunăoară, în diplomația austriacă? Răspunsul dat de Nicoară este unul cât se poate de tranșant, și, mai mult de atât, înfățișează venalitatea fără margini care îi caracteriza pe înalții slujbași imperiali. Astfel, referindu-se la eșecul înregistrat cu prilejul încercării sale de a funcționa în cadrul Agenției Consulare Austriece de la București, pe care a făcut-o în anul 1812, Nicoară ține să îi transmită, fără cel mai mic menajament, suveranului habsburg următoarele: „Agenților și Consulilor M. Tale nu l'i de dreptatea săracilor supuși împărătești, precum și de toată solia, se poate dovedi, ci toți numai după aur și după avuții cască gura și oftează. Acela, numai, are, dreptate înaintea lor care e plin de bani, că toți diregătorii umblă numai cum să poată fura, roade, jefui și răpi și așa mai departe."[63]

---

[61] Modelul clasic al statului polițienesc austriac a fost edificat deja de împăratul Iosif al II-lea (1780-1790), prin crearea unor mecanisme ample de supraveghere informativă a populației de către poliția secretă. Acestea au fost consolidate în așa-numita „epocă Metternich"/Vormärtz, existentă în perioada 1815-1848. Pentru date suplimentare, util a se consulta Thomas Höfer, *Pressepolitik und Polizeistaat Metternichs,* Dormunder Beiträge zur Zeitungsforshung, 2019.

[62] Cornelia Bodea, *Moise Nicoară (1784-1861) și rolul său...*, p. 330.

[63] *Ibidem*, p. 331.

Nicoară nu se oprește aici, învinuindu-l, în mod direct, pe puternicul suveran austriac de starea acestor lucruri, ca unul care trage foloase din perpetuarea ei: „Și de multe ori M. Ta pe unii ca aceia pentru unele vrednicii ca și aceste, cu milostivire împărătească ai obișnuit a-i deschilini prin înălțări, prin nemeșig, baronie, Domnie de pământ și altele asemenea prin care vrei să arăți și altora cât ești de îndestulat și cum răsplătești slujbele, vredniciile și acest fel de împlinire de detorințe a unor diregători ca aceia. Cel dintie blastămat, impostor și nelegiut este bine văzut și cu bucurie primit de unii diregători împărătești ca aceia, și ce mai mult! Încă tocmai spre a fi întrebuințat la cercetarea și facerea dreptății, pentrucă unul ca acela fiind însuflețit după pofta lor le face toată nădejdea de a putea căpăta pradă și jefuire cu grosul, fără vr'o frică (...)"[64]

Dacă Nicoară pune imposibilitatea intrării sale în armata sau diplomația austriacă pe seama lipsei de mijloace bănești care i-ar fi putut asigura, altfel, accesul mult dorit (demascând, cu această ocazie, putreziciunea care se manifesta în aparatul de stat, unde dreptatea nu prețuia nimic în fața funcționarilor care căutau neapărat înavuțirea), insuccesul în demersurile de a trece în slujba Imperiului Otoman - în aceleași domenii - s-ar fi datorat unei cauze diferite: discreditarea și prezentarea sa, în mod calomnios, drept o persoană suspectă.

Această situație pricinuitoare de greutăți, care l-a împiedicat, după cum notează, să obțină o „protecție" la Sublima Poartă, unde se stabilise deja de aproape un deceniu, l-ar fi determinat, de altfel, să înainteze către aceasta un memoriu, în septembrie 1847, spre o justă cunoaștere a acțiunilor sale și a circumstanțelor nefericite în care se găsea.

În cuprinsul acestuia, fostul supus austriac arată, încă în primele rânduri, următoarele: „Fără niciun alt sprijin, din contră, persecutat, prin toate mijloacele (în secret și pe față) de însiși cei care ar fi avut obligația să mă protejeze, am fost obligat să continui fără întrerupere demersurile mele la Sublima Poartă, în pofida faptului că, pe termen lung, acest lucru avea să devină foarte neplăcut, prin discreditarea mea, prin a mă înfățișa, poate, odios, sau unora chiar suspect."[65] În ce anume consta calitatea de „suspect", precizează în rândurile următoare, aducând, totodată, și o explicație a acestei situații: „Ignoranța totală a împrejurărilor anterioare, sau informațiile false sugerate îndinadins și cu finețe, au putut să contribuie, eficient, la ținta despre susținerea mea din mijloace secrete în acest stat."[66]

---

[64] *Ibidem*.
[65] *Ibidem*, p. 392.
[66] *Ibidem*, p. 393.

Cu alte cuvinte, Nicoară pune eșecul obținerii unei post în cadrul statului otoman pe seama unor acțiuni calomnioase, desfășurate împotriva sa de oficialii austrieci aflați la Constantinopol, care l-ar fi indicat drept persoană „suspectă", cu o agendă ascunsă. Care ar fi putut fi aceasta, cel transformat de conaționalii săi, care ar trebuit să-l sprijine, într-un „suspect de serviciu" păstrează tăcerea. Nici documentul adresat Sublimei Porți, nici alte însemnări ale lui Nicoară sau măcar alte documente cu privire la acțiunile sale nu au reușit să ofere deocamdată decât o serie de secvențe ale prezenței acestuia, îndelungate totuși, la Constantinopol și activităților curente pe care le-a desfășurat.

În cheia portretului care susține că i-ar fi fost confecționat de oficiali austrieci, Nicoară ar fi putut fi prezentat la Sublima Poartă fie ca agent al intereselor românești[67], fie chiar drept un exponent al masoneriei, aflată atunci într-o puternică expansiune, preocupat de desfășurarea vreunor acțiuni subversive împotriva statului otoman. Oricare ipostază ar fi fost suficientă pentru a-l stigmatiza și a-i închide în mod definitiv accesul la vreo funcție în aparatul de stat otoman.

De altfel, etichetarea sa, care a avut loc întreaga viață, sub o formă sau alta, constituie elementul recurent în privința insuccesului înregistrat în plan profesional. Nicoară a ținut să infirme suspiciunile neadevărate care au fost ridicate împotriva sa, precum cea de „agitator" sau de persoană suspectă, susținându-și, în schimb, deschis, loialitatea față de idealul național. În această privință, rememorând faptele tinereții, mărturisește în memoriul înaintat, în anul 1847, ministrului rus la Constantinopol: „Austriecii m-au considerat ca fiind al partidei ungurești, ungurii, din contră, au crezut că sunt cu totul austriac. Ciudată conjunctură! care m-a făcut, dacă nu odios, cel puțin suspect atât pentru unii, cât și pentru ceilalți, exceptând adeziunea de nezdruncinat față de religia și națiunea mea."[68]

[67] *Mutatis mutandis*, aceeași presupusă activitate secretă, pe care s-ar fi putut suspecta, de această dată, că o desfășoară în serviciul statului austriac, ar fi o explicație pentru refuzul primirii sale în corpul ofițeresc al armatei țariste. O cauză similară identifică și L. Mărghitan, care apreciază că în condițiile în care Imperiul Austriac fusese învins de trupele franceze și Francisc I îl acceptase drept ginere pe Napoleon, „până la bănuiala că Moise Nicoară fusese trimis în mod special de către francezi, prin mijlocire austriacă, să facă spionaj în Rusia nu era decât un foarte insignifiant pas." (Liviu Mărghitan, *op. cit.*, p. 65).

[68] Cornelia Bodea, *Moise Nicoară (1784-1861) și rolul său...*, p. 413.

BIBLIOGRAFIE

Arnăutu, Nicolae I., *12 invazii ruseşti în România*, București, Editura Saeculum, 1996.

Berenyi, Maria, „150 de ani de la constituirea Academiei Române. Manuscrisele și documentele lui Moise Nicoară la Biblioteca Academiei", în *Simpozion. Comunicările celui de-al XXVI-lea simpozion al cercetătorilor români din Ungaria* (Giula, 12-13 noiembrie, 2016).

Bodea, Cornelia, *Moise Nicoară (1784-1861) și rolul său în lupta pentru emanciparea național-religioasă a românilor din Banat și Crișana,* Diecezana Arad, 1943.

Idem, „Moise Nicoară. Crâmpeie din viață (copilăria)", în *Hotarul* (Arad), nr. 5, mai 1937, pp. 201-202.

Ciorogariu, Roman, *Zile Trăite,* Oradea, 1926.

Esdaile, Charles, *Napoleon's Wars An International History, 1803-1815*, New York, Allen Lane History, Penguin Group, 2007.

Höfer, Thomas, *Pressepolitik und Polizeistaat Metternichs*, Dormunder Beiträge zur Zeitungsforshung, 2019.

Lepăr, Ana Maria, „Bucharest during the Peace of 1812", în *Hiperboreea Journal* (Bucureşti), vol. II, nr. 2, decembrie 2015, pp. 122-132.

Mangra, V., „Moise Nicoară", în *Tribuna* (Arad), nr. 14, 1/14 ianuarie 1908, p. 2.

„Moise Nicora", în *Familia* (Oradea), nr. 17, 15/27 iunie 1866, p. 194.

Onilov, Tatiana, „Generalul Pavel Kiseleff (1788-1872) și Principatele Române", în *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu" din Cluj-Napoca*, 2018, tom LVII, pp. 365-383.

Roman, Dan, *Oameni de seamă ai Aradului,* vol. II, mss.

Sprung, Reiner, Mayr, Peter G., „Franz Kleins Lehrtätigkeit an der k. und k. Orientalischen Akademie", în *Mitteilungen des Instituts für Osterreichische Geschichtsforshung*, Viena, 1989.

O poveste de dragoste de pe băncile școlii

A Love Story from School

Margareta Vidorka SZEGŐ
Project Manager, Comunitatea Evreilor Arad

Abstract
The Jewish community of old Arad had many spiritual and social leaders. The great rabbi Aaron Chorin brought the Jewish Enlightenment to Arad, laying the foundations for a spiritual and organizational reform. He, together with Moses Hirschl, and the members of the community committee, the donors, and other members of the community built the Neology Synagogue, the school, and created a community equally linked to Judaism and also Arad. Together with the people of Arad of other denominations, they turned the city into a place of understanding and friendship, a relation that lasts till nowadays against all the storms of history.

Keywords*: Arad, Jewish community, store, business, love.*

Comunitatea evreilor arădeni de odinioară a avut mulți lideri atât spirituali cât și sociali. Marele rabin Aaron Chorin a adus iluminismul evreiesc la Arad, punând bazele unei reforme spirituale și organizaționale. Dumnealui, alături de Moses Hirschl, de membrii comitetului de conducere al comunității, de donatori și de ceilalți membri ai obștii au construit sinagoga de rit neolog, au făcut școala și au creat o comunitate legată în egală măsură de iudaism și de arădeni. Împreună cu arădenii de alte confesiuni au făcut ca orașul să fie un loc al înțelegerii și prieteniei, care dăinuie și azi, împotriva tuturor furtunilor istoriei.

Aradul s-a dezvoltat atât datorită marilor familii precum cea a baronului Neuman, care a construit industria arădeană, cât și datorită micilor comercianți, a oamenilor simpli, care au știut să facă un hub chiar și dintr-o simplă prăvălie.

Úri Fehérneműek

Un astfel de om a fost Marton Münz (1868-1935), a cărui magazin de textile pentru domni (Úri Fehérneműek) se afla pe Bulevardul Revoluției (pe atunci Andrássy tér) chiar lângă filiala arădeană a binecunoscutului magazin de produse feroase Andrényi Károly és fiai (Andrényi Károly și

fii). Casa părintească o avea aproape de sinagoga neologă, pe strada Asztalos Sándor, actuala Tribunul Dobra, la numărul 8. Înainte de a se ocupa cu comercializarea lenjeriei pentru domni, Marton a lucrat în atelierul de pantofi al bunicului său. Mai apoi, afacerea de familie a devenit magazinul lui Marton, din palatul Bing Vilmos (Bulevardul Revoluției colț cu strada Unirii). Acesta, își alegea, an de an, cea mai frumoasă marfă și pleca, pentru a o prezenta, la marele târg de textile din Budapesta. Aici, se aduna crema întregii Monarhii Austro-Ungare, în ceea ce însemna producători și comercianți din domeniu. Printre cele mai căutate articole vândute de arădeanul nostru erau cămășile și pălăriile.

Marton Münz (1868-1935)

Rozália Scheer

Marton Münz se căsătorise cu Rozália Scheer, a treia fată dintr-o familie cu 6 șase copii. Nunta avea să aibă loc pe data de 2 mai 1894[1]. Ca martori, au semnat Adolf Scheer (tatăl miresei) și Ferenc Münz. Din păcate, tatăl mirelui decedase în anul 1883.

Numele de Scheer poate fi găsit în relatarea unei nedreptăți suferite de un anume Scheer, în cartea „Istoria evreimii arădene", apărută la editura Minimum, în 1996 și ar putea fi legat de unul dintre cei 5 frați ai Rozáliei: Gizella, Julia, Jakab, Jenő, Miksa. Volumul, care este un efort comun al mai multor arădeni, povestește cum „într-o seară a lunii decembrie 1940, cei trei

[1] Registrul de stare civilă, Căsătorii, înregistrarea nr. 21/1894.

proprietari ai cafenelei Dacia din centrul orașului – dintre care doi evrei: Scheer și Leipnicker, al treilea fiind dl. Zsédei, cu toții bine cunoscuți – au fost arestați și transportați la renumita «casă verde» așezată la intrarea în păduricea orașului și reținuți până când au semnat predarea cafenelei, care a doua zi a fost rebotezată ca «proaspătă întreprindere românească»”[2].

Anii trec, iar lui Marton Münz și Rozáliei li se nasc trei copii: Sara, Magda și János (n. 1909). La Gimnaziul Minorit, mezinul familiei, János, se împrietenește cu Imre Salamon, colegul său de clasă. Băiatul, și el de origine evreiască, îl prezintă familiei, ocazie cu care o cunoaște pe frumoasa Jolan, sora lui Imre. Ceea ce a început ca o prietenie de familie, în foarte scurt timp, se transformă într-o frumoasă poveste de dragoste.

Imediat după absolvire, în anul 1927, János s-a hotărât să plece în Franța. Ambele surori ale lui János, Sara și Magda, cât și părinții lor, rămân în Arad, iar Sara se căsătorește cu binecunoscutul avocat Juliu Katz.

János Münz

Jolan pictând

„Călătoriile domnului ursuleț”

Departe unul de celălalt, János și Jolan își duc dorul unul altuia și își trimit multe scrisori în care împărtășesc gânduri, stări de neliniște, datorate situației socio-politice și speranțe pentru viitorul lor. În corespondență, János primește porecla de Zebulon/Zebike, iar Jolan devine Dorka, făcând

[2] *Istoria evreimii arădene*, Tel Aviv, Editura Minimum, 1996, p. 90.

referire la personajele principale din îndrăgita carte pentru copii „Mackó ur utazása” (Călătoriile domnului ursuleț). Un an mai târziu, János se întoarce la Arad pentru scurt timp. Jolan petrece câteva luni la o mătușă, care locuiește aproape de granița cu Serbia, apoi este găzduită, pentru o perioadă, de sora ei, în București. În 1932, se decide să plece la János. Astfel, ei ajung să se căsătorească, în același an, în orașul iubirii, la Paris.

În Franța, János a devenit un medic deosebit, iar Jolan a putut să își crească copiii și în același timp să își continue pasiunea, chiar vocația, de a crea cele mai frumoase tablouri în care privitorul se poate pierde pe sine. Talentul ei a putut fi confirmat încă de la vârsta de 17 ani, când picta deja portrete și scene de o vitalitate neobișnuită.

Deși în anul 1935 János și Jolan s-au botezat în Biserica Reformată Calvinistă, ei au păstrat și au dat mai departe valorile și idealurile primite de la părinți. Filosofia lor de viață era că nu contează religia, etnia, cetățenia sau alte aspecte care dezbină omenirea. Tot ceea ce contează este ființa umană, respectul și buna înțelegere.

P.S. Aș dori să mulțumesc urmașilor familiei Münz pentru că m-au contactat.

BIBLIOGRAFIE

Registrul de stare civilă, Căsătorii, înregistrarea nr. 21/1894.
Istoria evreimii arădene, Tel Aviv, Editura Minimum, 1996.

Căpitanul Teodor Iacobescu „memorialist mărunt" al Marelui Război: file din jurnal (1 august 1916 – 5 iunie 1918)

Captain Teodor Iacobescu as 'A Meticulous Memorialist' of the Great War: Journal Files (August 1, 1916 – June 5, 1918)

Prof. drd. Daniela-Ștefania ILIESCU
Școala Doctorală Studii de Populație și Istoria Minorităților,
Facultatea de Istorie și Filosofie din Cluj-Napoca,
Universitatea ,,Babeș-Bolyai" Cluj-Napoca,
prof. gr. I, Colegiul Tehnic Cibinium Sibiu

Prof. dr. Dragoș CURELEA
Colegiul Tehnic Energetic Sibiu,
CRIFST al Academiei Române, Filiala Brașov

Abstract
The great armed conflict that took place at the beginning of the 20th century was triggered on June 28, 1914, when Archduke Franz Ferdinand of Habsburg, the crown prince of the Danubian Empire of Austria-Hungary was assassinated in Sarajevo by the Bosnian student Gavrilo Princip, active in The Black Hand, the Serbian intelligence structure. Obviously, this was just the pretext, but the smouldering tensions between the two great alliances erupted at that moment. The outbreak of the war would determine in the Romanian society some opinions concerning the somewhat contradictory position of Romania towards the world conflagration. The specialized bibliography in terms of researching the historiography of this remarkable moment in history, brings into topic a significant number of titles, that appeared as a result of researching various aspects of events subsumed by the first world conflagration.

Keywords*: World War I, diary, army, chronicle, notes.*

Marele[*] conflict armat desfășurat la începutul secolului al XX-lea a fost declanșat în 28 iunie 1914, când arhiducele Franz Ferdinand de Habsburg, principele de coroană al Imperiului Danubian al Austro-Ungariei a fost asasinat în Sarajevo de către studentul bosniac Gavrilo Princip care

[*] Mulțumiri d-nei. prof. univ. dr. Liliana Iacobescu din Brașov, fiica lui Teodor Iacobescu pentru clarificările recente pe care ni le-a oferit, explicațiile date și lămurirea unor aspecte din viața și destinul lui T. Iacobescu.

activa în serviciul structurii de informații sârbești Mâna neagră[1]. Evident, acesta a fost numai pretextul, dar tensiunile mocnite între cele două mari alianțe, au răbufnit atunci. Izbucnirea războiului avea să determine și în societatea românească conturarea unor opinii referitoare la poziția României față de conflagrația mondială, oarecum contradictorii[2]. Bibliografia de specialitate în planul cercetării istoriografiei acestui moment notabil din istorie, aduce în discuție un număr însemnat de titluri, apărute ca urmare a cercetării diferitelor aspecte ale evenimentelor subsumate primei conflagrații mondiale.

Din această bibliografie, cititorul poate desprinde și se poate familiariza cu o serie de elemente de natură militară, diplomatică, politică, economico-socială și de memorialistică[3]. Studiul de față urmărește să evidențieze modul în care locotenentul, iar de la 1 septembrie 1917, căpitanul Teodor Iacobescu[4] a trăit și a surprins războiul prin însemnări de

---

[1] Zorin Zamfir, Jean Banciu, *Primul Război Mondial*, București, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1995, pp. 37-39.

[2] Radu Tudorancea, *Frontul de acasă. Propagandă, atitudini și curente de opinie în România primului război mondial*, București, Editura Eikon, 2015, p. 16.

[3] Gheorghe Stoian, *România în Primul Război Mondial: contribuții bibliografice*, București, Editura Militară, 1975; „Bibliografie românească și central est-europeană", în Valer Moga; Sorin Arhire (coord.), *Anul 1918 în Transilvania și Europa Central-Estică. Contribuții bibliografice și istoriografice*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2007, pp. 179-382; Oana Mihaela Tămaș, *Război și memorie. Scrieri românești despre Marele Război*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2015.

[4] Teodor Iacobescu (n: 23 octombrie 1887, București – d: 6 martie 1969, București), a fost un important pedagog și om politic din Vechiul Regat, institutor și revizor școlar secretar în Giurgiu. Institutor în București la Școala nr. 23 Regele Ferdinand. A participat ca subofițer mobilizat în Campania din anul 1913 a Armatei Române în Bulgaria în perioada celui de-al doilea Război Balcanic. Ofițer combatant pe frontul românesc din anii 1916-1917. A urcat prin merite proprii ierarhia militară de la gradul de caporal (1913), sublocotenent (1916), locotenent (1917) comandant de pluton și căpitan (1917) comandant al unei companii (a X-a din Batalionul 3 al Regimentul 20 Infanterie Teleorman). Mai târziu, din ianuarie 1918 a fost detașat în Basarabia, iar în finalul lui martie 1918, a fost numit revizor școlar și organizator al școlii românești din Basarabia în județele Soroca, Cahul, Ismail, Cetatea-Albă. Din anul 1922, a fost ales președinte al Consiliului Județean Cetatea-Albă din partea Partidului Țărănesc (I. Mihalache), iar apoi deputat în mai multe legislaturi în Parlamentul României în perioada 1922-1938. A fost implicat constant în demersurile de pedagogie socială și educație a adulților pe care Astra le-a desfășurat prin Regionala sa în estul României. Senator de drept ca reprezentant al Asociației Generale a Învățătorilor din România între 1938-1940. Între 1924-1938, a fost președintele Despărțământului din județul Cetatea-Albă al Astrei, organizând peste 40 de cercuri culturale comunale, îngrijindu-se de dotarea lor cu săli de lectură și fond de carte și periodice; a coordonat activitatea de pedagogie socială și educație a adulților prin organizarea cursurilor școlare pentru locuitorii săteni, pentru meseriași. A participat ca delegat al Despărțământului din

jurnal, în calitatea sa de mic memorialist al Marelui război[5]. Deși s-a crezut inițial că războiul va fi de scurtă durată, nicio parte nu și-a putut asuma o victorie rapidă în vederea tranșării situației strategico-militare, iar în atare condiții conflagrația s-a prelungit foarte mult, extinzându-se și pe alte continente, devenind un război total[6].

Din acel moment, Regele Carol I și oamenii politici români, liberali sau conservatori, au urmărit cu îngrijorare deteriorarea relațiilor internaționale. Ei aveau motive întemeiate să se teamă de război, pentru că, datorită poziției geografice, România nu putea evita implicarea sa într-un conflict european. Regele Carol I și câțiva membri ai Partidului Conservator doreau intrarea imediată a României în război alături de Puterile Centrale, iar guvernul liberal condus de Ion I. C. Brătianu împreună cu Partidul Conservator-Democrat și majoritatea oamenilor politici din Partidul Conservator erau pentru neutralitatea României. Statul român la izbucnirea războiului era total nepregătit atât din punct de vedere politic, cât și militar față de evenimentele grave care aveau să vină[7]. Majoritatea oamenilor politici români din acel moment, au considerat starea de neutralitate a României doar ca o etapă spre intrarea în război, însă la momentul considerat potrivit alături de Antanta. Această alianță îi garanta României sprijinul pentru îndeplinirea idealului național de eliberare a teritoriilor

---

Cetatea-Albă al Astrei, împreună cu secretarul acestei structuri județene, profesorul secundar (de liceu), Gheorghe Ștefănescu la toate adunările generale ale Asociațiunii între 1924-1937. În anul 1930, la Caransebeș a fost cooptat și a activat până în 1941 în rândurile Comitetul central al Astrei. Între 1937-1938, a fost președintele Ligii Antirevizioniste Române, Filiala Județeană din Cetatea-Albă derulând demersuri specifice. A fost ales președinte al Asociației Generale a Învățătorilor și Institutorilor din România în anul 1938, ceea ce a presupus revenirea sa în București. Între 1944-1945 s-a aflat în Sibiu, unde a locuit o perioadă de câteva luni fiind găzduit de familia Glavcea. În acest oraș s-a născut fiica sa Liliana Iacobescu în martie 1945. În anii comunist nu a fost arestat, însă a fost mereu monitorizat de serviciile de urmărire, a fost anchetat fiindu-i propus domiciliu obligatoriu în Bărăgan. În 1968, autoritățile comuniste ale vremii i-au confiscat parte din arhiva personală, documente din perioada în care a condus filiala din Cetatea Albă a Partidului Național Țărănesc, tablouri de valoare, volume și periodice deținute împreună cu soția sa L. Iacobescu (Plămădeală), reviste și periodice în care T. Iacobescu a publicat.

[5] Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale, (în continuare: S.A.N.I.C.), *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1916-1918, f. 1-34.

[6] Constantin Ucrain, „Primul război mondial-repere cronologice”, în *Revista de Istorie Militară* (Bucureşti), 1991, nr. 3 (9), p. 18; Ioan Bolovan, *Primul Război Mondial și realitățile demografice din Transilvania. Familie, moralitate și raporturi de gen*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2015, p. 12.

[7] Ioan Rusu Abrudan, *România și Războiul Mondial. Contribuțiuni la studiul istoriei războiului nostru*, București, Editura Librăriei Socec & Comp, 1921, p. 52.

locuite de românii din Imperiul austro-ungar[8]. Încă din 17 martie 1916, Armata Română se afla în stare de alertă, iar Ministerul de Război a decretat mobilizarea parțială, dar se continua expectativa cu apărarea frontierelor și neutralitatea[9]. Pentru îndeplinirea acestui ideal, România trebuia să încheie o alianță cu Antanta[10]. Anii neutralității 1914-1916, au reprezentant momente importante din istoria României în care primul ministru, Ion I.C. Brătianu, a negociat de la egal la egal cu reprezentanții Marilor Puteri[11].

Premierul român Ion I. C. Brătianu a purtat negocieri cu statele semnatare ale Antantei începând cu anul 1915, și la începutul anului următor. El condiționa intrarea țării noastre în Marele Război, de garanția scrisă a puterilor Antantei că România va obține Transilvania, Bucovina și Banatul în urma încheierii ostilităților, precum și susținerea armatei române cu tehnică și material de război[12]. Aliații occidentali din Antanta au acceptat, în cele din urmă, condițiile puse de premierul Ion I. C. Brătianu în luna iulie 1916. Au urmat apoi, șase săptămâni de intense negocieri pentru a fi stabilite toate detaliile legate în concret, atât de ieșirea țării din starea de neutralitate, cât și de implicarea României în conflictul care se desfășura deja de peste doi ani. Acțiunea militară a României urma cu deosebire să se îndrepte împotriva Imperiului Dunărean al Austro-Ungariei, prin pătrunderea forțelor române în Transilvania[13].

În cele din urmă, la 4/17 august 1916, Brătianu și reprezentanții diplomatici ai Franței, Marii Britanii, Rusiei și Italiei în România au semnat, la București, convențiile politice și militare care stipulau intrarea României în război. Astfel, după discuții contradictorii cu grupările politice, în care a fost pusă problema aderării la una din alianțe, regele Ferdinand I semnează, în cadrul ședinței Consiliului de Coroană desfășurat la Cotroceni, la data de 27 august 1916, acordul de participare a țării la război alături de Antanta[14]. Cu acest prilej, în 14/27 august 1916 sub președinția suveranului român

---

[8] Zorin Zamfir, Jean Banciu, *op. cit.*, p. 159.

[9] S.A.N.I.C., *Fond Constantin Argetoianu*, dosarul nr. 60/1916-1919, f. 2-4.

[10] *România în războiul mondial, 1916-1919. Documente*, vol. I, București, 1934, pp. 5-6.

[11] Sorin Cristescu, *Misiunea contelui Czernin în România, 10 octombrie 1914 – 27 august 1916*, București, Editura Militară, 2016, pp. 16-17.

[12] S.A.N.I.C., *Fond Constantin Argetoianu*, dosarul nr. 60/1916-1919, Partea a V-a, f. 1-2.

[13] *Ibidem, Fond Casa Regală*, vol. II, dosarul nr. 20/1916, f. 1-2; Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, București, Editura Enciclopedică, 1998, pp. 415-416.

[14] Mihai E. Ionescu (Coord.), *Românii în Marele Război. Anul 1916. Documente, impresii, mărturii*, București, Editura Militară, 2017, pp. 12-13; Erich von Falkenhayn, *Campania Armatei a 9-a împotriva românilor și rușilor*, București, Editura Imprimeriei Naționale, 1937, pp. 15-18.

Ferdinand I s-au desfășurat în București la Palatul Cotroceni lucrările Consiliului de Coroană la care au participat Ion I. C. Brătianu, Victor Antonescu, Constantin Angelescu, Petre P. Carp, Alexandru Marghiloman, Constantin Cantacuzino-Pașcanu, Emil Costinescu, Nicu Filipescu, George Olănescu, Mihail Pherekyde, Emil Porumbaru, Theodor Rosetti, s-a decis intrarea României în Marele Război în alianță cu Antanta[15].

Generalului Alexandru Averescu, cea mai reprezentativă personalitate a armatei române din acea perioadă, nu i s-a cerut părerea referitoare la problema implicării țării într-un conflict imediat. Majoritatea celor care au luat această decizie au fost convinși că războiul se reducea, pentru România, la o simplă ocupare a unor provincii, realizată printr-o acțiune rapidă: *„un raid în Transilvania și o excursie în Dobrogea”*[16]. Dar nu a fost deloc așa. Misiunile care au fost încredințate spre îndeplinire armatei române erau ambițioase și foarte greu de realizat. Înaltul Comandament Român și Marele Cartier General au urmărit, pentru început, să înainteze în Transilvania și să anihileze trupele inamice, apoi să înainteze până pe aliniamentul văilor Tisei și a Dunării. Trei pătrimi din forțele militare de care dispunea România în acele moment, aproximativ 420.000 de oameni, au fost repartizați pentru îndeplinirea acestei misiuni. În sud, a fost repartizată o armată de 142.000 de oameni pentru apărarea frontierei dunărene în eventualitatea unui atac bulgaro-germano-otoman[17].

În contextul secolului care deja a trecut de la izbucnirea Primului Război Mondial, urmărim să prezentăm în paginile acestui studiu, repere memorialistice ale căpitanului Teodor Iacobescu, așa cum sunt acestea trăite, surprinse și consemnate în jurnalul său[18]. Urmărim prin acest demers să reconstituim un aspect din memoria colectivă și mai ales să expunem

---

[15] S.A.N.I.C., *Fond Constantin Argetoianu*, dosarul nr. 60/1916-1919, Partea a V-a, pp. 2-3.

[16] Mircea Ștefan Cioroiu, *O viață de prestigiu: Alexandru Averescu Mareșal al României*, București, Tipografia Ziarului „Universul”, 1938, pp. 70-71. Pe larg și mai bine aprofundat despre activitatea generalului Alexandru Averescu: Petre Otu, *Alexandru Averescu. Militarul, omul politic, legenda*, București, Editura Militară, 2009.

[17] Mircea N. Popa, *Primul Război Mondial 1914-1918*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, pp. 244-245; Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *op. cit.*, p. 416.

[17] Gheorghe A. Dabija, *Armata Română în Primul Război Mondial (1916-1918)*, vol. III, București, Editura IG Hertz, 1928, pp. 171, 183, 199-200; Constantin Găvănescul, *Războiul nostru pentru întregirea neamului (1 august 1916 – aprilie 1918)*, Iași, Serviciul Geografic al Armatei, 1918, pp. 17, 23-24; Gheorghe A. Dabija, A*mintiri din cariera militară 1893-1920. Oameni, tipuri, obiceiuri, moravuri și sisteme de altădată*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note și indice de Petre Otu și Vasile Stoica, București, Editura Militară, 2020, pp. 365-370.

[18] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1916, f. 1.

cititorului cum a fost ea filtrată, înțeleasă și văzută de institutorul T. Iacobescu, locotenent, iar apoi în urma avansării sale în grad, căpitan și comandant al Companiei a X-a din al treilea Batalion aflat în structura Regimentului 20 de Infanterie din Teleorman[19]. La începutul Primului Război Mondial, institutorul T. Iacobescu, îndeplinea ca și civil funcția de secretar principal al Revizoratului Școlar Județean Vlașca-Ilfov, respectiv își realiza norma didactică la catedră ca institutor în Școala primară nr. 23 din București. Tot în cursul acestui an, a fost înaintat în gradul de sublocotenent în rezervă ca o recunoaștere a participării sale la Campania din anul 1913 din Bulgaria, fiind mobilizat cu gradul de caporal[20].

În anii Marelui Război, dar și în decada care i-a urmat, întâlnim în pagini de istoriografie un nou personaj, și anume soldatul, dar și ofițerul care a ținut jurnale, în care prezintă propria participare la război, consemnând experiența belică pe care a avut-o. Multe dintre aceste consemnări au fost mai târziu publicate în condițiile în care situația a permis-o. T. Iacobescu a făcut campania 1916-1918, inițial cu grad de sublocotenent și comandant al plutonului I din Compania a X (parte a Batalionului III din Regimentului 20 Infanterie din Teleorman)[21]. Cu privire la geniul memorialistic al jurnalului de front întocmit în condiții de război,

---

[19] *Ibidem*, *Fond Teodor Iacobescu*, *Brevete și diplome*, dosarul nr. 3/1915-1940, f. 1-12; Liliana Iacobescu, *Tatăl meu, Teodor Iacobescu*, pp. 57-69. Despre memorialistica măruntă a Marelui Război a se vedea și în: Nicolae Bocșan, „Memoria bănățeană a Marelui Război și a Unirii cu România", în *Marele Război în memoria bănățeană (1914-1919)*, vol. I, antologie, ediție, studii și note de Valeriu Leu, Nicolae Bocșan, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2012, pp. 31-32; Mihai-Octavian Groza, „Pagini din «memorialistica măruntă» a Primului Război Mondial. Însemnările lui Radu Mărgean", în *Astra Salvensis* (Sebeș), anul II, 2014, nr. 3, pp. 88-89.

[20] Liliana Iacobescu, *Tatăl meu, Teodor Iacobescu*, p. 10.

[21] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 6/1916-1918, f. 1-3; *Ibidem*, dosarul nr. 8/1916-1918, f. 1-31. Mihai Chiriță (Coord.), *Ghidul Arhivelor Militare Române*, București, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, 2010, pp. 276-277. Cu privire la Regimentul nr. 20 Infanterie Teleorman care și-a avut garnizoana principală în timp de pace în localitatea Turnu Măgurele, notăm că a fost o structură militară de nivel tactic, care a fost constituită încă din 1880. A luat ființă în baza unui Înalt decret Domnesc/Princiar nr. 1163/5 aprilie 1880, cu denumirea inițială Regimentul nr. 20 Dorobanți din Teleorman. Această unitate de luptă a fost desființată în 30 noiembrie 1944, dată de la care a fost predată arhiva, efectivele și materialele din dotare Regimentului 38 Infanterie în baza unor Instrucțiuni speciale care au venit în acel an. A creat fond arhivistic, cu deosebire în perioada celor trei războaie la care a participat, cel Balcanic în 1913, Primul Război Mondial între 1916-1918/1919, al Doilea Război Mondial între 1941-1944. În această unitate militară a servit și institutorul Teodor Iacobescu, urcând următoarele grade militare: sublocotenent 1916, locotenent (1916), căpitan (1917-1918). În ianuarie 1918, T. Iacobescu a fost demobilizat cu gradul de căpitan și a fost trecut în rezervă.

remarcăm, că încă din anii „90 ai secolului al XX-lea, istoricii bănățeni Carmen Albert și Vasile Leu au impus în literatura de specialitate conceptul de „memorialistică măruntă", unde, putem încadra, fără niciun fel de dubii și jurnalul de front întocmit de către T. Iacobescu între 1 august 1916 – 5 iunie 1918.

Prin intermediul noțiunii de „memorialistică măruntă", s-a urmărit și s-a impus treptat în plan istoriografic surprinderea și expunerea contribuției celor mulți, atât la evenimentele belice ale Marelui Război, cât și la înfăptuirea Unirii celei Mari din cursul anului 1918. Totodată, menționăm și contribuția regretatului istoric și profesor clujean Nicolae Bocșan la dezvoltarea și impunerea conceptului mai sus menționat[22]. Toți acești militari, indiferent de gradul avut sau de comanda pe care au exercitat-o în vreme de război au fost subiecții direcți ai istoriei prin aceea că au trăit evenimentele pe care ni le-au descriu în pagini memorialistice, adeseori realizate în fugă, în pripă, dar cu atât mai importante, acestea fiind oglindiri a ceea ce au simțit, trăit, realizat oamenii acelei perioade. Ei au considerat că participarea la evenimentele Marelui Război trebuiau, ca atare consemnate pentru posteritate[23]. Iar institutorul Teodor Iacobescu a participat în calitate de combatant la evenimentele militare ale Marelui Război împreună cu Regimentul nr. 20 Infanterie din Teleorman, distingându-se în luptele de la Dunăre și în cele de lângă Călugăreni, în satul Uzum, iar apoi în cele de la

[22] Valeriu Leu, Carmen Albert, *Banatul în memorialistica „măruntă" sau istoria ignorată (1914-1919)*, Reșița, Muzeul de Istorie al Județului Caraș-Severin, 1995; Valeriu Leu, *Studii de istorie bănățene*, Reșița, Editura Banatica, 1997; Carmen Albert, „Scrisori din Marele Război. Corespondența unui soldat de pe frontul din Galiția", în *Banatica* (Reșița), 2014, nr. XXIV, p. 461; *Marele Război în memoria bănățeană (1914-1919)*, vol. I, antologie, ediție, studii și note de Valeriu Leu; Nicolae Bocșan, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2012; *Marele Război în memoria bănățeană (1914-1919)*, vol. II, *Memoriile lui Pavel Jumanca*, antologie, ediție, studii și note de Valeriu Leu, Nicolae Bocșan, Mihaela Bedecean, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană/Centrul de Studii Transilvane, 2013; *Marele Război în memoria bănățeană (1914-1919)*, vol. III, antologie, ediție, studii și note de Valeriu Leu, Nicolae Bocșan, Mihaela Bedecean, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană/Centrul de Studii Transilvane, 2015. Mai recent a se vedea și în: Petre Ugliș Delapecica, *Jurnal de război din anii 1914-1919*, ediție îngrijită de Ioana Rustoiu, Smaranda Cutean, Marius Cristea, Tudor Roșu, Alba Iulia, Editura Altip, 2015; Dumitru Nistor, *„Ziuariul meu"*, ediție îngrijită de Liana Vescan; Ioana Bot, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2017.

[23] Doru Radosav, „Memoria de jos a războiului. Câteva considerații", în *Anuarul Institutului de Istorie Orală* (Cluj-Napoca), 2014, nr. XIV, p. 6; Rodica Băluțiu, „Atitudinea soldaților români față de Primul Război Mondial", în *Studia Universitatis Babeș- Bolyai. Series Historia* (Cluj-Napoca), anul XLVI, 2001, nr. 1-2, p. 108.

Porțile Moldovei, în iunie 1917, și a dobândit prin meritele personale gradele de sublocotenent, locotenent și căpitan[24].

În cursul lunii august 1916 s-a aflat în stare de alarmare, mobilizat în localitatea Alexandria, împreună cu Regimentul 20 Infanterie din Teleorman, apoi primește în dimineața zilei de 15 august 1916 ordinul de a pleca în marș forțat către Zimnicea în fruntea plutonului I din Compania a X-a. În 16 septembrie 1916, plutonul din care făcea parte a realizat pregătirea trupelor pentru trecerea Dunării pe la Flămânda. A consemnat rolul companiei de geniu-pontonieri, care împreună cu o companie de marinari militari din Flotila navală de la Dunăre au efectuat lucrări de consolidare a malului, au pus pontoanele în apă, au instalat cuiburi de mitraliere grele în vederea protejării pontoanelor împotriva unui eventual atac aerian dinspre partea bulgară[25]. Remarcă în jurnal și că însuși generalul Alexandru Averescu și-a exprimat rezervele cu privire la posibilitatea unei ofensive majore din sudul Dunării, considerând că problema nu era de a fi restabilită situația strategică, ci, mai degrabă de a se proceda la:

> „a restabili starea morală. Era prin urmare de cea mai mare importanță a o restabili, redând populației impresionate liniște, iar armatei și chiar comandamentului, încrederea”[26].

Pentru a obține aceste lucruri, generalul A. Averescu a urmărit să provoace inamicului o înfrângere serioasă, pe care a văzut-o posibilă prin executarea unei manevre de forțe în sudul Dunării. Rămasă în istorie sub numele de „manevra de la Flămânda”, aceasta va deveni una din cele mai controversate acțiuni ofensive ale războiului nostru[27]. Generalul A. Averescu a elaborat un amplu plan de acțiune, care prevedea o ofensivă românească care s-a desfășurat pe două direcții convergente. O grupare din Armata a III-a Română, formată din 5 divizii, urmărea să forțeze linia Dunării, la sud de localitatea Flămânda. Concomitent, Armata din Dobrogea trebuia să atace frontal forțele din spațiul dintre Dunăre și Marea Neagră.

Pregătirile pentru executarea acestor manevre tactice au durat până la 18 septembrie 1916[28] când, la orele 3.30, Divizia 10 Infanterie, condusă de generalul de brigadă Arthur Văitoianu, a forțat fluviul cu ajutorul unor bărci și pontoane, într-un sector avantajos datorită insulei Ostrovu Mare. Aici

---

[24] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1916-1918, f. 2-4; Liliana Iacobescu, „Teodor Iacobescu. Jurnal de front (1887-1918)”, în *Memoria* (Bucureşti), 2019, nr. 108-109 (3-4), pp. 89-90.
[25] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1916-1918, f. 2.
[26] Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din război*, București, Editura Militară, 1992, p. XXI.
[27] Ion Mamina, *Consilii de Coroană*, București, Editura Enciclopedică, 1997, pp. 101-102.
[28] *Ibidem*, pp. 110-111.

lățimea fluviului nu depășea 900 de metri. Printre măsurile luate pentru operaționalizarea de forțare cu succes a Dunării, au fost și construirea unor drumuri de acces spre fluviu, precum și adunarea materialului necesar construirii podului[29]. Pentru finalizarea acestui obiectiv, au fost concentrate peste 200 de ambarcațiuni. S-au luat măsuri pentru asigurarea protecției și realizarea unui aerodrom de campanie în apropierea localității Dadilov. Operațiunea militară de la Flămânda a fost o surpriză pentru inamic, care nu se aștepta la acțiuni ofensive de o asemenea amploare din partea părții române[30]. Însă manevra aceasta a fost oprită înainte de a se finaliza. O reușită a acestei operațiunii menționate ar fi adus reale avantaje armatei române. Lichidarea grupării bulgaro-germano-otomane din partea de nord a Bulgariei ar fi permis concentrarea tuturor forțelor și mijloacelor de care dispunea România pe frontul din Transilvania, având, în acest fel spatele asigurat, ceea ce ar fi facilitat avansarea în Transilvania[31].

În paginile jurnalului T. Iacobescu notează că trupele Companiei a X-a pe care o comanda au fost camuflate în pădurea de la Găurieni la câțiva kilometri de gara Șoimu, perioadă în care, între 16-22 august au stat în stare de alarmare cu santinele înaintate, existând, consemna locotenentul T. Iacobescu, informația că se pregătea o debarcare a Centralilor la nord de fluviu pe teritoriul românesc. Astfel că, ordinul pe Batalionul al III-lea era ca forțele să fie menținute în alarmă permanent, iar plutoanele să fie înaintate într-un areal cât mai larg, pentru a putea intra în contact cu inamicul, dacă, acesta traversa Dunărea. T. Iacobescu a notat că, în după-amiaza zilei de 22 august 1916 pozițiile românești au fost survolate la altitudine medie de un zeppelin cu rol de observație, iar în următoarele zile, citim și că subunitatea pe care o conducea a rămas camuflată în teren în pădurea mai sus menționată[32].

În 30 august 1916 reținem din jurnal că, s-a primit ordin de înaintare către Zimnicea, dar remarcă că se aud în depărtare canonada artileriei. De la Zimnicea, batalionul este urcat în vagoane, iar în noaptea de 3 spre 4 septembrie 1916 trece prin localitățile Smârdioasa și Comana din Teleorman și Giurgiu. De asemenea, notează debarcarea în grabă de la Comana și camuflarea în teren, pentru ca în următoarele două nopți Regimentul 20

---

[29] Nicolae Ciobanu, „Manevra de la Flămânda între ceea ce a fost și ce ar fi putut să fie", în *Revista de Istorie Militară* (Bucureşti), 1991, nr. 4 (40), p. 12; Petre Otu, *op. cit.*, pp. 60-65.
[30] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1916-1918, f. 2-3.
[31] Constantin Găvănescul, *op. cit.*, p. 24; Nicolae Ciobanu, *op. cit.*, p. 12. Gheorghe A. Dabija, *Armata Română …*, p. 369.
[32] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1916-1918, f. 3; Liliana Iacobescu, *Tatăl meu, Teodor Iacobescu*, p. 12.

Infanterie să se deplaseze către comuna Prundu din apropierea Dunării. Pe șoseaua Prundu-Comana-Flămânda, ale Spitalelor mobile de campanie evacuează răniții către Giurgiu. Pe câmpul din imediata apropiere a localității Prundu se află mai multe aeroplane camuflate. În perioada 6-16 septembrie 1916 menționează manevrele pe care Regimentul din care făcea parte le-a efectuat în teren pentru a se încadra în ordinea de bătaie a proiectatei ofensive românești de la Flămânda[33]. Notează marșul forțat al Batalionului III către Dunăre. În noaptea de 17 septembrie compania din care făcea parte se află în poziții defensive pe malul fluviului în așteptarea trecerii efectivelor Batalionului I al Regimentului 20 Infanterie Teleorman. În 18 septembrie T. Iacobescu împreună cu compania sa trece Dunărea pe la Flămânda, pe podul de vase ridicat în grabă de Corpul de Geniu cu sprijinul unui batalion de marinari din Flotila de la Dunăre. Remarcă riposta artileriei bulgare care trage cu obuze și cu șrapnele înspre partea română. O zi mai târziu, în 19 septembrie batalionul din care făcea parte și Compania a X-a se află în a doua linie ofensivă înaintând pe teritoriul bulgar sub riposta bateriilor de artilerie bulgare. Compania luptă în linia a doua și înaintează prin satele bulgărești: Riahova, Slivo Pole, Kaja-Mahle.

În seara de 19 septembrie 1916 lupta a încetat temporar, iar Regimentul 20 Infanterie Teleorman cantonează în Kaja-Mahle, sat părăsit în grabă de grănicerii, jandarmii și artileriștii bulgari. În 20 septembrie regimentul a primit ordin să se replieze tactic înspre Dunăre, în satul Riahova prin care trecuseră cu misiunea de a proteja afluirea forțelor divizionare ale Corpului principal român peste Dunăre. Menționează canonada artileriei bulgare în depărtare și proiectilele pe care le lansa flotila de monitoare bulgărești. Apreciază precizia tirului bine plasat al aeroplanelor germane care provoacă distrugerea podului de vase și pontoanele construite de Corpul român de geniu. Descrie haosul care guvernează pretutindeni în tabăra română în contextul aruncării în aer de către Centrali a podului de vase construit peste Dunăre. Totuși, remarcă și că, a capturat un ofițer bulgar pe care l-a escortat sub canonada artileriei bulgaro-germane la statul major al generalului Nicolae Petala, reușind astfel

[33] Constantin Găvănescul, *op. cit.*, pp. 23-24; Alexandru Averescu, *op. cit.*, p. XXI; Nicolae Ciobanu, *op. cit.*, pp. 10-12. În vederea executării în mod optim a acestei manevre strategice, Marele Cartier General al Armatei Române a prevăzut pentru Operațiunea de la Flămânda care urma a se desfășura între Rusciuk și Turtucaia, 5 divizii de infanterie sprijinite de baterii de artilerie. S-a urmărit ca efectivele românești să se plaseze tactic, în urma marșurilor și a contra marșurilor în spatele armatei germano-bulgaro-otomane conduse de către Feldmareșalul August von Mackensen, însă manevra menționată nu a putut fi organizată conform planificării.

să-l salveze de furia militarilor români[34]. La ora 8:30 în seara zilei de 20 septembrie 1916, notează în paginile de jurnal, îmbarcarea în grabă a regimentului pentru a fi trecut Dunărea pe malul românesc, unde urma să se desfășoare în imediata apropiere a malului și să se mascheze în liziera pădurii. În 20-21 septembrie, compania este camuflată în imediata apropiere a comunei giurgiuvene Prundu. În data de 23 septembrie, remarcă munca depusă de soldații Regimentului 20 Infanterie din Teleorman în vederea recuperării de materiale din pontoanele și bărcile care au format podul de la Flămânda, dar care a fost distrus de artileria și aviația inamică, care lovea acum partea română cu o mai mare acuratețe și precizie[35].

Remarcă pentru ziua de 24 septembrie 1916 eșalonarea Batalionului III din regiment în apropierea localității Flămânda, unde realizează în pripă un tranșeu cu rol de apărare, însă menționează lipsa muniției, soldații companiei sale având doar 6 gloanțe pentru a riposta, iar apoi, ordinul era de a se folosi lupta corp la corp cu inamicul. La puștile individuale aflate în înzestrarea soldaților urma să se monteze baionetele pentru luptă în caz de necesitate[36].

În perioada 25-30 septembrie trupele regimentului teleormănean au fost repartizate în avanposturi în dreptul localității Ostrov. Remarcă, totodată și dislocarea a trei companii la reparațiile șoselei din Prundu și Flămânda, pentru ca în ziua de 30 să le fie acordată, celor trei companii o

---

[34] Cu privire la activitatea Generalului Nicolae Petala a se vedea medalionul monografic al înaltului oficial militar roman în: Valeriu Avram, Lucian Drăghici, Gabriel George Pătrașcu, Ion Rîșnoveanu, *Războiul de întregire (1916-1919): comandanți militari români*, București, Editura Centrului Tehnic Editorial al Armatei, 2016, pp. 141-144; Ion Giurcă, Maria Georgescu, *Statul Major General Român (1859-1950). Organizare și atribuții funcționale*, București, Editura Militară, 2012, p. 291. Mai recent și în Adrian Stroea (Coord.), *Enciclopedia Artileriei Române*, București, Editura Centrului Tehnic Editorial al Armatei, 2014.

[35] Mihai Chiriță (Coord.), *op. cit.*, p. 276. Regimentul 20 Infanterie Teleorman a participat la operațiunile militare în etapa I a primei conflagrații mondiale într-un mod divizat, pentru că, Batalionul 2 din organica sa de luptă s-a aflat detașat de către Marele Cartier General în compunerea Grupului de Acoperire Predeal și a intrat în Brașov în 1916, pentru ca mai apoi să se afle în repliere și retragere înspre sud-est pe Valea Prahovei. Comandamentul, Batalioanele 1 și 3 (din acesta din urmă, făcea parte în acele momente și sublocotenentul, T. Iacobescu) în structura Grupului de Apărare Alexandria cu rol în supravegherea și protejarea granței de pe Dunăre. Regimentul menționat a participat în Bătălia pentru București, ca parte din Grupul de Armate „Constantin Prezan", iar mai apoi s-a aflat în retragere către sudul Moldovei, zona Râmnicu-Sărat-Viziru (Porțile Moldovei) în iarna lui 1916 și prima lună a anului 1917.

[36] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1916-1918, f. 3-4; Liliana Iacobescu, *Tatăl meu, Teodor Iacobescu*, p. 12.

pauză de 8 ore. Compania a X-a a intrat direct în serviciu de gardă în avanpostul de la Flămânda unde a rămas până în 2 octombrie pentru refacere și dotare cu muniție. Zilele de 2, 3 și 4 octombrie 1916, au fost utilizate pentru deplasarea între localitățile Flămânda și Remuș, în apropierea municipiului Giurgiu și trecând noaptea prin satele giurgiuvene Comana, Daia, Dăița, Frățeș, Remuș[37]. La marginea municipiului Giurgiu, toate batalioanele regimentului primesc hrană caldă, țigări, ceai și muniție. În dimineața de 4 octombrie la orele 4:00 compania se află în marș către Cota 23 din apropierea localității Malu Roșu, unde intră în joncțiune cu unități românești din trupele de graniță care erau sprijinite de două monitoare din Flotila de pe Dunăre. Trupele de grăniceri sunt organizate în mai multe posturi localizate din aproape în aproape între Moara Comasca și Ostrovu Mocanu.

Între 6-9 octombrie 1916, compania sa, ca de altfel, întreg regimentul teleormănean se aflau în camuflarea în zona Ostrovu Mare din imediata apropiere a Dunării. Între 9 și 10 octombrie regimentul este adus în apropierea Giurgiului în localitatea Remuș, unde s-a aflat până în 13 octombrie, desfășurând instrucție de front. În 16 octombrie 1916, Compania a X-a se află cu toate plutoanele sale în posturi de gardă în apropierea localității Malu Roșu. Perioada 17-26 octombrie, compania este camuflată în câmp între localitățile Ostrovu Mocanu și Comasca, pentru ca în ziua de 26 să primească ordin de deplasare în Giurgiu, unde Compania rămâne în rezervă până în ziua de 29, perioadă în care au fost cazați la Hotelul Europa, unde au beneficiat de un relativ confort. Deplânge imaginea orașului bombardat zilnic de artileria bulgară, relevă starea mizerabilă a localității care era în mare parte părăsită. În aceeași perioadă s-a produs și arderea Hotelului Dacia[38]. În 27 octombrie remarcă implicarea Companiei a X-a împreună cu voluntarii de la Pompieri și împreună cu jandarmii locali în realizarea unui șanț de comunicare pentru firul telefonic care trebuia întins între Centrala din Giurgiu și mahalaua Ramadan. În dimineața de 29 octombrie 1916, Compania a X-a primește ordin pentru deplasarea către localitățile Hodivoaia și Vieru din comuna giurgiuveană Putineiu. În seara de 30 octombrie, Regimentul 20 Infanterie a staționat în satul Vieru, iar în dimineața zilei care a urmat, în urma ordinului primit, a înaintat în mars către satul Malu Arsache.

Între 1-4 noiembrie 1916, unitatea pe care o comanda se află în cantonare în satul Vieru din imediata apropiere a Dunării, pentru ca în

[37] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1916-1918, f. 4-5.
[38] *Ibidem*, dosarul nr. 8/1916, f. 5; L. Iacobescu, *Tatăl meu, Teodor Iacobescu*, p. 13.

dimineața de 4 noiembrie a primit ordinul de mutare în localitatea Pietroșani din apropierea fluviului unde a fost împărțită în două posturi de luptă, primul între kilometrii fluviali 518-526 care era compus din 2 plutoane, iar al doilea, între 526-535, unde se afla un pluton și comanda companiei. Notează, schimburile constante de focuri, inițial mai mult sporadice, iar mai apoi crescute în intensitate între soldații români și cei aliați bulgari și germani, care erau sprijiniți de monitoare austro-ungare de pe Dunăre. Ca un element aparte, menționează în rândurile jurnalului de front că, în 8 noiembrie a fost vizitat de mama sa și de către un amic, d-l. Nit (este vorba de d-l. Nițescu)[39].

Comandantul Armatei I Româna generalul de divizie Ioan Culcer[40] a dat ordinul general nr. 1142 din 8 noiembrie 1916, prin care, constatând înaintarea rapidă a forțelor germano-austro-ungare de sub comanda Feldmareșalului von Falckenhayn, comandantul Armatei a IX Imperiale a Germaniei și primind ordinul Marelui Cartier General al Armatei Române, solicită Detașamentelor Grupurilor române „Cerna" și „Dunărea" să fie păstrate pozițiile deja deținute, respectiv să riposteze până la ultima resursă militară și umană aflată la dispoziție. În accepțiunea strategică, rezistența până la ultimul om și ultimul glonț semnifică în realitate sacrificiul acelei structuri militare sau o capitulare ingrată pentru înalții ofițeri. În cursul zilei de 9 noiembrie Diviziile române 1 și 17 s-au fortificat în tranșee pe pozițiile deținute deja din ziua anterioară. În fața celor două mari unități de luptă române se aflau Grupurile germane conduse de generalii von Schmettow și Kühne cu experiență superioară de front, mult mai bine înzestrate cu tehnică militară și mai numeroase[41]. În cursul aceleiași zile, forțele germano-austro-

[39] Liliana Iacobescu, *Tatăl meu, Teodor Iacobescu*, pp. 13-14, p. 91.

[40] Cu privire la activitatea Generalului Ioan Culcer a se vedea medalionul monografic al înaltului oficial militar român în: Valeriu Avram; Lucian Drăghici; Gabriel George Pătrașcu; Ion Rîșnoveanu, *op. cit.*, pp. 53, 66, 101. Generalul I. Culcer a fost demis de către Marele Cartier General al Armatei Române pentru că a propus, pe drept temei, raportându-se la disproporția strategică de forțe între Armata I Română și Armata a IX-a Imperială a Germaniei condusă de Erich von Falkenhayn, retragerea tactică din spațiul Olteniei și realizarea unei puternice linii defensive în Muntenia pe malul de răsărit al Oltului. A fost înlocuit la comandă în 11 noiembrie 1916 cu generalul Ion Dragalina, însă măsura nu a putut salva Grupul Cerna și nici nu a împiedicat pierderea Olteniei, apoi și a Munteniei în vara-iarna lui 1916.

[41] Gheorghe A. Dabija, *Armata Română ...*, pp. 51-52. Eberhard von Schmettow (1861-1935). Înalt ofițer german, comandant corp de armată (unități și mari unități de cavalerie). În anul 1916 a fost numit comandantul Diviziei 3 de Cavalerie Germană care era dislocată în Transilvania începând din august-septembrie acel an. Odată cu atașarea Diviziei 1 Cavalerie Austro-ungară s-a constituit Corpul de Cavalerie von Schmettow. Această grupare militar-ofensivă a acționat împotriva Armatei Române în Bătăliile de la Sibiu (13-

ungare și bulgare sub conducerea feldmareșalului August von Mackensen au traversat Dunărea sub protecția monitoarelor de luptă fluviale austro-ungare pe la Zimnicea și s-au răspândit în Câmpia Română[42].

În 11 noiembrie 1916 surprinde în paginile jurnalului despre debarcarea trupelor bulgare și germane pe malul românesc al Dunării în dreptul km. fluvial 540, folosindu-se de acoperirea oferită de condițiile atmosferice și anume, de ceață densă. Menționează schimbul puternic de focuri între cele două părți, dar își exprimă bucuria că din Compania a X-a nu a fost nimeni rănit și nici în plutonul pe care îl comanda direct. De asemenea, surprinde și că, o a doua debarcare de forțe bulgare și germane a fost oprită în dreptul km. fluvial 532 de riposta susținută de către Regimentului 20 Infanterie Teleorman[43]. Menționează și torpilarea celor două monitoare austriece, care se scufundă, dar în aceeași zi în locul celor două monitoare au apărut patru asemenea vase. În aceeași zi s-a realizat trecerea peste Dunăre de către Grupul de Armată german Kosch, ceea ce a provocat elementelor militare române din Detașamentul care avusese în sarcină protecția Dunării de la Turnu Severin, încercuirea și izolarea, chiar dacă nu toate efectivele acestui Detașament au fost capturate în aceeași etapă[44].

Sub presiunea unei brigăzi mixte bulgaro-germane susținută de tirurile artileriei hipo-tractate, notează în 14 noiembrie că Regimentul, implicit Compania a X-a au fost silite să se retragă către satele Pietroșani și Pietrișu. Trupele române erau panicate pentru că deja circula informația că bulgarii debarcă pe malul românesc al Dunării și anume, un Regiment de Artilerie dotat cu Baterii de producție germană, net superioare ca putere și precizie artileriei românești. Avangarda companiei sale a pierdut legătura cu prima linie defensivă Bragadiru-Bujoru susținută de Regimentul 28 Infanterie din Pitești, care făcea parte din Brigada 5 Infanterie care a fost dislocat în octombrie 1916 pentru a asigura linia defensivă a Bucureștiului. Înaintarea bulgaro-germană a determinat avangarda Regimentului sus menționat să se replieze în grabă către periferiile Bucureștilor, ca urmare a

---

16 septembrie 1916), în defileul Râului Jiu (29 octombrie – 2 noiembrie 1916). S-a aflat în compunerea Corpului de Armată imperial al Germaniei General Kühne, contribuind la ocuparea Craiovei și participând la Bătălia de pe Argeș-Neajlov. În primele zile ale lunii ianuarie 1917 înaltul comandament militar imperial german l-a transferat apoi pe frontul din Vestul Europei.

[42] *Ibidem*, p. 52.

[43] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1916, f. 4 f-v.; Liliana Iacobescu, *Tatăl meu, Teodor Iacobescu*, pp. 13-14.

[44] Gheorghe A. Dabija, *Armata Română ...*, p. 66.

înaintării rapide a Centralilor. În dimineața zilei de 15 noiembrie observă în depărtare mobilitatea rapidă a aliaților bulgaro-germani care înaintau cu tunuri pe automobile, ceea ce le oferea un avantaj tactic în raport cu unitățile de infanterie românești răzlețe și depășite tactic și numeric.

A ordonat o retragere rapidă a companiei către localitatea Arsache-Malu. În aceeași așezare rămâne o zi în așteptarea Companiei a XI-a din Regimentul 20 Teleorman care vine cu o mitralieră grea pentru ca, în după-amiaza zilei de 16 noiembrie să primească în sprijin și o companie din Regimentul 28 Infanterie Pitești, care a reușit prin camuflare și risipire în grupuri mici să iasă din încercuire și să înainteze mai mult noaptea. Teodor Iacobescu a dat ordin de retragere companiei sale și a fost urmat la câteva ore și de către celelalte două companii (a 11-a din Regimentul 20 Infanterie Teleorman și a III din Regimentul 28 Infanterie Pitești), după ce au fost informați de prăbușirea infanteriei românești în localitățile giurgiuvene Arsache și Vieru. În centrul liniei I de pușcași a Companiei a XI-a se produce o pătrundere a ulanilor bulgari care șarjează din spate linia companiei menționate. Sunt luați prizonieri, ca urmare a încercuirii, atât ofițerii, cât și toți soldații români ai acestei companii teleormănene.

Compania a X-a trage focuri țintite până la terminarea muniției și rupe încercuirea, apoi se adună în teren și se retrage sub focurile inamicului printr-o ploaie de gloanțe către localitatea Daia din Vlașca[45]. A doua zi, în 17 noiembrie 1916, compania comandată de T. Iacobescu a fost încorporată în Regimentul A Infanterie, în condițiile destrămării fostei mari unități de origine Regimentul 20 Infanterie Teleorman. Unitatea militară primește hrană caldă, ceai, țigări și muniție într-o cantitate mai mare ca de obicei. Compania comandată de locotenentul de rezervă T. Iacobescu formată din 80 de oameni, luptă în componența Regimentului A, în linia I în localitatea Crucea de Piatră și în împrejurimile acesteia, cu deosebire în comuna Buturugarii Noi[46]. Regimentul A Infanterie a respins înaintarea inamicului, doar datorită dăruirii comandanților și eroismului trupei. În lipsa suportului de artilerie, Regimentul A Infanterie a fost determinat să se retragă spre Călugăreni. Apreciază măsurile adoptate și tactul militar al Căpitanului Cristescu de la Statul Major al Regimentului A (15 Infanterie), cât și rolul colonelului (locotenent-colonelului Teodor Pirici n.a.) comandantul acestei mari unități tactice[47].

---

[45] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1916-1918, f. 7-8; Liliana Iacobescu, *Tatăl meu, Teodor Iacobescu*, p. 14.
[46] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1916-1918, f. 8.
[47] *Ibidem*, f. 8.

În aceeași zi, efectivele companiei sale în număr de 80 oameni se găsesc prinși în încleștarea inamicului în zona localității Crucea de Piatră. Apreciază tactul cu care înaintează rapid o brigadă mixtă germană, cu sprijin de motorizate și camioane de pe care trage cu eficiență înspre pozițiile române de un regiment motorizat german de artilerie care era sprijinit de cavaleria bulgară, care deja afluia la nordul Dunării. Descrie focul puternic de mitraliere și notează că, unitățile adversarului au în dotare mai multe asemenea arme eficiente, ceea ce le oferea un avantaj tactic asupra unităților românești de infanterie și cavalerie. Batalionul al II-lea din care făcea parte și compania pe care o comanda T. Iacobescu era depășit numeric. Luptă în fruntea Companiei a X-a în satul Uzum, dar primește ordin de retragere în grabă. Notează în filele jurnalului cum a fost ocupată această localitate, respectiv remarcă importantele pierderi umane și material de luptă. Remarca și, capturarea de către bulgari a unui spital românesc mobil care a fost prins în încercuire și nu a mai putut fi evacuat[48].

În retragerea din localitatea Uzun, Compania a X-a a pierdut pe sublocotenentul Nicolae Baciu și pe plutonierul major Gheorghe Ene. Reține în paginile jurnalului și retragerea pripită a Batalioanelor de rezervă 49 și 50 formate în principal din gărzi orășenești și polițiști cu a instrucție sumară de front și care s-au retras în debandadă sub un puternic foc al Brigăzii mixte bulgaro-germane pe care au avut-o în față. Nu se bazează pe sprijinul acestora, deși notează că au fost trimiși în ajutorul Regimentului A.

În vederea evitării încercuirii și a căderii în prizonierat, linia I a regimentului în care era inclusă și compania sa părăsește satul cucerit de către aliații bulgaro-germani. Înaintează în marș forțat către Cetatea București. Primește ordin de a se opri în zona Fortului Jilava în 19 noiembrie. Compania sa a fost reîncadrată în Regimentul 20 Infanterie Teleorman, între timp reorganizat. Compania a primit ordin în 20 noiembrie să înainteze către comuna Adunații Copăceni, mereu în avangardă sub focurile inamicului. În aceeași noapte, Regimentul 20 Infanterie Teleorman a ocupat tranșeele defensive din apropierea râului Argeș[49]. În noaptea de 21 noiembrie 1916 sub un foc intens al artileriei grele inamice compania primește alimente și vin datorită tenacității companiei de intendență condusă de căpitanul Teodor Săvescu din cadrul liniei de rezervă a Cetății București. În 22 noiembrie 1916, Regimentul 20 Infanterie Teleorman a trecut râul Argeș pe un pod de vase având în avangardă Compania a X-a.

---

[48] Liliana Iacobescu, *Teodor Iacobescu. Jurnal de front (1887-1918)*, p. 92.

[49] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1916-1918, f. 8; Liliana Iacobescu, *Tatăl meu, Teodor Iacobescu*, p. 14.

Notează că, ordinul era de repliere a regimentului în partea de nord-est a Bucureștilor, astfel încât, companiile acestuia au înaintat în marș forțat prin comunele ilfovene Afumați, Cățelu, Pantelimon, Jilava. În 23 noiembrie 1916, forțele germane, bulgare și otomane au ocupat capitala României, regimentul fiind cantonat în comuna Afumați în stare de luptă. Notează că s-a primit ordin de retragere prin intermediul unui curier biciclist, astfel că, Regimentul 20 Infanterie Teleorman camuflat în pădurea Găneasa, a trecut în retragere organizată către localitatea ilfoveană Cătrunești, în 24 noiembrie. În urma eșuării operațiunii de contraofensivă desfășurată de Marele Cartier General prin intermediul Armatei I-a și a elementelor din Armata a II-a retrasă din Transilvania, partea română a fost obligată să procedeze la evacuarea Bucureștiului[50]. Regele, miniștrii, autoritățile militare, membri ai Parlamentului, oameni politici, dar și o mare parte a populației s-au retras înspre Moldova, urmărindu-se stabilirea autorităților în Iași[51]. Referitor la această retragere, excelent coordonată de către generalul Alexandru Averescu, universitarul bucureștean Nicolae Iorga a remarcat că:

> „[…] Numai simțul de ordine, puterii de a impune disciplina a Generalului Averescu, căruia de la sine îi revenise acum conducerea supremă, i se datorește că descinderea de pe înălțimi a micilor pachete de oaste, nu s-a făcut în desordinea, la capătul căreia e, firește, depunerea armelor; ci că din aceste pâraie răslețe s-a putut face din nou o armată, capabilă, nu numai de retragere rânduită către Moldova, dar și de a da o mare bătălie în câmp deschis, - singura, de fapt, de la începutul războiului -, în care cu puțin ne-a scăpat biruința care ar fi salvat Bucureștii”[52].

La fel s-a întâmplat și cu Iacobescu, care împreună cu Regimentul 20 Infanterie s-au retras în mod organizat și pe etape către teritoriul Moldovei fiind numit la comanda Companiei a XI-a. În 26 noiembrie 1916, Regimentul 20 Infanterie și implicit Compania pe care T. Iacobescu o comanda se afla în repaos în orașul Urziceni. Iacobescu notează că, mici posturi avansate au fost detașate peste râul Ialomița, în satul Armășești, către București, pentru a da alarma, dacă se producea înaintarea inamicului. În 28 noiembrie, întreg regimentul este pus în stare de luptă prin ordinul

---

[50] Valeriu Avram, Lucian Drăghici, Gabriel George Pătrașcu, Ion Rîșnoveanu, *op. cit.*, pp. 124, 140, 164; L. Iacobescu, *Teodor Iacobescu. Jurnal de front (1887-1918)*, p. 90.

[51] Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea neamului 1916-1919*, vol. II, București, Editura Casei Școalelor, 1926, pp. 203-204; Erich von Falkenhayn, *op. cit.*, p. 185-186; Zorin Zamfir; Jean Bancu, *op. cit.*, p 179.

[52] Mircea Ștefan Cioroiu, *op. cit.*, p. 103.

direct al comandantului, locotenent-colonelului Ioan Ștefănescu. Sunt reluate luptele cu trupele austro-ungaro-germano - bulgare care au avansat către Ialomița. Compania a X-a se afla în luptă directă cu inamicul în ziua de 29 noiembrie în localitățile Cârligu Mare, Cârligu Mic, Dudeasca, Gazota, Glodeanu-Cârlig. Compania a X-a a fost avansată înspre localitatea Gârla Cucoanei în vederea observării mișcărilor trupelor din avangarda inamică. Mai notează și că, trupele Companiei a III-a au fost surprinse, din fericire, de către o patrulă de cavalerie rusească, aliată în acel moment, în pădurea de lângă localitatea menționată[53].

Pentru ziua de 1 decembrie 1916 a consemnat că, Regimentul 20 Infanterie Teleorman și Compania a X-a au trecut peste râul Buzău, având ca ordin o regrupare cu alte unități militare, aflate în retragere către sudul Moldovei, în satul Obidiți din apropierea localității Râmnicu Sărat. Între 1-3 decembrie, T. Iacobescu comanda compania a X-a din Batalionul al III-lea se afla pentru cantonare în satele Obidiți și Niculești, odihna activă alternând cu perioada de gardă și de misiune în zonele apropiate pentru a surprinde o eventuală înaintare a inamicului. În 4 decembrie toate companiile Regimentului au trecut râul Siret pe un pod ridicat în grabă din pontoane și bărci de către un Batalion de Geniu. Cantonarea se realizează în zona satului Nănănești, unde sătenii aduc militarilor hrană caldă și băutură În perioada 5-14 decembrie 1916, Regimentul înaintează în etape de marș către Moldova trecând prin localitățile Ivești, Șerbănești, Nărtești, Ghilăvești, Nănești-Putna (actualul județ Vrancea).

În ziua de 13 decembrie, Regimentul 20 Infanterie pătrunde în localitatea băcăuană Parincea care se afla în zona fortificată și apărată de către Diviziei a 4-a Infanterie, mare unitate de luptă condusă de generalul Ioan Ghinescu și care era aflată în structura organizatorică a Corpului I Armată condus de generalul Nicolae Petala[54]. Refacerea, reorganizarea, reînzestrarea Regimentului 20 Infanterie are loc în spatele frontului într-o altă așezare băcăuană numită Bibirești. În 22 decembrie 1916, Compania a X-a și implicit plutonul său primesc ordin pentru deplasare către Municipiul Roman, unitatea sa trecând prin localitățile Milești-Buhoci-Bacău-Letea-Cârligi. Ajunși la destinație, în comuna Arămești-Liliacu din apropierea Romanului, li s-a permis în 25 decembrie 1916, să se bucure de sărbătoarea creștinească a Nașterii Domnului în localitatea Arămești. Aici, reține un

---

[53] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1916-1918, f. 8; Liliana Iacobescu, *Tatăl meu, Teodor Iacobescu*, p. 15.

[54] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1916 f. 5; Alexandru Ioanițiu, *Războiul României:1916-1918*, vol. I, București, Tipografia Geniului, 1929, pp. 188-189; Liliana Iacobescu, *Tatăl meu, Teodor Iacobescu*, p. 15.

moment important al vieții sale, menționând că, după oficierea slujbei religioase, a botezat un copil al unei familii din localitate, dându-i numele de Mărioara[55].

În 26 decembrie Companiile I, II și X, XI au trecut prin Roman, având ordinul de deplasare către localitatea Adjudeni. Menționează localitățile prin care Regimentul 20 Infanterie a trecut în marș, între 16-29 decembrie 1916, prin: Adjudeni, Cuza-Vodă, Heleșteni, Pietrișu de Jos, Între 29 decembrie 1916 și 2 ianuarie 1917, Compania a X-a se află în refacere fiind cantonată în satul Pietrișu de Jos. În dimineața de 2 ianuarie a fost primit ordinul pentru marș către orașul Târgu Frumos. În 3 ianuarie, tot regimentul este campat în bivuacuri în apropierea haltei Sârca. Se trece prin Târgu-Frumos, iar destinația de etapă a batalioanelor Regimentului 20 Infanterie Teleorman este localitatea ieșeană Podu-Iloaiei, unde Compania a X-a din al treilea Batalion al Regimentului de Infanterie a ajuns în dimineața de 4 ianuarie 1917[56]. În 5 ianuarie, al treilea batalion primește ordinul de cantonare în satul Cucuteni.

O zi mai târziu, toate batalioanele regimentului au primit ordinul de a înainta în marș forțat către Iași. În seara aceleiași zile a avut loc cantonarea Companiei a X-a în apropierea capitalei Moldovei, în satul Vocotești. Se revede pentru o scurtă perioadă de timp cu fratele său Oică Iacobescu și cu mai vechiul coleg de școală și prieten Dumitru (Mitică) Jean. În 7 ianuarie 1917, Regimentul 20 Infanterie Teleorman intră în reorganizare fiind retras în localitatea ieșeană Lungani[57]. Între lunile ianuarie-mai 1917, subunitatea

---

[55] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1916, f. 5; Liliana Iacobescu, *Tatăl meu, Teodor Iacobescu*, p. 16. Cu privire la diverse manifestări religioase în cadrul unităților militare, la care au luat parte ostașii și ofițerii lor, a se vedea și în: Mihai-Octavian Groza, „Religia Marelui Război reflectată în textele memorialistice", în Ioan Bolovan, Gheorghe Cojocaru, Oana Mihaela Tămaș, *Primul Război Mondial. Perspectivă istorică și istoriografică*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane/Presa Universitară Clujeană, 2015, p. 85-95. A se vedea Mihai-Octavian Groza, „The Religion of The Great War as Reflected in the Memoirs of the Romanians from Transylvania and Banat", în Ion Albulescu, Adriana-Denisa Manea, Iuliu-Marius Morariu (Coord.), *Education, Religion, Family in the Contemporary Society*, Saarbrücken, Lambert Academic Publishung, 2017, pp. 215-227.

[56] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1916-1918, f. 6; Liliana Iacobescu, *Tatăl meu, Teodor Iacobescu*, p. 16.

[57] Mihai Chiriță (Coord.), *op. cit.*, p. 277; Liliana Iacobescu, *Teodor Iacobescu. Jurnal de front (1887-1918)*, p. 93. Ca urmare a refacerii sale, acest regiment de infanterie a participat la ofensiva Armatei 1 Române pe frontul de la Mărășești în vara anului 1917, iar apoi s-a aflat în partea de sud-est a Porților Moldovei asigurând zona Galați-Bârlad în condițiile dezagregării și retragerii dezordonate a trupelor rusești bolșevizate de pe teritoriul românesc odată cu declanșarea și desfășurarea Revoluției din Rusia din octombrie 1917.

de infanterie din care a făcut parte a cunoscut cea mai grea perioadă, fiind afectată de boli digestive, de infecții cutanate ale pielii, de foamete. Notează că, în aceste luni, întregul regiment, companiile sale, au fost măcinate de tifos ceea ce a condus la moartea unor buni camarazi[58].

Remarcă, cu o rază de speranță în paginile jurnalului, că însăși Majestatea Sa Regina Maria vizitează Compania a X-a în Lungani (și întreg regimentul teleormănean). Apreciază ca fiind bine venite darurile oferite de Regină, în alimente, distincții militare, respectiv medicamente[59]. Sărbătoarea de Paști a petrecut-o împreună cu unul dintre frații săi, Oică într-o casă din marginea Iașului. Compania a X-a era redislocată de la Lungani-Iași în satul vasluian Țibana, la jumătatea lunii martie 1917, unde remarcă zilele liniștite și frumoase petrecute cu bunul prieten, Ioan Constantin. Menționează că, locotenentul Nicolae Popovici, comandantul Companiei a III-a a fost avansat la gradul de căpitan și transferat în aceeași zi prin ordinul comandantului Diviziei a 4-a Infanterie la Regimentul 2 Școală de Grenadieri din Iași, unde ofițerii români sunt instruiți de locotenentul francez Bonnet, membru al Misiunii conduse de generalul Henri Mathias Berthelot în România (Moldova). În perioada ieșeană leagă o bună prietenie cu o domnișoară, pe nume Mărioara.

Participă la cursuri la Școala de Grenadieri unde a devenit instructor secundar al căpitanului francez Charles du Breil, datorită faptului că vorbea la perfecție limba franceză. Cu acest ofițer francez, membru al Misiunii militare conduse de H. M. Berthelot în România, T Iacobescu se va împrieteni forte bine și cu care va purta corespondență și în anii de după război[60]. Pentru bravură ostășească pe câmpul de luptă, dar și pentru felul în care a știut să conducă plutonul 1 din Compania a X-a, locotenentul T, Iacobescu a fost citat prin Ordin de zi pe Corp de Armată, în 17 mai 1917[61]. Compania s-a aflat în localitatea Lungani până vineri, 25 august 1917, când este primit ordinul de îmbarcare în gara Bârnova, pentru a fi transferate înspre Tecuci-Tutova. Debarcarea Batalionului al III-lea s-a făcut în 27 august în gara Nichișeni, iar la ora 10, Compania a X-a din care făcea parte și Teodor Iacobescu intră în cantonament în comuna gălățeană Țepu de Jos. Apropierea de linia frontului este remarcată de autorul jurnalului prin evidențierea duelului de artilerie între cea română și cea bulgară, respectiv

---

[58] Liliana Iacobescu, *Teodor Iacobescu. Jurnal de front (1887-1918)*, p. 93.
[59] Maria Regina României, *Jurnal de război 1916-1917*, traducere de Anca Bărbulescu, București, Editura Humanitas, 2014, pp. 367-368.
[60] Liliana Iacobescu, *Tatăl meu, Teodor Iacobescu*, p. 16.
[61] *Ibidem*, pp. 11-12; Idem, *Teodor Iacobescu. Jurnal de front (1887-1918)*, p. 90.

germană. Soldații companiei erau relativ mulțumiți, sătenii erau primitori cu soldații, iar de jur împrejurul așezării erau hectare întregi de viță-de-vie[62].

Regimentul 20 Infanterie a instalat corturi în grădinile oamenilor din zonă, în 28 august 1917, iar T. Iacobescu a reușit să ia din gara Berheci alimente pentru ofițeri și soldați. Zilele următoare, soldații Companiei a III-a au ore de instrucție, trag cu puștile mitraliere, aruncă cu grenade, execută în grabă utilizarea măștilor pentru protecția împotriva gazelor. Face o referire la slaba instrucție școlară a multora dintre noii recruți. Statul Major al Regimentului 20 Infanterie Teleorman a fost desfășurat în Pădurea Țigănești, în 29 august 1917. În perioada 30 august – 2 septembrie desfășoară instrucție de front cu noile puști mitralieră, cu care era înzestrată acum fiecare dintre companiile Batalionului al III-lea[63]. Notează pentru ziua de 3 septembrie 1917, prima slujbă religioasă pe front la care a participat împreună cu întreaga Companie a III-a. Participă la cuvântarea care a fost susținută de către comandantul Regimentului 20 Infanterie Teleorman, locotenent-colonelul Ioan Ștefănescu pe care acesta a susținut-o cu această ocazie[64].

În 4 septembrie a fost înscris la Școala de Ofițeri pentru eșaloanele pluton, companie, batalion. În ziua următoare, au loc primele ciocniri cu trupele germano-turce. Câteva zile mai târziu este chemat la locotenent-colonelul I. Ștefănescu, unde i se face propunerea de avansare la gradul de căpitan, dar este condiționat de participarea la Școala de ofițeri pentru eșaloanele companie și batalion care se organiza la Statul Major al Diviziei 4 Infanterie. Acceptă propunerea. În 7 septembrie, se pregătește pentru plecarea împreună cu plutonul al III-lea la Școala divizionară care, împreună cu Divizia 1 Infanterie se afla în apropierea râului Siret în rezerva Corpului de Cavalerie. La ora 21 părăsește pozițiile de la Țepu de Jos, unde se aflau companiile Batalionului III și traversează Pădurea de la Țigănești, trece prin satele Drăgănești, Dorești, Munteni-Țigănești, prin municipiul Tecuci, ajungând în cursul dimineții de 8 septembrie la sediul Diviziei 4 Infanterie. În cursul zilei următoare, consemnează instrucția de front istovitoare, însă necesară cu noile puști-mitralieră de producție franceză și cu Bateriile grele Aasen[65].

---

[62] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1917, f. 2; Liliana Iacobescu, *Tatăl meu, Teodor Iacobescu*, p. 17.
[63] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1917, f. 2-7; Liliana Iacobescu, *Tatăl meu, Teodor Iacobescu*, p. 17.
[64] Liliana Iacobescu, *Tatăl meu, Teodor Iacobescu*, pp. 17-18.
[65] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1917, f. 3; Liliana Iacobescu, *Tatăl meu, Teodor Iacobescu*, p. 17.

În 10 septembrie, plutonul III pe care îl comanda primește ordinul de a recunoaște sectorul Corpului de Cavalerie între localitățile Condrea și Salcia. Menționează un puternic bombardament al artileriei germane pe pozițiile postului de comandă a Brigăzii de Cavalerie. Între 11-16 septembrie 1917, notează venirea în rezerva Diviziei 4 Infanterie și a Companiei a III-a, din Batalionul III parte din compunerea Regimentului 20 Infanterie Teleorman. În aceeași zi se trece la instruirea specialiștilor companiei în utilizarea eficientă a următoarelor categorii de arme: puștile-mitralieră, cu accent pe înlocuirea rapidă a benzilor cu muniție, dar și deblocarea imediată a acestora în caz de necesitate, folosirea grenadelor și a bateriilor de branduri care proiecta grenade către pozițiile inamice, utilizarea Bateriei grele Aasen, acțiunea rapidă a patrulelor și a cercetașilor în grupuri mici[66]. Consemnează în jurnal, că începând din 17 septembrie, Batalionul al III-lea, a primit ordinul de a amenaja și fortifica mai multe bordeie cu rol în comandă, coordonarea tirului artileriei, pentru serviciul mobil sanitar, pentru duhovnicii de la companii, pentru frații călugări cu rol voluntar, care se ocupau cu îngrijirea răniților sau cu slujbele creștinești pentru aceia care se stingeau din viață[67].

În 18 septembrie, Compania a X-a lucrează la amenajarea și consolidarea bordeielor, în 19 are loc participarea la instrucție de front pe specialități de luptă de-a lungul întregii zile. În seara de 23 septembrie, împreună cu 111 soldați din compania pe care a comandat-o, căpitanul T. Iacobescu pleacă în linia tranșeelor pentru amenajare și tragerea firelor de comunicație cu Statul Major al Regimentului și cu coordonatorii de tir ai Artileriei. În zilele care au urmat, au avut loc din nou episoade de instrucție de front cu puști-mitraliere și grenade, exerciții de tir de baraj pentru

---

[66] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1917, f. 2-3.

[67] *Ibidem* f. 3-4; Arhivele Militare Naționale ale României (în continuare: A.M.N.R.), *Fond Inspectoratul General al Clerului Militar*, dosarul nr. 110/1919, f. 156-173; L. Iacobescu, *Tatăl meu, Teodor Iacobescu*, p. 17. Cu privire la rolul preoților militari în campaniile Armatei Române desfășurate între 1916-1919, vezi: Constantin Nazarie, *Activitatea preoților de armată în Campania din 1916-1918*, București, 1921, pp. 5-10; Gheorghe Nicolescu, Gheorghe Dobrescu, Andrei Nicolescu, *Preoți în lupta pentru făurirea României Mari 1916-1919*, București, Editura Europa Nova, 2000, pp. I-XV. Cu privire la rolul deținut de călugări și călugărițe în linia I a frontului de la Porțile Moldovei în anii 1916-1918: Grigore N. Popescu, *Preoțimea Română și Întregirea Neamului. Chipuri, fapte, suferințe și pilde pentru viitor*, vol. I, București, Tipografia „Vremea", 1940; Teoctist Stupcanu, „Activitatea călugărilor din Eparhia Moldovei în timpul Războiului. Campania din 1916", în *Viața Monahală* (București), anul I, 1934, nr. 11-12, pp. 322-324; Scarlat Porcescu, „Contribuții aduse de slujitorii bisericești din Arhiepiscopia Iașilor în anii 1916-1918 pentru făurirea statului național unitar român", în *Mitropolia Moldovei și Sucevei* (Iași), anul LIV, 1978, nr. 9-12, p. 706.

coordonatorii de tir ai Artileriei[68]. Generalului Paraschiv Vasilescu, adjunctul Șefului Marelui Cartier General al Armatei Române, a venit în inspecție de front în 30 septembrie 1917. Acesta a adus medicamente, decorații și pachete de țigări pentru ofițeri. Se primește ordin să reziste cu orice preț pentru a fi acoperită Moldova, în condițiile unei ofensive a Puterilor Centrale, dar și în contextul în care situația din Rusia se deteriora zi de zi, iar unitățile sale militare, inclusiv acelea din Moldova începeau a se anarhiza în urma activității de propagandă a agenților bolșevici în rândurile soldaților și ofițerilor ruși.

În urma acestui ordin, Divizia 4-a de Infanterie din care făcea parte și Regimentul 20 Teleorman, a trecut la reîmprospătarea instrucției de front, la verificarea constantă a sănătății comandanților militari și a trupei, la echiparea cu uniforme noi și tehnică de luptă. De asemenea, trupa începea să primească zilnic hrană caldă, dulciuri, țigări, iar de trei ori pe săptămână vin. Generalul Paraschiv Vasilescu, solicită comandamentului brigăzii să se îngrijească și de partea sufletească a unor oameni care erau deznădăjduiți[69]. În 1 octombrie 1917, menționează desfășurarea unei slujbe religioase pentru întreg regimentul, de asemenea, remarcă competențele de asistență medicală ale unor frați călugări de la mănăstirile din Moldova, o parte distribuiți la Regimentul 20 Infanterie Teleorman[70]. Unul dintre cei mai buni prieteni ai lui Teodor Iacobescu, căpitanul Nae Popovici s-a stins din viață în după-amiaza zilei de 2 octombrie 2017. Remarcă, cu durere, că a fost unul dintre cei mai de suflet ofițeri ai Batalionului al III-lea, om bun, educat, și priceput militar. Ofițerul a fost rănit grav la picior înspre Valea Șușiței[71]. În 5 octombrie 1917. Notează că a vizitat Regimentul 20 Infanterie generalul Eremia Grigorescu. Trupele din Brigadă 14 Infanterie în care se afla și Regimentul 20 Infanterie Teleorman, au defilat cu această ocazie în fața înaltului ofițer român care a făcut trecerea în revistă a trupei și comandamentelor din susnumita brigadă de infanterie[72]. În cursul lunii octombrie 1917, Compania a X-a, ca de altfel, tot regimentul s-au aflat în zona localității gălățene Dorăști, unde toate efectivele au fost implicate în amenajarea liniei de front (o fortificație completă cu 4 linii de tranșee consolidate și eșalonate în adâncime la est de localitatea Ivești), în consolidarea tranșeelor, a bordeielor pentru comandă și stat major (ale regimentului și ale Brigăzii).

---

[68] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1917, f. 3.
[69] Ion Giurcă, Maria Georgescu, *op. cit.*, p. 148.
[70] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1917, f. 3.
[71] *Ibidem*.
[72] *Ibidem*, f. 3-5.

Între 9-13 octombrie se face instrucție de front și se amenajează locuințele, iar în 14 octombrie se primește ordin de plecare din satul Dorăști către Conacul boieresc de la Cioara, aflat la 5 km. Între 22-26 octombrie 1917, se fac lucrări de amenajare la Conacul de la Cioara pentru a se putea instala Compania a X-a într-o primă etapă, urmând apoi să ajungă și celelalte companii ale Batalionului III la acest conac. Perioada 27 octombrie – 4 noiembrie 1917, Batalionul al III-lea s-a aflat în rezervă activă la acest conac boieresc, participând la servicii religioase, la consolidarea sectorului de front de lângă satul Ivești prin extinderea rețelei de sârmă ghimpată și grenade plasate din loc în loc. Pe 1 noiembrie 1917, întreaga Companie a III-a a realizat șanțuri de comunicare și a întins cabluri pentru telefoanele regimentale. În zilele de 3 și 4 noiembrie 1917, compania s-a aflat în odihnă pentru 9 ore la Conacul boieresc de la Cioara[73].

În ziua următoare, compania comandată de T. Iacobescu se află în trecere prin satul Blăjerii de Sus, unde staționează o zi pentru primirea unei cantități suplimentare de muniție de război. În după-amiaza de 6 noiembrie, staționează după o zi de marș în satul tutovean Șerbănești în apropiere de Tecuci. La Biserica din sat îi găsește pe soldații ruși cântând și consumând în exces alcool, atât comandanții, cât și trupa. În ziua de 7 noiembrie, Compania a X-a intră în altercație cu o forță similară rusească aflată în aceeași localitate care refuza să părăsească locuințele pe care le ocupau[74]. Primește ordin pentru a se deplasa cu compania în recunoaștere în diferite sectoare la Nămoloasa, pentru a se asigura în ce locuri vor fi plasate trupele din rezerva brigăzii și posibilitățile acestora de acțiune și manevrare. Remarcă dezordinea în care se afla trupa rusească din acel sector de front, lipsa disciplinei, stare avansată de ebrietate a unor comandanți ruși cu care se înțelegea foarte greu în limba franceză. Își pune, cu temei, întrebarea, deloc retorică: *Cum a fost posibil ca trupele acestea ruseşti să ţină frontul având în spatele lor doar linia râului Siret?*[75].

Între 9-12 noiembrie 1917, notează în jurnal că, trupele sale sunt implicate în exerciții și manevră, remarcă canonada artileriei undeva în spatele poziției lor către nord. În ziua de 11 noiembrie, apreciază și se bucură de liniște în cantonamentul românesc din zona Tecuci. O zi mai târziu, compania sa este implicată în ridicarea grajdurilor pentru trupele brigăzii de cavalerie aflate în zonă, sunt trimiși după lemne, care trebuie tăiate la un anumit metraj și aranjați în stânjeni. În 13 noiembrie, căpitanul

[73] *Ibidem*, f. 4-5.
[74] *Ibidem*; Liliana Iacobescu, *Tatăl meu, Teodor Iacobescu*, p. 19.
[75] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1917, f. 4; Liliana Iacobescu, *Tatăl meu, Teodor Iacobescu*, p. 19.

T. Iacobsecu a primit ordin pentru a muta Compania a X-a în satul Blehani, peste Siret, în comuna Nămoloasa. În 14 noiembrie trece printr-un sat românesc ruinat de către ruși, a cărei populație plecase în bătenie spre nord. Unitatea rusească care fusese în acest sat și-a făcut bordeie, încălzindu-se cu lemne luate din casele oamenilor pe care le distrusese. Remarcă dezolanţa acestui peisaj, menționând că, în casele oamenilor nu mai era nimic, vechea vatră a localității era de nerecunoscut[76].

Notează prezența maiorului medic I. Giuacu și subliniază rolul acestui ofițer comandant care a ordonat, iar batalionul a executat, fără să se împotrivească, adunarea și incinerarea animalelor rămase în putrefacție pe ulițele satului, repararea drumurilor satului, a caselor, dărâmarea acelora care nu mai puteau fi refăcute, repararea dependințelor. A fost o perioadă de reconstrucție și de reparare a ceea ce stricaseră aliații noștri. Într-una din case, într-un cui, a observat că a rămas o suveică stingheră, ca un simbol în mijlocul ruinelor înfiorătoare. S-a întrebat: *Şi-or fi lăsat oare ruşii aci şi păcatele lor?* Remarcă în atare condiții, sub puternica impresie care i-a fost lăsată de tot ceea ce vedea, în ce greutăți va trebui să lupte soldatul român pe viitor cu forțe armate care-i sunt superioare și pe care va trebui, dacă nu va putea să le învingă, cel puțin să le rețină pe acest loc, o perioadă cât mai îndelungată[77].

În 15 noiembrie Compania a X-a a fost implicată în activități de reparație și lărgire a șoselei de rocadă existente și construcția de noi bordeie. Emite pentru prima dată o atenționare către comandamentul Regimentului 20 Infanterie prin care solicită o atenție sporită pentru ca soldatul nostru român, de altfel atât de încercat de anii de război, să nu fie influențat de agitația care se desfășura la vedere în rândurile unităților rusești. Menționează incidentele cu o parte dintre elementele militare rusești. Reține și rolul permisiv al unui înalt comandant rus, care nu ia atitudine împotriva actelor de indisciplină militară, ci chiar le încurajează, rostind la portavoce asemenea provocări și la adresa ofițerilor români[78].

În ziua de 16 noiembrie, compania primește ordinul de a pleca în recunoașterea sectorului de front ocupat de către Regimentul 51 de Infanterie din Divizia 13 Infanterie rusă, deoarece circulau informații, că unele unități își părăseau pozițiile și se retrăgeau dincolo de Prut, pe teritoriul provinciei Basarabia. Intră în contact cu ofițerii respectivului Regiment cu care reușește să comunice în limba franceză. Un distins general

[76] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1917, f. 4.
[77] *Ibidem*, f. 4-5; Liliana Iacobescu, *Tatăl meu, Teodor Iacobescu*, p. 20.
[78] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1917, f. 5.

prezidează o acțiune de stat major în care deplânge situația la care s-a ajuns, atât în Rusia, cât și pe teritoriul României. Generalul se destăinuie în limba franceză căpitanului T. Iacobescu, că atât grupuri de ofițeri, cât și mase de soldați, au refuzat să intre în tranșeele deținute, ba mai mult, au amenințat cu părăsirea pozițiilor și arestarea ofițerilor superiori. Remarcă și destăinuirea unui colonel de origine basarabeană, care îi spune în limba română, că mai degrabă ar dezerta și nu doar el, ci cu întregul său stat major, format în majoritate din basarabeni, decât să asiste la trecerea puterii în mâna facțiunilor bolșevizate din rândurile armatei, mai mult, aceștia erau atât de speriați, încât ar accepta și statutul de soldat în rândurile Armatei Române[79].

În fruntea soldaților săi, Teodor Iacobescu îl însoțește pe colonelul rus în sectorul de front rusesc, care avea în dreapta Regimentul 5 Vâlcea. Remarcă existența adăposturilor subterane, tranșeele murdare, neconsolidate, nepăzite. În urma mai multor încercări, reușește să se înțeleagă cu un căpitan rus, care îi amintește că ei poartă discuții pentru un armistițiu cu forțele germano-austro-ungare pe care le au în față ca dispozitiv de luptă. În 17 noiembrie 1917 s-a aflat în sectorul rus împreună cu plutonul 1. S-a primit ordin să nu se mai deschidă focul împotriva unităților militare germane. Rușii sunt în dezacord cu aceasta, chiar menționează și că un colonel rus i s-a adresat pe un ton superior și răstit, semnalându-i că într-o serie de periodice de la Sankt-Petersburg, armata română și autoritățile statului român sunt considerate trădătoare în condițiile unui armistițiu cu Puterile Centrale.

Remarcăm că a fost invitat de același înalt ofițer rus în tranșeele înaintate ale regimentului rus (cazac), acesta remarcând că soldații și ofițerii germani au adus trupei ruse tutun și gazete. Același colonel de cazaci îi arată căpitanului român *Gazeta Bucureștilor*, în care, unii autori, fac referire la armistițiul românesc cu armatele Puterilor Centrale și cum anume să se încerce ieșirea României din război. Din spate, puternicele baterii de artilerie ruse trag fără contenire, dar, parcă fără țintă anume, răspund în același fel și germanii, însă cu precizie mai bună. Remarcă că, obuzele germane aproape i-au ajuns, unitatea sa fiind la aproximativ 100 de metri de pozițiile avansate germane[80].

Situația se va complica, iar dacă nu există tact, se va ajunge chiar la vărsare de sânge și lupte armate între trupele române din zona Galați-Pachia-Tecuci și aliații de până mai ieri, trupele rusești, care se aflau în proces de anarhizare ca urmare a activității detașamentelor de agitatori

[79] *Ibidem*.
[80] *Ibidem*.

politici care acționau în rândurile trupei și care au influențat în mare măsură și comandamentele rusești al respectivelor divizii din zona Galați, știut fiind faptul că în zonă acționau încă din 1916 diviziile mixte (infanterie, vânători, cavalerie) 9, 10 din Siberia, dar și diviziile de infanterie 12, 13, 34 și 40 (mixtă infanterie, cavalerie ușoară, cazaci de la Don). T. Iacobescu a notificat autoritățile militare superioare de iminența unui conflict nu numai între trupele rusești anarhizate de propaganda nouă sovietică, ci și între acestea și diviziile române din teritoriul Moldovei (zona Pachia-Galați).

În 19 noiembrie 1917, menționează implicarea întregului regiment în activitatea de consolidare a tranșeelor și de protejare suplimentară a bordeielor amenajate pentru comandamente, spitalele de campanie, depozite de muniție și cele de alimente. Deși s-a lucrat la aceste amenajări, partea română, nu a avut când să le ocupe, deoarece în 20 noiembrie s-a dat ordin de către Marele Cartier General al România ca toate trupele Diviziei 4 Infanterie să intre în tranșee și să i-a poziția de luptă, în condițiile deteriorării situației cu trupele Diviziilor 10 și 11 Siberiene de pe frontul din zona sudică a Moldovei, pe linia Galați-Pachia-Reni. În aceeași zi, agitatorii ruși din Divizia 40 Infanterie l-au determinat pe generalul comandant al respectivei unități să intre în negociere cu comandamentul german, unde înaltul ofițer rus a fost bine primit. În aceeași seară de la comanda Regimentului 20 Infanterie, căpitanul Teodor Iacobescu este anunțat prin intermediul unui curier biciclist că va fi vizitat de către colonelul Petre Mitică și de către vechiul său amic instructorul francez de la Școala de ofițeri de lângă Iași, căpitanul Charles du Breil. Cei doi ofițeri l-au felicitat pe T. Iacobescu pentru înaintarea în gradul de căpitan la 1 septembrie 1917[81].

În 21 noiembrie 1917, reține că un ofițer german solicită printr-o pâlnie într-o curată limbă română, gazete germane de la Iași și promit să ne ofere în schimb periodicul *Gazeta Bucureştilor,* publicație redactată de către administrația militară de ocupație a Bucureștilor și în a cărei direcție, activau, printre alții: Ioan Slavici, Julius Pop, Ioan Olteanu, Leontin Iliescu, Miron Volbură, dar și alții[82]. Remarcă că, prusacii ne oferă și ziarul *Lumina*, care a apărut tot în București în perioada ocupației germane a sudului României, între 1 septembrie 1917-25 noiembrie 1918 sub redacția lui Constantin Stere, iar alături de acesta au publicat în ziarul de mai sus

[81] S. *Ibidem*, f. 6; Liliana Iacobescu, *Tatăl meu, Teodor Iacobescu*, p. 21.
[82] Liliana Iacobescu, *Tatăl meu, Teodor Iacobescu*, p. 21; Marian Petcu, „Presa «Anilor de foc»: secvențe din jurnalismul Primului Război Mondial", în *Hiperboreea Journal, Journal of History* (Bucureşti), Vol. 1, nr. 2, decembrie 2014, pp. 171-174.

scriitorii George Topîrceanu, Barbu Nemțeanu, Dimitrie D. Pătrașcu[83]. Avangarda liniei de cavalerie a escadronului prusac iese din tranșee, și solicită în limbile română, germană și franceză să nu se mai tragă împotriva lor deoarece este o perioadă de pace. Totuși, linia de tirolezi români continuă să tragă înspre aceștia, astfel că, a remarcat, cu ce grabă s-au retras prusacii înapoi în tranșeele lor[84].

Ofițerii și chiar subofițerii din Regimentul rusesc din dreapta lor de la Fundeni trec cu bărci și poartă discuții cu comandamentele germane. Menționează că, a primit ordin de la divizie să tragă în rușii care nu-și respectă nici jurământul militar, nici ierarhia militară, nici loialitatea față de aliat. În rândurile soldaților români s-a răspândit vestea că însuși generalul șef al Armatelor rusești din Moldova, Dmitri Grigorevici Scerbacev[85] a fost constrâns de agitatorii bolșevici să viziteze comandamentul german, unde înaltul oficial militar rus țarist a fost bine primit, în vederea purtării discuțiilor care să permită părților, germană și rusă să ajungă la un armistițiu. Remarcă și zvonul care s-a răspândit în rândurile trupelor române potrivit căruia, comandamentul german ar fi întrebat pe generalul rus, de ce la discuții nu participă și colonelul român Ștefan Panaitescu, adjunctul său locotenent-colonelul Anatol Budeanu, maiorii Bărbulescu și Săvescu și ofițerul de informații căpitan Aurel Magheru din Regimentul 5 Infanterie Vlașca, rostind retoric și maliții os de către ofițerul prusac „e doar pace între noi !”[86]. În baza unei convenții de armistițiu temporar, s-a transmis de la comandamentul diviziei ordinul să nu se mai procedeze la executarea focului împotriva trupelor inamice, nici de la artilerie, nici de la infanterie.

Mai mult, comandantul Brigăzii 7 Infanterie Române din zona Galați-Tecuci, colonelul Ș. Panaitescu[87] însoțit de adjunctul său, locotenent-

---

[83] *Ibidem*, pp. 171, 174-175,

[84] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu,* dosarul nr. 8/1917, f. 6.

[85] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe. Unitatea Arhive Diplomatice (în continuare: A.M.A.E.-U.A.D.), *Fond 71.URSS*, vol. 131, f. 35, 83-84. Dmitri G. Scerbacev (1857-1932), înalt ofițer al Armatei imperiale a Rusiei țariste, general, prim comandant al Armatelor rusești țariste care au operat în Moldova alături de Armata Română între noiembrie 1916 – decembrie 1917. Pe fondul anarhizării progresive a forțelor militare ruse din Moldova autoritatea acestuia în rândurile trupei a scăzut. Au rămas memorabile cuvintele care i-au fost adresate generalului D. G. Scerbacev de către premierul român Ion I. C. Brătianu, care-i spunea înaltului ofițer rus că nu poate să-i ofere niciun soldat roman, care să-l apere pe el, un general rus, de propriile trupe, fără ca România să nu fie atrasă, fără voia sa în conflictul intern pentru putere care avea deja loc în Rusia în 1917.

[86] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu,* dosarul nr. 8/1917, f. 6.

[87] Cu privire la activitatea colonelului Ștefan Panaitescu a se vedea medalionul monografic al înaltului oficial militar român în: Valeriu Avram; Lucian Drăghici; Gabriel George Pătrașcu; Ion Rîșnoveanu, *op. cit.*, pp. 240, 269; Viorel Ciobotă, Gheorghe Nicolescu,

colonelul Anatol Budeanu[88], dar și de alți ofițeri de la Statul Major al Brigăzii participă, însoțiți de un port-drapel care a desfășurat steagul alb. Cu acest prilej privind discuțiile de armistițiu, T. Iacobescu a consemnat în jurnal, că de la postul de ascultare a inamicul nr. 4, de altfel, cel mai aproape de liniile avansate ale adversarului, a fost ridicat steagul alb. Partea română a solicitat să vină la discuții ofițerul comandant al escadronului de cavalerie prusacă din fața poziției românești. Locotenent-colonelul A. Budeanu însoțit de căpitanul Aurel Magheru vorbitor de limbă germană și care era de la serviciul Informații din Regimentul 5 Infanterie Vlașca și de către portdrapelul care ducea steagul alb, traversează sistemul de rețea ghimpată din fața pozițiilor românești, dar și pe cel dinaintea pozițiilor germane unde se întâlnesc cu doi ofițeri superiori lângă linia de apă a râului Râmnic[89].

În urma discuțiilor, în vederea încetării efective a focului în sectorul respectiv, locotenent-colonelul A. Budeanu prin intermediul translatorului căpitan Aurel Magheru poartă negocieri punctuale până la orele 16, când părțile ajung la un acord pe mai multe puncte, care urma să fie respectat încă din cursul acelei după-amiezi. Brigada română primește ordin din partea Marelui Cartier General să respecte punctele de armistițiu, iar ostilitățile, cel puțin între români și aliații germano-austro-ungari, în acel sector, au încetat. Colonelul A. Budeanu cere precauție, nu are încredere în ofițerii germani și mai ales nu are încredere în comandantul prusac. T. Iacobescu, reflectă în continuare în paginile jurnalului său:

> „[…] Doamne ce ne aduce Rusia ! Câți nu se bucură astăzi de preludiile păcii, oricum ar fi încheiată ! Ne lipsesc suflete. Și mâine este un an de la căderea Capitalei. Seara împing rețelele de sârmă ghimpată înaintea unui post de ascultare german. Nemții aud: Ce faci

---

Cornel Țucă (Editori), *Jurnal de Operațiuni al Comandamentului Trupelor din Transilvania (1918-1921)*, vol. I, Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 1998, p. V, p. 469; *Ibidem*, vol. II, p. 70. În 1918, acest ofițer superior a fost avansat la gradul de general de brigadă și a fost învestit la comanda marii unități de infanterie Brigada XXIX care era reorganizată. Pentru ca mai apoi să activeze în Basarabia, iar apoi și în Transilvania la comanda Brigăzii 40 Infanterie în Campania de pe Tisa și în Ungaria și Șef de Stat Major al Comandamentului Trupelor Române din Transilvania.

[88] Cu privire la activitatea locotenent-colonelului Anatol Budeanu la acea dată nou comandant al Regimentului 20 Infanterie Teleorman a se vedea și în *Ibidem* supra, pp. 271, 290; Viorel Ciobotă, Gheorghe Nicolescu, Cornel Țucă (Editori), *Jurnal de Operațiuni al Comandamentului Trupelor din Transilvania (1918-1921)*, vol. II, p. 144. Colonelul Anatol Budeanu a participat la comanda Regimentului 105 Infanterie la Operațiunea Armatei Române de pe Tisa și din Ungaria între 1919-1920, la acea data parte din organica eșalonată pentru luptă a Diviziei 21 Infanterie comandată de generalul Dumitru Glodeanu.

[89] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1917, f. 6.

Romanski? Se cere armistițiu total de către Guvern în urma acceptării reciproce a următoarelor puncte: să nu se mai tragă foc de armă; să nu mai tragă Artileria. Avioanele ambelor părți să nu mai zboare pe deasupra liniilor".

Reține ordinul colonelului Ș. Panaitescu, care ordonă, că se va trage numai asupra avioanelor dușmane care vin deasupra noastră. Deși este semnat un armistițiu, pe care părțile implicate în conflict s-au angajat să-l respecte, din proprie inițiativă, soldații români continuă lucrările de consolidare a tranșeelor și a liniilor defensive[90]. Rememorează și scrie în jurnal, că a trecut deja un an de la moartea bunului prieten sublocotenentul Nicolae Bacicu.

„[…] Îmi trec dinainte zilele mohorâte cu priveliști dureroase când treceam în trist convoi pe lângă drumurile copilăriei mele spre a pribegi și lupta un an și mai bine"[91].

Îi scrie în 24 noiembrie 1917 prietenului său, Căpitanul Charles du Breil, răspunzându-i acestuia la felicitările pe care acesta i le-a adresat cu ocazia înaintării la gradul de căpitan. Menționează instructorului francez, mai vechiul său superior de la Școala de Ofițeri de lângă Iași, că a fost martor la negocierile purtate cu prusacii în baza cărora s-a ajuns la un firav armistițiu în zona frontului în care se afla. Remarcă ofițerului francez Ch. du Breil, că nu are încredere în trupele rusești, nici în agitatorii lor, nu este de acord ca rușii să nu-și mai respecte cuvântul dat în tratatele de alianță, dar înțelege că situația este foarte complicată în Sankt-Petersburg și că dacă nu există tact între părți se va ajunge la un război civil în Rusia, situație care nu va face decât mult rău și României rămase singură și aproape încercuită în frontul acesta din estul european. Mai multe detașamente de ruși trec Siretul în bărci încercând să părăsească frontul.

Compania pe care o comandă lucrează intens la amenajarea adăposturilor pentru iarnă, atât pentru ofițeri, cât și pentru soldați. Consemnează în 25 noiembrie 1917, că Statele Unite ale Americii au declarat starea de război cu Imperiul Austro-Ungariei. Deși avioane germane nu au voie să survoleze, conform acordurilor de armistițiu discutate în Tecuci 5 decembrie 1917 și acceptate de comun acord în Focșani la 9 decembrie, notează că, în mod constant trec asemenea aparate de zbor la joasă altitudine în vederea inspectării liniilor de front românești și pentru a face stop cadre, utile în viitor, dacă situația o va impune, în sensul reluării ofensivei împotriva României. Au loc în compania comandată de căpitanul

[90] *Ibidem*, f. 6-7.
[91] *Ibidem*, f. 6.

Teodor Iacobescu activități de asigurare a curățeniei, de igienă personală a trupei. Ajung la ei știri contradictorii, care anunță că Rusia a ieșit din război, ba că soldații și ofițerii ruși l-au arestat sau urmează să-l aresteze pe regale Ferdinand I. De asemenea, că trupele Puterilor Centrale, cu deosebire în sectoarele bulgărești și otomane nu respectă întocmai prevederile acordului de armistițiu. Scrie în jurnal, despre nemulțumirea soldaților săi, care se plâng, că nu pot trage în acești soldați țanțoși în loc de a se uita așa unii la alții așteptând ceva, nu se știe exact ce …[92]. Scrie în 27 noiembrie 1917:

> „[…] Mi-e gândul la zilele bune, la zilele de muncă pentru cei mici și chinuiți; mă poartă dorurile toate spre cei iubiți de dincolo de zidul acestor soldați nemernici care-mi stau în cale și în țară, la câțiva pași, eu neavând voie să le fac nimic. Astăzi îmi scrie și iubitul prieten Alecu Chirilă din Bârlad. Îmi spune că Tudorache I. este sănătos și el”[93].

În perioada 28-30 noiembrie, Compania a X-a are parte de zile liniștite, dar trupele românești sunt atente la posturile de ascultare și prudente, în sensul că nu se renunță la serviciul de patrulare, majoritatea militarilor români sunt implicați în activități de îmbunătățire și consolidare a adăposturilor; remarcă șobolanii și șoriceii care aleargă pe deasupra șanțurilor în căutare de hrană. De asemenea, consemnează cele trei luni care au trecut de la moartea bunului și regretatului prieten locotenentul Nicolae Popovici.

Ofițerii comandanți de batalion, companie și pluton au primit fiecare câte trei lumânări de la serviciul de intendență regimental, dar cu mențiunea, de a se face o cât mai îndelungată economisire a lor. Pentru desert, întreaga companie primește pesmet, ceai și zahăr. În 29 noiembrie și germanii activează în serviciul de consolidare a parapeților din saci de nisip, a rețelei de sârmă ghimpată, a tranșeelor, etc. Toată lumea vorbește intens despre pace, parcă ar exista temerea generală că poate ajunge la o înțelegere deplină cu partea rusă. În 30 noiembrie, pentru prima dată după multe luni, a fost majorată rația de hrană a soldaților și ofițerilor, fiecare primind în plus mălai și vin. Primește de la regiment o găină pe care se hotărăște să o sacrifice pentru a face o masă bună, la care a invitat și sublocotenenții companiei. În aceeași zi primește de la Iași știrea rănirii grave a unuia dintre frați, Oică, consemnând:

> „[…] încă o verigă în lanțul durerilor vieții mele. Nu pot precumpăni bucuriile și fericirea zilelor mele, aceste lovituri nenorocite ale

[92] *Ibidem*, f. 7-8.
[93] *Ibidem*, f. 8.

societății. Și totul este urmarea tristei stări sociale a bietei țări, care a pierit, tocmai mulțumită unor conducători netrebnici”[94].

La 1 decembrie 1917, militarii germani și cei austro-ungari cântă, fiind în stare de ebrietate în satele românești din zona vărsării Siretului. Notează că, ajung în tabăra română tineri feciori de 14-16 ani care plâng și ne prezintă cât de apăsătoare este starea și viața lor sub noii stăpâni ai sudului României. Mai mult, acești remarcă că apăsarea vine din partea bulgarilor și a turcilor, mai puțin din partea germanilor ori a austro-ungarilor. În atare condiții, Teodor Iacobescu scrie în continuare:

„[…] Plânge și tremură bietul țăran român, pe care îl aud, aci la 50 de pași, la Gura Râmnicului, strigând „hăis” boilor, cu care ară pentru stăpânii lui de azi. De altfel, pentru el, a fost aceeași viață trudită și sub ceilalți, dar acum se adaugă și regretul dureros al zilelor când își vedea feciorii sau frații întru necazuri în preajma lui”[95].

În 2 decembrie notează lapidar activitatea companiei sale de consolidare a rețelei de sârmă ghimpată la 25 m. de inamic. În seara de 3 decembrie 1917, batalionul se adună pentru a auzi suferințele îndurate de caporalul Ștefan Neagu originar din orașul Bacău, mobilizat în Regimentul 67 Infanterie Bacău și care a fost prizonier la nemți și scăpat din tranșeele la care lucra, în Alsacia[96]. Remarcă cu amărăciune și că în condițiile în care, a doua zi, dis-de-dimineață, urma să ajungă comandantul de divizie în zona lor, generalul de brigadă Ioan Ghinescu[97] pentru a trece trupele în revistă, pregătirile trebuiau finalizate cum se cuvine. Notează:

---

[94] *Ibidem*.
[95] *Ibidem*, f. 9.
[96] *Ibidem*.
[97] Alexandru Ioanițiu, *op. cit.*, pp. 188-190; Valeriu Avram, Lucian Drăghici, Gabriel George Pătrașcu, Ion Rîșnoveanu, *op. cit.*, pp. 265, 280, 296. Divizia 4 Infanterie a fost condusă de generalul de brigadă Ioan Ghinescu în perioada între 1916-1918. Regimentul 20 Infanterie Teleorman în care a servit locotenentul, iar mai apoi căpitanul T. Iacobescu în calitate de comandant de companie, se afla în componența Brigăzii 7 Infanterie. În jurnalul său, T. Iacobescu, menționează pe unii dintre membrii statului major al Diviziei cu care a intrat în contact: Ioan Ghinescu, general de brigadă și comandant de divizie; Mihail Florescu, colonel, șeful de stat major al Diviziei; Gheorghe Argeșanu, maior, ofițer de stat major; Nicolae Petrovicescu, maior, ofițer de stat major; Traian Frunzescu, inginer topograf, locotenent-colonel reactivat din rezervă, comandantul Bateriilor de Artilerie divizionară; Petre Chiriac, locotenent, reactivat din rezervă, șef serviciu Geniu-pontoane; Augustin Vasilescu, medic, colonel, șeful Serviciului sanitar al Diviziei; Gheorghe Manolescu, medic-veterinar, căpitan, șef Serviciu Veterinar; Marin Ionescu, locotenent-colonel, Șef Serviciu de Intendență; Dumitru Marinescu, maior, Comisar regal raportor;

„[…] El nu știe doar că s-au ridicat ca în basme aceste nenorocite căsuțe, nu pentru a fi locuite de cei care le fac, ci spre satisfacția și gloria deșartă. Și câtă trudă, câtă sudoare, câtă energie, se epuizează în aceste zile, când suntem la rezervă. Compania face rețele de sârmă. Noaptea lucrează două bordeie, spre a fi văzute terminate, dimineață”[98].

În cursul dimineții de 4 decembrie 1917, doi ofițeri germani vin în dreptul postului 1 de ascultare din linia I și cer sub protecția steagului alb să poarte discuții cu un ofițer român din zonă în problema armistițiului. Mai mult, reține atitudinea lor superioară și sfidătoare, ceea ce nu era de acceptat, în condițiile armistițiului, dar ... îi lasă să vorbească, spunându-le să mai aștepte, el neavând grad competent și nici puterea de a decide ceva. Solicită ofițerilor germani să aibă răbdare, pentru a anunța comanda regimentului, iar aceasta să aducă la cunoștință brigăzii și să fie informat comandantul Diviziei 4 Infanterie, generalul Ioan Ghinescu[99].

Începând cu orele 14, Compania a X-a, a primit ordinul de schimb, locul acesteia urmând a fi luat de către Compania a IX-a din Regimentul 5 Vlașca. Suntem trimiși să luăm în primire și să asigurăm paza podurilor de peste Siret, de la Blehani și Nămoloasa. Între 6-8 decembrie 1917, sunt cazarmați în condiții deosebite în bordeiele lucrate de către regimentele Diviziei 9 Siberiene ruse. Consemnează în jurnal, că în urma acordului de armistițiu de la Tecuci și semnării punctelor acestuia în Focșani, partea rusă a primit libertatea de acțiune, iar peste podul pe care îl apăra la Blehani, trec în cursul zilei foarte multe chesoane și rezerve de artilerie rusă, care nu se mai reîntorc, sub pretextul consolidării într-o linie secundară. În 8 decembrie, compania sa a fost înlocuită cu Compania I din Regimentul 20 Infanterie Teleorman[100].

Notează pregătirile care au loc pentru efectuarea trecerii duminicale în revistă a trupelor de front române și ruse de către generalul Kurbatoff comandantul Diviziei 40 Infanterie rusă, în condițiile detașării în flancul rusesc a Brigăzii 7 Infanterie din Armata Română. În 10 decembrie 1917, reține defilarea companiei pe care o comanda în dispozitivul de front prin fața statului major al Diviziei 40 Infanterie rusești și Brigăzii 7 Infanterie române. Consemnează că era o vreme rece, cu vânt puternic și o ușoară

Vasile Agapie, căpitan, pretor, șef serviciu duhovnicesc; Constantin Moldovanu, căpitan, comandant al Cartierului general al Diviziei, ofițer de informații militare.

[98] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1917, f. 9.

[99] *Ibidem*, f. 10.

[100] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1917, f. 10; Liliana Iacobescu, *Teodor Iacobescu. Jurnal de front (1887-1918)*, pp. 98-99.

fulguială. Remarcă profilul înaltului ofițer rus comandant generalul Kurbatoff, relevând trăsăturile acestuia:

> „ […] ca fiind un om în vârstă cu un surâs aparte, care-i trădează durerea ce plânge în sufletul înaltului ofițer rus. Acesta își dă jos chipiul și-și face cruce în fața steagului român. De asemenea, acesta strigă într-o curată limba română: „Bună ziua, copii ! Trăiască România și armata română!”[101]

T. Iacobescu constată anarhia care cuprindea unitățile militare sub influența propagandei și a activiștilor bolșevici. Acesta nu avea încredere în această propagandă anarhică, văzând-o ca o rătăcire în inima poporului rus cauzată din lipsa unor conducători carismatici, dar și de numeroasele pierderi înregistrate de către armata imperială rusă de-a lungul anilor de război. Remarcă, un element care a știrbit autoritatea ofițerului imperial comandant al Diviziei 40 ruse și anume că la defilarea trupelor rusești (două brigăzi, fiecare cu câte 2,5 regimente), acesta a fost îndemnat de către Comitetul (sovietul) soldaților și ofițerilor să-și dea jos epoleții. Totuși, autorul jurnalului, gândindu-se la romancierii clasici ai literaturii ruse, Feodor Dostoievski, Lev Tolstoi, Turgheniev cu care era familiarizat, și care justifică pe undeva acțiunea împotriva autorităților civile și militare, dar nu era de acord cu anarhia, care s-a instaurat în armata rusă, deopotrivă la soldați și ofițeri[102]. Consemna în după-amiaza aceleiași zile:

> „[…] E o rătăcire grozavă în inima poporului rus și din lipsă de îndrumători luminați în rândurile lor, suferim și noi și ei astăzi. Din însăși romanele lor reiese viața chinuită și împovărată a robilor, trista și amărâta sărăcie a revoluționarilor. A fost în Rusia, o veșnică revoluție, o luptă care nu s-a terminat, ba care, chiar începe acum și nu va înceta cred niciodată, fiind prea întinsă suferința și prea mare numărul celor cu suflete întunecate de mizerii”[103].

Prezentând profilul înaltului demnitar militar rus, căpitanul român Iacobescu, remarcă veselia și deschiderea cu care acesta a fost primit de către români și starea de încordare care exista în rândurile rușilor, deopotrivă, soldați și ofițeri. Notează și că:

> „[…] a avut impresia că asistă la pregătirile unei ceremonii triste. În adâncul inimii lui – bătrânul general rus comandant de divizie Kurbatoff – era o mare suferință, fără a putea avea tăria de a o manifesta. Strigând, *Trăiască România!*, cu toată sinceritatea a arătat

[101] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1917, f. 10.
[102] *Ibidem*, f. 10-11.
[103] *Ibidem*, f. 11.

o parte din simțămintele sale, atunci, el nu s-a mai gândit la Rusia trecută, nici la cea de azi, ci poate numai la Rusia de mâine, pe care ar dori-o liniștită și cu ordinea ce a văzut că există în oștirea noastră”[104].

În 11 decembrie, Compania a X-a intră în componența Regimentului 5 Infanterie Vlașca, unde a primit ordin să schimbe Compania a VI-a, care trebuia trecută în rezervă. Trece din nou în serviciul construcțiilor unor adăposturi pentru oameni și spitalele mobile de campanie. O zi mai târziu, activitatea în acest serviciu continuă, dar oamenii săi sunt răvășiți de știri noi și generatoare de insecuritate care ajung până la ei, și anume că în Botoșani, rușii în retragere devastează satele și orașele noastre, împușcă oameni nevinovați. În Botoșani, militarii ruși anarhizați conduși de cete de agitatori comuniști au incendiat Liceul „August Treboniu Laurian” și Biblioteca acestuia cu un însemnat fond de carte și periodice, ceea ce a iritat în mod suplimentar soldații[105].

În zorii zilei de 14 decembrie, a sosit un curier biciclist care aduce ordinul ca toți comandanții de companie și plutoane să se prezinte la comandamentul Batalionului III unde sergentul Vasile Humă de la Regimentul 54 Infanterie care era condus de către locotenent-colonelul Gheorghe Dragu și care a reușit să evadeze din prizonierat. Povestește suferințele îndurate de către românii căzuți în captivitate, foametea, lipsa oricăror îngrijiri medicale, barăcile insalubre în care au fost obligați să stea între 8 și 12 oameni. În aceeași seară, Compania a X-a a primit ordin de deplasare la Hanu Conachi pentru consolidarea liniei I și verificarea podurilor și a rețelei de sârmă ghimpată. Compania reușește să intre în niște adăposturi mai bune, dar în condițiile convocării căpitanului Iacobescu la Batalion, acesta primește ordinul ca subunitatea pe care o conducea să se mute în casa Verona de lângă Hanu Conachi, unde, se află și statul major al Diviziei 40 Infanterie ruse, în curs de anarhizare. Consemnează că primește cazarmare împreună cu ofițerul de stat major, căpitanul Petrică Luchianov, un român din Basarabia. Acesta este un om foarte bun și povestește mereu

[104] *Ibidem*, f. 10-11.

[105] *Ibidem*, f. 11; Ion Agrigoroaiei, „Armata română pe «frontul intern», în Basarabia și în Bucovina (1917-1919)”, în *Clio în oglindiri de sine. Academicianului Alexandru Zub, Omagiu,* editat de Gheorghe Cliveti, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2014, pp. 617-629; Ion I. Solcanu, „Conflicte armate și sechestrări de unități militare în zona Mihăileni-Dorohoi la retragerea trupelor ruse de pe front (decembrie 1917 – ianuarie 1918)”, în *Annals of The Academy of Romanians Scientists, Series on History and Archaeology* (București), 2018, vol. 10, nr. 2, pp. 24, 31-32, 37.

despre casa, familia și Basarabia sa natală, remarcând, cu oarecare precauție, că, poate a sosit momentul ca provincia să se unească cu România[106].

În cursul nopții de 16 decembrie 1917, căpitanul T. Iacobescu primește ordinul ca împreună cu o parte din compania a X-a, plutonul 1, să inspecteze posturile din gările comunale gălățene: Tudor Vladimirescu, Vameș și Piscu, în care au fost consemnate altercații între militarii români și ruși. Rememorează o mai veche iubire a sa, care a avut loc în satul acesta gălățean Piscu cu domnișoara M, din perioada în care a activat didactic în această zonă, dar care a avut loc cu mai bine de patru ani în urmă, adică în anul 1913. Reflectă în jurnal:

> „[…] și câte amintiri a răscolit în sufletul meu vederea acestor locuri. Satul Piscu a fost cuibul, unde a început iubirea curată și atât de crud sfărâmată”[107].

În 24 decembrie 1917, soldații săi au venit cu colinde. Reține în jurnal și „ce era altădată și ce este astăzi ! Câtă jale picură din cântecele lor ! Sunt cu gândul acasă sărmanii cântăreți”[108]. A fost invitat la slujba de vecernie care a fost organizată la Divizia 40 Infanterie rusă. Un ofițer rus, ne face o fotografie de grup cu un aparat de fotografiat capturat de la un ofițer prusac pe frontul din Galiția. În 25 decembrie, de Nașterea Domnului, a participat la slujba care s-a ținut de către ruși. Cu prilejul acestei zile, masa a fost mai bogată, s-au împărțit țigări, chiar sticle de vin, medicamente și scrisori. Gândul său aleargă la fratele său care se afla căzut prizonier:

> „[…] Cum suntem astăzi departe, rătăcind unul de altul și cum ne strângeam altădată la căminul nostru scump. E al doilea Crăciun al pribegiei și suferinței noastre. Jertfa nu va fi niciodată prea mare dacă scumpa noastră Patrie va izbuti să se ridice triumfătoare la locul de cinste al neamurilor. Situația din Rusia și din armata de la noi e încă neclară. Formarea unei armate ucrainene și basarabene, care să lupte cu germanii și aliații lor mi se pare o himeră”[109].

Consemnează clipele vesele din gara gălățeană Tudor Vladimirescu împreună cu ofițerii medici ruși care se retrag către Basarabia. Reține numele unui ofițer rus din rândurile comandamentelor Diviziei a 13 Infanterie, Nina Wladimirowna Coșoleva din Moscova. În 27 decembrie este ziua fratelui său, Ștefan Iacobescu care este captiv. Notează cu îngrijorare: „ce vei fi făcând tu, fratele meu drag, în robia străinului, care ne

---

[106] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1917, f. 11.
[107] *Ibidem*, f. 12.
[108] *Ibidem*.
[109] *Ibidem*, f. 13-14.

urăște de moarte, fiindcă nu cedăm”[110]. În 28 decembrie 1917 primește o scrisoare de la fratele său Oică din Iași, care s-a vindecat de rana grea avută și care îl anunță că se simte mult mai bine. Acesta îi menționează că a putut trimite prin 2 lucrători de la căile ferate scrisori către mama lor și către rudele din București. Bunii săi colegi de studii și camarazi de front în campania lui 1916, Fănică Oprescu și George Chiriac nu l-au uitat, scriindu-i rânduri frumoase și trimițându-i pachete cu merinde și țigări, pe care T. Iacobescu le împarte cu locotenenții celor 5 plutoane ale companiei sale. „Cât sunt ei de drăguți cu mine ! Și cât de recunoscător le voi fi pentru această atenție delicată”[111]. Notează primirea unei scrisori din partea Mărioarei Lupu, dar, deși amintirea acesteia îi este dragă, nu crede în posibilitatea unei întâlniri cu aceasta în localitatea Piatra Neamț, unde aceasta îi solicita prezența.

În după amiaza aceleiași zile remarcă într-un convoi pe scriitorul George Bogdan-Duică, proaspăt eliberat din captivitatea de la bulgari. Profesorul universitar bucureștean, Nicolae Iorga, prezintă pe larg într-un articol publicat în periodicul pe care îl conducea *Neamul românesc*, victoria franceză din Italia de Nord. Succes care pe noi ne bucură, dar ne și doare[112]. În ultimele zile din decembrie 1917, remarcă instrucția de front pe care toate companiile Regimentului o efectuează. În 28 decembrie trimite un curier la fratele Oică la Iași cu bunătăți. Notează pentru ziua 30 decembrie 1917 o mare agitație în sectorul de front din dreapta lor. Rușii vociferează infernal, aruncă în aer tunuri grele pe care nu mai doresc să le tracteze după ei. Se frământă tot acest corp de armată, iar cei mai răi sunt siberienii: „Vor să plece cu tot dinadinsul din România. Războiul s-a terminat pentru dânșii și pacea e gata!”[113]. Este consemnat la comanda batalionului pentru o perioadă, pentru că maiorul I. Săvescu a primit o însărcinare personală ce nu suportă amânare și urma să participe la studii de formare și comandă. Remarcă abundența activității, în această poziție de comandant, notând că, trebuie mereu să răspundă la telefon, atât pentru a prim, cât și pentru a transmite diferitele știri din sector în condițiile plecării Corpului rus de Armată. Ordinul generalului I. Ghinescu, comandantul Diviziei 4 Infanterie este să fie mereu în stare de alarmă, mai ales în acele sectoare care se află în proximitatea diviziilor siberiene[114].

---

[110] *Ibidem*, f. 13.
[111] *Ibidem*.
[112] *Ibidem*, f. 14.
[113] *Ibidem*; Liliana Iacobescu, *Tatăl meu, Teodor Iacobescu*, p. 30.
[114] Liliana Iacobescu, *Tatăl meu, Teodor Iacobescu*, p. 30-31.

În ultima zi a anului 1917, de altfel, unul nefast pentru România, în pofida unor mari victorii militare, remarcă cu îngrijorare că războiul este în desfășurare de mai bine de trei ani în Europa, iar România este afectată de aceiași conflagrație de aproape un an și jumătate. Armistițiul semnat este neclar, toate părțile așteptând parcă să se dezică de el, să-l încalce cât mai repede. Rușii nu vor mai fi în stare să lupte cu Centralii și oricum, nici nu mai vor să lupte. Aproape toți soldații vor să plece acasă, deoarece în Rusia se întrevăd mari schimbări economice și social-politice. Atât în fața comandanților, cât și în paginile de jurnal, căpitanul T. Iacobescu își exprimă îngrijorarea față de forțele acestea aflate în anarhie, mereu agitate, relevând că grija cea mai mare este ca românii, deja foarte încercați, să nu intre în conflict cu rușii care nu mai recunosc autoritatea generalului comandant, Dmitri G. Scerbacev[115].

Se gândește la Revelioanele de altădată, însă, gândurile sunt întrerupte brusc de ordinul comandantului regimentului... „în 10 minute plecarea la Odaia Gerului". Reflectă asupra numelui, care este mai mult decât sugestiv în condițiile nefaste de afară. În noaptea de Anul Nou pe un frig cumplit să pleci în necunoscut! Vine un nou ordin, care preciza că toate companiile Batalionului III, trebuie să se deplaseze pe noul aliniament ordonat, iar de acolo, la Conacul Giuvara. Notează în jurnal că, în noaptea de Anul Nou 1918 se găsesc pe drumuri depărtate[116]. În primele ore ale dimineții de 1 ianuarie 1918, Batalionul III este vizitat de către comandantul Diviziei 4 Infanterie, generalul I. Ghinescu. În 2 ianuarie are loc o întâlnire în care-și ia adio de la maiorul medic rus Nina. În 3 ianuarie 1918, Batalionul III a primit de la Divizie ordinul de a intercepta în punctul Movila Chitului o coloană rusă care dorește să se retragă, dar nu este dispusă să renunțe la arme, nici soldații, cu atât mai puțin ofițerii comandanți. Partea rusă prin intermediul unui colonel care coordona un soviet revoluționar solicită prezența generalului comandant I. Ghinescu pentru a se clarifica situația și pentru a se permite coloanei ruse să se retragă în Basarabia. Înaltul ofițer român vine la discuții, dar când află că ofițerul superior rus nu se supune comenzilor generalului D. G. Scerbacev, ba chiar invocă autoritatea sovietelor, îl anunță că nu are disponibilitatea de a purta discuții cu forțele răzvrătite și insurgente. Generalul român îi anunță pe ofițerii ruși, în limba franceză, că dacă nu se întorc imediat pe poziții,

[115] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1917, f. 14-15.
[116] *Ibidem*, dosarul nr. 8/1918, f. 15.

ordonă Artileriei grele să tragă cu tunurile în ei. Speriați rușii se întorc în sectoarele lor de front[117].

La orele 12,30 Compania a X-a primește ordinul de a se replia în sectorul Odaia Gerului, iar la ora 14 către Hanul Conachi. Consemnează reîntoarcerea regimentelor rusești din Divizia 40 Infanterie rusă, dar starea de tensiune în rândurile trupelor ruse este una care va răbufni, mai devreme sau mai târziu, scrie în jurnal T. Iacobescu[118]. În perioada 4-10 ianuarie 1918, menționează starea de încordare, datorată comitetelor formate în rândurile Corpului de Armată imperial rus din zonă. Mai mulți ofițeri ruși stau în apropierea liniilor române, pentru a trece, dacă situația în rândurile unităților militare ruse anarhizate ar degenera într-o asemenea măsură. În ciuda mai multor încercări de dezertare în masă ale rușilor, notează că partea română silește aceste unități să reintre imediat în sectoarele de front proprii. Apreciază că, în Ajunul Bobotezei, din ianuarie 1918, ziua este caldă și atât de frumoasă. În 6 ianuarie, în urma participării la slujbă, remarcă: „Zi cu căldură și soare, ca niciodată. Parcă n-are farmecul de altădată. Petrecem liniștiți în căsuțele noastre. În localitatea Vameșu, biata Nina, plânge”[119].

În ziua de 7 ianuarie, a fost convocat la Regiment în localitatea Blăjerii de Sus, în vederea participării la repetiția corului ofițerilor și la serbarea care a fost dată pentru copiii orfani. În cursul aceleiași seri este vizitat în sectorul său de front în satul Dorăști, de către vechii săi prieteni Costel Dimitriu și Fănică Oprescu, cu care a petrecut câteva ore atât de frumoase. În 8 și 9 ianuarie este într-o continua supraveghere a trupelor rusești între Casa Verona și comuna gălățeană Tudor Vladimirescu. Regimentele rusești se înarmează și parcă doresc să inițieze o ofensivă, dar, se întreabă retoric, împotriva cui, în condițiile armistițiului cu Centralii. Este înconjurat de către o patrulă mixtă de siberieni, care l-au silit să meargă la comandamentul lor anarhizat și care l-au obligat să asiste la discuțiile purtate de către agitatorii bolșevici, cu scopul de propagare a ideilor lor și în rândurile trupelor și ofițerilor români[120].

---

[117] Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916-1918*, vol. II, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 207; Paul Păltânea, *Istoria orașului Galați: de la origini până la 1918*, partea a II-a, ediția a II-a, ediție coordonată de pr. Eugen Drăgoi, Galați, Editura Partener, 2008, p. 267.

[118] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1918, f. 15-16.

[119] *Ibidem*; Liliana Iacobescu, *Tatăl meu, Teodor Iacobescu*, p. 31. Notăm pentru precizia termenului că, Vameșu era o așezare gălățeană din zona frontului pe care căpitanul T. Iacobescu era obligat să o inspecteze împreună cu patrula de front pe care o conducea, odată la două zile.

[120] Cu privire la dezintegrarea și anarhizarea unităților militare rusești de pe teritoriul Moldovei vezi în: George Cipăianu, Vasile Vesa (Coord.), *La fin de Première guerre*

Întreabă, în limba franceză, care este statutul său în rândurile acestei unități, în condițiile în care nu a venit de bunăvoie în rândurile lor. Ofițerul rus îi răspunde în aceeași limbă că este captiv pentru o perioadă de 5 ore. În urma trecerii acestei perioade, notează că a fost eliberat, în urma unui ultimatum adus de la Divizia 4 Infanterie română. În nota ultimativă generalul-comandant Ioan Ghinescu, amenința, că dacă ofițerul român nu va fi eliberat în decurs de 1 oră, nu va rămâne în viață niciun rus în comuna T. Vladimirescu, dând ordin obuzierelor grele ale diviziei pe care o conducea să tragă demonstrativ pe deasupra sectorului rusesc. T. Iacobescu a fost eliberat din această situație de captivitate temporară, dar semnalează în jurnal atitudinea anti-română a acestor soldați anarhizați, care îndemnau conducerea batalionului să fie împușcat ofițerul român[121].

În 10 ianuarie, T. Iacobescu este convocat de generalul I. Ghinescu la comandamentul Diviziei, pentru că, generalului rus comandant al Diviziei 40 Infanterie rusă împreună cu ofițerii Statului Major al acestei mari unități, au venit pentru a prezenta scuzele lor oficiale față de ofensa la care căpitanul român a fost supus. Consemnează schimbarea comenzii la Brigada a 7-a Infanterie, colonelul Șt. Panaitescu fiind înlocuit de generalul de brigadă Aristide Lecca. Căpitanul T. Iacobescu, remarcă în jurnal că, trupa și cu deosebire Compania a X-a a regretat această înlocuire de la comandă a lui Șt. Panaitescu, pentru că ofițerul acesta:

> „[…] era omul în care noi toți aveam toată nădejdea; era cu sufletul cinstit și bun, nealterat de război, ale cărui calități nu se găsesc adesea. Dea Domnul să avem parte de comandant înțelept, ca și dânsul”[122].

---

mondiale et la nouvelle architecture géopolitique européenne, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, pp. 244-249.

[121] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1918, f. 15-16; Liliana Iacobescu, *Tatăl meu, Teodor Iacobescu*, p. 32. Privitor la atitudinile forțelor militare pro-bolșevice pe frontul de pe Siret și din zona Galațiului împotriva Armatei Române și evenimentele subsumate Bătăliei de la Galați dintre foștii aliați români și ruși în perioada 7-9 ianuarie 1918, vezi în: Constantin Kirițescu, *op. cit.*, vol. II, pp. 207-208, iar mai recent în: Glenn E. Torrey, *Armata revoluționară rusă și România 1917*, traducere din limba engleză Dana Constantin, Adrian Pandea, București, Editura Militară, 2005, pp. 99-101. Cele 6 Divizii care compuneau Corpul de Armată rus din sudul Moldovei au ocupat sectoarele de front: Ivești, Hanu Conachi, Galați, Piscu, Șendreni și Vameșu, de aici preocuparea atentă a lui Teodor Iacobescu, comandantul Companiei a X-a din Batalionului III Infanterie român aflat în structura Regimentului 20 Infanterie Teleorman, structuri tactice de luptă care făceau parte din organica de luptă a Brigăzii 7 Infanterie parte din Divizia de Infanterie română comandată în zonă de către generalul Ioan Ghinescu, față de evoluția situației militare.

[122] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1918, f. 15-16.

În seara zilei de 9 ianuarie 1918 a fost vizitat de către maiorul-medicul rus Nina [Wladimirowna Coșoleva] care se plângea de atitudinea părții române îndreptate împotriva personalului rus din Divizia 13 Infanterie. Totodată, reproșează căpitanului Iacobescu că nu și-a făcut timp să o viziteze; totodată își exprimă regretul pentru samavolnicia siberienilor bolșevicizați. Împreună cu prietenul George Chiriac, s-au deplasat în aceeași zi în localitatea Vameșu pentru a cumpăra un frumos cal roib de la generalul comandant al Diviziei 13 Infanterie rusă Gernief, căruia i-au fost achitați 2100 lei.

În 14 ianuarie, a lăsat temporar comanda Companiei a X-a locotenentului Petru Constantinescu, iar împreună cu căpitanul rus J. Kustowski din Divizia 40 Infanterie rusă a plecat în aceeași seară către Iași, pentru a participa la oficierea logodnei fratelui său, Oică Iacobescu. Ajunși în capitala Moldovei, în după amiaza zilei de 15 ianuarie, își află fratele deja logodit, iar casa în care acesta era încartiruit arăta ca după o petrecere foarte mare în ajun[123]. Între 16-21 ianuarie, au loc mai multe întâlniri cu prieteni și buni cunoscuți, pe care le notează laconic și în grabă. Și-a vizitat în Iași un fost comandant, maiorul Patriciu. Colonelul Anatol Budeanu de la comanda Regimentului 20 Infanterie Teleorman îl notifica că pleacă de la Regimentul 20 Infanterie, fiind propus pentru avansare. Între 18-21 ianuarie își petrece timpul cu frații săi și cu prietenii acestora la Iași, notând în jurnal că au fost zile vesele pe care le-a împărtășit cu frații lui Oică și Vasile, reîntors din Siberia.

În capitala Moldovei, află zvonurile despre schimbarea Guvernului liberal prezidat de Ion I. C. Brătianu cu un executiv care urma să fie condus de Alexandru Averescu sau de conservatorul A. Marghiloman. Notează că, trupele de infanterie românești comandate de generalul Ernest Broșteanu[124] au intrat pe teritoriul Basarabiei, dar subliniază că numai la convocarea autorităților române din Republica Democratică Moldovenească, în care tot mai multe glasuri din această provincie solicita deschis și pe față o unire cu Regatul României[125]. Era la curent și cu propunerile pe care Centralii le-au

[123] *Ibidem*, f. 16-17.

[124] Cu privire la activitatea Generalului de divizie Ernest Broșteanu a se vedea medalionul monografic al înaltului oficial militar roman în: Valeriu Avram; Lucian Drăghici; Gabriel George Pătrașcu; Ion Rîșnoveanu, *op. cit.*, pp. 23-27. Mai recent, privind activitatea acestui general, în fruntea Diviziei a 11 Infanterie pe care a condus-o în Basarabia vezi și în: Ion Giurcă, *Generalul Ernest Broșteanu, eliberatorul Basarabiei*, București, Editura Militară, 2020, pp. 56-60, 222.

[125] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1918, f. 16; Liliana Iacobescu, *Tatăl meu, Teodor Iacobescu*, p. 32.

făcut Guvernului României, încă din ianuarie 1918, pentru ca forțele militare române să pătrundă și să anexeze Basarabia, iar în acest sens, remarca că noul guvern conservator din Iași, care era prezidat de Alexandru Marghiloman, încă din 18 martie 1918, a acceptat[126].

În condițiile terminării permisiei care i-a fost acordată, în cursul zilei de 22 ianuarie 1918, căpitanul Teodor Iacobescu s-a prezentat la comandamentul Regimentului 20 Infanterie Teleorman, iar de acolo la comanda Companiei a X-a în sectorul de front repartizat. Este consemnat imediat la comandamentul Regimentului, de unde este trimis direct la comandamentul Diviziei, la generalul Ioan Ghinescu. În aceeași zi este chestionat de către o comisie militară și civilă cu privire la perioada petrecută pe front și menționează în fața autorităților că el nu este ofițer de carieră, ci a fost mobilizat la începutul lunii august 1916, dată la care îndeplinea funcția de Revizor secretar al Revizoratului școlar din Giurgiu și preda ca institutor la Școala nr. 23 „Regele Ferdinand" din capitală.

În 23 ianuarie 1918, notează în jurnal despre primirea unei telegrame prin care i se solicita, direct la conducerea Diviziei, de către ministrul Instrucțiunii Publice și Cultelor, național-liberalul Ion Gheorghe Duca, atât demobilizarea, cât și punerea sa la dispoziția Consiliului superior al susnumitului minister aflat temporar în Iași, în vederea detașării sale pe funcția de revizor școlar și propagandist cultural în Basarabia. În aceeași zi a fost demobilizat și este trecut în rezervă cu gradul de căpitan în arma infanterie, cu experiență de front și cu asigurarea comenzii la nivel de pluton (locotenent), companie și batalion (căpitan)[127].

„[…] Am onoare a vă face cunoscut (emitent Ministerul de Instrucțiune Publică) că ofițerul căpitan Iacobescu Teodor din acest

---

[126] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1918, f. 16. Vezi despre acțiunea ca atare și în: Alexandru Marghiloman, *Note politice*, vol. IV, București, Editura Eminescu, 1924, pp. 238-240.

[127] Arhiva Familiei Iacobescu (în continuare: A.F.-Iacobescu), document tehnoredactat nr. 3244/28 iunie 1918, f. 1. Este semnat de către Colonel Anatol Budeanu comandantul Regimentului de Infanterie nr. 20 Teleorman, dar în care se face trimitere la notificarea Ministerului de Instrucțiune Publică prin care s-a adus la cunoștința comandantului acestei unități militare românești solicitarea de trecere în rezervă și a demobilizării căpitanului Teodor Iacobescu, întrucât acesta a fost detașat la ordinul ministrului Ion Gh. Duca în calitatea de Subrevizor școlar județean în Basarabia, în județul Soroca, unde a organizat cursuri pentru învățători și o Școală de aplicație împreună cu profesorul universitar de la Iași, Constantin Fedeleș. Este perioada în care T. Iacobescu a cunoscut-o pe Ludmila Madan, viitoarea sa soție. Mulțumiri aducem d-nei. prof. univ. dr. Liliana Iacobescu din Brașov, fiica deputatului T. Iacobescu pentru clarificarea detaliilor cu privire la prezența lui T. Iacobescu în Basarabia în primele luni ale anului 1918 în localitățile Soroca, Slobozia, Cahul, Ismail, iar apoi în Cetatea-Albă.

corp, a fost detașat la Ministerul de Instrucțiune Publică pe ziua de 25 ianuarie 1918 și detașat cu serviciul său de profesor în Basarabia. În ziua de 27 iunie 1918, Iacobescu a fost demobilizat. În tot timpul campaniei a îndeplinit serviciul la front în prima linie, achitându-se în modul cel mai conștiincios de toate însărcinările date. A intrat în campanie cu gradul de sublocotenent și este demobilizat cu gradul de căpitan. Un exemplu de muncă, pricepere și multă inimă pusă în serviciul semenilor săi, pe care a arătat-o în toate împrejurările"[128].

În cursul aceleiași zile, T. Iacobescu și-a luat la revedere cu lacrimi în ochi de la camarazii săi din compania a X-a a Batalionului III. În ochii tuturor se întrevedeau lacrimi adunate, gata-gata să izbucnească. Menționează că, se simte înduioșat de toată această manifestare de solidaritate cu el, notând în jurnalul său:

„[…] cu unii dintre acești bravi soldați, am început războiul și am trecut prin toată amărăciunea lui. Nu mă pot despărți de acești oameni buni fără să plâng și eu. Cine știe, dacă vor avea parte de oameni buni, care să-i iubească, să-i încălzească, cu sfaturi bune când sunt necăjiți, să-i mângâie în zile de suferință"[129].

Nu înainte de a pleca de pe linia frontului din sudul Moldovei, a trecut pe la Vasile Dimitriu de la gara din Hanu Conachi, pe la adjunctul acestuia, Sebescu și pe la mai vechii prieteni George Chiriac și Fănică Oprescu. Notează că, în Iași a fost primit cu multă bucurie, dar și cu mirare de către fratele său Vasile Iacobescu, doar de o zi se despărțiseră. Și-a schimbat uniforma, deja el fiind demobilizat și a îmbrăcat un costum mai vechi, parțial ros, dar care era curat și alături de cămașa albă călcată la dungă îi dădea un aer sobru și pedant. Apoi, s-a deplasat la ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, fiind anunțat de secretar și primit în audiență de ministrul Ion Gh. Duca[130].

Acesta i-a explicat direct motivele pentru care l-a demobilizat și l-a trecut în corpul ministerului, trasându-i-se, atât lui, cât și unui corp de 55 de persoane, sarcina implicării în organizării sistemului de învățământ din

---

[128] *Ibidem*, document tehnoredactat nr. 3244/28 iunie 1918, f. 1.

[129] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1918, f. 16-17; Liliana Iacobescu, *Tatăl meu, Teodor Iacobescu*, p. 33.

[130] Ion Gheorghe Duca (1873-1933), important om politic liberal, ministru în mai multe guverne ale României. Prim ministru al României în anul 1933. A fost asasinat pe peronul Gării din Sinaia de un grup de extremiști români. Vezi pe larg despre activitatea sa în Guvernul prezidat de Ion I. C. Brătianu între 1916-198, ca titular al Cultelor și Instrucțiunii publice și în: Ion Gheorghe Duca, *Memorii*, volumele I-II, București, Editura Helicon, 1993. Mai recent a se vedea și în: Alexandru Cristian, Eugen Stănescu, *Ion Gheorghe Duca și tragedia liberală*, București, Editura Paideia, 2020.

Basarabia pe baze românești. Consemnează căldura cu care ministru i-a vorbit, remarcând că în urma constituirii unui corp de români educați din Regat, aceștia aveau misiunea de a contribui la ridicarea prin educație și cultură a provinciei, la realizarea unei uniuni culturale între români. Cu acest prilej este anunțat de către ministru I. Gh. Duca, că a fost numit pe funcția de Revizor școlar pentru Ismail, Cahul și Cetatea Albă. I-a fost menționată și sarcina de care trebuia să se achite mai întâi și anume, înființarea Școlii Normale la Soroca și organizarea primelor cursuri intensive cu învățătorii din județul cu același nume din partea nord-estică a Basarabiei.

Ion Gh. Duca îi precizează lui T. Iacobescu că numirea pe funcție i-a venit direct de sus, documentul fiind semnat de însuși președintele Consiliului de Miniștri, Ion I. C. Brătianu și este contrasemnat de suveranul român Ferdinand I. Mulțumește ministrului Duca și pleacă prin Iași pentru a-și cumpăra haine și pantofi[131]. În 24 ianuarie 1918, Basarabia și-a declarat independența în raport de Rusia [132]. Notează în jurnal, demisia Guvernului Ion I. C. Brătianu și venirea la guvernare a unui executiv de tranziție prezidat de generalul Alexandru Averescu, între finalul lunii ianuarie 1918 și martie același an. În 29 ianuarie, noul ministru de la Culte și Instrucțiune publică, Matei Cantacuzino le-a oferit ultimele sfaturi în ceea ce privește viitoarea activitate culturală și națională în Basarabia. Cu ziua de 1 februarie 1918 se deplasează pe ruta Iași – Chișinău. În capitala provinciei i-au fost prezentați doi dascăli basarabeni, Ion Tanți și George Mare care s-au angajat încă de atunci în serviciul școlii românești în noua provincie[133].

În condițiile de front, devenit civil, subrevizorului școlar T. Iacobescu i-a fost emis un permis de circulație liberă în zona de operațiuni militare a trupelor române din spațiul basarabean, document care era asimilat și cu biletul de tren, dacă posesorul circula pe căile ferate, fiind contrasemnat de către Marele Pretor de la Marele Cartier General al Armatei Române, colonelul Serea. Pe verso-ul acestui document erau trecute semnalmentele posesorului căpitanul de rezervă T. Iacobescu și semnătura

---

[131] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1918, f. 17-18; A.F.-Iacobescu, doc. nr. 3244/28 iunie 1918, f. 1; *Figuri contemporane din Basarabia*, Chișinău, Editura ARPID, 1939, p. 73; Iurie Colesnic, *Generația Unirii. Enciclopedie*, Chișinău, Editura Museum, 1998, p. 232; L. Iacobescu, *Tatăl meu, Teodor Iacobescu*, pp. 44, 46.

[132] Ștefan Gh. Usinevici, *Nostalgii basarabene. Mărturii autobiografice*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 1996, p. 160; Alberto Basciani, *Dificila unire. Basarabia și România Mare 1918-1940*, Chișinău, Editura Cartier, 2018, pp. 107-109.

[133] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1918, f. 17-18; Liliana Iacobescu, *Tatăl meu, Teodor Iacobescu*, p. 34.

acestuia, care era acum funcționar de stat la Ministerul Instrucțiunii Publice ca fiind detașat în funcția de Subrevizor școlar în Basarabia[134]. La Societatea cultural-națională „Făclia", care a fost înființată de intelectualii români din provincie între 1917-1918, se întâlnește cu tineri și bătrâni entuziaști, toți deopotrivă însuflețiți de dorința unirii cât mai rapide cu România. Consemnează, totodată și că s-a stabilit împreună cu părintele I. Serbescu în satul Căpriana, așezare în marginea căreia se afla și Mănăstirea Căpriana, a cărei stareț era un egumen de origine rusă. Înaltul oficial al mănăstirii nu a acceptat să le ofere găzduire, deși în incinta acestui așezământ monahal basarabean funcționa o școală cu 60 elevi, care erau orfani, dintre care 50 erau români[135]. Reține și că un român modest din satul respectiv, pe nume Neculai Ciobotaru le-a oferit găzduire. Remarcă criza alimentară prin care trecea provincia.

În 5 februarie 1918, sunt bine primiți de către preotul paroh din Căpriana Andrei Gavrilă, dar în ochii căruia citește neîncrederea. Acesta vorbește cu fiica lui, studentă la Universitatea din Odessa, numai în limba rusă, neștiind că părintele Serbescu cunoștea bine limba aceasta. La Școala care funcționa pe lângă Mănăstirea Căpriana, profesa ca învățătoare sora arhimandritului ortodox din Chișinău, Gurie Grosu[136]. Tot la mănăstire, remarcă prezența și a doi români bucovineni Pavel Scolobin și Ilie Muș, care oferă ajutor învățătoarei la cele 6 clase de elevi. Pavel Scolobin a fost învățător și în România, predând în comuna Dărăști din județul Ilfov[137]. La solicitarea consiliului eparhial din comună, vin mai mulți români să afle situația din Regat, să ne întrebe despre rostul nostru aici, de unde suntem noi de fel. Evident, toți aceștia, caută să afle de la noi, care era scopul venirii noastre în Basarabia și ce se întâmplă cu stăpânirea rusească. Consemnează, plin de tristețe:

---

[134] A.F.-Iacobescu, document tehnoredactat față-verso. Emitent Serviciul Marelui Pretor din Marele Cartier General al Armatei Române, doc. nr. 40/30.01.1918, f. 1. Mulțumim d-nei prof. univ. dr. Liliana Iacobescu pentru punerea la dispoziție a arhivei familiei, documente, imagini, dar și pentru lămurirea unora dintre detaliile necesare întregirii acestui studiu.

[135] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1918, f. 17-18.

[136] Vezi pe larg despre activitatea acestui important teolog, arhimandrit, arhiereu-vicar, arhiepiscop al Chișinăului, iar din anul 1928 Mitropolit al Basarabiei în: Veronica Boldișor, „Activitatea Mitropolitului Gurie Grosu după Unire", în Silvia Grossu (Coord.), *Mitropolitul Gurie misiunea de credință: Culegere de articole și studii despre Mitropolitul Gurie al Basarabiei (1877-1943)*, îngrijită și coordonată de Silvia Grossu, Chișinău, Editura Epigraf, 2007, pp. 164-168; Silvia Grossu, „Slujitor la două altare-al sacrului și al culturii", în *Ibidem*, pp. 98-105; Iurie Colesnic, *op. cit.*, pp. 223-224.

[137] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1918, f. 18-20.

„[…] Oamenii simpli din sat au fost robiți de stăpânirea Rusiei. Trebuie răspândiți misionari în toate satele, să le arate calea adevărului și a vieții ce trebuie să și-o croiască de acum încolo”[138].

Consemnează lipsa pământurilor arabile, comuna fiind înconjurată de păduri, dar apreciază că oamenii din zonă sunt buni gospodari și se organizează bine, având case mari, curți întinse, livezi de pruni, meri, peri, dar și vii. Starea de înapoiere culturală, medicală, tehnică se datorează, cu deosebire celor doi stăpâni de până acum, autoritatea rusă și cea monahală străină de la Căpriana. Documentându-se în arhiva mănăstirii, află că a fost zidită în timpul domniei lui Ștefan cel Mare, iar apoi a trecut în stăpânirea unor egumeni bulgari și ruși, care au exploatat domeniile acesteia și pe oamenii locului, trimițând aproape toate câștigurile spre zonele lor de proveniență. În 8 februarie 1918 participă la o nuntă românească, la care au fost foarte bine primiți, remarcând o serie de obiceiuri ca și la românii din Regat „masa bogată, vinul curgea din belșug, însuflețire românească printre meseni. Aici întâlnești doar simțăminte curate neîntinate de ruși și nici de agitatorii politici moldoveni”[139]. Consemnează că, în 9 și 10 februarie zilele au fost mohorâte și triste, ceea ce i-a permis să stea în casă și să citească. În 11 februarie, într-o zi de duminică, a participat la slujbă, la Mănăstirea Căpriana, serviciul religios desfășurându-se în limba rusă. La Biserica parohială a comunei, preotul slujește în limba română, deși răspunsul stranei și al corului se face în limba rusă.

În 12 februarie este în Chișinău, unde a fost găzduit de preotul Adam Popescu, refugiat din Regat și care este iconom la Mitropolie. În discuțiile purtate cu preotul respectiv, află anumite lucruri specifice clericilor români de peste Prut. În 13 februarie primește o telegramă care îl convoacă a doua zi la Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice în Iași. În capitala Moldovei, a stat patru zile, fiind preocupat să adune cărți și manuale pentru Basarabia și școlile de acolo. Autoritățile militare germane, printre care marchizul August von Mackensen și arhiducele Iosif, fac presiuni zilnice pe executivul român, chiar la regele Ferdinand, pentru a determina partea română să accepte și să semneze o pace, care, notează Iacobescu, se prefigura a fi una umilitoare și împovărătoare în plan economic pentru România „o pace care ne aduce robia economică și încătușarea simțirii noastre naționale. Este teribilă situația de astăzi, alții sunt pentru continuarea

[138] *Ibidem*, f. 20.
[139] *Ibidem*, f. 20-22.

războiului, ba mai mult, nemții au impertinența de a solicita abdicarea Regelui”[140].

Seara de 20 februarie, a fost una liniștită, a stat în gara Bucovăț, așteptând trenul Chișinău-Iași, de unde a reușit să achiziționez o carte *Abatele Constantin* în limba franceză. În 21 februarie ajunge la mănăstirea Căpriana. Consemnează cele trei mari dorințe ale basarabenilor pe care i-a cunoscut în acea perioadă și anume: liniște, pace, pământ, indiferent de cine va guverna provincia, românii sau oricine altcineva. În ultima parte a lunii februarie consemnează că, oamenii se plâng de revolte, iar ei sunt în căutarea unei case mai primitoare. O mare problemă care se conturează este cea agrară, care trebuie rezolvată printr-o reformă a împroprietăririi efective a sătenilor și nu numai în Basarabia, dar aceasta este una politică, la care vor trebui să se învoiască sau să fie înduplecați și conservatorii de la noi, dar și de aici.

Noua lor gazdă este Ivan Dimitrici, un om cumsecade, mereu vesel, cu voie bună în glas și fapte, un fel de boem local, cu lipsa grijii pentru ziua de mâine. Mai mult, se destăinuie că este monarhist și că lui nu-i place Sfatul Țării, ci stăpânirea fie rusească, fie românească. În aceeași perioadă intră în contact cu o tânără profesoară din Basarabia, Iulia Cuiș, cu puternice idei și convingeri socialiste, care ne enunța, că a venit vremea, demult așteptată de muncitori, meseriași, lucrători la căile ferate, mineri și țărani pentru recunoașterea egalității între femei și bărbați, a participării doamnelor și domnișoarelor la viața politică, dar și a dreptului femeilor la vot. Iulia Cuiș, remarca în discuția avută cu T. Iacobescu că democrația are limite cât se poate de evidente, referindu-se, în mod direct la votul cenzitar și la lipsa acordării dreptului de vot femeilor, care erau, spunea aceasta, cel puțin jumătate din populația țării respective. Menționa că îi place scrierea eminesciană și că ne solicita și alte scrieri românești clasice, manifestând preferință pentru Duiliu Zamfirescu.

În 1 martie 1918 se ia hotărârea să se joace la școala din comună o piesă de teatru în limba română[141]. În după amiaza zilei de 3 martie se întâlnește în Chișinău cu mai vechi prieteni care îi spun că se pregătește schimbarea guvernului A. Averescu. În perioada 4-11 martie 1918, a fost convocat de către minister, cu probleme administrative la Iași, unde a stat o săptămână. În 11 martie, pe drumul de reîntoarcere la Chișinău, stă mai multe ore în gara Bucovăț discutând cu învățătorul Zaharia I. din comuna Plopana, din județul Tutova. În 12 martie sunt invitați la Mănăstirea

[140] *Ibidem*, f. 19-20.
[141] *Ibidem*, f. 19; Liliana Iacobescu, *Tatăl meu, Teodor Iacobescu*, p. 37.

Condrița situată la mai bine de 7 km. de comuna Căpriana. Remarcă aici cele două biserici, una a comunității locale, iar cealaltă a fraților călugări ortodocși, greci, bulgari, români-basarabeni, ruși, georgieni. Călugării de aici sunt moldoveni, adică români, iar ei sunt primiți cu foarte multă căldură de către frații călugări. Notează și întâlnirea de la Condrița și cu părintele Damaschin, pe care îl cunoștea și îl aprecia.

În 14 martie 1918, consemnează deplasarea în Chișinău pentru a participa la consfătuirea generală a învățătorilor din Basarabia, ocazie cu care au fost discutate nevoile pe care românii le aveau pentru a-și atinge scopul, dar și felul în care piedicile întâlnite în cale puteau fi biruite cu tact și multă înțelepciune[142]. Consemnează abuzul în exercitarea funcției, de către avocatul Constantin D. Grigorescu, căpitan de jandarmi, care face o anchetă în urma unor plângeri că s-au înstrăinat deopotrivă odoarele, dar și averea mănăstirii de la Căpriana. Metodele folosite de căpitanul de jandarmi Grigorescu sunt:

> „[…] ale unor oameni nechemați care îndeplinesc tocmai ceea ce nu sunt în măsură să priceapă. Nu vom câștiga noi cauza cu asemenea indivizi. Ei nu văd mai departe de interesele lor și de îndestularea stomacului lor. Bieții călugări se tem că iar vor fi stăpâniți de ruși și cu bună dreptate, dacă nu are cine să-i ajute”[143].

Începând din 21 martie, notează o implicare mai intensă în organizarea activității cu copiii școlii mănăstirești și a celei din comună. Acestora li se citesc povești, li se recită poezii clasice românești, chiar le cântă melodii frumoase românești. Copiii ascultă cu mult drag și chiar repetă după noi. Consemnează marile probleme ale școlii și anume că:

> „[…] învățătorii aceștia nu sunt iubiți, nu sunt îndrăgiți de săteni, așa cum sunt învățătorii noștri buni. În școală, totul se reduce la învățarea scrierii și a citirii. Nu caută nimeni să formeze inima copilului și să-i sădească în suflet dragostea de patrie și de neam”[144].

În 27 martie 1918, Sfatul Țării din Chișinău, a proclamat Unirea Basarabiei cu România. Documentul a fost semnat de președintele Ion Inculeț și contrasemnat de către secretarul acestui for legislativ tranzitoriu, Ion Buzdugan, ceea ce i-a conferit documentului un caracter oficial și plebiscitar[145]. Sunt momente importante în etapele vieții unui popor, oră

---

[142] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1918, f. 21-22.
[143] *Ibidem*, f. 22-24; Liliana Iacobescu, *Tatăl meu, Teodor Iacobescu*, pp. 38-39.
[144] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1918, f. 24-26.
[145] *Ibidem*, f. 26-27; A se vedea pe larg activitatea desfășurată în Basarabia în scopul unionist între 21 noiembrie 1917 și 27 martie 1918 în: Nicolae Ciachir, *Basarabia voievodală românească până la sfârșitul celui De-al II-lea Război Mondial*, București,

astrală pentru noi românii. De asemenea, scrie și că unirea aceasta este partea cea mai însemnată a războiului[146].

În 28 martie este la Tighina (Bender) și vede cutele albastre, liniștite și parcă pline de clipocit și pace ale Nistrului. În următoarea zi se găsește în satele românești Varnița și Lipcani. Remarcă puritatea limbii, portul oamenilor și atâtea obiceiuri comune cu românii de dincolo din regat. Notează implicarea și dăruirea dascălilor din cele două comunități, cântecele și serbările pe care le organizează, mai mult chiar, copiii citesc bine în limba română. În 31 marte 1918 se află la preotul paroh din Gura Bâcului, sat românesc, în care nu se află nici ruși, dar nici alte neamuri. Cu ajutorul părintelui și a învățătorilor, remarcă consemnarea oamenilor la Primărie, iar apoi la Școală, unde le explică Unirea, respectiv se bucură când românii aceștia îi mărturisesc că unirea, este așteptată de ei, de părinții lor, de bunicii lor de mai bine de un veac. Oricum, notează entuziasmul românilor din localitatea Gura Bâcului[147].

În perioada 2-4 aprilie 1918 a fost convocat în Chișinău. În 5 aprilie în satul basarabean Scornei a petrecut o seară frumoasă și liniștită cu învățătorul român Alexandru Gavrilescu. Cu acest prilej, constată entuziasmul și vehemența sătenilor români, dar nu numai a lor, privind chestiunea Unirii și a schimbărilor care trebuiesc să aibă loc în Basarabia, dacă statul român, efectiv dorește să administreze provincia și oamenii acesteia, nu doar să o ocupe militar. Același entuziasm local și deschidere în favoarea unirii cu România, o constată și consemnează în localitățile rurale Ciobanca și Pănășești în 6 aprilie 1918.

A fost convocat în Iași, în 11 aprilie, iar două zile mai târziu se deplasează cu trenul în satul Ciocârlești din județul Vaslui, unde își vizitează un bun prieten I. Tudorache și acesta camarad de front și coleg de școală. În 20 aprilie, a fost invitat împreună cu părintele I. Sârbescu în localitatea Călărași din județul Botoșani, acasă la inginerul I. Ghițim cu prilejul Sărbătorilor de Paște. D-na E. Ghițim, italiancă, originară dintr-o localitate din apropierea metropolei Napoli primește pe toți cu atâta bunătate și gingășie. Cu acest prilej, a consemnat cunoștința cu d-ra Elena T. Radeș[148]. În cea de-a treia zi de Pași, în 25 aprilie, revine în Basarabia la Mănăstirea

---

Editura Oscar Print, 1999, pp. 106-107; Iurie Colescnic, *Sfatul Țării. Enciclopedie*, Chișinău, Editura Museum, 1998, pp. 96-102; Alberto Basciani, *op. cit*, pp. 92-96.

[146] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1916-1918, f. 28-29; Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *op. cit.*, p. 419.

[147] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1918, f. 27.

[148] *Ibidem*, f. 28-29; Liliana Iacobescu, *Teodor Iacobescu, Tatăl meu*, pp. 40-41.

Căpriana. În 2 mai 1918, a fost în orașul basarabean Bălți, unde a cunoscut o învățătoare pe nume Claudia Sobenischi. În aceeași după-amiază ajunge cu trăsura în localitatea Soroca, orașul în care trebuia să constituie o Școală pentru învățători și să facă selecția unui corp didactic al acesteia, respectiv să deruleze cursuri de formare în limba română pentru cadrele didactice din zonă împreună cu profesorul Constantin T. Fedeleș de la Universitatea din Iași. Reflectă în jurnal: „ […] și ce frumos pare Nistrul prin locurile acestea. Zăresc și mândra cetate voievodală a Sorocii lui Ștefan streajă adormită acum pe malul liniștit, dar atât de frământat altădată”[149].

Cu ajutorul autorităților locale reușește în perioada 2-15 mai 1918 să adune copiii cu vârstă școlară în vederea înființării unei școli de aplicații pentru învățători care să deservească cu cadre această parte nordică a Basarabiei. Reține în jurnalul său că toate aceste zile sunt bune, liniștite și mai presus de orice fără niciun fel de piedică din partea nimănui. Inaugurează în 15 mai cursurile de limbă și literatură română, pedagogie și tact școlar, dar și de dicție pentru învățătorii basarabeni la care participă mai bine de 350 de persoane:

> „[...] aceiași blânzi și modești luptători pentru carte și lumină pe care îi întâlneam așa de des și în locurile noastre. Au venit să primească lumina și căldura învățăturii românești, de care au fost lipsiți până atunci”[150].

Consemnează în 16 mai că a cunoscut o învățătoare care stăpânește metodica predării foarte bine, care se numește Maria Kveatevskaia și activează didactic în comuna Dubna din județul Soroca. Câteva zile mai târziu, în 21 mai, cursurile de aplicație pentru învățători s-au finalizat, iar d-l. profesor Constantin Fedeleș, venit de la Iași în calitate de director al cursurilor și a organizat împreună cu revizorul șef o masă comună prin care este serbată finalizarea acestui demers de învățare și formare a dascălilor români, dar nu numai a lor, din această parte nouă de țară. Evaluarea finală a cadrelor didactice a avut loc în perioada 21-25 mai 1918 și a fost susținută în fața unor comisii prezidate de T. Iacobescu și revizorul școlar Andrei Necula, originar de prin părțile Brașovului, detașat în acele zile în Basarabia. Portretizează în jurnal zilele respective, pe care le vedea încărcate de farmec și în care, florile îmbată mirosul oamenilor cu miresmele lor la tot pasul, aici la marginea de nord-est a țării noastre.

---

[149] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1918, f. 29.

[150] *Ibidem*, f. 30; *Figuri contemporane din Basarabia*, p. 73; Lucian Georgescu, *Enciclopedia României. Cugetarea*, București, Editura Georgescu-Delafrass, 1941. Mai recent, vezi și în: Iurie Colescic, *Generația Unirii. Enciclopedie*, p. 232; Idem, *Basarabia necunoscută*, vol. 11, Chișinău, Editura Museum, 2018, pp. 125-126.

Remarcă legătura care se naște din trecerea acestor gingașe plăsmuiri ale naturii cu sufletele oamenilor de pe acele meleaguri de frontieră basarabene. Pentru data de 22 mai 1918, notează participarea la cursuri a învățătoarei Ludmila Madan din Soroca, care l-a impresionat forte mult prin cunoștințele sale, dar nu numai, între cei doi înfiripându-se în perioada care a urmat o poveste de iubire: „iubire care se aseamănă, cu florile delicate ale acestei primăveri".

Mai aflăm că învățătoarea din Soroca L. Madan avea: „cel mai blând surâs și cei mai luminoși și inteligenți ochi ce-am întâlnit vreodată", „cât de frumos răsună glasul ei dulce !. Parte din seninul curat al cerului îi umbrește ochii când zâmbește"[151].

Remarcăm, în aceste ultime file de jurnal, un om delicat, modest, sobru, competent, integru, a căror sentimente se deschideau treptat către oameni și lume. De asemenea, considerăm și că noi file de jurnal, dacă ar mai fi adăugat după ziua de 8 iunie 1918, ne-ar fi oferit o nouă imagine a propagandistului cultural roman, a revizorului școlar, a militantului pentru modernizarea sistemului școlar din această parte de țară[152]. În 30 mai 1918, notează că a primit mai multe scrisori din București, dar și câteva telegrame oficiale de la Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică de la Iași. Citind, cu deosebire scrisorile, află informații despre mama sa, despre frații lui, despre noi membri ai familiei sale mărite. Menționa că este înviorat de gândul că toți ai săi sunt bine și mai ales sunt sănătoși. În zilele de 4 și 5 iunie sunt consemnate impresii personale și doruri de-ale sale[153].

În încheierea studiului facem remarca, că pentru destoinicia militară pe câmpul de luptă în anii 1916 și 1917, căpitanul de rezervă T. Iacobescu a fost citat prin Ordin de zi pe Corp de Armată a doua oară în 28 iunie 1918[154]. Totodată, menționăm și notarea făcută la adresa sa de către comandantul Regimentului 20 Infanterie Teleorman, colonelul Anatol Budeanu:

> „[…] Este o datorie a subsemnatului de a vă aduce la cunoștință Domniei-Voastre toate acestea, spre a fi avut în vedere în cariera sa viitoare și a i se putea încredința un serviciu corespunzător gradului său, cinstei și demnității sale cu care a condus în această campanie a armatei noastre. Alăturăm și copie după Ordinul de Zi dat de

[151] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 8/1918, f. 30-31.
[152] *Ibidem*, f. 31.
[153] *Ibidem*, f. 32.
[154] Liliana Iacobescu, *Teodor Iacobescu, Tatăl meu*, p. 11.

subsemnatul de modul cum acest ofițer și-a făcut datoria de ostaș în acest corp"[155].

Considerăm că este necesară reproducerea acestui document, ordinul de zi pe Regiment, semnat de colonelul Anatol Budeanu, comandantul regimentului de infanterie în care T. Iacobescu a făcut campania armatei române între 1916-1918, în rândurile mai jos:

„[…] Noi, colonel Budeanu Anatol, comandantul Regimentului Teleorman nr. 20. În virtutea art. 437 din Regulamentul asupra Serviciului interior în Armată pentru toate armele se citează prin Ordin de zi pe Regiment: Căpitanul de rezervă Iacobescu Teodor, pentru următoarele motive: s-a distins printr-o muncă rodnică și demnă de toată lauda pe front în toate împrejurările cele mai grele și în timpul refacerii, luptând continuu și asupra maladiilor ce au fost în corp în iarna anului 1917. Unitatea ce a comandat a fost întotdeauna prea bine instruită, făcându-și demn datoria pe front și în situațiuni extreme. Pentru modul inteligent cum a comandat unitatea sa pe front s-a propus pentru avansare la gradul de căpitan de rezervă"[156].

În urma unirii Basarabiei cu România, institutorul și pedagogul T. Iacobescu a fost implicat în organizarea vieții sociale, economice, culturale și mai ales școlare din partea sudică a provinciei în urma numirii sale ca Revizor școlar pentru județul Cahul între 1 septembrie – 31 decembrie 1918, iar apoi ca institutor la Cetatea Albă și poate, cea mai importantă parte a vieții sale, mai bine de două decenii între iunie 1918 și 1938 omul, intelectualul, politicianul, președintele Despărțământului din Cetatea-Albă a Astrei[157], membru de drept în comitetul Regionalei „Astra Basarabeană"[158],

---

[155] *Ibidem*, pp. 10-11; A.F.-Iacobescu, doc. nr. 3244/28 iunie 1918, f. 1; *Ibidem*, doc. nr. 118/28 iunie 1918, f. 1. Semnat, ștampilat, parafat de către colonel Anatol Budeanu, comandantul Regimentului 20 Infanterie Teleorman din Divizia a IV-a condusă de generalul Ioan Ghinescu. În anul 1918, Regimentul 20 Infanterie Teleorman s-a aflat cu batalioanele sale dislocat în sudul Basarabiei, iar comandamentul a fost în Cetatea-Albă/Akkerman în perioada lunilor martie-decembrie 1918.

[156] A.F.-Iacobescu, doc. nr. 118/28 iunie 1918, f. 1. Documentul este emis în Akkerman/Cetatea-Albă, datat în 28 iunie 1918. Mihai Chiriță (Coord.), *op. cit.*, p. 277.

[157] *Transilvania* (Sibiu), anul 55, 1924, nr. 10-11, pp. 69, 370, 424; „Congresul cultural al Asociațiunii pentru literatură română și cultura poporului roman ASTRA ținut la Sibiu în 24, 25 și 26 aprilie 1930", în *Transilvania* (Sibiu), anul 61, 1930, nr. 1-6, pp. 21, 301-303; A. David, „Despărțământul «Astra» Cetatea-Albă: după 10 ani 1924-1935", în *Viața Basarabiei* (Chișinău), anul IV, 1936, nr. 1, p. 75; Ghe. Moga, „Raport general al Comitetului central al Astrei. Anexa I", în *Transilvania* (Sibiu), anul 66, 1935, nr. 4, p. 194; I. Moldovan, „Raport general Anexa IX", în *Transilvania* (Sibiu), anul 66, 1935, nr. 4, p. 278; Iurie Colesnic, *Generația Unirii. Enciclopedie*, p. 232.

membru în Comitetul Central al Astrei de la Sibiu[159]. Se va dărui pe sine semenilor săi, școlii, statului român, mistuindu-se asemenea unui flăcări vii în demersuri de pedagogie socială și de educație a adulților în această parte de țară, de altfel, atât de necesară în rândul românilor, dar nu numai ale acestora, în spațiul nou anexat României în martie 1918[160].

Anexe

Tabel nr. 1. Distincții și decorații primite de Teodor Iacobescu pentru activitatea sa[161]

Nr. crt.	Titlul distincției/decorației	Data și anul dobândirii
1	Medalia Jubiliară Carol I	10 mai 1906
2	Crucea Comemorativă a Primului Război Mondial cu baretele Dobrogea și Dunăre	1 septembrie 1918
3.	Medalia Victoria - Mărășești	Decembrie 1918
3	Coroana României în grad de Ofițer	21 octombrie 1922
4	Steaua României în grad de Comandor	12 iulie 1929
5	Răplata Muncii, Clasa I pentru Învățământ	13 februarie 1931
6	Răsplata Muncii pentru 25 de ani în Serviciul Statului	23 februarie 1932
7	Medalia Peleș	25 septembrie 1933
8	Ordinul Vulturul în grad de Ofițer	11 noiembrie 1933
9	Medalia ARPA	1934
10	Ordinul Vulturul în grad de Comandor	9 mai 1935
11	Ordinul Ferdinand în grad de Cavaler	12 februarie 1937
12	Medalia Jubiliară „Centenarul Regelui Carol I” al României	9 mai 1939
13	Medalia Jubiliară „Centenarul Regelui Carol I” al României	9 martie 1940

[158] Gheorghe Preda, *Activitatea „Astrei” în 25 ani de la Unire (1918-1943)*, Sibiu, Editura Astrei, 1944, p. 131.
[159] *Ibidem*, pagină de mediatizare a membrilor Comitetului central al Astrei, nenumerotată. Teodor Iacobescu, institutor, apare în ordinea curentă la poziția 19 din lista menționată.
[160] *Figuri contemporane din Basarabia*, p. 73; Liliana Iacobescu, *Teodor Iacobescu, Tatăl meu*, p. 44.
[161] S.A.N.I.C., *Fond Teodor Iacobescu*, dosarul nr. 3/1906-1940, f. 1-12.

Tabel nr. 2. Grade militare deținute, unitatea în care a servit militar, anul înaintării în grad

Nr. crt.	Grade militare	Arma Infanterie/Unitatea militară în care a servit	Anul
1	Caporal	Regimentul 6 Mihai Viteazul	1913
2	Sublocotenent în rezervă	Regimentul 20 Infanterie Teleorman	1914
3	Locotenent activ, comandant al Plutonului I din Compania a X-a din organica de luptă a Batalionului III din Regimentul 20 Infanterie Teleorman	Regimentul 20 Infanterie Teleorman	1916
4	Căpitan, comandant al Companiei a X-a din organica de luptă a Batalionului III parte component a Regimentului 20 Infanterie Teleorman	Regimentul nr. 20 Infanterie Teleorman	1917

Tabel nr. 3. Funcții exercitate de Teodor Iacobescu de-a lungul carierei sale între 1904-1944

Nr. crt.	Funcții deținute în statul român de către Teodor Iacobescu	Locul	Anul/ anii
1	Institutor la Școala Normală de Aplicație din Galați	Galați	1904-1905
2	Institutor la Școala din Comuna Mitreni	Mireni, Județul Ilfov	1905-1906
3	Institutor la Școala din Comuna Plătărești	Plătărești, Județul Ilfov	1906-1908
4	Institutor la Școala din Comuna Cernica	Cernica, Județul Ilfov	1907-1913
5	Institutor la Școala nr. 23 București	București	1914-1916
6	Secretar Revizor școlar	Revizoratul școlar al Județului Ilfov	1914-1916
7	Subrevizor școlar general al Județului Soroca	Revizoratul școlar al Județului Soroca/Soroca	Ianuarie-septembrie 1918
8	Revizor școlar general al Județului Cahul	Revizoratul școlar al Județului Cahul/Cahul	1.091918-31.12.1918
9	Revizor școlar general al Județului Cetatea-Albă	Revizoratul școlar al Județului Cetatea-Albă	31.12.1918-15 noiembrie 1921
10	Președinte al Consiliului Județean Cetatea-Albă	Consiliul Județean Cetatea-Albă	1921-1922
11	Deputat de Cetatea Albă în Parlamentul României, Partidul Țărănesc 1922-1926 Partidul Național Țărănesc 1926-1937	Circumscripția electorală județeană Cetatea-Albă/Parlamentul României	1922-1926 1926-1938

12	Senator	Senator de drept București	1938-1940
13	Președinte al Asociației Generale a Învățătorilor din România	București	1938-1944

Ilustrații reprezentându-l pe Teodor Iacobescu

Locotenent T. Iacobescu (1916)

Căpitan T. Iacobescu (1917-1918)

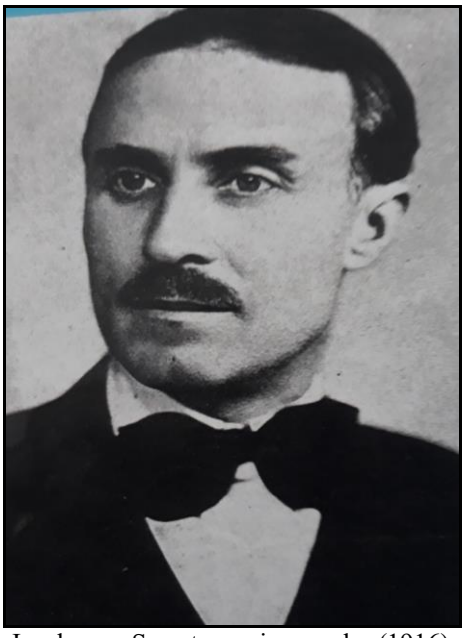

T. Iacobescu, Secretar revizor școlar (1916)

T. Iacobescu, Revizor școlar județean (1922)

BIBLIOGRAFIE

Arhiva Familiei Iacobescu.

Arhivele Militare Naționale ale României:

- *Fond Inspectoratul General al Clerului Militar*.

Arhiva Ministerului Afacerilor Externe. Unitatea Arhive Diplomatice:

- *Fond 71.URSS*.

Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale:

- *Fond Casa Regală*,
- *Fond Constantin Argetoianu*,
- *Fond Teodor Iacobescu*.

Agrigoroaiei, Ion, „Armata română pe «frontul intern», în Basarabia și în Bucovina (1917-1919)", în *Clio în oglindiri de sine. Academicianului Alexandru Zub, Omagiu*, editat de Gheorghe Cliveti, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iași, 2014.

Albert, Carmen, „Scrisori din Marele Război. Corespondența unui soldat de pe frontul din Galiția", în *Banatica* (Reşiţa), 2014, nr. XXIV.

Averescu, Alexandru, *Notițe zilnice din război*, București, Editura Militară, 1992.

Avram, Valeriu, Drăghici, Lucian, Pătrașcu, Gabriel George, Rîșnoveanu, Ion, *Războiul de întregire (1916-1919): comandanți militari români*, București, Editura Centrului Tehnic Editorial al Armatei, 2016.

Basciani, Alberto, *Dificila unire. Basarabia şi România Mare 1918-1940*, Chișinău, Editura Cartier, 2018.

Băluțiu, Rodica, „Atitudinea soldaților români față de Primul Război Mondial", în *Studia Universitatis Babeş- Bolyai. Series Historia* (Cluj-Napoca), anul XLVI, 2001, nr. 1-2.

Bărbulescu, Mihai, Deletant, Dennis, Hitchins, Keith, Papacostea, Șerban, Teodor, Pompiliu, *Istoria României*, București, Editura Enciclopedică, 1998.

„Bibliografie românească și central est-europeană", în Valer Moga; Sorin Arhire (coord.), *Anul 1918 în Transilvania şi Europa Central-Estică. Contribuții bibliografice și istoriografice*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2007, pp. 179-382.

Bocșan, Nicolae, „Memoria bănățeană a Marelui Război și a Unirii cu România", în *Marele Război în memoria bănățeană (1914-1919)*, vol. I, antologie, ediție, studii și note de Valeriu Leu, Nicolae Bocșan, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2012, pp. 31-32.

Boldișor, Veronica, „Activitatea Mitropolitului Gurie Grosu după Unire”, în Silvia Grossu (Coord.), *Mitropolitul Gurie misiunea de credință: Culegere de articole și studii despre Mitropolitul Gurie al Basarabiei (1877-1943)*, îngrijită și coordonată de Silvia Grossu, Chișinău, Editura Epigraf, 2007, pp. 164-168.

Bolovan, Ioan, *Primul Război Mondial și realitățile demografice din Transilvania. Familie, moralitate și raporturi de gen*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2015.

Chiriță, Mihai (Coord.), *Ghidul Arhivelor Militare Române*, București, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, 2010.

Ciachir, Nicolae, *Basarabia voievodală românească până la sfârșitul celui De-al II-lea Război Mondial*, București, Editura Oscar Print, 1999.

Ciobanu, Nicolae, „Manevra de la Flămânda între ceea ce a fost și ce ar fi putut să fie”, în *Revista de Istorie Militară* (Bucureşti), 1991, nr. 4 (40).

Ciobotă, Viorel, Nicolescu, Gheorghe, Țucă, Cornel (Editori), *Jurnal de Operațiuni al Comandamentului Trupelor din Transilvania (1918-1921)*, vol. I, Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 1998.

Ciobotă, Viorel, Nicolescu, Gheorghe, Țucă, Cornel (Editori), *Jurnal de Operațiuni al Comandamentului Trupelor din Transilvania (1918-1921)*, vol. II, Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 1998.

Cioroiu, Mircea Ștefan, *O viață de prestigiu: Alexandru Averescu Mareşal al României*, București, Tipografia Ziarului „Universul”, 1938.

Cipăianu, George, Vesa, Vasile (Coord.), *La fin de Première guerre mondiale et la nouvelle architecture géopolitique européenne*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000.

Colescic, Iurie, *Basarabia necunoscută*, vol. 11, Chișinău, Editura Museum, 2018.

Colescnic, Iurie, *Sfatul Țării. Enciclopedie*, Chișinău, Editura Museum, 1998.

Colesnic, Iurie, *Generația Unirii. Enciclopedie*, Chișinău, Editura Museum, 1998.

„Congresul cultural al Asociațiunii pentru literatură română și cultura poporului roman ASTRA ținut la Sibiu în 24, 25 și 26 aprilie 1930”, în *Transilvania* (Sibiu), anul 61, 1930, nr. 1-6, pp. 21, 301-303.

Cristescu, Sorin, *Misiunea contelui Czernin în România, 10 octombrie 1914 – 27 august 1916*, București, Editura Militară, 2016.

Cristian, Alexandru, Stănescu, Eugen, *Ion Gheorghe Duca și tragedia liberală*, București, Editura Paideia, 2020.

Dabija, Gheorghe A., A*mintiri din cariera militară 1893-1920.*

Oameni, tipuri, obiceiuri, moravuri şi sisteme de altădată. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note și indice de Petre Otu și Vasile Stoica, București, Editura Militară, 2020.

Dabija, Gheorghe A., *Armata Română în Primul Război Mondial (1916-1918)*, vol. III, București, Editura IG Hertz, 1928.

David, A., „Despărțământul «Astra» Cetatea-Albă: după 10 ani 1924-1935", în *Viața Basarabiei* (Chişinău), anul IV, 1936, nr. 1.

Duca, Ion Gheorghe, *Memorii*, volumele I-II, București, Editura Helicon, 1993.

von Falkenhayn, Erich, *Campania Armatei a 9-a împotriva românilor și rușilor*, București, Editura Imprimeriei Naționale, 1937.

Figuri contemporane din Basarabia, Chișinău, Editura ARPID, 1939.

Găvănescul, Constantin, *Războiul nostru pentru întregirea neamului (1 august 1916 – aprilie 1918)*, Iași, Serviciul Geografic al Armatei, 1918.

Georgescu, Lucian, *Enciclopedia României. Cugetarea*, București, Editura Georgescu-Delafrass, 1941.

Giurcă, Ion, *Generalul Ernest Broșteanu, eliberatorul Basarabiei*, București, Editura Militară, 2020.

Giurcă, Ion, Georgescu, Maria, *Statul Major General Român (1859-1950). Organizare și atribuții funcționale*, București, Editura Militară, 2012.

Grossu, Silvia, „Slujitor la două altare-al sacrului și al culturii", în Silvia Grossu (Coord.), *Mitropolitul Gurie misiunea de credință: Culegere de articole și studii despre Mitropolitul Gurie al Basarabiei (1877-1943)*, îngrijită și coordonată de Silvia Grossu, Chișinău, Editura Epigraf, 2007, pp. 98-105.

Groza, Mihai-Octavian, „Pagini din «memorialistica măruntă» a Primului Război Mondial. Însemnările lui Radu Mărgean", în *Astra Salvensis* (Sebeş), anul II, 2014, nr. 3, pp. 88-89.

Groza, Mihai-Octavian, „Religia Marelui Război reflectată în textele memorialistice", în Ioan Bolovan, Gheorghe Cojocaru, Oana Mihaela Tămaș, *Primul Război Mondial. Perspectivă istorică şi istoriografică*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane/Presa Universitară Clujeană, 2015.

Groza, Mihai-Octavian, „The Religion of The Great War as Reflected in the Memoirs of the Romanians from Transylvania and Banat", în Ion Albulescu, Adriana-Denisa Manea, Iuliu-Marius Morariu (Coord.), *Education, Religion, Family in the Contemporary Society*, Saarbrücken, Lambert Academic Publishung, 2017, pp. 215-227.

Iacobescu, Liliana, „Teodor Iacobescu. Jurnal de front (1887-1918)", în *Memoria* (Bucureşti), 2019, nr. 108-109 (3-4), pp. 89-90.

Iacobescu, Liliana, *Tatăl meu, Teodor Iacobescu*.

Ioaniţiu, Alexandru, *Războiul României 1916-1918*, vol. 1, Bucureşti, Tipografia Geniului, 1929.

Ionescu, Mihai E., (Coord.), *Românii în Marele Război. Anul 1916. Documente, impresii, mărturii*, Bucureşti, Editura Militară, 2017.

Kirițescu, Constantin, *Istoria războiului pentru întregirea neamului 1916-1919*, vol. II, București, Editura Casei Școalelor, 1926.

Kirițescu, Constantin, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916-1918*, vol. II, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989.

Leu, Valeriu, Albert, Carmen, *Banatul în memorialistica „măruntă" sau istoria ignorată (1914-1919)*, Reșița, Muzeul de Istorie al Județului Caraș-Severin, 1995.

Leu, Valeriu, *Studii de istorie bănățene*, Reșița, Editura Banatica, 1997.

Mamina, Ion, *Consilii de Coroană*, București, Editura Enciclopedică, 1997.

Marele Război în memoria bănățeană (1914-1919), vol. I, antologie, ediție, studii și note de Valeriu Leu; Nicolae Bocșan, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2012.

Marele Război în memoria bănățeană (1914-1919), vol. II, *Memoriile lui Pavel Jumanca*, antologie, ediție, studii și note de Valeriu Leu, Nicolae Bocșan, Mihaela Bedecean, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană/Centrul de Studii Transilvane, 2013.

Marele Război în memoria bănățeană (1914-1919), vol. III, antologie, ediție, studii și note de Valeriu Leu, Nicolae Bocșan, Mihaela Bedecean, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană/Centrul de Studii Transilvane, 2015.

Marghiloman, Alexandru, *Note politice*, vol. IV, București, Editura Eminescu, 1924.

Maria, Regina României, *Jurnal de război 1916-1917*, traducere de Anca Bărbulescu, București, Editura Humanitas, 2014.

Moga, Gheorghe, „Raport general al Comitetului central al Astrei. Anexa I", în *Transilvania* (Sibiu), anul 66, 1935, nr. 4.

Moldovan, Iuliu, „Raport general Anexa IX", în *Transilvania* (Sibiu), anul 66, 1935, nr. 4.

Nazarie, Constantin, *Activitatea preoților de armată în Campania din 1916-1918*, București, 1921.

Nicolescu, Gheorghe, Dobrescu, Gheorghe, Nicolescu, Andrei, *Preoți în lupta pentru făurirea României Mari 1916-1919*, București, Editura Europa Nova, 2000.

Nistor, Dumitru, *„Ziuariul meu”*, ediție îngrijită de Liana Vescan; Ioana Bot, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2017.

Otu, Petre, *Alexandru Averescu. Militarul, omul politic, legenda*, București, Editura Militară, 2009.

Păltânea, Paul, *Istoria orașului Galați: de la origini până la 1918*, partea a II-a, ediția a II-a, ediție coordonată de pr. Eugen Drăgoi, Galați, Editura Partener, 2008.

Petcu, Marian, „Presa «Anilor de foc»: secvențe din jurnalismul Primului Război Mondial”, în *Hiperboreea Journal, Journal of History* (București), Vol. 1, nr. 2, decembrie 2014, pp. 171-174.

Popa, Mircea N., *Primul Război Mondial 1914-1918*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979.

Popescu, Grigore N., *Preoțimea Română și Întregirea Neamului. Chipuri, fapte, suferințe și pilde pentru viitor*, vol. I, București, Tipografia „Vremea”, 1940.

Porcescu, Scarlat, „Contribuții aduse de slujitorii bisericești din Arhiepiscopia Iașilor în anii 1916-1918 pentru făurirea statului național unitar român”, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei* (Iași), anul LIV, 1978, nr. 9-12.

Preda, Gheorghe, *Activitatea „Astrei” în 25 ani de la Unire (1918-1943)*, Sibiu, Editura Astrei, 1944.

Radosav, Doru, „Memoria de jos a războiului. Câteva considerații”, în *Anuarul Institutului de Istorie Orală* (Cluj-Napoca), 2014, nr. XIV.

România în războiul mondial, 1916-1919. Documente, vol. I, București, 1934.

Rusu Abrudan, Ioan, *România și Războiul Mondial. Contribuțiuni la studiul istoriei războiului nostru*, București, Editura Librăriei Socec & Comp, Societate Anonimă, 1921.

Solcanu, Ion I., „Conflicte armate și sechestrări de unități militare în zona Mihăileni-Dorohoi la retragerea trupelor ruse de pe front (decembrie 1917 – ianuarie 1918)”, în *Annals of The Academy of Romanians Scientists, Series on History and Archaeology* (București), 2018, vol. 10, nr. 2.

Stoian, Gheorghe, *România în Primul Război Mondial: contribuții bibliografice*, București, Editura Militară, 1975

Stroea, Adrian (Coord.), *Enciclopedia Artileriei Române*, București, Editura Centrului Tehnic Editorial al Armatei, 2014.

Stupcanu, Teoctist, „Activitatea călugărilor din Eparhia Moldovei în timpul Războiului. Campania din 1916”, în *Viața Monahală* (București), anul I, 1934, nr. 11-12, pp. 322-324.

Tămaș, Oana Mihaela, *Război și memorie. Scrieri românești despre*

Marele Război, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2015.

Torrey, Glenn E., *Armata revoluționară rusă și România 1917*, traducere din limba engleză Dana Constantin, Adrian Pandea, București, Editura Militară, 2005.

Transilvania (Sibiu), anul 55, 1924, nr. 10-11.

Tudorancea, Radu, *Frontul de acasă. Propagandă, atitudini și curente de opinie în România primului război mondial*, București, Editura Eikon, 2015.

Ucrain, Constantin, „Primul război mondial-repere cronologice", în *Revista de Istorie Militară* (București), 1991, nr. 3 (9).

Ugliș Delapecica, Petre, *Jurnal de război din anii 1914-1919*, ediție îngrijită de Ioana Rustoiu, Smaranda Cutean, Marius Cristea, Tudor Roșu, Alba Iulia, Editura Altip, 2015.

Usinevici, Ștefan Gh., *Nostalgii basarabene. Mărturii autobiografice*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 1996.

Zamfir, Zorin, Banciu, Jean, *Primul Război Mondial*, București, Bucureşti, Editura Didactică și Pedagogică, 1995.

Pe urmele generației Marii Uniri. Vasile Avramescu (1873-1949). Repere biografice

On The Footsteps of the Great Union Generation. Vasile Avramescu (1873-1949). Biographical Landmarks

Felicia Aneta OARCEA
Istoric, Complexul Muzeal Arad
felly_oarcea@yahoo.com

Abstract
Representative of the Great Union generation, Vasile Avramescu saw the light of day at Cuvești, on 6 December 1873. Grantee of 'Emanuil Gozsdu' Foundation, he followed the classes of the Law and Political Sciences College at the University of Budapest (1891/1892–1895/1896), obtaining a doctor's degree in legal sciences. Becoming a full lawyer on the first of June 1901, he opened his own law firm in Radna. Witness to the events of the Great War, Vasile Avramescu PhD. was part of the formation of the Staff of the National Guards. At the Great Assembly of Alba Iulia on the 1st of December 1918, he accompanied the official delegates. After the Great Union, he was part of the Great Council of the Country. Cherished for his activity, he was assigned Prefect of Arad by delegation (1 May – 15 August 1920). He passed away on the 16th of February 1949, his remains being laid in the family vault in Radna. Divine Providence spared him of the privation and contempt from the communist regime to which the generation that forged Great Romania was subjected.

Keywords*: Arad, Great Union, Prefect, lawyer, history.*

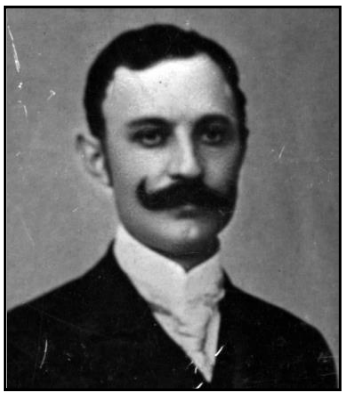

Exponent al generației Marii Uniri, participant la Adunarea de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, ca delegat cu credențional, Vasile Avramescu[1] a trăit la cumpăna veacurilor al XIX-lea și al XX-lea, între Imperiul Austro-Ungar și noul stat constituit, România. Asemeni contemporanilor săi a fost martorul Marelui Război „întâia conflagrație care a zguduit din temelii conștiința

[1] Complexul Muzeal Arad, *Colecția de Istorie* (C.M.A., *C.I.*): Il. 1. Portretul avocatului dr. Vasile Avramescu.

contemporanilor datorită numărului mare de victime, a multiplelor consecințe economice, sociale, demografice..."[2].

Providența Divină i-a hărăzit să vadă lumina zilei la Cuvești, în 6 decembrie 1873, în casa învățătorului Moise Avramescu și a soției sale Emilia, născută Mihailovici. El a fost botezat în 1 ianuarie 1874[3]. Se pare că familia a venit în aceste părți după războiul ruso-turc (1738-1740), când Oltenia a intrat sub stăpânirea vremelnică a Imperiului Otoman. Familia Avramescu, ca de altfel, multe altele au fugit din calea războaielor. Ea a fost colonizată în zona roditoare a Banatului. Tatăl lui s-a implicat activ în viața socială și culturală a comunității, înființând corul bisericesc din localitate.

Primii pași pe calea învățăturii i-a urmat în localitatea natală. Cursurile gimnaziale le-a efectuat începând cu anul școlar 1883-1884 la Gimnaziul Regal de Stat din Arad, apoi le-a continuat la Oradea, timp de un an. A reluat pregătirea școlară la prestigioasa instituție arădeană amintită, pentru ca din al treilea an să se orienteze înspre Gimnaziul Superior Romano-Catolic din Timișoara, pe care l-a absolvit în 1891[4]. Din perioada liceului, el a fost șeful echipei de gimnastică, iar în 1891, alături de 40 de sportivi a participat la primul concurs național. Din 1920, el a fost desemnat membru de onoare al Clubului Sportiv Român „Gloria" din Arad. Cunoștințele sale vaste în domeniul sportului l-au determinat să susțină promovarea sportului și introducerea obligativității acestuia în școli[5].

Generația Marii Uniri a înmănuncheat relațiile de prietenie, rudenie ori profesionale nu numai pentru a menține prestigiul națiunii române, ci și pentru a făurii România la care au visat strămoșii lor.

Destinul i-a hărăzit ca în multietnicul, multiconfesionalul și plurilingvistmul Imperiului Austro-Ungar, el să-și păstreze identitatea românească asemeni multor generații de tineri formați în marile centre universitare. Plecați de pe plaiurile natale, tinerii români, cu rezultate excepționale, și-au îndreptat pașii spre aceste instituții prestigioase, la care au avut acces în urma unei pregătiri riguroase. O majoritate covârșitoare a fost susținută financiar de fundațiile înființare de mari mecena ai culturii

---

[2] Ioan Bolovan, *Primul Război și realitățile demografice din Transilvania. Familie. Moralitate și raporturi de gen*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2015, pp. 12-13.

[3] Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Arad, *Colecția Registre Stare Civilă, Oficiul Parohial Ortodox Român Cuvești*a, Registrul nr. 7, f. 66.

[4] Dan Demșea, „Trei delegați oficiali din județul Arad, la Marea Unire din 1918", în *1918-1998. Aradul și Marea Unire*, Arad, Editura Universității „Vasile Goldiș", 1999, pp. 199-200.

[5] *Album sportiv/Sport-Album, 1932-1933*, Arad, 1933, pp. 15-16.

românești[6]. În timpul studenției, participau la acțiunile culturale, seratele literare, baluri organizate de Societatea de Lectură „Petru Maior” – asociație academică a studenților români din Budapesta[7].

Ca bursier al Fundației „Emanuil Gozsdu”, el a urmat cursurile Facultății de Drept și Științe Politice a Universității din Budapesta, între anii 1891/1892 – 1895/1896, desăvârșindu-și cariera profesională prin obținerea titlului de doctor în științe juridice. În perioada studenției, i-a avut colegi pe Aurel Vlad, Iuliu Maniu, Mihai Mărcuș[8]. Legături de prietenie strânse a întreținut cu avocatul dr. Sever Ispravnic[9] și Iulian Suciu, din Șiștarovăț, fratele mai mic al avocatului dr. Ioan Suciu.

Avocat stagiar la Camera Avocaților din Szeged (4 ianuarie 1897), a efectuat practica între 10 aprilie 1899 – 4 martie 1901, în cancelaria renumitului avocat arădean Nemess Zsigmond. După susținerea examenului, a devenit avocat definitiv, în 1 iunie 1901. La scurtă vreme, el și-a deschis propriul birou de avocatură la Radna. Cu perseverență și răbdare, a parcurs drumul unei apreciate cariere profesionale.

Responsabilitățile de avocat le-a împletit cu viața de familie. Povestea de dragoste dintre el și Victoria Suciu[10], sora reputatului om politic, avocatul dr. Ioan Suciu, ivită încă din timpul studenției, a avut un final fericit. Rodul căsniciei lor au fost cei doi copii, Aurel[11] și Ovidiu[12], care au fost beneficiarii unei educații alese.

---

[6] Felicia Aneta Oarcea, „Fundaţii şcolare şi particulare arădene (1867-1918), în *Istoricul Dan Demşea la a 70-a aniversare*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2011, pp. 154-169.

[7] Eugenia Glodar, *Asociațiile culturale ale tineretului studios român din monarhia habsburgică. 1860-1918*, Cluj-Napoca, Bibliotheca Musei Napocensis, 1998, pp. 40-48, 51-64.

[8] Emil Arbonie, *Avocați arădeni (1875-1989)*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2014, p. 25.

[9] Felicia Aneta Oarcea, „Episoade din istoria familiei Ispravnic”, în *Banatica* (Reșița), Cluj-Napoca, Editura Mega, nr. 29/2, pp. 241-250.

[10] C.M.A., *C.I., Fond Suciu*, (*F.S.*), nr. inv. 249: Il. 2. Victoria Suciu în port de Selișteː

[11] Aurel A. Avramescu (17 iunie 1903, Radna – 29 octombrie 1985, București) a urmat cursurile la Gimnaziul de băieți, azi Colegiul Național „Moise Nicoară”, promoția 1920/1921. Și-a desăvârșit cariera profesională la Facultatea de Matematică a Universității din Cluj. Între 1922-1928, s-a specializat la Politehnica din Dresda, devenind inginer electrician. În același domeniu, a obținutut doctoratul (1937). Peste șase ani (1943) a primit titlul de doctor docent. Între anii 1951-1964, și-a desfășurat activitatea la Institutul de Energetică şi la Institutul de Cercetări şi Proiectări Electrotehnice, a fost director general al

Păstrători ai tradiției și culturii românești, ei au contribuit la sporirea prestigiului național și internațional al României, în domeniile în care și-au desfășurat activitatea. Peste ani, Ovidiu Avramescu a făcut o importantă donație de fotografii și documente legate de activitatea unchiului său, avocatul dr. Ioan Suciu, și a familiei sale. Beneficiarul a fost muzeul arădean, care a intrat în posesia acesteia în 1981[13].

Patrimoniul spiritual și material transmis din generație în generație și puternicele relații dintre ei nu au putut fi șterse de niciun regim politic. Legăturile de prietenie și rudenie au contribuit la ancorarea tânărului avocat Vasile Avramescu în viața politică a românilor din părțile Aradului. El a militat pentru reluarea activismului politic. În anul 1907, a participat la adunarea populară de la Radna, unde a combătut proiectul de lege al contelui Albert Apponyi. Figură a vieții culturale arădene, el a luat parte alături de Sever și Marilina Bocu, la festivitățile Astrei, între 1907-1910, în calitate de membru, dar și la manifestările Societății pentru Fond de Teatru Român[14].

Acțiunile culturale, balurile și seratele dansante, dar și disputele de pe scena politică mondială parcă nu aveau să prevestească frământările celui de-al doilea deceniul al veacului XX, când viețile oamenilor au fost

---

Centrului de Documentare Ştiinţifică. De-a lungul vieții, a fost redactor la reviste ştiinţifice, scriind la rându-i lucrări de specialitate. Întreaga sa activitatea a fost încununată în 2 iulie 1955, când a fost desemnat membru corespondent al Academiei Române, iar din 21 martie 1963, membru titular. (Vezi detalii: Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române, 1866-1999*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1999, pp. 36-37; Alexandru Roz, *Monografia Colegiului Național „Moise Nicoară" din Arad*, Arad, Editura Fundației „Moise Nicoară", 2008, p. 190).

[12] Ovidiu Avramescu (25 septembrie 1905, Radna – 9 decembrie, sec. XX) a urmat cursurile gimnaziale în Arad la Gimnaziul de băieți, promoția 1923/1924 (Alexandru Roz, *op. cit.*, p. 544).

[13] C.M.A., *C.I.*, *Fondul Crișan*, nr. inv. 1155 (Il. 3: Fotografie de grup: rândul de sus: Ovidiu Avramescu, Viorel I. Suciu, dr. Eugen Suciu, dr. Aurel Avramescu; rândul de jos: Vasile Avramescu, Victoria Avramescu, dr. Ioan Suciu, arhimandritul Iustin Suciu).

[14] Dan Demșea, *Trei delegați* ..., p. 200.

zdruncinate de Marele Război, iar giganții lumii s-au prăbușit, dând noi speranțe națiunilor.

Figură marcantă a generației sale, el a pecetluit destinul politic și istoric al românilor din părțile Aradului. A fost implicat alături de cumnatul său, avocatul dr. Ioan Suciu, și de intelectualitatea din părțile Radnei la acțiunile politice și culturale[15].

Martor al evenimentelor Marelui Război, avocat dr. Vasile Avramescu a deținut gradul de căpitan în rezervă, fiind înrolat în Regimentul 93 Infanterie. Aflat în serviciul militar alături de Liviu Tămășdan și Aurel Demian, el a participat în 2 noiembrie 1918 la consfătuirea pentru constituirea gărzii naționale române din Arad. De aici, unii ofițeri s-au îndreptat spre localitățile de baștină pentru a le constitui.

În timpul tumultoaselor evenimente ale anilor 1918-1919, acesta a fost referent prezidențial al Consiliului Național Român Central din Arad împreună cu locotenentul Aurel Raicu și sublocotenentul Sabin Mladin. De asemenea, a participat împreună cu Alexandru Vlad și Ștefan Cicio-Pop la constituirea Statului Major al Gărzilor Naționale (11 noiembrie 1918)[16]. El avea responsabilitatea de a ține evidența ofițerilor și gardiștilor înrolați, de a continua organizarea gărzilor și de a face propuneri de ordine pentru buna funcționare a gărzilor naționale române[17].

O preocupare a sa a fost înființarea cantinelor pentru soldații veniți de pe front, care urmau să fie întâmpinați de femeile române, „Apelăm la inima femeilor române și le rugăm să întâmpine soldații nu numai aici, dar

[15] C.M.A., *C.I., F.S.*, nr. inv. 234 (Il. 4. Fotografie de grup: rândul de sus de la stânga la dreapta: dr. Vasile Avramescu, dr. Ioan Suciu, Cimponeriu, înv. Vasile Bogoi, dr. Alexandru Marta; rândul de jos, de la stânga: înv. Ioan Tuducescu, protopopul Procopie Givulescu, Melentie Suciu, tatăl lui Ioan Suciu și socrul lui Vasile Avramescu).

[16] Dan Demșea, „Delegații arădeni la Adunarea Națională de la Alba Iulia. Antecedente biografice ale unor categorii socio-profesionale", în *Ziridava* (Arad), 1993, nr. XVIII, p. 275; Alexandru Roz, *Noiembrie 1918. Aradul – capitala Transilvaniei*, Arad, Editura Universității „Vasile Goldiș", 2002, p. 310; Idem, *Consiliul Național Român Central și Gărzile Naționale Române din Arad. 1918*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1993, pp. 194-195; Vasile Popeangă, *Aradul, centru politic al luptei naționale din perioada dualismului (1867-1918)*, Timișoara, Editura Facla, 1978, p. 255.

[17] Alexandru Roz, *Noiembrie 1918…*, p. 311.

la toate gările din apropierea satelor noastre, ba chiar în comune și să îmbie cu mâncare pe cei flămânzi și cu haine pe cei goi și rupți”[18]. Amintim că Reuniunea Femeilor Române din Arad a avut o contribuție semnificativă la aprovizionarea cu alimente, la ajutorarea celor năpăstuiți și orfani.

Participant la Adunarea de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, el a însoțit delegații oficiali[19], făcând parte din grupul delegaților gărzilor naționale împreună cu Alexandru Vlad, Virgil Cernea, Romul Rîmbaș, Victor Hotăran, Miron Șerb, Ioan Montani, Vasile Debu[20].

Freamătul acelor zile a marcat generația Marii Uniri. Reputatul istoric, martor ocular și unul din notarii Adunării Naţionale de la Alba Iulia, dr. Silviu Dragomir consemna: „Adunarea de la Alba Iulia va rămâne deapururea peatra de hotar a istoriei române şi va reprezenta, din veci în veci, simbolul biruinţei noastre definitive. Ea a fost rezultatul logic al evoluţiei istorice, fructul luptelor de emancipare a poporului românesc şi triumful strălucit al ideilor generoase, pentru care s-a vărsat, cu atâta prisosinţă, sângele scump al fraţilor noştri”[21].

După realizarea actului Unirii din 1918, dr. Vasile Avramescu a făcut parte din Marele Sfat al Țării, alături de secretarul consistorial, profesorul Vasile Goldiș, avocații arădeni dr. Ștefan Cicio-Pop, dr. Ioan Suciu, dr. Cornel Iancu, dr. Iustin Marșieu, dr. George Popoviciu, dr. Emil Monția, dr. Sever Miclea, dr. Aurel Grozda, dr. George Crișan, dr. Mihai Mărcuș, economistul Sava Raicu, învățătorul Iuliu Grofșoreanu și alții[22].

Ascensiunea bolșevismului în Ungaria a avut drept consecință reînarmarea gărzilor naționale maghiare. Atmosfera tensionată dintre gărzile naționale maghiare și cele românești a agravat situația social-economică și politică din zonă. Gardiștii bolșevici maghiari au percheziționat în primăvara anului 1919 casa avocatului dr. Vasile Avramescu, în speranța găsirii listelor cu gardiștii români. În urma evenimentului nefericit, i-au confiscat diploma de avocat. Despre acest incident relata peste ani următoarele: „fiind informată că la mine se găsesc toate listele nominale ale ofițerilor din Garda Națională Română – cum eu atunci eram Referentul prezidial al Consiliului Național Român și al Comandei Supreme a Gardelor

[18] *Românul* (Arad), anul VII, 1918, nr. 8, 4/17 noiembrie, p. 3.
[19] Dan Demșea, *Trei delegați oficiali …*, p. 201.
[20] Vasile Popeangă, *op. cit.*, p. 274.
[21] C.M.A., *C.I., Fond Muzeu Oraș*, nr. inv. 3965.
[22] Iuliu Maniu, *Unirea Ardealului evocată de Iuliu Maniu. Conferință ținută la Radio București în 24 Ianuarie 1934*, pp. 37-56; Ioan I. Șerban, Dorin Giurgiu, Ionela Mircea, Nicolae Josan, *1918 – 85 de ani – 2003. Dicționarul personalităților Unirii*, Alba Iulia, Editura ALTIP, pp. 47-48.

Naționale Române din Transilvania – a năvălit în casa mea din Radna; pe mine m-a deținut și a jefuit casa și cancelaria mea, ridicând de pe peretele biroului meu Diploma originală de avocat”[23].

Prețuit pentru implicarea sa în realizarea Unirii de la Alba Iulia, a fost desemnat prefect cu delegație al Aradului, între 1 mai – 15 august 1920, după demisia lui Iustin Marșieu. De asemenea, între anii 1919-1921, a fost primul președinte al Tribunalului Arad.

Pentru a sprijini viitoarea reformă agrară, inițiată de Ministerul Agriculturii și Domeniilor, a publicat volumul *Instituția cărții funduare*, în 1920. Numit președinte al serviciului Contencios al Agriculturii, el a adus o importantă contribuție la împroprietărirea românilor colonizați în circumscripțiile arădene.

O însemnată activitate a derulat în calitate de consilier al ministrului Nicolae Titulescu, contribuind, în cadrul Ministerului Justiției, la rezolvarea procesului „optanților” maghiari. El a derulat o laudativa activitate la Liga Națiunilor de la Geneva, din 1932, despre care a fost înștiințat avocatul dr. Ștefan Cicio-Pop, președintele Camerei Deputaților: „D-le președinte, cu maestrul Avramescu am apărat drepturile străbunilor noștri daci, pământurile țăranului român, care nu au fost aduse sub șeaua calului din Asia”.

Numit director al Institutului Național de Credit Agricol, în 1 aprilie 1937, el s-a dovedit a fi în incompatibilitate cu funcția de avocat. În consecință i-a fost suspendat dreptul de a desfășura activitate avocațială. În 14 noiembrie 1938, a atacat decizia la Baroul Avocaților Timiș, fiind citat de Consiliul Disciplinar în 13 martie 1939. Până la luarea deciziei de către Consiliul Superior de Disciplină, el a continuat să exercite profesia de avocat. În 15 februarie 1940, a depus demisia la amintitul institut de credit. În timpul ocupației germano-ungare, a colaborat cu autoritățile pentru apărarea intereselor etnice. Din anul 1946, a fuzionat cu biroul avocatului Iaroslav Petriuk, în scopul reducerii cheltuielilor.

Prefacerile politice de după cel de-Al Doilea Război Mondial, l-au determinat să solicite intrarea în Colegiul Avocaților din Județul Arad. Potrivit articolului 7 din Legea 3/1948, comisia compusă din Gh. Pălincaș, Răzvan Emil și Mandelshon Leiser au respins solicitarea. Motivul invocat se referea la faptul că „nu avea profesiunea ca principală sursă de existență”[24].

S-a stins din viață în 16 februarie 1949, trupul său fiind înhumat în cavoul familiei de la Radna. Providența Divină l-a ocrotit de privațiunile și

[23] Dan Demșea, *Trei delegați oficiali …*, p. 201.
[24] Emil Arbonie, *op. cit.*, pp. 26-27.

oprobiul regimului comunist de care au avut parte unii din generația făurioare a României Mari. Lor li se cuvine o veșnică amintire, căci au scris cu litere de aur istoria acelor vremuri. Nouă, generațiilor de astăzi, nu ne rămâne decât să le aducem prinosul de recunoștință și să păstrăm cu sfințenie moștenirea lăsată.

BIBLIOGRAFIE

Surse inedite

Complexul Muzeal Arad

Colecția de Istorie: *Fond Crișan*

Fond Muzeu Oraș

Fond Suciu

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Arad

Colecția Registre Stare Civilă:

Oficiul Parohial Ortodox Român Cuvejdia

Presa

Românul (Arad), 1918.

Surse edite

Album sportiv/Sport-Album, 1932-1933, Arad, 1933.

Arbonie, Emil, *Avocați arădeni (1875-1989)*, Arad, „Vasile Goldiș" University Press, 2014.

Bolovan, Ioan, *Primul Război și realitățile demografice din Transilvania. Familie. Moralitate și raporturi de gen*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2015.

Demșea, Dan, „Delegații arădeni la Adunarea Națională de la Alba Iulia. Antecedente biografice ale unor categorii socio-profesionale", în *Ziridava* (Arad), 1993, nr. XVIII.

Idem, „Trei delegați oficiali din județul Arad, la Marea Unire din 1918", în *1918-1998. Aradul și Marea Unire*, Arad, Editura Universității „Vasile Goldiș", 1999.

Glodar, Eugenia, *Asociațiile culturale ale tineretului studios român din monarhia habsburgică. 1860-1918*, Cluj-Napoca, Bibliotheca Musei Napocensis, 1998.

Maniu, Iuliu, *Unirea Ardealului evocată de Iuliu Maniu. Conferință ținută la Radio București în 24 Ianuarie 1934*.

Oarcea, Felicia Aneta, „Episoade din istoria familiei Ispravnic”, în *Banatica* (Reşiţa), 2019, Cluj-Napoca, Editura Mega, nr. 29/2.

Idem, „Fundaţii şcolare şi particulare arădene (1867-1918)”, în *Istoricul Dan Demşea la a 70-a aniversare*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2011.

Popeangă, Vasile, *Aradul, centru politic al luptei naționale din perioada dualismului (1867-1918)*, Timișoara, Editura Facla, 1978.

Roz, Alexandru, *Consiliul Național Român Central și Gărzile Naționale Române din Arad. 1918*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1993.

Idem, *Monografia Colegiului Național „Moise Nicoară” din Arad*, Arad, Editura Fundației „Moise Nicoară”, 2008.

Idem, *Noiembrie 1918. Aradul – capitala Transilvaniei*, Arad, Editura Universității „Vasile Goldiș”, 2002.

Rusu, Dorina N., *Membrii Academiei Române, 1866-1999*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1999.

Șerban, Ioan I., Giurgiu, Dorin, Mircea, Ionela, Josan, Nicolae, *1918 – 85 de ani – 2003. Dicționarul personalităților Unirii*, Alba Iulia, Editura ALTIP, 2003.

O fotografie a lui Ion I. C. Brătianu cu dedicație către Aurel Cosma

A Photo of Ion I. C. Brătianu with Dedication to Aurel Cosma

Sebastian-Dragoș BUNGHEZ
profesor, Colegiul Național „Vasile Goldiș”, Arad
sbunghez@gmail.com

Abstract
In the Aurel Cosma Fund from the Timiș County Service of the National Archives there is a little known photograph with the dedication of Ion I. C. Brătianu. It was given by the Prime Minister of Romania on November 7, 1923 to Aurel Cosma, political leader of the Romanians from Banat, the first Romanian prefect of Timiș-Torontal County, who later became Minister of Public Works, Deputy and Senator. The study intends to clarify the circumstances when Aurel Cosma received the photo, along with a short presentation his life and political career.

Keywords*: photography, prime minister, minister, Aurel Cosma, Banat.*

Fotografia menționată în titlu se află în Fondul Aurel Cosma de la Serviciul Județean Timiș al Arhivelor Naționale. În afară de arhiviștii care au prelucrat fondul, în 6 februarie 2019, când am reperat-o, nu era înregistrat niciun alt cercetător care să fi solicitat dosarul în care se găsește fotografia, astfel încât putem considera că este aproape necunoscută. Pe fața fotografiei, în partea de jos, se găsește dedicația autografă a lui Ion I. C. Brătianu, scrisă cu cerneală neagră: „În amintirea cordialei noastre colaborări 7 nov 1923 Ion I C Bratianu”. Pe dosul ei se află o însemnare cu creionul, făcută probabil de cel ce a donat fotografia la Arhivele Naționale, Serviciul Județean Timiș, Aurel Cosma junior, nepotul lui Aurel Cosma: „Această fotografie a lui Ion I. C. Brătianu, președintele Consiliului de miniștri al României, i-a dat-o în semn de înaltă prețuire lui Dr Aurel Cosma din Timișoara, când fruntașul politic bănățean a funcționat în guvernul prezidat de el ca ministru de lucrări publice în București, – la 7 noiembrie 1923.”[1] Fotografia a fost realizată într-un atelier fotografic din Paris,

[1] Serviciul Județean Timiș al Arhivelor Naționale, *Fond Aurel Cosma*, dosarul nr. 102, f. 1.

cartonul pe care este lipită având inscripționat pe el numele (Eug. Pirou[2]) și sigla, precum și adresa acestuia (5. B^{ard} St Germain). Credem că acest interesant document vizual merită să fie cunoscut și folosit de istorici.

Ceea ce ne-a interesat și am încercat să lămurim a fost contextul în care a fost dăruită fotografia de către Ion I. C. Brătianu lui Aurel Cosma. Personalitatea lui Ion I. C. Brătianu este prea bine cunoscută și studiată, ca să mai insistăm asupra ei[3]. Aurel Cosma este și el cunoscut, dar într-o mult mai mică măsură decât cel ce i-a fost șef. De aceea vom încerca să dăm câteva informații despre această personalitate a Banatului.

Aurel Cosma s-a născut la 13/25 septembrie 1867 la Beregsău Mare, sat situat azi în comuna Săcălaz a județului Timiș, unde tatăl său, Damaschin Cosma, era învățător[4]. Micul Aurel a urmat primele patru clase primare la Topolovățu Mare, unde tatăl său devenise „învățător definitiv" în 1873. Și-a continuat studiile la Timișoara în limba maghiară, pentru a se putea apoi înscrie la Liceul romano-catolic al piariștilor din Timișoara, pe care l-a absolvit în anul 1888. A primit apoi o bursă din partea „Fundației Gojdu", cu ajutorul căreia a putut studia dreptul la Debrețin și la Budapesta[5]. Și-a întrerupt studiile în anii 1890-1891 pentru a-și efectua serviciul militar în garnizoanele de la Timișoara și Sibiu. La Sibiu a cunoscut-o pe Lucia Cosma, fiica fruntașului român Partenie Cosma, deputat în Dieta Ungariei și director general al Băncii „Albina". După terminarea studiilor universitare în 1893, Aurel Cosma a reușit să obțină și titlul de doctor în drept în 1894. În același an s-a căsătorit cu Lucia Cosma și s-a stabilit la Timișoara, unde a activat inițial ca stagiar în birourile avocaților Pavel Rotariu și Emanuil Ungurianu[6]. În 1896 a reușit să treacă examenul de censură (avocatură) și a devenit avocat la Timișoara[7]. A devenit membru al Partidului Național Român și a fost chiar ales în 1902 în

---

[2] Eugène Pirou a fost un important fotograf francez de la cumpăna secolelor XIX-XX, un pionier al cinematografiei și unul dintre primii autori de filme erotice, care deținea mai multe studiouri foto la Paris. https://www.victorian-cinema.net/pirou.

[3] Se pot consulta, de exemplu, Anastasie Iordache, *Ion I. C. Brătianu, un corifeu al democraţiei şi al liberalismului românesc*, București, Editura Albatros, 2007, Ioan Scurtu, *Ion I. C. Brătianu*, București, Editura Museion, 1992, Ion Novăcescu, *Ion I. C. Brătianu şi opţiunea occidentală a României*, Cluj-Napoca, Editura Mesagerul, 1996.

[4] Aurel Cosma jr., *Memorii*, Timișoara, Editura Mirton, 2010, p. 41.

[5] Ioan Munteanu, „Dr. Aurel Cosma – primul prefect român al județului Timiș", în *Apulum* (Alba Iulia), 1989, vol. XXV, pp. 521-522.

[6] Vasile Dudaș, *Aurel Cosma (1867-1931)*, Timișoara, Editura Mirton, 1998, p. 27.

[7] Lazăr Gruneanțu, *Avocații Baroului Timiș: 1875-2015. Lexicon*, Timișoara, Editura Artpress, 2017, p. 109.

conducerea organizației PNR din comitatul Timiș[8]. A militat pentru renunțarea la tactica oficială, pasivistă și trecerea la tactica activistă și a susținut această poziție la Conferința națională a PNR de la Sibiu din 10 ianuarie 1905, la care a și fost ales membru al Comitetului Executiv al PNR. A candidat la alegerile parlamentare din 1905 și 1906, dar deși a fost puternic susținut de românii din circumscripțiile Ocna Sibiului și Făget, unde și-a prezentat succesiv candidatura, manevrele ilegale ale autorităților ungare au făcut să nu fie ales[9].

În anii următori a continuat să activeze în PNR, printre acțiunile sale remarcându-se organizarea unei adunări de protest la Timișoara împotriva proiectului legii școlare Apponyi, la 9 aprilie 1907[10], și încercarea eșuată de a aplana conflictul dintre conducerea PNR și gruparea „tinerilor oțeliți" de la ziarul „Tribuna" din Arad, din care făcea parte și cumnatul său, Octavian Goga[11].

În timpul Primului Război Mondial Aurel Cosma, deși avea aproape 50 de ani, a fost și el mobilizat și în 1916 a primit funcția de comandant al lagărului de prizonieri din Timișoara, apoi a fost trimis în garnizoana de la Cracovia. De la sfârșitul anului 1917 a fost repus în funcția de comandant al aceluiași lagăr de prizonieri[12].

La 31 octombrie 1918, în condițiile destrămării monarhiei dualiste, a avut loc o adunare a ofițerilor din garnizoana Timișoara, în cadrul căreia aceștia au fost anunțați că au libertatea de a-și constitui consilii militare naționale. Aurel Cosma a luat inițiativa formării Consiliului Militar Național Român. Rememorând adunarea în care încercase să-i convingă pe cei prezenți să susțină înființarea Republicii Banat, dr. Otto Roth relata într-un interviu acordat ziarului „Temesvarer Zeitung" pe 25 septembrie 1927: „Dl. dr. Aurel Cosma, evident că a așezat idealul cel mai înalt al fiecărui om politic român: România Mare. Și a făcut-o evident aceasta, într-un timp, într-un loc și într-un mod foarte riscant. Eu m-am jucat cu viața mea, proclamând republica în conferința aceea a ofițerilor din 31 octombrie 1918 și numai după consumarea faptei, mi-am dat seama că atunci, din cei 700 de ofițeri prezenți nu s-a găsit nici unul, care să fi tras sabia fie pentru Habsburgi, fie pentru contele Tisza. Dar tot așa puteau să-l taie bucăți acolo și pe Cosma, deoarece el a fost singurul, care sărind pe tribuna scenei din sala casinoului militar în sala îmbibată de o atmosferă pătimașă a tunat:

[8] Vasile Dudaș, *op. cit.*, p. 35.
[9] Ioan Munteanu, *op. cit.*, pp. 525-527.
[10] Vasile Dudaș, *op. cit.*, pp. 48-49.
[11] Ioan Munteanu, *op. cit.*, p. 528.
[12] Vasile Dudaș, *op. cit.*, pp. 53-54.

Români, după mine! Trăiască Sfatul Național Român!”. Consiliul astfel format l-a ales drept președinte pe Aurel Cosma și a declarat că se atașează „cu credință neschimbată” Marelui Sfat Național Român[13]. Foarte probabil, ofițerii români nu aflaseră încă despre constituirea Consiliului Național Român care avusese loc la Budapesta, în noaptea de 30/31 octombrie 1918, dar instinctul lor politic i-a făcut să-și dea seama că un astfel de act se produsese ori urma să se producă.

Aurel Cosma s-a opus proclamării Republicii bănățene și a militat constant pentru Unirea Banatului cu România. A luat parte, ca delegat al românilor bănățeni, la tratativele româno-ungare de la Arad, din zilele de 13-14 noiembrie 1918, unde a exprimat aceeași poziție. După decizia de convocare a Adunării de la Alba Iulia, Aurel Cosma a fost ales delegat al cercului electoral Becicherecul Mic[14]. La Alba Iulia Aurel Cosma a participat la întrunirea preliminară din 30 noiembrie, în cadrul căreia s-a decis ca în proiectul final al Rezoluției să se prevadă Unirea cu România fără vreo condiție, urmând ca autonomia teritoriilor ce aveau să se unească să fie una provizorie, până la întrunirea Adunării Constituante[15]. În aceeași zi a avut loc la hotelul „Hungaria” din Alba Iulia o adunare a delegaților bănățeni, care a fost prezidată de Aurel Cosma și a decretat alipirea necondiționată a întregului Banat la România, până la Mureș, Tisa și Dunăre[16].

După adoptarea Rezoluției de Unire din 1 decembrie, a doua zi a fost aleasă componența Marelui Sfat Național și a Consiliului Dirigent, care aveau să conducă provizoriu teritoriile unite cu România. Aurel Cosma a fost ales membru al Marelui Sfat Național[17]. S-a reîntors apoi la Timișoara, unde a continuat să militeze pentru Unirea întregului Banat cu România. În pofida strădaniilor românilor bănățeni de a menține integritatea Banatului în cuprinsul României, la 21 iunie 1919 Consiliul puterilor aliate de la Paris a decis împărțirea acestuia[18]. Urma ca în partea din Banat rămasă în componența României să se instaleze administrația românească, iar trupele sârbe, care din noiembrie 1918 ocupau aproape tot Banatul, să se retragă. În acest context Consiliul Dirigent l-a numit pe Aurel Cosma prefect al județului Timiș-Torontal la data de 25 iulie 1919. Aurel Cosma și-a preluat

---

[13] Lazăr Gruneanțu, Mirel Ionescu, *Contribuția avocaților din Transilvania și Banat la Marea Unire*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2018, pp. 104-105.
[14] Ioan Munteanu, *op. cit.*, pp. 530-531.
[15] Vasile Dudaș, *op. cit.*, p. 64.
[16] *Ibidem*, p. 65.
[17] Ioan Munteanu, *op. cit.*, p. 531.
[18] Vasile Dudaș, *op. cit.*, p. 69.

funcția la data de 28 iulie 1919, după retragerea trupelor sârbe din oraș[19]. În calitate de prefect, Aurel Cosma a întâmpinat la 2 august la gara din Timișoara o unitate de 480 de jandarmi români, iar la 3 august în Piața numită de atunci a Unirii o unitate militară română condusă de colonelul Virgil Economu[20]. A continuat apoi să își îndeplinească atribuțiile de prefect până la sfârșitul lui aprilie 1920, timp în care, printre altele, a făcut demersuri pentru înființarea unei școli politehnice la Timișoara[21]. Analizând activitatea sa ca prefect, Cornel Grofșorean scria în 1932 că Aurel Cosma a reușit „să faciliteze organizarea administrației române, fără zguduiri, fără brutalități și violențe, operând exclusiv cu metodă și sistem urban civilizat”[22].

Schimbarea lui Aurel Cosma din funcția de prefect a fost determinată de înlocuirea guvernului Alexandru Vaida-Voevod cu cel condus de Alexandru Averescu, în martie 1920. Deși cumnatul său, Octavian Goga, membru în guvernul Averescu, a intervenit pentru ca Aurel Cosma să fie menținut în funcția de prefect, acesta a refuzat confirmarea în funcție și, în conformitate cu solicitarea Partidului Național Român, al cărui membru era, a demisionat în aprilie 1920[23].

Dar la doar șase luni după ce s-a manifestat ca soldat credincios al PNR, în octombrie 1920 Aurel Cosma a pus bazele organizației județene Timiș-Torontal a PNL. Inițial, la 15 iunie 1920, organizația județeană a PNR, convocată de Aurel Cosma, somase conducerea partidului să înceapă tratative pentru fuziunea cu PNL. Iuliu Maniu a refuzat cererea și atunci Aurel Cosma a luat decizia de a trece în PNL. Motivele acestei decizii sunt dificil de explicat. Aurel Cosma a susținut că obiectivul său prin această mișcare a fost consolidarea României Mari[24]. Foștii săi colegi de partid și chiar unii ziariști independenți l-au acuzat că s-a lăsat cumpărat de liberali, care pentru a-și recruta partizani îi momeau cu ajutorul băncilor controlate de ei. Iar Aurel Cosma devenise și el delegat al consiliului de administrație în direcțiunea băncii „Timișeana”[25]. E posibil ca întâlnirile pe care le-a avut cu Ion I. C. Brătianu, în 1906 la Florica și pe 3 august 1919 chiar la Timișoara, să-l fi influențat pe Aurel Cosma să se îndrepte spre PNL. Iar un rol e posibil să îl fi jucat și nemulțumirile sale față de conducerea PNR, care

[19] Ioan Munteanu, *op. cit.*, p. 531.
[20] Vasile Dudaș, *op. cit.*, pp. 76-77.
[21] *Ibidem*, p. 82.
[22] *Ibidem*, p. 84.
[23] *Ibidem*, p. 83.
[24] *Ibidem*, pp. 87-88.
[25] *Ibidem*, p. 90.

nu îl cooptase și pe el în Consiliul Dirigent și, prin Alexandru Vaida-Voevod, renunțase prea ușor la Conferința de pace la solicitarea menținerii integrității Banatului[26]. Oricum ar fi, în perioada următoare Aurel Cosma a acționat pentru consolidarea organizației județene PNL din județul Timiș-Torontal și a luat parte la toate acțiunile politice importante ale liberalilor. Drept urmare, la 24 ianuarie 1922, la câteva zile după constituirea guvernului condus de Ion I. C. Brătianu, Aurel Cosma a fost numit ministru al lucrărilor publice[27]. Nicolae Iorga considera că această numire s-a făcut pentru ca „mediocrul Cosma" să-i aducă pe „Bănățeni" alături de liberali[28]. Dar în calitate de ministru, Aurel Cosma s-a remarcat prin reducerea aparatului funcționăresc excesiv de încărcat al ministerului și, prin urmare, a fondului de salarii, prin deferirea către justiție a 39 de funcționari ai ministerului acuzați de furt sau corupție, prin repararea sau construirea unor sectoare de căi ferate etc.[29].

Totuși, la 30 octombrie 1923 Aurel Cosma avea să fie înlocuit din funcția de ministru al domeniilor publice, cu prilejul unei remanieri a guvernului[30]. Remanierea fusese cauzată de rivalitatea dintre doi fruntași ai PNL, Vintilă Brătianu, care era adeptul promovării capitalului național, și Alexandru Constantinescu, promotor al investițiilor de capital străin, fără de care credea imposibilă refacerea economiei. Lupta a fost câștigată de Vintilă Brătianu și, ca urmare, guvernul a fost remaniat în sensul dorit de acesta[31]. Înlocuirea pare să-l fi afectat pe Aurel Cosma, după cum scrie Nicolae Iorga în memoriile sale[32].Acestea sunt împrejurările în care prim-ministrul Ion I. C. Brătianu i-a dăruit lui Aurel Cosma fotografia cu dedicație pe care am găsit-o la arhivele din Timișoara. Probabil că darul a fost făcut tocmai pentru a-i alina nemulțumirea.

După ieșirea din guvern Aurel Cosma a continuat să activeze în politică. Era încă deputat (fusese ales în martie 1922 în circumscripția Timișoara[33])și și-a dus mandatul la capăt. Avea să mai fie ales deputat în

---

[26] *Ibidem*.
[27] Ion Mamina, Ioan Scurtu, *Guverne și guvernanți (1916-1938)*, București, Editura Silex, 1996, p. 43.
[28] Nicolae Iorga, *România contemporană de la 1904 la 1930. Supt trei regi. Istorie a unei lupte pentru un ideal moral și național*, București, 1932, p. 384.
[29] Vasile Dudaș, *op. cit.*, pp. 94-95.
[30] Ion Mamina, Ioan Scurtu, *op. cit.*, loc. cit.
[31] M. Rusenescu, I. Saizu, *Viața politică în România 1922-1928*, București, Editura politică, 1979, pp. 155-156.
[32] Nicolae Iorga, *Memorii (Încoronarea și boala regelui)*, vol. IV, București, Editura „Națională" S. Ciornei, f.a., p. 106.
[33] Vasile Dudaș, *op. cit.*, p. 94.

iulie 1927, alături de nepotul său de frate, Aurel Cosma junior[34], iar în iunie 1931 a devenit senator[35].

Pe lângă activitatea politică, Aurel Cosma a desfășurat după 1918 și o importantă activitate culturală și caritabilă. A donat un milion de lei Academiei Române, a acordat diverse ajutoare financiare unor societăți culturale, a sprijinit construcția a peste 300 de școli noi în regiunea de sud-vest a țării, a înființat zeci de cămine culturale, reuniuni corale și internate pentru copiii săraci etc.[36].

Deși avea doar 64 de ani neîmpliniți, Aurel Cosma a murit la 31 iulie 1931, în urma unei crize cardiace[37].

Fără a fi un personaj de prim-plan al politicii românești, Aurel Cosma a jucat un rol important în procesul de Unire a Banatului cu România, iar figura sa merită să fie mai bine cercetată și pusă în valoare. Este ceea ce am încercat să facem prin acest articol și publicarea fotografiei ce i-a fost dăruită de Ion I. C. Brătianu.

BIBLIOGRAFIE

Cosma jr., Aurel, *Memorii*, Timișoara, Editura Mirton, 2010.

Dudaș, Vasile, *Aurel Cosma (1867-1931)*, Timișoara, Editura Mirton, 1998.

Gruneanțu, Lazăr, *Avocații Baroului Timiș: 1875-2015. Lexicon*, Timișoara, Editura Artpress, 2017.

Idem, Ionescu, Mirel, *Contribuția avocaților din Transilvania și Banat la Marea Unire*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2018.

Iordache, Anastasie, *Ion I. C. Brătianu, un corifeu al democraţiei şi al liberalismului românesc*, București, Editura Albatros, 2007.

Iorga, Nicolae, *Memorii (Încoronarea și boala regelui)*, vol. IV, București, Editura „Națională" S. Ciornei, f.a.

Idem, *România contemporană de la 1904 la 1930. Supt trei regi. Istorie a unei lupte pentru un ideal moral și național*, București, 1932.

Mamina, Ion, Scurtu, Ioan, *Guverne și guvernanți (1916-1938)*, București, Editura Silex, 1996.

Munteanu, Ioan, „Dr. Aurel Cosma – primul prefect român al județului Timiș", în *Apulum* (Alba Iulia), 1989, vol. XXV, pp. 521-533.

[34] *Ibidem*, p. 101.
[35] *Ibidem*, p. 103.
[36] Ioan Munteanu, *op. cit.*, p. 532.
[37] Vasile Dudaș, *op. cit.*, p. 104.

Novăcescu, Ion, *Ion I. C. Brătianu şi opţiunea occidentală a României*, Cluj-Napoca, Editura Mesagerul, 1996.

Rusenescu, M., Saizu, I., *Viața politică în România 1922-1928*, București, Editura Politică, 1979.

Scurtu, Ioan, *Ion I. C. Brătianu*, București, Editura Museion, 1992.

Serviciul Județean Timiș al Arhivelor Naționale, *Fond Aurel Cosma*, dosarul nr. 102.

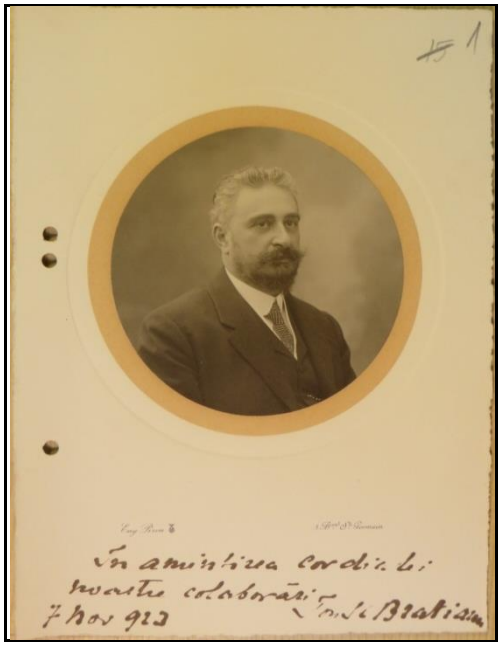

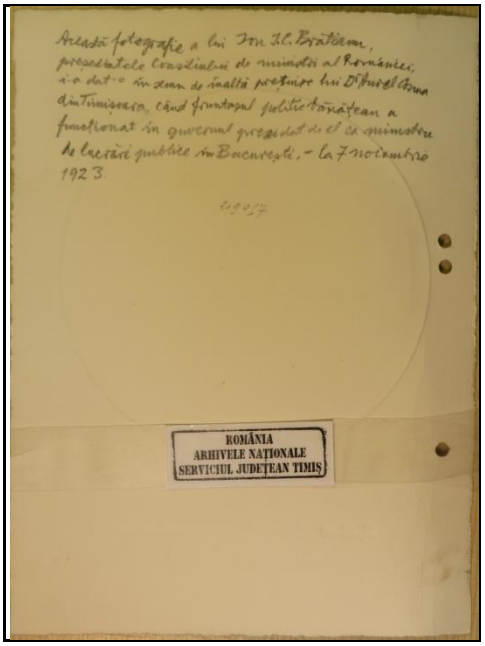

Redactorii-responsabili ai săptămânalului „*Biserica şi Şcoala”* în perioada interbelică

The Editors-in-Chief of the Weekly ‘The Church and the School’ in the Interwar Period

Mădălin Ioan MICU
Universitatea „Aurel Vlaicu” Arad
Facultatea de Teologie „Ilarion V. Felea”

Abstract
In the interwar period and until the cessation of the Arad journal, the editors responsible for the weekly ‘The Church and the School’ were: Teodor Botiş (1917-1921), Simeon Stana (1922-1936), Gheorghe Ciuhandu (1937-1939), Ilarion V. Felea (1939 -1946), Demian Tudor (1946-1947) and Petru Deheleanu (1948). During the period when Ilarion V. Felea and Demian Tudor had problems and ended up in jail, they were replaced at the editorial office of the Arad weekly by the priest Viorel Mihuţ.

Keywords*: orthodox press, editors, interwar period, Orthodox Church, Bishopric of Arad.*

În perioada interbelică şi până la sistarea revistei arădene, redactorii responsabili ai săptămânalului *Biserica şi Şcoala* au fost: Teodor Botiș (1917-1921), Simeon Stana (1922-1936), Gheorghe Ciuhandu (1937-1939), Ilarion V. Felea (1939-1946), Demian Tudor (1946-1947) și Petru Deheleanu (1948). În perioada în care Ilarion V. Felea şi Demian Tudor au avut probleme şi au ajuns după gratii, au fost înlocuiţi la redacţia săptămânalului arădean de către colegul lor preotul Viorel Mihuţ.

Teodor Botiş

Teodor Botiş[1] s-a născut în data de 17 noiembrie 1873 în Valea Neagră (Bihor), trecând la cele veşnice în 14 august 1940 la Arad, fiind înmormântat în cimitirul „Eternitatea”.

[1] Anton Ilica, *Istoricul Preparandiei de la Arad. De la Şcoala Regească Preparandială Gr. Neunită a Naţiunei Române la Liceul Pedagogic „Dimitrie Ţichindeal” Arad*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărţii de Ştiinţă, 2012, pp. 154-155.

A absolvit Liceul din Sibiu (1894), fiind admis apoi la Institutul Teologic din Arad. A fost profesor-meditator al familiei Mocioni[2] căreia îi dedică o monografie în anul 1939. În anul 1900, obţine doctoratul în teologie la Universitatea din Cernăuţi, iar începând cu anul 1901 devine profesor al Institutului Pedagogic-Teologic din Arad. Începând cu anul 1918, când Roman Ciorogariu pleacă la Oradea, Teodor Botiş ocupă funcţia de director. În 1922, a publicat monografia Şcolii Normale (preparandiei) şi a Institutului Teologic din Arad[3]. A redactat Anuarele şcolii în perioada 1919-1927. Va fi primul preşedinte al Asociaţiei Profesorilor secundari din Arad şi membru fondator al Reuniunii învăţătorilor.

La Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, Teodor Botiş va reprezenta Episcopia Ortodoxă a Aradului şi revista „Biserica şi şcoala”.

Teodor Botiş a redactat *Calendarul Diecezan* în anii 1905-1919 şi 1921-1923, dar şi oficiosul *Biserica şi Şcoala*, în perioada 1917-1921[4].

Nr. 35, din 25 august 1940 al săptămânalului *Biserica şi Şcoala* este rezervat comemorării unuia dintre cei mai iubiţi profesori şi redactori din Arad – pr. prof. dr. Teodor Botiş, cu prilejul trecerii sale la cele veşnice. În cuvântarea rostită la înmormântarea preotului şi profesorului Teodor Botiş, episcopul Andrei Magieru a rostit următoarele cuvinte: „S-a stins încet, ca o lumânare ce se consumă, iconom-stavroforul Dr. Teodor Botiş, care a fost timp de 38 de ani profesor, apoi şi director la Institutul teologic-pedagogic, iar mai în urmă la Academia teologică din Arad. Purtându-şi crucea cu resemnare creştinească, fără răsvrătire, şi-a dat sufletul în mâna Creatorului în noaptea de 13 spre 14 August. Care este imaginea de sinteză a vieţii lui Teodor Botiş? Este blândeţea, acest dar dumnezeesc de a-ţi şti păstra

[2] Teodor Botiş, *Monografia familiei Mocioni*, Bucureşti, Fundaţia pentru literatură şi artă „Regele Carol II”, 1939.
[3] Teodor Botiş, *Istoria Şcolii Normale şi a Institutului Teologic Ortodox Român din Arad*, Arad, Editura Consistoriului, 1922.
[4] *Ibidem*, pp. 648-649.

totdeauna echilibrul sufletesc şi a nu te lăsa niciodată pradă văpaei năpraznice ce porneşte dinlăuntru şi revărsându-se în afară mătură ca uraganul, toate în calea sa, dar în acelaş timp consumă şi pe cel stăpânit de această putere năvalnică. Lin să-i fie somnul, dulce odihna, şi bogată răsplata în faţa Dreptului Judecător”[5].

Simion Stana

Preotul şi protopopul Simion Stana a condus redacţia săptămânalului *Biserica şi Şcoala* în perioada 1922-1936.

În anul 1931 este ridicat la demnitatea de protopop, ca răsplată a muncii sale asidue de la amvon şi ca redactor al oficiosului eparhial, *Biserica şi Şcoala*. „Prea Sfinția Sa Episcopul Aradului Dr. Grigorie Gh. Comșa, este un om adânc şi un cunoscător şi prețuitor al celor cu cari munceşte împreună. De data aceasta privirea blândă a P. S. Sale, s-a oprit asupra părintelui Simion Stana asesor·cassar la Episcopie şi redactor la revista «Biserica şi Şcoala» pe care l-a ridicat în 10 Iunie a. c. la demnitatea de protopop. Această avansare a stârnit o bucurie sinceră în sufletele celor ce-l cunosc pe noul protopop. Însă deosebit de semnificativă este distincţia părintelui Stana pentru preoţimea noastră, din rândurile căreia s-a ridicat prin muncă şi zel neobosit. Preoţii văd printr-un exemplu eclatant, cum se răsplătește sârguința şi vredniciile unui preot bun. Avansarea îl prinde pe noul protopop chiar la 20 de ani de serviciu. După o trudă pilduitoare de 10 ani, făcută în două parohii, modestul preot S. Stana, este chemat în anul 1920 de fericitul Episcop I. Papp, la centrul eparhiei, unde i se încredințează postul împreunat cu cea mai grea răspundere de cassar eparhial. În anul 1921 Sinodul eparhial îl ridică la rangul de asesor consistorial, iar la sfârșitul acestui an, Consiliul eparhial îi încredințează redactarea organului «Biserica şi Şcoala». … Se cuvine deci ca, cu prilejul avansării părintelui Stana întru protopop, să ne asociem şi noi preoţii la ceata stimătorilor săi, dorindu-i izbândă deplină la munca viitoare, îndreptată spre mărirea lui Dumnezeu şi apărarea sfintei noastre Biserici.”[6] Aceste cuvinte măgulitoare la adresa redactorului-responsabil Simion Stana sunt semnate de către protopopul Ştefan R. Lungu.

„Părintele Simeon Stana, Ni-a cerut, ca pe data de 1 Ianuarie 1937 să-l absolvăm dela redactarea organului eparhial «Biserica şt Şcoala». L-am absolvat, aducându-I mulţumiri pentru osteneala şi zelul cu care a redactat foaia timp de 15 ani încheiaţi.” Astfel explică episcopul Andrei Magieru

[5] *Biserica şi Şcoala* (Arad), anul LXIV, 25 august 1940, nr. 35, p. 1.
[6] *Biserica şi Şcoala* (Arad), anul LV, 12 iulie 1931, nr. 27-28, p. 7.

într-o scrisoare-circulară adresată lui Gheorghe Ciuhandu, cel care va prelua „ştafeta" redactării în continuare a oficiosului eparhial.

Gheorghe Ciuhandu

Gheorghe Ciuhandu sa născut la data de 23 aprilie 1875 din părinţii preot Pavel Ciuhandu şi Maria, fiind primul născut din cei 9 copii ai familiei. Şcoala primară a urmat-o în satul natal, apoi la Beiuş, după care urmează şi cursurile Gimnaziului greco-catolic din Beiuş. În anul 1893 se înscrie la Institutul Teologic din Arad şi finalizează cursurile în anul 1896[7].

În anul 1897 se prezintă la examenul de calificare preoţească unde obţine calificativ pentru „parohiile din clasa primă". Din anul 1898 până în 1900 este învăţător la Căbeşti apoi la Şiria. Primeşte o bursă în valoare de 1000 de coroane, oferită de episcopul Iosif Goldiş, pentru a urma studii superioare la Facultatea de Teologie a Universităţii din Cernăuţi, după care urma să fie numit profesor la Institutul pedagogic-teologic din Arad. Primeşte diploma de licenţă în teologie în anul 1902.

Reîntors la Arad, Gheorghe Ciuhandu este numit doar profesor suplinitor la Institutul Pedagogic-Teologic din Arad la catedra de Istorie Bisericească şi Catehetică. Din cauza problemelor materiale, demisionează de la institut în luna septembrie 1903. În perioada 1904-1905 obţine diploma de doctor în teologie la Facultatea de Teologie a Universităţii din Cernăuţi. La numai 10 zile de la obţinerea diplomei este numit de episcopul Ioan I. Papp pentru funcţia de referent şcolar la Arad. Se căsătoreşte cu Octavia Popovici-Desseanu în anul 1907, în 1908 este hirotonit diacon, iar în 1910 este hirotonit preot[8].

---

[7] Pavel Vesa, *Protopop dr. Gheorghe Ciuhandu (1875-1947)*, Arad, Editura Arhiepiscopiei Aradului, 2011, pp. 13-27.

[8] Idem, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2008, pp. 304-311.

Gheorghe Ciuhandu preia postul de redactor al periodicului *Biserica şi Şcoala* la începutul anului 1937, fiind redactor timp de doi ani şi jumătate, urmând să preia locul lui Simion Stana care a fost redactorul periodicul timp de 15 ani[9].

Noul redactor dorea o schimbare de imagine a săptămânalului, dorind să colaboreze cu cei mai capabili clerici, învăţători şi alţi intelectuali de pe raza Episcopiei Aradului: „Nu ne gândim aci numai la intelectualitatea noastră „clericală" (în sensul bun al cuvântului) dintre Cucernicii Profesori de Academie teologică şl de la alte catedre, pe cari ni-i considerăm ca ataşaţi prin misiunea lor, prin „profesiunea" lor, – ci cuprindem în categoria colaboratorilor şi pe acei mulţi preoţi, de la sate chiar, care au şcoală şi carte suficientă, dar le lipseşte îndeletnicirea scrisului, – îndeletnicire pe care sunt datori să încerce a şi-o forma şi desăvârşi, pentru că şi prin condeiele lor să între în aceea împreună slujire, curată şi statornică ce o datorim neamului, nu numai prin lucrări harice şi administrative, ci şi prin condeiu şi prin cuvântul tipărit."[10]. Totodată, dorea o colaborare și cu tinerii, pentru a da „o formulă şi un senz şi o rodnicie în slujba gândurilor afişate ia programul ei": „În această împreună-slujire, în care nădăjduim să ne întâlnim cu iubiţi foşti elevi de la Şcoala teologică de acum trei decenii şi ca preţuiţi colaboratori de azi din viaţa administrativă şi de propagandă în eparhie. – ne dorim un rol modest numai: nu de stăpân în casa redacţională, ci de frate mai bătrân între cei tineri şi ca întâi-datornic slujitor şi străduitor cu răspundere morală pentru realizarea luminosului gând exprimat de Arhiereul nostru."[11]. La îndemnurile redactorului, au apărut tineri colaboratori: Tudor Demian, Gheorghe Lupșa, Simeon Șiclovan, Caius Turicu etc.[12].

Gheorghe Ciuhandu a colaborat cu studii şi articole în periodicul *Biserica și Școala* încă din anul 1902. Primul articol este o recenzie a „Istoriei bisericești universale" a lui Eusevie Popovici profesor la Facultatea de Teologie din Cernăuți[13].

„Pentru vieaţa bisericească şi culturală a eparhiei Aradului, ca şi pentru cea a întregii Biserici transilvănene, Părintele Dr. Gheorghe Ciuhandu a fost, în acest răstimp, îndrumătorul şi animatorul lor de seamă şi în același timp, sfetnicul luminat ai tuturor ierarhilor care s-au succedat pe scaunul vlădicesc ai acestei de Dumnezeu păzite eparhii. A ilustrat

[9] *Biserica şi Şcoala* (Arad), anul LXI, nr. 1, 3 ianuarie 1937, p. 1.
[10] *Biserica şi Şcoala* (Arad), anul LXI, nr. 1, 3 ianuarie 1937, p. 2.
[11] *Biserica şi Şcoala* (Arad), anul LXI, nr. 1, 3 ianuarie 1937, p. 2.
[12] Pavel Vesa, „Contextul politic, bisericesc și cultural al apariției revistei Biserica și Școala și evoluția ei", în *Teologia* (Arad), anul I, 1997, nr. 3-4, p. 35.
[13] *Biserica şi Şcoala* (Arad), anul XXVI, nr. 4, 27 ianuarie / 9 februarie 1902, p. 7.

deopotrivă resortul şcolar şi cultural al Consiliului nostru eparhial şi a dirijat, cu o deosebită prestanţă, toată strădania spre mai bine a preoţimii ortodoxe de dincoace de munţi”[14].

Ilarion V. Felea

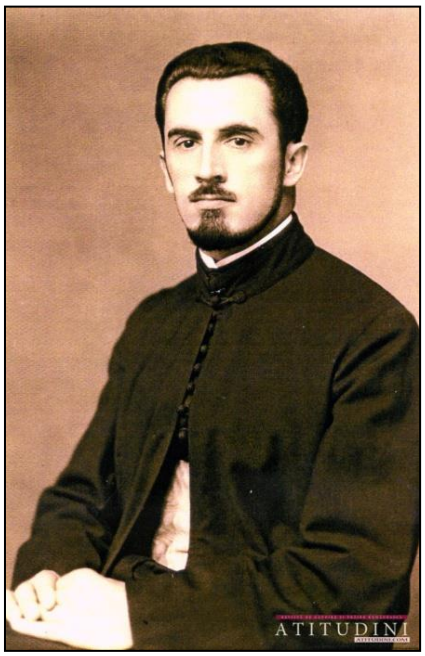

Pentru meritele sale teologico-culturale, părintele Ilarion V. Felea a devenit patron spiritual al Facultăţii de Teologie Ortodoxă din cadrul Universităţii „Aurel Vlaicu” din Arad[15].

În anul 2012 a văzut lumina tiparului jurnalul personal al preotului, profesorului şi martirului Ilarion V. Felea, în care se realizează o reconstituie a activităţii de zi cu zi al marelui teolog arădean[16].

Ilarion V. Felea s-a născut în comuna Valea-Bradului (Hunedoara), în 21 martie 1903[17]. După şcoala primară din satul natal, a urmat Gimnaziul din Brad (1918), Liceul „Andrei Şaguna” din Braşov, Liceul „Moise Nicoară” din Arad, unde a obţinut bacalaureatul. În perioada 1922-1926 a urmat cursurile la Academia Teologică din Sibiu, apoi Facultatea de Litere şi Filosofie din Cluj (1927-1929) şi Facultatea de Teologie din Bucureşti, unde a obţinut licenţa (1932), apoi doctoratul (1939). Începând cu anul 1927 Ilarion V. Felea a fost profesor-suplinitor la Liceul „Avram Iancu” din Brad. La 26 iulie 1927, a fost hirotonit preot în capela Reşedinţei mitropolitane din Sibiu. A ajuns preot în satul natal, unde a slujit vreme de 3 ani. La 31 august

---

[14] *Biserica şi Şcoala* (Arad), anul LXX, nr. 30, 21 iulie 1946, p. 2.

[15] Detalii vezi la Cristinel Ioja, „Preotul Profesor Ilarion V. Felea şi publicaţia eparhială «Biserica şi Şcoala»”, în *„Biserica şi Şcoala” – 140 de ani de istorie şi cultură ecleziastică la Arad*, coord. Cristinel Ioja, Lucian Farcaşiu, Caius Cuţaru, Arad, Editura Arhiepiscopiei Aradului, 2017, pp. 92-109.

[16] *Ilarion V. Felea, Opera vieţii mele. Ziuar personal*, ediţie îngrijită, note şi studii de Cristinel Ioja, Ioan Tulcan, Pavel Vesa, Nicolae Marcu, Filip Albu, Arad, Editura Universităţii „Aurel Vlaicu” Arad, 2012, 377 pag.

[17] https://www.fericiticeiprigoniti.net/ilarion-felea (accesare 02.04.2021); https://ziarullumina.ro/societate/historica/preotul-martir-ilarion-v-felea-sub-persecutia-comunista-125434.html (accesare 02.04.2021).

1930 a fost ales preot pentru Parohia Arad-Şega, unde a construit o biserică de zid, iniţiind şi constituirea parohiei Arad-Bujac. În 1937 este suplinitor la Catedra de „Dogmatică" a Academiei Teologice din Cluj, după care, în 1938, este numit profesor titular de „Dogmatică, Apologetică şi Mistică" la Academia Teologică din Arad, predând şi „Morală şi Omiletică". De la 1 iunie 1939, Ilarion V. Felea devine preot la Parohia Arad-Centru. Alături de misiunea pastorală şi cea de profesor, este însărcinat şi cu misiunea publicistică, în calitate de redactor responsabil al foii eparhiale *Biserica şi Şcoala*. Din iniţiativa sa au apărut primele numere ale suplimentului *Calea Mântuirii*.

A fost redactor la *Biserica şi Şcoala* din 1939 până în 1945, însă Ilarion V. Felea a colaborat cu numeroase articole, predici şi studii cu mult înainte. Primul număr al periodicului *Biserica şi Şcoala*, avându-l redactor pe Ilarion V. Felea apare la data de 4 iunie 1939[18].

În anii de după cel de-al Doilea Război Mondial Ilarion V. Felea este suspectat de o posibilă activitate legionară, drept urmare în noaptea de 7 / 8 martie 1945 este arestat de Siguranţa din Arad, iar la 30 martie este internat în lagărul de la Caracal. Timp de peste 15 ani, până la mutarea sa la Domnul, Ilarion V. Felea a petrecut mai multe perioade în închisorile comuniste. A trecut la cele veşnice în chip martiric, la închisoarea comunistă de la Aiud, în 18 septembrie 1961[19].

„Profesorul Ilarion V. Felea este una dintre imaginile luminoase ale teologiei și ale Bisericii Ortodoxe Române din prima jumătate a secolului trecut, care au lăsat urme profunde în conștiința contemporanilor săi, precum și a posterității sale. Această personalitate teologică convingătoare făcea parte dintr-o pleiadă de teologi ortodocși români animați de idealuri înalte despre Biserică și poporul român, deoarece ei simțeau o mare responsabilitate profundă în conștiința lor pentru societatea românească în masă. De aceea, slujirea lor preoțească, teologică și socială a fost atât de complexă, profundă și cu multiple implicații nu numai în viața Bisericii, ci și în societate."[20]

---

[18] *Biserica şi Şcoala*(Arad), anul LXIII, nr. 23, 4 iunie 1939, p. 1.

[19] Pavel Vesa, *Clerici ortodocşi arădeni şi hunedoreni deţinuţi politici (1945-1989)*, Deva, Editura Episcopiei Devei şi Hunedoarei, 2014.

[20] Ioan Tulcan, „The Confessional Dimension of thePriestly and Didactic Ministry of Rev. Prof. Dr. Ilarion V. Felea Reflected in His «Ziuarul personal» (Personal Diary) (1927-1956)", în *Teologia* (Arad), vol. 73, nr. 4/2017, p. 36.

Demian Tudor

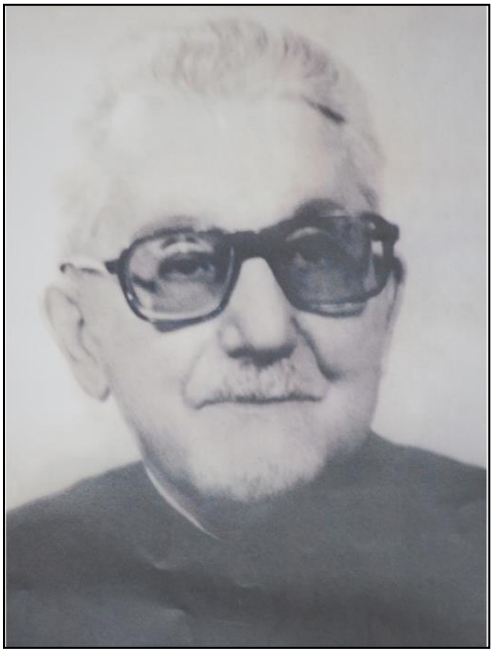

Preotul arădean Demian Tudor[21] a avut o bogată activitate atât la amvon, cât şi pe tărâm cultural.

S-a născut la 9 aprilie 1912 în familia crâsnicului Tudor Demian din Micălaca, tatăl său fiind invalid de război. Cu toate greutăţile materiale, tânărul Demian a fost un elev şi un student eminent. După şcoala primară din Micălaca, a urmat ca bursier Liceul teoretic „Moise Nicoară" (1923-1930) şi Academia Teologică (1930-1934) din Arad. Ulterior, şi-a echivalat studiile la Facultatea de Teologie din Bucureşti (1934-1937), totodată urmând Seminarul pedagogic universitar. Revenit la Arad, episcopul Andrei Magieru îl numeşte pe Demian Tudor prefect de studii, apoi secretar al Academiei Teologice (1938-1939), apoi suplinitor la Catedra de „Patrologie". La 26 septembrie 1939 este hirotonit preot, de la 1 octombrie fiind numit administrator la Parohia Arad-Şega. La 1 decembrie 1942 este transferat ca slujitor la Catedrala veche din Arad, apoi la capela înfiinţată în Casa Naţională din Pârneava, până la desfiinţarea acesteia, în 1948. După arestarea colegului său Ilarion V. Felea în martie 1945, părintele Demian Tudor este numit redactor la săptămânalul *Biserica şi Şcoala*, unde va lucra până în 1948. Pentru activitatea sa pastoral-misionară intensă, ajunge unul dintre cei mai respectaţi preoţi din Arad, din acest motiv, intrând în vizorul organelor de represiune comuniste. Încă din toamna anului 1948 i se propune să participe la acţiuni anticomuniste, dar refuză. Cu toate acestea, aceste contacte au dus la reţinerea sa de către autorităţile comuniste. În dimineaţa zilei de 6 ianuarie, ora 2:00, după o percheziţie domiciliară, părintele Demian Tudor este ridicat de Securitate. Anchetat în condiţii

[21] https://ziarullumina.ro/societate/historica/inchisorile-preotului-aradean-tudor-demian-125357.html (accesare 04.04.2021); Detalii vezi la Vasile Vlad, „Activitatea publicistică a Părintelui Tudor Demian oglindită în Revista «Biserica şi Şcoala»", în *„Biserica şi Şcoala" – 140 de ani de istorie şi cultură ecleziastică la Arad*, coord. Cristinel Ioja, Lucian Farcaşiu, Caius Cuţaru, Arad, Editura Arhiepiscopiei Aradului, 2017, pp. 110-122.

dramatice, este trimis în justiţie alături de mulţi alţi preoţi. Prin Sentinţa nr. 1650 din 24 octombrie 1949 a Tribunalului Militar Timişoara este condamnat la un an de închisoare corecţională, pentru „omisiune de denunţ". Este închis la Arad (martie 1949) şi Aiud. Este eliberat la 7 ianuarie 1950. Revine în Arad, unde episcopul Andrei Magieru îl numeşte slujitor la catedrală, alături de Ilarion V. Felea. La 25 septembrie 1958 este arestat din nou, iar prin Sentinţa nr. 347 din 14 martie 1959 a Tribunalului Militar Cluj, părintele Demian a primit două condamnări a câte 20 de ani, prima la muncă silnică, pentru „uneltire contra ordinii sociale" şi a doua la temniţă grea, pentru „activitate intensă contra clasei muncitoare". A fost închis la Jilava, Gherla şi Aiud (septembrie 1959), apoi în lagărul de muncă de la Ostrov-Salcia. La 1 august 1964 a fost eliberat de la Ostrov. La 1 octombrie 1964 este numit la Parohia Pecica. În 1974 se transferă la Parohia Micălaca Veche, unde a slujit până la trecerea sa la cele veşnice[22].

Începând cu anul 1991, după reînființarea Facultății de Teologie din cadrul Universității „Aurel Vlaicu" din Arad, a fost numit în postul de duhovnic, unde funcționează până în 1994.

A desfășurat o bogată activitate publicistică, publicând studii, articole, recenzii, note și comentarii, mai ales în revista *Biserica și Școala*, dar a fost colaborator și la *Școala vremii* (Arad), *Tribuna română* (Arad), *Duh și Adevăr* (Timișoara). A fost unul dintre ultimii redactori-responsabili ai săptămânalului arădean *Biserica şi Şcoala*.

A trecut la cele veșnice la 14 iulie 2001. Părintele Demian Tudor a rămas în amintirea credincioşilor şi a colegilor săi ca un preot demn de chemarea preoțească, om cu deosebită cultură, fire blândă și împăciuitoare, un adevărat model.

Petru Deheleanu

Credincios slujitor al altarului și al învățământului teologic arădean, preotul profesor univ. dr. Petru Deheleanu (1909-1979), a onorat catedra de „Studii biblice" ale Academiei Teologice din Arad[23].

Născut la 4 martie 1909, comuna Pilu (jud. Arad), a urmat şcoala primară în localitatea natală, ulterior urmând cursurile Liceul „Moise Nicoară" din Arad (1920-1928). A urmat cursurile Facultăţii de Teologie din Cernăuţiîntre 1928-1932, apoi pe cele de la Facultatea de Teologie catolică şi protestantă din Strasbourg (1934-1935).

[22] Pavel Vesa, *Clerici ortodocşi arădeni …*, p. 54.
[23] Idem, *Clerici cărturari …*, p. 444.

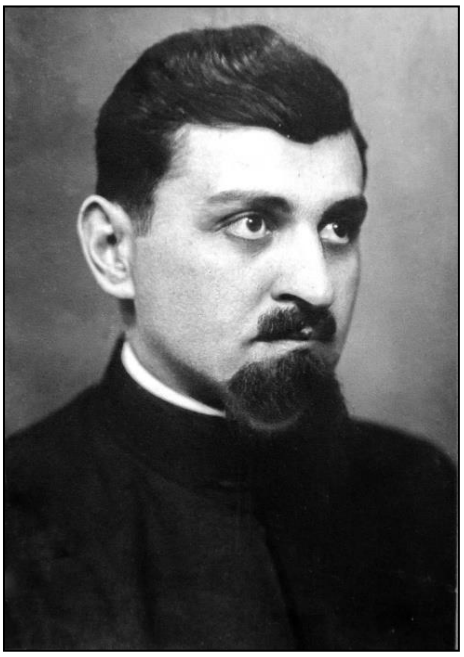

Reîntors în România, Petru Deheleanua fost numit la Academia Teologică din Arad (1936-1938). După obținerea titlului de doctor cu teza ce avea ca titlu: „Dogma haritologică a Bisericii Ortodoxe orientale” – Universitatea din Cernăuţi, este promovat în anul 1938, ca profesor de „Studiul Noului Testament” şi „Sectologie” la Academia Teologică din Arad (1938-1948).

Evenimentul a fost reflectat și paginile oficiosului arădean *Biserica și Școala*[24], care menționa: „Nou doctor în Sf. Teologie are eparhia noastră din 4 1.c. în persoana C. Sale părintelui Petru Deheleanu, actual profesor suplinitor şi spiritual la Academia noastră teologică. C. Sa, după îndelungate studii făcute în ţară şi-n străinătate, la Cernăuţi şi Strasbourg a fost promovat, cu laudă, Doctor la Sf. Teologie, în Aula Universităţii din Cernăuţi. Părintele P. Deheleanu, care ni este şi colaborator intern, îşi susţinuse teza de doctorat, încă acum doi ani, când a prestat examenul riguros sistematic-practic. Examenul riguros exegeto-istoric l-a prestat în prag de promoţie. Bine meritate felicitări şi îndreptăţite nădejdi adresăm noului Doctor în sf. Teologie!”.

Pe lângă disciplinele de bază, a fost profesor și de „Gramatica limbii grecești”, „Lectură biblică”, „Patrologie-Patristică”, „Sociologie creștină”. Ulterior Reformei învățământului din anul 1948, se transferă la Institutul Teologic Universitar din Cluj, funcționând în același timp, în perioada 1948-1952, și ca director al Centrului de îndrumare misionară a clerului de la Arad, unde preda și la catedra de „Probleme misionare şi actualitate”.

Primește, în anul 1946, conducerea Școlii de cântăreţi bisericeşti de la Arad.

A fost colaborator și redactor la periodicele „Calea Mântuirii” (1947) şi „Biserica şi Şcoala” (1948); putem identifica numeroase articole și studii publicate în revista „Biserica și Școala” încă din perioada studenției sale la Cernăuți.

[24] *Biserica și Școala* (Arad), anul LXII, nr. 25, 19 iunie 1938, p. 217.

Ulterior desființării Academiei Teologice din Cluj-Napoca, funcționează ca preot în Timișoara timp de un an (1952-1953), revenind la Arad și fiind desemnat consilier cultural la Episcopia Aradului în perioada 1953-1958, apoi preot paroh la parohia Arad-Centru în perioada 1958-1978. S-a pensionat la 1 august 1978. Is-a acordat brâu roşu cu cruce în anul 1946, iconom stavrofor în anul 1949, pentru merite deosebite în slujirea bisericească.

Cu toate că i s-a oferit o catedră în cadrul Institutului Teologic Universitar din București, nu a părăsit Aradul, pentru ca la un an de la pensionare, să treacă la cele veșnice în vârstă de 70 ani, în ziua de 14 mai 1979.

Rămân mărturie peste veacuri, articolele, studiile, predicile, notele și comentariile fundamentale pentru Teologia românească, publicate în periodicele: „Biserica şi Şcoala" şi „Calea Mântuirii"(Arad), „Duh şi Adevăr" şi „Mitropolia Banatului" (Timişoara) „Renaşterea" (Cluj-Napoca).

Viorel Mihuţ

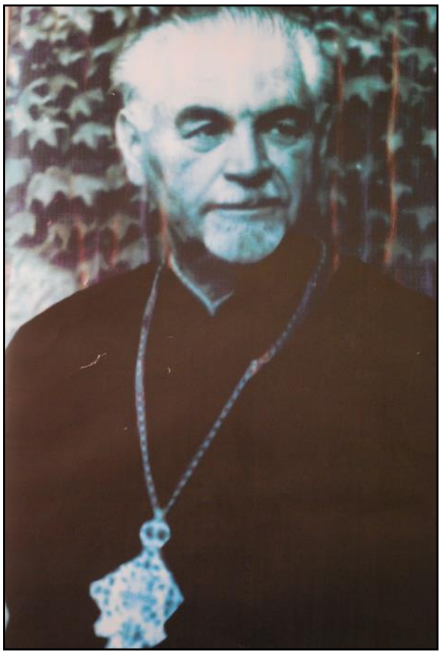

Viorel Mihuţ, născut în anul 1900. Între 1943-1948 Viorel Mihuţ a fost corespondent al săptămânalelor *Biserica şi Şcoala* şi *Calea Mântuirii* din Arad, editate sub patronajul episcopului Andrei Magieru. Preotul Viorel Mihuţ a activat la parohia Arad-Centru (1930-1961), după care este transferat cu domiciliul forţat la Nădlac, unde a slujit până la ieşirea sa la pensie (1961-1972). Înainte a mai fost paroh în Arad-Şega, alături de Ilarion V. Felea şi Demian Tudor, fiind şi aceştia persecutaţi şi închişi de regimul comunist[25]. Viorel Mihuţ a ocupat şi funcţia de protopop al Aradului în perioada 1958-1961.

„Preotul Viorel Mihuţ a fost un bun coleg, un om minunat, cu o fire veşnic veselă – deşi spre sfârşitul vieţii a avut multe decepţii. A fost un preot bine pregătit, bun predicator, fiind distins cu cel mai înalt titlu bisericesc la care poate ajunge un preot «iconom

[25] Pavel Vesa, *Clerici ortodocşi arădeni …*, p. 65.

stavrofor».” Astfel îşi aminteşte de el colegul său de parohie, preotul Vasile Bărbuţ.

La data de 1 octombrie 1972 preotul Viorel Mihuţ se retrage la pensie, în vârstă de 72 de ani, iar un an mai târziu trece la cele veşnice, fiind înmormântat în cimitirul Pomenirea din Arad lângă părinţii lui.

Anul LXXII Arad 27 Iunie 1948 Nr. 25-26

BISERICA ŞI ŞCOALA

REVISTA OFICIALA A EPISCOPIEI ARADULUI

Redacţia şi Administraţia ARAD, STR. EMINESCU 18 | Redactor: Prot. Dr. P. Deheleanu | APARE DUMINECA

ŞCOALA DUHULUI SFÂNT

Prasnicul Rusaliilor încrestează în fiecare an în eparhia Aradului, un moment sfinţitor din economia mântuirii lumii. Acum şase ani, chiar în ziua acestui măreţ prasnic, în urma iniţiativei şi directivelor date de Prea Sfinţitul Părinte Episcop Andrei, s'a pus bazele duhovniceştilor întruniri a Şcoalei de Duminică în eparhia noastră. Parcă a fost inadins sorocit ca această şcoală de evanghelizare mai intensă şi de duhovnicească petrecere a după amiezii „Zilei Domnului“, să poarte în sine mireasma sfinţitoare a acelui „vânt ceresc“, care luminează şi întăreşte, curăţeşte şi călăuzeşte paşti păstorului de suflete şi a turmei, spre limanul unei vieţi cât mai bogate în roade dumai de demult. Hărţuit şi trecut prin focul nimicitor al celor două ultime războaie mondiale, în decursul cărora sensibilitatea sentimentului său religios a fost confruntată cu atâtea contradicţii, pus apoi în faţa a ităiui atât de insistent al feluritelor secte religioase, el trebue să fie credincios luminat, c ra, după cuvintele Sf. Scripturi, să poată da socoteală în orice clipă de credinţa lui. Nu mai poate fi aşadar ignorantul care în faţa frământărilor conştiinţei sale proprii, sau în faţa frământăgeţilor sectare atât de abundente azi, să se mărgenească doar la o simplă dare din umeri, în dosul căreia să se ascundă o necunoaştere crasă a celor mai însemnate adevăruri ale

Foaia de titlu a săptămânalului *Biserica şi şcoala*, anul LXXII, nr. 25-26, 27 iunie 1948 – ultimul număr
(redactor Pr. Dr. Petru Deheleanu)

BIBLIOGRAFIE

Biserica şi Şcoala (Arad), 1902, 1931, 1937, 1938, 1939, 1940, 1946.

Botiş, Teodor, *Istoria Şcolii Normale şi a Institutului Teologic Ortodox Român din Arad*, Arad, edit. Consistoriului, 1922.

Idem, *Monografia familiei Mocioni*, Bucureşti, Fundaţia pentru literatură şi artă „Regele Carol II”, 1939.

Ilarion V. Felea, Opera vieţii mele. Ziuar personal, ediţie îngrijită, note şi studii de Cristinel Ioja, Ioan Tulcan, Pavel Vesa, Nicolae Marcu, Filip Albu, Arad, edit. Universităţii „Aurel Vlaicu” Arad, 2012.

Ilica, Anton, *Istoricul Preparandiei de la Arad. De la Şcoala Regească Preparandială Gr. Neunită a Naţiunei Române la Liceul Pedagogic „Dimitrie Ţichindeal” Arad*, Cluj-Napoca, edit. Casa Cărţii de Ştiinţă, 2012.

Ioja, Cristinel, „Preotul Profesor Ilarion V. Felea şi publicaţia eparhială «Biserica şi Şcoala»”, în *„Biserica şi Şcoala” – 140 de ani de*

istorie şi cultură ecleziastică la Arad, coord. Pr. prof. univ. dr. Cristinel Ioja, Pr. conf. univ. dr. Lucian Farcaşiu, Pr. conf. univ. dr. Caius Cuţaru, Arad, edit. Arhiepiscopiei Aradului, 2017.

Tulcan, Ioan, „The Confessional Dimension of thePriestly and Didactic Ministry of Rev. Prof. Dr. Ilarion V. Felea Reflected in His «Ziuarul personal» (Personal Diary) (1927-1956)", în *Teologia* (Arad), vol. 73, nr. 4/2017.

Vesa, Pavel, „Contextul politic, bisericesc şi cultural al apariţiei revistei Biserica şi Şcoala şi evoluţia ei", în *Teologia* (Arad), anul I, 1997, nr. 3-4.

Idem, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, Arad, edit. Gutenberg Univers, 2008.

Idem, *Clerici ortodocşi arădeni şi hunedoreni deţinuţi politici (1945-1989)*, Deva, edit. Episcopiei Devei şi Hunedoarei, 2014.

Idem, *Protopop dr. Gheorghe Ciuhandu (1875-1947)*, Arad, edit. Arhiepiscopiei Aradului, 2011.

Vlad, Vasile, „Activitatea publicistică a Părintelui Tudor Demian oglindită în Revista «Biserica şi Şcoala»", în *„Biserica şi Şcoala" – 140 de ani de istorie şi cultură ecleziastică la Arad*, coord. Pr. prof. univ. dr. Cristinel Ioja, Pr. conf. univ. dr. Lucian Farcaşiu, Pr. conf. univ. dr. Caius Cuţaru, Arad, edit. Arhiepiscopiei Aradului, 2017.

https://www.fericiticeiprigoniti.net/ilarion-felea (accesare 02.04.2021);

https://ziarullumina.ro/societate/historica/inchisorile-preotului-aradean-tudor-demian-125357.html (accesare 04.04.2021);

https://ziarullumina.ro/societate/historica/preotul-martir-ilarion-v-felea-sub-persecutia-comunista-125434.html (accesare 02.04.2021).

Nicolae Titulescu (4 martie 1882 – 17 martie 1941) – 80 de ani de la trecerea în eternitate. Din culisele demiterii ministrului de externe al României

Nicolae Titulescu (March 4, 1882 – March 17, 1941) – 80 Years since Passing. Details about the Dismissal of Romania's Foreign Minister

Prof. univ. dr. Marius-Ioan GREC
Muzeul Memorial Universitar „Vasile Goldiş" din Arad
'Vasile Goldiş' University Memorial Museum of Arad

Abstract
When we mention Nicolae Titulescu, we think today of peace, harmony amongst nations, and a struggle for disarmament. The aura around him was first born in the era when he fought for Romania's national interests, for maintaining peace, and for the development of collaboration amongst peoples. He was one of the main promoters of anti-revisionism and international antifascism. Titulescu fought hard and continually for keeping the status-quo that was established through the Versailles Treaties.

The internal and international reactionary elements, especially among fascist and revisionist governments, had constantly fought against Titulescu, casting a web of lies targeting the minister. There were people who wanted to discredit and attack the diplomat's prestige. All of these actions had the declared goal of removing him from the political arena or of physically eliminating him.

Additionally, there were internal political forces, as well as Romanian politicians, who, directed from the exterior or by personal interests, have contributed to Titulescu's dismissal from the Romanian Ministry of Foreign Affairs, and who have also contributed to his eviction from the country.

***Keywords**: Nicolae Titulescu, revisionism, international reactionary forces, internal reactionary ideas, dismissal.*

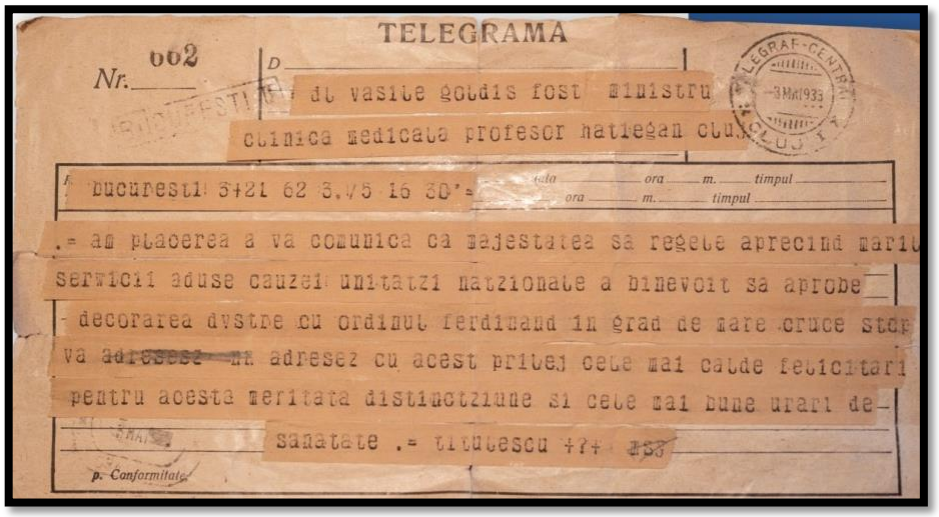

TELEGRAMA

Nr. 662

D

dl vasile goldis fost ministru
clinica medicala profesor hatiegan clu
bucuresti 3+21 62 3./5 16 30'=
= am placerea a va comunica ca majestatea sa regele aprecind mari
servicii aduse cauzei unitatzi natzionale a binevoit sa aprobe
decorarea dvstre cu ordinul ferdinand in grad de mare cruce stop
va adresez cu acest prilej cele mai calde felicitari
pentru acesta meritata distinctziune si cele mai bune urari de
sanatate .= titulescu 7?+ 253

p. Conformitate

dl vasile goldis fost ministru / clinica medicală profesor hatiegan cluj / bucureşti ... 3 mai 1933 - 16,30 / = am placerea a va comunica ca majestatea sa regele aprecind marile / servicii aduse cauzei unitatzi natzionale a binevoit sa aprobe / decorarea dvstre cu ordinul ferdinand in grad de mare cruce stop / va ... adresez cu acest prilej cele mai calde felicitari / pentru acesta meritata distinctziune şi cele mai bune urari de / sanatate = Titulescu

În Muzeul Memorial Universitar VASILE GOLDIȘ se păstrează o telegramă datată 3 mai 1933 trimisă de Nicolae Titulescu lui Vasile Goldiș prin care Goldiș era anunțat că a primit o înaltă distincție: ORDINUL FERDINAND ÎN GRAD DE MARE CRUCE ... tonul telegramei este unul amical, neprotocolar, care ne face să înțelegem că între cei doi era o relație de amiciție bazată pe o afinitate intelectuală nedisimulată; un exemplu concludent găsim într-unul dintre articolele lui Goldiș publicat spre amurgul vieții:

„... *Sunt mândru că pot reproduce câteva cuvinte ce se potrivesc aici din splendida conferinţă a d-lui Titulescu ţinută acum de curând la Berlin. „În viaţa naţiunilor momentul politic nu este decât un moment, conştiinţa solidarităţii umane formând al doilea moment dintr-o sinteză, care nu poate fi decât spirituală. Nu există metodă mai potrivită pentru satisfacerea instinctului natural de luptă decât aceea de a combate toate prejudecăţile şi toate ereziile din care e plămădit sufletul nostru pentru a descoperi în domeniul infinit al luptei pentru idei, nu moartea, ci noi*

îndemnuri de a trăi”[1]. Să ne aplecăm acum puțin mai mult asupra personalității lui Nicolae Titulescu, caracterizat la începutul carierei diplomatice astfel de Take Ionescu:

„Un mare, un extraordinar talent s-a ridicat la tribuna românească și acest talent este al nostru. Nu numai că Titulescu a făcut ieri începutul cel mai strălucitor în istoria elocinței parlamentare a României, dar acest început l-a clasat deopotrivă gânditor și orator.” (Take Ionescu, 23 decembrie 1913, „***La Roumanie***”.)

Când astăzi spunem Titulescu, ne gândim la pace, înțelegere între popoare, luptă pentru dezarmare … Aureola din jurul lui s-a născut încă în epoca sa pe tărâmul luptei pentru apărarea intereselor naționale ale României, pentru menținerea păcii și extinderea colaborării între popoare. A fost unul dintre cei mai aprigi promotori ai ANTIREVIZIONISMULUI și ANTIFASCISMULUI INTERNAȚIONAL. A militat continuu și a depus toate eforturile pentru menținerea „statu quo-ului” stabilit prin Tratatele de pace de la Versailles.

Reacțiunea internă și internațională – în special cercurile guvernante din statele fasciste și revizioniste au țesut ani întregi un adevărat păienjeniș de intrigi împotriva lui Titulescu. Se dorea subminarea – în mod sistematic – prestigiului și autorității diplomatului român. Toate acestea cu scopul declarat, uneori deschis, de a-l înlătura de pe arena vieții politice sau pentru a-l suprima fizic. La toate acestea se adaugă și acțiunile unor forțe politice interne precum și a unor oameni politici români, care dirijați din exterior sau din anumite motive personale au contribuit într-un final la înlăturarea lui Titulescu de la conducerea Ministerului Afacerilor Străine și chiar îndepărtarea lui din țară.

Principalele fire ale coaliției organizate împotriva lui Titulescu porneau de la Berlin, Roma, Varșovia și Budapesta. Încă din primul an al ajungerii hitleriștilor la putere, cercurile conducătoare germane și-au manifestat ostilitatea, văzând în diplomatul român un obstacol în calea pătrunderii capitalului german și a extinderii influenței germane în zona Balcanilor[2]. La eforturile hitleriștilor sau asociat și fasciștii italieni, mai

[1] Vasile Goldiș, „Statul universal”, în *Observatorul politic şi social*, anul I, 1930, nr. 9, reprodus în Marius-Ioan Grec, Marțian Iovan, Stelean-Ioan Boia (coord.), *Vasile Goldiș 150 de ani de la naștere (1862-1934*), București, Editura Academiei Române, 2012, p. 285; a se vedea și: http://www.muzeulvasilegoldis.ro/sala-mare-a-muzeului/, accesat la 27 iunie 2021.

[2] Ion M. Oprea, *Nicolae Titulescu*, București, Editura Științifică, 1966, pp. 342-344.

cu seamă după asasinarea lui I. G. Duca și a dizolvării Gărzii de Fier, cunoscut fiind rolul de autor moral și factor activ pe care Titulescu l-a jucat în desființarea Legiunii[3].

În acest sens este relevantă declarația reprezentantului Italiei la Moscova, care arăta ambasadorului român că Titulescu prin inițiativele și acțiunile sale contracara sistematic politica externă a lui Mussolini; cercurile guvernamentale de la Roma erau nemulțumite de politica Micii Antante și a Înțelegerii Balcanice inspirate de Titulescu, care se arăta a fi foarte hotărât împotriva tendințelor expansioniste ale fascismului Italian. Un exemplu tipic este dat de modul în care Titulescu a reușit să zădărnicească încheierea Pactului celor patru (4) mari puteri, înlăturând clauzele revizioniste ale acestuia[4].

La extinderea acestei rețele de intrigi și calomnii din jurul lui Nicolae Titulescu au participat și cercurile reacționare din Polonia. Adversitatea Sanației poloneze față de linia politicii promovate de Titulescu s-a manifestat cu mai mare intensitate după preluarea puterii de Hitler, mai ales după încheierea Pactului de neagresiune germane-polonez, parafat în ianuarie 1934[5].

Cercurile reacționare de pretutindeni savurau comentariile care anunțau iminenta debarcare a ministrului de externe român, unele dintre ele – de exemplu cele hortyste – erau vehement implicate în denigrarea politicianului român. Într-o notă diplomatică din august 1935 Horthy, vădit potrivnic politicii de securitate colectivă pe care o promova România, îl avertiza pe Hitler că atâta timp cât la afacerile externe ale României se va afla Titulescu, politica acestei țări se va apropia tot mai mult de o colaborare cu rușii[6].

Pentru atingerea țelurilor lor revizioniste cercurile guvernante din Germania hitleristă și Italia mussoliniană au folosit cu virtuozitate atât

---

[3] *Ibidem*, pp. 344-345.
[4] *Ibidem*, p. 345.
[5] *Ibidem*, pp. 346-347 (Pe când se afla la Sofia în 1934, Titulescu a fost vizitat de ministrul Poloniei în Bulgaria, Tarnovski, fapt care i-a iritat pe guvernanții polonezi. Aceasta reiese clar din scrisoarea pe care Tarnovski a adresat-o ulterior fostului ambasador al Poloniei la București, Arciszewski, unde se arată: „*Mi-ai declarat la telefon în primul rând că vizita mea la dl. T.,cu care nu vrem să întreținem nici un fel de relații și pe care dorim cu orice preț să-l lichidăm, a provocat o mare nemulțumire la Varșovia, iar în al doilea rând că având în vedere conflictul tău cu dl. T. eu nu trebuie să mă văd cu el fiindcă acest lucru poate să-i ușureze jocul împotriva ta.*")
[6] *Ibidem*, pp. 348-349.

acțiunea diplomatică, cât și forța brutală – calomnia, asasinatul.[7] Pe „Lista Neagră" au fost trecuți prestigioși oameni politici ai timpului, luptători pentru destindere, dezarmare și pace: Engelbert Dollfuss – cancelarul Austriei, Alexandru I Karagheorghevici – regele Iugoslaviei, Louis Barthou – ministrul de externe al Franței, Edvard Benes – ministrul de externe al Cehoslovaciei, Albert I – regale Belgiei, Nicolae Titulescu – ministrul de externe al României. Uneori tendințele criminale erau făcute publice fără nici o sfială[8].

Punerea în aplicare a planurilor violente nu se lasă mult așteptate. Cel mai grăitor exemplu este dat de așa numitul „Caz de la Marsilia" – atentat căruia i-au căzut victime: Alexandru I Karagheorghevici – regele Iugoslaviei și Louis Barthou – ministrul de externe al Franței[9].

În octombrie 1934 **cazul** este discutat în sesiunea extraordinară de la Belgrad a Consiliului Permanent al Micii Înțelegeri, iar două luni mai târziu a fost o dezbatere pe aceeași temă în Societatea Națiunilor. Cu acest prilej, Nicolae Titulescu a rostit (la 10 decembrie 1934) în Consiliul Societății Națiunilor un discurs memorabil, cerând „… pentru cei doi mari dispăruți ai noștri: lumină și sancțiune"[10].

O primă încercare de asasinat împotriva diplomatului român s-a produs în ianuarie 1934 în apropiere de Zagreb; o bombă amplasată de ustași a explodat făcând să sară în aer o parte a liniei ferate la numai câteva minute după trecerea unui tren expres în care se aflau Edvard

---

[7] George G. Potra, „Politica asasinatelor politice", în *Magazin istoric* (București), anul XII, 1978, nr. 12, decembrie, p. 41 (semnificativă este declarația ambasadorului Germaniei la Paris, Roland Koester, dintr-o convorbire cu ziarista Genevieve Tabouis, chiar în ziua asasinării premierului român, I. G. Duca, la 29 decembrie 1933: „*Ei bine aflați că la Berlin, unii naziști pretind că, cu cinci sau șase asemenea assassinate politice, Germania ar putea face economie de un război și ar obține tot cear vrea în Europa!*") (pentru amănunte, a se vedea: *Nicolae Titulescu opera politico-diplomatică 1 ianuarie 1937 – 31 decembrie 1937*, Partea I, volum îngrijit de: George G. Potra și colaboratorii: Delia Razdolescu, Daniela Boriceanu, Ana Potra, Gheorghe Neacou, București, 2007,
https://www.academia.edu/30719998/NICOLAE_TITULESCU_Opera_Politico-Diplomatica_Partea_I, accesat la 27 iunie 2021.

[8] *Ibidem*, p. 42 (Într-un articol apărut în presa fascist italiană, coordonată atunci de ginerele lui Mussolini, Galeazzo Ciano, se arăta: „*... va veni o zi când un student va expedia un glonț încheind aroganța ministrului Afacerilor Străine al României și vom termina astfel cu Titulescu.*")

[9] http://documente.bcucluj.ro/web/bibdigit/periodice/gazetailustrata/1934/BCUCLUJ_FP_279699_1934_003_010.pdf, accesat la 27 iunie 2021.

[10] *Nicolae Titulescu, Discursuri*, București, Editura Științifică, 1967, p. 451.

Beneș și Nicolae Titulescu[11]. După eșuarea acestei tentative s-a încercat calea otrăvirii. Primele semne de otrăvire apar în martie 1936 la Paris, la una dintre întâlnirile avute cu miniștrii de externe ai Înțelegerii Balcanice, Nicolae Titulescu fiind nevoit să rămână în pat câteva zile. În iunie 1936 simptomele otrăvirii reapar de data aceasta la Montreux, iar cea de a treia criză se produce după scurt timp la București. Crezând că într-o regiune liniștită, cu un climat favorabil se va reface, diplomatul român se retrage la Cap Martin, în sudul Franței, unde îl surprinde vestea demiterii[12].

Era conștient Titulescu că era o țintă fiind vizat de asasini? Declarațiile făcute presei internaționale ne îndreptățesc să conchidem că DA[13].

La încercările de asasinate se adaugă și presiunile exercitate direct sau prin intermediari – de către guvernul hitlerist – asupra guvernelor României, asupra regelui Carol al II-lea. Nemulțumit de poziția categorică adoptată de N. Titulescu în fața pericolului nazist și fascist, de declarațiile diplomatului român care arăta că în fața acestui pericol, cuvintele frumoase oricât de patetice ar fi nu erau suficiente, era nevoie de acțiune. În ian./feb. 1935 Hitler dezbate cu fruntașii naziști problematica modificării orientării internaționale a României, precum și modalitățile prin care se poate îndeplini acest deziderat[14]. La 2 februarie

---

[11] George G. Potra, *op. cit.*, p. 43 (ziarul de extremă dreaptă „L'Etat Croate Independent" – finanțat de Oficiul de politică externă al partidului nazist din Germania condus de Alfred Rosenberg – scria: „*Dacă miniștrii Micii Înțelegeri ar fi sărit în aer, cu vaporul lor, nimeni nu i-ar fi putut acuza pe acești croați, care se găsesc în stare de legitimă apărare. Domnii Benes, Titulescu și Jevtic nu sunt decât niște provocatori care nu au ce căuta la Zagreb.*")

[12] *Ibidem*, p. 44 (consultat de medici vestiți, Titulescu prezenta toate simptomele otrăvirii. În sângele bolnavului au fost găsite toxine diferite de cele care se găsesc în cazurile de malarie, boală de care se bănuia că suferă. „*Boala*" nu a constituit nici un mister pentru Titulescu. El declara în 1939 ziarului *Paris soir*: „*A căzut peste mine acea oribilă boală din 1936 – ca s-o numim boală, căci constatările profesorului Nagli din Zürick, cel mai mare specialist al sângelui, stau martore ca să spuie ce a fost - și tot n-au dezarmat contra mea și cei ce nu mă iubesc și dau baza judecăților asupra mea*").

[13] *Ibidem*, p. 43 (Într-o declarație acordată de Titulescu corespondentului din Geneva al ziarului *Pravda* în noiembrie 1934, el spunea: „*Și eu am fost condamnat la moarte de vreo cinci ori de teroriști…*"; în același sens o mărturisire aduce și ziaristul Paul de Bochet de la *Tribune de Geneve*: „*Îmi amintesc că în 1936, la Montreux, mi-a împărtășit unele temeri cu un zâmbet amar: … Cred că voi sfârși asasinat …*").

[14] George G. Potra, „Ratatul pseudoprofet din Wilhelmstrasse nr. 70 A.", în *Magazin istoric* (București), anul XIV, 1980, nr. 2, februarie, p. 43 (I. M. Maiski, ambasadorul URSS la Londra între 1932-1943, scria: „*Odată Titulescu mi-a declarat textual: De*

1935, Alfred Rosenberg[15] (șeful oficiului de politică externă al Partidului Național Socialist al Muncii din Germania) nota:

„Am avut două convorbiri amănunțite cu Fuhrerul. El a declarat că e foarte sceptic față de orice promisiuni privind mari schimbări iminente în viață partidelor politice din România. Ar saluta însă dacă eu aș putea să plec la regale Carol și să-i raportez apoi direct (Fuhrerului) că acesta (regele) este ferm hotărât să modifice cursul"[16]. Rosenberg începe acțiunea prin intermediul agentului hitlerist Radu Lecca. Ca o presiune, Rosenberg sugera lui Hitler întreruperea negocierilor economice germane-române aflate în curs[17].

Carol al II-lea chiar dacă dorea să scape de Titulescu – după cum a făcut cunoscut în mai multe rânduri unor personalități străine și române [18] – nu subscria ideii schimbării cursului politicii externe a României. El rămânea partizanul alianței cu Franța și Anglia, cu statele

---

când Hitler a venit la putere, singura salvare pentru celelalte state este crearea unui front unic al tuturor țărilor iubitoare de pace".)

[15] Pentru a avea o imagine mai clară a situației internaționale a perioadei din perspectiva naziștilor și a aliaților lor, se poate consulta o apariție relativ recentă: Alfred Rosenberg (nazist convins, ideologul șef la NSDAP), *Jurnal 1934-1944*, București, Editura Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel" / Curtea Veche, 2017.

[16] George G. Potra, „Ratatul pseudoprofet …", p. 43.

[17] *Ibidem*. (Alfred Rosenberg nota: „*Am propus ca tratativele comerciale româno-germane să fie amânate până la convorbirea mea cu regale Carol, pentru a nu acorda succes domnului Titulescu. România a ajuns la capăt și trebuie să-și caute noi prieteni. Fuhrerul este de acord.*")

[18] Constantin Argetoianu, „Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri", în Ion Popescu-Puțuri, Augustin Deac și colab., *Monarhia de Hohenzollern văzută de contemporani*, București, Editura Politică, 1968, pp. 530-531. („*27 ianuarie 1934 … m-a luat regale Carol și după trei cuvinte mi-a spus textual: Argetoianule, scapă-mă de Titulescu! Niciodată, chiar în momentele sale de expansiune, regale Carol nu mi-a vorbit astfel despre un ministru al său! Nu-mi venea să cred urechilor, am rămas cam buimăcit și am răspuns prostește; De ce l-ai mai numit ministru, sire? … - N-am putut altfel după asasinarea lui Duca … Trebuia să-l aleg pe el, dar acum e altceva… Am replicat regelui râzând că, dacă se bizuie numai pe mine ca să scape de Titulescu, apoi va sta încă multă vreme cu el în brațe … când mă îndrept înspre buffet ca să mă răcoresc, mă umflă Goga: Vino să-ți spun ceva foarte ciudat, ceva foarte interesant … și mă bagă într-un colț. Îmi povestește că, vorbind cu regale, acesta i-a spus; Goga, scapă-mă de Titulescu … Goga rămăsese tâmpit și nu se dumirise încă și mă întrebă pe mine; Cum să-l scap eu? Înțelegi tu ceva? Era să mă apuce râsul! Eu, care începusem să cred că un mare secret mă lega de rege, eram bine!*")

Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice, al politicii consacrate securității colective în Europa[19].

Rosenberg dorea o întâlnire cu Carol al II-lea în care să-l convingă să renunțe la Titulescu sau la cursul politicii inițiate de acesta. Întâlnirea care urma să fie mediată de Lecca ar fi avut loc doar în cazul în care regale ar fi acceptat o cotitură în politica externă a României. Lecca urma să plece apoi la spre Belgrad pentru a-l câștiga și pe prințul Paul pentru această problemă. Rosenberg îi scria lui Lecca la 26 feb. 1935: „Firește, este o utopie ca până la sfârșitul lui martie să ajungem la traducerea în fapt a dizolvării Micii Antante, dar să sperăm că se va porni în această direcție în interesul vital al tuturora și pentru adevărata pacificare a întregului spațiu dunărean”[20]. Această afirmație ne arată clar că nu s-a avut în vedere doar înlăturarea lui Titulescu și modificarea cursului politic al unei singure țări, ci a fost un păienjeniș întreg de uneltiri toate concurând într-o uriașă conspirație care avea drept scop distrugerea principalelor puncte de sprijin ale sistemului de securitate colectivă din Europa. În cele din urmă Carol al II-lea nu-l mai invită pe Rosenberg și întâlnirea nu mai are loc.

În cele din urmă însă Reacțiunea externă și-a împletit acțiunile cu cea internă … este cunoscut rolul unor politicieni români în reușita demiterii lui N. Titulescu. Încă de la începutul anului 1933 unul dintre liderii acestei reacțiuni – Vaida Voevod – atribuia lui Titulescu intenții nemărturisite și stimula o profundă neliniște față de atitudinea lui pe planul politicii externe. Chiar Vaida Voevod afirma, la sfârșitul anului 1937, că a combătut vehement politica lui Titulescu, dar fără a preconiza o linie radical deosebită[21].

Împotriva diplomatului român se angajase și conducătorul dizidenței liberale Gheorghe Brătianu; el dorea să mențină alianța franco-engleză a României, dar să împiedice strângerea legăturilor cu Uniunea Sovietică pe calea unui pact de asistență mutuală româno-sovietic, al cărui apărător și inițiator era Titulescu[22].

---

[19] George G. Potra, „Ratatul pseudoprofet …”, p. 44 (Chiar după înlăturarea lui Titulescu, în condițiile unui anumit raport de forțe pe plan intern, în condițiile manifestării în continuare în rândul cercurilor guvernamentale a unei majorități care se pronunța pentru menținerea vechilor alianțe, Carol al II-lea nu s-a angajat pe calea sugerată sau cerută de Berlin.)

[20] *Ibidem*.

[21] Ion M. Oprea, *op. cit.*, p. 350.

[22] *Ibidem*, pp. 350-351.

Pentru promovarea unei politici radical deosebite de aceea pe care o promova și apăra Titulescu s-a pronunțat și Argetoianu, care a căutat în permanență o apropiere a României de Germania. El a fost acela care ani în șir, folosindu-se de nenumăratele audiențe la rege, n-a scăpat un prilej pentru a-l calomnia pe Titulescu. De fiecare dată în convorbirile cu diferiți politicieni, îl numea pe Titulescu „Talleyrandul nostru", iar politica externă a României o considera „politică de bluff"[23].

Alții prin intervențiile și sugestiile lor oferite lui Carol al II-lea (dr. Gh. Ohăbeanu, N. Iorga, V. V. Tilea sau unii dintre colaboratorii lui Titulescu în serviciul diplomatic – C. Cesianu, Gr. Gafencu, V. Cădere, au contribuit la vicierea imaginii lui Titulescu în fața regelui.) Nu toți au făcut jocul diferitelor cercuri, unii: N. Iorga, Gh. Brătianu, V. Cădere, V. V. Tilea, Gr. Gafencu au acționat din convingere împotriva politicii externe promovate între 1932-1936 de Nicolae Titulescu[24].

Sosit la București de la Montreux la 11 iulie 1936 Titulescu își înaintează demisia regelui. Demisia nu este acceptată, iar la 14 iulie 1936 – ca urmare a numeroase întrevederi, discuții … primul ministru semnează alături de Titulescu, Victor Antonescu și I. Inculeț o Platformă-program în care sunt incluse principiile de politică internă și externă, precum și normele de colaborare pe viitor, menite să-i asigure lui Titulescu condițiile favorabile exercitării funcției[25].

Consiliul de Miniștrii aprobă textul Platformei-program de la 14 iulie 1936 și adoptă următoarea Rezoluție: „Consiliul de Miniștri în unanimitate luând act de expunerea făcută de domnul Nicolae Titulescu, ministrul Afacerilor Străine, aprobă în întregime și se solidarizează cu politica externă făcută și expusă de domnul Nicolae Titulescu. Toate dispozițiunile menite să ducă la stricta îndeplinire a acestei politici, care este însăși politica guvernului și a țării, au fost decise de Consiliul de Miniștri. Exprimă cu acest prilej, domnului Nicolae Titulescu recunoștința lui adâncă pentru opera înfăptuită, precum și încrederea lui nelimitată în îndeplinirea misiunii sale"[26].

Carol al II-lea s-a opus deci înlăturării lui Titulescu acum, nu pentru că ar fi împărtășit concepțiile de politică externă ale ministrului său – arată Ion Chiper și Florin Constantiniu – ci pentru că acesta a

---

[23] *Ibidem*, p. 351.
[24] Gh. Buzatu și colab., *Titulescu și strategia păcii*, Iași, Editura Junimea, 1982, pp. 300-304.
[25] George Macovescu și colab., *Nicolae Titulescu – Documente Diplomatice*, București, Editura Politică, 1967, pp. 796-797.
[26] *Ibidem*, pp. 795-796.

considerat că încă nu venise momentul prielnic pentru o asemenea acțiune[27]. Astăzi, este destul de clar că presiunile externe și intrigile interne au continuat să submineze poziția lui Titulescu, permițând cercurilor guvernante românești să elimine pe cel care a fost cel mai strălucit exponent al României pe plan extern, dar care devenise pentru ele un foarte incomod partener de drum; atât prin atitudinile sale intransigente antirevizioniste și antirevanșarde, pe plan extern, cât și prin pozițiile sale antifasciste, pe plan intern.

La 29 august 1936, Gh. Tătărăscu, președintele Consiliului de Miniștri prezenta lui Carol al II-lea demisia guvernului, demisie acceptată imediat. Noul cabinet s-a format imediat, singurul eliminat fiind titularul Externelor, N. Titulescu. Demisia guvernului avusese de fapt exclusiv acest scop. În seara aceleași zile, o telegramă expediată la Cap Martin anunța lui Titulescu că fusese înlăturat[28]. După aflarea demiterii sale din postul pe care-l deținea de atâția ani, în declarațiile făcute presei Titulescu își manifesta surpriza ...[29] mai ales că această demitere venea la scurt timp după ce regele îi refuzase propria demisie, iar guvernul îi întărise prerogativele și îi dăduse largi prerogative în domeniul politicii externe. Dar, tocmai acest fapt și teama că Titulescu se va folosi de largul său mandat pentru a semna fără alte demersuri și aprobări Pactul proiectat de asistență mutuală româno-sovietic – în septembrie 1936 - și teama regelui că îl va pune în fața cererii de a aviza textul Protocolului de la Montreux, baza viitorului pact, care urma să fie semnat mai apoi în cel mai scurt timp – odată cu începerea lucrărilor Adunării Societății Națiunilor. Toate acestea l-au determinat pe Carol al II-lea, ca urmare a numeroase presiuni interne și externe să-l demită pe

[27] Ioan Chiper, Florin Constantiniu, „Din nou despre cauzele înlăturării din govern a lui Nicolae Titulescu", în *Revista română de studii internaționale* (Bucureşti), 1969, nr. 2, p. 49.

[28] George G. Potra, „28-29 august 1936. În culisele «cazului Titulescu»", în *Magazin istoric* (Bucureşti), anul III, 1969, nr. 9, septembrie, p. 50. (pentru mai multe amănunte a se vedea, George G. Potra, „Dismissal of Nicolae Titulescu. External Plot", în *Annals of the Academy of Romanian Scientists Online edition Series on History and Archaeology* (Bucureşti), 2011, Volume 3, Number 1-2, http://aos.ro/wp-content/anale/IVol3Nr1-2Art.4.pdf, accesat la 27 iunie 2021).

[29] George Macovescu și colab., *op. cit.*, p. 814 (Declarațiile lui Nicolae Titulescu făcute ziarului „Le Figaro" la 29 august 1936 cu privire la formarea noului guvern român: „*Nu am aflat despre formarea noului cabinet român, care de altfel este alcătuit din toți foștii miniștrii, cu excepția mea, decât după ce acesta a fost constituit. Noul guvern nu mai are nevoie de serviciile mele. Este dreptul său. Aș fi preferat, totuși, să fiu ținut la curent cu intențiile sale înainte, pentru că nu sunt eu omul care să fi încercat să-și impună prezența.*")

Titulescu la 29 august 1936, înainte de sosirea acestuia la București pentru Conferința Interparlamentară de la începutul lunii septembrie 1936 și înainte de inaugurarea lucrărilor Adunării Societății Națiunilor de la mijlocul lui septembrie (1936)[30].

Principalele elemente care au dus la demiterea lui Titulescu, sunt, în opinia unor autori:

- Transmiterea către Carol al II-lea a unui Dosar anti-Titulescu alcătuit de către serviciile secrete germane;
- Transmiterea unui mesaj personal adresat de Hitler lui Carol al II-lea, prin intermediul lui Octavian Goga;
- Informarea lui Carol al II-lea despre deturnarea spre Spania, în favoarea guvernului republican a unor comenzi de tunuri și avioane plasate de România unor uzine franceze[31].

În afara presupusului „dosar Titulescu" pregătit de Gestapo, M.A.E. din Berlin a întocmit unul propriu – poate nu atât de complet – dar eficient. Nu se știe dacă primul dosar a ajuns în mâinile destinatarului, dar despre cel de-al doilea se poate afirma că a fost folosit de Reichul nazist pentru contracararea unuia dintre elementele esențiale ale diplomației lui Titulescu – făurirea unei constelații de pace între țările europene neagresive pentru stăvilirea războiului – iar eșecul acestei orientări, în climatul internațional de la mijlocul anilor ...30 – compromite și cariera celui mai reputat ministru de externe român din perioada interbelică.[32]

La câteva zile după înlăturarea lui Titulescu numeroase ziare: *Daily Telegraph, Aftenposten, Son Posta, Pravda* ... au afirmat că întors din Germania în țară, Octavian Goga ar fi adus lui Carol al II-lea un mesaj personal adresat de Hitler în care ar fi cerut schimbarea cursului politicii externe, deci implicit și demiterea ministrului de externe al României. Lipsa unor documente care să confirme cu certitudine că în vara anului 1936 Goga ar fi jucat rolul de intermediar între conducătorii partidului nazist și Carol al II-lea, în expedierea unor acte compromițătoare, ca și în transmiterea unui mesaj personal al lui Hitler privind demiterea lui Titulescu impun luarea în considerare cu rezerva cuvenită afirmațiilor presei internaționale[33].

---

[30] Gh. Buzatu și colab., *op. cit.*, p. 291.
[31] Ioan Chiper, Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 50.
[32] Gh. Buzatu și colab., *op. cit.*, pp. 299-300.
[33] *Ibidem*, pp. 281-283; Alfred Rosenberg, în *op. cit.*, lămurește numeroase aspecte cu privire la implicarea lui Octavian Goga, Vaida Voevod și a altor oameni politici români în demiterea lui Titulescu .... dar poate mai importantă este imaginea de ansamblu pe

Afirmația unei intervenții a lui Titulescu în favoarea republicii spaniole în august 1936 s-a sprijinit pe informarea transmisă la 13 septembrie 1936 de Gh. Cantacuzino lui Gh. Brătianu[34] ... se pare însă că aceasta este o sursă secundară, ragele Carol al II-lea aflase cu mult mai devreme despre acțiunea lui Titulescu, după cum cunoștea foarte bine și atitudinea diplomatului român față de situația din Spania. [35] Această deturnare de armament de către Titulescu spre Spania republicană se pare că se plasează în timp între declarația guvernului român din 11 august 1936 și rezervele formulate de el în nota din 18 august 1936, ca adaos la această declarație, acte care traduc o modificare de poziții, în sensul accentuării de către ministrul de externe român, a posibilităților de a ajuta guvernul republican spaniol în contextul politicii de neintervenție de către alte state în favoarea acestuia.[36] Această acțiune a lui Titulescu nu poate fi decât un pretext invocat de Carol al II-lea drept o cauză a demiterii. Ostilitatea regelui pentru persoana diplomatului român era cunoscută de însăși Titulescu, după cum mărturisește singur în 1934 unui cunoscut: „Je sais que la roi me prepare une trappe, mais il y tombera lui-

---

care Jurnalul ne-o transmite; lupta dintre diferitele forțe politice pentru a declanșa un nou conflict mondial / sau / a împiedica un nou conflict mondial.

[34] George G. Potra, „14 august 1936 N. Titulescu – Pierre Cot. Multiplele consecințe ale unui demers personal", în *Magazin istoric* (București), anul XIII, 1979, nr. 10, octombrie, p. 44 (În respectiva notă se spunea: „*Până la 10 septembrie 1936 urmau să sosească în România 100 de tunuri și 3 escadrile de avioane, care au fost comandate de guvernul român la uzinele din Franța. La începutul lui septembrie 1936 a fost trimis la acele uzine d. subsecretar de stat Caranfil, care a constatat cu surprindere că tunurile și avioanele comandate de România au fost de mult gata , însă d. Titulescu care fusese personal la uzine, a spus că țara românească nu are nevoie de acel armament și de avioane și că pot să le trimită în Spania, care solicitase și ea asemenea material. Acele tunuri și avioane, după cum rezultă din rapoartele date de agenții de spionaj ai Germaniei și Angliei, ar fi fost debarcate parte la Barcelona, iar celelalte la Bilbao și îndreptate pe frontal comunist din Spania. Această faptă la care se mai adaugă și cele specificate la punctele nr. 1, 2 și 3 de mai sus, a fost adusă la cunoștința maiestății sale regelui Carol al II-lea și din această cauză d. N. Titulescu a fost debarcat de la Ministerul Afacerilor Externe, fără a mai fi consultați ceilalți membrii ai guvernului*.") (pentru mai multe amănunte a se vedea George G. Potra, „Dismissal of Nicolae Titulescu …", http://aos.ro/wp-content/anale/IVol3Nr1-2Art.4.pdf, accesat la 27 iunie 2021).

[35] George Macovescu și colab. *op. cit.*, pp. 810-811.

[36] George G. Potra, „14 august 1936 N. Titulescu …", p. 46 (pentru mai multe amănunte a se vedea George G. Potra, „Dismissal of Nicolae Titulescu …", http://aos.ro/wp-content/anale/IVol3Nr1-2Art.4.pdf, accesat la 27 iunie 2021)

meme!" („Știu că regele îmi pregătește o capcană, însă va cădea el însuși în ea!")[37]

Responsabilitățile majore se strâng deci în jurul lui Carol al II-lea. Ținând seama de acțiunile sale sistematice din acea vreme pentru instalarea unei dictaturi regale, regele vedea în Titulescu o stavilă în calea planurilor sale. Faptul că suveranul îi reproșa lui Titulescu negocierea pactului de asistență mutuală dintre România și Rusia sovietică pentru care îi dăduse în mai multe rânduri mandate speciale, dovedește că observația marelui diplomat – la aflarea știrii demiterii cum că fusese victima unei ***capcane regale*** era pe deplin întemeiată, oferind totodată și cheia problemei ... indiferent de unde au venit sugestiile și indiferent de cine s-au făcut demersuri, decizia de înlăturare a ministrului Afacerilor Străine al României la 29 august 1936 s-a luat la București[38].

Concluzia care se desprinde este că alegerea momentului demiterii nu are nimic întâmplător; respingerea propunerii de a accepta demisia lui Nicolae Titulescu la 11 iunie 1936 și adoptarea hotărârii de a proceda la demitere la 29 august 1936, au fost îndelung și complex gândite sub raportul implicațiilor, motivației și procedurii, oferind argumente pentru a afirma că ne aflăm în fața unei adevărate conspirații, matematic calculată și polițienesc urmărită[39].

Câteva săptămâni după concedierea sa, Titulescu aflat în străinătate îi spunea – plin de amărăciune – doctorului Nicolae Lupu:

„M-au alungat ca pe un servitor netrebnic, Lupule."[40]

„A FOST, POATE CEL MAI MARE DIPLOMAT AL TIMPULUI SĂU"[41]

(A. F. Frangulis, Președintele Academiei Diplomatice Internaționale)

[37] C. Argetoianu, *op. cit.*, p. 534.
[38] Gh. Buzatu și colab., *op. cit.*, p. 303.
[39] *Ibidem*, p. 293.
[40] Cf. Ion M. Oprea, *op. cit.*, p. 361.
[41] A se vedea: http://revistasferapoliticii.ro/sfera/171/art12-Hriscu.php, accesat la 27 iunie 2021.

BIBLIOGRAFIE

Argetoianu, Constantin, „Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri", în Ion Popescu-Puțuri, Augustin Deac și colab., *Monarhia de Hohenzollern văzută de contemporani*, București, Editura Politică, 1968.

Buzatu, Gh. și colab., *Titulescu și strategia păcii*, Iași, Editura Junimea, 1982.

Chiper, Ioan, Constantiniu, Florin, „Din nou despre cauzele înlăturării din govern a lui Nicolae Titulescu", în *Revista română de studii internaționale* (Bucureşti), 1969, nr. 2.

Goldiș, Vasile, „Statul universal", în *Observatorul politic şi social*, anul I, 1930, nr. 9, reprodus în Marius-Ioan Grec, Marțian Iovan, Stelean-Ioan Boia (coord.), *Vasile Goldiș 150 de ani de la naștere (1862-1934*), București, Editura Academiei Române, 2012.

Macovescu, George și colab., *Nicolae Titulescu – Documente Diplomatice*, București, Editura Politică, 1967.

Nicolae Titulescu, Discursuri, București, Editura Științifică, 1967.

Oprea, Ion M., *Nicolae Titulescu*, București, Editura Științifică, 1966, pp. 342-344.

Potra, George G., „14 august 1936 N. Titulescu – Pierre Cot. Multiplele consecințe ale unui demers personal", în *Magazin istoric* (Bucureşti), anul XIII, 1979, nr. 10, octombrie.

Idem, „28-29 august 1936. În culisele «cazului Titulescu»", în *Magazin istoric* (Bucureşti), anul III, 1969, nr. 9, septembrie.

Idem, „Politica asasinatelor politice", în *Magazin istoric* (Bucureşti), anul XII, 1978, nr. 12, decembrie.

Idem, „Ratatul pseudoprofet din Wilhelmstrasse nr. 70 A.", în *Magazin istoric* (Bucureşti), anul XIV, 1980, nr. 2, februarie.

Rosenberg, Alfred, *Jurnal 1934-1944*, București, Editura Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel" / Curtea Veche, 2017.

http://documente.bcucluj.ro/web/bibdigit/periodice/gazetailustrata/1934/BCUCLUJ_FP_279699_1934_003_010.pdf, accesat la 27 iunie 2021.

http://revistasferapoliticii.ro/sfera/171/art12-Hriscu.php, accesat la 27 iunie 2021.

http://www.muzeulvasilegoldis.ro/sala-mare-a-muzeului/, accesat la 27 iunie 2021.

Nicolae Titulescu opera politico-diplomatică 1 ianuarie 1937 – 31 decembrie 1937, Partea I, volum îngrijit de: George G. Potra și colaboratorii: Delia Razdolescu, Daniela Boriceanu, Ana Potra, Gheorghe Neacou, Bucureşti, 2007, https://www.academia.edu/30719998/NICOLAE_TITULESCU_Opera_Politico-Diplomatica_Partea_I, accesat la 27 iunie 2021.

Potra, George G., „Dismissal of Nicolae Titulescu. External Plot", în *Annals of the Academy of Romanian Scientists Online edition Series on History and Archaeology* (Bucureşti), 2011, Volume 3, Number 1-2, http://aos.ro/wp-content/anale/IVol3Nr1-2Art.4.pdf, accesat la 27 iunie 2021.

Profesorul Emilian Vlad – al doilea și ultimul director al gimnaziului român de la Sântana din perioada interbelică (1936-1938)

Professor Emilian Vlad – The Second and Last School Headmaster of the Romanian Secondary School in Sântana in the Interwar Period (1936-1938)

Ioan Veniamin GEOLDEȘ
Prof. Dr. Liceul Tehnologic ,,Stefan Hell'' Sântana
geoldes_benicu@yahoo.com

Abstract
This study aims to submit unique aspects of the short but fruitful period of two years (1936-1938) when Professor Emilian Vlad, a prominent teacher of the 'Moise Nicoară' High School in Arad, served as school headmaster of the Mixed Secondary School in Sântana (1936-1938). Founded in the autumn of 1919, this Romanian educational institution functioned for almost 20 years (1919-1938), led by principals Mihai Pleşu (1919-1936) and Emilian Vlad (1936-1938). The fundamental coordinates of the school activity of the principal Emilian Vlad, afferent to the period 1936-1938, can be summarized in several points: 1)An intense preoccupation to restore the status of budgetary school for the Secondary School of Sântana; 2) The legal constitution both of the School Committee of the Secondary School and of the Censors Commission; 3) The original proposal from 1938 to assign to the Mixed Secondary School of Sântana the name of Prince Michael, the Crown Prince of Romania; 4) Concern for the literacy of peasants through the establishment of the 'Astra' Peasant School; 5) Building a boarding school for commuting students, for 'improving the level and educational value of the school'; 6) Facilitating the access of students and teachers to quality cultural-artistic publications and journals. Through the variety of his coordinated approaches, Emilian Vlad remains one of the leading personalities of Sântana in the last interwar years.

Keywords*: mixed secondary school, Emilian Vlad, Romanian secondary education, culture, school.*

Orice încercare de a prezenta viaţa şi activitatea unor personalităţi de seamă ale istoriei comportă cel puțin două aspecte inedite: pe de o parte, reprezintă un demers cultural extrem de util și de valoros într-o societate care pare tot mai mult lipsită de repere intelectuale şi morale, iar pe de altă parte,este un demers riscant dacă ţinem cont de faptul că este practic

imposibil să surprinzi în câteva pagini întreaga viaţă şi activitatea unei persoane. De aceea, fiind conștienți de aceste limite, în cadrul acestei cercetări ne propunem să ilustrăm doar scurta și rodnica perioada de doi ani de zile în care profesorul Emilian Vlad, dascăl de seamă al Liceului „Moise Nicoară" din Arad[1], a îndeplinit funcția de director al Gimnaziului Mixt Român de la Sântana (1936-1938).

După momentul Marii Uniri, învățământul secundar românesc din județul Arad s-a bucurat de o atenție sporită din partea oficialităților de stat, astfel încât, după instalarea administrației românești în regiune, au fost inaugurate șapte instituții de învățământ secundar românesc la Arad, Lipova, Sântana, Ineu[2]. În acest context a apărut și la Sântana[3], într-o localitate cu o populație preponderent șvăbească, o școală medie de stat pentru băieți, devenită gimnaziu de stat pentru băieți din 1928 și ulterior gimnaziu mixt. Din 1919 și până în 1936 această instituție de învățământ a avut un singur director, neobositul profesor de istorie și geografie, Mihai Pleșu[4]. În toamna anului 1936 acesta a fost însă rechemat la catedra sa de la Gimnaziul Mixt din Lipova și în locul lui a fost numit profesorul Emilian Vlad de la Liceul „Moise Nicoară" din Arad, de aceeași specializare, istorie-geografie.

Conform inventarierii istoricului arădean Alexandru Roz, Emilian Vlad a funcționat ca profesor la Liceul „Moise Nicoară" din Arad în perioada 1923-1950, cu două mici întreruperi: prima, în anii 1924/1925 –

[1] Studiul de față are la bază o cercetare mai veche intitulată „Profesorul Emilian Vlad – dascăl de excepție al Liceului Moise Nicoară din Arad, al doilea director al Gimnaziului Român de la Sântana", prezentată la Simpozionul național *100 de ani de învățământ în limba română și de performanță la „Moise Nicoară"*, Arad, 22-23 noiembrie 2019.

[2] Virgil Valea, „Particularități și tendințe în organizarea învățământului secundar românesc în Arad în perioada interbelică (1919-1938)", în Doru Sinaci, Emil Arbonie (coord.), *90 de ani de administrație românească în Arad – culegere de studii și comunicări*, Arad, „Vasile Goldiș" University Press, 2010, pp. 217-218.

[3] Istoriei învățământului secundar românesc de la Sântana i-am consacrat recent un studiu extins, valorificând bogatul fond arhivistic existent la *Serviciul Județean Arad al Arhivelor Naționale*. A se vedea: Ioan Veniamin Geoldeș, „Învățământul secundar românesc din Sântana în perioada interbelică (1919-1938)", în Corneliu Pădureanu, Doru Sinaci (coord.), *Centenarele României, Centenarele Aradului (1918/1919-2018/2019)*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2020, pp. 393-417.

[4] Pentru ampla activitate a directorului Mihai Pleșu în fruntea gimnaziului român de la Sântana a se vedea studiul nostru Ioan Veniamin Geoldeș, „Profesorul Mihai Pleșu (1890-1954) – primul director al gimnaziului român de la Sântana", în Doru Sinaci, Sorin Bulboacă (coord.), *Administrație românească arădeană: studii și comunicări din Banat-Crișana*, vol. XV, Arad, „Vasile Goldiș University Press", 2020, pp. 415-431.

1928/1929 și a doua, în perioada 1936-1938[5]. Studiul se va concentra asupra acestei ultime perioade,1936-1938, și va viza umplerea acestui gol referitor la viața și activitatea profesorului Emilian Vlad prin recursul la bogatele informații arhivistice, aducând astfel o umilă contribuție la biografia unui important dascăl arădean și unul dintre pionierii școlii secundare românești din Sântana.

Lucrarea se fundamentează pe surse arhivistice inedite: registrul de procese verbale al Consiliului Profesoral al Gimnaziului de la Sântana (perioada 22 septembrie 1936 – 22 iunie 1938)[6]; Registrul de procese verbale al Comitetului școlar și al Comisiei de Cenzori (27.02. 1937-09.06. 1938)[7]; Registrul de procese verbale de inspecții[8] pe linie de învățământ (1923-1938); 3 dosare de corespondență[9] ale școlii: ordine, instrucțiuni și circulare referitoare la desfășurarea și organizarea procesului de învățământ, aferente anilor școlari 1936-1937 și 1937-1938.

Sursele arhivistice mai sus menționate nu cuprind date bogate și lămuritoare referitoare la aspectele biografice sau la biografia intelectuală a dascălului Emilian Vlad. Cele câteva informații existente sunt extrase din diferitele rapoarte înainte de școala de la Sântana către autoritățile superioare de la Timișoara, Cluj sau București. Astfel, din formularul privind repartiția catedrelor pe anul școlar 1936-1937[10] aflăm că Emilian Vlad s-a născut la 15 octombrie 1892 în localitatea Leauț din județul Hunedoara. Parcursul său educațional impresionează și prin faptul că urmat și finalizat cursurile Institutului Teologic-Ortodox Român din Arad, figurând ca absolvent al acestei instituții de învățământ în anul școlar 1916-1917[11]. Ulterior, Emilian Vlad a urmat și cursul profesoral de scurtă durată de la Universitatea din Cluj, devenind profesor de istorie-geografie[12].

---

[5] Alexandru Roz, *Monografia Colegiului Național „Moise Nicoară" din Arad*, Arad, Editura Fundației „Moise Nicoară", 2007, p. 146.

[6] Serviciul Județean Arad al Arhivelor Naționale, *Fond Gimnaziul de Stat Sântana*, inv. 667, dosar 20/1936-1938, 86 f. (în continuare: S. J. A. N. Arad)

[7] *Ibidem*, dosarul nr. 21/1937-1938, 69 f.

[8] *Ibidem*, dosarul nr. 7/1923-1938, 68 f.

[9] *Ibidem*, dosarul nr. 19/1936, 333 f.; dosarul nr. 22/1937, 111 f.; dosarul nr. 23/1938, 196 f.

[10] *Ibidem*, dosarul nr. 19/1936, f. 159.

[11] *Anuarul Institutului Pedagogic-Teologic Ortodox Român din Arad, anul școlar 1916-1917*, Arad, Tiparul Tipografiei Diecezane Gr.-Ortodoxe Române, 1917, p. 57; Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic Ortodox Român din Arad*, Arad, 1922, p. 727.

[12] Anton Ilica, *Istoricul Preparandiei din Arad. De la Școala Regească Preparandială Gr. Neunită a Națiunii române la Liceul Pedagogic „Dimitrie Țichindeal" Arad*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2012, p. 344.

Emilian Vlad și-a început cariera didactică la Preparandia arădeană, denumită din toamna anului 1919 *Școala Normală Ortodoxă din Arad* fiind ales de către Consistoriul eparhial pentru catedra de istorie, geografie și constituție. Ulterior, Emilian Vlad va funcționa, așa cum am menționat deja, o lungă perioadă de timp la liceul „Moise Nicoară" din Arad, iar în perioada 1936-1938 la Gimnaziul mixt de la Sântana.

Emilian Vlad – director al Gimnaziului Român de la Sântana

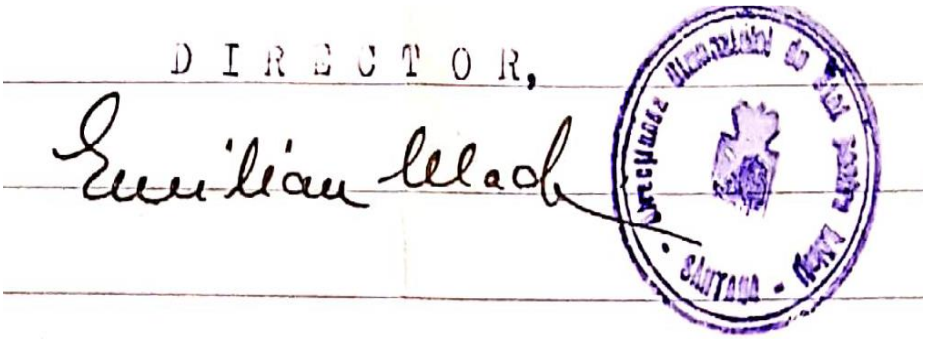

În lumina surselor arhivistice menționate putem să sintetizăm coordonatele fundamentale ale activității directorului Emilian Vlad din perioada 1936-1938 în următoarele puncte: 1) O preocupare intensă de a reda Gimnaziului de la Sântana statutul de școală bugetară; 2) Constituirea legală a Comitetului Școlar al Gimnaziului și a Comisiei de Cenzori (în alegerea membrilor acestor organisme, directorul Emilian Vlad identificând mai multe „lipsuri și defecte de fond"; 3) Alegerea unor persoane importante din comunitatea locală în Comitetul Școlar: primpretorii Plasei Sântana: Corbeanu Aurel, Colan Gheorghe și notarul comunei - Moldovan Petru; 4) Propunerea inedită din 1938 de a atribui Gimnaziului Mixt de la Sântana numele principelui Mihai, prințul moștenitor de atunci al României;5) Preocuparea pentru alfabetizarea țăranilor prin înființarea *Școlii Țărănești „Astra"*; 6) Ampla sa activitate managerială a vizat și construirea unui internat pentru elevii navetiști, pentru „ridicarea nivelului și valorii educative a școlii"; 7) A militat pentru accesul elevilor și al dascălilor la publicații și reviste cultural-artistice: „România Aeriană", „Societatea de mâine", „Farul Căminului" și a fost preocupat într-un mod decisiv de îmbogățirea treptată a bibliotecii Gimnaziului.

În perioada în care a fost director al Gimnaziului Mixt de la Sântana (1936-1938), domiciliul directorului Emilian Vlad era în Arad pe

Bulevardul Carol I, nr. 37, așa cum rezultă din corespondența purtată cu primarul de atunci al localității Sântana, Iosif Schiller[13].

Așa cum s-a menționat, la data de 15 septembrie 1936, Mihai Pleșu, director al școlii secundare de la Sântana din 1919, a fost rechemat la catedra sa de la Gimnaziul Mixt din Lipova și în locul lui a fost numit profesorul Emilian Vlad, delegat și detașat de la Liceul „Moise Nicoară" din Arad cf. ordinului ministerial nr. 141.988/1936[14].

În clădirea Gimnaziului de la Sântana a funcționat în timpul directorului Mihai Pleșu și funcționa și atunci când s-a schimbat conducerea școlii, un curs de ucenici de diferite meserii, directorul acestei școli de ucenici fiind directorul gimnaziului de atunci, Mihai Pleșu. În noul context al schimbării conducerii gimnaziului, Emilian Vlad a solicitat în mai multe rânduri[15] (9 octombrie; 3 noiembrie) forurilor școlare superioare ca acest curs de ucenici să fie scos de sub conducerea domnului Pleșu și plasat sub conducerea sa, răspunsul afirmativ al inspectoratului școlar venind abia la data de 11 decembrie 1936[16].

În ceea ce privește componența colectivului profesoral și repartiția orelor în anul școlar 1936-1937, situația din luna septembrie a anului 1936[17] se prezenta în felul următor: Emilian Vlad (istorie – cl. I-IV și geografie cl. III-IV); Alfonz Schmidt (limba germană – cl. I-IV); Cristea Livia (limba română); Ștefănescu Elena (latină, șt. fizico-chimice, drept și caligrafie); Corbeanu Draghina[18] (limba franceză și muzică la cl. I-II); Cioată Victoria (șt. naturale, geografie și educație fizică la fete); Puta Traian[19] (matematică, educație fizică la cl. I-II); Huțiu Parascheva (gospodărie, lucru manual fete și băieți); Ageu Sever (muzică-cl. III-IV); pr. Popa I. Dumitru – religie ortodoxă; Karl Iosif (religie romano-catolică). De asemenea, existau și cadre didactice pentru orele de religie evanghelică și religie mozaică.

---

[13] S. J. A. N. Arad, *Fond Gimnaziul de Stat Sântana*, dosarul nr. 22/1937, f. 21.

[14] A se vedea cele patru procese verbale de predare-primire ale direcțiunii din zilele de 27-28-29-30 octombrie încheiate de inspectorul contabil Emil Hogea și procesul verbal aferent inspecțiilor din 23-24 octombrie și 9-11 noiembrie încheiate de inspectorul școlar Silvestru Cioflec. S. J. A. N. Arad, *Fond Gimnaziul de Stat Sântana*, dosarul nr. 7/1923-1938, f. 45-60.

[15] *Ibidem*, dosarul nr. 19/1936, f. 151, f. 158.

[16] *Ibidem*, dosarul nr. 19/1936, f. 18.

[17] *Ibidem*, dosarul nr. 20/1936-1938, f. 2-3.

[18] Draghina Corbeanu era soția primpretorului Plasei Sântana, Aurel Corbeanu.

[19] A funcționat la gimnaziul sântănean doar până la data de 1 noiembrie 1936. De la 1 septembrie 1937 îl regăsim ca profesor la Liceul Militar „Nicolae Filipescu" de la Mănăstirea Dealu. A se vedea S. J. A. N. Arad, *Fond Gimnaziul de Stat Sântana*, dosarul nr. 22/1937, f. 12-13.

În noul an școlar 1937-1938 s-au produs schimbări semnificative la nivelul colectivului profesoral[20]. Aceste schimbări erau generate atât de statutul de școală extrabugetară a gimnaziului, cât și de faptul că majoritatea profesorilor erau suplinitori, excepție făcând directorul Emilian Vlad și Alfonz Schmidt. Din noul corp profesoral doar directorul Emilian Vlad, Alfonz Schmidt și profesorii de religie au funcționat și în anul trecut școlar, restul fiind profesori noi.

Încă de la prima ședință a Consiliului Profesoral la care a participat în calitate de director (22 septembrie 1936) este vizibilă preocuparea pentru creșterea calității actului didactic,Emilian Vlad îndemnând dascălii la „muncă neobosită pentru ridicarea prestigiului școlar și menținerea ei la nivelul altor școli similare din țară". Pentru acest deziderat, directorul Emilian Vlad a propus mai multe măsuri: a) seriozitate și profesionalism din partea dascălilor la orele de curs; b) elevii să dovedească cunoașterea în profunzime a lecțiilor[21]; c) notarea periodică a elevilor; d) înregistrarea progresului și a regresului școlar; e) combaterea absenteismului; f) implicarea dascălilor în alegerea gazdelor pentru elevii din localități mai îndepărtate de Sântana[22]; g) purtarea obligatorie a uniformei și a numărului de elev[23]; h) în elaborarea lucrărilor scrise (teze) să se regăsească obligatoriu un subiect de sinteză care să dovedească asimilarea întregului material tratat în trimestrul respectiv[24].

În urma inspecțiilor efectuate la orele de curs, directorul Emilian Vlad conchide că, în general, „se lucrează cu multă voie și se întrebuințează toate mijloacele pentru a se arăta progres"[25]. Sunt extrem de prețioase cele câteva observații notate în urma acestor inspecții, referitoare la maniera de predare, la timpul alocat, la interdisciplinaritate și la caracterul educativ al școlii: „Să ne dăm stăruința ca elevul să plece din școală cu lecția cunoscută și acasă să facă numai repetirea și aprofundarea ei. Timpul să-l împărțim astfel, ca să nu răpim elevilor din cel pentru recreație. (...) Materiile ce se predau nu pot rămânea izolate una de alta. Să se facă legături și corelații cât mai dese, căci acestea duc la o asimilare mai sigură și la întărirea cunoștințelor câștigate. Caracterul educativ al școlii secundare impune

[20] S. J. A. N. Arad, *Fond Gimnaziul de Stat Sântana*, dosarul nr. 20/1936-1938, f. 50-51.
[21] Profesorii „să nu se mulțumească cu răspunsuri de mântuială, ci să stăruie asupra materiei, ca aceasta să fie cunoscută în toate amănuntele". cf. *Ibidem*, f. 1.
[22] „Aflu necesar să cercetăm pe elevi și la locuințele lor pentru a ne convinge, dacă acestea sunt igienice și li se dă posibilitatea să poată pregăti în liniște lecțiile"; *Ibidem*, f. 13.
[23] *Ibidem*, f. 1.
[24] *Ibidem*, f. 5.
[25] *Ibidem*, f. 10.

strângerea tuturor profesorilor într-o comunitate de muncă, în vederea atingerii unui scop educativ unic, urmărit de toate materiile de învățământ”[26].

În ceea ce privește disciplina elevilor și măsurile punitive care se impuneau în anumite cazuri, directorul Vlad considera că „severitatea profesorului e bună, căci progresul e mai sigur” dar se arăta contrariat de întrebuințarea în exces a unor măsuri ca „bătaia până lasă urme, scrierea lecției de 5, 10, 20 ori sau scoaterea elevului din clasă. Asemenea pedepse, concluziona directorul, nu își au efectul, din contra produc ură și dezgust pentru carte, școală și profesor”[27].

Încă din luna octombrie a anului 1936, noul director a verificat, atât activitatea și componența Comitetului școlar al Gimnaziului Mixt de la Sântana, cât și pe cea a Comisiei de cenzori și observând anumite „lipsuri și defecte de fond”[28] la alegerile membrilor din luna mai 1936, printr-o adresă oficială a înaintat aceste rezultate *Casei Școalelor*, care a oferit un răspuns la data de 25 februarie 1937. Emilian Vlad a constatat anumite inadvertențe în alegerea membrilor dar și lipsa unor documente privind alegerea reprezentanților Corpului Profesoral în cele două organisme amintite. Un exemplu elocvent ar fi alegerea Dr. Emil Monția, avocat român în Șiria, ca reprezentant al Corpului Profesoral din Sântana, cu toate că nu se respectau dispozițiile legale în acest sens: să fie profesor activ al gimnaziului și să fie din localitatea Sântana. Fiind avocat și locuitor în Șiria, mandatul lui Emil Monția era practic nul. Astfel, la 27 februarie 1937 a avut loc ședința de constituire legală a Comitetului Școlar al Gimnaziului Mixt din Sântana prin alegerea noilor membri în conformitate cu dispozițiile legii. La propunerea dr. Emilian Vlad au fost aleși în Comitetul școlar două persoane cu influență: primpretorul Plasei Sântana, Corbeanu Aurel și Moldovan Petru, notarul comunei[29].De asemenea, au fost aleși ca reprezentanți ai Corpului profesoral[30] domnul profesor Alfonz Schmidt (secretar al comitetului) și pr. Popa I. Dumitru (A. Schmidt era profesor titular și, conform legislației, doar profesori titulari erau eligibili). Al doilea profesor ales a fost pr. Popa I. Dumitru, care nefiind cadru didactic titular, mandatul său trebuia reînnoit la începutul fiecărui an școlar. Noul președinte al Comitetului a devenit, la propunerea primpretorului Corbeanu, directorul gimnaziului Emilian Vlad. Din componența Comitetului școlar mai făceau parte, în calitate de membri,

[26] S. J. A. N. Arad, *Fond Gimnaziul de Stat Sântana*, dosarul nr. 20/1936-1938, f. 10.
[27] *Ibidem*, f. 13.
[28] *Ibidem*, dosarul nr. 21/1937-1938, f. 2.
[29] *Ibidem*, f. 2-3.
[30] *Ibidem*, f. 3.

doi reprezentanți de seamă ai localității Comlăuș, Drig Ștefan și Budiu Pavel[31].

Componența Comitetului școlar a rămas neschimbată până în toamna anului 1937. La data de 14 octombrie 1937 primpretorul plasei Aurel Corbeanu a fost transferat în altă localitate și în locul lui a fost propus noul primpretor, Gheorghe Colan.

În calitatea sa de director, Emilian Vlad a depus nenumărate eforturi pentru ridicarea prestigiului școlii. Un mare impediment în atingerea acestui obiectiv l-a constituit transformarea din 1931 a Gimnaziului Român de la Sântana din școală bugetară în școala extrabugetară. Această măsură a afectat calitatea actului educațional. În consecință, chiar de la prima ședință a Comitetului școlar, primul punct urgent supus spre dezbatere a vizat tocmai „luarea școlii în bugetul statului". Pentru acest deziderat, directorul Emilian Vlad a făcut nenumărate demersuri de când a venit la Sântana. În primul rând, a redactat un amplu memoriu Ministerului, însoțit și de un aviz favorabil din partea Inspectoratului Școlar solicitând decretarea școlii drept bugetară sau, cel puțin, bugetarea unui număr de 8 catedre. Directorul Vlad, împreună cu inspectorul Cioflec, s-au deplasat chiar și la București de unde au primit „cele mai favorabile asigurări"[32]. De asemenea, s-a apelat chiar și la autoritățile bisericești arădene pentru a mijloci la Minister, memoriul întocmit de episcopul Andrei al Aradului fiind predat la Minister de către deputatul Coțoiu Romulus. La scurt timp, pe adresa direcțiunii Gimnaziului s-a primit numărul de înregistrare al memoriului de la Minister (nr. 878 din 26 ianuarie 1937), ca o dovadă clară a multiplelor intervenții întreprinse, dar și pentru a se putea urmări pe mai departe rezolvarea cazului[33].

Aceste demersuri întreprinse de directorul Emilian Vlad au avut în cele din urmă câștig de cauză, 7 catedre devenind bugetare[34], iar alte 3 catedre didactice plus personalul administrativ au rămas pe mai departe în responsabilitatea Comitetului Școlar. Catalogarea gimnaziului drept școala extrabugetară a avut și alte implicații negative. În primul rând, Gimnaziul de la Sântana nu mai avea dreptul de a organiza examene particulare, înscrierile la aceste examene având loc doar la școlile bugetare ale statului. În acest

[31] *Ibidem*, dosarul nr. 21/1937-1938, f. 5.
[32] *Ibidem*, f. 6.
[33] *Ibidem.*
[34] Vestea a fost adusă la cunoștința membrilor Comitetului școlar la ședința din 18 iunie 1937 de către directorul Emilian Vlad. Ordinul Ministerului Educației Naționale, nr. 94051 din 31 mai 1937 stipula că Gimnaziul de la Sântana a fost trecut în bugetul statului cu 7 catedre „de câte 3900 lei lunar"; cf. S. J. A. N. Arad, *Fond Gimnaziul de Stat Sântana*, dosarul nr. 21/1937-1938, f. 32.

sens, directorul Emilian Vlad s-a adresat Ministerului Educației Naționale solicitând reacordarea statutului de școală bugetară. Având în vedere importanța demersului asumat de directorul Vlad, vom cita nota sa de fundamentare într-o manieră mai extinsă: „Școalei noastre îi lipsește numai titlul de școală bugetară, căci în realitate funcționează ca și celelalte gimnazii de stat, având 7 catedre luate în buget, începând cu 1 aprilie 1937 a.c. Toți profesorii sunt cu examen de capacitate, prin urmare pot face parte din comisia pentru examenele particulare. Interesul școalei este, ca să-și recruteze elemente bune, deci în primul rând trebuie să facă o selecționare a elevilor. Ori împrejurările între care funcționează școala noastră astăzi nu ne permit a face o selecționare prea severă între elevi, căci în cazul acesta numărul elevilor s-ar reduce simțitor și ar periclita existența școalei. Deci pentru a ne ajunge scopul, ca să avem elevi buni, credem că aceștia ar fi bine să-i recrutăm nu numai dintre elevii ordinari, ci și dintre cei cu 7 clase primare și care ar face examen de diferență, precum și dintre alți elevi, care ar face examene particulare”[35].

Demersurile au fost reluate și în luna februarie 1938 când directorul Emilian Vlad a elaborat și expediat Ministerului un nou memoriu în care solicita luarea în buget a încă unei catedre. Dacă s-ar fi acceptat și această solicitare, atunci școala ar fi îndeplinit toate condițiile pentru a fi bugetară, lipsindu-i doar titlul. În expunerea sa de motive, Emilian Vlad recurge la evidențierea importanței acestei școli românești pentru zona în care se află: un centru de învățământ românesc într-o comunitate șvăbească, la granița țării. În concluzie, se propune decretarea școlii drept bugetară printr-o lege specială începând cu data de 1 aprilie 1938[36]. Toate aceste eforturi au rămas, din păcate, fără niciun rezultat.

În ceea ce privește numărul elevilor care frecventau gimnaziul în perioada 1936-1938, avem informații extrem de precise consemnate în procesele verbale încheiate în ședințele Consiliului Profesoral. Astfel,în anul școlar 1936-1937 situația frecvenței școlare era următoarea: clasa I - 47 de elevi; clasa a II – 36 elevi, clasa a III – 37 elevi, clasa a IV- 36 elevi[37]. Pentru următorul an școlar, 1937-1938, numărul elevilor a crescut semnificativ la clasa I-a și a II-a și a scăzut puțin la clasa a III-a și a IV-a. În total au fost 151 de elevi dintre care 10 erau bursieri ai Comitetului Școlar al Gimnaziului. Repartiția elevilor pe clase era următoarea: I – 49 elevi; II – 41 elevi; III – 28 elevi; IV – 33 elevi[38]. Avem informații relevante referitoare și

[35] *Ibidem*, dosarul nr. 22/1937, f. 42.
[36] *Ibidem*, dosarul nr. 23/1938, f. 28.
[37] *Ibidem*, dosarul nr. 20/1936-1938, f. 41-46.
[38] *Ibidem*, dosarul nr. 22/1937, f. 6.

la rata de promovare și de repetenție. Ilustrăm situația existentă la clasa I la sfârșitul anului școlar 1936-1937. În luna iunie 1937, din totalul de 47 de elevi doar 20 au promovat clasa (procentul era de 42.55%, cea mai mare medie fiind 8,76, iar cea mai mică era 6, 01), 19 elevi au fost corigenți și alți 8 repetenți. După susținerea examenelor de corigență, din cei 19 elevi, 17 au promovat[39].

În anul școlar 1937-1938 taxele școlare se ridicau la suma de 2000 de lei pentru fete, 1500 lei pentru băieții din alte localități și 1200 lei pentru băieții din Sântana[40].

Profesorul Emilian Vlad a fost preocupat și de crearea unei ambianțe plăcute în sala profesorală dar și de identificarea unor surse de informare pentru cadrele didactice. În acest sens, directorul Vlad a fost preocupat de achiziționarea și instalarea în sala profesorală a unui aparat de radio cu un difuzor separat în atelierul de desen. Suma necesară pentru instalarea aparatului se ridica la 15.000 de lei și ea trebuia să fie acoperită din fondurile Comitetului Școlar al Gimnaziului Mixt din Sântana[41].

Deși nu au fost încununate cu succes, merită a fi menționate eforturile din 1938 ale directorului Emilian Vlad, de a atribui școlii românești din Sântana numele principelui Mihai, pe atunci prințul moștenitor la tronul României. Demersurile oficiale au debutat la data de 15 ianuarie 1938 cu ocazia unei ședințe a Comitetului școlar al Gimnaziului Mixt. Au participat, pe lângă profesorii Gimnaziului Mixt și Emilian Vlad, directorul Gimnaziului și președintele Comitetului școlar, alături de Gheorghe Colan - primpretor; Dr. Albert Ștefan – medic și alții. Emilian Vlad, în calitatea sa de președinte al comitetului școlar, a propus ca Gimnaziul Român de la Sântana să poarte numele unei personalități de excepție a vremii, ca un imbold spre învățătură și purtare pentru elevii de la Sântana. În opinia directorului Emilian Vlad „nicio personalitate nu ar putea să fie mai de preț pentru tineretul nostru școlar pentru a o scoate ca un exemplu viu și demn de urmat decât iubitul nostru prinț al Coroanei României, A. S. R. Mihai, Marele Voevod de Alba Iulia, străjerul cel mai desăvârșit și elevul model pentru tineretul român. Alteței Sale Regale îi sunt binecunoscute meleagurile noastre deoarece cu ocazia vânătorilor regale a venit în contact mai strâns și mai intim cu tot ce caracterizează această parte a țării”[42].

---

[39] *Ibidem*, dosarul nr. 20/1936-1938, f. 41-42 și f. 47.
[40] *Ibidem*, dosarul nr. 21/1937-1938, f. 55.
[41] *Ibidem*, dosarul nr. 22/1937, f. 2.
[42] *Ibidem*, dosarul nr. 23/1938, f. 11.

Membrii Comitetului au receptat pozitiv inițiativa directorului și au optat pentru următoarea denumire: Gimnaziul mixt „Mihai –Marele Voevod de Alba Iulia" din Sântana. La scurt timp, hotărârea luată, atât de Consiliul Profesoral cât și de Comitetul Școlar a fost înaintată Inspectorului General de la Timișoara cu rugămintea de a interveni la Minister și la Casa Regală pentru aprobarea hotărârii luate[43]. Inițiativa nu a fost însă aprobată.

Tot în luna ianuarie 1938, membrii Comitetului școlar al gimnaziului, în urma propunerii directorului Emilian Vlad, au luat decizia de a înființa în Sântana *Școala Țărănească „Astra"*, cursurile urmând să fie organizate două zile pe săptămână, joia și duminica între orele 15-17. Cu acest prilej, s-a definitivat și componența comitetului școlii:Emilian Vlad – președinte; Gheorghe Colan – primpretor, Moldovan Petru – notar, Alfonz Schmidt – profesor, Văcăreanu Emil – profesor; iar din Comlăuș au fost cooptați preoții Ioan Stana și Gheorghe Mihu, notarul Cornea Lucian, învățătorii Drig Pavel și Musca Ștefan, agricultorii Drig Ștefan și Budiu Pavel.[44]

Ampla sa activitate managerială a vizat și construirea unui internat pentru elevii navetiști ai gimnaziului pentru „ridicarea nivelului și valorii educative a școlii"[45]. Propunerea sa a fost foarte bine primită de Comitetul Școlar care a și elaborat la scurt timp un plan privind amplasarea, apartamentarea și dotarea internatului cu cele necesare. Demersuri concrete au fost întreprinse către instituțiile abilitate (primăria locală, „*Casa Școalelor*", Ministerul Educației Naționale) pentru obținerea de fonduri. Din păcate, lucrurile au stagnat, astfel că în primăvara anului 1938, problematica a fost din nou reluată în cadrul ședinței Comitetului școlar din ziua de 8 aprilie 1938. În acest moment se vehiculau două variante: a) construirea unui nou edificiu în curtea gimnaziului pentru un nou internat și apoi reparații substanțiale la vechile săli de clasă pentru mărirea ferestrelor; b) ridicarea cu încă un nivel a edificiului existent, pentru construirea a patru săli moderne de clasă și a unei săli festive, „rămânând sălile vechi pentru internat și parte pentru muzee, laboratoare și educația fizică și gospodăria la fete"[46]. Ambele variante necesitau însă investiții financiare importante. Din păcate, toată munca depusă de directorul Emilian Vlad a fost sortită eșecului, gimnaziul român de la Sântana fiind desființat peste doar câteva luni, în luna august 1938.

---

[43] *Ibidem*, f. 10. A se vedea și ședința Comitetului școlar din data de 15 ianuarie 1938: *Ibidem*, dosarul nr. 21/1937-1938, f. 50-51.
[44] *Ibidem*, f. 51-52.
[45] *Ibidem*, dosarul nr. 22/1937, f. 59.
[46] *Ibidem*, dosarul nr. 21/1937-1938, f. 58; *Ibidem*, dosarul nr. 23/1938, f. 95-96.

Emilian Vlad s-a remarcat și prin activitatea depusă cu scopul de a asigura elevilor și dascălilor accesul la publicații și reviste cultural-artistice în condițiile în care situația financiară a școlii era una extrem de precară datorită statutului extrabugetar al școlii[47]. Școala era abonată în perioada respectivă la următoarele reviste: „România Aeriană", „Societatea de mâine", „Farul Căminului". De asemenea, a fost preocupat și de îmbogățirea treptată a bibliotecii Gimnaziului, insistând în cadrul ședințelor Comitetului Școlar pentru „sporirea fondului de augmentare a bibliotecii"[48]. Astfel, la 8 iulie 1937, s-a hotărât alocarea unei sume de 5000 de lei pentru achiziționarea de cărți, în condițiile în care membrii Comitetului Școlar încercau să găsească surse noi de finanțare pentru reabilitarea anumitor săli de clasă și construirea unui internat.

Activitatea directorului Emilian Vlad a avut și o importantă componentă caritabilă. În timpul directoratului său, s-a răspuns pozitiv la diferitele solicitări venite din partea unor instituții culturale și filantropice. Astfel, la data de 20 ianuarie 1938, directorul Vlad, apreciind inițiativa inspectorului școlar general de a înființa 50 de biblioteci populare sătești, a donat suma de 130 de lei[49]. În luna iulie 1938, Gimnaziul de la Sântana a contribuit cu suma de 120 de lei pentru construcția căminului „Regele Carol al II-lea" de la Poiana Țapului, edificiul aparținând Societății „Mărășești"[50], societate a foștilor luptători din al Doilea Război Balcanic și din Primul Război Mondial, invalizi, orfani și văduve de război. Peste o lună, Gimnaziul a făcut o nouă donație, de 90 de lei pentru Societatea „Glonțul românesc", societate care avea drept obiectiv „mărirea fondului de înzestrare a țării cu armament"[51], această inițiativă având aprobarea Ministerului de Interne, Armament și Sănătate.

La finele anului școlar 1937-1938, directorul Emilian Vlad a venit cu mai multe inițiative de ordin istoric-cultural menite a-i familiariza pe elevi cu importantele repere istorico-geografice ale țării și a le cultiva dragostea față de țară și neam. În acest sens, a făcut o propunere inedită: organizarea unei mari excursii la Sarmisegetusa și Petroșani cu elevii școlii, profesorul responsabil ales fiind Emil Văcăreanu, dar și planificarea unor excursii mai

[47] A se vedea adresele înaintate de Emilian Vlad către directorii Revistei „România Aeriană" și „Societatea de mâine" în care a solicitat reducerea costului abonamentului. (*Ibidem*, dosarul nr. 23/1938, f. 177-178).
[48] *Ibidem*, dosarul nr. 22/1937, f. 64.
[49] *Ibidem*, dosarul nr. 23/1938, f. 2.
[50] *Ibidem*, f. 171.
[51] *Ibidem*, f. 41-42.

mici, de o zi, pe dealurile Șiria-Galșa[52]. De asemenea, s-a luat decizia implicării mai active a elevilor gimnaziului în viața cultural-artistică și religioasă a comunității (șezători culturale, manifestații patriotico-artistice), atât pentru canalizarea activității lor „în direcții sănătoase", cât și pentru a-i ține departe de „ocupații dăunătoare"[53].

Procesele verbale încheiate în cadrul consiliului profesoral au reținut, cu diferite prilejuri, îndemnurile directorului Emilian Vlad adresate profesorilor, de a nu implica politica în sfera educațională: „Profesorul nu are voe a strecura din crezul său politic și în sufletul elevului"[54].

Numele directorului Emilian Vlad reapare în prim plan și cu ocazia organizării plebiscitului din data de 24 februarie 1938 privind votarea Constituției autoritare a regelui Carol al II-lea. Astfel, biroul electoral constituit la Sântana pentru „rostirea votanților asupra primirii Constituției"trebuia compus, conform dispozițiilor legale, din patru persoane: primarul localității Martin Scherer, notarul comunal Petru Moldovan și doi locuitori *știutori de carte*. În urma tragerii la sorți, acești doi locuitori știutori de carte care au completat biroul electoral au fost: pr. Dumitru Popa și directorul Emilian Vlad[55].

În concluzie, în perioada interbelică, școala secundară românească de la Sântana, după greutățile inerente începutului, s-a impus treptat ca un important centru rural de învățământ secundar, atrăgând un număr mare de elevi români și nu numai. Activitatea depusă de directorul Emilian Vlad în ultimii doi ani de existență a școlii a fost una extrem de bogată și diversă așa cum o dovedesc informațiile de arhivă păstrate și valorificate în cadrul acestei cercetări, fiind desfășurată într-un context istorico-politic extrem de dificil. Prin cercetarea de față considerăm că am adus și noi o umilă contribuție la biografia unui important dascăl arădean și una dintre personalitățile de seamă ale localității Sântana din ultimii ani interbelici.

BIBLIOGRAFIE

Fonduri arhivistice

Serviciul Județean Arad al Arhivelor Naționale (S.J.A.N. ARAD),
- *Fond Gimnaziul de Stat Sântana*;
- *Fond Prefectura Județului Arad (1867-1947)*;

[52] *Ibidem*, dosarul nr. 20/1936-1938, f. 67.
[53] *Ibidem*, f. 69-70.
[54] *Ibidem*, f. 69.
[55] S. J. A. N. Arad, *Fond Prefectura Județului Arad (1867-1947)*, dosarul nr. 66/1938, f. 10.

Studii și lucrări de specialitate

Anuarul Institutului Pedagogic-Teologic Ortodox Român din Arad, anul școlar 1916-1917, Arad, Tiparul Tipografiei Diecezane Gr.-Ortodoxe Române, 1917.

Botiș,Teodor, *Istoria Școalei Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic Ortodox Român din Arad*, Arad, Editura Consistoriului, 1922.

Geoldeș, Ioan-Veniamin, „Învățământul secundar românesc din Sântana în perioada interbelică (1919-1938)", în Corneliu Pădureanu, Doru Sinaci (coord.), *Centenarele României, Centenarele Aradului (1918/1919-2018/2019)*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2020, pp. 393-417.

Idem, „Profesorul Mihai Pleșu (1890-1954) – primul director al gimnaziului român de la Sântana", în Doru Sinaci, Sorin Bulboacă (coord.), *Administrație românească arădeană: studii și comunicări din Banat-Crișana*, vol. XV, Arad, „Vasile Goldiș" University Press, 2020, pp. 415-431.

Ilica, Anton, *Istoricul Preparandiei din Arad. De la Școala Regească Preparandială Gr. Neunită a Națiunii române la Liceul Pedagogic „Dimitrie Țichindeal" Arad*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2012.

Roz, Alexandru, *Monografia Colegiului Național „Moise Nicoară" din Arad*, Arad, Editura Fundației „Moise Nicoară", 2007.

Valea, Virgil, „Particularități și tendințe în organizarea învățământului secundar românesc în Arad în perioada interbelică (1919-1938)", în Doru Sinaci, Emil Arbonie (coord.), *90 de ani de administrație românească în Arad*, Arad, „Vasile Goldiș" University Press, 2010, pp. 216-224.

Artizan al Marii Uniri ucis în temnițele comuniste. Cazul Alexandru Lapedatu

A Great Union's Architect Killed in the Communist Prisons. The Case of Alexandru Lapedatu

Drd. Ionuț-Alexandru POPA
Școala Doctorală „Istorie, Civilizație, Cultură”,
Anul III, Facultatea de Istorie și Filosofie,
Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca

Abstract
The establishment of the communist regime in Romania entailed the loss of the Romanian Academy autonomy and its replacement by the new regime of popular democracy with the Academy of the Romanian People's Republic, by Decree no. 76/1948. In this endeavour, the exclusion of the great men of culture from its members, including Alexandru Lapedatu, was a necessary step. At the same time, the works of the prominent personalities of interwar academic life were inventoried, disused, stored and banned for consultation after the complex process of setting up 'S' (Secret) Special Funds. But the actions of the new regime were not limited to this marginalization, they also led to human degradation or even physical elimination Alexandru Lapedatu was arrested on the night of May 5/6, 1950, included in the so-called 'batch of former dignitaries', being imprisoned in Sighet penitentiary, where he died on August 30, 1950. The death certificate was drawn up retroactively, only in 1957.

Keywords*:* *Romanian Academy, 'S' Special Funds, dignitary, detainees, Sighet.*

O[1] scurtă biografie

Născut[2] la 14 septembrie 1876, la Cernat (Săcele), în județul Brașov, Alexandru Lapedatu a urmat studiile secundare la Brașov (Liceul „Andrei

[1] Această lucrare a beneficiat de sprijin financiar prin proiectul „Cercetare doctorală și postdoctorală de calitate, inovativă și relevantă pentru piața muncii”: POCU/ 380/ 6/ 13/ 124146, proiect cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Capital Uman 2014-2020. This work was supported by the project 'Quality, innovative and relevant doctoral and postdoctoral research for the labour market': POCU/380/6/13/124146, project co-financed by the European Social Fund through The Romanian Operational Programme 'Human Capital 2014-2020'.

[2] Pentru o amplă biografie a se consulta: Dr. Andreas Wild, *Fraţii Lapedatu – artizani ai României moderne în generația Marii Uniri*, Fundaţia Academia Civică, 2017. Disponibil

Șaguna") și Iași, iar cele universitare la București. S-a ocupat de istoria Evului Mediu și a devenit cercetător la Biblioteca Academiei Române (1903-1908), membru titular în 1918 și președinte al acesteia între 1935-1938[3]. Cariera academică a fost completată prin alegerea lui ca secretar al Comisiei Monumentelor Istorice (1904-1919) și al Comisiei istorice a României (1911-1919). Delegat expert din partea României la Conferința de Pace de la Paris (1918-1920) și profesor la Universitatea din Cluj (1919-1938), Alexandru Lapedatu a devenit fondator și codirector, alături de Ioan Lupaș, al Institutului de Istorie Națională din Cluj (1920-1938), ocupând și funcția de director general al Arhivelor Statului, numit în 1923[4].

Activ în domeniul profesional, Alexandru Lapedatu se angrenează în activitatea politică și devine membru al Partidului Național Liberal în 1920, ocupând în perioada interbelică numeroase funcții guvernamentale, printre care cea de Ministru de Stat sau Ministru al Cultelor și Artelor[5]. Cariera politică a acestuia și a partidului din care făcea parte a cunoscut represiunea forțelor de stânga, odată cu falsificarea alegerilor din 1946[6], când recunoaște că noul partid politic reprezenta un adevărat dușman al democrației[7]. Tendința de discreditare a fruntașilor partidelor de opoziție a fost exprimată clar de către Vasile Luca în ședința Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Comunist Român din 26 iulie 1946 „*Nu trebuie uitat scopul: compromiterea și distrugerea partidelor istorice*"[8].

în format electronic la adresa: https://www.memorialsighet.ro/wp-content/uploads/2017/04/fratiilapedatu_andreaswild.pdf. Accesat la data de 08.10.2020.

[3] Academia Română, *Președinți ai Academiei Române (1901-1959)* și *Membri ai Academiei Române din 1866 până în prezent*. Disponibil în format electronic la următoarele adrese: https://acad.ro/academia2002/acadrom/pag04b.htm, https://acad.ro/bdar/armembriLit.php?vidT=L. Accesat la data de 26.09.2020.

[4] Ioan Aurel Pop, „Alexandru Lapedatu – istoric și universitar clujean", în *Academica* (București), 2016, nr. 9, pp. 5-7.

[5] Ioan Ciupea, Virgiliu Țârău, *Liberali Clujeni. Destine în Marea Istorie, vol. II: Medalioane*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2007, pp. 200-201.

[6] Denumite sub sintagma „alegeri fără opțiune", procesele electorale s-au desfășurat prin intermediul unui model importat (din Uniunea Sovietică), dezvoltat prin exportul de metode și mijloace dintr-un stat în altul, desigur cu particularitățile aferente, cf. Virgiliu Țârău, *Alegeri fără opțiune. Primele scrutinuri parlamentare din Centrul și Estul Europei după cel de-al Doilea Război Mondial*, Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2005, p. 93.

[7] Dincolo de falsificarea alegerilor trebuie precizat că liderii liberali (și țărăniști de altfel) s-au aflat în permanență nu doar sub supravegherea autorităților, ci și sub presiunea acestora. Un exemplu în acest sens îl constituie nota de informare a Direcției Generale a Poliției asupra adunării de la sediul PNL din ziua de 8 noiembrie 1945, cf. Ioan Opriș, *Alexandru Lapedatu și contemporanii săi*, București, Fundația Academia Civică, 2016, p. 136.

[8] Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Fond CC al PCR, Cancelaria*, dosarul nr. 42/1946, f. 2.

Instaurarea regimului comunist

În contextul stabilizării regimului comunist în România, valurile de represiune au fost îndreptate spre îndepărtarea oricărei forme de opoziție. După înlăturarea de pe scena politică a PNȚ prin celebra *înscenare de la Tămădău* (1947)[9] cu ajutorul organelor de informații[10], liderii comuniști s-au orientat spre celălalt mare partid istoric care le stătea în cale, PNL[11]. Astfel, pentru a le demonstra vinovăția politică, autoritățile au efectuat nenumărate percheziții. Percheziția asupra locuinței lui Alexandru Lapedatu a avut loc la 28 iunie 1948 și a durat peste 3 ore, iar rezultatul anchetei preciza ridicarea unor materiale cu caracter „antidemocratic, antisovietic și naționalist, șovin, de elogiere națională, mai ales cele privind «realipirea» Basarabiei la sânul patriei mame”[12]. Agenții de securitate aveau ca principal scop găsirea de dovezi care să-l incrimineze pe Lapedatu și să constituie argumente solide pentru culpabilizare. Orice acțiune a acestuia era atent urmărită și analizată pentru a putea fi utilizată împotriva lui. De altfel, Securitatea se infiltrase adânc în cercurile partidelor politice istorice și adunau date necesare închiderii acestora[13]. De exemplu într-o notă informativă erau enumerate planurile PNL în cazul venirii la guvernare, iar „într-o combinație de guvern național, va abroga toate legile actualului regim privitoare la cultele religioase, dispunând repunerea imediată în vigoare a legii Concordatului și reînființarea eparhiilor catolice”. Informația vehiculată a ajuns la ministrul Securității Statului - Teohari Georgescu care afirma „dacă prindem aceste documente, vor avea mare importanță în lichidarea politică a PNL – Brătianu”[14].

---

[9] Claudiu Secașiu, „Operațiunea „Tămădău” (14 iulie 1947). Un document inedit”, în *Analele Sighet 5. Anul 1947 – Căderea Cortinei*, București, Fundația Academia Civică, 1997, pp. 558-569.

[10] Claudiu Secașiu, *Preliminarii ale asaltului final asupra P.N.Ț. Contribuția organelor de informații (1945-1947)*, în *Analele Sighet 5 . Anul 1947 – Căderea Cortinei*, București, Fundația Academia Civică, 1997, pp. 530-543.

[11] De altfel, intensificarea operațiunilor de supraveghere a liderilor politici ai opoziției s-a desfășurat și după încheierea alegerilor din 1946. Totodată, înainte de acestea au avut numeroase percheziții cu scopul de a discredita partidul și liderii acestuia prin confiscarea unor înscrisuri considerate de autoritățile polițienești ca fiind „ materiale de propagandă ale PNL Brătianu”. Trebuie subliniat paradoxul situației, cf. Ioan Ciupea, Virgiliu Țârău, *op. cit.*, p. 280.

[12] Ioan Opriș, *op. cit.*, p. 140.

[13] *Ibidem*, p. 146.

[14] *Ibidem*, pp. 141-142.

Eliminarea din Academie

Instaurarea regimului comunist în România a atras după sine pierderea autonomiei Academiei Române și substituirea acesteia de către noul regim de noul regim de democrație populară cu Academia Republicii Române, prin Decretul nr. 76/1948. În acest demers, excluderea marilor oameni de cultură din rândul membrilor săi, printre care și Alexandru Lapedatu, a constituit un pas necesar.

Preambulul unor schimbări în Academia Română s-a manifestat încă de la începutul instaurării regimului comunist. Referitor la aceasta, Alexandru Lapedatu amintea că a existat o propunere a unor colegi (gen. R. Rosetti, Gr. Antipa și Dimitrie Gusti) de modificare a statutelor, act amânat de majoritatea membrilor până când tot mai mulți au conștientizat rezerva noului regim față de Academie, luând în considerare adaptarea la noua situație. Pentru aceasta s-a stabilit în ultima sesiune generală a anului 1947 o Comisiune Specială care să studieze problema și să vină în proxima sesiune cu propuneri concrete. Văzând aceste incursiuni și „intenții de a dizolva Academia noastră, (A.L) n-am ținut să fac parte din această Comisiune, cu toate că, ca secretar general, eram, în primul loc indicat să particip la o asemenea lucrare. Mai mult. N-am luat parte absolut de loc la dezbaterile ce au avut loc în plen în legătură cu raportul Comisiunii... Am stat într-o desăvârșită pasivitate”[15].

Referitor la situația imprevizibilă, în prima ședință publică a anului 1948, președintele Academiei Române, Andrei Rădulescu spera că „noua guvernare va căuta să asigure liniștea, ordinea întemeiată pe respectul dreptului, năzuind spre cât mai multă dreptate și va avea ca țintă supremă să continue dezvoltarea și propășirea poporului în toate domeniile, precum și ridicarea și înălțarea statului”[16]. În acest sens, președintele anunța prezența a doi academicieni Constantin I. Parhon și Mihail Sadoveanu în Prezidiul Marii Adunări Naționale, subliniind convingerea că aceștia „își vor da tot sprijinul pentru ca Academia să își poată continua misiunea de cea mai înaltă instituție culturală”[17].

Din păcate, speranțele lui Andrei Rădulescu au fost spulberate de acțiunile întreprinse împotriva forului academic pe parcursul anului 1948. O primă acțiune efectuată de autoritățile comuniste a avut în vedere „revizuirea activității materiale a Academiei în conformitate cu prevederile

---

[15] Ioan Opriș, *Alexandru Lapedatu – amintiri,* București, Fundația Academia Civică, 2016, p. 291.

[16] Ion Păun Otiman, „1948 – Anul imensei jertfe a Academiei Române”, în *Akademos* (Chișinău), decembrie 2013, nr. 4 (31), p. 115.

[17] *Ibidem.*

Legii persoanelor juridice din 1940", chiar dacă instituția nu intra sub incidența acelei legi[18].

O altă acțiune a vizat coruperea membrilor și promovarea ideii de regândire a autonomiei instituției, promovată de către Constantin Rădulescu Motru: „Academia Română era definită ca institut național, ceea ce socotim că este o definiție vagă și că se poate mai bine defini ca o instituție de stat"[19]. El, împreună cu Secția Științifică solicita crearea de noi institute, dar problema pe care o ridica viza raportul și controlul statului asupra instituției. Totodată, membrii Secției menționate au propus un proiect de transformare a Academiei în „instituție de stat sub toate aspectele ei", amenințând cu o ruptură instituțională dacă proiectul nu este adoptat. Această atitudine a fost susținută într-o ședință de către Traian Săvulescu la 29 mai 1948, dezvăluind intenția și planurile noii puteri, accentuând necesitatea „impunerii integrării cât mai grabnic a Academiei Române în organizație de stat, ca o instituție de stat"[20]. În situația dată, unii membri au refuzat categoric proiectul și și-au prezentat demisia. Un caz exemplificativ este cel a lui Alexandru Lapedatu, care a demisionat din funcția de secretar general la data de 7 iunie 1948, gest considerat de către oamenii aserviți noi puteri drept „un act de fină psihologie", adăugând faptul că „Alexandru Lapedatu nu mai era însă omul timpurilor actuale în această Academie"[21]. După demisia acestuia, funcția de secretar general a fost preluată de către Traian Săvulescu, cel care a inițiat proiectul, considerat „cel mai potrivit în aceste momente pentru această sarcină"[22]. La sfârșitul sesiunii generale ordinare din 1948, Alexandru Lapedatu i-a solicitat lui Victor Slăvescu să întrebe dacă guvernul sau partidul cere plecarea sa, să-i comunice sincer, căci în interesul Academiei, va pleca fără părere de rău. Răspunsul nu a întârziat să apară „e bine ca Lapedatu să plece". A doua zi, după ce a fost demis, Traian Săvulescu a fost numit secretar general, iar acesta a rostit o cuvântare de mulțumire în care i-a adus celui dintâi un neașteptat elogiu „a fost, mi-a spus după aceea, cea mai frumoasă ședință pentru Dta la Academie"[23].

---

[18] *Ibidem*, p. 116.
[19] *Ibidem.*
[20] *Ibidem.*
[21] Opinia lui C. I. Parhon, cf. *Ibidem.*, p. 117.
[22] *Ibidem.*
[23] Ioan Opriș, *Alexandru Lapedatu – amintiri…*, p. 292. Trebuie menționat că în sesiunea generală a Academiei din 8 iunie 1948, limbajul de lemn își face deja simțită prezența „colegul Lapedatu a socotit să se retragă spre a nu fi o piedică în mersul Instituțiunii", cf. Muzeul Național de Istorie al Transilvaniei, *Expoziție virtuală*, cod C8225. Disponibil în format electronic la adresa:
https://mnitshare.mnit.ro/?page_id=272&wdt_ID=33 . Accesat la data de 02.10.2020.

Referitor la procedeul de predare primire, odată cu demisia lui Lapedatu i s-a pus sechestru pe seiful în care erau deținute manuscrisele, documentele și hârtiile lui personale”[24].

Referitor la aceste momente tensionate, Alexandru Lapedatu rememora faptul că „Traian Săvulescu, Constantin I. Parhon și Mihail Sadoveanu în fața celor mai dificile probleme în care era pusă Academia Română erau absolut indiferenți. Nu i-au dat niciun concurs deși făgăduiau totul... Căci ei știau bine că se pregătește dizolvarea Academiei. În această privință au avut o purtare incalificabilă, lașă pe de o parte, perfidă pe de alta. Au prezentat un proiect de reorganizare, după model sovietic, a Academiei și l-au susținut până la capăt, obținând aprobarea lui de plen, după ce au asigurat că membrii își vor păstra drepturile lor”[25]. Mai mult de atât, continua acesta „au insinuat prin gen. Rosetti și Andrei Rădulescu, că din conducerea Academiei trebuie să plece Ion Nistor de la Bibliotecă și eu, de la Secretariatul general”.

Înlăturarea lui Alexandru Lapedatu[26] și altor membri din Academia Română nu a însemnat sfârșitul metamorfozării acestei instituției. Procesul a fost definitivat la nivel instituțional prin adoptarea Decretului nr. 76 din 9 iunie 1948 pentru transformarea Academiei Române în Academia Republicii Populare Române. Eliminarea membrilor a fost legalizată prin menționarea la articolul 3 al decretului în cauză „nu pot fi membri ai Academiei RPR persoane care, prin activitatea lor, s-au pus în slujba fascismului și reacțiunii, dăunând prin aceasta intereselor țării și ale poporului”[27]. Prin intermediul acestui articol erau eliminați din Academie toți cei care au deținut funcții de conducere în partidele istorice sau funcții guvernamentale. De altfel, erau excluși toți acei care nu erau acceptați de noul regim. Conform decretului prezidențial nr. 1454/12 august 1948 au fost excluși 113 membri dintre care: 26 titulari, 58 corespondenți și 29 de onoare[28].

---

[24] Ioan Opriș, *Alexandru Lapedatu – amintiri*, p. 293.
[25] *Ibidem*, p. 292.
[26] Adunarea Generală a Academiei Române l-a repus în drepturi ca membru titular, imediat după sfârșitul regimului comunist, la 3 iulie 1990.
[27] Monitorul Oficial, *Partea I: Legi, Decrete*, Anul CXVI, nr. 132 bis, 9 iunie 1948, p. 2. Disponibil în format electronic la adresa: http://digitool.bibmet.ro:1801/view/action/singleViewer.do?dvs=1601832918357~91&locale=ro_RO&VIEWER_URL=/view/action/singleViewer.do?&DELIVERY_RULE_ID=10&search_terms=monitorul%20oficial%201948&adjacency=N&application=DIGITOOL-3&frameId=1&usePid1=true&usePid2=true. Accesat la data de 01.10.2020.
[28] Ion Păun Otiman, *op. cit.*, p. 117.

După excluderea din Academia Română, lucrările[29] aparținătoare lui Alexandru Lapedatu au fost inventariate, scoase din uz, depozitate și interzise spre consultare, în urma procesului complex de constituire a fondurilor Speciale „S" (*Secret*). Trebuie precizat că acele fonduri constituiau publicații interzise spre consultare și atrăgeau după sine scoaterea din circulație a publicațiilor devenite „uz intern", iar operația în sine dobândea un caracter discret, confidențial, secret[30].

Ultimii ani din viață

La 14 ianuarie 1950, Prezidiul Marii Adunări Naționale a R.P.R. a emis Decretul nr. 6 privind înființarea unităților de muncă „pentru reeducarea elementelor dușmănoase Republicii Populare Române și în vederea pregătirii și încadrării lor pentru viața socială, în condițiile democrației populare și construirii socialismului"[31]. Pentru a pune în aplicare decretul menționat, Ministerul Afacerilor Interne a emis ordinul nr. 100 Cabinet din 3 aprilie 1950, iar scopul era precizat de către Gheorghe Pintilie, ministrul adjunct care afirma „trebuie să fie clar că, în general, în unitățile de muncă trimitem pe cei ce nu se pot încadra în texte de legi"[32]. DGSP-ului îi revenea sarcina de a depista și trimite în unități de muncă pe toți cei care se încadrau în prevederile Decretului. După realizarea propunerilor de către DGSP, în cadrul Ministerului de Interne s-a redactat un tabel cuprinzând „foștii miniștri începând din anul 1918 până la 6 martie [1945] propuși pentru arestare"[33]. Pe prima pagină a tabelului era consemnată următoarea frază: „toate elementele politice care au avut un rol

[29] În cadrul Bibliotecii Central Universitare „Lucian Blaga" din Cluj-Napoca am identificat 65 de volume care aveau cota S, implicit interzise spre consultare. Spre exemplu: Serbările încoronării M.M. Regelui și Reginei României: Alba-Iulia, București, 15, 16, 17 octomvrie 1922, București, 1922,lucrare deținută de Biblioteca Central Universitară „Lucian Blaga", fond BAL, nr. 5. O altă lucrare trecută în fondul special: Evreii în țările noastre acum o sută de ani. După relația a doi misionari scoțieni, București, 1934, lucrare deținută de Biblioteca Central Universitară „Lucian Blaga", fond General, S. 8434.

[30] Ionuț Costea, István Király, Doru Radosav, *Fond Secret. Fond „S" Special – Contribuții la istoria fondurilor secrete de bibliotecă din România*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1995, p. 40.

[31] Nicoleta Ionescu-Gură, *Munca forțată din România în regimul comunist. Internările administrative din perioada Gheorghe Gheorghiu-Dej (1948-1965)*, București, Editura Corint, 2017, p. 11.

[32] *Ibidem*, p. 13.

[33] Andrea Dobeș, *Reprimarea elitelor interbelice. Colonia „Dunărea" Sighet (1950-1955)*, Sighetu-Marmației, Editura Valea Verde, 2010, p. 40.

în viața politică a țării. Să se găsească motive de internare în proces!”[34]. Desigur în accepțiunea comunistă nu conta funcția, vârsta, situația familială, apartenența politică, conta doar posibilitatea încadrării în unitățile de muncă. În cazul lui Alexandru Lapedatu se specifica faptul că: „deși nu depune o activitate fățișă în prezent, este un dușman înverșunat al regimului nostru”[35]. Această caracterizare, dar și altele era realizată de către echipele operaționale de informatori care se infiltrase adânc în cercurile partidelor politice[36].

După ce au fost arestați, demnitarii au fost trimiși în arestul MAI, iar conform planului, fiecare a fost repartizat individual în celule. Alexandru Lapedatu a fost internat în celula nr. 82[37].Din curtea Ministerului de Interne au fost îmbarcați în 4 dube și transferați la Penitenciarul Principal Sighet codificat sub denumirea colonia *Dunărea*. Alexandru Lapedatu a fost repartizat în duba nr. 16964 alături de alți demnitari[38].Conform unei analize cantitative, în perioada anilor 1950-1955 în penitenciarul Sighet au fost întemnițați 196 de deținuți politici, majoritatea în etate, dintre care au decedat 54 de deținuți, iar vârsta medie la care s-a produs decesul este de circa 68 de ani[39].

Trebuie precizat că foștii demnitari întemnițați la Sighet au fost arestați inițial fără nici o bază legală, doar în baza unui ordin emis de MAI Cabinet și cei care au supraviețuit regimului de exterminare au primit actul arestării doar la 1 august 1951, când prin decizia MAI nr. 334 (semnată de ministrul adjunct general-locotenent Pintilie Gheorghe) un număr de 89 foști demnitari erau trimiși „într-o unitate de muncă pe termen de 24 de luni - evidență specială”[40].

Ajuns în închisoare, Alexandru Lapedatu a fost supus unor interogatorii, dar declarațiile acestuia nu au putut fi folosite ca probe de

---

[34] Claudiu Secașiu, „Noaptea demnitarilor. Contribuții privind distrugerea elitei politice românești”, în *Analele Sighet 6. Anul 1948 – Instituționalizarea comunismului*, București, Fundația Academia Civică, 1998, p. 901.

[35] Andrea Dobeș, *op. cit.*, p. 41.

[36] Ioan Opriș, *Alexandru Lapedatu și contemporanii săi*, p. 146. În contextul pregătirii arestărilor, sursa Fery transmitea următoarea notă: „Numitul Alexandru Lapedatu, membru al PNL – Brătianu a spus unui cunoscut că este ferm hotărât să părăsească Capitala și să meargă la Cluj unde este soția și fiica sa deoarece, neprimind pensie, nu are din ce trăi”, cf. Claudiu Secașiu, „Noaptea demnitarilor…”, p. 903.

[37] Claudiu Secașiu, „Noaptea demnitarilor…”, pp. 906-907.

[38] Andrea Dobeș, *op. cit.*, p. 47.

[39] Analiza a fost făcută pe baza listei deținuților politici din penitenciar coroborată cu lista deținuților decedați, cf. *Ibidem*, pp. 181-201.

[40] Claudiu Secașiu, „Noaptea demnitarilor…”, p. 918.

judecată: „nu am avut și nici nu am valute sau alte valori în țară sau străinătate”[41].În fișele speciale realizate de către DGSP, Alexandru Lapedatu era caracterizat în mod pozitiv: „în contact cu oamenii era prietenos și afabil, dar nu avea legături cu masele, decât cu profesorii și cu studenții”[42].

Arestat și întemnițat la o vârstă înaintată, Alexandru Lapedatu a decedat la 30 august 1950 și a fost îngropat în locul numit între ape (situat între Tisa și Iza), loc rămas necunoscut până astăzi. În privința decesului, sursele documentare emise de către autorități au încercat acoperirea adevărului. Astfel, la ordinul DGSP-ului lt. col. de securitate Kiss Vasile de la Direcția Regională a Securității Poporului Oradea, preciza, la 17 iulie 1950: „Raportăm că în noaptea de 1/2 iulie a.c. deținutul politic Alexandru Lapedatu încercare să se stranguleze cu șervetul, însă a fost observat și împiedicat de organul nostru care făcea acolo paza. Susnumitul a încercat să se sinucidă, din motivul că suferă de stomac și a avut crize puternice”[43]. Această versiune a fost preluată de către istoricul Constantin C. Giurescu[44], dar fiind combătută de alte surse care susțin că decesul i-a fost provocat de pe urma unei deparazitări efectuate cu ușile și geamurile închise, care i-a fost fatală deoarece suferea de astm și de inimă[45]. În privința celei de-a doua versiuni, relatarea preotului Constantin Tomescu este elocventă. După ce a fost eliberat de la Sighet i-a căutat familia și le-a mărturisit detaliile întâlnirii: „transpus de la o altă închisoare, domnul Tomescu se afla la Sighet când a fost adus lotul foștilor demnitari. Se deschide ușa celulei și este împins înăuntru un domn în vârstă, frânt de oboseală. Domnul Tomescu și-a întins haina și l-a poftit să se odihnească. Nu a durat însă mult căci ușa celulei se deschide din nou și se spune „Are regim de singur în celulă!”. După aceea este luat și dus în celula alăturată, unde a fost lăsat până s-a prăpădit. Domnul Tomescu a comunicat cu Alexandru Lapedatu prin intermediul bătăilor în țeavă, alfabetul Morse și îl auzea cum se chinuie nopțile având un pat defect care mereu se prăbușea. Asta, până în ziua premorții când s-a făcut o deparazitare a celulelor, cu ușile și geamurile închise. Sufocându-se a început să bată cu disperare în ușă. Nu s-a deschis. Bătăile au continuat, tot mai slabe, până au încetat cu totul. Dl Tomescu a înțeles atunci că se sfârșise, iar noaptea obișnuitele umblete pe coridor, însemnau că mortul este ridicat și dus într-un cearșaf „între ape” cum i se

[41] Ioan Opriș, *Alexandru Lapedatu și contemporanii săi...*, p. 149.
[42] Nota Direcției Regionale de Securitate Cluj, cf. *Ibidem.*
[43] Claudiu Secașiu, „Noaptea demnitarilor…”, p. 914.
[44] Constantin C. Giurescu, *Cinci ani și două luni în penitenciarul de la Sighet*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1994, p. 158.
[45] Ioan Aurel Pop, *op. cit.*, pp. 5-6.

zicea locului dintre Iza și Tisa unde erau îngropați deținuții, fără nici un semn de cruce. Acesta este sfârșitul trist și nemeritat al tatălui meu la închisoarea de la Sighet”[46]. De altfel, în documentele interne, autoritățile comuniste consemnaseră decesul acestuia: „indicatorul 825 comunicase la 21 august 1951 într-o notă cuprinzând și numele lui Alexandru Lapedatu, o listă a foștilor demnitari reținuți în noaptea de 5/6 mai 1950, care decedase până la acea dată în penitenciarul *Dunărea* din Sighet”[47]. În certificatul de deces solicitat de către soția sa și întocmit retroactiv la 20 iulie 1957, Alexandru Lapedatu era caracterizat „fără studii, fără ocupație și nu posedă buletin”[48]. Actul de identitate a acestuia a fost „distrus prin ardere” conform directivei Serviciului „C” MAI[49].

Întocmirea actului de deces retroactiv nu este singurul lucru ieșit din comun. Bunurile aparținătoare lui Alexandru Lapedatu au trecut printr-un amplu proces administrativ. Potrivit procesului verbal încheiat la data de 9 martie 1954 la întemnițare, Alexandru Lapedatu a deținut următoarele obiecte: „6,45 lei, un portfeu de piele, un cias de mână marca *Longines*, două pereche ochelari de vedere, una perechi de brătele, una batistă, un portfeu piele mic”[50].După aproximativ o jumătate de an, la 26 noiembrie 1954 un ofițer din Serviciul „C” al MAI a efectuat o verificare la fostul domiciliu din București pentru a preda obiectele rămase și a constatat că „Alexandru Lapedatu nu mai are pe altcineva din familie, dispunând valorificarea obiectelor”[51]. La 8 decembrie 1954 era încheiat procesul verbal de inventariere, evaluare și predare a bunurilor lui Alexandru Lapedatu. Comisia instituită a evaluat bunurile la un total de 70 de lei, dintre care 10,50 lei a reprezentat cota procentuală destinată să acopere cheltuielile aferente acestui demers, iar restul sumei de 59,50 lei era virată la Banca de

[46] Claudia Voiculescu, „Interviu cu doctorul Ioan Macavei, ginerele lui Alexandru Lapedatu”, în *Memoria* (Bucureşti), nr. 57 (4/2006), Fundația Culturală Memoria, pp. 97-101.

[47] Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității (în continuare CNSAS), *Fond Anchetă – Lapedatu Alexandru*, dosarul nr. 44608, vol. 18, f. 11.

[48] Arhiva Memorialului Victimelor Comunismului și al Rezistenței, *Fond Acte de Moarte*, nr. 106.

[49] În procesul verbal din 16 decembrie 1954, lt. Nicolae Gheorghe și lt. Constantinescu Constantin, ambii din MAI Serviciul C, menționau ducerea la îndeplinire a misiunii de ardere a buletinului de identitate seria 026844 pe numele de Alexandru Lapedatu, cf. CNSAS, *Fond Anchetă – Lapedatu Alexandru*, Dosarul nr. 44608, vol. 18, f. 8.

[50] Proces verbal de predare primire a bunurilor încheiat între Bădilă Șerban (serviciul Închisori) și Toma Constantin (Serviciul C) ambii din Ministerul Afacerilor Interne, cf. CNSAS. *Fond Anchetă – Lapedatu Alexandru*, Dosarul nr. 44608, vol. 18, f. 17.

[51] *Ibidem*, f. 10.

Stat a RPR[52]. La 17 decembrie 1955, Comisia de verificare a MAI, Serviciul C, Secția 1 a analizat mapa de valori nr. 523 aferentă lui Alexandru Lapedatu și a decis încheierea formalităților prin trimiterea unui proces verbal către arhivare[53].

Concluzie

Personalitate marcantă a vieții academice și politice interbelice, Alexandru Lapedatu sfârșește ucis în temnițele comuniste odată cu instaurarea noului regim de *democrație populară*. Acesta a fost înlăturat din viața politică prin interzicerea partidului din care făcea parte, iar la scurt timp și din activitatea academică odată cu transformarea Academiei în Academia Republicii Populare Române. Totodată, forțarea demisiei nu a însemnat sfârșitul represiunii îndreptate împotriva sa, deoarece lucrările acestuia au fost interzise spre consultare. Ultima etapă a represiunii s-a încheiat cu arestarea în noaptea de 5/6 mai 1950 (noaptea demnitarilor) și decesul survenit la 30 august același an.

BIBLIOGRAFIE

Arhive și documente

- Arhiva Bibliotecii Central-Universitare „Lucian Blaga" din Cluj-Napoca, *Fond BAL*.
- Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Fond CC al PCR, Cancelaria*.
- Arhiva Memorialului Victimelor Comunismului și al Rezistenței, *Fond Acte de Moarte*.
- Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, *Fond Anchetă – Lapedatu Alexandru*.
- Monitorul Oficial, *Partea I: Legi, Decrete*, Anul CXVI, nr. 132 bis, 9 iunie 1948.

Studii și articole de specialitate

Ciupea, Ioan, Țârău, Virgiliu, *Liberali Clujeni. Destine în Marea Istorie, vol. II: Medalioane*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2007.

[52] *Ibidem*, ff. 6-7.
[53] *Ibidem*, f. 1.

Costea, Ionuț, Király, István, Radosav, Doru, *Fond Secret. Fond „S" Special – Contribuții la istoria fondurilor secrete de bibliotecă din România*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1995.

Dobeș, Andrea, *Reprimarea elitelor interbelice. Colonia „Dunărea" Sighet (1950-1955)*, Sighetu-Marmației, Editura Valea Verde, 2010.

Giurescu, C. Constantin, *Cinci ani și două luni în penitenciarul de la Sighet*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1994.

Ionescu-Gură, Nicoleta, *Munca forțată din România în regimul comunist. Internările administrative din perioada Gheorghe Gheorghiu-Dej (1948-1965)*, Editura Corint, București, 2017.

Opriș, Ioan, *Alexandru Lapedatu – amintiri*, București, Fundația Academia Civică, 2016.

Idem, *Alexandru Lapedatu și contemporanii săi*, București, Fundația Academia Civică, 2016.

Otiman, Ion Păun, „1948 – Anul imensei jertfe a Academiei Române", în *Akademos* (Chișinău), decembrie 2013, nr. 4 (31), pp. 115-124.

Pop, Ioan Aurel, „Alexandru Lapedatu – istoric și universitar clujean", în *Academica* (Bucureşti), 2016, nr. 9.

Secașiu, Claudiu, „Noaptea demnitarilor. Contribuții privind distrugerea elitei politice românești", în *Analele Sighet 6. Anul 1948 – Instituționalizarea comunismului*, București, Fundația Academia Civică, 1998.

Secașiu, Claudiu, „Operațiunea «Tămădău» (14 iulie 1947). Un document inedit", în *Analele Sighet 5. Anul 1947 – Căderea Cortinei*, București, Fundația Academia Civică, 1997.

Secașiu, Claudiu, „Preliminarii ale asaltului final asupra P.N.Ț. Contribuția organelor de informații (1945-1947)", în *Analele Sighet 5. Anul 1947 – Căderea Cortinei*, București, Fundația Academia Civică, 1997.

Țârău, Virgiliu, *Alegeri fără opțiune. Primele scrutinuri parlamentare din Centrul și Estul Europei după cel de-al Doilea Război Mondial*, Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2005.

Voiculescu, Claudia, „Interviu cu doctorul Ioan Macavei, ginerele lui Alexandru Lapedatu", în *Memoria* (Bucureşti), nr. 57 (4/2006), Fundația Culturală Memoria, 2006.

Wild, Andreas, *Frații Lapedatu – artizani ai României moderne în generația Marii Uniri*, Bucureşti, Fundaţia Academia Civică, 2017.

Resurse electronice

Academia Română, *Președinți ai Academiei Române (1901-1959)* https://acad.ro/academia2002/acadrom/pag04b.htm. Accesat la data de 26.09.2020.

Membri ai Academiei Române din 1866 până în prezent, https://acad.ro/bdar/armembriLit.php?vidT=L. Accesat la data de 26.09.2020.

Muzeul Național de Istorie al Transilvaniei, *Expoziție virtuală*, cod. C8225. Disponibil în format electronic la adresa: https://mnitshare.mnit.ro/?page_id=272&wdt_ID=33 Accesat la data de 02.10.2020.

Cine mai contestă … doctoratul lui Vasile Popeangă?

Who Else Challenges Vasile Popeangă Doctorate?

Prof. univ. dr. Anton ILICA
Universitatea „Aurel Vlaicu" Arad

Abstract
Vasile I. Popeangă was born in Leleşti (1920), a village located 6 km from Târgu Jiu and near Hobiţa, the village of Brâncuşi. From 1948, he came to the western part of Romania, teaching at the School in Nădlac; in 1950, he was appointed deputy director and director (from 1960) at the Pedagogical High School until 1983; after retirement, he became researcher at ISE, and, since 1990, he was professor at the 'Vasile Goldiş' Western University of Arad, until in 2012, January 18! He did not leave Arad, although he had proposals from the University of Bucharest and Cluj. He wrote until the last moments of his life, the last book being 'Studii despre Preparandia din Arad'.

Keywords*: teacher, doctor, commission, topic, appeals.*

Vasile I. Popeangă s-a născut în Leleşti (1920), sat aşezat la 6 km de Tg Jiu şi în apropierea Hobiţei lui Brâncuşi. Din 1948, vine în ţinutul nostru, la Şcoala din Nădlac, în 1950,este numit director adjunct şi director (din 1960) la Liceul Pedagogic până în 1983;după pensionare, va fi cercetător la ISE, iar, din 1990, prof. la Universitatea de Vest"Vasile Goldiş" din Arad, sfârşindu-se în 2012, 18 ianuarie! Nu a părăsit Arad, deşi a avut propuneri pentru Universitatea din Bucureşti şi Cluj. A scris până în ultimele clipe ale vieţii, ultima carte antumă fiind ***Studii despre Preparandia din Arad***.

***

Această intervenţie a fost prezentată la o sesiune de comunicări, cu prezenţa preponderentă a istoricilor, de aceea precizăm:

Vasile Popeangă făcut ***istorie*** în două moduri:

- a participat ca sublocotenent, comandant de pluton, fiind recrutat pe când era student la Universitatea din Bucureşti, Facultatea de filozofie, secţia pedagogie română, luptând în Ungaria şi Munţii Tatra, lăsând de 8 ori sânge ca ostaş pe front; chiar înainte de a intra în Gara budapestană Teleki, scoate trupul rănit al sanitarei

Elena Chiriță din linia frontului, care va muri, apoi, în chiar clădirea Liceului pedagogic din Arad, devenită spital militar, fiind înmormântată la Lipova; a fost un comandant destoinic și principala grijă a fost să-și salveze camarazii; n-a făcut niciodată bravadă pentru faptele sale militare și nici n-a fost declarat erou;

- A revenit în amfiteatrele universității, având remarcabili profesori pe Gh. I. Brătianu, G. Călinescu, Mircea Florian, D. Gusti, Tudor Vianu, G. G. Antonescu, Anton Dumitriu, C. Narly. Mihai Ralea, C. C. Giurescu, Dan Barbilian (Ion Barbu) și alții.
- Vasile Popeangă a scris numeroase volume despre istoria școlii, a învățământului zonal, bănățean, bihorean, transilvănean (de la 1721 încoace) și a Preparandiei din Arad, a editat documente episcopale, a scris despre Roman Ciorogariu, Eduard Găvănescu, Coriolan Bălan, despre Eparhia Arad etc. A beneficiat de două volume omagiale, editate de foștii săi elevi: Anton Ilica (***Vocație de intelectual***, (2007) și Doru Bogdan (***Omagiu dascălului și cărturarului***… (2010).

***

Tema tezei sale de doctorat se referea la *Contribuția școlii românești din Transilvania în perioada dualismului la desăvârșirea unificării statului național român*. A fost admis la doctorat imediat după obținerea licenței la Universitatea din București, la solicitarea profesorului său, Constantin Narly[1]. Înainte de finalizarea tezei, C. Narly moare, astfel că, după câțiva ani, reia finalizarea tezei sub coordonarea lui Stanciu Stoian[2]. Teza cu titlul

[1] Pedagogul **Constantin Narly** (n. 30 mai 1896, Tecuci – 6 iul. 1956, București) a funcţionat la Universitatea din Iaşi, Cernăuţi şi Bucureşti, după ce a obţinut doctoratul în filozofie la Göttingen. Are o bogată activitate publicistică şi literară, iar pe plan ştiinţific a fondat *Revista de pedagogie* (1931), colaborând cu studii pedagogice la *Revista generală a învăţământului*, *Analele Universităţii din Cernăuţi*, *Buletinul Seminarului Pedagogic Universitar din Iaşi*. A scris ***Educaţie şi ideal*** (1927), ***Pedagogia socială şi personalitatea*** (1928), ***Istoria pedagogiei*** (1935), ***Pedagogia generală*** (1938), ***Metode de educaţie*** (1943). Ideea sa pedagogică de bază vizează armonia dintre personalitatea individului şi societate. Calitatea indivizilor dă valoarea şi dimensiunea calităţii societăţii, iar societatea, la rândul ei, acţionează asupra personalităţii fiecărui individ. Își bazează concepția pedagogică pe ideea de „personalitate”: „*personalitatea este maximum de desăvârşire, într-o fiinţă umană, a originalităţii sale specifice, în cadrul principiului social, principiu prin care înţelegem armonia productivă cu mediul*”. Educaţia este o activitate socială, dependentă de opţiunea comunităţii.

[2] **Stanciu Stoian** (n. 1900 – 1984), învățător, ajuns ministru în guvernul Groza, devine academician și profesor de pedagogie la Universitatea din București. Cu Stanciu Stoian, a

de mai sus a fost susținută public, la Universitatea din București în 25 iunie 1969[3].

Nu s-ar găsi nici o motivație spre o prezentare anume a condițiilor privind studiile doctorale ale lui Vasile Popeangă, dacă nu ar fi existat anumiți inși, colegi din anturajul profesorului, care ar fi contestat calitatea de doctor al distinsului pedagog. Pentru limpezirea situației, cea mai bună argumentare este folosirea documentelor, astfel că, pe baza unei relații de bună colegialitate cu pedagogul prof. univ. dr. Romiță IUCU, de la Universitatea din București, am solicitat acestuia să vizualizeze dosarul de doctorat al lui Vasile Popeangă. Aflându-se în demnitatea de Președinte BofT, University Bucarest, și aceea de Prorector, Romiță Iucu a avut amabilitatea de a ne trimite scanat următoarele:

- I. **Adresa Ministerului învățământului** nr. 56092/ 26 IV 1969 către Rectoratul Universității București privind componența Comisiei de doctorat pentru susținerea tezei *Contribuția școlii românești din Transilvania la desăvârșirea unificării statului național român*, de către Popeangă Vasile:
    - Președinte: conf. dr. Ion Didilescu, decanul Facultății de filozofie;
    - Membri:
        - prof. dr. doc. șt. Stanciu Stoian, conducător științific, Universitatea București;
        - prof. dr. doc. șt. Ștefan Pascu, Universitatea „Babeș-Bolyai", Cluj;
        - prof. dr. doc. șt. Dumitru Tudoran, Universitatea „Babeș-Bolyai", Cluj;
        - conf. dr. Ion Stanciu, Universitatea București.
- II. **Stenogramă** (extras): Ședința comisiei de doctorat din 26 iunie 1969. În conformitate cu protocolul de susținere, doctorandul Vasile Popeangă expune o sinteză asupra temei tratate, evidențiind contribuțiile personale, după care conducătorul științific al lucrării, Stanciu Stoian, își prezintă concluziile:

---

finalizat doctoratul Vasile Popeangă, cu teza ***Contribuția școlii românești din Transilvania în perioada dualismului la desăvârșirea unificării statului național român*** (1969). A scris: ***Din problemele localismului educativ*** (1931), ***Sociologia și pedagogia satului*** (1943), ***Pedagogia comparată*** (1968), ***Pedagogia română modernă și contemporană*** (1976).

[3] Cf. Universitatea din București, Facultatea de Filozofie, Proces verbal din 25 iunie 1969, anexa V, trimis nouă de Romiță Iucu, Președinte al Universității din București (attach mail din 17 septembrie 2020).

▪ Este o lucrare a „istoriei pedagogiei", care valorifică o activitate mai îndelungată a lui Vasile Popeangă, preocupat de cercetări, micromonografii de „mai multă vreme", deci nu este „*o abordare dintr-odată a unei probleme*". Textul tezei este foarte logic structurat, limpede exprimat, fiind „o reușită". Pentru elaborare, a consultat 13 fonduri arhivistice, 36 periodice, 170 de studii și monografii. Referatul in extenso arată că „*lucrarea îndeplinește condițiile majore pentru a fi o lucrare de doctorat și fără rezerve am propus să i se acorde titlul de doctor în științe pedagogice*" (p. 2);

▪ Intervenția istoricului Ștefan Pascu se detașează de referatul oficial elaborat, arătând că lucrarea de doctorat și activitatea în general a lui Vasile Popeangă cuprinde trei aspecte esențiale, trei factori care au conlucrat la această finalizare: *școala și slujitorii ei* (1); *cartea didactică sau nedidactică* scrisă de slujitorii școlii (2) și *elementul uman* (3) „*preocupat permanent pentru sporirea potențialului uman și intelectual*". În plus, referentul clujean adaugă „*calitățile de cercetător*" ale autorului, îmbinând în mod fericit „*calitățile și metodele de cercetare de pedagog cu cele de istoric*". Se insistă deopotrivă asupra „*puterii de muncă*", invitând candidatul la un mic dialog „*pentru lămurirea mea*" privind valorificarea ultimelor cercetări în domeniu. Ar discuta despre atitudinea unor adversari parlamentari față de școală, despre rolul învățătorilor, profesorilor, al școlilor la expoziția din 1906 din București, despre „școlile confesionale", comparație cu rolul școlilor teologice „*ale altor naționalități conlocuitoare*", despre importanța Universității populare Nicolae Iorga, „*un focar de răspândire a unității naționale*". Răspunsul candidatului, protocolar și respectuos, este sintetic, în sensul în care va ține cont de observații și va îmbunătăți conținutul lucrării.

▪ Dumitru Tudoran consideră lucrarea „*o contribuție pozitivă la trecutul școlii noastre*", făcând două recomandări: să se indice poziția și concepția ideologică științifică (1) și să se trateze „*în ce măsură istoria pedagogiei românești poate contribui la fundamentarea unei pedagogii generale*" (2).

▪ Ion Stanciu își orientează intervenția asupra contribuției școlii la realizarea unificării statului național român. V. Popeangă a demonstrat că „*acest ideal al poporului român a devenit un scop al educației*": „*Conceptul fundamental al pedagogiei l-a constituit educația națională*".

În final, președintele comisiei, conf. I. Didilescu, precizează că la dosar cele 9 referate (neoficiale) aduc „*aprecieri favorabile*”, invitând comisia pentru deliberare.

- III: **Procesul Verbal** din 25 iunie 1969, prin care Comisia de doctorat a hotărât în unanimitate să confere lui Popeangă Vasile titlul de doctor în pedagogie (urmează semnăturile cu votul „sunt de acord”).
- IV. **Referat al Rectoratului**, semnat de prof. univ. dr. doc. Jean Livescu privind conferirea titlului de doctor în pedagogie lui Vasile Popeangă. Se menționează că a susținut examenele de doctorat la *Metodologia cercetării în pedagogie* (nota zece); *Pedagogie comparată* (zece) și *Istoria pedagogiei* (zece), că a depus teza de doctorat cu titlul „*Contribuția școlii românești din Transilvania în perioada dualismului la desăvârșirea unificării statului național român*” și s-a emis Hotărârea nr. 62/471 din 4 iulie 1969 cu articol unic: „*Se conferă titlul de doctor în pedagogie tov. POPEANGĂ VASILE.*” Doctoratul va deveni carte, cu titlul ***Școala românească din Transilvania în perioada 1867-1918 și lupta sa pentru unire***, apărută la Editura Didactică și Pedagogică din București în anul 1974.

A prezentat (și comentat) **Anton ILICA**, cu alese mulțumiri pentru distinsul pedagog Romiță IUCU, președinte al Universității București, punându-ne la dispoziție documentația.

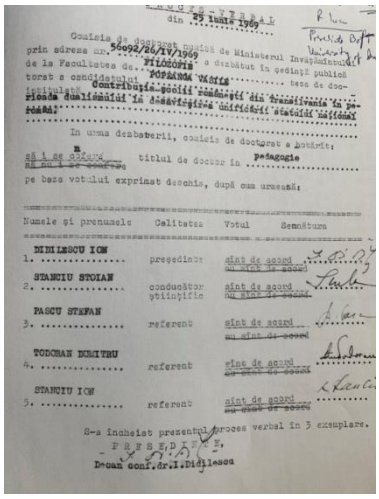

din 25 iunie 1969

Comisia de doctorat numită de Ministerul Invățământului prin adresa nr. 56092/26/IV/1969 a dezbătut în ședință publică de la Facultatea de FILOZOFIE

torat a candidatului POPEANGA VASILE teza de doc-

toratului Contribuția școlii românești din Transilvania în perioada dualismului la desăvârșirea unificării statului național român

In urma dezbaterii, comisia de doctorat a hotărît:

să i se acorde titlul de doctor în pedagogie

pe baza votului exprimat deschis, după cum urmează:

Numele și prenumele	Calitatea	Votul	Semnătura
1. DIDILESCU ION	președinte	sînt de acord	
2. STANCIU STOIAN	conducător științific	sînt de acord	
3. PASCU ȘTEFAN	referent	sînt de acord	
4. TODORAN DUMITRU	referent	sînt de acord	
5. STANCIU ION	referent	sînt de acord	

S-a încheiat prezentul proces verbal în 3 exemplare.

PREȘEDINTE,

Dr. I. Didilescu

Decan conf.dr.I.Didilescu

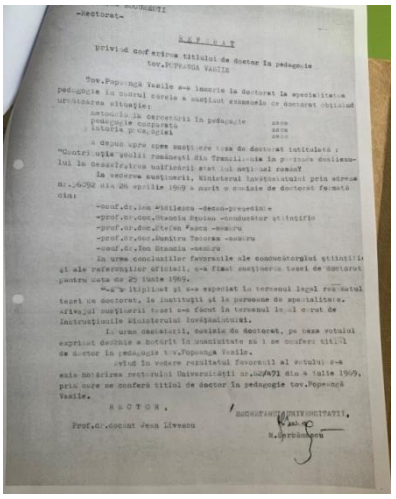

-Rectorat-

REFERAT

Privind conferirea titlului de doctor în pedagogie tov. POPEANGĂ VASILE

Tov. Popeangă Vasile a-a înscris la doctorat la specialitatea pedagogie la data de care a susținut examenele de doctorat obligat urătoarea situație:

metodologia cercetării în pedagogie nota
pedagogie comparată zece
istoria pedagogiei zece

A depus spre care cere susținere teza de doctorat intitulată : "Contribuția școlii românești din Transil...nia în perioada dualismului la desăvîrșirea unificării stat ional român"

La vederea susținerii, Ministerul Învățământului prin adresa nr. 56092 din 26 aprilie 1969 a numit o comisie de doctorat formată din:

-conf.dr.Ion Didilescu -decan-președinte
-prof.dr.doc.Stanciu Stoian -conducător științific
-prof.dr.doc.Ștefan Pascu -membru
-prof.dr.doc.Dumitru Todoran -membru
-conf.dr.Ion Stanciu -membru

In urma concluziilor favorabile ale conducătorului științific și ale referenților oficiali, s-a fixat susținerea tezei de doctorat pentru data de 25 iunie 1969.

S-a îndeplinit și s-a expediat la terenul legal recl matul tezei de doctorat, la instituții și la persoane de specialitate. Ca urmare a susținerii tezei s-a făcut la terenul le al cerut de instrucțiunile Ministerului Învățământului.

La urma susținerii, comisia de doctorat, pe baza votului exprimat deschis a hotărît în unanimitate să i se confere titlul de doctor în pedagogie tov. Popeanga Vasile.

Avînd în vedere rezultatul favorabil al votului s-a emis hotărîrea rectorului Universității nr. 62/471 din 4 iulie 1969, prin care se confere titlul de doctor în pedagogie tov. Popeangă Vasile.

RECTOR,

Prof.dr.docent Jean Livescu

SECRETARUL UNIVERSITĂȚII,

N. Gheorghe

HOTARIREA NR.62/471
din 4 iulie 1969

Rectorul Universităţii din Bucureşti,
In baza dispoziţiilor legale în vigoare;
Avînd în vedere Instrucţiunile Ministerului Învăţămîntului aprobate prin ordinul nr.18 din 19 ianuarie 1968, privind conferirea titlurilor ştiinţifice din Republica Socialistă România;
Avînd în vedere rezultatul votului comisiei de doctorat consemnat în procesu-verbal din 25 iunie 1969, care a desbătut în şedinţă publică la Facultatea de filozofie teza de doctorat a candidatului POPEANGA VASILE, intitulată: "Contribuţia şcolii romaneşti din Transilvania în perioada dualismului la desăvîrşirea unificării statului naţional român;

HOTARASTE:

I..Se conferă titlul de doctor în pedagogie tov. POPEANGA VASILE.
II..Secretarul Universităţii va aduce la îndeplinire prezenta hotărîre.

RECTOR,
Prof.dr.docent Ioan Iivăşcu

V. RECENZII
BOOK REVIEWS

„IDEEA DE PATRIOTISM LA ROMÂNI” – note de autor

Col. (r.) dr. ing. lect. Constantin AVĂDANEI (✝2021)
Preşedintele Grupului de Iniţiativă
„Centenar-Marea Unire-Alba Iulia-2018” Alba-Iulia

După ani mulți de pregătire, de organizare, de derulare a unei întregi profesii de ofițer în cadrul sistemului de apărare a României am reușit să sintetizez în prima mea carte personală tot ceea ce este mai frumos despre patriotismul românesc, care merită să fie repus la locul de cinste pentru acest popor, din care fac și eu parte.

Am început acest volum cu un motto de Barbu Ștefănescu Delavrancea : „România este patria noastră și a tuturor românilor. E România celor de demult și a celor de mai apoi. E patria celor dispăruți și a celor ce va să vie.”

Cartea a apărut în luna aprilie 2020. La Editura de prestigiu GUTENBERG din Arad având un design simplu, elegant, foarte accesibilă la lecturat pentru toți cititorii dornici să o citească.

Prefața a fost elaborată de domnul profesor universitar Anton Ilica, referenți de specialitate fiind domnii profesori Doru Sinaci și Ioan Mociar, consultant Eugeniu Criste, lector de carte Florica R. Cândea.

Cartea devine mai prețioasă prin contribuția fiicelor mele Bianca și Costina, care sunt criticii cei mai prețioși, deopotrivă inspirând și impunând calitate literară și istorică.

De asemenea, dedic acest volum colegilor militari, alături de care „...am construit sentimente patriotice” în decursul timpului”.

Președinta Salonului Gutenberg Arad, doamna prof. Florica R. Cândea consideră, referindu-se la volumul de față, că „despre patriotism se poate scrie ca și cum am salva sângerarea unei păsări în zbor.”

Eu, ca militar de carieră, mi-am amanetat forțele, ca o strigare. Să strig patriei despre patriotism, ca și cum aș striga mamei de durere.

Președintele Cercului Cultural româno-austriac Viena afirmă că această lucrare a mea este „o carte de debut deosebită, este ca o elegie în culori magice, sfinte. Retras uneori, profund alteori, ca autor devin ca un călător. Liber în exprimare, tonic în trăire, parcă sunt convins că această lucrare a apărut la momentul oportun, având la bază o documentare profundă, cu date despre fapte plămădite sub ochii mei și sub ochii noștri de români.

Prin această lucrare văd acum patria redată sub ochii mei de adevărat patriot, redată unui timp ce nu va muri.

„Valențe umane dintr-un univers aparte. Trăiri interioare și exterioare ale unui militar de carieră” – note de autor

Col. (r.) dr. ing. lect. Constantin AVĂDANEI(✝ 2021)
Președintele Grupului de Inițiativă
„Centenar-Marea Unire-Alba Iulia-2018” Alba-Iulia

Indiferent din ce punct de vedere privim, omul contemporan nu se poate sustrage unor ritualuri pe care și le clădește din propriul său fel de a fi, din pasiunile sale, din munca sa. Aceste ritualuri, incluse în timp, formează adevărate calendare, în care omul contemporan își însemnează cu grijă date atât de importante, încât întreaga lui viață este influențată de acestea. În acest sens, cel mai la îndemână ne este calendarul creștin, dar, cu siguranță, fiecare dintre noi suprapunem acestuia încă unul, personal. Nu degeaba, pentru profesori, anii școlari încep cu Festivități de deschidere, se opresc pentru a celebra ba o zi a Educației, ba alta a Profesorului, ori a Învățătorului, ori a Cititului, ori a Cărții, Bibliotecii, Muzeului și așa mai departe, până când ajungem la cea din urmă zi, plină de emoții, ziua în care are loc Festivitatea de încheiere… La fel ca dascălii, acest soi de calendar specific apare peste tot, în orice direcție am privi.

Ținând cont de cele de mai sus, putem afirma cu certitudine că un militar are, de asemenea, un astfel de instrument de făurit noduri de aducere-aminte.

Eu, ca autor al acestei cărți țin prin meseria mea de inginer militar la sărbătorile unui calendar ostășesc, care sunt notate de cele mai multe ori cu sânge, cu suferință, cu sacrificiu, din calendarul oricărui patriot.

În cartea mea, „Valențe umane dintr-un univers aparte. Trăiri interioare și exterioare ale unui militar de carieră”, apărută în acest an, 2020, la editura Gutenberg Univers, Arad, tocmai despre celebrare e vorba:

celebrarea vieții, celebrarea morții… celebrarea amintirii… fiindcă niciun român nu are dreptul să își uite sau, la fel de grav, să nu își cunoască istoria.

Cartea are peste 300 de pagini, cam tot atâtea imagini, prefața este semnată de dr. Gabriel Rustoiu – directorul Muzeului din Alba Iulia, editor fiind Florica R. Cândea, referent Ioan Godja, redactori Ioana Nistor și Gabriela Adina Marco, concepție copertă – Ecaterina Meheș, procesare fotografii – Mircea Octavian Boran și Mircea Dan Irimescu, corectura revenindu-i Carinei A. Baba.

Precizez că volumul a apărut la Arad, deoarece am devenit un prieten autentic al acestui oraș și al Salonului Gutenberg.

Un prieten bun dă sfaturi bune, astfel că, la insistențele și munca neobosită a profesoarei Floricăi R. Cândea, fondator și redactor șef al revistei Gutenberg, am acceptat ca volumul „Valențe umane dintr-un univers aparte. Trăiri interioare și exterioare ale unui militar de profesie” să apară în acest an, în aceste condiții de pandemie.

Fundamentul acestei atitudini admirative și încurajatoare totodată este evident într-un mesaj al Salonului Gutenberg, semnat de Florica R. Cândea: „De formaţie inginer, cu o carieră militară, deloc de neglijat, lect. univ. dr. Constantin Avădanei iubeşte Frumosul îmbrăcat în cuvinte şi promovează valori autentice, descoperă şi manifestă atitudini şi aici în acest colţ de pagină. Legătura cu Aradul în general, cu prietenii în special, s-a conturat datorită relaţiilor de prietenie literară şi nu numai cu unii dintre noi, prin participarea la Sesiuni de comunicări ştiinţifice, aniversări la Salon, prezentări de carte, deplasări de grup, în scop cultural, vizite în instituţii de cultură ş.a, toate având menirea unui benefic liant ce premerge unui scop bine conturat, de altfel, la Editura şi Tipografia Gutenberg a devenit, ca şi la Salon Cultural Gutenberg şi la Radio Tv Arad, staţie-pivot, Viena, o imagine conceptuala deloc de neglijat.” (pagina 19)

Nu întâmplător, volumul are un motto care duce cu gândul la luptă, „Nu există experienţă căreia să nu-i poţi supravieţui dacă ai curajul să înfrunţi viaţa!” (Octavian Paler), viața însăși fiind o luptă, am putea continua ideea, rostită într-un „Gazel” de George Coșbuc.

Introducerea în lumea extrem de populată a cărții, este asigurată, pe lângă prefațator, de Ioan Godja, de Ioana Nistor și de Gabriela Adina Marco, concluziile revenindu-i editorului, Florica R. Cândea.

Astfel, domnul Ioan Godja consideră că acest volum reprezintă o „Scrisoare de pe Frontul valenţelor umane de la un expeditor necunoscut către destinatar un cunoscut”, că „volumul induce spre un roman spectacular cu un spectru al povestirilor în ramă prin tehnica Bulgărelui de zăpadă”, iar

„exemplul său literar vine să îl egaleze pe cel de coercitiv jurnalist gata oricând să ne reprezinte”.

Ioana Nistor confirmă, într-un stil unic, savuros, cele de mai sus: „optimismul perpetuu naţional este un multiplicator de forţe regăsite în omul CONSTANTIN AVĂDANEI. De la noţiunea de „patrie” pe care o serveşte cu mândria de a fi român şi de la noţiunea de „patriotism”, ce fundamentează sufletul, inima şi mintea fiecărui român. Iar optimismul ne îndeamnă să avem speranţă. Speranţa ce nu pleacă de lângă tine în momentul de criză”. Fin analist al sufletului uman, Ioana Nistor ne vorbește mai departe despre Constantin Avădanei: „un temperament dinamic, ce aduce bucurie şi îţi împărtăşeşte mândria, loialitatea, încrederea în sine, onestitatea, demnitatea, onoarea, disciplina, dăruirea de sine, solidaritatea... Şi am descoperit sacrificiul. Sacrificiul de a fi hotărât, de a te implica în multiple evenimente culturale, istorice şi ale sufletului românesc, sacrificiul de a-ţi susţine ideile când ceilalţi blamează curajul de a fi şi de a face”.

Gabriela Adina Marco e de părere că autorul este un „Meditativ sau reflexiv, un pasionat de istorie şi dragoste de neam”, care „se poate oricând identifica într-o limpede apetenţă pentru geometrii şi asocieri în care să-şi dezvăluie această stare. Sunt destule modele literare, culturale, din arta pură, muzică sau decoruri scripturale, în care, veritabile pasaje încântă.”; De asemenea, Gabriela Adina Marco afirmă, și suntem de acord cu ea, că „Cel mai bun exemplu este trăirea noastră interioară şi exterioară care trebuie să fie la superlativ până în momentul în care mergem să dormim somnul de veci în pământul patriei, alături de strămoşii care ne-au insuflat şi inspirat, la rândul lor prin acţiunile lor, IUBIREA NE NEAM ŞI ŢARĂ”.

La pagina 15, îmi prezint principiile de viață, iubirea de Dumnezeu și iubirea de țară: „mijlocul prin care un popor îşi demonstrează existenţa sa înaintea lumii este istoria, iar proba cea mai vie a apartenenţei şi originii, este limba. Iată, două pârghii, fără de care, un popor, nu poate fi nici numit, nici preţuit,”; „Avem senzaţia unui deja-vu, trecutul nu trebuie uitat, iar prezentul trebuie înviorat tocmai din acest trecut. Se prea bine conturează ceea ce Nicolae Bălcescu vede în istorie o carte, cea dintâi. Cine să o scrie, dacă nu noi, cei din linia întâi?”

De asemenea, om al istoriei, autorul acestei cărți, cunosc importanța încadrării exacte în timp și spațiu a evenimentelor pe care le trăiesc, precum și păstrarea unor dovezi ale trecerii pe acolo: „Din perioade demne de consemnat ale istoriei neamului, de care am ţinut seama, am selectat unele contribuţii care vor face trimitere mai târziu şi vor constitui surse de inspiraţie pentru cei ce vor veni: materialul narativ cu relatări asupra unor evenimente istorice concrete, fapte istorice ilustrând trecutul însă reaşezat în

prezent, unele date istorice, comemorări, evenimente festive, monumente şi edificii, care includ bucurii nemăsurate, sunt câteva din principiile care au sudat, dens, aceste conţinuturi."

Așadar, ce cuprinde acest „calendar", de care aminteam la început: istoria trăită cu pasiune și onoare, evidențiată în interviuri, articole, comunicate de presă, cronici, însemne, distincții, decorații, diplome, elogii, festivități, mărturii, drapel etc., eu bătând țara (și lumea!) în lung și-n lat pentru a participa la cele mai diverse evenimente de manifestare a patriotismului. Nu există zi închinată țării sau armatei române, de azi și de ieri, care să nu fi fost sărbătorită, nu există luptă de care să nu ne amintească autorul, el este „acasă" și atunci când ne vorbește despre Eminescu și Labiș, și atunci când participă la cercurile de comemorare a eroilor, înființate de elevii/liceenii din Alba Iulia, ori la deschiderile festive ale școlilor militare, restaurează monumente închinare eroilor, elaborează proiecte pentru construirea altora, acolo unde acestea lipsesc, îi sărbătorește pe veteranii de război, îi comemorează pe eroi… sunt prezent peste tot , purtând cu mândrie drapelul românesc, vorbind cu mândrie în limba română…

Postfața volumului e semnată de Florica R. Cândea, care îi creionează autorului un altfel de portret, pornind de la cuvintele lui Lucian Blaga: „Timp fără patrie dragoste-amară roiuri tânjind după raiuri şi ceară." Astfel, aflăm că autorul „este descălecător din Ţara Moldovei, înzestrat cu un talent de povestitor împrumutat din povestirile lui Mihail Sadoveanu", „se prezintă a fi din Alba Iulia, deşi a lăsat acasă un monument la răscruce de drumuri şi de timpuri, în memoria străbunilor", „crede cu tărie că generaţiile de azi trebuie să-şi amintească de eroi şi de faptele lor, de nemurirea lor, de jertfa lor"; aflăm că „lăsarea la vatră i-a oferit prilejul să se dedice şi să continue să-i slujească unei necondiționate iubiri, patria şi neamul, dar, care, fără un crez, unul aparte, nu ar fi fost posibil", aflăm că „scrisul, de-acum, pentru dr. ing. Constantin Avădanei este printre file si coperte, precum două andrele de croșetat Vremea. Cronicar cu elogii, colonel cu grade necenzurate, călător neobosit cu Eul sau cu Ei, erou printre eroi, iată câteva atribute de respiraţie, originalitate şi raportări la tehnici fără camuflaj, având o tactică a discursului impecabil, cu torţa confesiunii la butoniera anilor, autorul prorogă o calitate de mărturisitor prin documente, demnă de o invidie pozitivă."

Inedită istorie arădeană

Dr. Gabriela Adina MARCO
Complexul Muzeal Arad

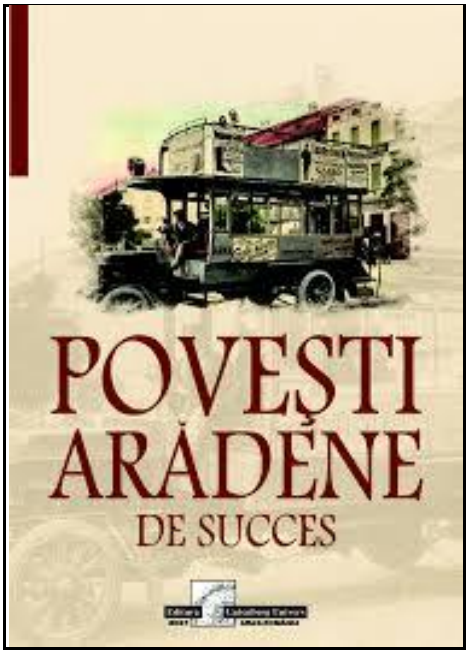

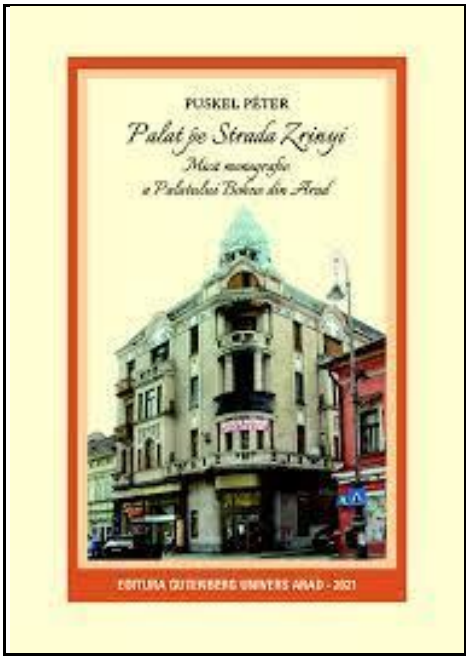

Două cărţi, acelaşi autor – istoricul Péter Puskel. Amândouă dezvăluie cititorilor crâmpeie picante din istoria oraşului de pe Mureş. *Poveşti arădene de succes*[1] şi *Palat pe Strada Zrinyi. Mică monografie a Palatului Bohus din Arad*[2] sunt titlurile celor două volume dedicate trecutului oraşului Arad. Apărute iniţial în limba maghiară (în 2010 şi 2017), acum sunt accesibile şi cititorilor de limbă română prin intermediul traducerilor realizate de Gabriel Roman.

Cele două cărţi sunt ilustrate cu clişee importante şi interesante care surprind bogatul trecut al Aradului. „Omul citeşte cu plăcere poveşti de succes, în special dacă acestea sunt legate de locul naşterii sale, de

[1] Péter Puskel, *Poveşti arădene de succes*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2021, 139 p.
[2] Péter Puskel, *Palat pe Strada Zrinyi. Mică monografie a Palatului Bohus din Arad*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2021, 65 + 11 p.

localitatea de domiciliu, a studenţiei sau de cunoscuţii săi", mărturiseşte însuşi autorul.

Primul volum supus „disecţiei" – *Poveşti arădene de succes* – este structurat pe opt capitole în care autorul propune o „plimbare" la pas prin Aradul de altădată. În primele două capitole, pornim cu *Săgeata Verde* şi parcurgem traseul căilor ferate vicinale din regiunea Aradului, apoi ajungem pe calea ferate Arad-Podgoria. În continuare aflăm amănunte privind epoca de pionierat a industriei automobilistice arădene (capitolul III). O excursie relaxantă o facem, mai apoi, pe Canalul Morilor de pe valea Crişului Alb (capitolul IV). Revenind în oraş, autorul ne poartă pe aripi de istorie spre familia Neuman şi prin palatele arădene. Ororile celui de-al Doilea Război Mondial au atins Aradul timp de 9 zile. Viaţa cotidiană a arădenilor din acea perioadă este relatată în penultimul capitol al volumului. În partea a doua, autorul face o excursie nocturnă prin oraşul Arad, atingând un subiect considerat tabu, care a existat, deşi istoricii l-au ignorat până în prezent – „Casele cu felinar roşu şi bordelurile Aradului de altădată".

„Această carte se adresează în primul rând arădenilor şi readuce la viaţă personalităţile oraşului cu viaţa, munca şi realizările lor – arhitecturale, urbanistice, industriale şi multe premiere…"

Volumul al doilea, *Palat pe Strada Zrinyi. Mică monografie a Palatului Bohus din Arad*, este dedicat unuia dintre cele mai frumoase palate arădene. Încă din titlul volumului, cititorii pot afla despre ce clădire este vorba – Palatul Bohus, care se întinde, de fapt, pe trei străzi. Încă de la început trebuie făcută precizarea că Strada Zrinyi este denumită astăzi strada Vasile Goldiş.

Acest palat arădean, după cum aflăm din paginile monografiei, a avut parte de o istorie bogată, aici locuind, de-a lungul timpului, numeroase personalităţi locale. De asemenea, în Palat, dar şi în „vecini" au activat numeroase instituţii sociale, economice sau de cultură locală. Astfel, printre cei care au locuit în acest palat se numără familia Bohus, Sever Frenţiu sau Mihai Takács. La parterul Palatului Bohus şi-au avut sediul numeroase spaţii comerciale. Aceeaşi clădire face parte din istoria artei cinematografice, aici funcţionând pe parcursul secolului XX o sală de cinema.

Printre „Vecinii din epocă" (p. 51 şi urm.) se pot număra: prima Casă de Economii din Arad, Cantina Populară patronată de Asociaţia Femeilor Izraelite, Clubul Lloyd şi cantina socială, Vasile Goldiş şi ziarul *Românul* sau Clubul Sportiv „Hakoah" al comunităţii mozaice din Arad.

Autorul însuşi concluzionează: „actualmente Palatul Bohus este o clădire emblematică şi un punct de referinţă pentru cei care doresc să se

orienteze în oraş." (p. 59). Volumul dedicat Palatului Bohus din Arad se încheie cu un număr de 11 fotografii prin intermediul cărora cititorii pot vedea cum arată astăzi celebra clădire care domină actuala stradă Vasile Goldiş. De asemenea sunt reproduse portretele lui Bohus János şi soţia sa Bohusné Szőgyény Antónia, cei care au ordonat construcţia palatului arădean.

Lăsăm cititorii să descopere şi alte taine ale oraşului de pe Mureş ascunse în paginile celor două volume semnate Péter Puskel.

„Povestea Castelului Săvârșin”, o apariție editorială de excepție

Drd. Florin COITA
Biblioteca Judeţeană „Alexandru D. Xenopol” Arad

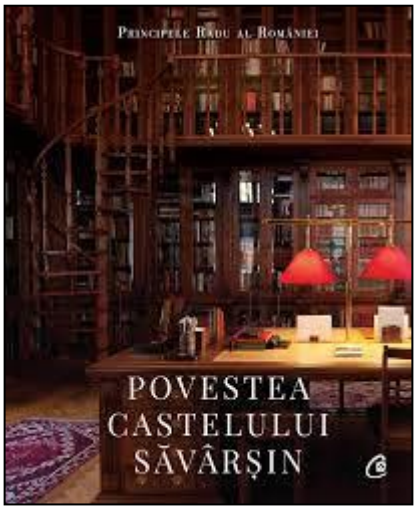

Curtea Veche Publishing oferă iubitorilor de istorie și de frumos în același timp o apariție editorială de excepție, „Povestea Castelului Săvârșin”, o plimbare în cuvinte și imagini atât prin încăperile și parcul Castelului Săvârșin, cât și prin istoria de peste cinci secole a domeniului, cu Alteța Sa Regală Principele Radu al României drept ghid și povestitor.

„Primul lucru care îmi vine în minte când vorbesc despre Săvârşin este armonia castelului şi a parcului. Proporţii frumoase, culori extraordinare, o lumină caldă şi plină, spaţiu şi tihnă. Armonia a fost completată – fără îndoială – de mâna bunicii mele, care a transformat edificiul într-un cămin plăcut şi elegant.

Pe urmă, există această amprentă istorică de neşters a întregului domeniu. Sute de ani, din Evul Mediu şi din istoria modernă a Europei, adunaţi într-un loc strâns legat de lumea puterii politice, economice şi de efervescenţa culturală a continentului.

Domeniul Săvârşin este ca tatăl meu, un supravieţuitor. A trecut printr-o mulţime de războaie, prin revoluţii, prin foc şi jaf. A rezistat tuturor restriştilor, iar astăzi se înalţă, de un alb imaculat, iluminând o nouă lume – una care, din fericire, nu cunoaşte niciuna dintre adevăratele întunecimi, cele ale secolelor trecute” mărturisește în prefața care îi poartă semnătura, Majestatea Sa Margareta a României, Custodele Coroanei.

Capitolele volumului, un adevărat periplu prin castel, îți oferă șansa de a descoperi ceea ce a însemnat și înseamnă Săvârșinul pentru familia regală, emoția pe care castelul o transmite membrilor acesteia. Totul transformându-se într-o invitație de a-l vizita, pentru că, începând din luna mai a acestui an, Domeniul Regal Săvârșin și-a deschis porțile pentru cei

care doresc să simtă pacea și echilibrul pe care le oferă acest loc deosebit. În perimetrul numit Satul Regal, se pot vizita Casa Ceaiului, Muzeul Regal al Automobilului, grădina și piațeta, istoricul Atelier Auto al Regelui Mihai și, nu în ultimul rând, parcul castelului.

„Povestea noastră nu este o pledoarie pentru snobism, exclusivism sau privilegiu. Cartea conturează o pildă pentru întreaga societate românească de astăzi, reprezintă aspirația spre frumos, mândrie și demnitate, un semn al răspunderii față de ceea ce au lăsat moștenire cei de dinaintea noastră. Volumul este o încurajare și un model de recuperare a identității noastre" ne spune, cu sinceritate autorul, Alteța Sa Regală Principele Radu al României.

„Povestea Castelului Săvârșin" reprezintă nu doar o încercare de a aduce în atenție un reper istorico-geografic al Văii Mureșului, al României. Nu este doar o trecere în revistă, o prezentare seacă, a unui obiectiv turistic. Este, așa cum spune și titlul, o poveste, încărcată de emoție, de amintiri dragi, o poveste ce cuprinde iubire, curaj, speranță, credință și înțelegere.

***

A.S.R. Principele Radu s-a născut la 7 iunie 1960, la Iași, ca fiu al prof. dr. René Duda și al medicului Gabriela Constandache. S-a căsătorit cu Majestatea Sa Margareta, Custodele Coroanei Române, la 21 septembrie 1996 și a fost investit cu titlul de Principe al României și Alteță Regală în anul 2005.

Dragoș, Aurel, *Arealul Ineu. Repere istorice*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2021, 295 p.

documentarist Ioana NISTOR
Biblioteca Județeană „Alexandru D. Xenopol” Arad

Volumul „Arealul Ineu. Repere istorice”, autor: Aurel Dragoș, analizează aspecte ale istoriei locale, putând fi asimilat unei abordări monografice, implicând investigații temeinice, axate pe aria restrânsă a cadrului local, ca suport vital al vieții cotidiene, alături de prezentarea structurilor, relațiilor și actorilor sociali, a culturii și identității locale, fundamentate pe organizarea socială, politică, economică și culturală.

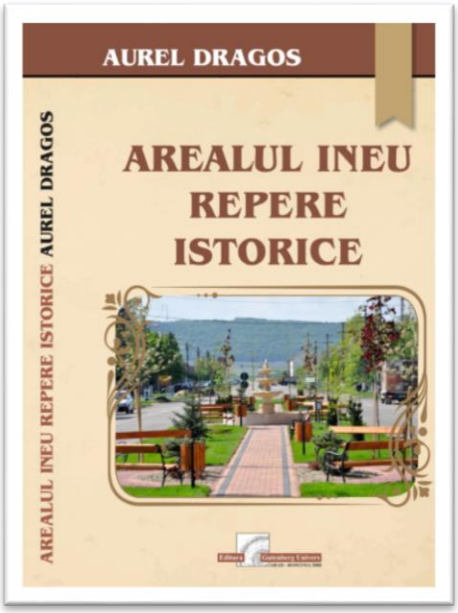

Ineu, oraș din județul Arad, Crișana, România, situat la o distanță de 57 km față de municipiul Arad, se află la contactul Depresiunii Crișului Alb cu Câmpia Crișurilor. Ineul este principala poarta de intrare în Țara Zarandului. Orașul are în componență și localitatea rurală Mocrea. Cercetările au evidențiat vestigii aparținând neoliticului (topoare cu gaură, silexuri, ceramică), civilizației dacice, perioadei de ocupație romană (linii de fortificații, podoabe, arme, pietre de moară), izvoare ce atestă continuitatea locuirii acestor meleaguri. Un puternic centru fortificat, Cetatea Ineului a fost reședința unor cnezate românești, având însă o istorie tumultoasă: a făcut parte din fortificațiile lui Iancu de Hunedoara, a fost ocupată de turci în mai multe rânduri, a fost reședință de sangeac, a intrat în posesia lui Mihai Viteazul, a fost cucerită de habsburgi, a fost centru de regiment grăniceresc. Rămasă în ruină, după anul 1870, cetatea este reconstruită în stil neoclasic cu elemente ale Renașterii târzii și ale barocului. În timpul Revoluției de la 1848, Ineul devine un important centru al mișcării naționale românești. În 1949, aici a

depus armele armata condusă de generalul Vécsey Károly. În parohia reformată din Ineu se poate vedea placa memorială a acestui eveniment.

Plăsmuit și creat în vremuri pandemice, autorul finalizându-și opera în februarie 2020, volumul, apărut la Editura Gutenberg Univers, Arad, la diferență de un an calendaristic (2021), include cinci capitole: „File de istorie", „Personalități ale Arealului", „Eseuri", „Ineu Compendiu Monografic", „Sigilii și Blazoane", beneficiind de „Cuvânt înainte" semnat de Călin Ilie Abrudan, primar al orașului Ineu, care salută în termeni elogioși demersul intelectual, „efortul și sacrificiile făcute" pentru „munca de culegere a informațiilor din documentele Arhivelor". Al șaptelea volum de autor, „Arealul Ineu. Repere istorice", beneficiază de ipostaze vizuale, alături de o generoasă bibliografie de specialitate

Având ca reper bogatul trecut istoric, volumul cuprinde o analiză detaliată din cele mai vechi timpuri, urmărind aspecte informaționale ce includ viața economică, politică, socială, culturală și spirituală, precum și statutul edilitar, administrativ, turistic al vieții cotidiene a locuitorilor arealului Ineu, de la Cetatea Ineului, ansamblul arhitectural din centrul istoric al orașului, Poiana cu narcise din Pădurea Rovina și Balta Rovina ca obiective istorice și turistice de prim rang. Descriind un areal tematic atât de bogat, autorul nu omite să aducă un omagiu personalităților care au lăsat moștenire faptică și spirituală în trecutul istoric al arealului Ineu, cu situri pline de istorie, mituri și legende sau proiecte concrete ale ingeniozității umane, precum lucrarea hidrotehnică unicat: Canalul Morilor. Proiectul a fost întocmit de inginerul Beszédes József, care a fost și coordonatorul lucrărilor finalizate în 1840 și începute în 1836. Atunci au fost puse în funcțiune primele trei mori, la Buteni, Bârsa și Aldești. Patru ani mai târziu, de la izvor și până la vărsarea în Crișul Alb, existau deja 13 mori care măcinau și au fost amenajate și 15 lacuri cu pește. Canalul a rămas până astăzi un model de construcție hidrotehnică, prin modul de proiectare și construcția lui pe curba de nivel, care face ca apa să curgă gravitațional. Canalul Morilor colecta ape pluviale și pe cele curgătoare din nord-vestul depresiunii Zărandului, dintr-un bazin hidrografic cu o suprafață de 122 kilometri pătrați și a fost proiectat să transporte 2,5 metri cubi de apă pe secundă, pe o lungime de 79,3 kilometri.

De remarcat și... atent lecturat, Capitolul al III-lea, intitulat „Eseuri", vine să completeze în mod firesc, natural și fluid, informațiile prezentate, aducând trecutul istoric în prezentul cotidian, în realitatea de astăzi, prin „Conviețuire socială, culturală, într-un spațiu delimitat", trioul „Strigăt existențial", „Absurdul Strigătului", surprinzând printr-o strictă abordare axiologică personală a autorului.

Reprezentând, după cum afirmă autorul în primele pagini ale cărții, o culegere de studii reprezentative, publicate periodic în „Analele Aradului” și „Administrație Românească Arădeană”, volumul își propune să devină un instrument util istoricilor și cititorilor interesați, un ansamblu informațional ce aduce lumină în „istoria Arealului Ineu și totodată poate fi sursa de accesare și prelucrare a Istoriei Ineului”.

Elena Gherghinescu-Ziegler, *Incursiuni teatral-culturale din părțile Aradului. Reflecții și amintiri. Teatrul de marionete din Arad*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2021

Dr. Maria Alexandra PANTEA
Cercetător științific Universitatea de Vest „Vasile Goldiș" Arad
Centrul de Studii istorice și culturale „Vasile Goldiș"

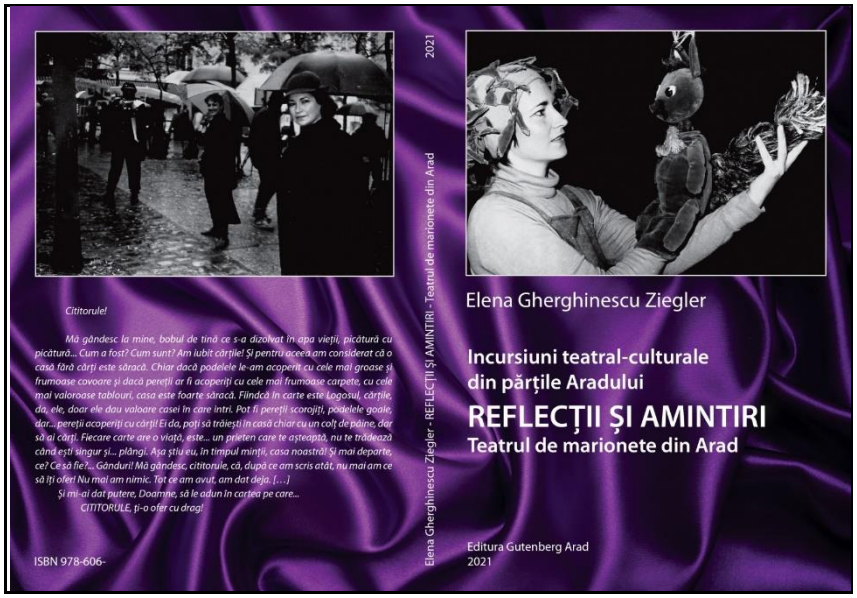

Lucrarea *Incursiuni teatral-culturale din părțile Aradului. Reflecții și amintiri. Teatrul de marionete din Arad*, apărută recent la Editura Gutenberg Univers, având 212 pagini, propune cititorilor o excursie în istoria teatrului, insistând pe diferite aspecte ale evoluției teatrului, dar și a Aradului în ultimele două secole. Răsfoind paginile cărții, putem constata că lucrarea este bine documentată, autoarea, actrița Elena Gherghinescu-Ziegler, folosind atât literatura de specialitate, cât și presa epocii. Ineditul lucrării este dat de folosirea unor documente nevalorificate până acum, pe care autoarea le-a identificat în urma muncii de cercetare pe care a realizat-o în arhivele arădene. Materialele astfel identificate sunt reproduse total sau

parțial în cadrul lucrării, pentru a se realiza astfel un adevărat peisaj al epocii.

Lucrarea este foarte complexă, fiindcă pe lângă capitolele bine documentate există și un ultim capitol care cuprinde amintirile autoarei referitoare la activitatea teatrului de marionete din Arad. Aceste însemnări cu caracter memorialistic ajută cititorul să înțeleagă mai bine perioada comunistă, mai ales modul în care statul dorea să se implice în educarea copiilor și a tinerilor.

Lucrarea nu conține doar istorie teatrală, pentru că autoarea oferă cititorilor numeroase informații referitoare la viața culturală și socială. În paginile cărții pot fi identificate atât legate de istoria locală, cât și de istoria unor instituții precum Teatrul Hirschl, Teatrul Municipal, Filarmonica și Teatrul de Marionete. Acestea sunt importante instituții culturale ale Aradului, care s-au format și au activat în ultimele două secole, contribuind la dezvoltarea cultural-socială a orașului și a locuitorilor săi. Astăzi clădirile acestor instituții sunt repere pentru turismul din zonă, dar și monumente de patrimoniu reprezentative, care contribuie la faima orașului. Activitățile desfășurate în aceste instituții au însuflețit în trecut viața arădenilor și o însuflețesc până în zilele noastre, făcându-i să treacă mai ușor peste greutățile cu care se confruntă.

Autoarea integrează și creează legături între evenimentele cultural-teatrale din Arad și cele petrecute în diferite centre culturale, atât din Transilvania, cât și de dincolo de Carpați, stabilind astfel punți de legătură între orașul de pe Mureș și marile centre culturale din epocă.

Recomand cu mult drag această carte cititorilor, care vor afla informații interesante, dar își vor și înălța spiritul citind paginile ei.

Ateneu Arădean. O revistă de Cultură

Prof. Elena GHERGHINESCU ZIEGLER
Colectivul Monografic Arad

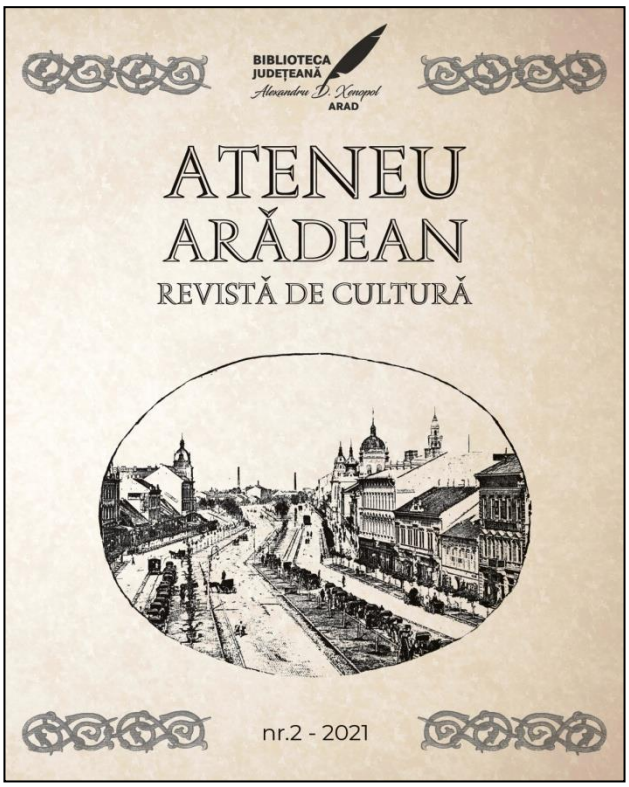

Într-un târziu, sper că nu prea târziu, am avut bucuria de-a ajunge în posesia revistei de Cultură „Ateneu Arădean”. Această bucurie a fost sporită de faptul că d-na Lucia Bibarţ (secretar de redacţia a revistei) m-a poftit în curtea Bibliotecii A. D. Xenopol.

Ce curteee!!!!

O oază mirifică în care să-ţi primeşti oaspeţii,să realizezi evenimente culturale ce acum nu mai pot fi realizate în spaţiile închise din Bibliotecă. Aduc mulţumiri managerului Bibliotecii fiindcă a ştiut să-şi aleagă cei mai buni specialişti pentru a ne reda nouă, celor ce cu pioşenie călcăm în sălile unde ne îmbogăţim, unii de la alţii cu lumina ştiinţei şi-a cunoaşterii. Felicitări d-ul dr. Doru Sinaci.

Să revin:

Mai întâi am răsfoit-o ! Am citit pe sărite de ici de colo apoi m-am aşezat temeinic pe citit până mi-am umplut sufletul cu bucurie .

Această revistă reprezintă o rază de lumină în universul cultural actual şi un reper incontestabil al relevării trecutului istoric şi cultural arădean. Este susţinută conceptual de remarcabili oamenii de Cultură şi editată într-un text cald, îmbietor. Ar fi nedrept să amintesc doar un

semnatar sau doi fiindcă valoarea fiecăruia este de mult recunoscută. În felul acesta revista devine o remarcabilă platformă de dialog. De aceea, relaţia personală cu o asemenea revistă reprezintă nu doar şansa exprimării unei mărturii asupra istoriei şi culturii arădene ci şi o veritabilă sărbătoare a spiritului.

Vivat! Crescat! Floreat!

Analele Aradului, anul V, nr. 5/2019

Dr. Gabriela Adina MARCO
Complexul Muzeal Arad

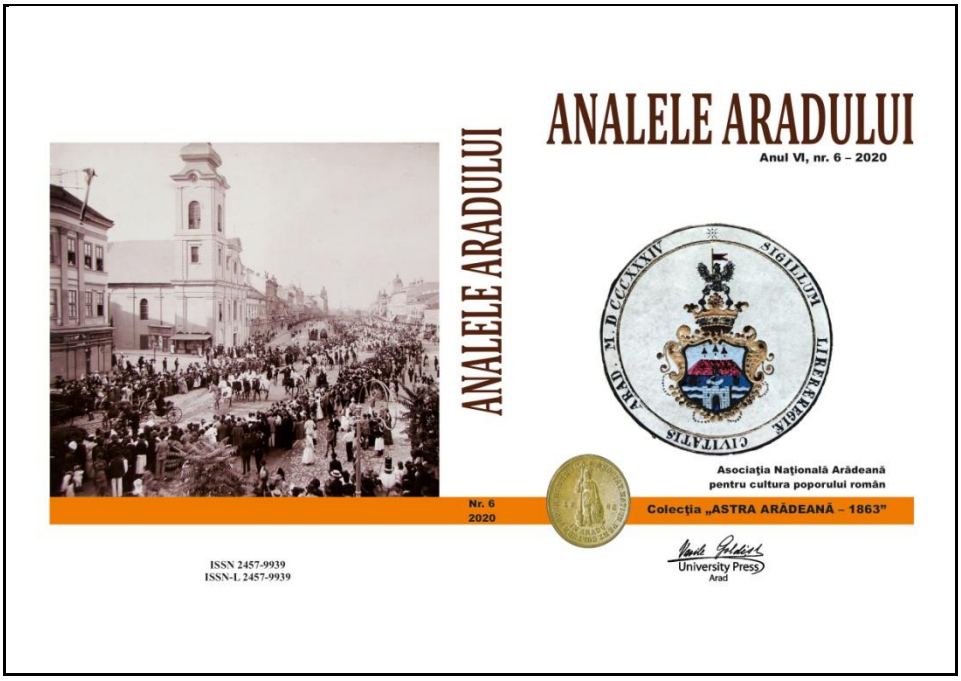

În anul 2015, peisajul publicistic istoric al Aradului şi al României s-a îmbogăţit prin apariţia revistei *Analele Aradului*. De atunci, au văzut lumina tiparului 8 ediţii, dintre care 6 numere şi două suplimente. Frecvenţa apariţiei revistei arădene este anuală, dar condiţiile pandemice din ultima perioadă au cauzat o perturbare în această privinţă.

Însă, chiar dacă aceste condiții pandemice au afectat o lume întreagă, cercetarea istorică arădeană nu face rabat de la calitate, prin prisma și girul Comitetului Coordonator care îndrumă în sens unitar o serie de activități desfășurate în ultimii 6 ani: ÎPS dr. Timotei Seviciu, Arhiepiscop al Aradului, Ing. dr. Gheorghe Falcă, deputat Parlamentul European, regretatul Prof. univ. dr. Aurel Ardelean, președinte-fondator al Universității de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, Prof. Ioan Traia, muzeograf Muzeul Satului Bănățean, Timişoara.

Redactorii, dr. Doru Sinaci și dr. Constantin Ghiță, alături de membrii Consiliului Editorial, precum și Consiliul Științific, prezidat de prof. univ. dr. Ioan Bolovan, prorector Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca, membru corespondent al Academiei Române, director al Institutul de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române, Cluj-Napoca, alături de prof. univ. dr. habilitat Corneliu Pădurean, Universitatea „Aurel Vlaicu” Arad, provenind din mediul științific și academic local, național și internațional, garantează valoarea și importanța pentru istoriografia de specialitate, a studiilor cuprinse în fiecare număr al revistei „Analele Aradului”.

Astăzi, prezentăm numărul 5 din 2019, număr rezervat studiilor prezentate cu ocazia conferinței naţionale „Turneul generalului Berthelot în Transilvania și Banat la sfârșitul anului 1918 și începutul anului 1919” desfăşurat în 15 și 16 noiembrie 2018. În cele 180 de pagini ale revistei, sunt incluse 13 studii şi 4 recenzii, grupate tematic pe următoarele generice: *Istorie* (8 studii), *Biserica şi Şcoala* (2 studii), *Societate, Antropologie Culturală şi Etnografie* (2 studii), *Medalioane* (1 studiu), *Recenzii* (4 studii). Studiile ne propun o călătorie imaginar-istorică alături de generalul francez Henri Mathias Berthelot prin Arad, Banat şi Transilvania. De asemenea, putem să privim în urmă la viaţa cotidiană de acum 100 de ani prin intermediul studiilor care prezintă societatea românească din perioada de după Unirea cea Mare. Recenziile fac referire la volume de actualitate istorică care vor deveni deliciul cititorilor şi instrumente de lucru pentru specialişti.

Semnatarii studiilor sunt în număr de 19, respectiv: Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, Dumitru Preda, Mihai D. Drecin, Doru Sinaci, Marian Gheorghe, Delia Cora, Ion Zainea, Beáta Ménesi, Vasile Dudaș, Nicolae M. Tang, Dănuț-Emanuel Poduț, Constantin-Tufan Stan, Corneliu Pădurean, Sorin Șipoș, Eugen Ghiță, Florica R. Cândea, Ioan Veniamin Geoldeș, Adrian Bucur.

Cuvintele au o putere nebănuită atunci când ne deschidem mintea şi inima pentru a le primi, ne pot inspira şi ne pot schimba viziunea asupra lumii. Iar a consemna în scris istoria reprezintă o datorie de onoare, deoarece, după cum afirma Cicero, „Istoria este martorul care confirmă trecerea timpului, iluminează realitatea, vitalizează memoria, oferă călăuzire în viața de zi cu zi”.

Analele Aradului nr. 6 / 2020.
Prezentarea site-ului „Analele Aradului”

documentarist Ioana NISTOR
Biblioteca Județeană „Alexandru D. Xenopol” Arad

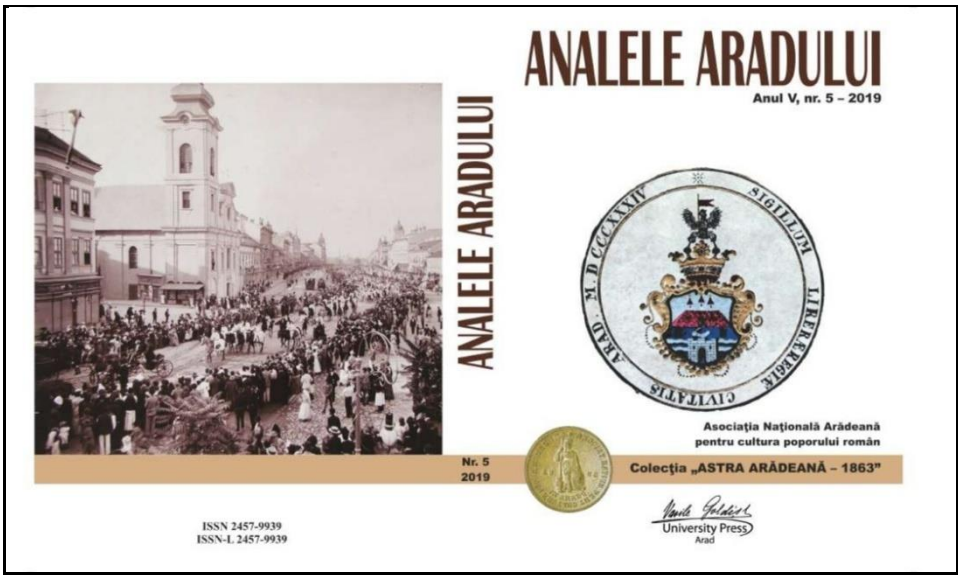

Acum un an, la 4 iunie 2020, se împlineau 100 de ani de la semnarea Tratatului de la Trianon, între Puterile Aliate învingătoare în Primul Război Mondial și Ungaria, ca unul dintre statele succesoare ale Austro-Ungariei.

Pentru a sărbători Centenarul Trianonului, la Arad, s-a desfășurat în mediul online o conferință științifică, iar studiile prezentate anul trecut văd astăzi lumina tiparului în numărul 6 al revistei „Analele Aradului”, editată sub egida **Asociației Naționale Arădene pentru cultura poporului român.**

Volumul, structurat pe două secțiuni, **Istorie** și **Recenzii de carte**, își propune ca obiectiv adeverirea cuvintelor transmise cu prilejul conferinței de către președintele Academiei Române, Academician Ioan-Aurel Pop: „Strădania colegilor arădani de a celebra Tratatul de la Trianon, după un secol de la semnarea sa, este nu numai un gest de neuitare, ci și unul de onestitate istorică”.

Astfel, în cele 180 de pagini, numărul 6 al revistei „Analele Aradului” se concretizează în studii de specialitate, semnate de: Josef Wolf, Marionela Wolf, Doru Sinaci, Corneliu Pădurean, Gabriela Adina Marco, Laurențiu-Ștefan Szemkovics, Mihai Handaric, Constantin Avădanei, Florica R. Cândea, Mihai D. Drecin, Delia Cora, Adrian Nițu.

Secțiunea **Recenzii de carte** evidențiază apariții editoriale de excepție,

în speță, recenzia semnată de Ioan Veniamin Geoldeș, cu referire la lucrarea coordonată de Mihai D. Drecin, Gabriel Moisa, Delia Cora, Cristian Culiciu, *Maramureșul istoric: studii de istorie și arheologie*.

Aceeași secțiune include recenzia semnată de subsemnata, cu referire la volumul secund din lucrarea „Dicționarul istoric al localităților din județul Arad”, axat pe „Comunele județului Arad”, coordonatori fiind Sorin Bulboacă și Doru Sinaci, un volum ce reprezintă o adevărată carte de vizită a acestor meleaguri și care redă „pulsul” realității unei comunități la un moment dat și transformările prin care trece. Iar pentru ca acest „puls” al comunității să fie la îndemâna tuturor celor interesați, volumul este disponibil și în format electronic, pe site-ul Bibliotecii Județene „Alexandru D. Xenopol”.

Comunicarea este un proces dinamic, fiind baza interacțiunii sociale fără de care omul nu poate exista. În prezent, comunicarea primește noi și noi valențe, în special datorită dezvoltării instrumentelor digitale și a mediului online.

Astfel, site-ul oficial al revistei este https://analelearadului.ro/, iar paginile sale oferă informații relevante atât pentru cercetători, cât și pentru publicul interesat, prin respectarea Protocolului Open Access: lucrările pot fi preluate și adaptate în mod liber, cu condiția menționării/citării sursei și a specificării eventualelor modificări.

Cum se utilizează site-ul?

Puteţi naviga utilizând temele principale: ultimul număr, arhiva, instrucțiuni pentru autori, precum și prin utilizarea motorului de căutare încorporat.

Site-ul vă pune la dispoziție informații privind atât previzualizarea, cât și descărcarea conținutului, începând cu primul număr din anul 2015 și până la numărul 6 din anul 2020, inclusiv suplimentele editate.

Ca obiectiv, site-ul contribuie la abordarea editorială dual asumată de Consiliul Științific: evaluarea publicației din punct de vedere științific și indexarea în Bazele de Date Internaționale (BDI), în domeniul științelor

socio-umane, prin prisma cercetărilor și studiilor la nivel local, național și internațional.

Abordând o transparență informațională, Consiliul Editorial pune la dispoziția autorilor informațiile necesare privind redactarea și transmiterea studiilor ce vor vedea lumina tiparului. Autorii sunt responsabili pentru acuratețea conținutului lucrării, a bibliografiei utilizate, precum și de aspectele etice implicite, iar dreptul de autor trece asupra revistei „Analele Aradului”.

Reflecția acestui efort colectiv, ce înglobează istorici, cercetători, universitari,arhivişti, teologi şi oameni de cultură din tot spaţiul românesc, asigură certitudinea cercetării științifice și garanția demersului nostru editorial, atât în format print, cât și în mediul online, adeverind cuvintele lui Ion Luca Caragiale: „Istoria pentru noi trebuie să fie un izvor nesecat de poezie sănătoasă, un șir de icoane sfinte de unde să căpătăm totdeauna învățătură de adevăr și insuflare de virtute”.

SUMMA SUMMARUM
Studii şi comunicări de istorie, societate, etnologie, recenzii publicate în volumele „90 de ani de administraţie românească în Arad” şi „Administraţie românească arădeană”, vol. I-XVI, Doru Sinaci, Emil Arbonie Sorin Bulboacă (coord.), „Vasile Goldiş” University Press, Arad, 2010-2021

Emil ARBONIE,
Doru SINACI,
Sorin BULBOACĂ,
Gabriela Adina MARCO,
Ioana NISTOR

1. Ando, Andrei, *24 aprilie: 99 de ani de la executarea notarului erou din Vârfurile, Gheorghe Ionescu*, în: vol. XIII, pp. 563-568;
2. Arbonie, Emil, *Reorganizarea administraţiei municipale arădene – 30 aprilie 1920*, în: „90 de ani...”, pp. 167-181;
3. Idem, *Funcţionarii Primăriei Municipiului Arad (1919-1926)*, în: „Administraţie... ”, în: vol. I, pp. 121-229;
4. Idem, *Intabularea dreptului de proprietate cu titlu de drept de împroprietărire al unor arădeni în baza Reformei agrare din anul 1921 (17 octombrie 1930), partea I*, în: vol. II, pp. 188-284;
5. Idem, *Colectivizarea autorităţii judecătoreşti arădene (1947)*, în: vol. III, pp. 281-322;
6. Idem (coautor), *Separarea puterii judecătoreşti de administraţia comitatensă arădeană (1871)*, în: vol. IV, pp. 207-239;
7. Idem, *Activitatea Consiliului Dirigent de reorganizare a asociaţiilor profesionale ale avocaţilor transilvăneni (1919)*, în: vol. V, pp. 233-255;
8. Idem, *Avocaţii evrei arădeni şi consecinţele aplicării dispoziţiilor privitoare la starea juridică a locuitorilor evrei din România (august 1940- septembrie 1944)*, în: vol. VI, pp. 361-412;
9. Idem, *Organizarea şi funcţionarea autorităţilor de supraveghere şi controlul trecerilor peste frontiera româno-ungară, parte integrantă a procesului de consolidare a statului naţional unitar român în zona arădeană (1919-1920)*, în: vol. VII, pp. 433-459;

10. Idem, *Colectivizarea avocaturii arădene*, în: vol. VIII, pp. 276-325;
11. Idem, *Transformarea Justiţiei arădene într-un „însemnat instrument al dictaturii proletariatului" (1947-1948)*, în: vol. IX, pp. 269-280;
12. Idem, *Unele aspecte referitoare la activitatea Parchetului Tribunalului Arad în perioada democratizării şi popularizării instituţionale (1948-1952)*, în: vol. X, pp. 544-561;
13. Idem, *Poliţia urbană arădeană (1929-1949)*, în: vol. XI, pp. 253-272;
14. Idem, *Şefii de secţii a gardienilor publici arădeni (1929-1949)*, în vol. XII, pp. 188-197;
15. Idem, *Jandarmeria rurală arădeană (1929-1949)*, în: vol. XIII, pp. 176-205;
16. Idem, *Personalul Tribunalului Arad (1936-1948)*, în: vol. XIV, pp. 284-325;
17. Ardelean, Aurel, *Rolul lui Vasile Goldiş în realizarea învăţământului românesc la Arad*, în: „90 de ani...", pp. 7-15;
18. Avădanei, Constantin, *Drapelul Centenar – între simbol şi semnificaţie*, în vol. XV, pp. 97-105;
19. Idem, *„IDEEA DE PATRIOTISM LA ROMÂNI" – note de autor*, în vol. XVI, pp. 610-611;
20. Idem, *„Valențe umane dintr-un univers aparte. Trăiri interioare și exterioare ale unui militar de carieră" – note de autor*, în: ibidem, pp. 612-615;
21. Axentii, Ioana Laura, *Educaţia – factor al progresului cultural în Basarabia (1918-1940)*, în: vol. VIII, pp. 546-556;
22. Baba, Carina A., *Recomand spre lectură: „Ideea de patriotism la români" – Constantin Avădanei*, în: vol. XV, pp. 505-506;
23. Idem, *„Valențe umane dintr-un univers aparte. Trăiri interioare și exterioare ale unui militar de carieră" – un curriculum vitae de peste 300 de pagini*, în: ibidem, pp. 507-511;
24. Baiski, Duşan, *Lugojul în vârtejul istoriei. Funeraliile lui Traian Grozăvescu, filmate*, în: vol. VII, pp. 608-619;
25. Ban, Alina-Claudia, *Reglementări legislativ-administrative privind aplicarea convenției de armistițiu cu Națiunile Unite (12 septembrie 1944)*, în: vol. XV, pp. 156-174;
26. Barbă, Amalia-Diana, *Însemnările pe cărţi – laicizare şi intimizare. Analiza unor însemnări aparţinând familiei Ţiriac din Nădlac*, în: vol. XV, pp. 402-430;

27. Barbă, Maria (coautor), *Restabilirea şi dezvoltarea legăturilor de colaborare a intelectualilor din Basarabia şi Bucovina în anii 1918-1940*, în: vol. VIII, pp. 155-169;
28. Barbu, Vasile, *Redescoperindu-ne valorile trecutului. Balerinul uzdinean Aurel Miloş (1906-1988)*, în: vol. IX, pp. 679-683;
29. Bădiţoiu, Bogdan, *Măsuri ale arhivelor statului privind extinderea serviciului arhivistic în Basarabia şi Bucovina după Primul Război Mondial*, în: vol. VIII, pp. 170-178;
30. Băiţoiu, Ştefan, (coautor), *Sporturi aeronautice la Arad*, în: vol. X, pp. 487-499;
31. Bătrâna, Alexandru (coautor), *Relaţia dintre istorie şi artă. Monumentul „Crucea martirilor Unirii 1918-1919" din Arad*, în: vol. I, pp. 295-304;
32. Bibarţ, Lucia, *Sfinţii închisorilor*, în: vol. XV, pp. 491-496;
33. Idem, *Poveşti de la Palat*, în: vol. XVI, pp. 341-349;
34. Biriş, Ioan, *Arhaicul în mijloc de secol XX la Nadăş, judeţul Arad. Istorie trăită*, în: vol. XI, pp. 572-597;
35. Boar, Liviu, *Un arhivist ardelean – Ioan Eugen Puşcaş (1929-1989)*, în: vol. VIII, pp. 689-696;
36. Bogdan, Doru, *Preparandia din Arad şi Şcoala Ardeleană în conştiinţa intelectualităţii româneşti*, în: „90 de ani...", pp. 26-77;
37. Idem, *Preparandia din Arad creatoare de intelectualitate românească*, în: vol. II, pp. 32-76;
38. Idem, *Istoriografia Preparandiei din Arad (1818-1912)*, în: vol. IV, pp. 122-197;
39. Idem, *Profesorul Eduard I. Găvănescu despre dr. Ştefan Cicio-Pop*, în: vol. VI, pp. 314-322;
40. Idem, *Corespondenţa dintre Miron Constantinescu şi Eduard I. Găvănescu*, în: vol. XII, pp. 444-513;
41. Bogdan Pleş, *Cnezi şi Obercnezi comanditari în Banatul secolului al XVIII-lea. Cazul Gavrilă Gurean*, în: vol. XIV, pp. 333-350;
42. Boia, Stelean-Ioan, *Învăţământul românesc din Lipova între cele două războaie mondiale*, în: „90 de ani...", pp. 237-248;
43. Idem, *Lipova – istorie şi administraţie (secolele XV1II-XIX)*, în vol. I, pp. 7-20;
44. Idem, *Lipova în perioada Principatului (sec. XVI-XVII)*, în: vol. II, pp. 7-21;
45. Idem, *Biserica arădeană şi Marea Unire*, în: vol. III, pp. 165-178;
46. Idem, *Aradul în anii regimului monarhic autoritar (1938-1940). Economie, societate, viaţă politică*, vol. IV, pp. 379-393;

47. Idem, *Învăţătorii arădeni pe Frontul de Răsărit în al Doilea Război Mondial (1941-1944)*, în: vol. V, pp. 324-336;
48. Idem, *Aradul între anii 1867-1900. Economie şi societate*, în: vol. VI, pp. 135-150;
49. Idem, *Aradul interbelic. Administraţie, societate, economie*, în: vol. VII, pp. 408-432;
50. Idem, *Ioan Suciu (1862-1939)*, în: vol. VIII, pp. 98-129;
51. Idem, *Arbitrajul de la Viena în documente de arhivă arădene*, în: vol. IX, pp. 200-212;
52. Idem, *Comunitatea Evreilor din spaţiul arădean în anii 1939-1945*, în: vol. X, pp. 192-209;
53. Idem, *Identitate şi alteritate etnică şi confesională în spaţiul arădean (1919-1945)*, în: vol. XI, pp. 493-516;
54. Idem, *Eroi români căzuţi în luptele pentru eliberarea Slovaciei (1944-1945)*, în: vol. XII, pp. 208-218;
55. Idem, *Ioan Slavici – jurnalist şi om politic în context european*, în: vol. XIII, pp. 500-513;
56. Idem, *Vasile Goldiş în viziunea lui Ion Jelecuteanu*, în: vol. XIV, pp. 476-482;
57. Idem, *Lipova în perioada Voievodatului Transilvaniei*, în: vol. XV, pp. 30-44;
58. Boldea, Ligia, *O problematică patrimonială în cadrul Banatului Montan medieval: donaţiile regale în secolul XIV-XVI*, în: vol. V, pp. 30-45;
59. Bolovan, Ioan, *ASTRA, societatea civilă românească din Transilvania şi statul dualist*, în: vol. IV, pp. 198-206;
60. Botoş, Raluca-Sorina, *Pagini din viaţa şi activitatea lui Emil Aurel Dandea*, în: vol. X, pp. 610-617;
61. Bradin, Virgiliu, *Iosif Moldovan – santinela învăţământului românesc din ţinuturile Aradului*, în: „90 de ani....", pp. 229-236;
62. Idem, *Iosif Moldovan – reorganizator al învăţământului din ţinutul Aradului în perioada de după Unire*, în: vol. I, pp. 243-270;
63. Idem, *Contribuţia întrunirilor social-politice şi culturale desfăşurate la „Casa Naţională" din Pârneava la realizarea Marii Uniri*, în: vol. II, pp. 133-153;
64. Idem, *Sava Raicu şi politica financiar-bancară a Băncii „Victoria" din Arad în perioada dualismului austro-ungar*, în: vol. III, pp. 135-154;
65. Idem, *Sava Raicu – preşedinte al Comitetului de iniţiativă pentru colecta construirii aeroplanului „Vlaicu II"*, vol. IV, pp. 304-315;

66. Idem, *Inginerul Iuliu Moldovan - întemeietorul silviculturii moderne din România*, în: vol. V, pp. 158-168;
67. Idem, *Tânărul Slavici – militant naţional şi publicist în presa arădeană*, în: vol. VI, pp. 159-181;
68. Bucur, Adrian, *China şi civilizaţia sa în paginile revistei „Magazin istoric”*, în: vol. XIII, pp. 253-263;
69. Bud, Alexandru-Bogdan, *Bibliotecile mitropoliţilor greco-catolici ardeleni în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea*, în: vol. I, pp. 21-37;
70. Idem, *Cartea în bibliotecile asociaţiilor culturale din Transilvania între 1850-1918*, în: vol. II, pp. 82-102;
71. Idem, *Învăţământ şi loialitate. Aspecte ale rememorării lui Iosif al II-lea în manualele româneşti din Transilvania între anii 1790-1848*, în: vol. IX, pp. 329-337;
72. Bugariu, Valentin, *Istorie şi viaţă bisericească la Gătaia*, în: vol. V, pp. 56-82;
73. Idem, *Două reviste religioase rurale din Banatul timişan*, în: vol. IX, pp. 416-421;
74. Idem, *Pictorul Filip Matei (1853-1940). Restituiri artistice*, în: vol. XII, pp. 296-317;
75. Idem, *Mitropolitul Dr. Vasile Lăzărescu. 50 de ani de la trecerea la Domnul*, în: vol. XIV, pp. 186-199;
76. Bulboacă, Sorin, *Comitatul Zarand în timpul Arpadienilor*, în: vol. III, pp. 19-26;
77. Idem, *Comitatul Arad în timpul Arpadienilor*, în: vol. IV, pp. 7-22;
78. Idem, *Comitatul Arad în veacul al XIV-lea*, în: vol. V, pp. 46-55;
79. Idem, *Comitatul Zarand în secolul al XIV-lea*, în: vol. VI, pp. 9-16;
80. Idem, *Cnezi, nobili şi districte româneşti în comitatul Zarand în secolul al XV-lea*, în: vol. VII, pp. 21-33;
81. Idem, *Comitatul Arad în secolul al XV-lea*, în: vol. VIII, pp. 38-47;
82. Idem, *Cucerirea otomană a comitatului Arad (mijlocul sec. al XVI-lea)*, în: vol. IX, pp. 58-65;
83. Idem, *Contribuţii la istoria Lipovei în veacul al XIV-lea*, în: vol. X, pp. 41-46;
84. Idem, *Cucerirea şi administraţia otomană în comitatul Zarand (secolele XVI-XVII)*, în: vol. XI, pp. 82-96;
85. Idem, *Contribuţii la istoria Ineului în sec. XVI*, în vol. XII, pp. 9-15;
86. Idem, *Evadarea din trecut – mărturii dintr-un secol zbuciumat*, ibidem, p. 588;

87. Idem, *Şiria în contextul Marii Uniri (1918-1919)*, în: vol. XIII, pp. 337- 341;
88. Idem, *Contribuţii la istoria oraşului Pecica în veacul luminilor*, în: vol. XIV, pp. 21-25;
89. Idem, *Capitlul catolic din Orod (Arad) – loc de adeverire*, în: vol. XV, pp. 13-29;
90. Idem, *Evoluţii politice şi sociale în comitatul Arad în prima jumătate a secolului al XVI-lea*, în: vol. XVI, pp. 24-35;
91. Bunghez, Sebastian-Dragoș, *Județul Arad în anul 1919*, în vol. XV, pp. 109-118;
92. Idem, *O fotografie a lui Ion I. C. Brătianu cu dedicaţie către Aurel Cosma*, în vol. XVI, pp. 541-548;
93. Burian, Dana-Emilia, *Violenţa domestică în Transilvania*, în: vol. III, pp. 336-349;
94. Idem, *Emanciparea femeii înainte şi în timpul regimului comunist în România*, în: vol. VIII, pp. 623-634;
95. Caba, Ioan, *Gheorghe Şeran – primarul socialist al Ineului*, în: vol. XI, pp. 719-723;
96. Idem, *Avram Borcuţia (Cercel) – ţăranul socialist din Şicula, militant pentru Marea Unire*, în vol. XII, pp. 561-565;
97. Căsap, Gabriel, *Industria chimică arădeană în perioada interbelică*, în: vol. XV, pp. 128-136;
98. Idem, *Aspecte economice din perioada ocupaţiei otomane a Aradului*, în: vol. XVI, pp. 36-43;
99. Cândea, Florica R., *Activitatea învăţătorilor din părţile Aradului printre românii din Iugoslavia*, în: vol. XI, pp. 706-709;
100. Idem, *De la topas la sacru – însemnări*, în: vol. XIII, pp. 304-313;
101. Idem, *Aşezăminte umane. Spaţii. Migraţii. Populaţii*, în: vol. XIV, pp. 239-248;
102. Idem, *Lucian Blaga – unele aspecte privind activitatea sa diplomatică*, în: vol. XV, pp. 439-451;
103. Idem, *O „întâmplare culturală" şi Cetăți, Castele Castelani din comitatul Aradului, o carte cât un Album cu Parfum*, în: ibidem, pp. 500-502;
104. Idem, *Patrimonii, specii şi tezaure. Culturi imateriale şi materiale la vremuri de Bătaie*, în: vol. XVI, pp. 356-365;
105. Cârja, Ioan, *Şcolile confesionale din Transilvania secolului al XIX-lea, între istoriografie şi politică*, în: „90 de ani...", pp. 78-88;
106. Chevereşan, Delia, *Destinul unui Dascăl*, în: vol. XIV, pp. 427-434;

107. Idem, *Obiceiuri şi tradiţii din satul Bodrogu-Vechi*, în: vol. XV, pp. 349-356;
108. Chirla, Marian Pavel (coautor), *Scurt istoric al Comunităţii Creştine Baptiste pe Valea Crişului Alb. Bisericile baptiste din Dezna şi Slatina de Criş*, în: vol. XV, pp. 304-319;
109. Chiş, Doina, *Documente privind istoria oraşului Ineu (jud. Arad) în secolele XI-XIV (Partea I)*, în: vol. IX, pp. 23-36;
110. Idem, *Documente privind istoria oraşului Ineu (jud. Arad) în secolele XI-XIV (Partea a II-a)*, în: vol. X, pp. 13-22;
111. Idem, *Documente privind istoria oraşului Ineu (jud. Arad) în secolele XI-XIV (Partea a III-a)*, în: vol. XI, pp. 52-81;
112. Idem, *Hora ineuană*, în: vol. XII, pp. 432-439;
113. Idem, *Despre Episcopia şi Mitropolia Ienopolei*, în: vol. XVI, pp. 191-215;
114. Cionca, Iustin, *99 de ani de la instituirea administraţiei româneşti arădene*, în: vol. XIII, pp. 7-8;
115. Idem, *100 de ani de la instaurarea administraţiei româneşti arădene*, în: vol. XIV, pp. 9-10;
116. Coita, Florin, *Graniţele Trianonului sau „Bătălia pentru fruntarii”*, în: vol. XVI, pp. 148-170;
117. Idem, *„Povestea Castelului Săvârşin”, o apariţie editorială de excepţie*, în: ibidem, pp. 619-620;
118. Cojocaru, Ionuţ (coautor), *Democraţia turcă. Pe înţelesul tuturor*, în: vol. XIII, pp. 264-269;
119. Colta, Elena Rodica, *Preotul Ioan I. Ardelean (1883-1949), o personalitate prestigioasă a vieţii arădene după Marea Unire*, în: vol. I, pp. 325-332;
120. Idem, *Implicarea istoricului de artă arădean Coriolan Petreanu în viaţa culturală din Transilvania, după instaurarea administraţiei româneşti*, în: vol. II, pp. 170-178;
121. Idem, *Reţeaua de rudenie a inteligheţiilor româneşti – o formă de întărire a identităţii naţionale din imperiu*, în: vol. IV, pp. 57-70;
122. Idem, *O practică funerară încă actuală în extremitatea vestică a României: cântarea „Horei Mortului”*, în: vol. V, pp. 482-493;
123. Idem, *Folclor românesc în presa arădeană de la sfârşitul secolului al XIX-lea*, în: vol. VII, pp. 571-603;
124. Idem, *Manifestări iluministe în Arad la începutul veacului XIX*, în: vol. VIII, pp. 523-532;
125. Idem, *Tradiţia oieritului în judeţul Arad*, în: vol. XI, pp. 642-661;

126. Idem, *Memorial de front în versuri şi în poză*, în: vol. XII, pp. 374-381;
127. Idem, *O istorie inedită a ungurilor apărută în prima tipografie arădeană*, în: vol. XV, pp. 342-348;
128. Costea, Ioan, *Horea – „născut pentru a domni”*, în: vol. XIII, pp. 442- 445;
129. Idem, *Cantacuzinii şi Horea au animat Viena cu Orient, halva, şerbet, şalvari şi manele, dar şi cu doine*, în: vol. XIV, pp. 13-20;
130. Idem, *Sofronie de la Cioara a colonizat Rusia cu „sârbii valahi” din Arad*, ibidem: pp. 351-391;
131. Coroian, Izabela Georgiana, *Imaginea căsătoriilor interetnice români-maghiari în opere literare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în: vol. IX, pp. 492-502;
132. Idem, *Legislaţia ecleziastică şi laică în perioada căsătoriilor mixte în Transilvania la sfârşitul secolului al XIX-lea*, în: vol. X, pp. 460-477;
133. Cotoc, Ioan, *Învățătorul Ioan Arpaş. un adevărat dascăl, pregătit de Preparandia arădeană*, în: vol. XV, pp. 431-438;
134. Idem, *Ofensiva armatei române în Transilvania, la 16 aprilie 1919, povestită de un copil de 10 ani, care a trăit-o*, în: vol. XVI, pp. 307-315;
135. Cotoraci, Alexandru, *Realități pastoral-misionare în Parohia Kovin (Cuvin), Serbia, cu hramul „Sfântul Prooroc Ilie Tesviteanul”*, în: vol. XV, pp. 270-291;
136. Idem, *Biblioteca parohială și preoții slujitori din Parohia Ortodoxă Română Kovin (Cuvin), Serbia*, în: vol. XVI, pp. 246-256;
137. Coţolan, Anca Roxana, *Fenomenul migraţiei româneşti – o problemă de management sau de prioritate?*, în: vol. III, pp. 350-358;
138. Crainic, Violeta, Rodica, *Istoria Parohiei Ortodoxe din Bârsa*, în: vol. XVII, pp. 216-225;
139. Criste, Eugeniu (coautor), *Etnomuzicologul Ioan T. Florea (1920-2001). O schiţă biografică*, în: vol. VI, pp. 354-369;
140. Idem (coautor), *O medalie dedicată lui Uroş Pătean (1875-1924)*, în: vol. IX, pp. 281-285;
141. Idem (coautor), *Trianon – Fuga maghiarilor de propriul trecut. Un secol de politică revizionistă*, în: vol. XV, pp. 119-127;
142. Idem, *O descriere geografică a teritoriului oraşului Arad la data de 14 iunie 1956, oglindită într-un document de arhivă*, în: vol. XVI, pp. 381-389;
143. Curelea, Daniela (coautor), *Profesorul și inspectorul școlar județean Eugen Hulea din Alba Iulia activ în serviciul Școlii albaiuliene și Astrei între 1936-1947*, în: vol. XV, pp. 452-486;

144. Curelea, Dragoș L. (coautor), *Profesorul şi inspectorul şcolar județean Eugen Hulea din Alba Iulia activ în serviciul Şcolii albaiuliene şi Astrei între 1936-1947*, în: vol. XV, pp. 452-486;
145. Idem (coautor), *Căpitanul Teodor Iacobescu ,,memorialist mărunt" al Marelui Război: file din jurnal (1 august 1916 – 5 iunie 1918)*, în: vol. XV, pp. 471-531;
146. Dama, Hans, *Eminescu, student la Viena*, în: vol. XV, pp. 395-406;
147. Dăian, Diana-Maria, *Identitate şi alteritate în relatările misionarilor catolici din Moldova secolului XVII*, în: vol. VIII, pp. 347-371;
148. Deanac, Duşan, *Datina umblatului cu „koleda" la sârbii mureşeni*, în: vol. V, pp. 438- 443;
149. Deheleanu, Adrian (coautor), *Situaţia Banatului în perioada noiembrie 1918 – august 1919. Hotărârile Conferinţei de Pace de la Paris*, în: vol. VIII, pp. 189-196;
150. Idem, *Banatul în perioada noiembrie 1918 – august 1919*, în: vol. IX, pp. 137-144;
151. Idem, *Tragicul an 1940 în istoria românilor. După 75 de ani. Abordări şi analize*, în: vol. X, pp. 210-232;
152. Idem, *Istoria presei culturale în România comunistă*, în: vol. XI, pp. 273-314;
153. Idem, *Participarea României la Primul Război Mondial. Operaţia de apărare militară de la Oituz (26 iulie/8 august – 17/30 august 1917)*, în: vol. XII, pp. 137-161;
154. Idem, *Aviaţia română în Primul Război Mondial (1916-1918)*, în: vol. XIII, pp. 117-135;
155. Idem, *Atitudinea României faţă de criza din Cehoslovacia din anul 1968 reflectată într-un document transmis conducerii Partidului Comunist Chinez*, în: vol. XV, pp. 179-196;
156. Idem, *Arta oficială în perioada comunistă (1966-1971) şi „mica revoluţie culturală" românească*, în: vol. XVI, pp. 366-380;
157. Deheleanu, Adriana (coautor), *Situaţia Banatului în perioada noiembrie 1918 – august 1919. Hotărârile Conferinţei de Pace de la Paris*, în: vol. VIII, pp. 189-196;
158. Deheleanu, Mihai, *Ioachim Miloia – personalitate marcantă a Banatului în perioada interbelică*, în vol. VIII, pp. 217-223;
159. Demşea, Dan, *Dascălul şi directorul şcolar Porfirie Popescu din comuna de podgorie Covăsânţ (1842-1909)*, în: „90 de ani...", pp. 89-96;
160. Idem, *Harta de carte funduară a oraşului Arad (1855-1858)*, în: voi. I, pp. 38-41;

161. Idem, *Date genealogice şi istorico-documentare referitoare la familia învăţătorului şi preotului Ioan Silviu Tomuţa din Lupeşti – Arad (1889-1971)*, în: vol. II, pp. 112-132;
162. Idem, *Tradiţii industriale în judeţul Arad: sec. XIX-XX. Menţiuni documentare şi evoluţii*, în: vol. III, pp. 61-81;
163. Idem, *Familiile Crăciun-Karătson-Caracionii din Luna de Sus (Cluj) şi din părţile Aradului (secolele XIV-XIX). O cercetare preliminară*, în: vol. IV, pp. 40-56;
164. Idem, *Strădaniile protopopului Vasile Caracioni pentru adeverirea titlului nobiliar în cuprinsul comitatelor vecine Arad şi Timiş*, în: vol. V, pp. 83-109;
165. Idem, *Un studiu istorico-urbanistic al cvartalului mărginit de străzile Crişan, Tudor Vladimirescu, Mircea V. Stănescu şi Bulevardul Revoluţiei*, în: vol. VI, pp. 106-117;
166. Idem, *Activitatea de pregătire a turneului trupei Victor Antonescu de către fruntaşii români din Arad în vara şi toamna anului 1913 în mărturia unui ziarist de la „Lupta”*, în: vol. VII, pp. 277-281;
167. Idem, *Pilda unei alianţe de familie între părţile arădene şi cele sibiene: dr. med. Lazăr Popovici (1867-1931)*, în: ibidem, pp. 264-276;
168. Idem, *Activitatea echipei deputaţilor sinodali avocatul dr. Ioan Suciu şi profesorul Vasile Goldiş în cadrul sinoadelor eparhiale din Arad – sub semnul revirimentului moral şi al consolidării economico-financiare a averii Episcopiei arădene*, în: vol. VIII, pp. 467-522;
169. Idem, *Generalul Alexandru Vlad (1876-1941) şi Aradul – un punctaj biografic*, în: vol. IX, pp. 637-640;
170. Idem, *O tălmăcire critică a încercării – din anii 1890-1892 – de amplasare a Orodului medieval pe locul actual al municipiului Arad în monografia lui Márki Sándor (1892)*, în: vol. X, pp. 104-114;
171. Idem, *O scurtă prezentare contextuală asupra evoluţiei spitalelor pentru adulţi din Arad – contribuţii la organizarea şi amplificarea reţelei sanitare urbane din Arad – partea I-a (1919-1955)*, în: vol. XI, pp. 526-540;
172. Idem, *O evocare a lui Moise Nicoară de către avocatul român din oraşul Arad, Ioan Arcoşi de Comlăuş (secolul al XIX-lea)*, în vol. XII, pp. 551-555;
173. Idem, *Lungul drum al devenirii – De la „Postata Cireşilor” la „Parcul Industrial Arad-Gai”. Crearea spaţiului expoziţional propriu al Camerei de Comerţ şi Industrie în „Zona Industrială Vest a Aradului” (1991-2011)*, în: vol. XIII, pp. 389-441;

174. Idem, *Amintirile „Uncheşului" (partea a doua: august 1916 – februarie 1917)*, în: vol. XIV, pp. 457-470;
175. Diaconu, Maria Aurelia, *Aventura călătoriei în Oltenia în epoca premodernă*, în: vol. VII, pp. 73-82;
176. Idem, *Romul Boilă şi viaţa politică şi juridică românească în prima jumătate a secolului XX*, în: vol. VIII, pp. 179-188;
177. Idem, *Din trecutul medical al Olteniei. Figuri medicale emblematice de secol XIX*, în: vol. X, pp. 437-444;
178. Dragoş, Aurel, *Oameni, destine, eroi*, în: vol. V, pp. 294-306;
179. Idem, *Gheorghe Popa de Teiuş precursor al Marii Uniri*, în: vol. VII, pp. 307-331;
180. Idem, *Convieţuire socială, culturală, într-un spaţiu delimitat*, în: vol. VIII, pp. 617-622.
181. Idem, *Gheorghe Popa de Teiuş – precursor al Marii Uniri*, în: vol. IX, pp. 597-605;
182. Idem, *Mit şi legendă pe valea Crişului Alb*, în: vol. X, pp. 33-40;
183. Idem, *In memoriam. Profesor dr. Ioan Godea*, în: ibidem, pp. 646-651;
184. Idem, *Prima abdicare a Prinţului Carol, relatată în presa maghiară*, în: vol. XI, pp. 236-252;
185. Idem, *Mărturisitorul Sava Brancovici (1620-1683)*, în vol. XII, pp. 248-256;
186. Idem, *Activitatea Fabricii de Mobilă „Mundus" Ineu, ilustrată în documente de arhivă*, în: vol. XIII, pp. 289-303;
187. Idem, *Unirea la Ineu de jure şi de facto*, în: vol. XIV, pp. 231-238;
188. Idem, *Arc peste timp a reliefului antropic în fortificarea graniței de Vest – cazul Ineului*, în: vol. XV, pp. 137-155;
189. Idem, *Decontul vizitei regale la Arad. 23 iunie 1931*, în: vol. XVI, pp. 171-176;
190. Dragoteanu, Mircea (coautor), *Începuturile turismului montan în Transilvania. Activitatea de pionierat a Asociaţiei Carpatine Transilvănene „S.K.V."*, în: vol. III, pp. 43-60;
191. Idem (coautor), *Propaganda naţională românească prin utilizarea poştală a timbrelor dedicate retrocedării Ardealului de Nord*, în: vol. III, pp. 220-232;
192. Drăgoi, Sabin, *Personalităţi arădene. Cercetări muzicologice*, în: vol. XIV, pp. 437-445;
193. Dudaş, Vasile, *Date comparative privind evoluția structurii etnice a locuitorilor municipiului Arad, conform înregistrărilor efectuate cu*

ocazia recensămintelor din anii 1900, 1910 şi 1930, în: vol. XV, pp. 87-92;
194. Dumbrăveanu, Nicolae, *Aspecte ale Revoluţiei de la 1848-1849 în localitatea Chirileu judeţul Mureş*, în: vol. IX, pp. 703-719;
195. Idem, *Iosif Tămaş un tribun uitat al Revoluţiei de la 1848-1849 din Transilvania*, în: vol. XII, pp. 96-99;
196. Dumbrăvescu, Nicolae, *O dispută de presă privind moartea deputatului bihorean Ioan Dragoş în Timpul Revoluţiei de la 1848-1849 din Transilvania*, în: vol. XIII, pp. 454-483;
197. Idem, *„Victor Loupan, O istorie secretă a Revoluţiei Ruse”*, în: ibidem, pp. 584-586;
198. Duric-Milancovic, Aleksandra (coautor), *Biserici tradiţionale şi comunităţi neo-protestante în localităţile Banatului sârbesc (sec. XIX-XX)*, în: l IX, pp. 369-380;
199. Emandi, Lucian (coautor), *Colaborarea lui Ioan Slavici la „Tribuna poporului” şi „Tribuna”*, în: vol. IV, pp. 240-254;
200. Falcă, Gheorghe, *Administraţia locală în viaţa comunităţii: o problemă de calibru*, în: vol. VII, pp. 623-631;
201. Idem, *Educaţia, o Cenuşăreasă deloc promiţătoare*, în: vol. VIII, pp. 689-700;
202. Idem, *Administraţia locală în viaţa comunităţii: o problemă de calibru*, în: vol. IX, pp. 580-586;
203. Idem, *Asistenţa socială şi pensiile în România: dezechilibrare, descurajarea meritului, pedepsirea muncii*, în: vol. X, pp. 587-596;
204. Idem, *Populaţia României: o resursă irosită*, în: vol. XI, pp. 636-841;
205. Idem, *Zilele Administraţiei Arădene*, în: vol. XIII, pp. 9-10;
206. Idem, *Centenarul instituirii administraţiei româneşti în Arad*, în: vol. XIV, pp. 11-12;
207. Faur, Florica, *Obiceiuri legate de viaţa omului – comuna Petriş, Judeţul Arad*, în: vol. VIII, p. 644-655;
208. Faur, Vasile, *Oameni de seamă ai Chisindiei: avocat dr. Iustin Ardelean*, în: vol. IX, pp. 646-661;
209. Idem, *Târgurile tradiţionale ale satului Chisindia*, în: vol. X, pp. 319- 326;
210. Idem, *Originea numelui şi atestarea istorică a localităţii Chisindia, judeţul Arad*, în: vol. XI, pp. 622-676;
211. Idem, *Graiul comunei Chisindia*, în: vol. XII, pp. 382-431;
212. Idem, *Cetatea Zărand şi comitatul Zărand*, în: vol. XIII, pp. 32-42;
213. Idem, *Văsoaia, satul de pe creste*, în: vol. XIV, pp. 200-214;

214. Idem, *Istoricul şcolii din satul Păiuşeni, judeţul Arad*, în: vol. XV, pp. 256-269;
215. Idem, *Tămand din judeţul Arad de-a lungul timpului*, în: vol. XVI, pp. 86-114;
216. Ferciug, Silviu, *Lialism dinastic şi identitate naţională la românii ardeleni în secolul al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea. Contribuţii ale istoriografiei româneşti*, în: vol. XII, pp. 100-116;
217. Fernolendt, Eugen Marius, *Drumul prin negura vremurilor spre propria existenţa a comunităţii umane gurahonţene*, în: vol. XII, pp. 367-373;
218. Idem, *Un cadru pentru împărăteasa Maria Tereza*, în: vol. XIV, pp. 392-398;
219. Furdea, Narcisa, *Aspecte privind situaţia evreilor arădeni în timpul dictaturii antonesciene (1940-1942)*, în: vol. VIII, pp. 262-268;
220. Gelu, Iavorca Marcov Iorgovan, *Pâinea noastră cea de toate zilele (grâul şi pâinea ritual la sârbii mureşeni)*, în: vol. V, pp. 444-452;
221. Geoldeş, Ioan Veniamin, *Profesorul Mihai Pleşu (1890-1954) – primul director al gimnaziului român de la Sântana*, în: vol. XV, pp. 414-430;
222. Idem, *Răzvan Mihai Neagu, „Formarea elitei ortodoxe din Transilvania, Banat și Crișana la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea: studenți români din Transilvania, Banat și Crișana la Facultatea de Teologie a Universității din Cernăuți (1875-1918)", prefață de prof. univ. dr. Nicolae Edroiu; cuvânt înainte de prof. univ. dr. Cornel Sigmirean, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană & Mega, 2018, 697 p.*, în: ibidem, pp. 497-499;
223. Idem, *Profesorul Emilian Vlad – al doilea și ultimul director al gimnaziului român de la Sântana din perioada interbelică (1936-1938)*, în: vol. XVI, pp. 577-590;
224. Ghemeş (Manaea), Patricia, *Nobilimea bănăţeană în secolele XVI-XVIII. Familia conţilor de Soro*, în vol. XII, pp. 16-57;
225. Ghender, Flavius, *Construcţia identităţii româneşti a Aradului după 1918: afişajul stradal*, în: vol. XIV, pp. 268-276;
226. Gheorghiu, Teodor Octavian, *Elemente de urbanism istoric-evoluţia relaţiei dintre Mănăstirea Hodoş-Bodrog şi satul Bodrog (azi Bodrog-Vechi), jud. Arad*, în: vol. XIII, pp. 276-288;
227. Idem, *Artă memorială şi semne memoriale în părţile Aradului, autor Horia Truţă*, în: vol. XIII, pp. 581-583;
228. Gherghe, Marian, *File din istoria administraţiei arădene (2000-2001). Aradul şi oraşe de 5 Stele*, în: vol. XI, pp. 350-352;

229. Gherghinescu Ziegler, Elena, *Incursiuni în istoria Teatrului de marionete Arad*, în: vol. XII, pp. 440-443;
230. Idem, *Dezvoltarea sentimentului naţional la copii. De la teatru la mijloacele media*, în: vol. XIII, pp. 362-366;
231. Idem, *Femeia în biserică – repere ale activităţii asociaţiilor ortodoxe de femei din Arad*, în: vol. XIV, pp. 249-260;
232. Idem, *Relevanţa social-filantropică a asociaţiilor de femei ortodoxe din Arad în perioada 1935-1948*, în: vol. XV, pp. 292-303;
233. Idem, *Rezistenţa prin credinţă a femeii ortodoxe din părţile Aradului între anii 1948 şi an centenar 2018*, în: vol. XVI, pp. 257-267;
234. Idem, *Ateneu Arădean. O revistă de Cultură*, în: ibidem, pp. 626-627;
235. Ghiţă, Eugen, *Aspecte privind organizarea administrativ-teritorială şi instituţională a comitatului Arad în secolul al XVIII-lea*, în: vol. II, pp. 22-31;
236. Grec, Marius-Ioan, *Pagini din istoria arheologiei româneşti*, în: vol. III, pp. 7-18;
237. Idem, *Interesul pentru cultura europeană între Reformă şi Contrareformă*, în: vol. IV, pp. 23-28;
238. Idem, *Cercetarea arheologică şi principalele orizonturi ale cercetării*, în: vol. V, pp. 11-17;
239. Idem, *Emigranţii români şi fenomenul de infracţionalitate în Italia*, în: vol. VI, pp. 471-487;
240. Idem, *Despre începuturile administraţiei romane în provincia Dacia*, în: vol. VII, pp. 11-14;
241. Idem, *Consideraţii despre armata Daciei Porolissensis Ex(ercitus) D(aciae) P(orolissensis)*, în: vol. IX, pp. 13-22.
242. Idem, *Vasile Goldiș, revista „Biserica şi Şcoala" şi lupta pentru idealul unităţii naţionale*, în: vol. XII, pp. 287-295;
243. Idem, *Aradul Centenar (1918-2018) la Universitatea de Vest „Vasile Goldiș" din Arad: Congresul Internaţional de Istorie a Presei: Presa Marii Uniri*, în: vol. XIII, pp. 270-275;
244. Idem, *Consideraţii privind ultimii ani din viaţa lui Vasile Goldiș (1930-1934)*, în: vol. XIV, pp. 483-496;
245. Idem, *Nicolae Titulescu (4 martie 1882 – 17 martie 1941) – 80 de ani de la trecerea în eternitate. Din culisele demiterii ministrului de externe al României*, în: vol. XVI, pp. 562-576;
246. Greffner, Otto (coautor), *286 de ani de învăţământ în limba germană în Aradul Nou*, în: vol. IV, pp. 92-121;

247. 182. Idem (coautor), *Personalităţi ale învăţământului german*, în vol. VI, pp. 494-522;
248. Idem (coautor), *Aradul Nou – repere istorice*, în: vol. VII, pp. 548-556;
249. Gropșian, Ioan, *Despre comuna Vârfurile, județul Arad*, în: vol. XV, pp. 45-62;
250. Grosu, Ştefan, *Violenţa în perioada statului naţional legionar*, în: vol. IX, pp. 213-229;
251. Idem, *Aspecte ale filosofiei şi religiei în concepţia lui Nae Ionescu şi Mircea Florian*, în: vol. X, pp. 500-515;
252. Groza Delacodru, Teodor, *Şoimul Ardealului pe meleagurile Vârşeţului*, în: vol. X, pp. 154-156;
253. Groza, Elena-Sorina, *Trecut şi prezent în comuna Voiteg*, în: vol. VIII, pp. 578-580;
254. Groza, Mihai-Octavian, *Despre activitatea preoţilor militari români transilvăneni în perioada Primului Război Mondial (1914-1919)*, în: vol. VIII, pp. 532-543;
255. Idem, *Consiliul Naţional Român din Blaj versus Consiliul Naţional din Alba Iulia. Rivalitate sau colaborare?*, în: vol. IX, pp. 126-136;
256. Idem, *Drumul spre Alba Iulia trece prin Viena. Activitatea Senatului Militar Român Central al Ofiţerilor şi Soldaţilor din Viena (31 octombrie – 27 noiembrie 1918)*, în: vol. X, pp. 163-179;
257. Idem, *Un corpus documentar cenzurat din monografia Douăzeci de ani de la Unire, de Tiron Albani (1938)*, în: vol. XI, pp. 315-349;
258. Idem, *Un document inedit despre implicarea Episcopului Vasile Moga în „Procesul morilor"din Sebeş*, în: vol. XII, pp. 263-277;
259. Idem, *Experienţa „Graniţei Culturale" (1916-1918) reflectată în memorialistica preotului cărturar Sebastian Stanca*, în: vol. XIII, pp. 314-327;
260. Idem, *Pr. Maxim Morariu „Rolul tânărului cercetător în Asociaţiunea ASTRA"*, în: ibidem, pp. 587-589;
261. Gruneanţu, Lazăr, *Organizarea profesiei de avocat în Banat şi Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în: vol. VI, pp. 151-158;
262. Hadiji Vasinca, Maria, *Comunitatea ucraineană între tradiţie şi modernitate. Cazul comunei Târnova (jud. Arad)*, în: vol. V, pp. 464-481;
263. Haţegan, Ioan (coautor), *Sistemul de fortificaţii mureşene în Evul Mediu*,în: vol. V, pp. 18-29;
264. Idem (coautor), *Recenzii*, în: vol. XII, pp. 598-600;

265. Idem (coautor), *Banat – Facing The Ottoman Conguest 1551-1552 Chronological References The year 1551*, în: vol. XIII, pp. 43-55;
266. Idem, (coautor), *Din cronologia Banatului Imperial (Anul 1772)*, în: vol. XIII, pp. 56-75;
267. Idem (coautor), *Din cronologia Banatului Imperial (anul 1729)*, în: vol. XIV, pp. 26-42;
268. Idem (coautor), *Din cronologia Banatului Imperial (anul 1730)*, în: vol. XIV, pp. 43-54;
269. Hodrea, Gheorghe, *Dăruiri de clopote parohiilor ortodoxe române din Episcopia Aradului*, în: vol. IX, pp. 381-405;
270. Idem, *Dăruiri consemnate în Protocoalele eparhiei Aradului (sfârşitul secolului XIX şi prima jumătate a secolului XX)*, în: vol. X, pp. 409-424;
271. Idem, *Dăruiri consemnate în Protocoalele eparhiei Aradului (sfârşitul secolului XIX şi prima jumătate a secolului XX. Partea a II-a)*, în: vol. XI, pp. 377-397;
272. Hord, Radu Alexandru, *Aspecte din istoria Liceului Teoretic Evreiesc din Arad*, în: vol. XI, pp. 541-554;
273. Idem, *Destinul unui evreu orădean, Simkovits Ignacz-Iozsef*, în vol. XII, pp. 566-574;
274. Idem, *Activitatea comitetului democrat evreiesc din Arad, în arhivele arădene*, în: voi. XIII, pp. 221-252;
275. Idem, *Landmarks al ortodoxului în comuna Sebiş*, în: vol. XIV, pp. 169-185;
276. Idem (coautor), *Scurt istoric al Comunităţii Creştine Baptiste pe Valea Crişului Alb. Bisericile baptiste din Dezna şi Slatina de Criş*, în: vol. XV, pp. 304-319;
277. Ianko, Andrei, *Márki Sándor*, în: vol. XI, pp. 677-679;
278. Ienăşescu, Lucian, *Aspecte privind activitatea despărţământului arădean al Institutului Social Banat-Crişana*, în: „90 de ani....", pp. 249-264;
279. Idem, *Aşezăminte culturale rurale din interbelicul arădean*, în: vol. I, pp. 271-286;
280. Idem, *De la condiţia de aliat la armată de ocupaţie*, în: vol. II, pp. 285-298:
281. Idem, *Consideraţii despre activitatea publicistică desfăşurată de Tiberiu Vuia în anii interbelici*, în: vol. III, pp. 190-198;
282. Idem, *Probleme sociale abordate de Asociaţia naţională arădeană pentru cultura poporului român în perioada 1900-1910*, vol. IV, pp. 293-303;

283. Idem, *Cercuri culturale învăţătoreşti din lumea rurală arădeană interbelică şi contribuţia lor la educaţia populaţiei adulte*, în: vol. V, pp. 280-288;
284. Idem, *Acţiuni de culturalizare desfăşurate de cercurile „Sfântul Gheorghe" din judeţul Arad în perioada interbelică*, în: vol. VI, pp. 396-313;
285. Idem, *Probleme ale culturii arădene abordate de ziarul „Solidaritatea", condus de Aron Cotruş (noiembrie 1922 – mai 1923)*, în: vol. VIII, pp. 589-599;
286. Idem, *Cercetările monografice de la Sâmbăteni*, în: vol. XII, pp. 198-207;
287. Ilica, Anton, *Lucian Blaga: optimismul din zâmbetul trist*, în vol. XV, pp. 512-513;
288. Idem, *Cine mai contestă ... doctoratul lui Vasile Popeangă?*, în vol. XVI, pp. 604-609;
289. Iliescu, Daniela-Ștefania (coautor), *Căpitanul Teodor Iacobescu „memorialist mărunt" al Marelui Război: file din jurnal (1 august 1916 – 5 iunie 1918)*, în: vol. XV, pp. 471-531;
290. Ineoan, Emanuil, *Portretul unui diplomat român la început de secol XX: Mihai Burghele*, în: vol. XIV, pp. 446-456;
291. Jankó, András, *Lumea sălaşelor din zona Aradului*, în: vol. XVI, pp. 389-392;
292. Jurcoi, Emanuel, *Ideea şi încercările lui Iacob Heraclide Despot de preluare a puterii în Moldova*, în: vol. XII, pp. 64-74;
293. Jigovan, Aurel, *Tradiţii, datini şi obiceiuri adunate de învăţătorul Ştefan Bozian (1904-1989)*, în: vol. VIII, pp. 635-643;
294. Kosa, Alexandru (coautor), *Sistemul de fortificaţii mureşene în Evul Mediu*, în: vol. V, pp. 18-29;
295. Idem, *Campanii militare conduse de comiţii bănăţeni în prima jumătate a secolului al XV-lea*, în: vol. VI, pp. 24-35;
296. Idem, *Campanii militare conduse de comiţii bănăţeni în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, în: vol. VII, pp. 34-41;
297. Idem, *Câteva observaţii privind organizarea administraţiei în Banatul Medieval*, în: ibidem, pp. 15-20;
298. Idem, *Banatul în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, în: vol. VIII, pp. 48-64;
299. Idem, *1551-1552: Ani de răscruce în istoria Aradului*, în: vol. IX, pp. 37-57;
300. Idem, *Legi şi decrete militare în Banatul Medieval (finele sec. XIV – sec. XV)*, în: vol. X, pp. 47-60;

301. Idem, *Sistemul de credit românesc în Banat şi Transilvania la sfârşitul secolului al XIX-lea*, în: vol. XI, pp. 431-443;
302. Idem (coautor), *Banat – Facing The Ottoman Conguest 1551-1552 Chronological References The year 1551*, în: vol. XIII, pp. 43-55;
303. Idem, (coautor), *Din cronologia Banatului Imperial (Anul 1772)*, în: vol. XIII, pp. 56-75;
304. Idem (coautor), *Din cronologia Banatului imperial (anul 1729)*, în: vol. XIV, pp. 26-42;
305. Idem (coautor), *Din cronologia Banatului imperial (anul 1730)*, în: vol. XIV, pp. 43-54;
306. Krizner, Paul, *Figuri de preoţi arădeni în temniţele comuniste*, în: vol. V, pp. 337-347;
307. Idem, *Câţiva copişti de manuscrise din părţile Aradului*, în: vol. VI, pp. 17-23;
308. Idem, *Rânduiala cununiei în diferitele ediţii ale Euhologhionului sau Molitfelnicului ortodox*, în: vol. VII, pp. 563-570;
309. Idem, *Liturghierul în serviciul divin. Istorie şi tematică*, în: vol. VIII, pp. 372-389;
310. Idem, *Rolul cărţilor de cult în emanciparea naţională*, în: vol. IX, pp. 289-321;
311. Idem, *Rânduiala botezului în diferite ediţii ale Evhologhionului sau Molitfelnicului ortodox. Studiu istorico-liturgic*, în: vol. X, pp. 327-344;
312. Idem, *Revoluţia română din perioada 1848-1849 în părţile arădene reflectate de istoriografia românească*, în: vol. XI, pp. 128-144;
313. Idem, *Biserici arădene până în anul 1948*, în: vol. XII, pp. 349-366;
314. Idem, *Episcopia Aradului şi rolul acesteia la Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*, în: vol. XIII, pp. 328-336;
315. Idem, *Alte date despre persecuția preoților ortodocși arădeni în timpul Revoluției de la 1848-1849*, în: vol. XV, pp. 252-255;
316. Idem, *Revoluția de la 1848-1849 adevăruri istorice și legende*, în: vol. XVI, pp. 115-120;
317. Lazăr, Emilian Marius (coautor), *Scurt istoric al Comunității Creştine Baptiste pe Valea Crişului Alb. Bisericile baptiste din Dezna și Slatina de Criș*, în: vol. XV, pp. 304-319;
318. Lăcătuşu, Ioan (coautor), *Aspecte privind proiectul interbelic de românizare a secuizaţilor din fostele scaune secuieşti*, în: vol. IX, pp. 149-189;
319. Leucuţia, Alexandru, *Istoria şi chivernisirea Tipografiei Diecezane din Arad*, în: vol. V, pp. 146-157;

320. Idem, *Dinamica populaţiei greco-catolice din Arad, între 1825-1913*, în: vol. XVI, pp. 290-295;
321. Lucaciuc, Ioan Ştefan, (coautor), *Separarea puterii judecătoreşti de administraţia comitatensă arădeană (1871)*, în: vol. IV, pp. 207-239;
322. Idem, *O seamă de reflecţii asupra evoluţiei aplicării legilor edictate în materia fondului funciar, desprinse din jurisprudenţa Tribunalului Arad şi a instanţelor arondate*, în: vol. V, pp. 353-361;
323. Macavei, Elena, *Vasile Goldiş – preşedinte al Asociaţiunii ASTRA*, în: vol. VI, pp. 329-353;
324. Macsut, Adriana Mihaela, *Piaţa Universităţii 1990 şi Piaţa Universităţii 2012 – mişcări de protest pentru democratizarea societăţii româneşti*, în: vol. IX, pp. 556-563;
325. Idem, *Criteriul ştiinţific în studiile umaniste*, în: vol. X, pp. 360-371;
326. Marco, Gabriela Adina, *Şcoala confesională ortodoxă română de la Nădlac (1918-1932)*, în: vol. I, pp. 230-242;
327. Idem, *Despărţirea dintre comunităţile românească şi sârbească de la Nădlac*, în: vol. III, pp. 82-101;
328. Idem, *Uroş Pătean – un nădlăcan în Parlamentul ţării*, vol. IV, pp. 316-325;
329. Idem, *Familia Şerban – generaţii peste timp*, în: vol. V, pp. 110-122;
330. Idem, *Intelectuali arădeni – familia Lugojan*, în: vol. VI, pp. 88-99;
331. Idem, *Monumentele eroilor din Nădlac*, în: vol. VII, pp. 282-288;
332. Idem, *Reuniunea învăţătorilor arădeni. Şedinţa de la Nădlac din 1910*, în: vol. VIII, pp. 567-577;
333. Idem, *70 de ani de la bătălia de la Păuliş (septembrie 1944)*, în: vol. IX, pp. 241-247;
334. Idem, *Obiecte de metal (clopote) rechiziţionate de armata austro-ungară în Primul Război Mondial*, în: vol. X, pp. 157-162;
335. Idem, *Preot dr. Pavel Vesa. Clerici arădeni şi hunedoreni deţinuşi politici (1945-1989)*, în: ibidem, pp. 657-659;
336. Idem, *Personalităţi arădene implicate în salvarea unui monument ecleziastic: Biserica „Cuvioasa Parascheva" din incinta Spitalului Clinic Judeţean de Urgenţe Arad*, în: vol. XI, pp. 710-718;
337. Idem, *Iosif al II-lea – un despot luminat prezent pe meleaguri arădene*, în: vol. XII, pp. 88-95;
338. Idem, *Personalităţi slovace originare din localitatea Nădlac, jud. Arad (secolul al XIX-lea)*, în: vol. XIII, pp. 446-453;

339. Idem, *Realităţi multietnice şi pluriconfesionale pe valea Mureşului Inferior (1850-1918)*, în: vol. XIV, pp. 74-93;
340. Idem, *„Dinastii" de preoţi slujitori la Biserica Ortodoxă Română Nădlac*, în: vol. XV, pp. 367-382;
341. Idem, *Procesul de separare ierarhică a comunităţilor română şi sârbă din localitatea Felnac (jud. Arad)*, în: vol. XVI, pp. 237-245;
342. Idem, *Inedită istorie arădeană*, în: ibidem, pp. 616-618;
343. Idem, *Analele Aradului, anul V, nr. 5/2019*, în: ibidem, pp. 628-629;
344. Markert, Virgilia, *Publicistul Birăuţiu Dimitrie din Budapesta, Caragiale şi Badea Cârţan*, în: vol. IX, pp. 606-615;
345. Martin, Emilia, *Moartea, înmormântarea şi cultul morţilor la românii din Ungaria*, în: vol. V, pp. 110-122;
346. Marţi, Mircea Ovidiu, *Aspecte privind căsătoriile endogame şi exogame realizate în comunitatea evanghelică din Semlac, la sfârşitul sec. XIX şi începutul sec. XX*, în: vol. XVI, pp. 296-306;
347. Măduţa, Cristian, *Vasile Goldiş şi ideea de evoluţie istorică*, în: vol. III, pp. 155-164;
348. Idem, *Concepţia lui Vasile Goldiş privind dreptul şi întemeierea statului modern*, în: vol. VI, pp. 240-246;
349. Idem, *Ideea de dreptate şi starea românilor la început de secol XX*, în: vol. VII, pp. 258-263;
350. Idem, *Politica imperiilor, ideea de libertate şi dreptate socială*, în: vol. IX, pp. 512-514;
351. Măran, Mircea, *Românii din Panciova între păstrarea identităţii şi asimilare*, în: vol. V, pp. 421-429;
352. Idem, *Aspecte privind despărţirea bisericească în localităţile din Banatul sârbesc*, în: vol. VIII, pp. 390-397;
353. Idem (coautor), *Biserici tradiţionale şi comunităţi neo-protestante în localităţile Banatului sârbesc (sec. XIX-XX)*, în: vol. IX, pp. 369-380;
354. Idem (coautor), *Activitatea didactică şi culturală a învăţătorilor din familia Roman din Şeitin*, în: ibidem, pp. 627-637;
355. Meszar, Marius-Răzvan, *Colonizarea ţăranilor în plasa Ineu – consecinţă a aplicării Reformei agrare din 1921*, în: vol. IV, pp. 340-352;
356. Idem, *Impactul politic al Reformei agrare din 1921 în judeţul Arad*, în: ibidem, pp. 353-361;
357. Idem, *Doctrine şi viziuni agrare româneşti în perioada legiferării Reformei agrare din 1921*, în: vol. V, pp. 256-260;

358. Idem, *Aspecte privind istoriografia Reformei agrare din 1921 din perioada comunistă (1947-1989)*, în: vol. VI, pp. 323-328;
359. Idem, *Aspecte privind agricultura comitatului Arad la începutul secolului al XX-lea*, în: vol. VII, pp. 292-297;
360. Idem, *Colonizarea ţăranilor maghiari şi români în regiunile de câmpie arădene, între 1867-1940 (consideraţii metodologice pentru cercetarea temei)*, în: vol. X, pp. 98-103;
361. Micu, Mădălin Ioan, *Redactorii-responsabili ai săptămânalului „Biserica şi Şcoala" în perioada interbelică*, în: vol. XVI, pp. 549-561;
362. Mihuţ, Gheorghe, *Aspecte ale reformei printre români în comitatul Zarandului în secolele XVI-XVII*, în: vol. IX, pp. 66-72;
363. Idem, *Reforma printre românii din ţinutul Beiuşului şi al văii Crişului Negru în sec. XVI-XVII*, în: vol. X, pp. 61-66;
364. Idem, *Ion Fluieraş şi martirajul lui la Gherla*, în: vol. XI, pp. 680-682;
365. Mokos, Betka (coautor), *Amintiri… amintiri … Evreii din Nădlac*, în: vol. XVI, pp. 331-341;
366. Moraru, Anton (coautor), *Restabilirea şi dezvoltarea legăturilor de colaborare a intelectualilor din Basarabia şi Bucovina în anii 1918-1940*, în: vol. VIII, pp. 155-169;
367. Morariu, Iulius-Marius, *Imaginea Primului Război Mondial reflectată în folclorul din zona Năsăudului*, în: vol. IX, pp. 587-594;
368. Idem, *Reuniunea română de lectură din Năsăud (Casina) şi aportul ei în emanciparea culturală a românilor năsăudeni în perioada 1860-1918*, în: vol. XI, pp. 362-369;
369. Idem, *Conflictul dintre Virgil Gheorghiu şi Monica Lovinescu, reflectat în scrierile lui Mircea Eliade şi Neagu Djuvara*, în: vol. XII, pp. 575-585;
370. Idem, *„ASTRA" şi cultivarea sentimentului românesc în timpul Primului Război Mondial*, în: vol. XIII, pp. 109-116;
371. Morariu, Radu, *Rolul presei româneşti în dezvoltarea şi promovarea învăţământului în limba română*, în: „90 de ani...", pp. 97-103;
372. Idem, *Contribuţii la istoricul ziarului „Românul" (1911-1918)*, în: vol. I, pp. 99-120;
373. Idem, *Presa ecleziastică ortodoxă*, în: vol. IX, pp. 338-349;
374. Idem, *Presa pedagogică*, în: vol. X, pp. 425-436;
375. Morodan, Dănuț, *Curticiul și curticenii în câteva articole de presă, apărute în publicațiile periodice din Ungaria,Transilvania și România,*

secolele XIX și XX (1805 – 1989) – știri și informații de presa mai puțin știute despre localitate și locuitori, în: vol. XVI, pp. 268-289;
376. Moţica, Adina Maria, *Turismul şi rolul său în economie*, în: vol. XIII, pp. 382-388;
377. Munteanu, Vilică, *Bacău – Blaj, 23 noiembrie 1918. Zborul Marii Uniri în Medalistică*, în: vol. XIII, pp. 143-147;
378. Murariu, Ion, *Revista „Lumina satului" – mesager al culturii în Giroc*, în: vol. VI, pp. 488-493;
379. Idem, *Dor şi elan în cântece de cătănie*, în: vol. VII, pp. 604-607;
380. Mureșan, Anda-Flavia, *Emigrarea ardelenilor în Statele Unite ale Americii la începutul secolului XX surprinsă în ziarul „Tribuna Poporului (Tribuna)"*, în: vol. IX, pp. 103-115;
381. Mureșan, Augustin, *Cu privire la sigiliile prefecturilor române din timpul Revoluţiei de la 1848-1849 din Transilvania*, în: vol. II, pp. 77-81;
382. Idem, *Rectificări la sigiliile din secolul al XVIII-lea ale satului Rogoz, comitatul Bihor*, în: vol. IV, pp. 86-91;
383. Idem, *Un tipar de sigiliu al unei biserici săteşti din comitatul Arad (secolul al XIX-lea)*, în: vol. V, pp. 212-214;
384. Idem, *Biserica „Pogorârea Duhului Sfânt" din satul Secaş, judeţul Arad – păstrătoare de simbol heraldic*, în: vol. V, pp. 215-219;
385. Idem (coautor), *O rectificare la tiparul sigilar din 20 noiembrie 1849 al comunei Agriş, comitatul Arad*, în: voi. VI, pp. 100-105;
386. Idem, (coautor), *Etnomuzicologul Ioan T. Florea (1920-2001). O schiţă biografică*, în: ibidem, pp. 354-360;
387. Idem, *Noua stemă a judeţului Arad şi semnificaţia ei*, în: ibidem, pp. 523-526;
388. Idem, *O stemă a Petranilor, ramura din zona Aradului*, în: vol. VII, pp. 60-65;
389. Idem, *Steagul Formaţiei de Pompieri Voluntari din Şiria, judeţul Arad (1886)*, în: ibidem, pp. 209-215;
390. Idem, *Despre sigiliile comitatului Zarand (secolele XVIII-XIX)*, în: ibidem, pp. 66-72;
391. Idem (coautor), *Drapelul Gărzii Naţionale din Cuvin*, în: ibidem, pp. 332-336;
392. Idem (coautor), *Sigiliul comunităţii Nădlac din 1752 – izvor pentru elaborarea stemei oraşului*, în: vol. VIII, pp. 79-84;
393. Idem, *Cu privire Ia stindardul Iui Constantin Brâncoveanu (1698)*, în: vol. IX, pp. 79-83;
394. Idem, *Sfântul Proroc Ilie înfăţişat pe bula de aur sigilară a lui Mihnea Turcitul*, în: ibidem, pp. 73-78;

395. Idem, *Despre steagul din 1928 al Formaţiei de Pompieri Voluntari din localitatea Vinga, judeţul Timiş-Toraontal*, în: ibidem, pp. 145-148;
396. Idem (coautor), *O medalie dedicată lui Uroş Pătean (1875-1924)*, în: ibidem, pp. 281-285;
397. Idem (coautor), *Sigiliile cu „armă vorbitoare" ale localităţii rurale Sânpetru German, comitatul Timiş*, în: vol. X, pp. 74-79;
398. Idem, *Vexilologie. Bibliografie (1999-2014)*, în: ibidem, pp. 303-315;
399. Idem, *Maria Dogaru, primul preşedinte al Societăţii Române de Vexilologie*, în: ibidem, pp. 641-645;
400. Idem, *Tiparul sigilar al Breslei Unite a croitorilor, cizmarilor, cojocarilor, mănuşarilor, pieptănarilor, compactorilor, ţesătorilor şi năsturarilor din Jimbolia (1824)*, în: vol. XI, pp. 123-127;
401. Idem, *„Laurenţiu-Ştefan Szemkovics, Documente de la Constantin Brâncoveanu privitoare la unele mănăstiri şi persoane din judeţul Gorj (1688-1712), Editura Măiastra, Târgu-Jiu, 2015, 162 p."*, în: ibidem, pp. 734-735;
402. Idem (coautor), *Sigilii săteşti şi comunale cu moara de apă din Banat şi Crişana (secolele XVIII-XIX)*, în: ibidem, pp. 145-156;
403. Idem, *Heraldică teritorială arădeană actuală; Steme de oraşe (1999-2013)*, în vol. XII, pp. 230-247;
404. Idem, *Legenda numelui satului bihorean Broaşte (azi Stânceşti) şi sigiliul său cu „armă vorbitoare"*, în vol. XII, pp. 80-87;
405. Idem (coautor), *Despre un drapel din vremea lui Mihai Viteazul*, în ibidem, pp. 58-63;
406. Idem, *Drapelul reconstituit al Gărzii Naţionale Române din Mândruloc (1918)*, în: vol. XIII, pp. 148-152;
407. Idem (coautor), *Elemente de urbanism istoric-evoluţia relaţiei dintre Mănăstirea Hodoş-Bodrog şi satul Bodrog (azi Bodrogu-Vechi), jud. Arad*, în: ibidem, pp. 289-303;
408. Idem (coautor), *Sfinţirea, la 24 noiembrie 1918, a drapelului Gărzii Naţionale Române din comuna Chisindia (jud. Arad)*, în: ibidem, pp. 349- 353;
409. Idem, *Despre Drapelul Naţional şi reglementarea arborării sale pe teritoriul Municipiului Arad, din 6 februarie 1936*, în: ibidem, pp. 206-212;
410. Idem, *Sigilii cu ambarcaţiuni reprezentând târguri şi localităţi rurale din comunele Arad, Caraş, Hunedoara şi Timiş (secolele XVIII-XIX)*, în: vol. XIV, pp. 55-73;

411. Idem (coautor), *Drapelul reconstituit al Gărzii Naţionale Române din comuna Felnac*, în: ibidem, pp. 139-143;
412. Idem, *Despre stema Crișanei. Certitudini și supoziții*, în: vol. XV, pp. 63-75;
413. Idem (coautor), *Societatea Română de Vexilologie. Activităţi prioritare propuse la înființare*, în: ibidem, pp. 205-212;
414. Idem, *Steagul orașului Lipova, județul Arad*, în: ibidem, pp. 213-217;
415. Idem, *Satul Chișcău și crângurile sale. Schiță istorică*, în: vol. XVI, pp. 58-71;
416. Idem (coautor), *Drapelul reconstituit al Gărzii Naționale Române din Orăștie (1918)*, în: ibidem, pp. 131-141;
417. Idem, *Hramul Bisericii „Întâmpinarea Domnului" din satul Păiușeni (județul Arad), în lumina izvoarelor sigilografice*, în: ibidem, pp. 226-236;
418. Mureşan, Lucian, *Mentalităţi. Forme şi dezvoltare*, în: vol. XII, pp. 522-540;
419. Mureșan, Marius, *Mișcările sociale din Marea Britanie în anii '70 şi campania „Rock Against Racism"*, în: vol. IX, pp. 529-541;
420. Idem, *Evoluţia relaţiilor israeliano-palestiniene în secolul al XX-lea şi cea de-a Doua Intifadă*, în: vol. X, pp. 115-127;
421. Idem, *Implementarea modelului sovietic de organizare a învăţământului în statele aflate sub dominaţia Moscovei*, în: vol. XI, pp. 609-627;
422. Nisipeanu, Gabriela, *Relaţiile Italiei cu Sfântul Scaun în perioada interbelică (1919-1939) – Partea I*, în, vol. X, pp. 521-535;
423. Idem, *Relaţiile Italiei cu Sfântul Scaun în perioada interbelică (1919-1939) - Partea a II-a*, în, vol. XI, pp. 475-492;
424. Nistor, Ioana, *Episcopul-vicar al Aradului Gherasim Hunedoreanul (1975-1985) – „Ierarhul cu chip luminos" în slujba credinţei ortodoxe*, în: vol. VI, pp. 466-470;
425. Idem, *Elie Miron Cristea – cuget şi simţire românească*, în: vol. VIII, pp. 398-404;
426. Idem, *Măreţia unui om, teolog şi istoric*, în: vol. X, pp. 655-656;
427. Idem (coautor), *Iosif al II-lea – un despot luminat prezent pe meleaguri arădene*, în: vol. XII, pp. 88-95;
428. Idem, *Gheorghe Ciuhandu (1875-1947) – un devotat prieten al bisericii şi cărţii*, în: vol. XIV, pp. 426-436;
429. Idem, *Două scrisori olografe din armată datând din anul 1989*, în: vol. XV, pp. 197-204;

430. Idem, *Gabriela-Adina Marco, „Nădlac. Elite ecleziastice. Preoţi şi învăţători confesionali ortodocşi”, Arad, edit. Tiparniţa, 2019, 220 pagini*, în: ibidem, pp. 503-504;
431. Idem, *Un inedit manuscris muzical din colecțiile Bibliotecii Județene „Alexandru D. Xenopol”: Virgil Lugojan, „Imn comemorativ închinat memoriei marelui luptător român Vasile Goldiș”*, în: vol. XVI, pp. 350-355;
432. Idem, *Dragoș, Aurel, Arealul Ineu. Repere istorice, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2021, 295 p.*, în: ibidem, pp. 621-623;
433. Idem, *Analele Aradului nr. 6 / 2020. Prezentarea site-ului „Analele Aradului”*, în: ibidem, pp. 630-632;
434. Niţu, Ionela, (coautor), *Istoricul societăţii petroliere „Foraky Românească” (1922-1942)*, în: vol. VIII, pp. 247-261;
435. Idem, *Societatea petrolieră „Internaţionala Română” (Interum – Amsterdam)*, în: ibidem, pp. 236-246;
436. Oarcea, Felicia Aneta, *Etnie şi confesionalitate în şcolile arădene (sf. sec. XIX – înc. sec. XX)*, în: „90 de ani...”, pp. 110-122;
437. Idem, *Implicarea dascălilor din oraşul şi comitatul Arad în combaterea unor vicii ale societăţii (1867-1918)*, în: vol. I, pp. 42-54;
438. Idem, *Aspecte din implicarea dascălilor în activităţile economico-financiare ale comitatului Arad (1867-1918)*, în: vol. II, pp. 103-111;
439. Idem, *Povestea unui edificiu ecleziastic. Biserica Romano-catolică din Moneasa (judeţul Arad)*, în: vol. VIII, pp. 424-431;
440. Idem, *Dascălul Romul Drincu (1909-1958). Repere biografice*, în: vol. IX, pp. 672-678;
441. Idem, *Preotul Lazăr Iaja (21 aprilie 1899 – 3 iunie 1973). Repere biografice*, în: vol. X, pp. 624-632;
442. Idem, *Învăţătorul Ioan Dobre (1907-1996). Repere biografice*, în: vol. XI, pp. 683-690;
443. Idem, *Laurenţiu Oanea (1888-1970). Noi consideraţii biografice*, în: vol. XIII, pp. 545-554;
444. Idem, *Implicarea dascălilor arădeni în menținerea stării de sănătate a populației. 1867-1918*, în: vol. XV, pp. 76-86;
445. Idem, *Pe urmele generației Marii Uniri. Vasile Avramescu (1873-1949). Repere biografice*, în: vol. XVI, pp. 532-540;
446. Oltean, Dan, *Analiza semnificaţiilor arhitecturale, matematice, astronomice şi religioase ale Sanctuarului Panteon de la Sarmizegetusa Regia*, în: vol. VIII, pp. 11-37;
447. Onea, Veronica, *Analiza comparată a conceptelor de securitate a Federaţiei Ruse*, în: vol. IX, pp. 564-579;

448. Opruţ, Petru, *Obiceiuri legate de principalele evenimente din viaţa omului în satul Voislava, judeţul Caraş-Severin*, în: vol. V, pp. 494-520;
449. Idem, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1918-1948. Înfiinţarea Patriarhiei*, în: vol. VII, pp. 346-349;
450. Idem, *Monumentul turismului de la Rusca Montană, judeţul Caraş-Severin*, în: vol. IX, pp. 662-671;
451. Idem, *Nicolae Table şi convocarea la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia*, în: vol. XIII, pp. 555-561;
452. Ostroveanu, Tatiana, *Făget – Cadrul geografic şi istoricul zonei*, în: vol. X, pp. 23-32;
453. Idem, *Plasa Făget – populaţia*, în: vol. XI, pp. 370-376;
454. Idem, (coautor), *Din cronologia Banatului Imperial (Anul 1772)*, în: vol. XIII, pp. 56-75;
455. Idem (coautor), *Din cronologia Banatului Imperial (anul 1730)*, în: vol. XIV, pp. 43-54;
456. Ozarchevici, Mihaela, *Internetul şi comunicarea politică în timpul campaniilor electorale. Studiu de caz: Alegerile prezidenţiale 2009*, în: „90 de ani...", pp. 288-305;
457. Idem, *Comunicarea în administraţia publică. Purtătorul de cuvânt*, în: vol. I, pp. 340-357;
458. Idem, *Partidele politice şi comunicarea cu cetăţenii prin intermediul siteurilor*, în: vol. II, pp. 353-383;
459. Idem, *Istoricul legislativului arădean în perioada 1900 – prezent 2011*, în: vol. III, pp. 359-394;
460. Idem, *Comunicarea politică şi electorală în era Internetului*, vol. IV, pp. 459-489;
461. Idem, *Consiliul Judeţean Arad – trecut, prezent şi perspective, în contextul european al regionalizării*, în: vol. V, pp. 362-388;
462. Idem, *Transparenţa decizională şi accesul liber la informaţiile de interes public în administraţia publică*, în: vol. XII, pp. 541-550;
463. Pachiţa, Mirela, *Aspecte privind evoluţia bolilor infecţioase şi epidemiilor din judeţul Arad în perioada interbelică*, în: vol. IX, pp. 542-555;
464. Idem, *Medicul Şef al Municipiului Arad – Dr. Vasile Cucu (1883-1968)*, în: vol. X, pp. 618-623;
465. Idem, *Fenomenul Falsificărilor în Ţara Românească în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în: vol. XI, pp. 353-361;
466. Idem, *Aspecte privind instituţia Pompierilor voluntari din judeţul Arad după Primul Război Mondial*, în: vol. XII, pp. 177-187;

467. Idem, *Organizarea şi activitatea instituţiilor de ocrotire şi asistenţă socială din judeţul Arad în anii 1941-1942*, în: vol. XIII, pp. 213-220;
468. Panduru, Pavel, *Voluntari almăjeni în Campania militară din 1919 contra comunismului unguresc*, în: vol. VIII, pp. 212-216;
469. Pantea, Maria Alexandra, *Contribuţia lui Samuil Vulcan la apariţia învăţământului pedagogic românesc*, în: vol. III, pp. 27-42;
470. Idem, *Rolul preotului şi dascălului în satele româneşti din Câmpia Aradului în sec. al XIX-lea*, în: vol. IV, pp. 281-292;
471. Idem, *Centenarul Preparandiei arădene – expresia solidarităţii naţionale*, în: vol. V, pp. 220-232;
472. Idem, *Contribuţia intelectualilor arădeni la dezvoltarea învăţământului din Transilvania în secolul al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea*, în: vol. VI, pp. 228-239;
473. Idem, *Aradul între Marea Unire şi extinderea suveranităţii statului român asupra lui*, în: vol. VII, pp. 337-345;
474. Idem, *Teodor Popoviciu – om al Bisericii şi Şcolii*, în: vol. VIII, pp. 405-409;
475. Idem (coautor), *Activitatea didactică şi culturală a învăţătorilor din familia Roman din Şeitin*, în: vol. IX, pp. 627-636;
476. Idem, *Vasile Goldiş susţinător al învăţământului pedagogic arădean*, în: vol. X, pp. 478-486;
477. Idem, *Contribuţia învăţătorului pecican Ioan Ardelean la formarea elitei româneşti şi dezvoltarea conştiinţei naţionale*, în: vol. XI, pp. 700-705;
478. Idem, *Activitatea culturală a preoţilor şi învăţătorilor în satele din Câmpia Aradului în secolul al XIX-lea*, în: vol. XII, pp. 278-286;
479. Idem, *Romanians defending Vienna*, ibidem, pp. 601-602;
480. Idem, *Episcopia arădeană în toamna anului 1918*, în: vol. XIII, pp. 342-348;
481. Idem, *Activitatea lui Ioan Suciu în cadrul despărţământului Astrei Arădene*, în: vol. XIV, pp. 497-502;
482. Idem, *Vasile Goldiş – om al şcolii şi bisericii*, în: vol. XV, pp. 407-413;
483. Idem, *Activitatea lui Vasile Goldiș în 1919. Poziția sa în cazul trasării granițelor și a recunoașterii Marii Uniri*, în: vol. XVI, pp. 142-147;
484. Idem, *Elena Gherghinescu-Ziegler, Incursiuni teatral-culturale din părțile Aradului. Reflecții și amintiri. Teatrul de marionete din Arad, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2021*, în: ibidem, pp. 624-625;

485. Panţuru, Cosmin, *Asociaţii şi fundaţii culturale şi religioase organizate în Parohia „Sfântului Ilie" din Fabricul Timişoarei*, în: vol. IX; pp. 350-360;
486. Idem, *Bisericile istorice ortodoxe din cartierul Fabric al Timişoarei*, în: vol. X, pp. 351-359;
487. Passa, Georgeta (coautor), *Amintiri… amintiri … Evreii din Nădlac*, în: vol. XVI, pp. 331-341;
488. Paşca, Rozalia Mariana, *Tradiţia comoară strămoşească. Accesorii, podoabe şi particularităţi specific portului popular tradiţional din Comlăuş*, în: vol. XVI, pp. 316-322;
489. Pădurean D., Eugen, *Am fost şi eu la Întâi Decembrie 1918 la Alba Iulia*, în: vol. XIV, pp. 144-149;
490. Idem, *Defileul de la Lipova – punct de interes strategic în decursul mileniilor*, în: ibidem, pp. 326-328;
491. Păiuşan, Teodor Gheorghe, *Forme organizate şi spontane ale rezistenţei anticomuniste şi la colectivizare din Valea Crişului Alb*, în: vol. III, pp. 233-280;
492. Pătrăuţă, Teodor, *Şcoala primară arădeană în contextul statului român întregit*, în: „90 de ani...", pp. 203-215;
493. Idem, *Rolul constructiv al învăţătorilor arădeni în consolidarea vieţii economice a asociaţiei acestora*, în: vol. II, pp. 179-187;
494. Idem, *Ineul în perioada dualismului austro-ungar*, în: vol. VIII, pp. 410-417;
495. Idem, *Înfiinţarea zonei grănicereşti la Ineu*, în: vol. X, pp. 67-73;
496. Idem, *O filă ruptă din istoria localităţii Bocsig*, în: vol. XI, pp. 211-220;
497. Idem, *Mişcările ţărăneşti din Transilvania şi loturi din Ţara Zarandului*, în: vol. XII, pp. 75-79;
498. Idem, *Şcoala din Bocsig, şcoală a vetrei părinţilor*, în: vol. XIII, pp. 354-361;
499. Idem, *Portul popular din satul Bocsig*, în: vol. XIV, pp. 329-332;
500. Păvălean, Andrei, *Aspecte ale vieţii politice în Franţa din perioada celei de a III-a republici (perspectivă imagologică)*, în: vol. IX, pp. 515-528;
501. Pârvulescu, Mihai, *Medalioane ale preoţilor şi învăţătorilor din Protopopiatul Ortodox Român, Arad, 1812-1918*, în: vol. XII, pp. 586-587;
502. Petraş, Irina-Maria, *Activitatea deputaţilor şi senatorilor arădeni în Parlamentul de la Bucureşti (1919-1928)*, în: vol. VII, pp. 460-504;

503. Petrovici, Ema (coautor), *Democraţia turcă. Pe înţelesul tuturor*, în: vol. XIII, pp. 264-269;
504. Pinitilie, Ovidiu (coautor), *Istoricul societăţii petroliere „Foraky Românească" (1922-1942)*, în: vol. VIII, pp. 247-261;
505. Idem (coautor), *Societatea petrolieră „Internaţionala Română" (Interum-Amsterdam)*, în: ibidem, pp. 236-246;
506. Pîrv, Alexandru, *Istoricul pădurilor Beliului*, în vol. XV, pp. 218-230;
507. Popa, Ionuț-Alexandru, *Artizan al Marii Uniri ucis în temnițele comuniste. Cazul Alexandru Lapedatu*, în vol. XVI, pp. 591-603;
508. Popeangă, Vasile, *Aspecte ale politicii şcolare în spaţiul de acţiune al Inspectoratului Şcolar Regional Timişoara*, în: „90 de ani...", pp. 148-166;
509. Idem, *Activizarea relaţiilor Aradului cu Basarabia în anii premergători Unirii şi consolidării ei*, în: vol. III, pp. 117-134;
510. Idem, *Permanenţe pedagogice în procesul formării educatorilor arădeni*, în: ibidem, pp. 199-219;
511. Popovici, Călina, (coautor), *Sigilii săteşti şi comunale cu moara de apă din Banat şi Crişana (secolele XVIII-XIX)*, în: vol. XI, pp. 145-156;
512. Popovici, Ioan, (coautor), *O rectificare la tiparul sigilar din 20 noiembrie 1849 al comunei Agriş, comitatul Arad*, în: vol. VI, pp. 100-105;
513. Idem (coautor), *Drapelul Gărzii Naţionale din Cuvin*, în: vol. VII, pp. 332-336;
514. Idem (coautor), *Sigiliul comunităţii Nădlac din 1752 – izvor pentru elaborarea stemei oraşului*, în: vol. VIII, pp. 79-84;
515. Idem (coautor), *O medalie dedicată lui Uroş Pătean (1875-1924)*, în: vol. IX, pp. 281-285;
516. Idem (coautor), *Sigiliile cu „armă vorbitoare" ale localităţii rurale Sânpetru German, comitatul Timiş*, în: vol. X, pp. 74-79;
517. Idem (coautor), *Sigilii săteşti şi comunale cu moara de apă din Banat şi Crişana (secolele XVIII-XIX)*, în: vol. XI, pp. 145-156;
518. Idem (coautor), *Despre un drapel din vremea lui Mihai Viteazul*, în vol. XII, pp. 56-63;
519. Idem (coautor), *Sfinţirea, la 24 noiembrie 1918, a drapelului Gărzii Naţionale Române din comuna Chisindia (jud. Arad)*, în: vol. XIII, pp. 349- 353;
520. Idem (coautor), *Drapelul reconstituit al Gărzii Naţionale Române din comuna Felnac*, în: vol. XIV, pp. 139-143;

521. Idem, *Laurenţiu-Ştefan Szemkovics, Augustin Mureşan – Bibliografia sigilografiei româneşti – Bibliographie de la sigilographie roumaine, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2019, 157 p.*; ibidem, pp. 503-504;
522. Idem (coautor), *Societatea Română de Vexilologie. Activităţi prioritare propuse la înfiinţare*, în: vol. XV, pp. 205-212;
523. Porumb-Ghiurco, Ciprian, *Politica pronatalistă a regimului Ceauşescu. Consecinţele şi implicaţiile sociale ale decretului anti-avort 770/1968*, în: vol. X, pp. 562-571;
524. Idem, *Politica de austeritate dusă de Nicolae Ceauşescu în anii '80*, în: vol. XI, pp. 628-636;
525. Puie, Iulia-Maria, *Atitudini şi comportamente cu privire la eutanasie. Perspectiva psihologică şi perspectiva socială*, în. vol. VIII, pp. 600-616;
526. Idem, *Homosexualitatea în secolul al XIX-lea*, în: vol. IX, pp. 485-491;
527. Rachieru, Adrian Dinu, *Recenzii*, în: vol. XII, pp. 598-600;
528. Rancov, Ioan, *Comunitatea bulgară din Vinga – Judeţul Arad*, în: vol. VIII, pp. 557-566;
529. Idem, *Vinga – contribuţii monografice*, în: vol. IX. pp. 450-484;
530. Idem, *Activitatea misionar-spirituală a fraţilor franciscani la Vinga – epilog dramatic sub imperiul blestemelor*, în: vol. X, pp. 345-350;
531. Idem, *Mănăştur. Vatră de istorie şi spiritualitate pe meleaguri arădene*, în: vol. XVI, pp. 72-85;
532. Rancov, Petru, *Oameni de seamă ai fostului oraş Theresiopolis: Bulgarii din Vinga*, în: vol. XVI, pp. 431-446;
533. Rancu-Bodrog, Gheorghe, *Eftimie Murgu şi Oraşul Lugoj la 1848*, în: vol. XIII, pp. 484-487;
534. Răţoi, Tudor, *Intelectualii din zona Aradului în arhiva revistei „Izvoraşul" din Bistriţa-Mehedinţi*, în: vol. VIII, pp. 224-235;
535. Roman, Dan, *Ioan Slavici în anii tinereţii (1872-1873). Între avocatură, dragoste şi literatură*, în: vol. I, pp. 55-68:
536. Idem, *Trei portrete de mari binefăcătoare de pe meleagurile arădene: Margareta Bibics, Elena Ghiba Birta şi Antonia Szogyeny-Bohus*, în: vol. IV, pp. 71-85;
537. Idem, *„Un ficior sărac" şi cele două idealuri personale ale acestuia. Încercările lui Moise Nicoară de a deveni diplomat sau ofiţer*, în: vol. XVI, pp. 447-466;

538. Roman, Viorel, *Andra Aurelian – eroul de pe frontul invizibil*, în: vol. IX, pp. 684-688;
539. Rus, Raul Ionuţ, *Aspecte privind procesul de colectivizare a agriculturii în Judeţul Timiş*, în: vol. VIII, pp. 326-335;
540. Idem, *Politehnica din Timişoara – începuturi*, în: vol. IX, pp. 406-415;
541. Idem, *Câteva rânduri despre Tiberiu Moţ (1929-1993)*, în: vol. X, pp. 633-640;
542. Idem, *Mişcările studenţeşti din Timişoara în perioada interbelică*, în: vol. XI, pp. 555-571;
543. Ruşet, Răducu, *Activitatea politico-culturală a lui Septimiu Albini şi consideraţii pe marginea legii electorale din anul 1874*, în: vol. VII, pp. 83- 93;
544. Idem, *Perspectivă istorică asupra memorialisticii lui Septimiu Albini*, în: vol. VIII, pp. 85-97;
545. Idem, *Aspecte cultural-biografice din activitatea redactorilor de la „Telegraful Român" din Sibiu (secolele XIX-XX)*, în: vol. IX, pp. 616-626;
546. Idem, *Amintiri de pe front despre Bătălia de la Păuliş (11/14-20 septembrie 1944*, în: vol. X, pp. 273-288;
547. Ruşeţ, Septimiu Eugen, *Dr. Răducu Ruţeţ, Redactor şi Redacţii Româneşti din Transilvania şi Ungaria în secolul al XIX-lea*, în: vol. XIII, pp. 575-580;
548. Sala, Gabriel, *Felnacul în perioada comunistă*, în: vol. XII, pp. 514-521;
549. Idem, *Grupările ultra de fete din galeriile de fotbal românești*, în: vol. XV, pp. 357-366;
550. Sandu, Elena, *Destinul românilor din Ungaria. Abordări, dileme*, în: vol. X, pp. 128-136;
551. Idem, *Iuliu-Marius Morariu, „Restitutio Grigore Pletosu", Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2014, 186 p.*, în: vol. XI, pp. 362-369;
552. Sava, Doru, *Din istoria Aradului Nou*, în: vol. V, pp. 289-293;
553. Sava, Victor, *O privire generală asupra neoliticului din Bazinul Mureşului Inferior*, în: vol. XI, pp. 9-51;
554. Idem, *Reprezentări antropomorfe neolitice din Bazinul Mureşului Inferior*, în: vol. XIII, pp. 13-31;
555. Sirban, Cosmina, *Profesorul Traian Mager, reformistul vizionar*, în: vol. XIII, pp. 488-493;
556. Sinaci, Doru, *Dispute confesionale între ortodocşi şi greco-catolici în perioada neoactivismului (1895-1914)*, în: „90 de ani...", pp. 104-109;

557. Idem, *Eşecul tratativelor româno-maghiare din 1913-1914 şi rolul discursului politic în radicalizarea mişcării antidualiste a românilor transilvăneni (1910-1914)*, în: ibidem, pp. 123-147;
558. Idem, *Impunerea Aradului în fruntea luptei politice a românilor transilvăneni şi radicalizarea discursului politic inter-românesc*, în: vol. I, pp. 69-98:
559. Idem, *Victime colaterale în lupta pentru unitate naţională*, în: vol. II, pp. 163-169;
560. Idem, *Tribunistul Ilarie Chendi*, în: vol. III, pp. 102-116;
561. Idem, *Şimandul în perioada medievală (secolele XII-XIV)*, în: vol. IV, pp. 29-39;
562. Idem, *Intelectualii români din Transilvania în slujba presei naţionale*, în: vol. V, pp. 183-205;
563. Idem, *Cea de-a doua „Tribună": „Tribuna Poporului"de la Arad. începuturile (1897)*, în: vol. VI, pp. 247-272;
564. Idem, *De la elite, la popor. Preocupările tribuniştilor arădeni pentru modernizarea şi democratizarea Partidului Naţional Român*, în: vol. VII, pp. 115-181;
565. Idem, *Campania pentru alegerea lui Vasile Mangra în demnitatea de episcop al Eparhiei Aradului, Orăzii-Mari, Ienopolei, Hălmagiului şi părţilor anexe din Banatul Timişan*, în: vol. VIII, pp. 452-466;
566. Idem, *Comuna Secusigiu în perioada medievală. Repere monografice*, în: vol. IX, pp. 422-449.
567. Idem, *Istoricul Augustin Mureşan la 65 de ani*, în: ibidem, pp. 689-699.
568. Idem, *Zborurile lui Aurel Vlaicu oglindite în paginile ziarului „Românul"*, în: vol. X, pp. 137-153;
569. Idem, *Tribunismul arădean la sfârşitul secolului al XIX-lea*, în: vol. XI, pp. 221-229;
570. Idem, *Românii transilvăneni la începutul anului 1910*, în: vol. XII, pp. 117-129;
571. Idem, *Vormärz-ul românilor ortodocşi din Banat-Crişana. începuturile (1790-1815)*, în: vol. XIII, pp. 76-83;
572. Idem, *Caracteristicile grupării tribuniste de la Arad: 1890-1900*; în: vol. XIV, pp. 94-124;
573. Idem, *Reflecţii bănăţene*, în: vol. XVI, pp. 15-23
574. Sinaci, Maria, *Alexandru Mocioni – scrieri filosofice*, în: vol. X, pp. 605-609;
575. Sinescu, Gheorghe, *Evreii din localitatea arădeană Sântana*, în: vol. XVI, pp. 323-330;

576. Soica, Sergiu, *Familia Nako şi Banatul*, în: vol. XI, pp. 157-168;
577. Sorescu-Marincovic, Annemarie, *Iugonostalgia într-un context atipic: românii din Banat*, în: vol. V, pp. 430-437;
578. Spânu, Alin, *Activitatea informativă a legiunii de Jandarmi Arad în perioada 1940-1944*, vol. IV, pp. 410-420;
579. Idem, *Situaţia din Banat în analiza Serviciului Special de Siguranţă Arad (1919)*, în: vol. VI, pp. 281-286;
580. Idem, *Memoriul bănăţenilor către generalul Henri Mathias Berthelot (1918)*, în: vol. VII, pp. 209-306;
581. Idem, *Un memoriu emoţionant: Marilina Bocu către Petru Groza (1954)*, în: vol. VIII, pp. 336-343;
582. Idem, *Atacul anglo-american asupra Aradului (3 iulie 1944)*, în: vol. IX, pp. 230-240;
583. Idem, *Ziarul „Credinţa" din Arad în luptă cu cenzura (1943)*, în: vol. X, pp. 516-520;
584. Idem, *Un jurnalist austro-ungar la Bucureşti: Romulus August Popescu (1914-1916)*, în: vol. XI, pp. 230-235;
585. Idem, *Arădenii în Armata Roşie ungară (1919)*, în: vol. XII, pp. 162-176;
586. Idem, *Doi piloţi în compania 1917: Dumitru Crăsnaru şi Petre Macovei*, în: vol. XIII, pp. 136-142;
587. Idem, *Pregătirea reintrării României în război. Aspectul informativ (1918)*, în: vol. XIV, pp. 125-138;
588. Sranko, Iuliana, *Scris şi oralitate la nivelul lumii ţărăneşti arădene (sec. XVIII – începutul sec. XIX)*, în „90 de ani...", pp. 16-25;
589. Stan, I. Constantin, *Pactul de neagresiune electorală Iuliu Maniu – Corneliu Zelea Codreanu – Gheorghe Brătianu (25 noiembrie 1937) şi consecinţele lui*, în: „90 de ani...", pp. 265-287;
590. Idem, *Trecerea Tisei de către Armata Română (30 iulie 1919) în conştiinţa contemporanilor*, în: vol. III, pp. 179-189;
591. Stancu, Vasile (coautor), *Aspecte privind proiectul interbelic de românizare a secuizaţilor din fostele scaune secuieşti*, în: vol. IX, pp. 149-189;
592. Stanciu, Iulia-Dorina, *Dileme, lize şi limite ale unei sărbători în tranziţie: „Târgul de Fete" de pe Muntele Găina din 1900 până în prezent*; în: vol. X, pp. 572-586;
593. Stoica, Mario (coautor), *286 de ani de învăţământ în limba germană în Aradul Nou*, în: vol. IV, pp. 92-121;
594. Idem (coautor), *Personalităţi ale învăţământului german*, în vol. VI, pp. 494-522;

595. Idem (coautor), *Aradul Nou – repere istorice*, în: vol. VII, pp. 548-556;
596. Idem, *Iuliu Maniu – „Sfinxul de la Bădăcian”*, în: vol. VIII, pp. 130-134;
597. Sturza, Iuliu-Cezar (coautor), *Relaţia dintre istorie şi artă. Monumentul „Crucea martirilor Unirii 1918-1919” din Arad*, în: vol. I, pp. 295-304;
598. Szegő, Margareta Vidorka, *O poveste de dragoste de pe băncile școlii*, în: vol. XVI, pp. 467-470;
599. Szemkovics, Laurenţiu-Ştefan, *Matrice sigilare aparţinând Prefecturii Judeţului Gorj (1862-1926)*, în: vol. VI, pp. 118-134;
600. Idem, *Blazoane individualizând familii nobile române din comitatul Arad (1634-1825)*, în: vol. VII, pp. 42-59;
601. Idem, *Cinci sigilii care au aparţinut lui Constantin Brâncoveanu şi soţiei sale, Maria*, în: vol. VIII, pp. 65-78;
602. Idem, *Matrice sigilare aparţinând unor instituţii de învăţământ din Cluj (1919-1959)*, în: ibidem, pp. 197-211;
603. Idem, *Matrice sigilare ale Direcţiei Generale a Arhivelor Statului (1862-1947)*, în: vol. IX, pp. 84-102;
604. Idem, *Cercetarea unui incident în care a fost implicată o patrulă de grăniceri a Companiei a 6-a de Grăniceri Pecica (1944)*, în: vol. X, pp. 289-302;
605. Idem, *Documente referitoare la unele persoane concentrate în regimentul 93 Infanterie Arad (1942)*, în: ibidem, pp. 234-235;
606. Idem, *Documente despre starea de spirit a populaţiei din raza Posturilor de Jandarmi Păuliş şi Săvârşin, judeţul Arad (1940)*, în: vol. XI, pp. 517-525;
607. Idem, *Documente emise de Postul Jandarmi Semlac, judeţul Arad (1942)*, în: vol. XII, pp. 219-229;
608. Idem. *Trei matrice sigilare care au aparţinut resortului de culte şi instrucţiune publică (1918-1919)*, în: vol. XIII, pp. 166-175;
609. Idem, *Sigilii de localităţi din comitatul Arad (1797-1865)*, în: ibidem, pp. 100-108;
610. Idem, *Decoraţie primitivă în 1918 de Vasile Goldiş, Alexandru Vaida-Voevod, Miron Cristea şi Iuliu Hossu*, în: vol. XIV, pp. 471-475;
611. Idem, *Decoraţie primită de preotul Vasile Pocitan (1919)*, în: vol. XV, pp. 106-108;
612. Idem (coautor), *Drapelul reconstituit al Gărzii Naţionale Române din Orăştie (1918)*, în: ibidem, pp. 131-141;

613. Şandici, Ljubomir, *Când vântul adie ultimile frunze ale bătrânului „Băgran" (Partea I – Despre sârbii din Arad-Gai – începutul sec. XVIII – 1870*, în: vol. XI, pp. 97-122:
614. Şimăndan, Emil, *Revoluţia din Decembrie 1989 de la Arad*, în: vol. II, pp. 299-352;
615. Idem (coautor), *Colaborarea lui Ioan Slavici la „Tribuna poporului" şi „Tribuna"*, în: vol. IV, pp. 240-254;
616. Idem, *Generalii Nuţă şi Mihalea – criminali ai poporului român*, în: vol. V, pp. 348-352;
617. Idem, *Mitul lui Ioan Alexandru – ultimul mare poet al Transilvaniei*, în: vol. VII, pp. 557-560;
618. Idem, *198 de personalităţi arădene în 3 volume de interviuri de Andrei Ando, Bujor Buda şi Petre Don*, în: vol. XII, pp. 589-597;
619. Şinca, Florin, *Din activitatea informativă a Poliţiei Române înainte de Primul Război Mondial*, în: vol. VI, pp. 273-280;
620. Şuleap, Ioana Patricia, *Vagabondajul în Clujul interbelic. Studii de caz: Costin Maria, Turea Florin, Suciu Teodor*, în: vol. VIII, pp. 581-588;
621. Idem, *Transformări ale sistemului juridic românesc cu privire la vagabondaj (1865-1937)*, în: vol. IX, pp. 503-511;
622. Tămaş, Oana Mihaela (coautor), *Începuturile turismului montan în Transilvania. Activitatea de pionierat a Asociaţiei Carpatine Transilvănene „S.K.V."*, în: vol. III, pp. 43-60;
623. Idem (coautor), *Propaganda naţională românească prin utilizarea poştală a timbrelor dedicate retrocedării Ardealului de Nord*, în: vol. III, pp. 220-232;
624. Idem, *Consumul şi producţia de băuturile distilate în România la sfârşitul secolului al XIX-lea*, în: vol. VI, pp. 196-227;
625. Idem, *Băuturile alcoolice între interesele politice şi cele economice*, în: vol. VII, pp. 94-114;
626. Idem, *Alcoolism şi mişcarea de temperanţă în Europa în secolul al XIX-lea*, în: vol. VIII, pp. 432-451;
627. Idem, *Cârciuma „între lege şi tocmeală" în România epocii moderne*, în: vol. X, pp. 445-459;
628. Tivadar, Nicu-Vlăduţ, *Aspecte privind evoluţia demografică în Gherţa Mică (1858-1907)*, în: vol. X, pp. 372-385;
629. Toderici, Ovidiu Florin, *Identitate şi alteritate din perspectiva egalităţii în şanse*, în: vol. X, pp. 597-601;
630. Tomoni, Dumitru, *Traian Vuia, speranţe şi deziluzii în România Mare*, în: vol. VI, pp. 182-188;

631. Idem, *Participarea bănăţenilor la expoziţiile Asociaţiunii Transilvane pentru Literatura şi Cultura Poporului Român (ASTRA) din 1862-1881*, în: vol. X, pp. 386-393;
632. Idem, *Despărţământul Lipova al „Astrei" în perioada (1901-1918)*, în: vol. XI, pp. 466-474;
633. Idem, *Mişcarea monografică în Nord-Estul Banatului*, în: vol. XII, pp. 130-136;
634. Idem, *Ziarul „Românul" despre revolte, teroarea şi represiunea din noiembrie 1918, din zona Făgetului*, în: vol. XIII, pp. 153-159;
635. Idem, *Instaurarea administraţiei româneşti în nord-estul Banatului (1919)*, în; vol. XIV, pp. 150-163;
636. Idem, *Făgetul în epoca modernă. Comunitate, biserică ortodoxă și școală confesională*, în: vol. XV, pp. 231-251;
637. Idem, *Tomești – comunitate, biserică și școală confesională. Repere monografice*, în: vol. XVI, pp. 44-57;
638. Totorean, Mioriţa, *Sălaşele de la Nădlac*, în: vol. XVI, pp. 393-401;
639. Traia, Ioan, *Ioachim Miloia, cercetător şi protector al monumentelor istorice din Banat*, în: vol. IV, pp. 394-409;
640. Idem, *Satul Petroman – etnografie locală*, în: vol. V, pp. 391-420;
641. Idem, *Viaţa şi activitatea eruditului cărturar bănăţean Ioachim Miloia*, în: vol. VI, pp. 287-305;
642. Idem, *Chestionarul istorico-arheologic al Muzeului Bănăţean*, în: vol. VII, pp. 505-512;
643. Idem, *Însemnări din Primul Război Mondial*, în: vol. VIII, pp. 150-154;
644. Idem, *Dimitrie Şiclovan voluntar în Italia*, în: vol. IX, pp. 116-125;
645. Idem, *Colecţia veche de artă ortodoxă a Muzeului Banatului 1928-1940*, în: vol. X, pp. 536-543;
646. Idem, *Istoricul satului Giarmata*, în: vol. XI, pp. 169-210;
647. Idem, *Constantin Nedelcu (1882-1967) un valoros om de cultură bănăţean*, în: vol. XIII, pp. 514-544;
648. Idem, *Dimitrie Ţichindeal, nemeritorul fiu al Naţiunii Române*, în: vol. XIV, pp. 399-414;
649. Trif-Boia, Elena Andreia, *Africanii în cultura românească ardeleană (sec. al XIX-lea până la Primul Război Mondial)*, în: vol. V, pp. 169-182;
650. Truţă, Horia, *Învăţământul primar arădean în primii ani de administraţie românească (1919-1925)*, în: „90 de ani...", pp. 181-202;

651. Idem, *Aspecte privind socializarea agriculturii în Arad-Gai, după cel de al Doilea Război Mondial*, în: vol. I, pp. 305-324;
652. Idem, *Pavilioanele aviaţiei din Gai*, în: vol. II, pp. 154-162;
653. Idem, *Aspecte privind cultura şi propaganda în cartierul Gai*, în: vol. III, pp. 323-335;
654. Idem, *Perioada din Gai a Şcolii Normale (1923-1932)*, în: vol. IV, pp. 362-378;
655. Idem, *Meserii tradiţionale în nordul masivului Highiş*, în: vol. V, pp. 261-279;
656. Idem, *Aradul în cel de al Doilea Război Mondial*, în: vol. VI, pp. 440-465;
657. Idem, *Apeductul civil arădean şi Turnul de Apă*, în: vol. VII, pp. 182-208;
658. Idem, *Grădini şi parcuri arădene*, în: vol. VIII, pp. 655-688;
659. Idem, *Ocupaţia militară sovietică a Aradului (1944-1958)*, în: vol. IX, pp. 248-268;
660. Idem, *Piaţa Sârbească (Telemen ter, Piaţa Sfântul Sava)*, în: vol. X, pp. 80-97;
661. Idem (coautor), *Sporturi aeronautice la Arad*, în: ibidem, pp. 487-499;
662. Idem, *Strada Mihai Eminescu (Herren gasse, Ferenc Deak ut.)*, în: vol. XI, pp. 444-465;
663. Idem, *Monumentele publice din judeţul Arad. Dezvoltarea ideilor de evidenţă, conservare şi protejare*, în: vol. XII, pp. 318-342;
664. Idem, *Adevăr istoric şi realitate estetică în arta monumentală şi semnele memoriale din părţile Aradului*, în: vol. XIII, pp. 84-99;
665. Idem, *Teba, Ţesătorie de Bumbac SA*, în: vol. XIV, pp. 261-267;
666. Idem, *Morminte şi cimitire dispărute în spaţiul arădean*, în: vol. XV, pp. 320-341;
667. Idem, *Familia notarului martir din Ciuci (Vârfurile) Gheorghe Ionescu*, în: ibidem, pp. 383-394;
668. Idem, *Evenimente militare şi măsuri administrative din timpul celui de al Doilea Război Mondial în Arad*, în: vol. XVI, pp. 177-190;
669. Tuduce, Camelia Teodora, *Acţiuni specifice domeniului ordinii publice, în procesul de gestionare a crizelor interne*, în: vol. I, pp. 358-369;
670. Tudur, Tatiana, *Învăţământul românesc la Păuliş în perioada interbelică*, în: voli. I, pp. 287-294;
671. Tuleu, Ioan, *Arădenii în bătălia pentru Moldova*, în: vol. IV, pp. 421-458;

672. Idem, *Amintirile din război ale veteranului Gheorghe Cociuba din Târnova (la 70 de ani de la bătălia Stalingradului)*, în: vol. V, pp. 307-323;
673. Idem, *Aradul – teatru de război*, în: vol. VI, pp. 413-439;
674. Idem, *Război pe Mureş şi Crişul Alb*, în: vol. VII, pp. 513-547;
675. Idem, *Septembrie 1940 – Bejenia românilor*, în: vol. VIII, pp. 269-275;
676. Idem, *Ioan Flueraş – militant social, om politic şi jurnalist*, în: vol. IX, pp. 641-645;
677. Idem, *70 de ani de la sfârşitul celui de al Doilea Război Mondial*, în: vol. X, pp. 256-272;
678. Idem, *Belean Pavel – cel mai longeviv şef al finanţelor arădene*, în: vol. XI, pp. 724-729;
679. Idem, *Iustin Monţia – preot şi luptător naţional*, în vol. XII, pp. 556-560;
680. Idem, *Ioan Biriş. Nadăş. Ţara Zărandului – Judeţul Arad*, ibidem, pp. 603-604;
681. Idem, *Vasile Goldiş (1862-1934) s-a născut la Seleuş*, în: vol. XIII, pp. 494-499;
682. Ungureanu, Mihai-Răzvan (coautor), *Documente privitoare la începuturile coloniei protestante din Moldova*, în: vol. VI, pp. 36-53;
683. Ursulescu, Petru, *Istoricul Bisericii din Şiria*, în: vol. XII, pp. 257-262;
684. Idem, *Învăţătorul Traian Chira, promotorul fanfarei străjerilor, al corpului copiilor, al corului bărbătesc şi al „Societăţii corale Lira" din Şiria*, în: vol. XIII, pp. 569-574;
685. Valea, Puiu Emilian, *Masoneria – Vasile Goldiş, fondator al Lojei Masonice „Concordia" Arad*, în: vol. VII, pp. 289-291;
686. Idem, *Actul de acuzare a Tribunalului Regal din Cluj în procesul intentat de oficialităţile vremii lui Teodor V. Păcăţian pentru tipărirea primului volum al „Cărţii de Aur"*, în: vol. VIII, pp. 135-149;
687. Idem, *Cartea de aur. Operațiunile și istoricul Regimentului 9 Vânători în Războiul pentru întregirea „Neamului Românesc" 1916-1919*, în: vol. XV, pp. 93-96;
688. Idem (coautor), *Trianon – Fuga maghiarilor de propriul trecut. Un secol de politică revizionistă*, în: vol. XV, pp. 119-127;
689. Idem, *Comemorarea a 75 de ani a Eroilor Şcolii de Subofiţeri Rezervă Infanterie - Radna căzuţi la datorie la Păuliş - Miniş - Ghioroc - Cuvin între 14-20 septembrie 1944*, în: ibidem, pp. 175-178;

690. Idem, *Sistemul de transport în Arad şi Podgorie*, în: vol. XVI, pp. 121-131;
691. Valea, Virgil, *Particularităţi şi tendinţe în organizarea învăţământului secundar românesc arădean în perioada interbelică (1919-1938)*, în: „90 de ani...", pp. 216-224;
692. Idem, *Colectivizarea în Podgoria Aradului. Gospodăria Agricolă Colectivă „Libertatea" Miniş*, în: vol. I, pp. 333-339;
693. Idem, *Instituţii culturale arădene în perioada interbelică (1919-1939)*, în: vol. IV, pp. 326-339;
694. Idem, *Calea ferată Arad-Podgoria – prima linie electrificată din estul Europei*, în: vol. VI, pp. 189-195;
695. Idem, *Presa românească din Arad (1919-1940)*, în: vol. VII, pp. 350-407;
696. Idem, *Aspecte ale învăţământului arădean între anii 1721-1866*, în: vol. VIII, pp. 418-423;
697. Idem, *Situaţia învăţământului primar şi secundar la Arad până la Marea Unire (Partea I)*, în: vol. IX, pp. 361-368;
698. Idem, *Situaţia învăţământului primar şi secundar la Arad până la Marea Unire (Partea a II-a)*, în: vol. X, pp. 394-408;
699. Idem, *Situaţia învăţământului primar şi secundar la Arad până la Marea Unire (Partea a III-a)*, în: vol. XI, pp. 398-430;
700. Idem, *Conferinţele şi reuniunile învăţătoreşti până la Marea Unire*, în vol. XII, pp. 343-348;
701. Idem, *Mişcarea teatrală arădeană în perioada interbelică*, în: vol. XIII, pp. 160-165;
702. Idem, *Învăţământul teologic în Aradul interbelic*, în: vol. XIV, pp. 277-283;
703. Vaşca, Corina Bejan, *Comorile ortodoxului: cele trei monumente istorice din Hălmagiu*, în: vol. XIII, pp. 367-381;
704. Idem, *Episcopii Aradului, aşa cum i-a cunoscut în viaţa pământeană protopopul Petru Bejan*, în: vol. XIV, pp. 215-230;
705. Idem, *Căzuţi pentru întregirea neamului – 100 de ani (17-19 aprilie 1919 – 17-19 aprilie 2019). 100 de ani de la luptele pentru eliberarea zonei Buteni-Bârsa-Sebiş, de sub armata bolşevică*, în: ibidem, pp. 164-168;
706. Vesa, Pavel, *Arhimandritul profesor dr. Iustin Iuliu Suciu de la Institutul Pedagogic-Teologic din Arad*, în: „90 de ani...", pp. 225-228;
707. Idem, *Un episcop la cumpănă de veacuri: Iosif Ioan Goldiş al Aradului (1899-1902)*, în: vol. IV, pp. 255-280;

708. Idem, *Legăturile Aradului cu Andrei Şaguna în lumină epistolară (1839-1873)*, în: vol. V, pp. 123-145;
709. Idem, *Dispute confesionale în Episcopia Aradului în cea de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi prima jumătate a celui următor*, în: vol. VI, pp. 57-87;
710. Idem, *Monografiile locale între istorie şi istoriografie – cazul Arhiepiscopiei Aradului*, în: vol. VII, pp. 216-557;
711. Idem, *Noi consideraţii privind biserica de lemn „Cuvioasa Paraschiva" din Groşeni (Jud. Arad)*, în: vol. IX, pp. 322-328;
712. Vizental Raoul, *În amintirea victimelor Holocaustului. NU indiferenței, DA memoriei*, în: vol. XV, pp. 487-490;
713. Zahariuc, Petronel (coautor), *Documente privitoare la începuturile coloniei protestante din Moldova*, în: vol. VI, pp. 36-53;
714. Zoltan, Petre, *De la lagărele de concentrare la „Soluţia finală"*, în: vol. IX, pp. 190-199;
715. Idem, *Carol al II-lea şi relaţiile sale cu partidele politice de la restauraţie până la dictatura regală*, în: vol. X, pp. 180-191.

ADMINISTRAŢIE ROMÂNEASCĂ ARĂDEANĂ. Studii şi comunicări din Banat – Crişana Volumul 16 / 2021

INSTRUCŢIUNI PENTRU AUTORI

ASPECTE GENERALE

Volumul „**ADMINISTRAŢIE ROMÂNEASCĂ ARĂDEANĂ. Studii şi comunicări din Banat – Crişana**” apare cu o periodicitate anuală, fiind deschis studiilor, articolelor, comentariilor, analizelor, opiniilor și cercetărilor, structurate în următoarele secțiuni:

I. Istorie;
II. Biserica și Școala;
III. Societate și Antropologie Culturală;
IV. Medalioane;
V. Recenzii de carte.

Instituții organizatoare / partenere: Consiliul Județean Arad, Primăria Municipiului Arad, Centrul Cultural Județean Arad, Centrul Municipal de Cultură Arad, Arhiepiscopia Aradului, Serviciul Județean Arad al Arhivelor Naționale, Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol” Arad, Complexul Muzeal Arad, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”, ASTRA arădeană – 1863, Centrul de Studii de Istorie și Teorie Literară „Ioan Slavici” Arad, Universitatea „Aurel Vlaicu” Arad, Asociația „Ștefan Cicio-Pop” Arad, Colectivul Monografic Județean, Societatea de Științe Istorice din România, filiala Arad.

CERINȚE LEGALE

Autorii sunt responsabili pentru acuratețea conținutului lucrării, a bibliografiei utilizate, precum și de aspectele etice implicite. Autorii garantează că manuscrisul nu a mai fost publicat și nici nu va fi înaintat spre publicare altei reviste. Dreptul de autor trece asupra volumului „**ADMINISTRAȚIE ROMÂNEASCĂ ARĂDEANĂ. STUDII ȘI COMUNICĂRI DIN BANAT-CRIȘANA**”.

OPEN ACCESS

Preluarea, adaptarea și republicarea articolelor se poate face liber, cu respectarea Protocolului Open Access: lucrările pot fi preluate și adaptate în

mod liber, cu condiția menționării/citării sursei și a specificării eventualelor modificări.

REDACTAREA ARTICOLELOR

- **MANUSCRISUL** va fi redactat cu editorul Word și font Times New Roman, mărime literă: 12, format pagină A4, margini (sus: 2 cm, jos: 6,5 cm, interior: 2 cm, exterior: 6 cm), aliniat stânga-dreapta (justify), Lățime: 21 cm, înălțime: 29.7 cm, format: A4. Pagini multiple: Margini în oglindă. Subsol: 7,5 cm.

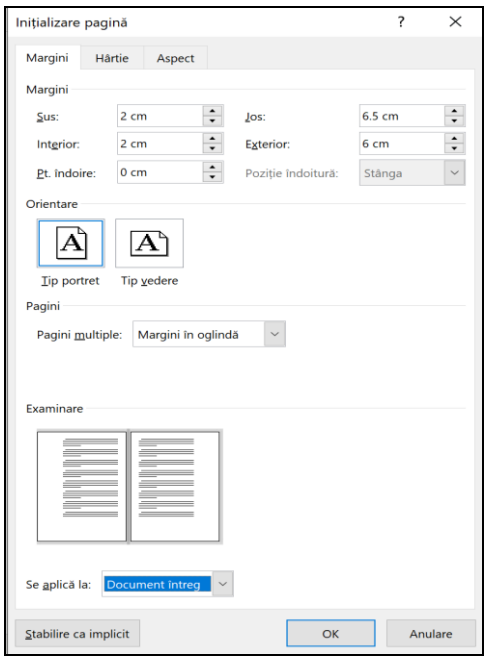

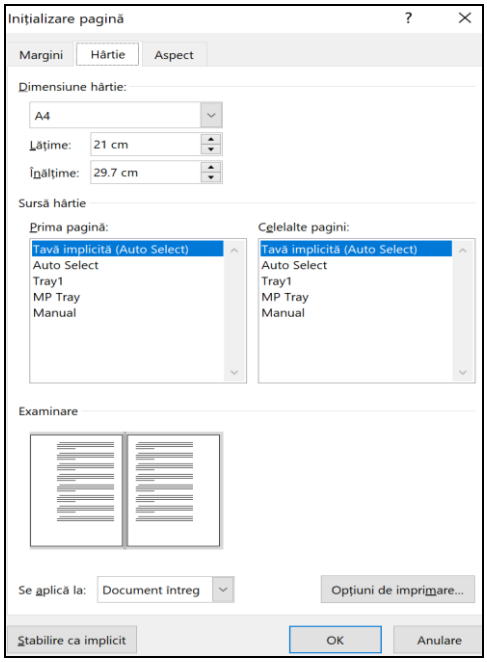

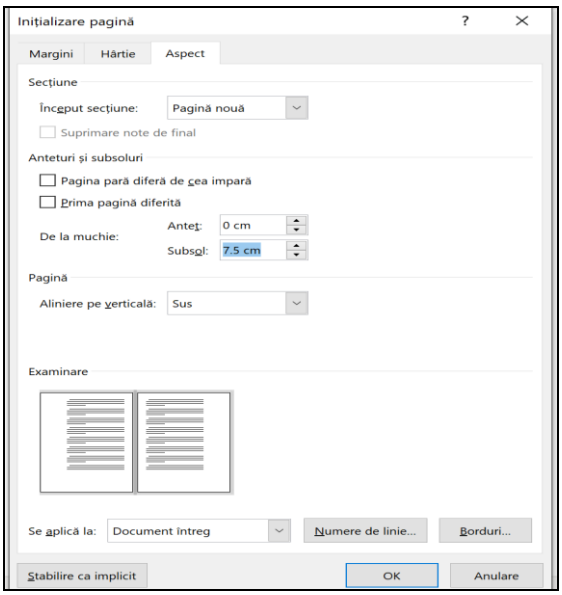

- **TITLUL**: font Times New Roman, corp de literă: 14, bold, centrat. Sub titlul în limba română, la un rând, se va plasa traducerea acestuia în limba engleză.

- **NUMELE AUTORULUI**: font Times New Roman, corp de literă: 12, italic, dreapta. Dedesubt se trece gradul didactic sau funcția, instituția, localitatea, adresa de mail;

- **REZUMATUL**: se acceptă doar rezumate redactate în limba engleză. Acesta trebuie să fie concis și, totodată, să ofere suficientă informație. Mărimea sa nu trebuie să depășească maxim 10 rânduri (aproximativ 100 cuvinte). Referințele la literatură sau trimiterile la tabele și figuri din lucrare nu sunt permise. Setări rezumat: font Times New Roman, corp de literă: 10, italic, la un rând.

- **CUVINTE-CHEIE**: rezumatul va fi urmat de minim 5 cuvinte cheie în limba engleză. Setări cuvinte-cheie: font Times New Roman, corp de literă: 10, italic, la un rând.

- Structura de bază a unei lucrări științifice trebuie să includă 4 secțiuni, sumarizate cu acronimul **IMRAD**,[1] respectiv: **I**ntroducere (ce dorim să studiem?), **M**etodă (cum s-a realizat studiul?), **R**ezultate (ce s-a constatat?), **D**iscuții (ce semnificație au constatările?), la care se adaugă concluziile.

- **TABELE ȘI FIGURI**: trebuie să fie numerotate și însoțite de titlu/explicație, cu referire în textul lucrării;

[1] G. M. Hall, *How to Write a Paper*, Londra, BMJ Books, 2003, p. 51.

- **NOTE DE SUBSOL**: font Times New Roman, corp de literă 10 pt., aliniat stânga-dreapta (justify), la un rând.

Notele de subsol cuprind trimiteri exacte la lucrările și izvoarele utilizate și prezintă o garanție științifică a lucrării, având în vedere următoarea structură:

- autorul/autorii (prenume și nume, cu caractere drepte și virgulă numai între autori), titlul lucrării (caractere cursive, italice), coordonatorul lucrării (adăugând la prenume și nume, în paranteze, coord., ed. sau eds., după caz), volumul (dacă este cazul), locul de apariție, editura, anul apariției lucrării citate și pagina sau paginile din care se citează;

- când lucrarea citată apare într-un periodic, titlul periodicului se scrie între ghilimele, locul de apariție, anul calendaristic, numărul, ziua și luna (dacă este cazul), pagina sau paginile.

- dacă trimiterea la sursă este un document, se va specifica arhiva unde se află, fondul, pachetul, fila;

- dacă referința constă într-un manuscris, se va specifica autorul (dacă este cunoscut), titlul, locul unde se păstrează, fondul, numărul manuscrisului, fila.

- dacă referința include accesarea unui sit Internet, se vor specifica următoarele: prenume și nume (dacă este cazul), titlul, on line, link Internet, accesat la data de ...

- **BIBLIOGRAFIA**: include toate izvoarele și lucrările utilizate de autor. Bibliografia va fi plasată la sfârșitul articolului.

Setări bibliografie:

- Pentru volume: în ordine alfabetică după numele autorului, urmat de prenume, titlul lucrării (în italic), locul publicării, editura, anul apariției.

- Pentru articole în periodice și volume colective: numele autorului, urmat de prenume, titlul lucrării (în italic), în numele periodicului/volum colectiv (în ghilimele), locul publicării, editura, anul apariției, anul calendaristic, numărul, ziua și luna (dacă este cazul), pagina sau paginile.

- **Resurse Internet:** - nume, prenume (dacă este cazul), titlul, on line, link Internet, accesat la data de ...

Exemplificare:

Angelescu, Teodor B., *Istoria lumii*, București, Editura Național, 2018.

Bujor, Viorel, Popescu, Ion, *Națiunile*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2007.

Georgescu, David, *România și Europa*, on line, accesat în data de 10.10.2019

https://bibliotecaarad.ro/wp-content/uploads/2019/06/anale4web.pdf

Popescu, Ion, *Despre țară*, în „Analele Aradului”, anul I, nr. 1, 2015, pp. 117-129.

- **ANEXE:** pot include izvoare inedite, reproduse integral sau parțial, hărți, grafice, liste cronologice, ilustrații, desene, cu referință în textul studiului.

- În urma solicitărilor, Consiliul editorial pune la dispoziția celor interesați, documentul Template pentru utilizarea corectă a punerii în pagină.

TRANSMITEREA MANUSCRISELOR

Articolele se vor trimite în fișier Word (însoțite de o versiune PDF) la următoarele adrese de email:

- Doru Sinaci <dorusinaci3@yahoo.com>
- Ioana Nistor <ioananistor2003@yahoo.com>
- Gabriela Marco <mgabi16@gmail.com>

sau pe suport electronic (CD, DVD, stick memorie).

CONSILIUL EDITORIAL

BOIA Stelean-Ioan

S-a născut la data de 25 ianuarie 1946, în Şiştarovăţ, jud. Arad.

Studii preuniversitare la Şcoala Medie Lipova (1960-1964); Facultatea de Istorie-Filosofie, Universitatea „Al. I. Cuza" Iaşi (1964-1969); Universitatea Politică şi de Conducere Craiova (1979-1983). Dr. în istorie (2004) la Universitatea „Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca (coord. prof. univ. dr. Nicolae Bocşan). Prof. la Liceul de Cultură Generală din comuna Pleniţa, j. Dolj (1969-1987); prof. la Liceul Industrial Nr. 12 Arad (1987-1988); prof. la Şcoala cu clasele I-VIII, comuna Ghioroc, j. Arad (1988-1990); prof. la Grupul Şcolar Industrial „Atanasie Marienescu", Lipova, j. Arad (1990-2001); lector la Facultatea de Ştiinţe Umanist-Creştine, Universitatea de Vest „Vasile Goldiş" Arad (1997-2020).

Profesor de istorie, preocupat de istoria modernă şi contemporană. S-a remarcat ca un cercetător care a studiat problema formării elitelor româneşti, dar şi diferite aspecte legate de evenimentele din toamna anului 1918 sau problema Holocaustului în spaţiul românesc.

Lucrări: *Fundaţia „Emanuil Gozsdu" (1870-1952)*, Arad, 2006, 464 p.; *Aradul şi Marea Unire din 1918. Culegere de studii*, Arad, 2008, 158 p. (în colab. cu Marius Ioan Grec); *Vasile Goldiş. 150 de ani de la naştere (1862-1934)*, Bucureşti, 2012, 274 p. (în colab. cu Marius Ioan Grec, Marţian Iovan); *Şiştarovăţ. Monografie*, Arad, 2015, 364 p.; *O istorie a Holocaustului european. Cazul României,* Arad, 2016, 158 p. (în colab. cu Marius Ioan Grec); *O cronologie a cenzurii în România*, Bucureşti, 2016, 601 p. (coord. Marian Petcu); *Rolul Aradului în realizarea Marii Uniri. O perspectivă cronologică*, Arad, 2017,423 p. (în colab. cu Marius Ioan Grec, Sorin Bulboacă); *Tripticul Marii Uniri. Vasile Goldiş şi capitalele Marii Uniri / The Triptych of the Great Union. Vasile Goldiş and the Capitals of the Great Union*, I-III, Arad, 2018, 127 p., 137 p., 121 p. (în colab. cu Marius Ioan Grec, Sorin Bulboacă).

Editor: Petru Pipoş, *Istoria pedagogiei*, Arad, 2012, 123 p. (în colab. cu Maria Alexandra Pantea); *Astra şi arădenii ctitori de modernitate*, Arad, 2012, 219 p. (în colab. cu Maria Alexandra Pantea).

A publicat peste 100 de **studii** în volume colective şi în reviste de specialitate din ţară şi străinătate.

ISBN 978-973-664-439-9
978-973-664-913-4